جلد دوم

تاریخ استقرار مشروطیت در ایران

مستخرجه از اسناد محرمانه وزارت امور خارجه انگلستان

استخراج و تهیه:
حسن معاصر

تاریخ استقرار مشروطیت در ایران

(مستخرجه از روی اسناد محرمانه وزارت امور خارجه انگلستان)

جلد دوم

فصل شانزدهم تا سی و پنجم با ضمائم و اعلام

استخراج و نگارش

حسن معاصر

کلیه حقوق مترتبه برطبع این کتاب برای مؤلف محفوظ است

انتشارات ابن سینا

میدان ۲۵ شهریور : تهران

شماره ثبت کتابخانه ملی ۱۵۴۲ بتاریخ ۱۳۵۲/۱۱/۶

چاپ دوم با تجدیدنظر و اضافات

چاپ این کتاب در ۲۰۰۰ نسخه بسال ۱۳۵۳ درچاپ افستمروی انجام شد

فهرست مندرجات کتاب جلد دوم	شماره صفحه
فصل شانزدهم	
گزارشهای مربوط به وخامت اوضاع تبریز و تهدید شهر از طرف افراد ایل قره‌داغ بطرفداری شاه وقحطی‌نان وبست نشستن والی درکنسولگری فرانسه ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۶۹۵
فصل هفدهم	
یك سند خیلی جالب و عبرت‌انگیز یعنی‌گزارش شماره ۱۶۸ مورخ ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸ کاردار سفارت انگلیس‌درتهران درپاسخ‌نامه محرمانه وزیرامورخارجه انگلستان راجع به تفصیل اعطاء امتیاز ۷۵ ساله تأسیس و ساختن « ترن ـ رنارد» وجاده شوسه و عرابه‌رو وغیره‌که در اواخر سلطنت مظفرالدین‌شاه بیك عده هشت نفری مرکب ازعین‌الدوله وهفت نفر دیگر از وزراء ورجال درباری داده شده‌است ـ مشروح بقیه مطالب‌فصل درصفحه	۷۴۷
فصل هیجدهم	
گزارش محرمانه کاردار سفارت بلندن راجع به تفصیل واقعه پناهنده شدن عده‌ای ازملیون شب روز ۲۳ژوئن (روز بمباران مجلس) وروز بعد درسفارت انگلیس و عملیات تروریستی در تهران ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۷۸۴
فصل نوزدهم	
گزارش مورخ ۴ اوت ۱۹۰۴ کاردار سفارت بلندن راجع به بست‌نشینان در قلهك که حاضر نمی‌شوند آنجا را ترك کنند و اینکه در تهران ترس ووحشت عمومی‌باقی‌است وشبهاعده قابل‌ملاحظه‌ای دستگیرمیشوند ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۸۴۳
فصل بیستم	
گزارش تلگرافی مورخ اول اکتوبر ۱۹۰۸ مارلینگ بوزیر امور خارجه انگلستان (باقید خیلی سرّی) راجع باظهاراتی که وزیر امورخارجه ایران‌که مایل است نامش مکتوم بماند درمورد یادداشت سفیر ترکیه بوی نموده است ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۸۸۹

فهرست مندرجات کتاب جلد دوم	شماره صفحه
فصل بیست و یکم	
اولین گزارش مورخ ۷ اکتوبر ۱۹۰۸ سر جورج بارکلی وزیر مختار جدید انگلستان درایران و تفصیل ورود خود بایران و تقدیم استوارنامه خود حضور شاه و نطق رسمی خود وملاقات صدراعظم ووزیر امور خارجه وغیره ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۹۲۰
فصل بیست و دوم	
گزارش محرمانه مورخ۱۲ اکتوبر۱۹۰۸ سر نیکلسون سفیر انگلستان درروسیه به وزیر امور خارجه انگلستان راجع باظهارات مسیو ایزولسکی وزیر امور خارجه روسیه نسبت باوضاع‌ایران وتفصیل مذاکرات مفصلی‌که شب قبل درباره ایران با او نموده و تصمیماتی‌که گرفته شده است ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۹۴۶
فصل بیست و سوم	
گزارش مورخ ۲۷ نوامبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون راجع باظهارات مجدد وزیر امور خارجه روسیه راجع باوضاع آذربایجان با وی واینکه «ترکهای جوان» بوسیله‌فرستادگان خود ستارخان‌را تشویق مینمایند ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۹۷۴
فصل بیست و چهارم	
گزارش مورخ ۲۲دسامبر ۱۹۰۸ سر بارکلی ازتهران بلندن راجع به‌تذکاریه سیاسی دیگری که ازطرف دو سفارتخانه انگلیس وروس به دولت ایران تسلیم شده است وحضور مترجمین دو سفارت نزد صدراعظم و استنباط آنان از رفتار صدراعظم که شاه در شرف تسلیم است ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۱۰۲۵
فصل بیست و پنجم	
گزارش سر بارکلی از تهران بلندن راجع به ضبط وجوه بانك شاهنشاهی‌که میبایستی به تبریز فرستاده شود از طرف عین‌الدوله و گزارش تلگرافی دیگر راجع باوضاع اصفهان و ورود عده‌ای دیگر از بختیاریها باصفهان و استقبال اهالی شهر از صمصام بعنوان یك قهرمان ملی ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۱۰۴۵

فهرست مندرجات کتاب جلد دوم	شماره صفحه
فصل بیست و ششم نامه سفیر انگلستان در فرانسه به وزیر امور خارجه انگلستان راجع بملاقات حاج علیقلی‌خان سردار اسعد بختیاری و اظهاراتی‌که مشارالیه بوسیله مترجم خود راجع باوضاع ایران نموده است و مطالب دیگر ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۱۰۶۰
فصل بیست و هفتم نامه محرمانه سرآرتور هاردینگ سفیر انگلستان دربلژیك بوزیر امورخارجه انگلستان راجع به تفصیل ملاقات علاءالدوله در بروکسل و اظهارات جالب وی راجع باوضاع ایران و رجال درباری وغیره ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۱۰۸۱
فصل بیست و هشتم گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن راجع باستعلام وزیر امور خارجه درباره چگونگی تضمیناتی که بایستی برای شاه قائل شد و جواب لندن باین موضوع ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۱۱۱۱
فصل بیست و نهم گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن حاکی از اینکه کتابچی و یك تبعه انگلیسی بنام ریچارد برای خرید جواهرات‌شاه بطورمحرمانه مشغول مذاکره هستند و معامله برای جواهرفروشی «کارتیر» فرانسوی میباشد و تفصیل آن ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه	۱۱۳۴
فصل سی‌ام گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن راجع بوصول تلگرام سرکنسول انگلیس در تبریز حاکی از تصمیم دولت روسیه باعزام سپاهیانی به تبریز و تفصیل‌آن ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۱۱۵۶
فصل سی و یکم گزارش تلگرافی وزیرمختار انگلستان درپاریس بوزیر امورخارجه انگلستان حاکی ازمراجعه وزیرمختار ایران درپاریس بوی وتقاضای اینکه بلندن‌اطلاع دهدکه شاه سعدالدوله را ازمقام وزارت امورخارجه برکنارنموده‌است ومطالب دیگر ـ مشروح مطالب فصل در صفحه	۱۱۷۰۵

فهرست مندرجات کتاب جلد دوم	شماره صفحه
فصل سی ودوم	
گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن راجع بوقایع شیراز و انتصاب نصرالدوله برادر قوام‌الملك از طرف دولت روسیه بسمت نماینده کنسولی آن دولت درشیراز ونامناسب بودن این‌انتصاب وتفصیل قضیه ـ مشروح بقیه مطالب فصل در صفحه.....	۱۲۰۹
فصل سی وسوم	
تلگراف سر جورج بارکلی بلندن راجع بوصول جواب دو نفر رؤساء ملیون (سردار اسعد وسپهدار) بعنوان خود او وهمقطار روسی وی و اینکه دو نیروی وابسته باین دونفر بطرف تهران درحال پیشروی هستند و سایر اظهارات مهم دونفر رؤساء ملیون ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۱۲۲۵
فصل سی وچهارم	
گزارش مفصل (مورخ ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹) سفیر انگلستان در اطریش راجع بملاقات ظل‌السلطان‌که وارد وین شده وعازم‌ایران بوده است و مذاکراتی‌که‌با وی‌نموده واظهارات ظل‌السلطان راجع‌باوضاع‌ایران ـ مشروح‌بقیه مطالب‌فصل در صفحه.....	۱۲۳۸
فصل سی وپنجم	
گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن حاکی از اینکه کلنل لیاخوف که در معیت برادر سردار اسعد و مترجمین دوسفارتخانه به‌بهارستان رفته بود تحت فرمان سپهدار که از طرف ملیون بعنوان وزیر جنگ تعیین شده قرارگرفت و صدور اعلامیه کمیته ملیون راجع باستعفای محمدعلی شاه از سلطنت و پایان عملیات خصمانه و تصمیم‌کمیته باینکه ولیعهد را بجای محمدعلی شاه به تخت سلطنت بنشانند ـ مشروح بقیه مطالب فصل درصفحه	۱۲۵۳
یك توضیح‌لازم وقضاوت تاریخی	۱۲۷۴
ضمیمه جلد دوم متمم ودنباله صفحه ۸۹۶ ـ متمم ودنباله صفحه ۹۵۱	۱۲۸۷
کلام آخر	۱۲۹۳
فهرست اعلام ـ اشخاص و اماکن	۱۲۹۵

فهرست تصاویر کتاب جلد دوم

	شماره صفحه
حاج مخبر السلطنه هدایت	۷۵۸
علاء السلطنه وزیر خارجه	۷۶۹ـ۷۲۰
	۹۹۹
کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق که مجلس را بتوپ بست	۷۸۱ـ۱۲۳۶
مشیر السلطنه صدراعظم زمان محمد علی شاه	۷۸۴ـ۱۱۰۵
ممتاز الدوله رئیس مجلس	۷۸۷
سید حسن تقی‌زاده	۸۲۹ـ۱۲۷۴
زندانیان باغشاه در واقعه بمباران مجلس	۸۳۳
امیر بهادر جنگ	۸۳۴ـ۱۰۱۰
محمد علی میرزا	۷۳۸ـ۱۲۶۳
	۸۵۲
علماء بزرگ ایران ساکن نجف	۸۵۷ـ۱۰۲۲
احتشام السلطنه	۸۶۸
شجاع نظام مرندی	۹۰۵
میرزا تقی‌خان امیرکبیر	۹۵۱
ستارخان سردار ملی قیام آذربایجان	۹۶۰ـ۱۱۴۴
	۱۲۰۳
باقرخان سالار ملی « «	۹۶۱ـ۱۲۰۳
گراور دو نامه حاج شیخ فضل‌الله نوری بعنوان صدراعظم	۹۹۷ـ۱۰۰۳
حاج شیخ فضل‌الله نوری	۱۰۰۴
صمصام السلطنه بختیاری	۱۰۴۸ـ۱۰۹۶
فرمانفرما (شاهزاده عبدالحسین میرزا)	۱۰۵۴
حاج علیقلی خان سردار اسعد بختیاری	۱۰۶۲ـ۱۲۰۳
علاء الدوله	۱۰۸۳
کریم دواتگر ـ ضارب شیخ فضل‌الله	۱۰۹۱
ضرغام السلطنه بختیاری	۱۰۹۴
مؤتمن الملك (پیرنیا) میرزا حسن‌خان مشیر الدوله (پیرنیا)	۱۱۰۳
رحیم‌خان چلبیانلو	۱۱۴۰
ثقة الاسلام تبریزی	۱۱۴۶
فرامرزخان رئیس ایل طرفدار محمدعلی شاه	۱۱۴۷
باسکرویل آمریکائی	۱۱۵۲
سعد الدوله	۱۱۷۴
کامران میرزا (نایب السلطنه)	۱۱۸۷
محمد ولیخان سپهدار (خلعتبری)	۱۲۰۰ـ۱۲۰۳
آقا سید کاظم یزدی	۱۲۲۰
قوام الملك شیرازی	۱۲۲۸
امیر مفخم بختیاری	۱۲۳۳
احمد شاه	۱۲۶۱
عضد الملك	۱۲۶۲
شاهزاده محمد حسن میرزا	۱۲۷۲
احمد کسروی	۱۲۷۴
حسن معاصر (مؤلف کتاب)	۱۲۹۳

تاریخ استقرار مشروطیّت

در ایران

جلد دوم

فصل شانزدهم

گزارش‌های مربوط به وخامت اوضاع تبریز و تهدید شهر ازطرف افراد ایل قره‌داغ بطرفداری شاه وقحطی نان و ورود سواران قره‌داغی و بست نشستن والی (استاندار) در کنسولگری فرانسه - وصول دستور وزیرامورخارجه انگلستان به‌کاردارسفارت مبنی‌برتسلیم خواسته‌های دولت انگلستان به‌دولت ایران برای رفع اهانتی که از طرف قزاقهای ایرانی بدستور کلنل لیاخف نسبت به‌سفارت انگلستان بعمل‌آمده ومعذرتخواهی رسمی توسط وزیر دربار ووزیر امورخارجه ازطرف شاه ودولت ایران درلباس رسمی- نامه شماره ۱۶۱ « بسیار سری » مورخ ۱۸ ژوئن ۱۹۰۸ کاردار سفارت به عنوان وزیر امور خارجه انگلستان راجع باوضاع ایران و افکار مردم و عملیات شاه و دخالتهای ناروای بعضی انجمن‌های سیاسی که عملاً" اختیارات مجلس را غصب‌کرده‌اند وحمایت روس‌ها ازشاه وسایر مسائلی‌که درآن نامه « بسیارسری» توضیح داده شده‌است - متن تلگرافات مبادله شده بین لندن وپترسبورگ وتهران راجع باوضاعیکه دراثر بمباران مجلس وبست نشستن عده‌ای در سفارت انگلیس و محاصره سفارت توسط قزاقها پیش آمده است و توافق بین لندن و پترسبورگ در مورد ظل‌السلطان‌که با تحصیل اطمینان جانی ومالی ازطرف شاه از ایران خارج بشود - گزارش مورخ ۳۰ ژوئن سفیر انگلستان درآلمان به وزیرخارجه انگلستان راجع به مصاحبه محمود خان احتشام‌السلطنه با مخبر روزنامه « برلیز تاگیلات» درباره اوضاع ایران ومجلس وشاه ووقایع اخیرتهران - گزارش مربوط به‌ملاقات آشتی‌خواهانه وزیرمختار روسیه درتهران باکاردارسفارت انگلیس وتوضیح اینکه مسئول عمل‌گشت قزاقها دراطرات سفارت امیر بهادر جنگ بوده است نه‌کلنل لیاخف - گزارش‌کاردار سفارت به‌لندن راجع به‌پذیرفته شدن پنج فقره تقاضاهای دولت انگلستان ازطرف دولت ایران برای جبران واقعه گشت زدن قزاقها اطراف سفارت - گزارش مربوط به‌متحصنین درسفارت و پیغام شاه به‌کاردار سفارت راجع به‌عفو آنها و اینکه بعضی از آنها باید بولایات تبعید شوند وشش نفر از آنها هم برای مدت پنج تا ده سال بخارج ایران تبعیدگردند وتلگرافات متعاقب آن راجع به تعدیل شرایط تبعید وغیره -گزارش مربوط بخروج عده‌ای از متحصنین ازسفارت وقصد عده‌ای دیگر در همان شب برای پناهنده شدن - گزارش مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ به لندن راجع به‌پیغام شاه توسط مفتاح‌السلطنه درباره علاقه تام شاه باینکه بقیه پناهندگان هرچه زودتر سفارت را ترک‌کنند و اینکه اعلیحضرت آماده‌اند بهریك از پناهندگانی‌که قرار شده است تبعید شوندمعادل سی‌لیره پول داده وکالسکه هم برای مسافرت آنها تهیه نمایند - تلگراف مورخ ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۸ کاردار سفارت به‌لندن راجع باینکه بقیه بست‌نشینان‌که ده نفرهستند دیروز خارج شده شش نفرآنها عازم انزلی (بندرپهلوی) وچهارنفر هم بایستی به‌زادگاه خود برگردند وبا هریك از دسته‌جات یك مستخدم سفارت ونماینده‌ای هم از طرف وزیر امورخارجه همراه میباشند وچون وزیرامور خارجه برای هزینه سفر آنهائی که از کشور خارج میشوند پولی دربساط نداشت من نهصدتومان قرض دادم‌که فعلاً" بآنها پرداخت بشود.

(تماماً درماه ژوئیه ۱۹۰۸ مطابق جمادی‌الاول ۱۳۲۶ و تیر ماه (سرطان) ۱۲۸۷ شمسی) .

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F. O . ۴۱۶/۳۷

شماره ۵ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۶۹۶)

شماره ۱۷۶ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز - تلگراف رسیده از نایب‌کنسول تبریز حاکیست‌که افراد ایل وعشیره‌قره‌داغی شهررا تهدید میکنند واوبیم آنرا داردکه اگرآنها وارد شهرگردند، خونریزی شدیدی پیش آید .

مقامات محلی فاقدقدرت بوده وقحطی نان درگرفته‌است . هواداران شاه چندین خانه را تاراج‌کرده‌اند. شکی نیست‌که شاه افراد این طایفه را تحریك میکند وممکن است مقصودش دادن بهانه بدست روسیه برای مداخله درامور داخلی ایران باشد .

✡✡✡

شماره ۶ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۱۷۸ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

عطف به‌تلگرامهای شماره ۱۳۰ و ۱۳۱ مورخ ۲۹ ماه‌گذشته شما درباره اوضاع عمومی .

مقصود شاه اینست که اشخاصی با خصلت بسیار شدید ارتجاعی - مثلاً نظیر عین‌الدوله به تبریز وآصف‌الدوله به‌شیراز بجای حکام ایالتی‌کنونی ، گسیل دارد .

اگر انتخابات جدید سه ماه بتعویق افتد، فرمانداران جدید برای تثبیت موقعیت خود فرصت بدست‌آورده وشکی نیست انتخاباتیکه زیر نظارت آنها صورت‌گیرد قلابی، خواهد بود .

✡✡✡

شماره ۷ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۷۲۷)

شماره ۱۷۹ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

عطف به‌تلگرام شماره ۱۲۹ مورخ ۲۹ ماه‌گذشته شما درباره اوضاع تهران .

تا زمانیکه مقررات حکومت نظامی برقرار بوده و اجرا میگردد ، مردم اعتماد

واقعی نخواهند داشت وعفو عمومی در نظر مردم نیرنگی برای اغوای آنهائیکه شاه در تعقیبشان میباشد تلقی میشود تا از پناه‌گاه خود خارج گردند .

معتقدم اگر بمقررات حکومت نظامی پایان داده شودخواهم توانست قسمت عمده بست‌نشینان را متقاعد سازم‌که ازسفارت خارج شوند لیکن اکنون آنها میترسندکه بر طبق مقررات حکومت نظامی بصرف اینکه درسفارت دولت انگلستان بست نشسته‌اند، دستگیر شوند .

☆☆☆

شماره ۸ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۱۸۰ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

تلگرام زیر را امروز از تبریز دریافت‌کرده‌ام :

با اشاره به تلگرام شماره ۷۸ خود ، ملیون امروز باینجانب اطلاع دادند مگر اینکه از چهارتن رهبران آنها که درتمام این ایام مشغول نبرد بوده‌اند حمایت نمایم و الا ، اسلحه خودرا بزمین نخواهندگذاشت وآرامش شهر را حفظ نخواهندکرد . آنها میگویندکه نمیتوانند به سر کنسول روسیه اطمینان کنند و مصمم‌اند از سوارانی که میخواهند برای بازگردانیدن آرامش بشهر وارد شوند ، جلوگیری‌کنند . در اینصورت ممکنست خونریزی بسیاری روی دهد و ممکن است ازاین راه موجب مداخله فعالانه روسیه بشود . بخاطر نجات جان ومال مردم وظیفه خودمیدانم با توجه به‌شرایط موجود از افراد مزبور حمایت کنم ـ از این رو قصد چنین اقدامی دارم مگر اینکه دستوری مخالف این نظر قبل از ظهر دریافت دارم .

باتوجه بدستوراتیکه اخیراً از طرف شما رسیده وایمان دارم‌که آنها را بدرستی تعبیرکرده‌ام فوراً پاسخ دادم که برطبق تصمیم قطعی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مبنی برعدم مداخله درامور داخلی ایران ، ازپذیرفتن اشخاص مزبور درکونسولگری امتناع ورزد. تلگرامی‌که قائم مقام‌کنسول بدان اشاره‌کرده حاکیست‌که والی (استاندار)

درکنسولگری فرانسه بست نشسته است و سواران قره‌داغی برای پشتیبانی ازهواداران شاه آمده‌اند و سرکنسول روس امیدوار است در نتیجه مذاکرات دو طرف امروز از نو آرامش برقرار شود .

شماره ۹ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۷۲۸)

شماره ۱۸۱ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

دیروز موقعی‌که از قلهك بشهر (تهران) رفته بودم وزیرمختار روس برای دیدن اینجانب باینجا آمده بوده چون دیروز نتوانستم اورا به‌بینم، پیش ازظهر امروز برای ملاقات ایشان رفتم .

مسیو دوهارتویگ خیلی علاقه داشت همه اتفاقات را توضیح دهد بخصوص عمل کلنل لیاخف را که میخواست بفهماندکه اعمال او را من دگرگون جلوه داده‌ام در نظر اینجانب طرز صحبت و رفتارش خیلی معتدل شده بود وی اظهار داشت‌که مطلقاً به‌کلنل لیاخف اجازه نداده‌است‌که پست فرمانداری شهر را بپذیرد و منکر شد که اعلامیه‌ای مربوط باین انتصاب اصولاً انتشاریافته باشد. نسخه‌های چاپی‌این سنددراختیاراینجانب است ومن یکی ازآنها را برای مسیو دوهارتویگ میفرستم . گرچه یکی دو نکته از توضیحات‌وزیرمختار روس باتاریخ یا مطلب مطابقت دارد، بهرحال اورا وادار باعتراف نمودم که تا روز ۲۷ ماه گذشته ، دولت ایران در جواب اعتراض من درباره گماردن سپاهیان دراطراف سفارت ما هیچ اقدامی نکرد ولی بنا براظهارات ایشان هرعملی که قابل اعتراض بوده است روز بیست وهشت متوقف‌گشته است . حقیقت امر این است‌که تا غروب روز بیست ونهم وحتی درمدت شب آن روز چهار پاسدار مرتباً در خیابانهای اطراف سفارت و در فاصله سیصد قدمی دیوارهای سفارت بگشت می‌پرداختند . مستر چرچیل ومستخدمین سفارت هنوزهم مورد حمله او قرار میگیرند اما درتأیید اتهاماتش دلیلی جزشایعات نداردلیکن با این وصف تکذیب اظهارات ایشان هم غیرممکن است.

مسیو دوهارتویگ مدعیست که نام کلنل لیاخف دیگر در ذیل اعلامیه‌ها دیده

نمیشود لیکن بنظر اینجانب، اوضاع اصولاً تغییری نکرده است کما اینکه بموجب اعلامیه انتشار یافته اخیر اداره اوضاع شهر به بریگادقزاق محول شده است .

بعلاوه ، همین دیروز، فرمان بس شدیداللحنی ازطرف پلیس (شهربانی) بامضای او انتشار یافت. ملاقات اینجانب با وزیرمختار روس کاملاً دوستانه بود وعالیجناب علاقه زیادی برای داشتن روابطی بی‌تکلف از خودنشان میداد . ولی من تا آنجائیکه ممکن بود از تکذیب اظهارات ناصحیح مکرر ایشان احتراز می‌نمودم .

✡✡✡

شماره ۱۰ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۷۲۹)

شماره ۱۸۲ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع (ایران) مخابره وتسلیم تلگرام شماره ۱۳۹ مورخ ۲۹ ماه گذشته شما قدری تأخیر شده بود. آقای چرچیل تلگرام پادشاه انگلستان را ساعت هشت پیش ازظهر امروز به‌شاه تقدیم نمود دراثر این تلگراف شایعه‌ای مبنی براینکه من فراخوانده شده‌ام توسط دربار دامن زده میشود .

ابراز اعتماد عنایت آمیز اعلیحضرت پادشاه (انگلیس) موجب بسی دلگرمی اینجانب گردیده است .

✡✡✡

شماره ۱۱ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۷۳۰)

شماره ۱۸۳ تلگرافی تهران ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

با اشاره به تلگرام شماره ۱۹۸ مورخ ۲۹ ماضی شما به مستر اوبرین درباره ظل‌السلطان ، مسیو دوهارتویگ بمن اطلاع داده است که ایرادی به تسلیم اظهاریه مشترك ندارد وبراساس این نظریه بدولت متبوعه خویش تلگراف کرده است .

مطالب زیر محرمانه میباشد :

مسیودوهارتویگ تصادفاً گفت توصیه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان این است که شاهزاده مزبور به اروپا برود ودراین مورد، وزیر مختارروس معتقد است که وی بدون اینکه اول به اصفهان برود باین سفر بپردازد . تصور میکنم دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان قصد ندارند که ازشاه بخواهند که ظل السلطان را مجبور به خروج از کشور نماید.

☆☆☆

شماره ۱۲ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سرادواردگری به مستر اوبرین (۲۲۵۷۶)

شماره ۲۰۱ تلگرافی وزارت خارجه ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع ایران ـ مقتضی است دستوراتی راکه طی تلگرام شماره ۱۴۵ امروز بعنوان مستر مارلینگ فرستاده شده است به وزیر خارجه اطلاع داده شود .

نظریه اولیه این بود که تقاضا نمائیم دسته‌ای افراد قزاق ایرانی که مسئولیت عملیاتی راکه‌مارا ذیحق بشکایت نموده‌است برعهده داشته‌اند ، طی مراسم نظامی به پرچم بریطانیا سلام بدهند . ولی با در نظر گرفتن اینکه ممکن است افسران روسی نیز در مسئولیت شرکت داشته‌اند وما میل نداریم اقدامی بعمل آوریم که اعتبارواحساسات روسیه را جریحه‌دار سازد و یا روسیه خود را ناگزیر بمخالفت با آن اقدام بداند ، از تنظیم این درخواست بدون اینکه بدولت روسیه اطلاع دهیم . خودداری کردیم شما باید این موضوع را برای وزیر امورخارجه روسیه توضیح داده اضافه کنیدکه ما نمی‌توانیم غیر از این فکرکنیم که مسئولیت رفتار قزاقها نسبت به سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بگردن کلنل لیاخف میباشدواینکه بعقیدهٔ مادولت روسیه بایستی این موضوع را تشخیص دهندکه تقاضاهائیکه ازشاه نموده‌ایم بااین نظرطوری تنظیم گردیده‌است که موردی برای اظهار نظر روسیه نسبت بآنها که ممکنست دال بروجود شکاف ظاهری درحسن تفاهم موجود بین ما باشد درکار نباشد. چنانچه افسر فرمانده بریگاد قزاق یك ایرانی می‌بود، مسلماً میخواستم که فوراً ازمقامش برکنارگردد ودرزیمان مزبور طی مراسم رسمی

نظامی در مقام جبران اهانتی که شده است برآیند .

مسیو ایزولسکی باید تحت تأثیر اهمیت بزرگ این مطلب که خواستهای معتدل ما باید مورد قبول شاه قرار گیرد ، قرارداده شود . چنانچه اعلیحضرت باین خواستها ترتیب اثر ندهند ناگزیر خواهیم شد که در خلیج فارس و یا در نواحی جنوبی ایران اقدامی بعمل آوریم که پیش‌بینی عواقب آن دشوارخواهد بود .

اتهامات بر ضد اعضای سفارت ما در تهران مبنی براینکه آنها تحریکاتی بعمل آورده‌اند ، نباید بدون وجود مدرك ودلیل قبول شود ونبایستی گذاشت که آنها خللی در مناسبات حسنه موجودبین دوکشور وارد سازند . من نمیتوانم باورکنم که این شایعات جز دروغ پردازی ایرانی پایه و اساسی داشته باشد . داستانهای مشابهی هم در باره سفارت روسیه از منابع ایرانی بماگفته میشود اما بدان اهمیت نمیدهیم .

برای نشان دادن اینکه مستر مارلینگ درگزارشهای خود در مورد رفتاریکه با سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان شده اغراق گوئی ننموده است ، بند دوم تلگرام دیروز اورا (شماره ۱۷۳) باستحضار مسیو ایزولسکی برسانید .

انحراف ناگهانی مقامات روسی درتهران ازسیاست عدم مداخله، همکاری بین‌دو کشور را دشوار گردانیده است .

این امرموجب عصبانیت‌دولت اعلیحضرت پادشاه‌انگلستان نگردیده ونه ما بنوبت خود خواسته‌ایم که نقش‌فعالانه‌ایکه روسهادرتهران ایفاکرده‌اند، بهانه‌ای برای مداخله خود قرار دهیم . ما هنوز معتقدیم سیاست عدم مداخله که درعید میلاد گذشته مورد موافقت قراردادیم ، عاقلانه‌ترین خطمشی است ونمیتوانیم از آن منحرف شویم . ولی نکته اساسی این است که شاه و مقامات مادون ایشان بایستی احترام شایسته‌ای نسبت بما نشان بدهند .

اطمینان داریم‌مسیو ایزولسکی با پشتیبانی از خواستهای ما که بمنظور حفظ این سیاست بسیار متعادل تنظیم شده است ، عکس‌العمل مطلوب ازخود نشان خواهند داد .

در حال حاضر این نکته اهمیت حیاتی دارد و موجب بسی تأسف خواهد بود

اگر اجازه داده شود اقدامات عمال ما در محل که تحت شرایط اضطراری بعمل آمده سبب برهم زدن سیاست هریك از دو دولت یا موجب بروز خللی در پیروی از عهدنامه انگلیس و روسیه بشود .

✡✡✡

شماره ۱۳ (۲۲۵۷۶)

از سرادواردگری به مستر مارلینگ

شماره ۱۴۵ تلگرافی وزارت خارجه ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع سفارت .

با اشاره به تلگرام شماره ۱۴۲ مورخه ۳۰ ماه قبل اینجانب ، خواستهای زیر مورد تصویب دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان قرارگرفته است :

۱ـ افراد قزاق وپلیس باید بی درنگ از خیابانهائیکه به سفارت منتهی میشود، فراخوانده‌گردند. اتباع انگلیسی ومستخدمین سفارت باید بهیچ وجه مورد تعرض آنها قرار نگیرند .

۲ ـ پس از تسلیم اطلاعیه لازم بایستی معذرتخواهی کامل و رسمی شخصاً توسط رئیس تشریفات عالیرتبه دربار ووزیر امور خارجه از طرف شاه ودولت ایران به‌سفارت تسلیم‌گردد . هردو نفر هم باید درلباس رسمی باشند .

۳ ـ همه‌اشخاصیکه‌اخیراً درراه بسفارت یاهنگام خروج ازسفارت برای انجام کارهای معمولی بازداشت شده‌اند باید بیدرنگ آزادگردند .

۴ـ تأمین نامه‌ای‌کتبی درباره اموال‌وافرادیکه درسفارت بست‌نشستداند بامضای شاه تسلیم شود .

۵ ـ هر یك از متحصنین که متهم به ارتکاب جرایمی بغیر از تقصیرات سیاسی گردیده‌اند ، باید در حضور عضوی از سفارت عادلانه محاکمه‌گردد .

مقتضی است شما این‌خواستها را باستحضار شاه‌ودولت ایران برسانید و بگوئید خواستهای مزبور توسط‌دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بارسیدگی وتعمق کامل بوضعی

که با توهینهای مکرر افراد بریگاد قزاق و پلیس طی چند روز متوالی نسبت بسفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان وارد شده وکاردارسفارت نسبت‌بدان رسماً اعتراض نموده ، تنظیم شده است .

شمااضافه‌کنید ، بازگردانیدن‌مناسبات حسنه‌که تاکنون بین‌دوکشوروجود داشته تنها با ترتیب اثر دادن فوری باین خواستها میسراست و اگر پذیرفته وعملی نگردد ، دولت‌اعلیحضرت پادشاه‌انگلستان چاره‌ای جزاین نخواهندداشت‌که اقدامی‌راکه‌مناسب برای جبران اهانتی‌که شده دانسته وخودرا دراین مورد ذیحق میشناسند، بعمل‌آورند.

پیش ازاینکه این خواستها را باطلاع دولت ایران برسانید مقتضی است‌آنهارا با همقطاران فرانسوی و روسی خود درمیان نهید .

اما بهرحال نباید حمایت آنهارا بخواهید یا دراقدام خود درنگ نمائید .

☆☆☆

شماره ۱۶ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۸۶۰)

شماره ۱۸۴ تلگرافی تهران ۲ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع بستیها

بازگشت به‌تلگرام شماره ۱۴۳ دیروزشما، اکنون ۶۶ پناهنده درسفارت‌هستند. از روز ۲۷ ماه‌گذشته به‌بعدکسی بسفارت وارد نشده‌است .

همین حالا با خبر شدم که شب ۲۴ ژوئن بجای هفت پناهنده که گزارش شد ، پانزده تن بسفارت وارد شده‌اند . این اشتباه بعلت اختلاف درمحاسبه ۵۵ نفربجای ۶۶ نفر روی داده است . (به‌تلگرامهای ۱۵۴ و ۱۶۴ اینجانب رجوع شود) برخی ازآنها از رهبران فعال انجمنها و تقریبا همه آنها عضو انجمنها میباشند . آنها عبارتند از سه مجتهد، پنج نماینده مجلس ، پنج روزنامه نگار ، شش خواجه سرا وچهل ویك پیشه‌ور . گمان براین میرودکه تجار و پیشه‌وران ، هزینه این عده را می‌پردازند .

دولت ایران هنوز به یادداشتم‌که طی تلگرام شماره ۱۵۹ مورخ ۲۶ ماه گذشته خودگزارش دادم ، پاسخی نداده است .

شماره ۱۷ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۸۷۳)

شماره ۱۸۵ تلگرافی تهران ۲ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز - بموجب گزارشهائیکه از نایب‌کنسول دولت ما رسیده است ملیون بر اثر اصرار سرکنسول روس و قائم مقام فرمانداری ، بسواران قره داغی اجازه داده‌اند بخاطرحفظ نظم وارد شهرشوند .

هنوزچیزی از ورود این سواران نگذشته بود که هواداران شاه به تاراجگری پرداختند و با این عمل جمعیت ملیون نیروهای خودرا متشکل ساخته و آماده ادامه زد و خورد شده‌اند .

نایب‌کنسول ما پیش بینی میکند که زدو خورد شدیدی درگیر شود زیرا کسی برای برقراری آرامش وجود ندارد . من یادداشتی بعنوان وزیر امور خارجه فرستاده وتقاضاکرده‌ام تا دستورات شدیدی بعنوان مقامات محلی صادرکنند .

☆☆☆

شماره ۲۸ (تاریخ وصول ۳ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۲۹۶۸)

شماره ۱۸۸ تلگرافی تهران ۳ ژوئیه ۱۹۰۸

خواستهای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مندرج در تلگرام شماره ۱۴۵ مورخ اول ماه جاری شما ، به‌وزیران مختار روس وفرانسه اطلاع داده شده‌است. وزیر مختار روس در مورد آن هیچ‌گونه اظهار نظری نکرد .

مسترچرچیل امروز صبح بدربار رفت اما چون جمعه بود ، نتوانست بحضورشاه برسد لیکن باامیر بهادر جنگ ملاقات نموده ویادداشت حاوی خواستهای مزبوررا باو تسلیم‌کرد .

من در جمله بندی خواستها ، یکی دو تغییر داده‌ام . عبارت « رئیس تشریفات

عالی‌رتبه» دربار را قادر خواهد ساخت مقامی بی‌اهمیت را بفرستد و از این رو «وزیر دربار» را بجای آن‌گذاشتم . همچنین پس ازعبارت « تقصیرات سیاسی » در ماده پنج ، این‌کلمات را اضافه‌کردم تا درمتن فارسی ابهامی ایجاد نگردد : «که اینك نسبت بآنها بخشوده شده‌اند » .

☆☆☆

شماره ۲۹

از سر ادواردگری به‌مستر اوبرین (۲۲۷۳۲)

شماره ۲۰۶ تلگرافی وزارت خارجه ۳ ژوئیه ۱۹۰۸

عطف به تلگرام شماره ۱۰۹ مورخ اول ماه جاری شما در باره ظل‌السلطان . پیشنهاد دولت روسیه در باره گرفتن تعهداتی از ظل‌السلطان بعنوان شرطی برای وساطت ما ازطرف او نزد شاه مورد موافقت ما میباشد . مراتب را بوزیر امورخارجه اطلاع دهید .

موقعیکه تصمیم قطعی درباره حرکت اوگرفته شد درباره این موضوع که‌آیا یك کشتی انگلیسی اورا بخارج ببرد ، تصمیم مقتضی گرفته خواهد شد .

☆☆☆

شماره ۳۱

از سر ادواردگری به مستر اوبرین (۲۲۹۵۳)

شماره ۲۱۴ تلگرافی وزارت خارجه ۳ ژوئیه ۱۹۰۸

ایران : روابط بین سفارت روس وسفارت انگلیس . دستورهای لازم به‌نحوی‌که خواسته شده بودبعنوان مسترمارلینگ مخابره‌گردیده‌است . خواهشمندم مراتب تشکر این جانب را از طرز دوستانه موافقتی‌که با تقاضای این جانب شده‌است به‌جناب آقای وزیر امور خارجه روسیه ابلاغ نمائید .

☆☆☆

شماره ۴۶ (تاریخ وصول ۵ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۰۸۱)

شماره ۱۹۵ تلگرافی تهران ۵ ژوئیه ۱۹۰۸

پیروتلگرام شماره ۱۸۹ مورخ دیروز اینجانب، درباره قزاقهای اطراف سفارت. قزاقها دیروزهم بگشت در خیابانهای اطراف سفارت ادامه دادند. از ساعت یك تاشش بعد ازظهر، آنها شش بار دراطراف سفارت گشت زدند واز نه و۳۰دقیقه بعد ازظهر تا یك بامداد سه بار گشت خود را تکرار کردند. این نظارت کمتر از نظارتهای قبلی تعرض آمیز بوده و توقف طولانی هم نمیکردند. وزیر امور خارجه قرار است امروز برای ملاقات اینجانب بیاید. به عالیجناب تأکید کرده‌ام، باید متن معذرت نامه را باینجانب تسلیم کند. درمورد بند سه مربوط بآزادی دستگیر شدگان، با درنظرگرفتن دشواری امر درتشخیص هویت آنان باید منتهای دقت خود را بکار بندم.

احتمال میرودکه شاه بخواهد سه یاچهارتن ازپناهندگان را ازکشورتبعید کند.

✡✡✡

شماره ۴۷ (۲۲۸۷۹)

از سر ادواردگری به سراف برتی (سفیرکبیر انگلستان درفرانسه)

شماره ۸۲ تلگرافی وزارت خارجه ۵ ژوئیه ۱۹۰۸

بازگشت بتلگرام شماره ۲۹ مورخ اول ژوئیه ونامه شماره ۲۵۹ اول ژوئیه شما خواهشمند است بموزیر امور خارجه فرانسه اطلاع دهید که رفتار وزیر مختار فرانسه درتهران موردکمال قدردانی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان میباشد. صمیمانه‌ترین مراتب سپاسگزاری ما را نسبت به حمایت دوستانه و ارزنده‌ایکه ایشان در این مورد مبذول داشته‌اند به عالیجناب ابلاغ نمائید.

خواستهای ما را از دولت ایران (بتلگراف شماره ۱۴۵ مورخ ۱ ژوئیه بتهران مراجعه کنید) میتوانید در صورت استفسار ایشان، به عالیجناب اطلاع دهید.

✡✡✡

شماره ۶۴ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۱۳۶)

شماره ۱۶۱ بسیار سرّی قلهك ۱۸ ژوئن ۱۹۰۸

با وجود اینکه ایران عملاً بدون دولت بوده است اوضاع عمومی کشور اساساً بدتر از سابق نگشته است بر اثر فعالیتی که ظل‌السلطان از خود نشان داده است در شیراز اعاده نظم شده و این شهر و سایر نواحی ایالت فارس عموماً آرام بنظر میرسد. بعکس درکرمانشاه یاغیگری و اغتشاش عمومی حکمفرماست و در سلطان‌آباد ونواحی تابعه آن قالیبافانیکه در استخدام مؤسسه «زیگلر» هستند هیاهوئی راه انداخته‌اند تا اززیر قراردادهای خود شانه خالی‌کنند وبهرام میرزا حاکم آنجاهم ظاهراً بکلی ناتوان بوده و نمیتواند از نماینده مؤسسه «زیگلر» حمایت کند. بطوریکه قائم مقام رئیس اداره تلگراف هند و اروپا بمن اطلاع میدهد، کرمان هم اخیراً بمدت یکروز صحنه زد و خورد حزبی بوده لیکن چون کنسول دولت ما در اینمورد گزارشی نداده گمان میکنم اتفاق مهمی روی نداده است وجود بست نشین‌ها در اداره تلگراف هند و اروپا در یزدکه مدت سه هفته است ادامه دارد، خیلی باعث نگرانی اینجانب شده‌است زیرا جمعیت متعصب آنجا حرکاتشان طوری است که میتوانند خود را تا بدان مرحله از جنون برسانندکه عملاً انتحارکنند کمااینکه دریزد دو یا سه‌تن خودکشی‌کردند واین فاجعه ممکنست هرآن تکرارگردد. بعلاوه برای دولت ایران هم تسلیم‌به خواستهای آنها دشوار است زیرا رعایا (کشاورزان) برای لغو مالیات دست به‌عصیان زده‌اند. این مالیات هشتاد سال اخیرمرتباً پرداخت میشده و درخواست‌آنان بهیچ وجه موجه نیست.

حادثه بیله سوار درمرز روسیه‌که سبب آنقدر اضطراب وهیجان‌گردید، مقارن شانزدهم ماه جاری فیصله یافت و در همان روز وزیر امور خارجه بمن اطلاع داد که تلگرامی از فرماندار تبریز دریافت‌کرده‌است مبنی براینکه‌آخرین تقاضای دولت‌روس یعنی تسلیم مردانیکه با قتل سروان دوگلاسف ارتباط داشته‌اند. عملی گردیده استو ازلحاظ علاقه‌ایکه این واقعه درتهران برانگیخته بود این ماجرا درحال حاضرظاهراً

پایان یافته است . بطوریکه کسب اطلاع کرده‌ام ، دولت ایران مشغول تنظیم ادعاهای متقابلی علیه روسیه بابت خساراتی است که افراد قزاق بنواحی بیله سوار وارد کرده‌اند .

باوجودیکه شاه با بستن درهای تلگرافخانه در تهران ، منتهای کوشش بکار بسته است تا از گسترش خبر حوادث اینجا بخارج ممانعت کند ولی مساعی او فقط درقسمتی موفقیت آمیز بوده وولایات بدقت مراقب رویدادهای پایتخت هستند .

اضطراب زیادی پدیدار گشته واز غالب شهرهای بزرگ تلگرامهائی رسیده و به جمعیت ملیون پشتیبانی مسلحانه وعده داده شده است ، دشواراست این پیامها را بتحقیق ارزیابی کرد و دریافت که تاچه حد ازافکار عمومی برخوردار است . اینجانب شخصاً ، تردید دارم که بیش از چهارشهر مثلاً رشت ، قزوین ، تبریز و اصفهان واقعاً دستجاتی خواهند فرستادمگر اینکه شاه درواقع مرتکب بزرگترین خبط گردد یعنی بخود مجلس حمله کند واحتمال هم میرود که بیشتر تلگرامهائیکه شاه را بدین حد تحت تأثیر قرار داده است توسط «وطن پرستان» بی‌مغزی فرستاده شده که خود را انجمنهای محلی مینامند . منظورم این نیست که ادعا کنم این تلگرافها برای شاه خطری در بر ندارد ، اما موضوع اصلی ، مسئله تناسب جمعیت است چه ،اگر عده آنهائی که برای خلع شاه بتلاش افتاده‌اند معدود میباشد باید گفت آنهائیکه برای نجات او هم حاضرند انگشتی بالا ببرند ، بازهم کمتر از آنها میباشند .

توده جمعیت بعقیده من ، بی‌تفاوت میباشد و تنها آرزو دارد دولتی تشکیل گردد که بتواند امنیتی برقرار سازد . ولی اگر این توده متقاعد شود که تحت سلطنت شاه کنونی تشکیل یك چنین دولتی هرگز میسر نیست ، آنرا میتوان بآسانی تحریك کرد تا باخواستاران خلع او ، همصدا گردد .

ولی در پایتخت این موضوع تفاوت دارد . در تهران عده قابل ملاحظه‌ای هستند که فکر میکنند محاسن مشروطیت را تشخیص میدهند و ازاین رو قویاً معتقدند که در سلطنت محمد علیشاه ، آرزوهای آنها هرگز تحقق نخواهد یافت. این اشخاص هرچند معلوماتی ندارند ولی، بقدر کافی بهدف خویش ایمان دارند ورهبران انجمنهای مهم در

میان آنها هستندوهمین انجمنهااست که‌اوضاع‌را تحت تسلط خود دارندانجمنهای‌بزرگ بقدرکافی‌امین ودرست‌کارندلیکن بسیاری‌ازانجمنهای‌کوچکترصرفاً بدین منظورتشکیل یافته است تا اغراض خصوصی خویش را پیش ببرند .

بدبختانه همه انجمنها هوس‌دخالتهای ناروا درکار دولت دارند وچون دخالتهای آنها با تهدید توأم است - گرچه جزئی شهامتی کافی است تا به اینگونه تهدیدهاوقعی نهاده‌نشود - فعالیتهای دولت راعملاً فلج ساخته است‌لیکن‌وزیران ایرانی لااقل‌آنهائی که طی‌هشت ماه اخیرمصدرکاربوده‌اند ، ذره‌ای شهامت ندارندو این امر باعث بدبختی کشورشان گردیده تا بدانحد که جسارت انجمنها بقدری توسعه یافته است که عملاً اختیارات مربوط به مجلس را غصب‌کرده‌اند، درحقیقت ایران براثرعملیات انجمنهای سیاسی نیمه سری‌وکاملاً غیرمسئول، بسرعت به‌پرتگاه انارشی نزدیك میگشت. منظورم این نیست‌که نفوذانجمنها بکلی نامطلوب است ، بعکس ، آنها تنها پشتیبان پارلمان در برابرمرتجعین بوده وهستنداما باتشخیص این نیروی خودغره شده‌وازاین نفوذ خودغالباً سوءاستفاده میکردند واین مداخلات بیموردآنها را درامور مهمه‌گاهی ازروی‌علم ولی اغلب فقط در اثر بی‌اطلاعی بوده است .

امادرحقیقت انجمنها هم‌بقدروزیران ومجلسی‌که ازقدرت‌آن‌پارا فراترنهاده‌اند ترسومیباشند ولی‌حوادث‌اخیر نشان‌میدهدکه‌یك‌اقدام‌جدی‌آنهارا بسرعت‌سرعقل‌میآورد.

قابل تصور نیست مردی‌چنان ضعیف وسست اراده مثل‌شاه بتواند یك‌چنین رویه از جنبه خارجی‌آشتی ناپذیری درتمام مدت‌بحران‌کنونی ازخود نشان‌بدهدمگراینکه اندرزها وحمایت روسها پشتیبان اوبوده باشد باید اعتراف‌کنم ، بغیرازاینکه مسیودو- هارتویگ یکی دوبار بمن‌گفت‌که شاه ازاوخواسته است تاشخصی را بدربار بفرستند ، مدرك‌گویای دیگری برای اثبات عقیده خود مبنی‌براینکه دوستان روسی شاه در پشت این تظاهرات هستند قدرت ندارم اقامه‌کنم ولی به عقیده این جانب مسلم است‌که طی پانزده روز اخیر، شاه خود راکاملاً بدست روسها سپرده‌است . بهنگام تحریراین نامه چنین پیداست‌که درمنازعه‌کنونی یقیناً شاه پیروز بیرون‌خواهدآمد لیکن باید بخاطر

داشت ،که موفقیت احتمالی او در درجه اول ناشی ازاین عقیده عمومی و جهانیست‌که روسیه یا شاید هم ، روسیه و بریتانیای‌کبیر تعهددارند محمدعلیشاه را برتخت سلطنت نگاهدارند . بدون تردید مسیو دوهارتویگ ازاین عقیده استفاده‌کرده یا بهتربگویم، روی آن قمارکرده است ، چه یقین دارم اگر روزی ناگزیر شود اعتراف کند که دولت متبوعه او بطرفداری شاه در امور ایران بزور اسلحه مداخله نخواهد کرد موقعیت شاه بی نهایت متزلزل ومخاطره‌آمیز خواهد شد مگراینکه‌شاه توانسته باشد در این فرصت افکار عمومی را نسبت بخود آشتی دهد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره۶۷ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۱۷۸)

شماره ۲۹۶ سن پترسبورگ ۲۹ ژوئن ۱۹۰۸

آقای محترم

طی نامه شماره ۲۸۵مورخ۲۲ماه جاری خود خلاصه سرمقاله‌ایکه درباره اوضاع ایران در نشریه «نوو ورمیا» انتشار یافته بود برای استحضار خاطر عالی ارسال داشتم . این مقاله مقارن پیشنهادمسیو ایزولسکی مبنی برتسلیم اخطاریه مشترك بظل‌السلطان برای منصرف ساختن او از تعقیب هدفش به قبضه‌کردن مقام سلطنت ، منتشر شده‌است روزنامه «نوو ورمیا» هرگونه دخالت روسیه درامور داخلی ایران را تقبیح کرده وتوصیه میکندکه این‌کشور سیاست نظارت وبیطرفی پیشه‌کند . جراید آزادیخواه دیگری هم که نام آنها را درنامه فوق‌الذکر آوردم ، مقالاتی منتشر کرده و قویاً از سیاست « عدم دخالت» طرفداری نموده‌اند .

ازآنجائیکه مسیو ایزولسکی درمذاکرات خود همیشه تأکید میکرد ، که اگر ظل‌السلطان بهدف خودنایل‌گردد، خشم‌عمومی برانگیخته شده واین امر پیروزی نفوذ انگلیس بر نفوذ روسیه تعبیر خواهد شد و چون عالیجناب از سوی دیگر بظاهر برای عکس‌العمل غیرمطلوبی‌که ممکنست با دخالت روسیه در امور ایران در روسیه بوجود

آید ، اهمیت چندانی قایل نبود ، توجه ایشان را بمقاله بسیار عمیق مستدل روزنامه «نوو ورمیا» جلب کردم .

عالیجناب گفتند که کوشیده‌اند در نظریات این روزنامه درمورد ایران اعمال نفوذ کنند گو اینکه این اعمال نفوذ در مقاله‌ایکه من بآن اشاره میکنم ، درواقع اثری نداشته است . سپس ایشان چند شماره از « گلوس پراودوئی » چاپ مسکو که اهمیت چندانی ندارد و روی میزشان قرار داشت ، بمن نشان دادند در این نشریه اظهار شده بود که انگلستان پشت سر ظل‌السلطان ایستاده است . گفتند اینگونه نظریه‌هاست که از آنها میهراسد .

مسیو ایزولسکی ظاهراً حق دارد ازواکنشی که درصورت وانمودکردن بریتانیای کبیر بحمایت ازعموی شاه دراینجا پدیدخواهد آمد ، بترسد . درعین حال فکرمیکنم بخشی کوچك ، گرچه با نفوذی از ملت روسیه که همان مقامات دولتی و نظامی هستند ، نسبت به‌سیاست انگلیس درایران حساسیت بسیار از خودنشان میدهند .

افکار تحصیل‌کرده عمومی ، بطورکلی علاقمندند که روسیه درگرفتاریهای ایران آلوده نگردد تا منتهی به‌عواقب پیش بینی نشده و نامطلوب شود . این طبقه ، بدگمانی نسبت بسیاست انگلیس ازخودنشان نمیدهدومعتقدم تازمانیکه انگلیس وروسیه بظاهر ، درایران تشریك مساعی داشته وتظاهر به‌دخالت غیرلازم درامورداخلی آنکشور ننمایند کاملاً ، راضی باقی خواهد ماند. هم اکنون نشانه‌هائی بچشم میخورد که نقش عمده و مهمی که فرماندهٔ روسی بریگادقزاق درحوادث اخیردرتهران ایفاکرده‌است سبب نفرت محافل آزادیخواه گردیده چه این امرظاهراً مسئولیت کودتای اخیرشاه را بگردن روسیه می‌اندازد .

با تقدیم احترامات - امضاء - هیو اوبرین

✡✡✡

شماره ۶۸ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۱۸۱)

شماره ۲۹۹ محرمانه سن پترسبورگ ۲۸ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

شرح زیر گزارش مختصری است در باره آنچه که تا امروز بین وزیرخارجه و

اینجانب درباره دو مسئله عمده مربوط به‌بحران ایران روی داده است ، این دو مسئله عبارتند از موضوع پناهندگان در سفارت انگلیس و موضوع محاصره سفارت بوسیله سربازان برای جلوگیری از اشخاصی‌که قصد پناهنده شدن دارند .

روز ۲۵ ماه جاری ، مسیو ایزولسکی دریافت تلگرامی را از مسیودوهارتویگ بمن اطلاع داد حاکی از اینکه «جمعیتی» ازپناهندگان در سفارت «بست» نشسته‌اند .

مسیو دوهارتویگ‌گزارش داده بودکه عقیده‌عموم براین است‌که انقلابیون بوسیله مستر چرچیل که تماس دایمی با انجمنها دارد ، تحریك شده‌اند تا در سفارت متحصن بشوند . مسیو ایزولسکی درحالیکه بطریقی کاملاً دوستانه سخن میگفت ، ابراز نظر کرد که حادثه مزبور این تأثیر خیلی ناگوار را می‌بخشد که آن دو سفارتخانه بر ضد یکدیگر عمل میکنند . گفتم مستر مارلینگ گزارش داده بود که وابسته‌نظامی که در ساختمان سفارت بوده دستورات ویژه داشته است تا از رویداد مزبور ممانعت‌کند لیکن برخی از پناهندگان بی‌اعتنا باین دستورها ، وارد ساختمان شده‌اند . دستورات صادره به سفارت از طرف دولت اعلیحضرت پاشاه انگلستان صریحاً حاکیست که نباید به م اجازه ورود و بست نشستن در سفارت داده شود . ولی بعقیده اینجانب گاهی عملاً غیر ممکنست ، از چنین وقایعی جلوگیری کرد .

روزبعد ، ۲۶ ماه جاری ، با دریافت دستورهای شما طی تلگرام شماره ۱۸۳ در باره رویه و نظر دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درباره پناهندگی، به‌مسیو ایزولسکی توضیحات بیشتری دادم وگفتم ، که به مستر مارلینگ دستور داده شده است‌کوشش کند افراد دیگری را که بخواهند بسفارت وارد شوند از تصمیم خود منصرف گرداند لیکن در موقعیکه جان شخصی در خطر واقعی قرار گرفته باشد ، نمیتوان از پناه دادن باو خودداری‌کرد . پناهندگانی‌را هم که اینك درسفارت هستند نمیتوان بدون‌گرفتن تأمین کافی ، تسلیم کرد .

همچنین در باره اقدام شاه بمحاصره سفارت با افراد سپاهی به نحویکه دستور فرموده بودید با عالیجناب صحبت کردم و از ایشان تقاضا نمودم تا فوراً تعلیمات لازم

به مسیو دوهارتویگ صادر نموده واز عرضحالی‌هم که آقای مارلینگ مبنی براعتراض در این زمینه تسلیم خواهد کرد ، پشتیبانی نماید .

عالیجناب قول دادند که این تقاضا را انجام دهند و بعد از ظهر همان روز دستورهای مطلوب بعنوان موسیو دوهارتویگ فرستاده شد .

روز ۲۷ ماه جاری ، وزیر امور خارجه در حالیکه مثل گذشته با لحن بسیار دوستانه صحبت‌میکرد بار دیگر به موضوع «بست» اشاره نمود. وی مقدمتاً گفت ، قصد شکایت ندارد و از من خواست تاگفته‌هایش‌را تلگراف‌نکنم چه بیم آن داردکه بموضوع اهمیت زیاد داده شود .

مع‌الوصف، آشکارا خیلی اشتیاق نشان میدادکه اظهارات ایشان‌را بشما گزارش دهم . وی گفت کارکنان دو سفارتخانه ما در تهران با هم همکاری ندارند . از منابع دیگر (بغیر از وزیرمختار روس) باو گزارش شده‌که درمورد راه‌دادن مردم برای بست نشستن، ماژور استوکس دستورات مسترمارلینگ را بکار نبسته است وازاین رو اشخاصی که کمترین خطری جانشان را تهدید نمیکرده ، تشویق شده‌اند بسفارت بیایند . در تهران عموماً میگویند ، پاره‌ای از مستخدمین (غلامهای) سفارت که عضو انجمنها هستند ، علناً از مردم دعوت میکرده‌اند پناهنده شوند . گفتم ، بدیهی است چنین داستانهائی در جائی مثل تهران، ساخته میشود . وقتی به عالیجناب اصرارکردم تامنبع اطلاعات خودرا فاش‌کند، صریحاً گفت ، این‌گزارشها درباره آنچه که عموماً در تهران میگویند میباشد ولی تأیید نشده است اما بخوبی استنباط میشد ، که خود ایشان آنها را باور کرده است .

پرسیدم ماژوراستوکس با رامدادن بست‌نشینان چه غرض قابل‌تصوری داشته‌است ؟

او جواب داد ، صرفاً بخاطر اینکه بر خلاف سفارت روس ، فعالیت کند . او یکباردیگر به‌مسترچرچیل بعنوان‌کسی‌که بطرق مختلف علیه سفارت‌روس عمل‌میکند، اشاره کرد. سپس ادامه داده ، گفت وی باموافقت خود باپیشنهادهای مختلفی که اخیراً داده شده ، منتهای علاقه خود را برای همکاری بادولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در

ایران نشان داده است یعنی تسلیم اخطار مشترك به شاه وطرز انتشار و تبلیغی که باید در مورد آن بعمل آورده شود وپشتیبانی از اعتراضات مستر مارلینگ در باره محاصره سفارت بوسیله سربازان از جمله پیشنهادهائی است که باو شده وآنها را پذیرفته است. ولی تاهنگامی که کارکنان سفارتخانه‌ها ، مخالف بانظرات دودولت عمل کنند، همکاری عملی نخواهد بود .

بامذاکرات متعددی که با عالیجناب بعمل آورده‌ام، معتقدگردیده‌ام ، ایشان علاقه تام دارندکه دو دولت ما درایران همکاری کنند وبنظرمن گمان نمیرودکه اوبیش ازحد، نسبت به‌اعمال سفارت بدگمان باشد. اماکاملاً پیداست که دراین موردگزارشهای بسیار مثبتی نه تنها از وزیر مختار روس بلکه از منابع دیگری نظیر نماینده مالی روس و آژانس تلگرافی روسیه دریافت داشته است وازاین‌رو برایش دشوار است آنها را بکلی باور نکند.

با تقدیم احترامات - امضاء - هیو اوبرین

☆☆☆

شماره ۶۹ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از هیو اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۱۸۲)

شماره ۳۰۰ سن پترسبورگ ۳۰ ژوئن ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرونامه شماره ۲۹۹ مورخ ۲۸ماه جاری خود، احتراماً باستحضارمیرساند بمحض دریافت تلگرام شماره ۱۹۰ شما پیش ازظهردیروز ، ازوزیرامورخارجه تقاضای ملاقات کردم ولی دریافتم که عالیجناب به‌پیترهوف رفته است تا بحضورامپراتورشرفیاب گردد. از این‌رو تاشب نتوانستم ایشان را ملاقات کنم. ضمناً دروزارت امورخارجه یك تلگرام باقید سرّی که ازمسیودوهارتویگ رسیده وطی آن گزارش داده بودکه درخواست مستر مارلینگ برای فراخواندن سربازان ازمحاصره سفارت رسماً پشتیبانی کرده واینکه بطورخصوصی همین را مصراً از شاه خواسته و نیز از فرمانده روسی (بریگاد قزاق) خواسته است تا منتهای دقت خودرا درمورد اعمالش نسبت به‌سفارت بکار بندد ، بمن نشان داده شد .

مسیو دوهارتویگ اضافه‌کرده همه قزاقها سوای یك پلیس یاپاسدارکه معمولاً برای نگهبانی سفارتخانه‌های خارجی گمارده میشوند، همگی برداشته شده‌اند ورضایت مسترمارلینگ جلب شده است . رونوشت یادداشتی راکه بعداً از طرف وزارت خارجه برایم فرستاده شد و حاوی مضمون تلگرام مزبور است ، بپیوست تقدیم میدارد .

درهمان روز ، رونوشتی از تلگرام شماره ۱۷۳ مستر مارلینگ نیزکه مشابه با گزارش مسیودوهارتویگ است ، دریافت داشتم ونتیجه‌گرفتم‌که به‌اعمال تعرضی قزاقها پایان داده شده‌است . با در نظرگرفتن این موضوع و اینکه مسیو دوهارتویگ اقدامی را که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان طالب بوده‌اند انجام داده است ، تمامی متن تلگرام شماره ۱۹۰ شما را درملاقاتم با وزیرامورخارجه درهمان شب ، توضیح ندادم .

به‌عالیجناب گفتم ، گرچه قزاقها برداشته شده‌اند فکر میکنم دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان این حادثه را مختومه تلقی نخواهدکردومحتمل است تقاضای جبران این واقعه را بنماید و انتظار دارم دستورات تازه‌ای دراین باب ازشما دریافت‌کنم .

ضمناً یادداشتی‌که رونوشتی ازآن بضمیمه ارسال میشود ، باو تسلیم‌کردم دراین یادداشت حقایق مربوط بحادثه مزبوز را آنچنانکه درتلگرامهای مستر مارلینگ از ۲۸ ماه جاری تا دیروزگزارش شده توضیح دادم . یادداشت دیگری هم‌که افتخار دارم رونوشت آنرا بضمیمه تقدیم دارم ، تسلیم داشته و ضمن آن نظریات دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را درباره موضوع مورد بحث کاملاً تشریح نموده واطمینانهائی‌که شما قبلاً درباره سیاست‌دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در ایران داده بودیدتکرارکردم.

من این دو یادداشت را برای عالیجناب قرائت‌کردم و شفاهاً درباره توهینی که براثر عمل فرمانده روسی نسبت به‌سفارت‌وارد شده ، توضیح داده وخاطرنشان نمودم‌که یك دولت آسیائی پا را تا بدانحد جلو نهاده‌که آزادی عمل سفارت را قهراً سلب کرده است . همچنین توجه عالیجناب را باین واقعیت جلب‌کردم که وزیر مختار روس ظاهراً وضع را بدرستی تشخیص نمیداده است .گفتم این موضوع برایم شگفت‌انگیز است‌که درموقعی‌که سفارت‌انگلیس عملاً بوسیله قزاقها موردتعرض‌بوده‌است، مسیودوهارتویگ

مستر مارلینگ را سرزنش می نموده است که چرا افرادی را امداده تا در سفارت بست بنشینند .

مسیو ایزولسکی درجواب اظهارداشت که باتقاضای شما موافقت نموده و دستورات لازم بعنوان مسیو دوهارتویگ صادر نموده ومسیو دوهارتویگ هم اقدامی را که شما خواسته اید ، بعمل آورده است .

از عالیجناب دراین باره سپاسگزاری کردم . اوهمچنین گفت، مسیودوهارتویگ گزارش داده است شرحی که مستر مارلینگ درباره عمل قزاقها گزارش داده بسیار اغراق آمیز بوده است. گشت افرادبدور سفارت با «محاصره» سفارت خیلی تفاوت دارد. عالیجناب ادامه داد، بدبختانه روابط بین دونماینده شکرآب بوده وهمین امرسبب شده که آنها وقایع را بزرگ جلوه دهند . وی از من پنهان نکرد که برای بسیاری از رویدادها ، مسیو دوهارتویگ را شدیداً مقصرمیداند لیکن معتقد بودکه گناه هردوی آنها مساوی است. وی باتهامات وارده به چندتن ازکارکنان سفارت ما در تهران اشاره کرده گفت آنها علیه شاه وبحمایت از ملیون بتحریك می پرداختند .

معلوم بوداواین سخن را باور کرده است که چندتن ازمستخدمین (غلامهای سفارت) علناً از مردم دعوت کرده بودند تا درسفارت بست به نشینند .

لزومی نمی بینم بتفصیل دلایلی راکه دررد این ادعاها اقامه کردم، گزارش دهم گمان میکنم موفق شده ام برای عالیجناب ماهیت توهینی که نسبت به سفارت وارد شده بنحو روشن تری توضیح دهم یعنی موضوعی که مسیودوهارتویگ منتهای کوشش خودرا بکاربرده بود تا آنرا کوچك بنمایاند . ازسوی دیگروقتی صحت اتهام مربوط به تحریکات برخی از اعضای سفارت را انکار نمودم ، حس کردم که مسیوایزولسکی نمیتواند خود را راضی کند تا شایعات مزبور را بی اساس انگارد وی اظهار نمود که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان ازاین وقایع با خبر نبوده و احتمال قوی هم میرودکه آقای مارلینگ هم از آنها مطلع نبوده است ، مع الوصف این وقایع اتفاق افتاده است . ظاهراً ایشان گزارشهای مثبت و تفصیلی دراین زمینه نه تنها از مسیودوهارتویگ بلکه از منابع دیگری که در نامه شماره ۲۹۹ ذکر کردم ، دریافت داشته است وگرچه این گزارشها قابل اثبات نیست

مع‌الوصف او معتقد است که بی‌اساس نمی‌باشد .

او بیش از یک‌مرتبه گفت عمل برخی از کارکنان جزء سفارت انگلیس برای همکاری بین دو هیئت نمایندگی زیان آور میباشد . در سراسر مذاکراتمان ، مسیو ایزولسکی اشتیاق کاملاً صمیمانه ازخود نشان میدادکه باید همکاری دو دولت درایران حفظشود. وی با این گفته‌که اگر بنا باشدکه اعمال نمایندگان محلی موجب آشفته نمودن سیاست دو دولت بشود این یك رسوائی است‌که نمیتوان فکر آنرا کرد باظهارات خود پایان داد موقعیکه ازهم جداشدیم گفت همان شب به وزیر مختار روسیه تلگراف خواهدنمود .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ هیواوبرین

☆☆☆

شماره ۷۰

از مسترهیواوبرین به سر ادواردگری (تاریخ وصول ۶ژوئیه)

(۲۳۱۸۳)

شماره ۳۰۱ سن‌پترسبورگ ۲ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

در تعقیب نامه شماره ۳۰۰ مورخ سی‌ام ماه‌گذشته، محترماً باستحضار میرساند. دیروز ملاقات رضاپتبخشی با وزیر امورخارجه در باره ایران بعمل آوردم . عالیجناب یادداشتی راکه رونوشت آن ضمیمه است ، قرائت نموده و بمن تسلیم داشت . طی این یادداشت اظهارشده است ، چنانچه اعمال بریگاد قزاق ایران‌که‌موجب شکایت سفارت انگلیس شده است ، بنابدستورکلنل روسی انجام شده باشداین عمل او مستقلاً وبدون دخالت دولت امپراطوری و سفارت روسیه انجام شده است . یادداشت مزبور همچنین حاکیست ، بمحض‌درخواست‌اینجانب برای همکاری‌دولت امپراطوری (روسیه)دستورات لازم برای وزیر مختار روس مخابره‌گردید تا ازیادداشت اعتراضیه‌آقای مارلینگ قویاً پشتیبانی‌کند .

در یادداشت اضافه شده است دولت روسیه از اطمینانیکه در باره سیاست دولت اعلیحضرت‌پادشاه انگلستان دربحران ایران داده‌شده ، متشکراست ولحظه‌ای هم‌تردید

بخود راه نمیدهدکه نمایندگان انگلیس درایران این سیاست راباکمال وفاداری، اجرا میکنند . دولت روسیه بنوبت خود اعلام میدارد ، نسبت به عهدنامه موجود بین دوکشور به ایران وفادار بوده و در امور داخلی ایران مداخله نخواهدکرد .

دستورات تازه‌ای نیز برای مسیودوهارتویگ فرستاده‌شده وسفارش شده است که مأمورین روسیه در تهران نسبت بسفارت انگلیس با منتهای دوستی رفتارکنند و دولت روسیه رجاء واثق دارد ، حادثه‌کنونی بهیچوجه دراقدام مشترك روسیه و بریتانیای‌کبیر در ایران تأثیری نداشته باشد .

از دریافت این یادداشت‌از عالیجناب‌تشکر نموده‌وگفتم‌مطمئنم‌که دریافت یادداشت مزبور ، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را بسیار خوشنود خواهد ساخت .

در جریان‌مذاکرات ، عالیجناب‌مطالب مندرج در یادداشت‌راخیلی بزرگ‌جلوه میداد . ضمناً اظهار داشت دستوراتی‌که برای‌مسیودوهارتویگ فرستاده شده بسیارقطعی و مؤکد بوده وباوتذکرمیدهدکه موضوع بست درسفارت‌انگلیس (که‌آنقدر بدان تکیه کرده است) با تمام وصف ازنظراهمیت دردرجه دوم قراردارد . مسیوایزولسکی‌توضیح داد ، در یادداشت مزبوراین موضوع راکه کلنل لیاخف فرمانهائی راکه از آن شکایت شده صادرکرده‌است ، با تردید تلقی شده زیرا دستوراتی‌که‌کلنل از دولت روسیه دارد ، اورا ازفرماندهی بریگادقزاق بهنگام عملیات‌نظامی منع‌کرده و ازاین رومشکوك‌بنظر میرسدکه‌کلنل مسئول وقایع مزبور باشد .

بایشان گفتم ، گزارشهای مسترمارلینگ دراین مورد کاملاً مثبت است . مسیو ایزولسکی باین مطلب بسیارتکیه می‌نمودکه کلنل لیاخف افسری‌درخدمت ایران‌است ومسیودوهارتویگ نمیتواندعملیات اوراکنترل‌کند وهراقدامیکه اونموده ، بنا بدستور مسیو دوهارتویگ نبوده است اینجانب اظهار عقیده کردم ، که مسیودوهارتویگ اگر میل داشت میتوانست در آغاز امر از عملیات کلنل ممانعت نموده باشد .

مسیو ایزولسکی توضیح داد ، که نگرانی عمده فعلی ایشان این‌است که درحال حاضر روابط بین دو سفارت آنطور که می‌بینید بسیار متشنج است و واقعاً نمیداند که

چه اقدامی باید کرد که روابط آنها حقیقتاً دوستانه بشود . بادستوراتیکه برای مسیو دوهارتویگ فرستاده شده امیدوار است که در تأمین این مقصود، عمل مثبتی انجامداده باشد .

با تقدیم احترامات - امضاء - هیو اوبرین

☆☆☆

شماره ۷۱ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۱۸۴)

شماره ۳۰۲ سن پترسبورگ ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

در مذاکرات امروزم بامسیو ایزولسکی ، بمنظور درك نظریات آن عالیجناب ، بوضع جدیدی که بر اثر حوادث اخیر در ایران پدید آمده است ، اشاره کردم . گفتم نسبتهائیکه به کارکنان سفارت انگلیس داده شده است که از حزب ملیون جانبداری میکنند قطع نظر ازاینکه صحت آنها را کاملاً تکذیب مینمایم بنظراین‌جانب هر نوع جنبه «واقعیت» را از دست داده است . شاه اکنون بر حزب ملیون تفوق یافته و بظاهر میخواهد در سه ماه آینده ، کشوررا بدون یك مجلس وبدست یك فرماندار کل روسی اداره‌کند. خطرکنونی‌این‌است‌که مبادا تصور شودکه روسیه از رژیمی مستبد وارتجاعی حمایت میکند و مبادا گفته شود که انگلستان یا در این سیاست به روسیه پیوسته است و یا در غیر اینصورت کلیه همکاریها بین دولت انگلیس و روس پایان یافته است .

برای اجتناب از این خطر ، بگمانم لازم خواهد بود که بشاه توصیه شود ، که بر اساس مشروطیت مملکت را اداره کند و قولهائی را که اعلیحضرت در این زمینه به دو کشور داده‌است ، بایشان یادآور شویم .

مسیو ایزولسکی صمیمانه حرفهایم را تأیید کرد . ولی اظهار داشت از مسیو دوهارتویگ در باره انتصاب کلنل لیاخف به سمت فرمانداری کل گزارشی دریافت نداشته است . بر عکس مسیو دوهارتویگ چند روز پیش گزارش داده است ، شخص

دیگری که ایرانی است بعنوان حاکم منصوب شده وسمت کلنل معلمی ومستشاری بریگاد قزاق است دستوراتیکه از جانب دولت امپراتوری باو صادر گردیده است او را از فرماندهی بریگاد قزاق بهنگام عملیات نظامی منع میکند واین دستورات هنوز بقوت خود باقیست اگرواقعاً پست فرمانداری کل را پذیرفته باشد او خارج ازحدود دستورات خود عمل کرده است. مسیو ایزولسکی متذکر شدکه دراین مورد باتهران در تماس است.

با تقدیم احترامات - امضاء - هیو اوبرین

✡✡✡

شماره ۷۲ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری

شماره ۳۰۵ سن پترسبورگ ۲ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

با اشاره به‌تلگرام شماره ۱۸۵ مورخ ۲۷ماه گذشته شما ، افتخار دارم به‌پیوست رونوشت یادداشتی‌را که مضمون آن طی تلگرام شماره ۱۰۹ دیروز خودگزارش گردید و مربوط به تسلیم اظهاریه مشترك در تهران در باره ظل‌السلطان میباشد، ارسال دارم .

با تقدیم احترامات-امضاء - هیواوبرین

✡✡✡

ضمیمه شماره ۷۲

یادداشت (متن یادداشت بزبان فرانسه است)

دولت امپراطوری روسیه کاملاً نظر کابینه سن‌جیمز را درباره درخواست ظل‌السلطان ازآقای مارلینگ تأیید میکند وعقیده داردکه اگراین شاهزاده‌را مجبور بترك همیشگی ایران بکنند فوق‌العاده موجبات برقراری آرامش در کشور فراهم خواهد شد .

کابینه سن پترسبورگ آمادگی خود را برای دادن دستورات جدید بوزیر مختار روسیه در تهران برای شرکت با آقای مارلینگ که قرار است در نزد شاه اقداماتی در این باره بعمل آورد اعلام مینماید دولت امپراطوری مطلع است‌که این اقدامات برای

قانع کردن شاه در باره اجازه دادن به ظل‌السلطان و اعضاء خانواده و اطرافیانش که مایل بهمراهی او در موقع ترك ایران هستند میباشد تا باین عده اطمینان مالی وجانی داده شود . باید متذکر شویم که شاهزاده ظل‌السلطان چندین بار تمایل خود را برای مسافرت باروپا ابراز داشته است. دولت امپراطوری بسیارمایل است ظل‌السلطان یکبار دیگر متن موافقتنامه ۱۹۰۷ آوریل را بنحوی که بصورت موافقت نامه بین شاهزاده و آقایان هارتویگ ومارلینگ باشد امضاء نماید. بعد ازامضاء چنین موافقتنامه‌ای دولت امپراطوری بنمایندگان خود دستور میدهد که هیچ نوع ممانعتی بر سر راه مسافرت ظل‌السلطان و همراهانش ایجاد نکنند برای اینکه از هر نوع حادثه‌ای جلوگیری شود توصیه میشود که شاهزاده نزدیکترین راه را که بندر بوشهر باشد انتخاب نماید و در بوشهر یك کشتی انگلیسی در اختیار شاهزاده و همراهانش گذاشته شود تا در عین‌حال از پیاده شدن او در یکی دیگر از بنادر ایران جلوگیری بشود چنانچه کابینه لندن با این پیشنهاد موافق باشند وزارت خارجه از دادن دستورات مقتضی بآقای هارتویگ کوتاهی نخواهند نمود .

☆☆☆

شماره ۷۳ (تاریخ وصول ۶ ژوئیه)

ازکنت دوسالی (سفیر انگلستان درآلمان) به سر ادواردگری (۲۳۰۹۵)

شماره ۲۹۱ برلن ۳۰ ژوئن ۱۹۰۸

آقای محترم

محمودخان احتشام‌السلطنه ، وزیرمختار ایران دراین دربار مصاحبه‌ای باخبرنگار روزنامهٔ « برلینر تاگبلات » انجام داده و طی آن در باره سوابق خود ، و تمایلات سیاسی ونظریاتش درباره سیاستهای جاری‌کنونی ، درموطن خود ، بیاناتی‌کرده است . ازآنجائی‌که احتشام السلطنه به سمت وزیر مختار درلندن تعیین شده است ، ممکنست سخنان او برای شما جالب باشد .

محمودخان از خاندان قاجار است و ازاین‌رو ازمنسوبین شاه میباشد . وی بسال

۱۸۶۱ متولد شده ، تحصیلاتش تماماً در زبان فارسی بوده و در هیچ دانشگاه خارجی تحصیل نکرده است . وی در آغاز کار در امور داخلی دولت بعنوان فرماندار کردستان خدمت کرده وسپس وارد خدمات سیاسی گردید و بسمت منشی در سفارتخانه ایران درپترسبورگ ، تعیین شده‌است .

بعداً بسرکنسولگری ایران در بغداد تعیین گردیده است پس‌از رفتن از بغداد ، مدتی بعنوان معاون وزارت امور خارجه خدمت‌کرده وبسال ۱۹۰۱ بسمت وزیر مختار ایران در این دربار (برلن) منصوب گشته است ولی درمدت خدمتش دراینجا ، وی دو وظیفه دیگر را ـ یکی در سال ۱۹۰۶ بعنوان نماینده ایران در کمیته مرزی ایران و عثمانی و دیگری از پائیز سال پیش تابهار سال جاری ، بعنوان رئیس مجلس ایران ـ نیز انجام داده است . احتشام‌السلطنه اظهار میکندکه درتمام مدت خدمتش عضو حزب مشروطه خواهان بوده وبموجب اظهارات او اکثریت همقطاران وبیشتر اعضای خاندان قاجار درآن عضو ند. وی تصدیق مینماید که پارلمان طی حیات دوساله خود، اشتباهات بسیاری‌را مرتکب شده وغالباً بدون ضرورت حقوق مقام سلطنت‌را نقض‌کرده ونتوانسته است به هدف خودکه انجام اصلاحات است ، تحقق بخشد . مع‌الوصف موفق شده است نظام تازه‌ای در بودجه کشور بوجود آورد . اساس آزادی اظهار عقیده عمومی را پایه گذاری کرده ، از ناعدالتیهای بسیاری جلوگیری نموده و احساسات ملی ایرانیان را تهییج کرده است .

اینکه پارلمان گاهی عوامفریبی از خود نشان داده ، دوعلت داشته است این دو علت احتیاج به پول و مخالفت شاه بوده است که گاهی مخالفت عملی و زمانی مخالفت منفی بوده‌است و شاه تحت نفوذ مشاوران روسی خود میباشد . زیانبخش‌ترین مشاوران مزبور ، شاپشال منشی روسی مخصوص اعلیحضرت و کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق است که او هم روسی است . بعلت وجود این افراد و مرتجعین ایرانیست که کودتای دسامبر گذشته صورت گرفت واین بار همین کودتا را باموفقیتی بیشتر تکرار کرده‌اند.

وزیر مختار مزبور سپس ادامه داده ، نقش کوردیپلماتیك را در سال گذشته و

کنونی ستوده‌وارزش مدبرانه‌آنهاکه‌بدون‌مداخله درامورداخلی کشور، توجه‌شاه‌را بخطر جنگ داخلی جلب‌کرده‌اند ، ستایش نموده است . وی بویژه عمل بارون‌فن‌ریختهوفز را بهنگام تصدی خود در سفارت آلمان درسال‌گذشته مورد تمجید قرار داده‌و موفقیت درکوششهای دیپلماتیك‌را بحساب محبوبیت و نفوذ عمده این شخص‌گذاشته است .

احتشام‌السلطنه در اظهار نظرخود نسبت به وقایع اخیردر تهران ، تردید نشان داده اما اعلام داشته است که وی قویاً معتقد است که مشروطیت را نمیتوان در ایران از بین برد . اگر شاه از تشکیل پارلمان جدید در آینده نزدیك امتناع ورزد ، بروز یك جنگ داخلی طولانی که ظل‌السلطان ممکن است در آن نقش رهبری ایفا نماید حتمی‌الوقوع میباشد .

مردم ایران میدانند ، که از دست دادن پارلمان بمنزله از دست رفتن استقلال آنهاست و ازاین‌رو برای دفاع‌ازآن تا آخرین حدتوانائی خودپایداری خواهندکرد. بدین‌جهت ملل اروپا وبویژه‌انگلستان وآلمان علاقه‌زیادی بحفظ پارلمان‌ایران‌دارند. آلمان منافع تجاری مهمی‌درایران‌دارد وبزودی‌تحولی درسیستم تحصیلی ایران بوسیله مدرسه بزرگ‌خود درتهران پدیدخواهد آورد ودیری نخواهد پائید که خواهدتوانست با تشکیل یك بانك آلمان موقعیت خویش را درایران تحکیم و تثبیت نماید .

وزیرمختار ایران اظهارکرده است‌که سعادت ایران راتنها باحفظ مشروطیت‌که مظفرالدینشاه‌اعطاءنموده است باهمکاری شاه‌ومجلس‌دراجرای اصلاحات ، میتوان‌تأمین کرد . لیکن ، بعقیده‌احتشام‌السلطنه ، تنهاراه تحقق‌بخشیدن‌باصلاحات ، بدست‌آوردن یك‌وام بین‌المللی است‌که‌آنهم بدون تشکیل یك‌هیئت‌کنترل مالی بین‌المللی ، امکان‌پذیر نیست .

وزیرمختارسپس با پایان دادن مصاحبه خود اظهار داشته است‌که‌بزودی رهسپار لندن‌خواهدشد وامیدواراست‌درآنجا انگلستان‌را پایبند سیاست دوسال‌پیش خودبیابد.

پس ازاین مصاحبه، خبرنگار روزنامه مزبور ازیکی ازاعضای سفارت می‌پرسد، وامی‌که احتشام‌السلطنه درمصاحبه خود بدان اشاره کرده است بچه‌کاری اختصاص داده

خواهد شد ؟ بوی گفته میشود ، دردرجه اول تشکیل یك ژاندارمری باکفایت ومؤثری است تابه‌وضع ناامنی کشور پایان دهد . دردرجه‌دوم ، خرج اصلاح سیستم جمع‌آوری مالیات خواهد شد تا پرداخت مرتب عواید دولتی تضمین گردد .

درمورد این مطلب که‌سفارت‌آلمان ازراه دادن‌به افرادیکه میخواسته‌اند« بست» به نشینند امتناع‌کرده است. آن شخص شرکت‌کننده درمصاحبه ازاظهار نظرقطعی‌خود، خودداری نمود . لیکن خبرنگارمزبور توانسته است درك‌کندکه‌چنین رفتاری ازطرف سفارت‌آلمان درتهران بعقیده سفارت ایران دراینجا ، محتملاً از محبوبیت آلمان در ایران خواهد کاست .

با تقدیم احترامات - امضاء - دوسالی

☆☆☆

شماره ۸۲ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۴۲۵)

شماره ۱۹۸ تلگرافی تهران ۶ ژوئیه ۱۹۰۸

پیرو تلگرام پیشین مورخ امروز ، وزیر مختارروسیه در ملاقاتی‌که پیش ازظهر امروز با او بعمل آوردم رفتاری بسیارآشتی‌خواهانه داشت . وی هوش‌واستادی زیادی برای توضیح‌دادن مفاد اعلامیه مربوط‌به انتصاب‌کلنل لیاخف بسمت فرمانداری تهران، از خود نشان داد واظهار داشت مسئول ادامه‌گشت قزاقها دراطراف سفارت ، امیربهادر جنگ بوده است و نه‌کلنل . در این مورد بخصوص اینجانب اطمینانهای عالیجناب را پذیرفتم . مسیودوهارتویگ سپس اعتراف‌کرد که فرماندارایرانی شهر، کنترلی نسبت بکارهای‌کلنل لیاخف نداردچه هیچ‌افسرروسی نمیتواند درچنین‌سمتی باشد. وی‌افزود ، اداره انتظامات شهر وسایرتدابیر انتظامی مادام‌که حالت فوق‌العاده وجود دارد برعهده بریگاد قزاق است و اختیارات کلنل لیاخف صرفاً در حدود اختیارات افسر فرماندهی بریگاد میباشد .

ضمن دادن توضیح به مسیودوهارتویگ ، درباره نامه‌خصوصی دیشب وزیرامور

خارجه راجع به شایعه اینکه غلامهای سفارت مردم را ترغیب میکردند تا بطور دستجمعی در سفارت بست بنشینند به عالیجناب اطمینان دادم که این گزارشها حقیقت ندارد. وقتی ایشان (مسیو دوهارتویگ) غلامهای سفارت را بدین کار متهم کرده بود اینجانب منتهای کوششم را بکار بستم و در این مورد از آنها بازجوئی کردم لیکن تحقیقاتم بعلت فقدان دلیل بجائی نرسید. با در نظر گرفتن گزارشهای رسیده از بازار مبنی بر اینکه ممکنست مردم کوشش کنند در سفارت بست به نشینند و من این گزارشها را برای عالیجناب بازگو کردم ابراز امیدواری نمودم که ایشان هم مثل من، منتهای کوشش خود را بکار بندد تا عموماً بدانند که تحت هیچ شرایطی، سفارت چنین کاری را اجازه نخواهد داد.

در جریان مذاکرات، مسیو دوهارتویگ، نتیجه مطلوبی که از کودتا بدست آمده و در پایتخت و سایر ولایات آرامش برقرار گردیده است، تکیه کلامش بود بنابر این مذاکرات این جانب پاسخ دادم هیچ چیز مطمئناً موجب اعتماد بخشیدن بقولهای شاه نشده و بهانه مردم را برای بست نشستن در سفارت برطرف نخواهد کرد مگر اینکه پارلمان بدون تأخیر تشکیل گردد.

لحن مذاکراتمان بسیار دوستانه و حتی صمیمانه بود. مسیو دوهارتویگ حتی گفت ممکنست بتوان ناصرالملك را وادار کرد با یران بازگردد و وزارت مالیه را برعهده بگیرد.

مطالب زیر محرمانه است.

مسیو دوهارتویگ همچنین گفت جداً مایل است در پائیز بمرخصی برود و ابراز امیدواری کرد که بتواند در مدت توقف خود در پترسبورگ، ترتیبی دهد تا بجای دیگری منتقل شود.

شماره ۸۳ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از چارلز مارلینگ به سر ادوارد گری (۲۳۳۷۶)

شماره ۱۹۹ تلگرافی تهران ۶ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع: اوضاع ایران

مطالب زیر محرمانه است: پیرو تلگرام شماره ۱۹۸ امروز آیا امکان دارد

همکاری دولت روسیه جلب شود تااظهاریه مشترکی بشاه تسلیم وازایشان بخواهیم هرچه زودتر پارلمان را تشکیل دهند ؟ بجرئت عرض میکنم یك چنین اقدامی ازجانب ما بسیار بجا خواهد بود .

طی سه ماهی که تا انجام انتخابات جدید باقی است ، مشاوران شاه امیدوارند بتوانند با تشکیل مجلس سناکه قانون اساسی آنرا پیش‌بینی کرده وشاید هم با تصویب یك قانون انتخاباتی قانون اساسی را تغییرشکل دهندطرحهائی ازاین نوع‌که ممکنست وزیران عنوان‌کنند ، بعقیده من با مخالفت مجلس‌کنونی روبرو نخواهد شد . اطمینان دارم با تصویب طرحی‌که حفظ ظاهر و احترام بقانون اساسی باشد ولو بوسیله پارلمان نیم بندهم‌که شده باشد اعتماد را بمیزان زیادی بمردم بازخواهد گردانید .

☆☆☆

شماره ۸۶ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۴۹۶)

شماره ۲۰۳ تلگرافی تهران ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

دیشب پیش نویس یادداشتی راکه قراراست بخواستهای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌که من تسلیم وزیر امورخارجه‌کرده‌ام داده شودمحض اطلاع خصوصی دریافت داشتم .

این جانب مندرجات پیش نویس راکاملاً رضایتبخش نیافتم وازاین‌رواصلاحات قابل ملاحظه‌ای را پیشنهاد نموده‌ام .

یادداشت مزبور اینك با اظهارتأسف نسبت به‌عملیات ناروائی‌که صورت‌گرفته و آن عملیات بمأمورین جزء نسبت داده شده‌است‌آغاز میگردد سپس اعلام شده‌است‌که پنج فقره تقاضاهای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را دولت ایران می‌پذیرد واضافه شده‌است‌که اعلیحضرت مایلندچندتن ازپناهندگان ازایران‌خارج شوند. گمان نمیکنم، شما میل داشته باشید متن معذرت نامه یا یاداشت مربوط به قبول خواستهای ما برای تصویب شما تلگراف‌کنم . ضمناً تلگرام شماره ۱۶۰ شما را دریافت‌کرده‌ام .

شماره ۸۸ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۴۹۴)

شماره ۲۰۴ تلگرافی تهران ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

مطالب زیر محرمانه است

وزیر جدید مالیه به مستشار مالی ایران توصیه‌کرده‌است ترتیب وامی یا پیش‌پرداختی را فراهم نماید .

مسیو ینروت نظریات دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را در این باره از من استفسار نموده است درپاسخ ابرازعقیده‌کرده‌ام دولت اعلیحضرت با هیچ پیشنهادی‌که از تصویب مجلس نگذشته باشد موافقت نخواهد کرد .

لزومی نیست پیشنهاد وزیر مالیه‌درحال‌حاضر بطورجدی‌موردبررسی قرارداده‌شود.

✡✡✡

شماره ۸۹ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۵۰۶)

شماره ۲۰۵ تلگرافی تهران ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

ظل‌السلطان شیراز را ترک‌کرده ولی قائم مقام کنسول‌که این موضوع را گزارش داده تعیین نکرده‌که بکجا رفته است . به‌کنسول دستور داده شد به ظل‌السلطان اطلاع دهد پیش از رفتن باصفهان بهتراست با شاه مشورت‌کند .

✡✡✡

شماره ۹۱ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

ازمستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۵۰۷)

شماره ۱۱۵ تلگرافی سن‌پترسبورگ ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : بحران درایران .

روزنامه «نوو رومیا» درشماره امروزش، تلگرامی ازتهران منتشرکرده وضمن‌آن موضوع محاصره سفارت انگلیس توسط قزاقها را بنحوی قید نموده است که از لحاظ

سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بسیار ناپسند میباشد چه ، در تلگرام وانمود شده است که سفارت علیه کلنل روسی بتحریك می‌پرداخته است .

اینجانب ازفرصت استفاده کرده به وزیرامورخارجه پیشنهادکردم ، بسیارمطلوب خواهدبود اگر بیانیه‌ای درلندن وپترسبورگ منتشر ودرآن گفته شود، که سفارتخانه‌های انگلیس و روس، بمنظور تحصیل ترضیه وجبران عملیاتی که واقع شده است همکاری میکنند تا اطمینان حاصل گردد که در آینده چنین اعمالی نسبت بسفارت انگلستان تکرار نشود .

مسیوایزولسکی گفت ، بدون اینکه منتظر باشد که بداند آیا چنین اقدامی را شما خواهیدپذیرفت یا خیر، فوراً بیانیه‌ای با همین مضمون که ازطرف من پیشنهادشده ، منتشر خواهدکرد .

☆☆☆

شماره ۹۲

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ (۲۳۰۸۷)

شماره ۱۶۰ تلگرافی وزارت خارجه ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع: پناهندگان بسفارت . عطف به‌تلگرام شماره ۱۹۶ مورخه ۵ ژوئیه شما در باره پناهندگان در سفارت ، عذر خواهیهای جداگانه را میتوان پذیرفت . پیشنهاد شما در مورد پناهندگانیکه کشور را ترك میکنند و مدت تبعید آنها باید کاملا محدود باشد، مورد قبول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان است وهمچنین نظریه شما درمورد اینکه این اشخاص در بازگشت بکشور اگر در اغتشاشات شرکت نکنند ، از هر گونه تعرضی مصون باشند نیز تأیید میشود . اگر مدت یکسال تبعید کافی نباشد میتوانیم با مدت طولانی‌تری موافقت کنیم .

باید بهر یك از پناهندگان که حاضر بترك سفارت نگردد ، اطلاع دهید ، که نمیتوان اجازه داد درسفارت باقی بمانند ولی تحصیل تأمین آنها داده خواهد شد که از کشور خارج گردند. امکان ندارد پناهندگی در سفارت را برای مدت نامحدودی ادامه

داد بدون اینکه موجباتی برای مداخله درامور سیاسی وداخلی کشور وجود داشته باشد. فقط در مواردی که خطر جانی وجود دارد ، چنین کاری برای حفظ جان افراد بطور موقت مجاز است .

✡✡✡

شماره ۹۳

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ (۲۳۳۷۸)

شماره ۱۶۳ تلگرافی وزارت‌خارجه ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

مفهوم جمله آخر تلگرام شماره ۲۰۱ مورخ ۶ژوئیه شمارا درباره ظل‌السطان ، درك نکردم ظاهراً در مخابره اشتباهی رخ داده است . اگر آنطوریکه من فهمیده‌ام ، میل خود ظل‌السلطان است که از کشور خارج گردد ، مورد خواهد داشت که اظهاریه مشترکی تسلیم نموده و از شاه درخواست کنیم باو اجازه رفتن داده و حفظ اموال و متعلقاتش را تضمین کنند . باتوجه باین جهات اقدام هماهنگی با وزیرمختار روس باید بعمل آورده شود .

✡✡✡

شماره ۹۴

از سر ادواردگری به چارلز مارلینگ (۲۳۵۰۵)

شماره ۱۶۴ تلگرافی وزارت خارجه ۷ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : توهین به سفارت . عطف به تلگرام شماره ۲۰۳ امروز شما احتیاجی به مخابره متن اعتذار نامه نیست .

✡✡✡

شماره ۹۷ (تاریخ وصول ۸ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۳۶۲۵)

شماره ۱۱۹ تلگرافی سن پترسبورگ ۸ ژوئیه ۱۹۰۸

درمذاکراتی که امروز بامسیو ایزولسکی بعمل آوردم عالیجناب به وقایع اخیر

در ایران وبموضوع موقعیت روسیه درآن کشور اشاره کردند . عالیجناب معتقد بودند که‌کلنل لیاخف تحت فشارشرایط و اوضاعی‌که پیش‌آمده ناگزیرشده است چنین اقدامی بنماید ولی‌گفتند عمل کلنل نامبرده‌کاملاً مستقل انجام شده ودولت روس درآن دخالت نداشته است و بهرحال این اعمال برخلاف میل ایشان میباشد زیرا مسئولیت نامطلوبی را برای عملی که مایل نبوده‌اند بگردن دولت روسیه میگذارد . مسیو ایزولسکی اضافه‌کردند این موضوع را برای رئیس ستاد کل‌که مافوق کلنل لیاخف میباشد توضیح داده و اوضمن تأیید نظریه ایزولسکی از نقش عمده که کلنل ایفا کرده ، ابراز تأسف نموده است .

همین‌نظریه درمورد عمل سرکنسول روسیه درتبریز درجریان حوادث آن شهر ، نیز صدق میکند بعقیده ایشان ، عمل سرکنسول روس در تبریزهم نامطلوب بوده لیکن اظهار داشتند برای مسیو پاخیتونف دشوار بوده‌است تقاضاهائی‌که برای بکار بردن نفوذ خود بخاطر برقراری آرامش از وی میشده است ردکند چه ، توقف طولانی‌او درتبریز موقعیت ویژه‌ای باو بخشیده است . مسیو ایزولسکی در پایان گفتند برای فائق شدن بر دشواریهائیکه در بالا ذکر کردند ، بطورکلی اتکاء و امیدواریشان بوجود هماهنگی بین دول انگلیس و روس میباشد بعقیده ایشان بهیچ وجه نمیتوان اطمینان داشت که شاه فیروزی قطعی یافته است وبطوریکه درك کردم ، نگران این میباشندکه مبادا اگر گرفتاریهای جدی روی دهد، روسیه بواسطه اقدامات عمالش ممکن‌است در آن شرکت داده شود . این خطری است‌که معتقدم عالیجناب برای جلوگیری ازآن منتهای کوشش خود را بکار خواهند بست .

☆☆☆

شماره ۱۲۰ (تاریخ وصول ۱۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۳۹۹۹)

شماره ۲۱۰ تهران ۱۱ ژوئیه ۱۹۰۸

پیش از ظهر امروز وزیر امور خارجه از طرف دولت ایران و وزیر دربار

به نمایندگی شاه ، معذرت نامه رسمی را براساس همان شرایطی‌که تأیید کرده بودم ، تسلیم نمودند .

امیدوارم اکثریت پناهندگان ، امروز سفارت را ترك کنند . پیام شفاهی از شاه مبنی بر اینکه شرایط مذکور طابق النعل اجرا خواهد شد ، توسط وزیر دربار بمن ابلاغ گردید .

☆☆☆

شماره ۱۲۱ (تاریخ وصول ۱۱ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۰۰۰)

شماره ۲۱۱ تلگرافی تهران ۱۱ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : بست نشینان درسفارت . شاه اکنون پیغامی برایم فرستاده وخواسته‌اند که اولاً درمورد شش تن ازبستیها مدت تبعید ازپنج تا ده سال تعیین گردد . ثانیاً چهار تن دیگر به ولایات خود رفته و بتهران باز نگردند . ثالثاً اعلیحضرت همه آنهائی را که ازسفارت خارج خواهند شد ، بشدت تحت نظر قرار خواهند داد تا اطمینان حاصل کنند که در عصیانهای ضد شاه ، شرکت نکنند .

بعقیدهٔ من ، پیغام شاه کاملاً غیر رضایتبخش میباشد . در مورد قسمت اول ، تا دیروز از دادن فهرست هویت پناهندگان امتناع میورزیدم چه میترسیدم اگر نامشان فاش شود ، هواداران شاه از بستگان و اموال آنها انتقام بگیرند .

ولی روز هفتم ماه جاری یکی از نمایندگان اصفهان که بمیل خود از سفارت خارج شد بحضورشاه باریافته ونام بستیهائیکه از همه مهمتر بودند، به‌ایشان تسلیم‌نمود. شاه اینك برای شش تن از آنها تبعید طولانی پیشنهاد میکنند ، در حالیکه از طریق مذاکراتیکه بعمل آورده معتقد شده‌ام که سه یامنتهی چهار نفر از آنان لازم است حد اکثر شش تا هشت ماه از مملکت خارج شوند .

در مورد قسمت دوم پیام اعلیحضرت‌که درخواستی تازه است ، دوتن از اشخاص مربوطه در قره‌چه‌داغ موطن امیر بهادرجنگ‌معلوم‌الحال زندگی میکنند یعنی جائیکه

امیر بهادر آنجا فعال‌مایشاء میباشد بستیها بطوریکه اینك معلوم‌میشود، هیچ میل‌ندارند از سفارت خارج شوند واگر قسمت سوم پیغام بآنها گفته شود ، دیگر هیچیك‌حاضر بترك سفارت نخواهد شد .

مفتاح‌السلطنه‌کارمند وزارت خارجه‌که پیغام شاه‌را برایم‌آورد ، بطور محرمانه بمن گفت اعلیحضرت باور نمیکنندکه‌دولت انگلستان جداً قصد دارد تهدید خویش را مبنی براینکه اقدامات قهریه‌ای برای فشار وارد آوردن به دولت ایران بعمل بیاورند بکار بندند .

جواباً از او خواستم باطلاع شاه برساندکه‌تأمین کامل برای همه متحصنین یکی از خواستهای دولت اعلیحضرت‌پادشاه انگلستان است وصرفاً بمنظوراینکه فرصتی‌دست دهد ، تا هیجان و اضطراب‌کنونی فرونشیند با درخواست اعلیحضرت مبنی براینکه سد یا چهارتن ازآنها برای مدت محدودی‌کشور را ترك‌کنند ، موافقت شده است . بعلاوه اظهار عقیده‌کردم‌که این‌شرایط اضافی پیشنهادی‌شاه‌که یکی ازآنها متضمن‌تنبیه‌عده‌ای ازآنهائیست‌که تأمین داده شده است تا تبعیدگردند ، هیچگاه نمیتواندمورد قبول‌دولت اعلیحضرت‌پادشاه انگلستان‌قرارگیرد . همچنین‌گفتم دریافت پیغام شاه بویژه قسمت‌سوم آن پس از اطمینانی‌که وزیر دربار صبح امروز داده است با وجود اخطاری‌که بپنگام قبول پوزش نامه دادم وگفتم ، که‌تقاضاهای ما بایدباکمال دقت مراعات‌گردد ، واکنشی بسیار ناگوار پدید می‌آورد .

درمورد قسمت اول پیغام‌شاه بخود اجازه میدهم پیشنهادکنم‌که باینجانب اختیار داده‌شود ،توسط وزیرامورخارجه باستحضارشاه برسانم‌که‌میزان تبعیدخارج ازکشوریك سال خواهد بود واینکه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان نمیتوانند قسمت دوم‌راقبول کنند چه ، قسمت دوم وسوم توأماً بهانه‌ای بدست‌میدهد تا اثر تأمین اعطائی‌را لغو نموده و ازبین ببرد و اینکه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان یکی از بنادر ایران درخلیج فارس را اشغال خواهد نمود مگراینکه تقاضاهایش باکمال‌دقت‌مراعات‌گردد .

اینجانب قطع دارم‌که‌هیچ چیزجزیك چنین تهدید صریحی نمیتواندشاه راوادار

کند تا بمواعیدی‌که داده است عمل نماید .

✡✡✡

شماره ۱۲۶ (تاریخ وصول ۱۳ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سرادواردگری (۲۴۲۳۵)

شماره ۲۱۴ تلگرافی تهران ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۸

پیغامی از شاه دریافت کرده‌ام مبنی براینکه اعلیحضرت شرایط مربوط به بست نشینان را تعدیل نموده‌اند .

برای‌تقی‌زاده ویکنفرواعظ معروف مدت تبعید به‌یك‌سال ونیم‌تقلیل یافته وبرای سه تن دیگرهرکدام یکسال تبعید تعیین شده است . نام نفرششم ازفهرست حذف شده لیکن او خودش‌آماده است بنا بمیل خود باروپا سفرکند . درشرایط قسمت‌دوم‌تغییری داده نشده اما درمورد قسمت سوم ، شاه و عده‌های خود را مبنی بر اینکه تعهداتش را انجام خواهد داد تجدید نموده است . معهذا معتقدم ، صلاح در این است اخطاری را که در آخرین قسمت تلگرام شماره ۲۱۱ مورخ دیروز خود پیشنهاد نمودم داده شود . ولی فکرمیکنم با توجه به این شرایط میتوانم به پناهندگان توصیه‌کنم ، که‌سفارت را ترك‌کنند .هرچند هنوز منتهای بی‌میلی را بانجام اینکار نشان میدهند . برخی ازآنها ممکنست جداً از خروج امتناع‌کنند . آیا حق دارم آنها را قهراً اخراج‌کنم ؟

دوتن براساس فقره ۳ تقاضاهای ما ، آزاد شده‌اند . قرار است سردار منصور به خراسان و جلال‌الدوله و علاءالدوله باروپا بروند . اشخاصی‌که در سفارت فرانسه‌بست نشسته بودند، ازسفارت خارج شده‌اندعلیرغم همهٔ‌اطمینانهائیکه داده شده است‌نگرانی همگانی هنوز ادامه دارد و اشخاصی که حس میکنند جانشان در خطر است ، مرتباً از آمدن بقلهك سخن میرانند .

امیدوارم بتوانم‌آنها را ازاین‌کار منصرف سازم .

✡✡✡

شماره ۱۲۷ (۲۴۲۳۵)

از سرادواردگری به مسترمارلینگ

شماره ۱۷۰ تلگرافی وزارت خارجه ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : بست نشینان درسفارت .

با اشاره به تلگرام شماره ۲۱۱ مورخ ۱۱ و شماره ۲۱۴ مورخ ۱۳ماه جاری ، بطوریکه معلوم است قسمت‌اول مربوط بمدت تبعید ازکشوربنحو رضایتبخشی تعدیل شده است . درمورد قسمت دوم مبنی براینکه چهارتن از پناهندگان باید بزادگاه خود بازگردند ، نمیتوان بدان‌اعتراض کرد . همچنین به قسمت سوم‌هم ایرادی نتوان‌گرفت چه؛ اقدامات احتیاطی‌دولت برای ممانعت ازشرکت بستیهائیکه با اخذ تأمین درایران باقی میمانند ، در فعالیتهای ضد دولتی ، ایرادی ندارد .

برای ماامکان نداردکه‌شرایطی بهترازشرایط‌مذکور مطالبه‌کنیم . ما میل‌نداریم درامور داخلی ایران مداخله‌کنیم لذا باید این نکته روشن شود، که تنها بخاطر نجات جان اشخاص ما اجازه دادیم به‌سفارت پناهنده‌گردند نه بمنظورکمك بیکی ازدستجات سیاسی . تأمینی راکه ماگرفته‌ایم بایستی منوط برفتار مسالمت‌آمیز پناهندگان باشد . شما باید توضیحات بالا را باطلاع «بستیها» برسانید لیکن نباید با زور آنهارا اخراج کنید. گمان میکنم اگرآنها پی‌ببرندکه این شرایط ما نهائی‌است برای مدت‌نامحدودی درسفارت باقی نخواهند ماند .

ازسوی دیگر بایدبشاه اطلاع داده‌شود، که پناهندگان تازمانی‌که رفتارمسالمت‌آمیز نشان میدهند نباید مورد تعرض قرارگیرند . در مورد این مطلب که اگر راه حل مسالمت‌آمیزی یافت نمیشد ، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در نظر گرفته بودکه بوسیله نیروی دریائی درخلیج فارس اقدامی بعمل‌آورد واینکه اگر تعهداتیکه شده‌است نقض‌گرددیك چنین اقدامی صورت خواهدگرفت اجازه داده میشودکه این نکات را روشن نمائیدهرچندنبایدچنان تظاهرکنیدکه دستورداده‌اید این مطالب را باطلاع عامه برسانید.

شماره ۱۲۸

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ (۲۴۲۳۵)

شماره ۱۷۱ تلگرافی وزارت خارجه ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : پناهندگان درسفارت .

عطف به‌تلگرام شماره ۲۱۴ مورخ ۱۳ ژوئیه شما. برای اینکه درآینده ازبعضی مخمصه‌ها جلوگیری شده باشد ، آیا ممکن نیست ، که در غیاب شما سفارت در تهران بسته باشد وپناهندگان تنها به دهکده قلهك راه داده شوند ونه به‌سفارت ؟ وقتی یك‌بار تقاضای پناهندگی شد ، برای ما امکان ندارد نتیجتاً تضمین دیگری برای پناهندگان انجام دهیم جزاینکه امنیت‌آنها را تا رسیدن بمرز تضمین‌کنیم . وحمایت فقط هنگامی از شخصی میتوان نمودکه خطر جانی محض وجود داشته باشد. این موضوع بایدکاملاً روشن‌گردد . اگر ازحدودیکه دربالا قید شد تجاوزکنیم ، ممکنست رهبران هریك از احزاب سیاسی وقتی جریان اوضاع را علیه خودبدانند، ازسفارت ما بعنوان پناهگاهی استفاده‌کنند تا وقتی‌که فرصتهای مساعدتری بدست آید و قادر شوند عملیات خودرا از سر گیرند . در آنصورت سیاست ما مبنی برعدم مداخله در امور داخلی ایران مفهومی نخواهد داشت .

☆☆☆

شماره ۱۳۵ (تاریخ وصول ۱۴ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادراردگری (۲۴۴۳۴)

شماره ۲۱۵ تلگرافی تهران ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز ـ تلگرام زیر بشماره ۹۰ از نایب‌کنسول تبریزدریافت شده است :

بامداد امروز، سردار رحیم خان همراه با هزار سوار وسه عراده توپ بشهروارد شد . انقلابیون پیش از ورودش یك توپ و چند تفنگ باو تحویل داده بودند. دسته‌ای درحدود یکصدتن پشت سنگرها موضع‌گرفته وبمخالفت با سپاهیان دولتی‌که میخواهند

آنها را دستگیر کنند ، پرداخته‌اند . ازظهر امروز شلیك گلوله لاینقطع ادامه دارد و شخص موثقی بمن اطلاع داده است، که اگر آنها تسلیم نگردند ، علیه آنها توپ بکار برده خواهد شد . سوارانی که مأمورند از ورود یا خروج مردم ازشهر ممانعت کنند ، همه خیابانها را زیر حراست‌گرفته‌اند .

✡✡✡

شماره ۱۳۶ (تاریخ وصول ۱۴ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۴۳۵)

شماره ۲۱۶ تلگرافی تهران ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸

مطالب زیر سری است :

خبرنگاو یکی ازجراید روسیه‌که نام مستعار «اسکیت» را برخود نهاده است ، مقالات شدیداللحنی برای درج در «گولوس موسکوا» و درج در«یوجق‌کرای» فرستاده وما را متهم‌کرده‌است‌که بافکارجمهوریخواهی درایران‌دامن‌میزنیم وعهدنامه انگلیس و روس را نقض میکنیم .گفته میشودکه این مقالات از دفتر خصوصی سفارت روس بدون اینکه سانسور شود ، تلگراف شده است .

این مطلب را از یك اروپائی بی‌غرضی‌کسب اطلاع‌کرده‌ام .

✡✡✡

شماره ۱۳۷ (تاریخ وصول ۱۴ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۴۳۶)

شماره ۲۱۷ تلگرافی تهران ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸

شاه دیروز رهبران دسته اوباشانی راکه درماه دسامبرگذشته ، درمیدان توپخانه متمرکزشده بودندو دراین مدت درخراسان درزندان بسرمی‌بردند بتهران بازگردانید. بنا بفرمان شاه ،کالسکه‌هائی برای استقبال آنها بخارج ازشهر فرستاده شد .

شماره ۱۳۸ (تاریخ وصول ۱۴ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۴۳۷)

شماره ۲۱۸ تلگرافی تهران ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸

دیروز حدود سی تن از متحصنین ، ازمحوطه سفارت ما خارج شدند .

✡✡✡

شماره ۱۴۹ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۶۳۲)

شماره ۲۲۳ تلگرافی تهران ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : مسئله پناهندگان. بعلت سهل‌انگاری نگهبان ایرانی دراصلی سفارت وغیبت‌کوتاه پیشخدمتهای سفارت ، شش نفر توانسته‌اند شب ۱۴ ماه جاری وارد سفارت شوند. روزبعد با زحمت توانستیم آنها را راضی‌کنیم سفارت را ترك‌کنند . ساعت هشت دیشب بار دیگر جمعیتی در حدود ۲۰۰ تن بشدت کوشیدند از درفرعی وارد محوطه سفارت‌گردند. مردم قبلاً سعی‌کرده بودند ازدرهای‌دیگروارد شوند وچون این درراهم بروی خود بسته دیدند تهدید کردند ، قهراً وارد میشوند . گرچه پیشخدمتها منتهای سعی خودرا بکار بستند تا مردم را وادارکنند از تصمیم خود منصرف شوند جمعیت تنها وقتی متفرق شدند که قزاقها وارد صحنه گردیدند . قزاقها از اسلحه استفاده نکردند . همان وقت که جمعیت میخواست دور شود ، نایب کنسول بآنجا رسید و مردم از او خواستند تا اجازه دهد آنها پناهنده گردند .

خطرحمله‌ای به‌سفارت و واردشدن مردم بزورطی مدتی‌که این رژیم وجوددارد خیلی بعید بنظر نمیرسد و تشکیل مجلس در یك زمان نزدیکی بعقیده من ، تنها چارهٔ کار است. بطوریکه استنباط میکنم ، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درحال حاضر طرفدارایین خط مشی نمیباشند(به‌تلگرام شماره ۱۶۶ مورخ ۱۸ ماه جاری خودرجوع کنید) .

خواهشمند است لطفاً ، دراین مورد دستورات لازم را ابلاغ نمائید.

شماره ۱۵۰ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۶۵۵)

شماره ۲۴۴ تلگرافی تهران ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : پناهندگان در سفارت. پاسخ تلگرام شماره ۱۷۱ مورخ ۱۳ ژوئیه ، معتقدم بستن سفارت بطور کلی عملی نیست. درآنصورت ساختمان منزل جدیدو تعمیرات بسیاری که دراقامتگاه وزیرمختار دردست انجام است، بایدمتوقف گردد. نماینده اداره کارهای ساختمانی (لندن) در سفارت زندگی میکند و کارکنان اداره تلگراف هند و اروپا وبسیاری از اتباع انگلیس نخواهند توانست آب مشروب خودرا بدست آورند.

حتی اگر سفارت بسته شود ، وجود یك سربدار و یك دسته نگهبان از سربازان ایرانی درآنجا ضروری است . بطوریکه ازتلگرام شماره ۲۲۳ امروز درخواهیدیافت، بآنها نمیتوان اعتماد کرد . در حدود بیست پناهنده به دهکده قلهك آمده‌اند اما در سفارتخانه درقلهك ، کسی بست ننشسته است .

✡✡✡

شماره ۱۵۱ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئید)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۶۶۱)

شماره ۲۲۵ تلگرافی تهران ۱۶ ژوئید ۱۹۰۸

موضوع : مسئله بست . ضمن اشاره بتلگراف شماره ۲۲۳ امروزم ، با مسیو دوهارتویگ درباره اوضاع فعلی مذاکره کرده‌ام . گمان نمیکنم مخالف این باشد که معروضه مشترکی مبنی بر اینکه انتخابات برای تشکیل مجلس جدید در یك تاریخ نزدیکی آغاز شود، بشاه تقدیم گردد گمان میکنم مسیو دوهارتویگ هنوز متقاعدنشده است که ما صمیمانه میکوشیم تاپناهندگان را وادارکنیم ازسفارت خارج شوند هرچندکه بایداین حقیقت که پنجاه وچهارتن ازآنها سفارت را ترك گفته‌اند، اورا قانع کرده باشد.

اکنون دوازده تن از آنها در سفارت باقی هستند . چهار نفری که باید به ولایات

خود برگردند وشش نفری که باید کشور را ترك کنند ، جزو این عده میباشند . مسیو دوهارتویگ اصراردارد نه یا ده تن‌از آنهائی‌راکه باسماجت ازخروج امتناع میورزند، باید قهراً خارج کرد . در پاسخ گفتم چنین اختیاری برای این عمل ندارم و مطمئنم ، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌هم چنین دستوری نخواهند داد تا این رویه را تعقیب کنم ـ شخصاً معتقدم ده نفری که در بالا ذکر شد ، فقط بعلت مقاصد سیاسی از خروج امتناع میورزند .

☆☆☆

شماره ۱۵۴ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۷۹۶)

شماره ۲۲۶ تلگرافی تهران ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

بعد از ظهر دیروز مفتاح السلطنه برای ملاقات این جانب آمده و از شاه پیغام آوردکه اعلیحضرت همایونی اطلاع یافته‌اندکه بتحریك رهبران بستیها قراراست امشب کوشش تازه‌ای برای ورود با زور بسفارت صورت گیرد .

اعلیحضرت ازمن استفسارکرده بودند برای ممانعت از اینکار، چه تدابیری‌اتخاذ میکنم . پاسخ دادم گمان نمیکنم تماس و مراوده‌ای بین بست نشینان با دوستانشان در خارج امکان داشته باشد لیکن ، بهرحال اقدامات احتیاطی کاملی برای جلوگیری از این واقعه بعمل آورده خواهد شد .

پس‌ازاین مذاکره ، مفتاح السلطنه پرسید آیا باحفاظت نمودن ازسفارت اعتراضی دارم . پاسخ دادم که البته ومسلماً معترضم و دولت ایران بایستی‌کاملاً بدانندکه چنین اقدامی آنها را در همان وضع نامطلوبی قرار خواهد داد که یکهفته پیش در آن قرار داشتند .

اضافه کردم ، خروج بست نشینان از سفارت آخرین چیزی است که آرزوی روی داد آنرا دارم و اگر بین ساعات ۸ و ۹ شب (ساعاتی‌که گمان خطر میرود) تصادفاً یك دسته گشتی قزاق ازحوالی سفارت بگذرد ، کما اینکه ممکنست در هر محله شهر

گشت بزنند ، چیزی نخواهم گفت لیکن اگر اقدامی از این بیشتر بعمل آورده شود ، حادثه دیگری بفوریت روی خواهد داد. گرچه مطمئنم مفتاح‌السلطنه آنچه را که من گفتم تمام وکمال بازگو کرده است بیست تن قزاق بین ساعت ۷ تا ۹ دیشب در اطراف سفارت گمارده شدند و امروز صبح یك دسته گشتی از برابر سفارت گذشت .

مفتاح‌السلطنه ضمن صحبت گفت ، شاه علاقه تام دارد ، پناهندگان هرچه زودتر سفارت را ترك کنند وآماده‌اند که بهریك سی لیره پول داده وکالسکه هم برای مسافرت آنها تهیه نماید . جواباً از او خواستم به شاه عرض کند که من منتهای کوششم را بکار می‌بندم تا آنها را وادار بخروج کنم اما بدون دریافت دستور قطعی از دولت متبوعه‌ام بغیر از اصرار به آنها کاری از دستم بر نمی‌آید .

با وجود طرد جمعیت در دو شب پیش، بعقیدهٔ من اکنون این خطر واقعی وجود داردکه مردم به دستجات بزرگی بکوشند وارد سفارت شوند و احتمال دارد، این اقدام باخروج پناهندگان کنونی از سفارت تسریع شود چه بعقیده مردم وجود آنها درسفارت یك تضمینی است‌که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان به نحوی بآنهاکمك خواهدکرد. اکنون ۶۳ پناهنده در دهکده قلهك بسر میبرند که بیشتر آنها ظرف دو روز گذشته آمده‌اند و همگی افرادی غنی و بامکنت هستند . دستجات گشتی سرباز گاه بگاهی ، تا حدود حصار دهکده پیش میآیند .

☆☆☆

شماره ۱۵۵ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۴۷۹۲)

شماره ۲۲۷ تلگرافی تهران ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

مأموران ساکس «کراسنوادوسك» عشق‌آباد به وابسته نظامی ما درمشهد گزارش داده‌اندکه شاه پیش از اینکه بمجلس حمله‌کند، ظاهراً با روسیه توافقی نموده‌است . بعلاوه ، سپاهیان روسی درنواحی مختلف (مثلاً درجزیره‌آشوراده) درمرز مستقر شده

بودند تا درصورت لزوم برای نمایشاتی آماده باشند .

در پاسخ استفسار این‌جانب ، سر کنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در مشهدگزارش داد . «روسها در این باره به‌والی خراسان و به خود ما اطلاع داده‌اند». ممکن‌است این اقدام بدین منظور صورت‌گرفته باشد تا اثر روحی پدید آورد.

شماره ۱۵۶

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ (۲۴۶۶۱)

شماره ۱۷۸ تلگرافی وزارت خارجه ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

عطف بتلگرامهای شماره ۲۲۳ و ۲۲۵ مورخ ۱۶ ماه جاری شما مربوط باوضاع عمومی در ایران، تلگرامهای شما آشکارا نشان میدهدکه ازمزیت پناهندگی درسفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان نه تنها فقط برای‌نجات جان پناهندگان بلکه بخاطر مقاصد سیاسی، استفاده میگردد. ازآنجائیکه ادامه اوضاع فعلی یاتکرار آن درآینده بسیار نامطلوب است ، باید بهمه بفهمانید ، درآینده به کسی که جانش درخطر نیست بهیچ وجه اجازه پناهندگی داده نخواهد شد .

بدون‌اینکه بستیهائی‌را که قصدشان از تحصن صرفاً مقاصد سیاسی بوده و حاضر بخروج نیستند قهراً اخراج‌کنید، باید سعی نمائید آنهارا متقاعد سازید، از باقی‌ماندن در سفارت چیزی دستگیرشان نخواهد شد و بهتر است خارج شوند .

گرچه احتراز از تظاهر باینکه در امور داخلی آن کشور دخالت میکنیم بسیار مورد علاقه ما میباشد ، اگر مسیو دوهارتویگ موافقت کند ، میتوانید معروضه دوستانه‌ای بشاه تسلیم کرده وتوصیه نمائیدکه اعلیحضرت پارلمان را در اسرع وقت از نو تشکیل دهد ، چه ، این عمل بهترین راه مطمئن برای اعاده آرامش وجلب اعتماد مردم ایران است و به ناراحتی که بر اثر رویدادهای اخیر برای ما ایجاد شده پایان خواهد داد .

✡✡✡

شماره ۱۵۷

از سر ادواردگری به مستر اوبرین (۲۵۳۳۹)

شماره ۲۱۷ وزارت خارجه ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

امروز ازکنت بنکندورف (وزیرمختار روسیه) تقاضا نمودم برای ملاقات اینجانب بیاید و باو گفتم چیز بخصوصی ندارم باو بگویم جز اینکه برای اطلاعش میخواهم رویدادهای هفته اخیر در تهران را باطلاعش برسانم .

همهٔ بست نشینان بغیر از دوازده نفر، سفارت را ترك کرده‌اند. بمستر مارلینگ دستور داده‌ام باین دوازده نفر بگوید، امتیازات دیگری بغیر ازآنچه برایشان گرفته‌ایم، میسر نیست و از ماندن در سفارت طرف دیگری نخواهند بست . همچنین به مستر مارلینگ دستور داده‌ام ازآنها بخواهد که از سفارت خارج شوند. پسندیده نیست آنها را با زور اخراج کرد و از این رو چنین دستوری به مارلینگ نداده‌ام . اما باو گفته‌ام تنها به‌اشخاصی پناهندگی دهد که جانشان درخطر محض قرار داشته باشد واگر به‌کسی درسفارت پناهندگی داده شد ، برایش کاری نمیتوانیم انجام دهیم جز اینکه آنها را تا رسیدن بمرز ، تأمین دهیم .

اگر یك‌چنین شرایط محدودی قائل نگردیم، رهبران هر یك ازاحزاب سیاسی ممکنست هروقت جریان اوضاع را برخلاف میل خود به‌بینند، از ماتقاضای پناهندگی کنند و هر موقع فرصتی مناسب پیش آید خارج شده و فعالیتهای سیاسی خویش را از سر گیرند. این امر بمثابه آن است‌که ازسفارت انگلیس بعنوان پایگاهی برای مقاصد سیاسی استفاده گردد و این کاری است که ما نمیخواهیم اجازه بدهیم .

مستر مارلینگ تلگراف کرده است که اگر شاه مجلس‌را تشکیل دهد بعقیده او این عمل تشنجات را فرو خواهد نشانید و بدشواریها پایان خواهد داد .

در باره عنوان کردن این پیشنهاد در سن‌پترسبورگ فکر کرده‌ام ، لیکن تصمیم گرفته‌ام بی‌تأمل این‌کاررا نکنم زیرا درباره اینکه‌آیا این‌اقدام بموقع‌است تردیددارم.

ولی امروز از مستر مارلینگ شنیده‌ام که فکر میکند ، مسیو دوهارتویگ با این عقیده‌که یك چنین اقدامی صلاح میباشد، موافق است ، از این رو باو دستور دادم اگر دوهارتویگ موافق باشد، میتواند درتسلیم معروضه مشترکی به‌شاه مبنی براینکه بخاطر امنیت عمومی مجلس را تشکیل دهد ، با او همکاری کند . همچنین به کنت بنکندورف گفتم ، هارتویگ و مارلینگ اکنون ظاهراً دارای روابط بهتری شده‌اند .

اوگفت ، این موضوع در تلگرامی هم که از هارتویگ دریافت داشته ، تأیید شده است .

او بطور خصوصی اضافه کردکه مسیو هارتویگ ابراز عقیده کرده است‌که اگر مارلینگ درتمام مدت وقوع حوادث اخیردرتهران می بود، پاره‌ای ازرویدادها بشکل دیگری برایش جلوه‌گر میشد .

امضاء ـ ادواردگری

☆☆☆

شماره ۱۷۴ (تاریخ وصول ۲۰ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۵۲۷۹)

شماره ۲۳۰ تلگرافی تهران ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۸

موضوع : بست نشینان درسفارت وانعقاد مجلس .

دیروز با مسیو دوهارتویگ ملاقات ومضمون تلگرام شماره ۱۷۸ مورخ ۱۷ ماه جاری شما را باطلاع ایشان رسانیدم وی فوراً بمن فهمانیدکه ، باور نمیکند که واقعاً من برای منصرف‌کردن مردم از پناهنده شدن در قلهك بطور دسته جمعی کوشش کرده باشم وتلویحاً وانمودکردکه شخص من آنها را باینکار ترغیب مینمایم .

اوگفت ، راهی راکه من باید در پیش‌گیرم اینست‌که قهراً پناهندگان را اخراج کنم یا از رسیدن آنها به دهکده قلهك ممانعت نمایم و برای انجام این کار میتوانم از دولت ایران بخواهم ژاندارم دراختیارم قراردهند. وی افزود، اگراوهم با چنین وضعی روبرو شود ونفرات‌کافی نداشته باشد ، همین‌کار را خواهدکرد . جواباً گفتم ، مطمئنم دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان اجازه نخواهند دادبا مردمی‌که با مسالمت به‌دهکده

میآیند و اغتشاش راه نیانداخته و متهم بهیچ جرمی نیستند ، چنین رفتاری بشود . از آنجائیکه حدود اختیارات اداری مأمورین روسیه بیشتراست ممکنست او بتواند چنین اقدامی بکند لیکن برای من بدون داشتن دستورات صریح در این زمینه از شما چنین کاری امکان ندارد .

مسیو دوهارتویگ معتقد است توصیه نمودن بشاه برای اینکه اعلامیه اطمینان بخشی مبنی بر تشکیل مجدد مجلس انتشار دهد، بمثابه دعوت از شاه برای تسلیم شدن در برابر فشار است و از این رو حاضر نشد با آن موافقت کند . پاسخ دادم ، در حال حاضر هیچ نوع فشاری وجود ندارد ومعتقدم چنین اقدامی ازپدید آوردن فشار جلوگیری خواهد کرد و از همین جهت هست که چنین تقاضائی میکنم .

مسیو دوهارتویگ نیمه متقاعد شد ولی دست آخر قبول نکرد تا اینکه در اثر توضیحات اینجانب که من نیروی انتظامی کافی ندارم ، مطمئن شدکه من دارای اختیارات پلیسی که او معتقد شده است نیستم .

فکر میکنم اگر ازطریق سن پترسبورگ به وزیر مختار روسیه اطلاع داده شود که من اجازه بکاربردن زور ندارم ممکن است وزیرمختار روس متقاعد شودکه اظهارات اینجانب واقعیت دارد .

البته او میل دارد این احساس را بوجود آورد که هر دو سفارتخانه از شاه در برابر مشروطه خواهان حمایت میکنند . در مورد تلگرام ۱۷۹ شما ، اینجانب برای تماس پیداکردن بارهبران پناهندگان قدری نگرانم چه هدف یك‌چنین اقدامی بآسانی قابل سوء تعبیر میباشد. ایرانیان ازخط مشی سفارت دراین مورد کاملاً آگاهند . ولی اینجانب هر آنچه را که میتوانم بطور غیر مستقیم انجام دهم ، انجام خواهم داد .

☆☆☆

شماره ۱۷۵ (تاریخ وصول ۲۰ ژوئیه)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۲۳۱ تلگرافی تهران ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۸

عده‌ای از بست نشینان ، بعد از ظهر شنبه سفارت را ترك گفتند و بقیه آنها هم

دیروز رفتند. این عده رهسپار انزلی میباشند. باهریك از دستجات یك مستخدم سفارت ونماینده‌ای از طرف وزارت امورخارجه ایران که مسئول هیئت است همراه میباشند. چهار تن از بستیها که بایستی به‌زادگاه خود برگردند با آنها هستند ومجموع عده این هیئت ده تن میباشد. ازآنجائیکه وزیر امور خارجه پولی در بساط نداشت، من مبلغ ۹۰۰ تومان مساعده دادم تابعنوان هزینه سفرکه دولت ایران بایستی بآنهائی که کشور را ترك میکنند داده شود فعلاً پرداخت شود. یکی‌از مأموران سوار سفارت مأموریت دارد که مراقب باشد که بهیچ‌عنوان کسی داخل سفارت که همه درهای آن فعلاً بسته است نشود.

✡✡✡

شماره۲۳۵

از سر ادواردگری به‌مستر مارلینگ (۲۶۱۲۹)

شماره ۱۳۴ وزارت خارجه ۲۹ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

کاردار سفارت ایران روز ۲۴ ماه جاری به وزارت خارجه مراجعه نموده و به سر چارلز هاردینگ اطلاع دادکه ازطرف دولت متبوعه‌اش دستور دارد اشعار دارد، که شاه از عمل نایب کنسول دولت ما در تهران که از ورود ۲۰۰ تن مردمی که قصد پناهنده شدن داشته‌اند به سفارت ممانعت کرده بسیار خرسند میباشند. دولت ایران معتقد است که این عمل آقای اسمارت اثری عالی خواهد داشت.

سر چارلز هاردینگ از فرصت استفاده کرده میگوید، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان از عدم دریافت پاسخ دولت ایران مبنی بر اینکه آیا انتصاب مستر جورج بارکلی بعنوان وزیر مختار دولت ما در تهران، مورد قبول شاه هست یا خیر متعجب میباشند مخصوصاً که این استفسار دو هفته پیش بعمل آمده است مهدیخان گفت، فوراً تلگراف نموده و موضوع را تأکید خواهد نمود.

سرهاردینگ همچنین درباره رفتار فوق‌العاده وزیرمختار منتخب ومنصوب ایران

در این کشور سخنانی میگوید واضافه میکند ، با اینکه مدت دو سال از طرف ایران وزیرمختاری درلندن نبوده و بااینکه انتصاب او یکسال ونیم است مورد موافقت پادشاه (انگلستان) قرار گرفته است بقرار اطلاعاتی که در اختیار دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان میباشد وی هنوز در برلن میباشد و حال آنکه در همان زمان نامه احضار خویش را به امپراتور (آلمان) تقدیم داشته است این رفتار احتشام السلطنه را مشکل است بتوان نسبت به پادشاه رفتاری محترمانه محسوب داشت و یاآنرا موجب محبوبیتش پس از ورود به اینجا دانست .

باشگاه ادبیات

فصل هفدهم

یك سند خیلی جالب و مهم و عبرت انگیز یعنی گزارش شماره ۱۶۸ مورخ ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸ مستر مارلینگ کاردار وقت سفارت انگلستان در تهران در پاسخ نامه محرمانه شماره ۸۲ مورخ ۲۱ ماه مه ۱۰۹۸ وزیر امور خارجه انگلستان مربوط به اعطاء امتیاز (۷۵ ساله) تأسیس وساختن «ترن - رنارد» «Train Renard» وجاده شوسه وعرابه رو و غیره که در اواخر سلطنت مظفرالدین شاه در ماه جمادی الاول ۱۳۲۴ (درست یك ماه پیش‌از تاریخ صدور فرمان‌مشروطیت) به‌یك عده هشت‌نفری مرکب ازعین‌الدوله صدراعظم وقت وهفت نفر دیگر از وزراء و رجال درباری داده شده است باحق وارد کردن آزادانه و بدون پرداخت حقوق گمرکی - کلیه لوازم و تجهیزات آن و تأسیس کارخانه و غیره با معافیت از هرگونه مالیات و عوارض و باداشتن حق فروش یك چهارم از سهام این‌شرکت هشت نفری بخارجیها و حق تملك از اراضی خالصه دولت بدون پرداخت قیمت و مزایای مهم دیگر در مقابل حق‌الامتیاز تقریباً هیچ - یعنی تا ۱۵ سال معاف از پرداخت هر گونه مالیات وعوارض وپس‌از ۱۵ سال ده درصد از درآمد خالص کمپانی به دولت داده شود - گزارش مورخ ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸ کاردار سفارت پیوست خلاصه گزارشهای کنسول انگلیس در تبریز راجع به زد و خورد بین طرفداران شاه و مشروطه خواهان - تاراج و چپاول خانه‌ها و مغازه‌ها بدست طرفداران شاه - پناهنده شدن مخبرالسلطنه والی آذربایجان در کنسولگری فرانسه ومنصوب شدن عین‌الدوله بجای وی - گزارش مفصل شماره ۱۷۶ مورخ ۱۵ ژوئیه۱۹۰۸ کاردار سفارت بعنوان وزیر امورخارجه انگلستان‌که کتباً تمام وقایع روز بمباران‌مجلس ودستگیری‌اشخاص واعدام میرزاجهانگیرخان صوراسرافیل وملك‌المتکلمین در باغ شاه ووضع رقت انگیز زندانیان باغ شاه را مشروحاً توضیح داده است - گزارشی که راجع بواقعه بمباران مجلس از طرف خود کلنل لیاخف بیك روزنامه‌نگار خارجی داده شده است و آمار تلفات آنروز اعم از تلفات مردم و تلفات قزاقها - یادداشت چرچیل که پس‌از واقعه بمباران مجلس باتفاق بارانوسکی دبیر سفارت روسیه برای شرفیابی بباغ شاه رفته ومشاهدات خودرا درباغ شاه راجع بوضع زندانیان بازنجیرهای سنگین دورگردنشان ولباسهائی پاره‌پاره وزخمی وخونین شرح داده است - متن فرمان برقراری حکومت‌نظامی مورخ ۲۲ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ (روز پیش از بمباران مجلس) مطابق ۲۲ ژوئن ۱۹۰۸ بامضای محمدعلی شاه - متن فرمان عفو عمومی مورخ ۲۵ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ بامضای محمدعلی‌شاه - اعلامیه کلنل لیاخف حاکم‌نظامی تهران - اعلامیه نخست وزیر راجع به‌تعیین حدود مسئولیت کامل حاکم نظامی تهران ازلحاظ حفظ انتظامات وتعیین مؤیدالدوله حاکم تهران برای رسیدگی به شکایات مردم .

(تماماً در تاریخ ژوئیه ۱۹۰۸ مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۶ و تیرماه (سرطان)۱۲۸۷

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O.۴۱۶/۳۷)

یادداشت برای توجه مخصوص خوانندگان :

گزارش شماره ۱۶۸ مورخ ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸ مستر مارلینگ کاردار وقت سفارت انگلستان در تهران که درپاسخ نامه محرمانه شماره ۸۲ مورخ ۲۱ ماه مه ۱۹۰۸ وزیر امور خارجه انگلستان بلندن فرستاده شده و ذیلاً نقل میشود گرچه ارتباطی با اسناد مربوط باستقرار مشروطیت ندارد ولی با توجه باینکه این سند تصادفاً از جهت ترتیب ثبت وضبط بلافاصله قبل ازگزارش شماره ۱۷۰ مورخ ۱۵ ژولای ۱۹۰۸ راجع بوقایع مشروطیت و اوضاع تبریز ثبت وضبط شده بودکه ملاحظه شد، ازلحاظ اهمیت موضوع وتشریح طرزحکومت فاسدوغارتگریهای بی‌حساب وحیرت‌انگیز رجال درباری دوران قبل از مشروطیت سندی بسیار جالب میباشد مقتضی دانستم آن‌را نیز در اینجا ترجمه ونقل نمایم .

بطوریکه خوانندگان ملاحظه می‌نمایند این سند مربوط است به اعطاء امتیاز (۷۵ ساله) تأسیس و ساختن «ترن رنارد» Train Renard و جاده شوسه و عرابه‌رو و غیره به‌یك عده هشت نفری مرکب ازعین‌الدوله صدراعظم وقت وهفت نفردیگر ازوزراء و رجال درباری با حق واردکردن آزادنه وبدون پرداخت حقوق گمرکی کلیه لوازم و تجهیزات آن وتأسیس‌کارخانه وغیره با معافیت ازهرگونه عوارض ومالیات تا مدت ۱۵ سال با داشتن حق فروش یك چهارم ازسهام این شرکت بخارجیها وحق تملك ازاراضی خالصه دولتی‌که برای شرکت لازم است بدون پرداخت قیمت وحق اخذ عوارض و باج راه و مزایای مهم دیگر . خوب حق‌الامتیاز خزانه دولت در مقابل چنین امتیاز مهمی چه مبلغ بوده است ؟ هیچ ! ! فقط در ماده ۲۰ امتیازنامه مقرر شده است « دولت این جاده‌ها و قطارها را برای مدت پانزده سال از پرداخت همه‌گونه عوارض معاف خواهد نمود وپس ازپانزده سال‌کمپانی ده درصداز درآمد خالص خودرا بعنوان مالیات بدولت میپردازد». باید دانست‌که معلم وطراح این نقشه خائنانه هم همان مسیو نوز بلژیکی (وزیرگمرکات ایران) بوده‌که دراثرخرابی وفساد دستگاه دولت‌درآن زمان فعال‌مایشاء و درآن «بازار آشفته» یا دزد بازار آن‌روز باصطلاح « مغز متفکر » همه بوده است ـ

مسیو نوز بلژیکی طراح اعطاء امتیاز غارتگرانه (۷۵ساله) تأسیس وساختن ش۲۴
« ترن رنارد » و غیره و غیره در ایران مندرج در گزارش شمارهٔ ۱۶۸
مورخ ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ کاردار وقت سفارت انگلیس درتهران

رجوع شود به‌گزارش محرمانه شمارهٔ ۱۰۰ مورخ ۱۲ مه ۱۹۰۵ سر آرتورهاردینگ وزیرمختاروقت انگلستان (دومین سندآغازاین کتاب)راجع بمذاکرات مربوط باستقراض وتهیه وجه برای دستگاه دولت ونظریه مسیونوز دراین باب آنجاکه مینویسد «... وی (یعنی مسیونوز) ابرازعقیده‌کردکه میتوان پول مورد احتیاج را در بلژیك فراهم نمود وسرمایه داری بنام «مستروان‌کرخن»که ازآشنایانش میباشد دربارهٔ احداث راه‌آهن و کارهای عام‌المنفعه دیگر درایران‌درسفراخیرش به‌بروکسل با اوصحبت نموده وموضوع سداهواز را نیزدرمیان نهاده اما هردوباین نتیجه رسیده‌اندکه همکاری انگلیس ضروری است» ـ ودرعقبه توضیح فوق بدآخرین جمله‌گزارش اولیه سرآرتورهاردینگ مورخ ۱۰ ماه مه ۱۹۰۵ راجع بمسافرت مظفرالدین شاه باروپا نیز مراجعه شود که میگوید «مسیونوز که یکی از وزیران حاضر در مهمانی بود بدریافت شمشیری الماس‌نشان از شاه مفتخر شد این امر نشانه لطف شاهانه است‌که شامل حال او شده و ازاین‌رو موجب کینه عمیق رهبران عصیانهای اخیر علیه اوگردیده است» ـ یعنی اعطاء چنین جایزه‌ای بزرگ وپرارزش درمقابل «خدمت» ارائه طریق برای بربادادن ذخایرمملکت واعطاء این قبیل امتیازات بسیارمهم وغارتگرانه به «شکارچیان» داخلی وخارجی .

این نکته را نیزلازم دانستم‌تذکردهم‌که مشیرالدولدکه دراین شرکت صاحب سهم بوده وهم چون درآن موقع وزیرامورخارجه بوده امتیازنامه را مهرکرده‌است ـ مقصود مرحوم حسن پیرنیا مشیرالدوله برادرحسین پیرنیا (مؤتمن‌الملك)که هردونفرازرجال خوشنام وصدیق وخدمتگذارمملکت بوده‌اندنیست بلکه پدرآنان بوده‌است. نکته جالب این است‌که این امتیاز درست یك ماه پیش ازتاریخ صدور فرمان مشروطیت (جمادی الاول ۱۳۲۴ هجری قمری) صادرشده است . ـ ح . معاصر

✡✡✡

اینك آن سند

شماره ۲۵۵ (۲۶۸۱۳)

شماره ۱۶۸ قلهك ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

بازگشت به‌نامه محرمانه شماره ۸۲ مورخ ۲۱ ماه‌گذشته شماکه ضمن آن تقاضا شده بوداطلاعاتی درباره امتیازنامه راه‌آهن درایران برای شما ارسال شود، افتخاردارم بدینوسیله ترجمه امتیازنامه‌ای راکه شاه متوفی بسال ۱۹۰۶ آن را به‌عده‌ای ازاشراف ایرانی اعطاء نموده‌است تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلزمارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۲۵۵

امتیازنامه جاده‌ها و «راه‌آهن رنارد»

اعطاء شده بتاریخ ۲۲ ژوئیه ۱۹۰۶ (۲۹ جمادی‌الاول ۱۳۲۴ هجری قمری)

ترجمه

امتیازنامه برای « قطار رنارد Train Renard » و قطار اسکونت « Train Escont » وجاده شوسه وعرابه‌رو بین تهران ومشهد ، مشهد وسیستان، تربت ، ترشیز وبین تهران کرمانشاه وخانقین بغیر ازآن قسمت‌که امتیازنامه آن قبلاً اعطاءگردیده و تا نیمه راه بین خراسان به بندرگز و دو شاخ قرار دارد وبشرط‌آنکه امتیاز بدیگران داده نشده باشد ، از اصفهان به‌بوشهر و ازتهران به‌مازندران .

ماده ۱ - اعلیحضرت همایون شاهنشاه این امتیازنامه را که مربوط به تأسیس «قطار رنارد» و «قطار اسکونت» است ومتضمن همه جاده‌های عرابه‌رو درداخله (ایران) میباشد به اشخاص زیر اعطاء میفرمایند .

حضرت والاعین‌الدوله ۲ سهم

عالی جناب مشیرالدوله ۱ «

حضرت والا فرمانفرما	۱ سهم
عالی جناب امیر بهادرجنگ	۱ «
عالی جناب سپهدار	۱ «
عالی‌جناب حاجی ناصرالسلطنه	۱ «
آقای حاجی امین‌الضرب	۱ «
آقای معین‌التجار	۱ «

ماده ۲ ـ اعتبار این امتیازنامه از تاریخ امضاء تا ۷۵ سال شمسی است .

عوارض

ماده ۳ ـ دارندگان امتیاز ، احداث جاده‌ها را بر عهده دارند وقتی هریك از جاده‌ها پایان یابد ، مهندسین دولت برای بازدید جاده‌گسیل خواهند شد واگرجاده‌ای بین دوشهر مهم تکمیل‌گردیده باشد ، حق وضع و اخذ عوارض داده خواهد شد .

ماده ۴ ـ دارندگان امتیازدرخریدوفروش واگنهای راه‌آهن وتشکیل یك شرکت وفروش یك چهارم سهام خود به خارجیها مجازند . در مورد امتیاز احداث جاده‌ها ، همچنین بآنها اجازه داده میشود شرکتی تشکیل دهند و بموجب سند جداگانه‌ای که مورد تصویب دولت قرار گرفته است ، ربع سهام خود را به خارجیها بفروشند اما حق ندارند امتیاز احداث راه‌آهن یا جاده‌ها را به‌خارجیها منتقل‌کنند .

حمل و نقل پستی

ماده ۵ ـ وقتی واگنها بکار افتادند ، دولت مراسلات پستی خودرا با آن حمل خواهد کرد مشروط براینکه قبلاً با دیگری ترتیب داده نشده باشد . در انقضای همه قراردادهای پیشین پستی ، بسته‌های پستی بوسیله قطارحمل ونقل خواهدشد. دارندگان امتیاز متعهدند هزینه حمل بسته‌های پستی را نصف هزینه حمل کالا تعیین‌کنند .

ماده ۶ ـ قطارها و اسباب یدکی ازپرداخت هزینه‌های‌گمرکی معاف است .

ماده ۷ ـ درصورتیکه دولت بخواهد درکشور راه آهن احداث‌کند، این‌شرکت

نسبت بسایرین با شرایط مساوی ، حق تقدم خواهد داشت بجز در موارد خطوطی که هم اکنون حقوق مشابه دارند .

در صورتیکه دولت مایل نباشد احداث راه آهن در جاده‌ای که هم اکنون قطار درآن رفت وآمد میکند اجازه دهد وبخواهد امتیازرا بشرکت دیگری بدهد آن‌شرکت متعهد خواهد بود واگنها ، قطارها و قطعات یدکی مورد لزوم کمپانی‌را از این کمپانی خریداری کند واگر کمپانی دیگری پیش‌از تفویض امتیازنامه ، راه‌آهن احداث‌کرده باشد، آن‌کمپانی راه‌آهن باید بااین‌کمپانی توافق‌کند وسالانه مبلغی‌که بهره سالانه‌ای بقرار پنج در صد معادل منافع حاصله راه باشد بپردازد .

شاه بطور رایگان با قطار حرکت میکنند .

ماده ۸ ـ چنانچه اعلیحضرت شاهنشاه مایل باشند ازجاده قطار روی سفر کنند، دارندگان‌امتیاز موظف خواهندبود بطور رایگان قطاری دراختیار اعلیحضرت همایون شاهنشاه و یکصد نفر ملتزمین رکاب قرار دهند .

سپاهیان باید کرایه پرداخت کنند .

ماده ۹ ـ چنانچه دولت بخواهد سپاهیانی باقطار بمحلی گسیل دارد، آنها باید نرخ معمولی کرایه را پرداخت کنند .

ورود کارخانه بدون پرداخت عوارض .

ماده ۱۰ ـ چنانچه‌کمپانی بخواهد برای تهیه قطار مورد نیاز خود، کارخانه‌ای وارد کشور کند، کارخانه مزبور از پرداخت عوارض و مالیات معاف خواهد بود .

جاده‌ها باید با عرض حداقل پنج متر احداث شود .

ماده ۱۱ ـ کمپانی مجاز است جاده‌های فوق‌الذکررا اتومبیل‌رو احداث کند که کالسکه ، اتومبیل و این قطارها بآسانی بتوانند در آن تردد کنند . عرض این جاده‌ها درهیچ جا نباید از پنج متر کمتر باشد و پلهای لازم را احداث کنند . پلهائیکه برای

آبیاری و زراعت لازم باشد ، بتشخیص کارشناسان قیمت گذاری شده وبهای آن توسط صاحبان اراضی قابل پرداخت خواهد بود .

اراضی لازم برای احداث جاده‌ها از طرف دولت داده خواهد شد .

ماده ۱۲ ـ اگر این جاده‌ها از اراضی دولتی عبور کند ، اجازه داده خواهد شد بدون‌پرداخت پولی احداث‌گردد وهمین شرط شامل احداث کاروانسراها، میهمانخانه‌ها و ایستگاهها خواهد بود . در صورتیکه دارندگان امتیازنامه به اراضی دولت نیازمند باشند ، دولت اراضی را در اختیار آنها قرار خواهد داد بشرط آنکه وسعت اراضی مورد لزوم ، در هرمحلی از پنجهزار ذرع تجاوز نکند. همچنین درصورتیکه درامتداد جاده‌ها جنگلی‌که برای احداث پلها وغیره احتیاج داشته باشند، بدون پرداخت وجهی قطع کنند مشروط برآنکه این جنگلها مشمول امتیازنامه اعطاء شده بدیگری نگردد یامتعلق به‌صاحبان خصوصی نباشد چه درآنصورت چوبهای لازم باکمك‌دولت خریداری خواهد شد .

واردات اقلام مورد نیاز برای احداث جاده‌ها از عوارض معاف است

ماده ۱۳ ـ اقلامی‌که برای احداث جاده‌ها باید از خارج واردگردد، ازپرداخت عوارض‌گمرکی معاف خواهد بود لیکن‌گمرك حق دارد کالاهائی‌را که بنام کمپانی وارد میشود بازرسی کرده و ماشین آلات و قطعات یدکی آنرا بدون گرفتن عوارض مرخص نماید . کالاهای تجارتی مشمول این بخشودگی نیست .

مهلت‌های تعیین شده برای تکمیل کار .

ماده ۱۴ ـ دارندگان امتیاز موظفند از تاریخ این امتیازنامه ظرف مدت دو سال، دست کم ده قطار در ایران بکار اندازند، ولی مقرر است‌که نخست دو قطار وارد گردد و اگر دولت تشخیص دهد که قطارها مقرون بصرفه نیست ، دارندگان از وارد نمودن بقیه قطارها معاف خواهند شد . آنها همچنین ظرف یکسال از امضای این امتیازنامه ، باید بکار احداث جاده‌ها بپردازند و ظرف مدت هفت سال همه جاده‌ها را

اتومبیل‌روگردانند و درغیر اینصورت امتیازآنها از شرایط این امتیازنامه ملغی خواهد بود. برای احداث جاده بوشهر باید ظرف یکسال شروع شود و ازتاریخ این امتیازنامه ظرف مدت پنجسال آنرا تکمیل سازند .

عوارض

ماده ۱۵ ـ عوارض این جاده‌ها برای اتومبیلها وچهارپایان باربر نباید بیش از آنچه‌که درجاده رشت‌که صورت آن جزئی ازاین امتیاز است اخذ میشود، باشد .

حمل ونقل مأموران نظامی و دولتی ازپرداخت عوارض معافند .

ماده ۱۶ ـ سپاهیان دولتی وساز وبرگهای نظامی ازپرداخت عوارض معاف است وهمچنین‌کالسکه‌ها ، اتومبیلها وسایر وسائط نقلیه دولتی وکالاهای دولتی ازقبیل اسلحه وغیره مشمول پرداخت عوارض نخواهد بود .

مأمورین دولتی نصف‌کرایه میپردازند .

ماده ۱۷ ـ مأمورین دولتی که بحکم وظیفه مسافرت میکنند ، نصف کرایه را خواهند پرداخت .

نگهبانان جاده

ماده ۱۸ ـ نگهبانان دولتی جاده با حقوق دولتی خود ، انتظامات جاده‌ها را حفظ خواهندکرد .

آسیب وخسارت

ماده ۱۹ ـ اگر شخصی به‌جاده‌ای آسیبی برساند ، دولت بدان رسیدگی کرده و ترتیب پرداخت خسارت را خواهد داد .

پانزده سال بخشودگی ازمالیات و پس ازپانزده سال ۱۰ درصد مالیات

ماده ۲۰ ـ دولت این جاده‌ها و قطارها را بمدت ۱۵ سال از پرداخت همه‌گونه عوارض معاف خواهدکرد وپس از پانزده سال ،کمپانی ده درصد از درآمد خالص خود را بعنوان مالیات بدولت میپردازد .

بازرسی حسابها

ماده ۲۱ - پس‌ازانقضای پانزده سال ، دولت حق داردهرساله به‌حسابهای شرکت رسیدگی‌کند وشخص صلاحیتداری‌رابرای بررسی حسابهای‌کمپانی تعیین خواهدنمود.

کمپانی موظف است همه محاسبات و دفاتر خود را به این شخص ارائه دهد و نصف حقوق اورا پرداخت نماید .

استخدام خارجیها

ماده ۲۲ - کمپانی متعهد است مهندس ومکانیك خارجی‌که عده آنها ازپنجاه‌تن تجاوز نکند استخدام نماید و بمحض اینکه خدمت آنها ضروری نباشد ، بموطن خود باز گرداند .

خطوط ارتباطی نزدیك شهر ازعوارض معاف است

ماده ۲۳- وسایل مخابرات بین شهرها وحومه‌های آن ازپرداخت عوارض معاف است .

(دست خط شاه)

این‌کتابچه صحیح است. کاخ صاحبقرانیه بتاریخ ماه جمادی‌الثانی ۱۳۲۴ هجری یونت‌ئیل مطابق با ژوئن ۱۹۰۶ رونوشت با اصل امتیازنامه مطابقت دارد و اصل آن نزد حاجی امین‌الضرب نگهداری میشود .

بتاریخ ماه رجب‌المرجب ۱۳۲۴ هجری مطابق اوت - سپتامبر ۱۹۰۶

مهر - مشیرالدوله

این‌کتابچه‌که بادستخط اعلیحضرت همایون شاهنشاه مزین وموشح‌گردیده و در اداره ثبت وزارت خارجه ثبت شده‌است ملاحظه‌گردیدوصحیح است. (۲۲ژوئیه۱۹۰۶)

۲۹ ماه جمادی الاول ۱۳۲۴ هجری . مهر : سلطان عبدالمجید

عین‌الدوله

مشیرالدوله

✡✡✡

شماره ۲۵۶ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۱۵)

شماره ۱۷۰ قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

برخی ازتلگرامهائی‌که از نایب کنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در تبریز درباره حوادثی‌که طی سه هفته اخیر در آنجا روی داده رسیده است ، برای شما تکرارکرده‌ام . این‌گزارشها حاوی مهمترین اخبار وقایع آنجا بوده‌است اما با درنظر گرفتن بسیاری شایعات ضدونقیض‌که درباره اغتشاشات‌آنجا شنیده میشدوبعلت دشواری فوق‌العاده بدست‌آوردن‌گزارشی جامع درباره رویدادها ، اجازه میخواهم خلاصه‌ای از کلیه‌گزارشهائیکه مستر استیونس برایم فرستاده ومطمئنم بامطالعه آن خواهید توانست اوضاع فعلی آنجا را نزدخود مجسم نمائید ، تهیه و ارسال دارم . این‌گزارشها معمولاً ضمن‌گزارش ماهیانه قید میگردید لیکن اهمیت تبریز بعنوان یك مرکزعقاید سیاسی واین حقیقت‌که درمیان همه ولایات فقط تبریز بوده است‌که احساسات ملی مردم‌آنجا براثر حوادث اخیر تهران بیشتر برانگیخته شده است ، تصمیم گرفتم آنرا جداگانه مورد بحث قراردهم .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلزمارلینگ

✡✡✡

ضمیمه شماره ۲۵۶

خلاصه‌گزارشهای مستر استیونس درباره ایران

روز ۲۳ ماه گذشته ، اوضاع تبریز بسیار مغشوش شده و بازارها بسته گردید . گزارشهائی در باره رویدادهای تهران همان روز به تبریز رسید و زد و خوردی بین هواداران شاه برهبری آخوندها ومشروطه خواهان در گرفت . بازارها در سه روز بعد نیز بسته بود و زد وخورد ادامه داشت تا اینکه روز بیست وهفتم ، هردوطرف موافقت کردندبرای مذاکره درباره شرایط صلح ، با هم ملاقات‌کنند. هواداران شاه‌که ازطرف

حاج مخبرالسلطنه هدایت والی آذربایجان ش ۵۴

مشروطه‌خواهان به‌کشتن وقطعه قطعه‌کردن دوتن ازمشروطه خواهان متهم شده بودند ، در روزمقررحاضر نشدند .

یك‌جسدقطعه قطعه‌شده به‌کنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان آورده شد تاوحشیگریهای مرتجعین اثبات‌گردد وسپس داخل مسجدی قرارداده شد. مشروطه‌خواهان برای گرفتن انتقام برادر مجتهد بزرگ را که دستگیر نموده بودند ، بقتل رسانیدند . زد و خورد ادامه داشت و لخت‌کردن افراد رهگذربیگناه بدست اوباشان عمومیت داشت .

روز بیست و هشت ، شش تن از انقلابیون در ساختمان سر کنسولگری روسید بست نشسته و بسیاری دیگر درخواست پناهندگی از کنسولگری ما نمودند که مورد قبول واقع نگشت .

سرکنسول روس کوشید با مذاکره با هر دو طرف ، صلح را برقرار سازد لیکن مساعی او موفقیت چندانی نیافت تا اینکه روز سی‌ام عده‌ای از سواران قراچه داغ که شاه آنها را برای اعاده نظم گسیل داشته بود ، بخارج از شهر رسیدند .

همان روز مخبرالسلطنه والی آنجا ، در کنسولگری فرانسه پناهنده شد و عین‌الدوله بجایش منصوب گردید .

زد وخورد درمحلات مختلف‌شهر ادامه یافت وروز اول ژوئیه چهارتن از رهبران انقلابیون تقاضای حمایت انگلستان را نموده و تهدیدکردند ، اگر مورد حمایت قرار نگیرند. بزد وخورد ادامه خواهند داد وسواران را نخواهند گذاشت وارد شهر شوند.

نایب‌کنسول دولت ما از سفارت‌کسب تکلیف‌کرد و باو دستور داده شد بنا بتصمیم قطعی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مبنی بر عدم مداخله در امور داخلی ایران ، از دادن پناهندگی خودداری کند . (به تلگرام شماره ۱۸۰ مورخ اول ژوئیه بعنوان وزارت خارجه مراجعه شود) در این میان سرکنسول روس توانست انقلابیون را قانع کندکه پرچمهای سفید بعلامت‌تسلیم برافراشته وبسواران اجازه‌دهند بشهر واردگردند.

اندکی پس‌از پیشروی طرفداران شاه تاراج وچپاول خانه‌ها ومغازه‌ها شروع شد.

ازاین‌رو مشروطه خواهان تصمیم‌گرفتند بمبارزه خود ادامه دهند و به متشکل

نمودن نیروهای خویش پرداختند . تلاشهای سرکنسول روس برای اعاده نظم بی ثمر ماند و زد وخورد و چپاول مغازه‌ها و خانه‌ها بوسیله هر دو طرف ادامه یافت تا اینکه روزدهم ماه جاری که عده‌ای سرباز از تهران رسیده این افراد در دوروز متوالی کوشیدند مردم را وادارکنند بازارها را بگشایند ولی کوششهای آنها موفقیت چندانی نیافت زیرا دستجاتی از افراد ملیون بدنبال آنها میرفتند و همه را ترسانیده و بمغازه دارانی که مغازه‌های خودرا بازکرده بودند، دستور میدادند تعطیل کنند. در تمام مدت اغتشاشات قحطی نان حکم فرما بود و فقط از دوازدهم ماه جاری ، ورود گندم بشهر شروع شد و مغازه‌های معدودی باز ماند. بامداد سیزدهم ماه جاری سردار رحیم خان باتقریباً هزار سوار و سه عراده توپ وارد شهر شد . پیش از ورود او عده‌ای از انقلابیون یك توپ و تعدادی تفنگ باو داده بودند. یك دسته صد نفری از انقلابیون سنگر احداث کرده و با نیروهای دولتی بمخالفت پرداختند وشلیك گلوله تمام روز ادامه یافت . همه جاده‌ها که بشهر منتهی میشد زیر مراقبت افراد سوار قرارگرفت وبآنها دستور داده شد، احدی را بشهر راه ندهند و از خروج افرادهم ممانعت کنند . روز بعد نایب کنسول دولت ما گزارش داد که سپاهیان دولتی نتوانسته‌اند انقلابیون‌را عقب برانند و برعده انقلابیون‌هم مرتباً افزوده میگردد. چهارگلوله توپ‌شلیك‌شد بدون‌اینکه خسارت چندانی ببار آورد.

☆☆☆

شماره ۲۵۹ (تاریخ دریافت ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۱۷۶ قلهك مورخه ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

بدنبال حوادث مربوط بکودتای اخیر که طی شماره ۱۶۱ مورخ ۲۸ژوئن شرح دادم ، مفتخرم گزارش زیر را تقدیم دارم . درآن روز و دو روز متعاقب آن ، انجمنها بظاهر نفسی تازه میکردند درحالیکه نمایندگان مجلس تلاش سخت مینمودند تا اعضای انجمن‌ها را آرام کنند و بشاه بهانه ندهند تا از قوای قهریه استفاده‌کند. مذاکرات از

یك سوبین وزیران کابینه و مجلس و از سوی دیگر بین وزیران و دربار که در باغشاه متمرکز شده ، ادامه داشت . بنابگفته مسیو دوهارتویگ (وزیرمختار روس) که‌گوئی ازماجراهائیکه در دربار روی میدهد ساعت بساعت مطلع میگردد ، درحالی که سایر جهانیان عملاً از این وقایع بکلی بیخبر مانده‌اند ، سرانجام موافقتنامه‌ای مورد قبول دربار واقع میافتد وهمه وزیران آنرا امضاء میکنندکه بموجب آن میبایست بین هشت تا ده تن از افرادیکه در حملات خود مخصوصاً نسبت به‌شاه شدت بخرج داده بودند ، تسلیم اعلیحضرت گردند . مدتی سپری شد تا اینکه صبح روز ۲۲ ماه جاری مسیو دوهارتویگ بمن اطمینان داد که مجلس موافقتنامه و ترتیب مزبور را مسلماً خواهد پذیرفت چه اوهنوز این عقیده را داشت که مجلس نسبت بشاه وفادار است و اغتشاشات بر پا شده بر ضد اعلیحضرت در واقع کار دست انجمنهای انقلابی و آشوبگران شرور ظل‌السلطان ویاران توطئه‌گر اوست.

بعقیده اینجانب ، وزیران در این مورد بهیچ وجه نخواهند توانست مجلس را قانع‌کنند تا خواستهای شاه را بپذیردحتی یکبارهم تردید نکرده‌اند لیکن طبعاً امکان هم نداشته است که درباره عدم اعتماد اجتناب ناپذیر مجلس نسبت به صمیمیت شاه ، اظهاری بکنندو از این رو مأموریتی را پذیرفته‌اند که از آغاز کار به عبث بودن آن اطمینان داشته‌اند .

همانطوریکه انتظارمیرفت ، این مأموریت‌آنها با شکست مواجه شد حتی‌آنها را بخیانت هم متهم نموده و ازآنها خواستندکه استعفاء بدهند .

بنا به ادعای مسیوهارتویگ ، سیدعبدالله مسئول اصلی ردّ شرایط شاه از طرف مجلس میباشد زیرا اعلیحضرت همایون شاه حاضر نشده بودندکه سی هزارتومان که او مطالبه‌کرده بود بوی بدهند تا حمایت مجتهد مزبور راکسب‌کنند . اینجانب درتأیید این داستان بهیچ‌وجه چیزی نشنیده‌ام وهرچندکه سید بهرشوه خواری معروف میباشد ولی با درنظرگرفتن تمام جهات و اوضاع واحوال فعلی اینجانب درصحت این موضوع شك دارم .

مذاکرات درباره تقاضاهای دربار خیلی بطول انجامید و تا ردّ نهائی خواستهای مزبور، جلسه نمایندگان تا پاسی ازشب ادامه داشت .کمترین تردیدی نیست که باغشاه قبلاً از نتیجه کار آگاه بود زیرا تدارکات وسیعی برای انجام عملیات روز بعد کاملاً مهیا ساخته بودند .

شرح جریان حوادث روز سه شنبه ۲۳ ژوئن تهران حتی از روید شایع شدن اخبارضد ونقیض که درایران معمول است بیشترمتناقض میباشد لیکن یادداشت ضمیمه که توسط یك روزنامه نگار بهمأمور استوکس داده شده وطی آن خودکلنل (سرهنگ) لیاخف تمام ماجراها را شرح داده است محتمل است اساساً صحت داشته باشد .

بموجب این گزارش عملیات تجاوز نخست بوسیله حزب ملیون شروع شده بدین معنی که ازپشت دیوارهای مجلس بمبی به بیرون افکنده میشود. اما مردم تقریباً باتفاق این ادعارا تکذیب میکنندآ نها باتفاق اظهار میدارندکه رهبرانشان بویژه سیدعبدالله بد افراد سفارش کرده بودند جداً روش تدافعی درپیش گیرند ، لذا وقتی قزاقها نخستین گلوله‌های خودرا ـ شاید درهوا ـ شلیك کردند ، اعضای انجمنها سپاهیان را بیادگلوله گرفتند ولی این موضوع حائزاهمیت چندانی نیست زیرا شاه قبلاً تصمیم گرفته بودکه بزور متوسل گردد .

بطورمثال یکی ازشایعات درگیر شده را ذکرمینمایم این شایعه عمل بیرحمانه اینست که کلنل لیاخف دوتن از افراد خود را بدست خود بضرب گلوله از پای درآورده است تاوانمودکندکه براثراصابت گلوله‌هائیکه ازمجلس شلیك شده کشته شده‌اند. تردید ندارم که این داستان ساختگی نفرت انگیزرا مردم ایران باور نموده‌اند همچنین تردید ندارم که در جریان این حوادث ازطرف ملیون متعمداً بسوی افسران روسی ابداً شلیك نشد. همه ایرانیان دراین موردمتفق‌القولندکه دستورات مخصوصی دراین زمینه صادر شده بود ومسیو دوهارتویگ شخصاً این مطلب را بمن گفت که یکی از افسران روسی چنین تشخیص داده است . و اگر غیر از این بود با درنظرگرفتن فاصله‌کم و پناهگاهی عالی که ملیون ازآن برخوردار بودند، مصون ماندن افسران روسی ازگزند باورکردنی

نبود وانگهی همه افسران روسی تمام مدت روز خودرا بی‌محابا نشان میدادند ویکی‌از نمایندگان مجلس بمن‌گفت ، بخصوص‌کلنل لیاخف را میشد درهرآن هدف‌گلوله قرار داد . فکرمیکنم‌اگر افسران روسی‌کشته میشدند مسلماً پایان این ماجرا غیرازاین‌بود ، ولی آنها جان خودرا مدیون این عقیده عمومی باید بدانندکه کشته شدنشان موجبات مداخله روسیه را فراهم میکرد . از این رو افسران روسی رویهم رفته توانستند بنحو اعجاب‌آمیزی انضباط نفرات خودرا حفظ‌کنند و بجز چند مغازه وخانه شخصی‌که‌برای تاراج نشانگیری شده بود یعنی خانه ظل‌السلطان وخانه بانو عظمی منازل ومغازه‌های دیگر مصون ماندند و بدون تردید آنها بودند که توانستند از بیدادگریهای وحشیانه نفرات سیلاخورهنگ ایرانی وگارد امیربهادر جنگ ، ممانعت کنند .

قبل‌از ساعت هفت بامداد ، نخستین بار اززدوخورد تهران باخبرشدم . دوساعت بعد ، بقصدملاقات‌بادوهارتویگ‌بمزرگنده‌رفتم‌ولیکن‌دیدم‌که‌اوهنوزلباس‌نپوشیده‌است .

وی‌گفت ، اززدوخورد باخبرشده اما تا حصول اطمینان بیشتری ازآنچه‌که‌واقع شده است نمیتوان تصمیمی‌گرفت . ساعت دوازده مجدداً با اوتماس‌گرفتم و وی موافقت کرد که مترجمین خود را بتهران بفرستیم تاشاه را ازخطری‌که اروپائیها درمعرض آن قراردارند، باخبرگردانندولی اوبهیچ‌عنوان رضایت‌نمیدادکه اقدامی فوری انجام‌بدهیم حتی‌وقتی درساعت سه‌بعدازظهر بااوتماس‌گرفتم چنان‌آشکارا ازنوشتن نامه‌مشترکی‌برای شاه بی‌علاقگی نشان میدادکه بعداً موجب‌کمال تعجب من‌گردید وقتی‌که موافقت نمود که علاوه براینکه تقاضا شودکه‌بایستی برای حفظ امنیت شهر در هنگام شب اقداماتی بعمل‌آید ، مترجمین ماهم بایستی بشاه یادآور شوندکه ایشان متعهد شده‌اند که قانون اساسی را محترم شمارند . ولی درساعت پنج که شایدکلنل لیاخف به‌مسیودوهارتویگ گزارش داده بودکه سربازانش براوضاع شهر مسلطند و بنابراین دیگر از بابت امنیت اتباع خارجی‌درشب‌کاملاً خیالش‌راحت بود ، نسبت باین موضوع‌که‌چه‌قول واطمینانی را از شاه بخواهیم ، بی‌تفاوت بود .

بهرحال وقتی اظهار داشتم که بهترین وسیله اعاده اعتماد بین مردم این است‌که

مجلس را فوراً منعقد نمایند ، وزیر مختار روس با تعجب بانگ زد «چی ؟ ازاعلیحضرت همایون بخواهیم مجلسی را که بیش از نصف نمایندگان آن سربازانش را بگلوله بسته‌اند منعقد نمایند ؟ »

گفتم اگر پارلمان علیه شاه مشغول نبرد شده است دیگر نمیتوان درباره سرکوبی انجمنها بحثی کرد و باید گفت که کشور درحال یك جنگ داخلی است .

ادعای مسیو هارتویگ درباره عده نمایندگان مجلس که بهنگام حمله به مجلس حاضر بوده‌اند بعقیده من اغراق آمیز است . همه گزارشهائیکه توانسته‌ام بطور مستقل بدست آورم ، عده نمایندگان حاضر را بیش از بیست تن قلمداد نکرده است و از نقطه نظر ایرانیان هم تعجبی نداردکه بدنبال یك جلسه طولانی عده معدودی درمجلس مانده و همانجا بخوابند و بنابراین وجود این عده هم شاید تصادفی بوده‌است ولی اظهار نظر مسیو دوهارتویگ درنظر این جانب حائز اهمیت است چه تاکنون برای اینکه اقدامات شدید شاه را موجه جلوه دهد همیشه صحبت ازاین میکرد که شاه مشغول نبرد با توطئه گران انقلابی «انجمن‌ها» میباشدکه ارتباطی با پارلمان نداشت ولی حال که آن اقدامات شاه مؤثر واقع شده است مسیودوهارتویگ نتیجه میگرفت که پارلمان هم مثل «انجمن‌ها» یاغی بوده است و بنابراین نبایستی مجدداً منعقد گردد تا اینکه فرصتی دست داده قانون اساسی مشروطیت را همانطورکه درمملکت خود او با مجلس «دوما» عمل گردید از نو تغییر شکل و اصلاح گردد . مسیو دوهارتویگ برای خاتمه دادن باین بحث ، مسیو بارانوسکی را احضارکرد تا دستوراتی باو بدهد . بارانوسکی پس ازمختصر معطلی وارد شد و دوهارتویگ توافقی را که بین ما حاصل شده بود با بعضی اصلاحات پیشنهادی اینجانب باو گفت . من هم به مسیودوهارتویگ اظهارداشتم که این جانب به مستر چرچیل بایستی دستورات کتبی بدهم . دوهارتویگ مجدداً کوشید کار را بدون جهت معطل کند وسرانجام قرار گذاشتیم مستر چرچیل و بارانوسکی ساعت پنج بعد از ظهر در سفارت انگلیس درشهر باهم ملاقات کنند .

ولی بارانوسکی تا ساعت شش تأخیر نموده ومقارن ساعت شش بسفارت مراجعه

کرد ومن ناگزیرم این تأخیر بظاهر عمدی را چنین توجیه کنم که دوهارتویگ شاه را مطمئن ساخته است ، هیچگونه اقدام مشترکی صورت نخواهد گرفت تا اینکه قبلاً ماهیت این اقدام باطلاع ایشان رسانیده شده باشد .

درراه خودازسفارت به‌باغشاه ، مسترچرچیل دستورهای کتبی مرا به بارانوسکی نشان میدهد و او بعنوان سخنگو و نماینده ارشد میسیون آنرا با امانت کامل برای شاه ترجمه میکند . اعلیحضرت قول قطعی‌میدهندکه‌نباید هیچگونه‌چپاول و بی‌نظمی واقع شود واوامرمخصوص صادرمیگردد تا برای حفظ بانك شاهی‌ایران ومحل‌اداره تلگراف هند واروپا وحراست‌جان مستخدمین‌تلگرافخانه‌که بحکم‌وظیفه به اداره مرکزی‌رفت‌وآمد میکنند ، تدابیر جدی اتخاذگردد .

مسترچرچیل در باره‌این شرفیابی وآنچه راکه درباغشاه ناظر بوده است‌یادداشت بسیار جالبی تهیه‌کرده است‌که بضمیمه این نامه تقدیم میگردد .

پس‌ازحصول اطلاع‌ازآنچه‌که درشهر روی داده است ، بیدرنگ ماژور(سرگرد) استوکس رابشهرگسیل داشتم ودستوردادم‌که‌احدی نباید درسفارتخانه متحصن شودمگر اینکه واقعاً جانش در معرض خطر باشد و مشارالیه مرتباً تلفن‌میکرد ومرا از جریان حوادث مطلع‌میساخت . ازگزارشهای اوچنین معلوم میشدکه تاراج وچپاولگری‌خیلی زیادی درحال‌وقوع است چه وی شاهد بوده‌است‌که نفرات تیپ قزاق وهنگ سیلاخور ایران درحالیکه‌اموال‌تاراج‌شده ازانواع مختلف راحمل‌میکردند وحتی‌روی‌عراده‌های توپ هم پرازاموال تاراجی بوده و بسوی باغشاه روان‌بوده‌اند . حتی یکباروقتی‌خواست از تلفن مغازه مجاور درسفارت بامن صحبت‌کند چهارتن ازافرارگارد امیر بهادرجنگ میخواسته‌اند بقصد چپاول بآن مغازه وارد شوند ، ولی حقیقت امر اینست که‌نسبتاًعده معدودی از مغازه‌ها و خانه‌های اشخاص عادی مورد دستبرد قرار گرفته و بیشتر اموال چپاول شده ، ازکاخ عظیم ظل‌السلطان و عمارت مجلس بوده است ، قسمت خارجی کاخ ظل‌السلطان‌بظاهر آسیبی‌کمتردیده‌است چه ، وقتی‌که دکتر«نلیکان» برای‌کمك‌بزخمیها وارد شهر تهران شد وازکاخ مزبور میگذرد ، گرچه آنرا تا حدی‌کوبیده شده می‌یابد

لیکن معتقد میشودکه اندرون کاخ‌مصون‌مانده ودر بازگشت بسفارت همین عقیده‌را ابراز میدارد . بعد از ظهر از میان طبقات مختلف مردم عده قابل ملاحظه‌ای دستگیر شدند که اشخاص معروف آنها هر دو رهبر بزرگ مجتهدین ، یعنی سید عبدالله وسید محمد وشیخ‌الرئیس ومستشارالدوله رهبر اصلاح طلب وبرجسته ونماینده تبریزوملك‌المتکلمین ناطق‌معروف ملی وجهانگیرخان سردبیر روزنامه صوراسرافیل‌ازجمله دستگیرشدگانی هستندکه‌باید نام‌برد . دوشخص اخیربعلت‌حملات جسورانه‌مرتب خود بشاه بویژه‌مورد تنفر عمیق اوهستند .

وقتی مستر چرچیل به باغشاه وارد میشود ، حدود سی نفر را مشاهده میکندکه با وضعی ژولیده و با سرو روئی خونین بزنجیر کشیده شده‌اند لیکن گزارشهای رسیده حکایت داردکه صدها تن دیگردر محلهای دیگرباغ زندانی شده وهم‌اکنون اعدامهای دستجمعی درجریان است ، این نکته‌کاملاً مسلم‌بوده‌که قزاقهاکوشیده بودند همه‌رهبران حزب ملیون ، رؤسای انجمنها و معروفترین سردبیران جراید را دستگیر کنند . کلیه این شایعات توأم با حوادث پیش‌ازظهر او این توهم‌که‌شاه که‌حتی از شلیك بمسجد هم ابا نکرده است ازارتکاب هیچ عمل‌وحشیانه‌ای‌خودداری نخواهدنمود یك چنین‌دهشتی درشهر تولید نموده است بنحوی‌که هیچ‌کسی‌که زمانی درجنبش مشروطه‌طلبی یك‌جزئی شرکتی نا قابل داشته است جان خود را در معرض خطر فرض میکرد . در ظرف شب اغتشاشاتی روی نداد ولی صبح روز بعد یادداشت عجولانه‌ای ازمازوراستوکس دریافت داشتم حاکی ازاینکه تقی‌زاده همراه شش تن ازیارانش منجمله سردبیر « حبل‌المتین » نشریه‌ایکه با حملات شدید خود به‌انگلستان شهرت یافته است و نیز سردبیر روزنامه «مساوات» شبانه بسفارت وارد و متحصن شده‌اند . در اینجا نمیخواهم باشرح جزئیات واقعه گزارش خود را قطع کنم .

پیش‌ازاینکه نامه‌ام درباره این موضوع بدست مسیوهارتویگ برسد، نامه‌ای‌از اودریافت‌کردم. وزیرمختارروس در نامه‌خودادعاکرده بودکه‌چندین‌نفرازاعضای‌انجمنها درحال حرکت هستندکه درسفارت ما بست به‌نشینند واینکه هم‌اکنون چندین کالسکه

حامل بازرگانان وسیدها درمعیت پیشخدمتهای سفارت انگلیس درراه خودبسوی سفارت هستند . بیدرنگ بسفارت روس رفته وبه‌مسیودوهارتوینگ گفتم هنوز نمیدانم بچه علت وموجباتی به‌تقی‌زاده و دیگران اجازه ورودبسفارت داده شده‌است. اضافه‌کردم اینجانب مخصوصاً ماژوراستوکس را بشهرفرستاده‌ام تا از ورودپناهندگان بداخل سفارت ممانعت نماید ومطمئنم وی با درایت‌کامل دستورهای عمومی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را درمورد موضوع «بست» رعایت خواهدکرد . بموجب دستورهای مزبور ، سفارتخانه برای منصرف ساختن آنهائی‌که قصد بست نشستن دارند بایستی منتهای‌کوشش خود را بکاربرده واحدی را بداخل سفارت راه ندهد مگرآنهائیکه جانشان درخطر محض قرار گرفته باشد . باو گفتم البته او ممکن است در قضاوت خود اشتباه نماید اما این جانب گمان نمیکنم چنین چیزی باشد، هم‌اکنون بتهران میروم‌وشرح‌ماوقع را دراسرع وقت بایشان خبر میدهم .

با اینکه اطمینان داشتم که داستان پیشخدمتهای سفارت در معیت کالسکه‌های متحصنین‌کاملاً بی‌اساس است، فوراً به‌ماژوراستوکس تلفن‌کرده وگفتم مطلقاً هیچکس‌را بسفارت راه ندهد. وقتی بسفارت بازگشتم پیامی تلفنی روی میز خود دیدم وازخواندن آن دریافتم‌که پیش ازظهر آن‌روز یك عده چهل وچهارنفری ازمردم توانسته‌اندبداخل سفارت راه یابند . ساعت دو بعد ازظهر بتهران آمدم وپی بردم ، احساس نا امنی مردم بعلت حوادث روز پیش شدت یافته است . همچنین توسعه شایعات اغراق آمیز مبنی بر اینکه قزاقها برای یافتن افراد مظنون همه خانه‌ها را بازرسی میکنند ، مزید برعلت شده‌است . بعلاوه اعدام دوتن از محبوسین درباغشاه بصورت اعدام دستجمعی جلوه داده شده واین خود برهراس مردم افزوده است ،گرچه در واقع بیشترمغازه‌ها بازبودلیکن بایدگفت انتشار فرمان شاه مبنی براینکه مغازه‌های بسته مورد حمله و تاراج سپاهیان قرارمیگیرد ، موجب شده بودکه مردم ازترس مغازه‌های خودرا باز کنند .

مردم انگشت شماری در خیابانها تردد مینمایند و اغلب در کنار در خانه‌ها یا مغازه‌های خود ایستاده و وحشت زده درباره عملیات آینده شاه ، حدسهائی میزنند .

مقارن ساعت سه و نیم بعد ازظهر معین‌الوزاره فرزندوزیر امورخارجه[1] ورئیس کابینه با پیامی ازشاه بسفارت آمد . موضوع پیام شاه و متن پاسخ من و جوابیه شاه را مفصلاً طی تلگرام شماره ۱۵۵ مورخ ۲۵ ژوئن گزارش داده‌ام . همان موقع که با هم صحبت میکردیم ازمحلی درمجاورت سفارت صدای شلیك گلوله تفنگ بگوش رسید ، چند دقیقه بعد صدای شلیك توپ شنیدیم . معین‌الوزاره اظهار داشت ، قزاقها به‌خانه ظهیرالدوله حمله‌کرده‌اند که مرکز یکی از انجمنهاست وبه‌نام خود او نامیده میشود . تا جائیکه اطلاع دارم ، در خانه ظهیرالدوله سربازان با مقاومتی روبرو نمیگردند . حمله بخانه ظهیرالدوله بایستی درست سه ربع ساعت ادامه یافته باشد چه‌وقتی اینجانب بخانه علاءالسلطنه رسیده بودم هنوز صدای انفجارهائی بگوشم میرسید . در آنجا بار دیگر با معین‌الوزاره روبروشدم وپس ازاینکه درحضور پدرش پیامی را که میل داشتم بشاه عرض شود ، تکرارکردم ، به باغشاه رفت .

علاءالسلطنه پس از رفتن پسرش درباره اوضاع بی‌پرده بسخن پرداخت وگفت ، زمینه‌کودتا بتحریك روسیه فراهم شده وبدست عمال روسیه اجراگردید والا شاه هرگز جرئت و اراده آنرا نداشت و حتی اکنون هم ازبیم عواقب عمل خویش بر خود لرزان است. علاءالسلطنه اضافه‌کرد، اینك ایران داردبصورت یکی ازایالات روسیه درمیآید و این وضع نتیجه عهدنامه روس و انگلیس است . وی پرسید ، آیا دولت متبوع شما واقعاً باورمیکندکه روسیه به‌روح عهدنامه مزبوراحترام خواهدنهاد؟ شما اینطوروانمود کرده‌ایداماآیا اکنون بازهم‌کنار ایستاده وتماشا میکنیدکه روسیه عهدنامه را بدینسان نقض‌نماید؟گفتم ، فکرمیکنم عالیجناب یك نظریه افراطی دارند. بی‌شك ، اخبار بسیار تحریك‌آمیز ازجانب حزب ملیون بشاه رسیده واین حزب هم درمتهم ساختن شاه بنقض قانون اساسی شتابزدگی نشان داده درحالیکه تقصیر خودآنها هم ازاین حیث‌کمتر از

---

۱ - معین‌الوزاره‌که دراینجا ذکر شده همان مرحوم حسین علاء وزیردربار ونخست‌وزیر اسبق و سناتور معروف میباشد که شاغل مقامات مهمی در خارج و داخل ایران بوده است - ح . م .

ن ٤٥ علاء السلطنه وزير امور خارجه

شاه نیست . شاه قدرتی جز تیپ قزاق قابل اعتماد خود ندارد ولذا از آن استفاده کرده است . اینکه تیپ مزبور توسط افسران روسی اداره میگردد ، نمیتواند مؤید نظریه شما گردد که ایران بصورت یکی از ایالات روسیه در آمده است ولی این استدلال من واضح بودکه تأثیری چندان درایشان ننمود .

در بازگشت به‌سفارت، متوجه شدم ،که سه چهارتا قزاق سوار درفاصله ۲۵ تا۳۰ متری در ورودی سفارت ایستاده‌اند از آنجائیکه این امر را تصادفی پنداشتم ، بدان چندان توجهی نکردم . درباره زیر نظر گرفتن سفارت توسط افرادنظامی که این چندنفر پیش قراول‌آن بودند، درنامه جداگانه‌ای مفصلاً بحث خواهم نمود و بنابراین تاجائیکه ممکنست ازطرح موضوع دراین نامه خودداری میکنم .

روزبعد ـ پنجشنبه ۲۵ ژوئن ـ برای عموم معلوم‌گردیدکه حفظ انتظامات شهر برعهده‌کلنل لیاخف وتیپ قزاق قرارداده شده‌است . لیاخف لحنی راکه هنگام ملاقات آقایان‌گای وچرچیل بکاربردنشان داد او فرمانروای واقعی تهران است ومجاز ومختار است‌که تعهدات وزارت امورخارجه را دربرابرهریك ازسفارتخانه‌های خارجی نادیده بگیردآقایان‌گای وچرچیل از این‌جهت با لیاخف ملاقات‌کردند تا ازاو بخواهندافراد قزاق راکه دراطراف سفارت‌گمارده‌است، فراخواند.اعلامیه مربوط ببرقراری حکومت نظامی‌که بموجب آن لیاخف بمقام فرمانداری کل تهران منصوب گردیده است ، روز بیست وششم انتشار یافت ، هرچند تاریخ آن ۲۲ ژوئن یعنی یك روز پیش از بمباران مجلس میباشد .

ازگزارش‌ضمیمه‌که توسط مستراسمارت تنظیم‌گشته‌آقایان عباسقلیخان وچرچیل آنرا بررسی کرده‌اند ، ملاحظه خواهند نمود که کلنل لیاخف علیرغم توضیحات مسیو دوهارتویگ، بمقام فرمانداری‌کل برگزیده شده وپلیس ونیروی نظامی‌هم تحت اختیار تام او قرار گرفته است .

تردید نیست‌کلنل لیاخف از اختیارات خود به بهترین وجهی استفاده کرده است چه طی شش تا هفت ماه اخیر ، تهران شب و روزی چنین آرام برخودندیده بود. لیکن

از سوی دیگر لحن شدید فرمان حکومت نظامی بویژه ماده پنج آن با منظور و مفاد اعلامیه متناقض میباشد. دراین ماده که‌گفته شده‌است اگر بسربازان توهین شود، آنها حق دارند از سلاح خود استفاده کنند تأثیری بسیار بد ایجاد نموده و مردم را طوری ترسانیده‌است‌که احساس میکنند هرکسی که با آنها کینه وعداوتی داشته باشد میتواند از این راه از آنها انتقام بکشد وهمین ماده سبب شده است که این عده مردمی را که در خطر واقعی‌هم قرار نداشتند وادار کند، بسفارت پناهنده شوند، آرامش شهر ناشی از رعبی است که بر آن مستولی شده است.

در این میان فرمانی درباره عفو عمومی انتشار یافت که بگمانم بتاریخ بیست و پنجم صادر شده است اما علیرغم این فرمان، دستگیری مردم کماکان هنوز ادامه دارد و در واقع، چنین تلقی شده است که هدف از انتشار فرمان مزبور فقط اغوای افراد مظنون است تا از پناهگاه خود بیرون آیند.

روز دوشنبه بیست ونهم فرمانی بامضای کلنل لیاخف در سراسر شهر الصاق شد. این فرمان روز ششم ژوئیه با انتشار اعلامیه‌ای بامضای مشیرالسلطنه نخست وزیر نسخ گردید بموجب اعلامیه اخیر شاهزاده مؤیدالدوله بسمت فرماندار غیر نظامی و کلنل لیاخف بفرمانداری‌نظامی منصوب شده‌اند ترجمه هردوی این‌اسنادبضمیمه ارسال‌گردید.

روزهفتم ژوئیه، اعلامیه دیگری‌بتاریخ پنجم ژوئیه ازطرف مؤیدالدوله انتشار یافت. در این اعلامیه‌گفته شده است هرچند لازم است مقررات حکومت نظامی اجرا گرددولی امور مربوط بحکومت غیر نظامی توسط او اداره میشود و ازمردم که شکایت و عرضی دارند دعوت نموده‌است که درساعات تعیین شده باو مراجعه نمایند. ضمناً اشعار شده است که اجتماع مردم در مساجد برای ادای فریضه نماز مشمول مقررات‌حکومت نظامی که اجتماعات را ممنوع کرده است نمی‌باشد.

روز بعد، فرمانی از طرف شاه به نخست وزیر در سراسر شهر منتشر شد. شاه در این فرمان به نخست وزیر دستور داده است تا با همکاری سایر وزیران، اصلاحاتی بویژه درامورفرهنگی، تحکیم‌وضع تجارت واحداث‌کارخانجات، بعمل آورد. درهمین

فرمان، از وزارت مالیه (دارائی) خواسته شده‌است که فوراً راجع بکلیه مطالبات حقوق عقب افتاده کارمندان ومستمری بگیران رسیدگی نموده و قرار تسویه آنرا بدهند .

مقصود از تأکید این‌قسمت اخیر فرمان محققاً جلب رضایت وهم‌بستگی مستمری بگیران بسیاری است‌که حقوق آنها توسط مجلس قطع شده‌است . البته خزانه ، پولی در بساط ندارد تا دعاوی مزبور را بپردازد .

روز نهم ژوئیه ، قهوه خانه‌ای متعلق بیکی از بست نشینان در سفارت به بهانه اینکه روز۲۳ ژوئن از داخل‌آن بمبی بروی نیروهای دولتی‌انداخته شده ، مورد چپاول قرار گرفت . بغیر از این واقعه هیچ اقدام انتقامی دیگر توسط دولت بعمل نیامده جز اینکه عدهٔ بیشماری دستگیر گردیده و جستجوی دقیق و شدیدی برای گرفتن اسلحه بعمل آورده شده است .

خیلی مشکل‌است‌که تحقیق نمود ، بادستگیر شدگان در باغشاه چه رفتاری شده است . بطوریکه گفته میشود ۲۲ تن از زندانیان بزنجیر کشیده شده‌اند و از این عده دست کم یك نفر بر اثر جراحات وارده بسرش و عدم مداوا درگذشته است . چند بار به‌مسیو دوهارتویگ اصرارکرده‌ام ، شایعات مبنی بررفتار غیر انسانی بادستگیرشدگان برای ما مجوزی است تا بنام انسانیت ، مشترکاً در این بابت اظهاراتی بدولت بنمائیم اما او وعده‌کرد، دراین باره تحقیق‌خواهد نمود. روزسیزدهم بنا باصرارمن بارانوسکی به‌باغشاه‌گسیل شد وسپس مسیو دوهارتویگ‌مرا مطمئن‌گردانیدکه وی متوجه‌هیچگونه خلاف رفتاری با دستگیر شدگان نگردیده است تا مجوزی برای مداخله ما باشد . تا کنون شش یا هفت تن از زنجیر شدگان آزاد شده و تنها دوازده نفر باقی هستند که محاکمه آنها بزودی آغاز خواهد شد . روز سیزدهم جاری ، دو نفر در نزدیکی قلهك دستگیر شدند .

شواهدی در دست میباشدکه نشان میدهد ، این بازداشت‌ها عمدی صورت‌گرفته تا اینطور وانمود شود که افراد مظنون حتی در قلهك هم مصونیت نداشته و از دسترسی شاه خارج نیستند .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

ضمیمه ۱ شماره ۲۵۹

درزیر ترجمه یادداشتی است که یك روزنامه‌نگار بعنوان اینکه‌گزارش شخص خود کلنل‌لیاخف درباره حوادث روز۲۳ ژوئن ۱۹۰۸ (۲۲جمادی‌الاول ۱۳۲۶) میباشد به ماژور استوکس داده است[1]

پیش از سپیده دم روز ۲۳ ژوئن کلنل لیاخف همراه با ۳۰۰ قزاق و دو توپ در مسجد سپهسالار موضع‌گرفت . وی نفرات خودرا در داخل، در دو طرف درهای شمالی و غربی و روی پشت بام مسجد، بنگهبانی گمارد وخود برای دادن‌گزارش بشاه بباغشاه بازگشت . بار دوم که به مسجد میرود می‌بیند اعضاء انجمنها نفرات اورا بیرون رانده ومسجد را اشغال کرده‌اند. بقرار اطلاع وقتی کلنل لیاخف بباغشاه مراجعت میکند در حدود دو هزار تن‌از مردم به‌رهبری سیدعبدالله، یکی‌از دو رهبران مذهبی‌تهران بآنجا رسیده و بداخل مجلس‌که درجوار مسجد است راه میبابند این عده سپس خود را بدر شمالی رسانیده قصد میکنند داخل شوند . قزاقها عذر میآورند که دستور ندارند کسی را بداخل راه بدهند سید عبدالله میگوید .

«نه ، نه ، دوستان من ، شما موضوع را نمی‌دانید . من بخاطر حفظ صلح و جلوگیری از خونریزی آمده‌ام . ما باهم برادر و همه مسلمانیم» و از این صحبتها .

قزاقها باو راه میدهند وجمعیت بدنبالش وارد مسجد میشوند و قزاقها را بیرون کرده درها را میخکوب میکنند آنگاه سیدعبدالله میگوید «هر پدرسوخته‌ای خواست وارد شود ، بزنید» .

---

۱ ـ دراینجا درنظر اول این موضوع‌که یك‌روزنامه‌نگارهم باکلنل لیاخف تماس‌داشته و از او گزارش وقایع بمباران مجلس و کودتای محمد علیشاه را دریافت داشته و هم با (قطب مخالف وی) ماژور استوکس وابسته نظامی انگلیس مربوط بوده و آن گزارش را باو داده‌است مبهم وقابل تأمل بنظر میرسد. ولی ازگزارش شماره ۱۷۸ (قلهك) مورخ ۱۵ژانویه ۱۹۰۸ مستر مارلینگ به سر ادواردگری که در صفحات بعد میخوانید این موضوع روشن میشود بدین معنی‌که مستر مارلینگ توضیح میدهد که این روزنامه نگار (ژورنالیست) مستر باسیل (Mr . Basil) خبرنگار ارمنی دیلی میل (Daily Mail) لندن میباشدکه معروف است از روسها هم حقوق میگرفته است . ـ ح . م .

افسر ایرانی که در غیاب کلنل لیاخف فرماندهی افراد را برعهده داشت درپاسخ بازخواست کلنل گفت مسجد را از دست داده‌ایم حال کیفیت کار چه اهمیت دارد ؟ آنچه مهم است این است که مسجد را از دست داده‌ایم . کلنل لیاخف سپس دستجاتی از افراد قزاق را درخیابانهائیکه بمجلس ومسجد منتهی می‌شود، به نگهبانی میگمارد و راه را بر مردم می‌بندد لیاخف همانطوریکه در نقشه مشخص است (نقشه ضمیمهٔ گزارش استوکس بوده‌است) دو توپ درمحل معین شده مستقر ساخته وچهار توپ دیگر را که از باغشاه میرسد ، در مقابل انجمن آذربایجانیها و جنوب شرقی مسجد سوار میکند . ظاهراً توپ دیگری‌هم در منتها الیه ضلع شمال شرقی میدان ، قرار میدهد . سپس خود بباغشاه باز میگردد تا بشاه مژده بدهدکه درانتظار تسلیم انجمن‌ها باشد چه او فکر میکرد که آنها دیگر نمی‌توانند از محل خود خارج گردند .

دراین موقع باو خبر میرسد که از روی دیوار مجاور مجلس بمبی بروی قزاقها انداخته شده و بر اثر انفجار آن سه سرباز و دو اسب بهلاکت رسیده‌اند. گفته میشود، در همان هنگام از انجمن آذربایجانیها بسوی پنج تا شش قزاقیکه از برابر خانه ظل‌السلطان میگذشتند ، تیراندازی شده است . قزاقها باین شلیك پاسخ نمیدهند و میگویند دستور ندارند بسوی مردم تیراندازی کنند . آنها بقزاقهای میدان ملحق میشوند . همچنین گفته میشود ، در همان موقع از سوی انجمن مظفریه واقع درشمال میدان ، شلیك میشود و یکی از قزاقها کشته میشود .

وقتی کلنل لیاخف بمیدان بازمیگرددمی‌بیندکه نفراتش دارندبزیردیوارخانه‌های اطراف میدان پناه می‌برند وی فرمان میدهد قزاقها یکبار هوائی شلیك کنند . بدنبال این شلیك ، قزاقها ازهرسو هدف‌گلوله قرارگرفتند. سربازها حال ازکنترل اوبدربوده دستور میدهد ، توپها را شلیك کنند . توپهای دیگر از باغشاه میرسد. توپی در جنوب غربی خانه ظل‌السلطان مستقر میگردد . شلیك گلوله از خانه ظل‌السلطان و انجمن هدایت قطع نمیشد. مسجد از سمت شمال و جنوب باتوپ‌گلوله باران میشود . انجمن هدایت وسپس خانه ظل‌السلطان بتوپ بسته میشود . از توپ دیگری که درشمال غربی

میدان قرار داشته ، دو گلوله شلیك میشود . یکی از گلولهها دیوار مجاور مجلس را خراب میکند ومدافعین بناچار بدا خل مسجد پناه میبرند. همه افراد یکی از توپهاکه در فرمان یك افسر روسی بود کشته میشوند بجز یك تن توپچی قزاقهای سوار که راه جنوبی بمجلس را بسته بودند، بناگاه متوجه میگردند ، انبوهی ازجمعیت درحالیکه آخوندها در پیشاپیش آن در حرکت بودند ، از طرف جنوب بسوی آنها پیش میآید . سربازها فرمان بازگشت بمردم میدهند لیکن چون آنها اعتنا نمیکنند ، خود ناگزیر میشوند بسمت شمال عقب‌نشینی‌کنند. توپچی‌که تنها مانده بود وهمه یارانش‌کشته شده بودند ، از افسر روسی کسب تکلیف میکند و افسر مزبور دستور میدهد بسوی مردم تیراندازی کند . بر اثر شلیك این توپ ، عده زیادی بهلاکت میرسند و بقیه مردم عقب نشینی میکنند ، آنگاه با توپ شرپنل بمسجد شلیك میشود .

آمار تلفات

	کشته	زخمی
از قزاقها افسر	۵	۶
« « نفر	۱۸	۳۸ نفر ویك روسی

از سایر هنگهاکشته و زخمی جمعاً ۱۲۰ تن

بموجب‌گزارش رسمی‌که بشاه داده شد، حدودپانصدتن ازمردم‌کشته شده‌اندلیکن کلنل لیاخف معتقد است‌که‌رقم ۲۷۰ تا ۳۰۰ بیشترمقرون بحقیقت است .

تاریخ ۳۰ ژوئن ۱۹۰۸

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۲۵۹ ـ نقشه حدود مجاور مجلس‌و مسجد (چاپ نشده‌است)

ضمیمه ۳ شماره ۲۵۹

گزارش مسترچرچیل

بطوریکه دستور داده بودید ، بعد از ظهر امروز بشهر رفتم ـ مسیو بارانوسکی همقطار روسی‌ام طبق قراریکه با شما گذاشته بود ، ساعت شش بسفارت آمد و همراه ایشان به‌باغشاه رفتیم .

تنها دوسوار ودوغلام (مستخدم)که ازقلهك همراه‌آورده بودم، درمعیت مابودند. دستورات‌کتبی‌راکه بمن داده بودید تا باطلاع شاه برسانم بمسیویارانوسکی نشان‌دادم. وی‌گفت دستورات مشابهی هم از وزیرمختار روس دراین مورد دریافت‌کرده‌است . ازاو تقاضا نمودم یك ترجمه سطحی راکه خودم قبلا تهیه‌کرده بودم بخواند و بذهن بسپارد زیرا او میبایست سخنگوی ما باشد این موضوع را پذیرفت و وقتی بحضورشاه شرفیاب شدیم با صحت و درستی قابل ملاحظه‌ای پیام را ازحافظه تکرار نمود . شاه که ظاهراً از ورود ما قبلا با خبر بود ، درپاسخ اظهارداشت « درموردموضوع اول ، شما میتوانید بوزیرمختار (روس) وکاردار (انگلیس) اطمینان بدهیدکه من آنچه‌که درقدرت دارم، در راه حفظ نظم وآرامش اقدام خواهم کرد وایشان میتوانند نسبت بامنیت اتباع خود کاملا مطمئن باشند» .

شاه با اشاره به‌کلنل لیاخف ومترجمش‌که یك افسرقزاق ایرانی است ، و درکنار شاه ایستاده بود اظهار نمودکه حفظ انتظامات را به‌کلنل محول نموده وهم‌اکنون دراین زمینه با او مشغول ترتیبات این‌کار هستیم .

درمورد مطلب دوم اعلیحضرت از ما خواستند که بشما بگوئیم‌که شاه با مجلس نزاع ومخالفتی ندارد واقداماتیکه بعمل آورده‌است مستقیماً متوجه انجمنهای انقلابی واشخاص برهم زننده صلح بوده است اعلیحضرت منظورشان اینست که قانون اساسی را که خود بمردم اعطاء نموده‌اند رعایت‌گردد .

سپس بدرخواست اداره تلگراف هندو اروپا و همچنین درخواست بانك شاهی درمورد افزایش نفرات نگهبان ، اشاره کردم . اعلیحضرت وعده دادند که نفرات لازم گسیل خواهند شد .

موقع بازگشت ، امیربهادرجنگ‌که در اردوگاه حاضر بود ، ضمن اینکه وعده داد نگهبانان مورد لزوم را بفرستد یکی از آجودانهای خود را فراخوانده و ازمن خواست آنچه را که میخواهم ، باوبگویم .

افسر مزبور قول داد ، همان شب نگهبانان را اعزام دارد و این وعده بموقع عملی گردید .

شاه دربرابر درباغ کوچکی که در خارج از محوطه باغشاه است ، ما را بحضور پذیرفتند این باغ برای سکونت حرم سلطنتی مناسب تشخیص داده شده چه ، خودباغشاه را مقامات درباری و بعداً زندانیان سیاسی که دستگیر شده اند اشغال کرده اند .

ولی ما ازهمان راهی که آمده بودیم ، وسط باغشاه بازگشتیم ودرآنجا باسیدمحمد مجتهد و پسرش که ظاهراً آزادانه قدم میزدند ، روبرو شدیم . این سید محترم و سالمند که چند سال است او را میشناسم بطرفم آمد و ظاهراً میخواست چیزی بمن بگویدلیکن بادیدن مسیو بارانوسکی درلباس اونیفرم روسی یکه خورد و پس ازسلام کردن بازگشت وقدم زنان بقسمت دیگر باغ رفت ولی من ازدیدن روی اوکه بیش از اندازه زرد و رنجور مینمود ، تکان خوردم وبعداً درباره رفتار وحشیانه ایکه قبلا با او شده بود ، چیزهائی شنیدم .

وقتی میخواستم سوار کالسکه بشوم ، متوجه شدم ، در اردوگاه پر جنجال که نفرات قزاق کلنل لیاخف و افراد گارد امیر بهادر اشغال کرده بودند ، افراد قزاق یك چادری را محاصره کرده سر و صدا بلند میکردند از مشاهده آن وضع پی بردم ، درون چادر عملیات غیرعادی در جریان است، یکی از نفرات اردوگاه درپاسخ پرسشی که از او شد گفت ، در آن چادر زندانیان بزنجیر کشیده شده اند . همراه مسیو بارانوسکی بطرف چادر رفتیم و دیدم ، عده‌ای در حدود سی تن بالباسهای پاره پوره و سر و روئی زخمی و خونین با زنجیرهای سنگین دورگردنشان در یك چادر خیلی کوچکی درهم فشرده شده بودند بعضی‌ها تقریباً برهنه و بعضی دارای زخمهای منزجر کننده بودند . یکی از زنجیرشدگان ازمیان جمع برخاست و اشاره‌ای بمن کرد . او را فوراً شناختم که یکی از مأمورین انتظامات مجلس شورای ملی بود . او همان کس بود که بسال ۱۹۰۶ وقتی چهارده هزار نفر درسفارت بست نشسته بودند، وی وظیفهٔ رئیس انتظامات را عهده‌دار بود و از آن افراد سلیم النفسی است که بارها در مجلس با او روبرو شده بودم . از ترس اینکه مبادا افراد دیگری را جزء محبوسین بشناسم بدون اینکه

حرفی بزنم برگشتم و وقتی میرفتم قزاقها همچنان دور چادر گشت زده و بفحاشی خود بزندانیان تیره بخت و شاید هم بشلاق زدن آنها ادامه میدادند . مسیو بارانوسکی را بخانه‌کلنل لیاخف رسانیده و خود به‌قلهك بازگشتم .

قلهك بتاریخ ۲۳ ژوئن ۱۹۰۸ - امضاء ــ جی . پی . چرچیل

☆☆☆

ضمیمه ۴ شماره ۲۵۹

فرمان برقراری مقررات حکومت نظامی

تاریخ انتشار ۲۶/۲۷ ژوئن ۱۹۰۸ مورخ ۲۲ ژوئن ۱۹۰۸

ترجمه

بموجب این دستخط مقرر میداریم ، از تاریخ ۲۲ ژوئن ۱۹۰۸ بمنظورسرکوبی اشراروحفظ انتظامات وآرامش عامه درتهران وسایرولایات مملکت، مقررات حکومت نظامی برقرار شود . بموجب همین فرمان امر میکنیم‌که کلیه اجتماعات در خیابانها ، محلات ، میادین وهمچنین درحومه شهر و درخانه‌های خصوصی ، غیرقانونی و ممنوع میباشد مگر اینکه قبلاً ازفرماندارکسب اجازه شده باشد . ما ، بموجب این دستخط مقررمیداریم همه اجتماعات‌که برخلاف این مقررات درخیابانها ، محلات ، مساجد و غیره تشکیل شود ، بدست افراد نظامی متفرق شود و درصورت مشاهده مقاومت یا تمرد با توسل بزور وشلیك گلوله ، درهم کوبیده شود . برای جلوگیری از یك چنین حادثه دردناك حکم میکنیم‌که مردم از اجتماع حتی بعنوان تماشاگر درخیابانها ، مساجد و غیره خودداری کنند . درصورت سرپیچی ازاین فرمان، مقرر میداریم :

اول ــ کارگردانان اینگونه اجتماعات وسایر افراد مسئول آن بفرمان فرماندار دستگیر وبه سه ماه زندان محکوم‌گردند .

دوم ــ کلنل لیاخف فرمانده تیپ قزاق بمقام فرمانداری شهز منصوب و رئیس پلیس وهمه فرماندهان نظامی ، زیر فرمان او قرارگیرند .

سوم ــ اجتماعات در محلهای عمومی ، برای انجام امور شخصی یا تجارتی ،

تبادل نظر درامورصنعتی و اجتماع درقهوه‌خانه‌هاکه بلامانع است ، بعد ازساعت سه از شب‌گذشته ، اکیداً قدغن میباشد .

چهارم- حمل اسلحه بدون پروانه فرمانداقدغن است و باخاطیان بموجب بند اول این فرمان ، رفتار میشود. حتی اشخاصیکه اجازه حمل اسلحه دارند باید پروانه مخصوص جداگانه ازفرماندار داشته باشند .

پنجم - افرادیکه نسبت بمقامات نظامی بی‌احترامی‌کنند ، برطبق مقررات بالا مجازات خواهند شد وسربازها هم مجازند با اسلحه با افراد مزبور معامله کنند .

ششم - تعیین مجازات افرادیکه در ولایات مرتکب خطاهائی شوند برعهده مقامات مسئول محلی است .

هفتم - این فرمان از تاریخ صدور اجراء میگردد (امضاء) محمدعلیشاه

☆☆☆

ضمیمه ۵ شماره ۲۵۹

فرمان عفوعمومی

(تاریخ انتشار ۲۷ ژوئن ۱۹۰۸)

ترجمه مورخ ۲۵ ژوئن ۱۹۰۸

جناب آقای نخست‌وزیر (رئیس‌الوزراء)

هدف‌ما استقرار نظم درمملکت است واقداماتی‌که برای دستگیری خائنین‌واشرار صورت‌گرفت صرفاً بمنظورتأمین رفاه وآسایش مردم‌بوده‌است وبرای این‌بودکه ساکنان بیگناه وصلحدوست بزحمت نیفتند ، لذا ، بموجب این فرمان خوشوقتیم‌که عفوعمومی اعلام نمائیم. ماقطعاً اعلام میداریم، که‌همه‌آنهائی‌راکه درمظان بدگمانی قرارگرفته‌اند می‌بخشیم . هیئتی متشکل از اشخاص صالح وبیغرض مأمور خواهد شد ، درباره افراد دستگیرشده رسیدگی نموده وبی‌گناهان آزادخواهند شدمشروط برآنکه تعهد نمایند

که از حدود قوانین موضوعه حکومت نظامی تجاوز ننموده و مرتکب اقدامی مخالف مقررات نشوند .

بتاریخ ۲۵ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ امضاء ـ محمدعلیشاه قاجار

☆☆☆

ضمیمه ۶ شماره ۲۵۹

اعلامیه کلنل لیاخف (تاریخ انتشار ۲۹ ژوئن ۱۹۰۸)

ترجمه

بفرمان اعلیحضرت همایون شاهنشاه و بمنظور تأمین رفاه مردم واجرای قوانین و مقررات شهر وهمچنین محض استحضار مردم مراتب زیر اعلام میگردد :

۱ ـ حفظ انتظامات عمومی شهر مخصوصاً بعهده تیپ قزاق اعلیحضرت همایون شاهنشاه و ژاندارمری وهنگهای خلج و زرند وهمچنین پلیس محول شده است .

۲ـ کلیه افرادیکه برخلاف این مقررات رفتار کنند ، بشدت مورد تعقیب وتنبیه قرار میگیرند . اشخاصی که مورد تعدی قرارگرفته‌اند میتوانند شکایت خود را بدفتر من یا به شخص خودم اظهار نمایند .

۳ ـ هرکسی‌که بدیگری جور وتعدی‌کند ، با حضور شاکی وبا اطلاع نماینده دولت ، تنبیه خواهد شد . در مورد هر نوع تعرض و مزاحمت یا سرقتی که واقع شود شخصی‌که موردتعرض یاسرقت واقع شده‌است میتواندجریان را بقزاق مسئول نگهبانی اطلاع دهد .

«درفرمان ، بعلت اشتباه چاپی ذکرشده‌است «شخص ستمدیده تنبیه خواهدشد»»

۴ ـ قیمت نان و گوشت تغییر نخواهد کرد و به نرخ فعلی باقی خواهد ماند . چنانچه قیمت راگران‌کنند جریمه خواهند شد .

۵ ـ در صورتیکه بیش از پنج نفر در خیابانها بگردهم آیند ، با توسل باسلحه متفرق خواهند شد .

۶ ـ آنهائیکه بخرید وفروش اسلحه و فشنگ اشتغال دارند ، ازاین پس نباید

کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق

بمعاملات خود ادامه دهندمگر اینکه اجازه‌ای دردست داشته باشند واینگونه پروانه‌ها بایستی فقط توسط شخص اینجانب داده شود .

۷ ـ چنانچه در داخل شهر، فردی‌گلوله‌ای شلیك‌کند ، افراد قزاق بمحل‌گسیل میگردند. چنانچه شلیك اشتباهاً صورت‌گرفته باشدخاطی بمدت معینی زندانی خواهد شد. اگرشخصی شبانگاه بسوی دزدی تیراندازی نماید، قزاقها بایستی داخل خانه شده و موضوع را کشف نمایند . چنانچه شلیك عمدی صورت گرفته باشد ، خاطی بشدت مورد مؤاخذه واقع خواهد شد .

۸ ـ اگر از خانه‌ای بسوی افرادگشتی درخیابانها تیراندازی شود ، خانه مزبور باگلوله توپ منهدم خواهد شد .

۹ ـ بآنهائیکه بارکاه یاچوب یا تیرآهن وغیره درخیابانها قرار داده ومانع عبور مردم میشوند دستورداده میشود ، از ادامه این عمل خودداری کنند .

۱۰ـکالسکه‌ها باید درسمت راست خیابانها وپشت سرهم توقف‌کنند ورانندگانی که این مقررات را رعایت نکنند بشدت مورد مؤاخذه واقع خواهند شد .

۱۱ ـ تنظیف وآب پاشی خیابانها ، وظیفه صاحبان خانه ومستأجرین میباشد .

۱۲ ـ از اهالی شهر تقاضا میکنم برای حفظ انتظامات شهر با اینجانب همکاری کنند .

رئیس وفرمانده تیپ قزاق اعلیحضرت همایون شاهنشاه

امضاء ـ کلنل (سرهنگ) لیاخف

✡✡✡

ضمیمه ۷ شماره ۲۵۹

اعلامیه رئیس‌الوزراء ـ ۶/۷/ ژوئیه ۱۹۰۸

ترجمه

بدینوسیله باطلاع ساکنان تهران میرساندمادام‌که پایتخت تحت مقررات حکومت نظامی است تیپ قزاق وهنگی‌که در قراولخانه‌هاست و افراد ژاندارم که مسئول گشت

خیابانها وحفظ انتظامات شهر هستند تحت فرمان کلنل لیاخف میباشند و باید در حفظ نظم وامنیت شهر برطبق احکام ودستورات ایشان عمل نمایندولی سایروظایف حکومتی و رسیدگی بشکایات مردم و احقاق حق درباره دعاوی شاکیان، در صلاحیت عالیجناب آقای مؤیدالدوله حاکم تهران میباشد و عموم ساکنان شهر بایستی مقررات را رعایت نموده وتوجه داشته باشندکه حفظ انتظامات و امنیت شهر بالاخص برعهده‌کلنل میباشد ولی رسیدگی بشکایات شاکیان وغیره مربوط به‌جناب معزی‌الیه خواهد بود .

(فرمان فاقد تاریخ است) امضاء ـ رئیس‌الوزراء

مشیرالسلطنه رئیس‌الوزراء زمان محمد علی شاه

فصل هیجدهم

گزارش محرمانه شماره ۱۷۷ مورخ ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸ کاردارسفارت به‌لندن راجع به‌خصوصیات واقعه پناهنده شدن عده‌ای ازملیون شب روز۲۳ ژوئن (روز بمباران مجلس) و روز بعد در سفارت انگلیس از جمله تقی زاده و سر دبیران روزنامه‌های حبل‌المتین و مساوات و صوراسرافیل‌وغیره وعملیات تروریستی درتهران- شرح پناهنده‌شدن «متازالدوله رئیس مجلس دریك لباس‌کثیف و پاره درویشی درسفارت فرانسه پس از دو روزپنهان‌شدن درمحله‌کلیمیها درجنوب شهروپناهنده شدن صنیع‌الدوله وزیرمالیه با اعضای خانواده‌اش درسفارت‌ایتالیا - شرح وقایع شهرستانها درهمان ماه ژوئن ۱۹۰۸ (جمادی‌الاول ۱۳۲۶) که منتهی به‌بمباران مجلس گردید- گزارش شماره ۱۸۳ مورخ ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ به‌لندن راجع بوقایع چند روزبعد از بمباران مجلس و طرز رفتارکلنل لیاخف وقزاقهای او-گزارش (خ.لی سرّی) شماره ۱۸۶ مورخ ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ به‌سرادواردگری وتوضیح علل وجهاتیکه موجب تیرگی مناسبات بین سفارتخانه‌های انگلستان و روسیه شده است -گزارش مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ راجع بجریان ورود علاءالسلطنه وزیر امورخارجه و وزیرافخم به‌سفارت انگلیس درجبه‌های رسمی خود وقرائت وتسلیم اعتذار نامه رسمی دولت ایران برای جبران بی‌احترامی‌هائیکه نسبت به سفارتخانه انگلیس شده است وهم تسلیم تأمین نامه شاه نسبت به‌جان ومال افرادیکه درسفارت پناهنده شده بودند- پاسخ مارلینگ به‌علاءالسلطنه‌وتعیین‌شرایط پنجگانه دولت انگلستان برای قبول معذرتخواهی دولت ایران - جواب علاءالسلطنه به آن نامه و قبول شرایط از طرف دولت ایران - متن دستخط شاه مبنی برتضمین جان ومال پناهندگان درسفارت انگلستان - گزارش مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ وتوضیح وتصویر اوضاع سیاسی تهران وشهرستانها پس از واقعه بمباران مجلس - گزارش شماره ۱۸۹ مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸ کاردار سفارت بعنوان سر ادواردگری وزیر امورخارجه انگلستان پیوست «خلاصه ترجمه نامه خیلی مفصل آقای تقی‌زاده‌که چند روز پس ازپناهنده شدن درسفارت بعنوان‌کاردار سفارت انگلیس فرستاده وضمن آن پس ازتشریح وضع پریشان ایران تحت رژیم استبداد وپیدایش جنبش مشروطه‌خواهی درایران نسبت به‌عقدقرارداد بین انگلستان و روسیه درباره ایران‌که نتیجتاً بروسها اینطورآزادی عمل داده شده اعتراض نموده ومسئولیت عملیات روس‌ها را دروقایع اخیر وحمایت ازاستبدادمتوجه انگلستان ساخته است وبعنوان یك نماینده ملت ازدولت بریطانیا درخواست مینمایدکه دراین‌موقع بمردم ایران ازلحاظ الغاء فوری حکومت نظامی وتجدید تشکیل مجلس فعلی یاری و کمك نمایند » گزارش شماره ۱۹۰ مورخ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸ مارلینگ به‌وزیرامورخارجه انگلستان راجع به‌قضیه تلگراف محمدعلی‌شاه به‌پادشاه‌انگلستان وپیشنهاد احضار مارلینگ‌کاردار سفارت درتهران بعنوان اینکه «مقرون بمصلحت میباشد» و جواب ردّ پادشاه انگلستان و ابراز اعتماد و عنایت به مارلینگ - جریان تسلیم پاسخ

تلگرافی پادشاه انگلستان توسط چرچیل در باغشاه به‌محمدعلی‌شاه و یادداشتی‌که چرچیل دراین باب تهیه نموده‌است - شرح صحبتهائی‌که چرچیل درآنموقع درباغشاه (پس‌ازدیدن وضع رقت‌بار زندانیان زنجیر بگردن) با امیربهادرجنگ نموده و برای او « موعظه » و مخصوصاً برای جلب ترحم امیربهادر نسبت به‌زندانیان به‌او یادآورمیشودکه درنظربیاورید «حضرت علی داماد پیغمبر شما با شخصی‌که درمسجد کوفه ضربتی باو زد و این ضربه هم مهلك واقع شد چگونه رفتارکرد». وتظاهر امیربهادر باینکه سخت تحت تأثیر این سخنان (یا موعظه) چرچیل واقع شده است .

(تماماً درماه ژوئیه ۱۹۰۸ مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۶ وتیرماه (سرطان) ۱۲۸۷ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۳۷)

☆☆☆

شماره ۲۶۰ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۱۷۷ محرمانه قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو تلگرام شماره ۱۵۲ مورخ ۲۴ ماه پیش خود محترماً باستحضار میرساند ، تقریباً ساعت هفت بعدازظهرروز ۲۳ ماه‌گذشته ماژوراستوکس طی یادداشتی باینجانب اطلاع دادکه هرچند نشانه‌ای دال بر تصمیم حزب ملیون برای بست نشستن در سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان وجود ندارد، مع‌الوصف هیچ بعید نیست‌که درظرف شب برای ورود بسفارت کوششی صورت بگیرد .

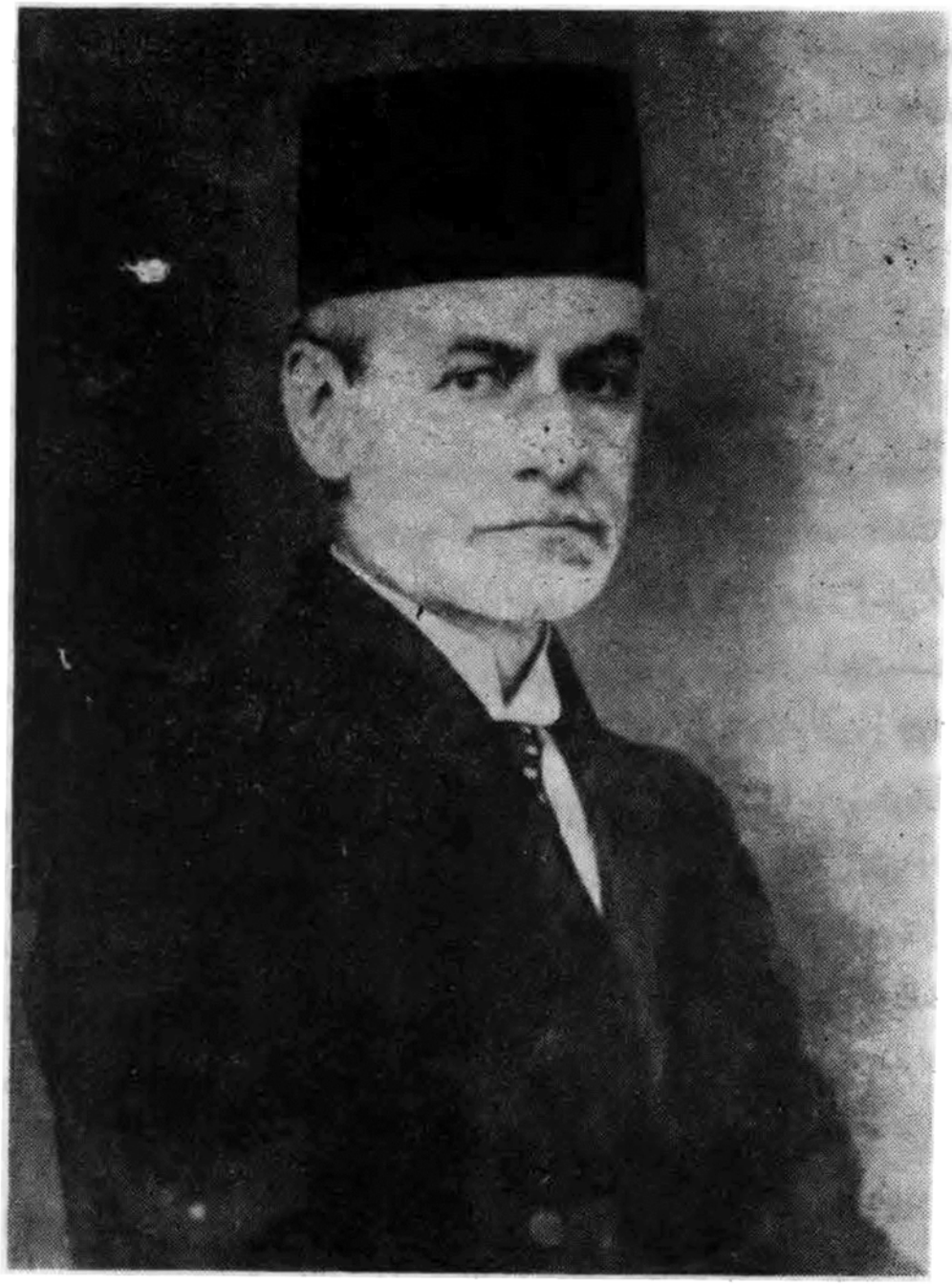
با علم براینکه افراد قزاق اقدامات احتیاطی وانتظامات پلیس دامنه‌داری بعمل آورده و درخیابانها گشت میزنند بنظر میرسد که اقدام دستجمعی مردم برای پناهنده شدن بسفارت عملا خارج از موضوع میباشد لازم ندیدم دستورات خاصی برای ماژور استوکس بفرستم چه او مطمئناً مقررات عمومی سفارت را میداند و تشخیص میدهدکه بست‌نشستن دستجمعی تحت هیچ شرایطی تحمل‌پذیرنیست‌لیکن ازپناه دادن‌آنهائیکه جانشان درخطرمحض قرار دارد، نمیتوان خودداری‌کرد. مقارن ساعت نه‌شب تقی‌زاده نماینده معروف تبریزکه بی‌باکی ونطقهای علنی او بطرفداری ازنهضت مشروطه‌خواهی او را مورد تنفر خونین شاه گردانیده است ، به ماژور استوکس پیامی فرستاد و اطلاع

میدهدکه خودبا دوتا سه تن ازیارانش میخواهند بسفارت پناهنده شوندزیرا افراد قزاق درتعقیب آنها هستندو درهرآن ممکن است دستگیرشوند وچنانچه تقاضای پناهندگی آنها پذیرفته نشود حتماً دستگیر شده وبهلاکت خواهند رسید .

ماژوراستوکس طبق دستورهائیکه داشته است پاسخ میدهد واندکی بعد تقی‌زاده همراه با شش تن دیگر از جمله سر دبیر روزنامه حبل‌المتین و دبیران « مساوات » و « صوراسرافیل » درب اصلی سفارت خودرا معرفی وبداخل راه داده میشوند بدون هیچ تردید اگر از راه دادن آنها امتناع میشد ، دست کم سه تن ازآنها یا شاید هم بیشتر بسرنوشت جهانگیرخان وملك‌المتکلمین‌که بامداد روز بعد از دستگیری بدون محاکمه بوسیله طناب اعدام شدند گرفتار می‌گشتند . این موضوع را حتی شخص وزیر مختار روس هم بمن اعتراف‌کرد .

بعداً همان شب یامقارن صبح خیلی زود روزچهارشنبه ، مرتضی قلیخان نماینده اصفهان وهفت نفر دیگر تقریباً بنا بهمان جهات بسفارت راه داده‌شدند بااین تفاوت‌که اینها قبلا اطلاعی‌نداده بودندبدیهیست نمیتوان ادعاکردکه همه این افراداعدام‌میشدند لیکن تردید نیست‌که با آنها رفتاری وحشیانه میشدکمااینکه با محبوسین درباغشاه‌که چهار تا پنج نماینده مجلس هم جزوآنها هستند اینطور رفتار شد درحالیکه پاره‌ای از آنها هم بدون تردیدکاملاً بیگناهند .

هرچند مدت شب باآرامی سپری شد وجزچندمورد بازداشتی ، حادثه دیگری رخ نداد ، بامداد چهارشنبه بیست وچهارم، شهر دریك حال وحشت وترس قرارداشت. گزارشهائی درباره دستگیریهای دستجمعی مرتباً میرسید . صدای شلیك‌گلوله هم قطع نمیشد و اگر یك دهم این گزارش‌ها را هم بحساب آوریم ، مجوز کافی وجود داشت تا هر فردی را که به‌سفارت روی آورد پناه دهیم . سوء شهرتی که شاه در تبریز کسب کرده و بی‌رحمی و قساوت کاملاً مشهور امیربهادرجنگ مشاور ایرانی او علل اصلی ترس و وحشتی است‌که شهررا فراگرفته است با اطلاعاتیکه ایرانیان ازصحنه‌های واقع درباکو وقفقاز در دوسال پیش دارندگمان نمیرود از وقوف براین حقیقت‌که‌کلنل‌لیاخف

ش ۵۵ ممتازالدوله رئیس مجلس در زمانیکه بدستور
محمد علی شاه مجلس بمباران شد

وشاپشال دردربار نفوذی فوق‌العاده دارند ، نفسی راحت بکشند . بهرحال پیش ازظهر آن‌روز حتی یك ایرانی هم نبودکه باورکند که هرکس که بباغشاه برده شد از اردوگاه شاه زنده باز میگردد . دلیل وجود عملیات تروریستی که حکمفرما میباشد همین بس که ممتازالدوله رئیس مجلس با دو تن دیگر پس از اینکه دو روز درمحله کلیمیها در جنوب شهر پنهان میشوند او بالاخره دریك لباس کثیف وپاره درویشی بسفارت فرانسه واقع درحوالی زرگنده رفته وپناهنده میشود .

امین‌الضرب بازرگان و صراف متمول هم میخواسته است میهمان مسیو لکومت (وزیرمختار فرانسه) بشود لیکن وقتی میفهمد اموالش تضمین نخواهد شد . از پناهنده شدن صرف نظر میکند و پس از چند روز که عملیات تروریستی کاهش مییابد ترجیح میدهد که مستقیماً با خود شاه کنار آمده و قراری بگذارد . او درنظرداشت با لباس کشیشهای فرانسوی خودرا بسفارت فرانسه برساند. با چنین اوضاع وشرایطی ، اگرعدهٔ زیادی از مردم درخواست پناهندگی در سفارت ما میکردند جای هیچ تعجب نبود و بعلت سختگیری ماژوراستوکس است‌که بیش ازچهل تن یا درهمین حدود نتوانسته‌اند بداخل سفارت‌راه یابند. بعقیده‌این‌جانب درشرایط‌فعلی، پناهندگی مردم‌بطوردستجمعی انگیزه سیاسی ندارد بلکه علت اصلی وجود ترور و وحشت بیباکانه در شهر و خواست طبیعی هرفرد بنجات خویش وفرار ازدسترسی شاه است . اگر دراطراف سفارت افراد نگهبان‌گمارده نمیشدخیلی محتمل بودکه بیشترپناهندگان‌را بتوان پس ازگذشت یکی دو روز متقاعدکرد تا بی‌سروصدا بخانه‌های خود بازگردند .

روز بیست وششم ، وقتی اعلامیه برقراری حکومت نظامی منتشرگردیدو درآن اعلام شدکه سربازان مجازند بروی هرکه نسبت بآنها توهین‌کند اسلحه‌بکشند، وحشت عمومی بیشترشد بعنوان مثال برای نمودارساختن این حال وحشت مردم‌کافیست بگویم، مفتاح‌السلطنه رئیس دایره انگلیسی وزارت خارجه‌که بسان هرفردی دیگر دریکی از انجمنها عضویت داشت ، دو روز ازخانه خودخارج نگشت وحسینقلیخان نواب برادر عباسقلیخان کارمند این سفارتخانه ، خود را بخانه‌اش در قلهك میرساند و تا بامروز

(۱۵ ژوئیه) جرئت نکرده بتهران باز گردد . درخواست پناهندگی بطور روز افزون سفارت میرسد لیکن ، ماژور استوکس بعلت اینکه هرکس بمحض خروج از سفارت دستگیر میگردد ، بکسی اجازه ورود نمیدهد مگر آنهائیکه شرح موقعیتشان او را متقاعد ساخته است که در غیراینصورت درباغشاه بسر نوشت نامعلومی دچار خواهند شد یکی دونفرموفق شده‌اند پنهانی از ماژوراستوکس بسفارت وارد شوند. این دونفرظاهراً از درب فرعی وارد شده‌اند . آبکشها از این در برای تأمین آب آشامیدنی ساکنان انگلیسی از قنات سفارت ، استفاده میکنند . گرچه بستن این در ناراحتیهائی ایجاب میکرد، مع‌الوصف دستور دادم‌آنرا هم ببندند . تنها دونفر دیگر با پنهان ساختن خود درپشت‌گاری حامل مصالح ساختمانی برای عمارت وابسته نظامی ، توانسته‌اند خود را بداخل سفارت برسانند‌این دوشخص، روزنهم ماه جاری وارد سفارت شدند اما هیچیك تظاهر بداشتن انگیزه سیاسی ندارند ، بلکه از افراد معمولی هستند ومیخواهند ازنفوذ سفارت برای جبران خسارت شخصی ، استفاده کنند . گمان قوی میرود ، افراد مزبور جاسوسانی باشندکه بدستور شاه فرستاده شده‌اند .

خیلی مشکل است‌که بتوان احتمالات اقدام مردم را برای بست نشستن یك عده زیاد در سفارت انگلیس تشخیص داد بطوریکه تذکر دادم، در یکی دو روز اول، قصد تحصن ابداً انگیزه سیاسی نداشت بعلاوه بعقیده اینجانب باتوجه بسرسختی‌که درپذیرفتن اشخاص دربحران دسامبر گذشته بعمل‌آمدرهبران ملیون را متقاعد ساخته است‌که چنین اقدامی بیفایده خواهد بود هرچند که بعداً در روزهای اخیر ، در میان توده‌های مردم یك جزئی امیدواری محسوس‌گردیدکه سفارت انگلیس مثل سال ۱۹۰۶ آنهارا خواهد پذیرفت. ازسوی دیگرالبته ترس وهراس ممکن است عده‌ای را وادارنمایدکه تقاضای پناهندگی نزد ما بنمایند و همینکه بمحوطه سفارت راه یابند ، بخواهند با استفاده از موقعیت خویش ، شرایط سیاسی ضامن اجرا داری را ازشاه درخواست کنند . شاه هم بی‌شك ، تحت تأثیر خطراتی‌که شاید ازاین موضوع ناشی میگردد قرار گرفته است و مشاورانش هم اورا تشویق مینمایند ولی من هم معتقدم‌که بفرض اینکه چنین احتمالی

هم وجود داشته باشد شایعات متوالی که سفارت انگلیس میخواهد یك بست نشینی دستجمعی فراهم نماید باین شایعات درباریها قوت بخشیده است .

پانزده تن درقلهك هستندکه میتوان‌گفت ازترس دستگیری باینجا آمده‌اند . دو تن ازآنها باهم برادرند و در منزل خودشان اقامت دارند . بقیه یا خانه‌های کوچکی اجاره‌کرده ویا درخانه دوستان خویش بسرمیبرند. تا حدی‌که اینجانب تشخیص میدهم ازمیان این عده تنها یك نفر هست‌که ناراحتی وهراسش علت واقعی دارد . این شخص یك قاضی دادگاهی است که در وقایع بحران ماه دسامبر گذشته سر دسته‌های اوباشان طرفدار شاه را محکوم بزندان نموده است . این شخص ازمن اضطراراً درخواست‌کرد که نامش‌را درفهرست اسامی بست‌نشینان سفارت درشهر بگنجانم، امابا توجه بشرایط و اوضاع حاضر صلاح ندیدم چنین اقدامی بنمایم بطوریکه خود این شخص میگوید، ازجانب شاه چندان خطری متوجهش نیست بلکه ازاوباشانی میترسدکه‌آنهارا محاکمه وبزندان محکوم‌کرده و اکنون شاه بآنها اجازه داده است از تبعیدگاه خود در کلات ، بتهران باز گردند . امیدوارم کوششهایم مؤثر افتد و آنهائیرا که از ترس میخواهند به‌قلهك بیایند، ازاین‌کار منصرف‌کنم . مرتباً ازمن پرسیده میشود، چه اقدامات امنیتی میتوانم برای حفظ ساکنان موقت این دهکده بعمل آورم بعید نیست برعده‌کنونی آنها هم افزوده شود .

درباره خط‌مشی سایرسفارتخانه‌ها مطلب‌گفتنی چندانی ندارم . وزیرمختارایالات متحده بنا بدستور واشنگتن ، از راه دادن پناهندگان بدون ملاحظه و تحت هرگونه شرایطی ، خودداری میکند سفارت ایتالیا ، صنیع‌الدوله وزیر مالیه با اعضای خانواده اورا پناه داده‌است هیچگونه خطری متوجه این شخص نبوده و تنها ممکنست ازناحیه افراد حزب ملیون احساس خطر میکرده‌است چه‌گفته میشود آنهارا فریب داده است ، بطوریکه ازسخنان بارون رومانو (وزیرمختار ایتالیا) بهنگام ملاقاتش استنباط‌کردم ، او حاضر است در واقع هرکسی را که بسفارت مراجعه کنند ، راه بدهد . تا جائیکه اطلاع دارم ، هنوز درخواستی دراین قسمت به‌کاردار سفارت عثمانی نرسیده است . بنا

بهجهات عدیده این سه نماینده بدخارج از شهر یعنی ییلاق نرفتهاند و از این رو کار آنها با نمایندگانی که محل سکونت شهریشان عملاً بستد است ، تفاوت کلی دارد .

سفارتخانههای آلمان ، بلژیك و اتریش ، درها را بستداند و وزیرمختارآلمان رویه خودرا باعمل من مقایسه کرده ورفتارخودرا در راندن پناهندگان صحیح وعاقلانه دانسته و علناً این اظهار را می نموده است. بد نیست بگویم ، با در نظرگرفتن حرکات مسخرهآمیز بارون ریختهافن وزیر مختار پیشین آلمان در زمستان گذشته بدکنت قادت اصولا درخواستی نمیرسیدهاستکه آنرا ردکند . وانگهی ، برای اوکاملا آسان است ، درهای سفارت را بهبندد زیرا بجزدونگهبان قزاق کسی درآن ساکن نیست وحالآنکه درسفارتخانه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان ، آقای مکنتایر نماینده اداره مشاغل لندن موقتاً یکی ازعمارات را اشغال کرده وعمارت نوینی نیز در دست ساختمان است. دوسفارتخانه دیگرهم وضع مشابهی دارند . سفارت روس هم برای آنهائیکه از ترس تیپ قزاق روس میخواهند بست بهنشینند نمیتوان جای مناسبی دانست .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۲۶۱ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۲۳)

شماره ۱۷۸ قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

یکی از علل اصلی اختلاف بین سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و سفارت روسیه در بحران اخیر، بدون چون وچرا، ناشی ازاین عقیده مسیو دوهارتویگ بوده است که اعضاء سفارت ما به تحریکات علیه شاه دامن میزدهاند .

همانطوریکه طی تلگرام شماره ۱۶۴ مورخ ۲۸ ژوئن بشما اطلاع دادم مسیو دوهارتویگ ۵ فقره اتهام علیه آنها تنظیم نموده است ازاین قرار ۱- مستر چرچیل از اشخاص دعوتکرده استکه در سفارت بست بهنشینند ۲- ماژور استوکس بعنوان افسر

ارتش هند، احساسات همدردی داشته و اورا وادار باعمالی میکرده است که باعهدنامه ما با روسیه منافات داشته است ۳ ـ اینکه عباسقلی خان عضو انجمن بوده و نطقهای شدیداللحنی در آنجا ایراد کرده است ۴ ـ اینکه پیشخدمتهای سفارت از مردم بازار دعوت میکرده‌اند که در سفارت بست بنشینند و ۵ ـ اینکه عده‌ای از پیشخدمتهاهم عضو انجمنها هستند .

به وزیرمختار روس گفتم ، در مورد چهار فقره اتهام اول ، یقین دارم اطلاعاتی که باو رسیده کاملا عاری از حقیقت است و در مورد آخرین اتهام ، بدیهی است من نمیتوانم قطعاً مطمئن باشم‌که هیچیك از پیشخدمتهایم عضو انجمنها نیستند وعضو بودن آنهاهم چیزی محال نیست چه در تهران تقریباً هر کسی متعلق بانجمنی میباشد و در هرحال تحقیق در این موضوع هم امری بی‌فایده است وملاك همه چیزهم جز اظهارات افراد بومی چیزی نیست . ولی اتهامات وارده نسبت به کارمندان دیپلماتیك موضوعی بسیار جدی‌است واگر بتوانید موردی بمن‌ارائه نمائیدکه بررسی‌کنم ممنون خواهم شد.

مسیو دوهارتویگ پاسخ داد مستر چرچیل به یکی از نمایندگان که خانه‌اش در زرگنده است نامه نوشته و از او دعوت‌کرده به سفارت پناهنده شود .

گفتم ، پس در این صورت مدرکی واقعی برای تعقیب داریم ، آیا میتوانید این نامه را بدست بیاورید ؟

مسیو دوهارتویگ سخنش‌را عوض کرد وگفت ، نامه نبوده بلکه طی مذاکره یا پیغامی چنین دعوتی بعمل آمده است . گفتم اینجانب نماینده مورد بحث را میشناسم . او ابوالحسن خان‌است و از مذاکره اخیری‌که با او نموده‌ام تشخیص داده‌ام‌که تمایلات ارتجاعی دارد و ازاین‌رو معلوم است‌که پیشنهاد نمودن مستر چرچیل باو برای پناهنده شدنش در سفارت ماموضوعی بی‌معنی وعبث میباشد ولی مسیو دوهارتویگ حاضر نبود قانع شود، گرچه ممکنست بخاطر آورده باشدکه شخصی‌که دردهکده روسی «زرگنده» اقامت دارد مثل خودش، دربرابر بازداشت خودسرانه تأمین دارد. دربازگشت به‌سفارت موضوع‌را از مسترچرچیل استفسارکردم واو گفت ، بگمانش میتواند داستان را توضیح

دهد . اجمالا مطلب از این قرار است :

روز ۲۴ ژوئن مستر چرچیل یادداشتی برای ابوالحسن خان که سالها با او آشنائی‌داشته میفرستد و باو اطلاع میدهدکه تقی‌زاده و دبیران چند روزنامه شب پیش بساختمان سفارت در شهر پناهنده شده‌اند وتقاضا مینماید چنانچه میتواند در ظرف‌آن روز به قلهك آمده و با او ملاقات کند . او روز قبل برای ملاقات اینجانب به سفارت مراجعه کرده بود . این یادداشت موقعی میرسد که مستر باسیل خبرنگار ارمنی روزنامه « دیلی‌میل» (لندن) که شهرت دارد از روسها هم حقوق میگیرد نزدابوالحسن خان بوده‌است ابوالحسن‌خان هم اتفاقاً مندرجات آن نامه را به باسیل میگوید وتردید نیست که باسیل هم فوراً این موضوع را با شاخ و برگهائی برای مسیو دوهارتویگ بازگو میکند .

اینجانب نامه‌های ابوالحسن‌خان و باسیل هر دورا که این مطلب را کاملا تأیید میکند دیده‌ام و ابوالحسن‌خان هم حاضر است شخصاً به مسیو دوهارتویگ‌بگوید، که مستر چرچیل بهیچ وجه و بهیچ عنوان از او دعوت نکرده یا تشویقش ننموده است که درسفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بست بنشیند اینجانب در دونوبت کوشیدم موضوع را برای مسیو دوهارتویگ تشریح کنم . در دفعه اول بکلی منکر شد که اصولا نامی از یادداشت بمیان آورده است و در نوبت دوم هم از گوش دادن بحرفهایم طفره رفته و اتهامی نسبت به ماژور استوکس عنوان کرد . این اتهام را هم بادقت کامل بررسی نموده و دریافتم که آنهم عیناً مثل اتهام وارده به مستر چرچیل خالی از صحت یعنی قلب حقیقت میباشد این داستان طولانی و پیچیده است و بهتر میدانم با ذکر آن موجب تصدیع خاطرتان نشوم .

در مورد عباسقلیخان ، او عضو هیچیك از انجمنهای سیاسی نبوده و نیست . در ماه فوریه وی در یك مجلس « روضه خوانی » که یك اجتماع کاملا مذهبی و در محل انجمن آذربایجانیها برپا شده بود شرکت کرده است ودرمورد دیگری هم پس ازکسب اجازه از اینجانب ، در یکی از جلسات باشگاه علمی (انجمن) صرفاً از لحاظ حس

کنجکاوی شرکت نموده است .

بطوریکه تحقیق نمودهام سه‌تن از پیشخدمتهای سفارت عضو انجمنهائی بوده‌اند که همه آنها میانه‌رو هستند ، لیکن نتوانسته‌ایم دریابم که آنها یك نقش فعالی برعهده داشته یا درحقیقت غیرازپرداخت حق عضویت خود وشرکت درجلسات معدودی ، عمل دیگری مرتکب شده باشند و اگر با این عمل خلافی هم صورت‌گرفته باشد، با درنظر گرفتن اینکه سفارتخانه‌های دیگری هم هستندکه منشی‌های رسمی آنها اعضای رسمی انجمنهائی با ایده‌های بسیار مترقی میباشند ، این خلاف قابل اغماض میباشد .

در مورد اتهام چهارم ، تحقیقات غیر مستقیمی در بازار انجام داده و نتیجه این تحقیقات‌مرا قانع‌ساخته است‌کداگر پیشخدمتهای ماکوچکترین‌اشاره‌ای‌بمردم میکردند، ما بایستی پنجهزار بست‌نشین درسفارت داشته باشیم یکی ازآنهائی‌که بمن خبرمیرساند و میتوان باوکاملا اطمینان داشت میگوید :

بازاریها (روز دوشنبه ششم ژوئیه) منتظر یك اشاره از مستر مارلینگ بودند . واقعیت اینکه مردم‌کوششی برای آمدن بسفارت بعمل نیاوردند ، خود دلیل‌کافی برای اثبات‌وفاداری پیشخدمتهای ما ، تحت آن شرایط خاص وتحریك‌آمیز میباشد .

همانطوریکه درتلگرام شماره ۱۹۸ مورخ ششم ژوئیه خودگزارش دادم ، مسیو دوهارتویگ قول داد ادعای مستندی‌که براساس‌گزارشهای‌کلنل لیاخف باشد درباره این اشخاص بمن تسلیم‌کند . ولی تاکنون اقدامی از این جهت نکرده است .

اینجانب‌گاهی‌تحریك‌میشدم‌که نظریه وزیرمختارفرانسه‌را قبول‌کنم‌که میگوید، مسیو دوهارتویگ خود میداند که همه اتهاماتش عاری از حقیقت میباشد . ولی من اطمینان دارم‌که چنین نیست . بسیاری هستندکه علاقه دارند عدم اعتمادی بین این دو سفارتخانه‌ها بوجود آورند و بی‌شك ، داستانهای بیشماری برای بی‌اعتبار ساختن ما باو میرسد . مسیو دوهارتویگ باحتمال قوی اینطور فکرمیکندکه (باصطلاح) هیچ دودی بدون آتش برنمی‌خیزد اما مدرکی نداشته ونمیتواند.اقامه کندکه قابل بررسی باشد . تردیدنیست‌که او این بدگمانی‌های خودرا بطورخیلی مثبت برای دولت متبوعه خویش

منعکس کرده و اگر حال ناچار شود حرفهایش را پس بگیرد ، در مخمصه و ناراحتی زیادی واقع میشود .

شکی نیست که او بعلت اینکه رویدادهای اینجا را طور دیگر جلوه داده و این مطلب را که سفارت روسیه یا لااقل برخی از عمال روسیه در اینجا تفاهم موجود بین انگلیس و روسیه بر سرعدم دخالت درامور داخلی ایران را نادیده گرفته‌اند ، توبیخ شده‌است ازاین‌رو خیلی مشتاق است بتواند بهانه‌ای بدست‌آورده وادعاکندکه صمیمیت سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان هم دراین زمینه از بدگمانی منزه نیست .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۲۶۴ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۲۶)

شماره ۱۸۱ قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله گزارش اجمالی ماهانه مربوط به حوادث واقع شده در ایران را تقدیم دارم تلگرام های مفصلی که ناگزیر بودم در جریان رویدادهای اخیر تهران مخابره کنم ، مرا ازدادن گزارشهای مفصل تر از آنچه درآنها ذکر شده بی‌نیاز ساخته است ولی در مراسلات جداگانه سعی‌کرده‌ام، آن جنبه‌های بحران را که ازنظر اینجانب شایان توجه خاصی بوده است مفصلا مورد بحث قرار دهم .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۲۶۴

شماره ۷ گزارش ماهانه تهران

شرح زیر جریان رویدادهای تهران بترتیب تاریخ ازهفدهم ژوئن تا ۱۵ ژوئیه میباشد که طی مراسلات جداگانه بتفصیل گزارش شده است :

۱۷ تا ۲۱ ژوئن - مذاکرات بین مجلس و انجمنها از یك‌طرف و دربار از طرف دیگر ادامه داشت .

۲۲ ژوئن - شاه ، وزیران را بمجلس فرستادتا اشخاص معینی راکه متهم بایجاد هرج و مرج هستند تسلیم دارند مجلس وزیران را بشدت بباد حمله گرفت و آنها را به‌همدستی با شاه متهم‌کرده واستعفای آنهارا خواستارگردید، درخواست شاه رد شد.

۲۳ ژوئن - مسجد سپهسالار ومجلس بوسیله افراد قزاق محاصره شد. اندکی پس ازساعت شش بامدادزدوخورد درگیرشد. درمدت صبح اماکن مشروحه زیرگلوله‌باران و بدست قزاقها تاراج گردید ۱ - مسجد سپهسالار ۲- مجلس شورای‌ملی ۳- خانه بانو عظمی۴- خاندظل‌السلطان ۵- انجمن‌آذربایجانیها۶- انجمن مظفری۷- انجمن‌هدایت.

تلفات جانی بموجب‌گزارش کلنل لیاخف : از قزاقها ۲۳ کشته و۴۴ زخمی . از هنگهای دیگر ۱۲۰کشته وزخمی ازملیون ۲۷۰ تا ۳۰۰ نفرتلفات ذکرشده است .

غالب رهبران ملیون درمدت همان روز دستگیر شدند. تقی‌زاده وهفت تن دیگر در سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بست نشستند .

ساعت ۶ و۳۰ دقیقه بعدازظهر، مترجمان سفارتخانه‌های انگلیس وروس بحضور شاه شرفیاب شده وازطرف نمایندگان سیاسی انگلیس وروس اظهار امیدواری‌کردندکه انتظامات برقرار شده ومشروطیت حفظ و رعایت شود .

۲۴ ژوئن - عده‌پناهندگان درسفارت‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان به حدودچهل تن افزایش‌یافت‌چند نماینده مجلس هم جزوآنها بودند . ملك‌المتکلمین وجهانگیرخان را بامداد آنروز درباغ شاه خفه‌کردند. همان روزخانه ظهیرالدوله بمباران وتاراج‌شد.

کاردارسفارت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با وزیر خارجه ملاقات‌کرد و درباره اوضاع مذاکره نمود ساعت هفت‌بعدازظهر دسته مجهزی ازافراد قزاق دراطراف‌سفارت گمارده شد تاازرسیدن پناهندگان بآنجاجلوگیری نمایند. منشی سفارت اتریش بحضور شاه بار یافت. آقای لیتن مترجم سفارت آلمان با امیر بهادرجنگ درباغشاه ملاقات‌کرد هردوی آنها تقاضا نمودند که انتظامات برقرار وحفظ شود .

۲۵ ژوئن ـ سفارت همچنین زیر حراست قزاقها بود .

عباسقلیخان حامل پست سیاسی باکیسه‌های پست وزارت خارجه ، مورد تعرض قزاقها قرارگرفتند مستر چرچیل به شهر اعزام شد تا از وزیر امور خارجه بخواهدکه قزاقها ازاطراف‌سفارت برداشته‌شوند . آقایان چرچیل‌وگای، بعداً باکلنل لیاخف‌ملاقات کردند . قزاقها همانشب فراخوانده شدند .

۲۶ ژوئن ـ اعلامیه مربوط بانتصاب کلنل‌لیاخف بفرمانداری تهران وبرقراری مقررات حکومت نظامی انتشاریافت . دستگیری اشخاص ادامه دارد . وزیرخارجه از مستر چارلزمارلینگ دیدن‌کرد .

۲۷ ژوئن ـ نفرات گارد بشکل دیگر دراطراف سفارت ظاهرگشتند بدین‌معنی که این بار «ژاندارم» ها با لباس غیرنظامی بودند . مستر چرچیل اعزام شد تا در این باره به‌وزیرخارجه اعتراض‌کند ووزیرخارجه فرزندش را فرستادتا باکلنل‌لیاخف ملاقات کند . اعلامیه در باره عفو عمومی انتشار یافت .

۲۸ ژوئن ـ سفارت بیشتر ازسابق‌تحت‌نظر قرارگرفت . قزاقها ازنوظاهر شدند. ساعت پنج بعد از ظهر ماژور استوکس با تلفن گفت ، سفارت بمعنی صحیح انگلیسی «در محاصره است» . مسترچرچیل برای‌ملاقات با شاه اعزام شد ودرحضور وزیرخارجه شرفیاب‌گردید . شاه سرسختی نشان داده وگفت اگر افراد گارد را فراخواند ، پنجهزار تن ازمردم بسفارت هجوم میآورند .

۲۹ ژوئن ـ غروب آن‌روزگاردها فرا خوانده شدند .

۱ ژوئیه ـ مستر چرچیل همراه با ترجمه تلگرام پادشاه انگلستان که در پاسخ شکوائیه شاه مخابره شده بود ، بنزد شاه فرستاده شد .

۳ ژوئیه ـ تقاضاهای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان برای جبران اهانت و اسائه ادبی‌که نسبت بسفارت شده بود ، بشاه ودولت ایران تسلیم شد .

۴ ژوئیه ـ تمام مدت شب وتا ساعت ده پیش ازظهرروزبعد ، سفارت کاملاً تحت محاصره قرارداشت زیرا شایع بودکه مردم میخواهند بازارها را تعطیل‌کرده ودستجمعی

درسفارت بست نشینند .

۵ ژوئیه - سرانجام گاردها برداشته شدند .

حوادثی که درمورد تاریخهای وقوع آن تردید وجود دارد :

۱- مرگ قاضی ایکه قاتلین فریدون ، بازرگان زرتشتی را بمرگ محکوم کرده بود . او در باغشاه بزنجیر کشیده شده و بعلت جراحات وارده بسرش درگذشت .

۲- بازگشت اوباشان طرفدار شاه که به کلات نادری تبعید شده بودند .

۳- انتصاب امیربهادر جنگ بمقام «سپهسالاری» یا فرماندهی کل .

۴- انتصاب حکام مرتجع به تقریباً همه استانها .

آصف الدوله بفارس، نیرالدوله بخراسان، عین الدوله بآذربایجان، سیف الدوله به خوزستان ، اقبال الدوله باصفهان وغیره .

۵- انتصاب قوام الدوله به وزارت مالیه .

۶- پذیرفته شدن تقاضاهای وزیر مختار هلند درمورد سعدالدوله که از دسامبر ۱۹۰۷ درسفارت هلند پناهنده شده بود .

فهرست اعلامیه‌هائیکه صادر شده است

	تاریخ تقریبی انتشار
۱- توضیح علل کودتا	۲۳ ژوئن
۲- اعلامیه مربوط انتصاب کلنل لیاخف بفرمانداری و برقراری حکومت نظامی	۲۶ »
۳- اعلامیه مربوط به عفوعمومی	۲۷ »
۴- اعلامیه کلنل لیاخف درمقام فرمانداری	۲۹ »
۵- اعلامیه انحلال مجلس و تجدید انتخابات	۲ ژوئیه
۶- اعلامیه صدراعظم مبنی براینکه مؤیدالدوله فرماندار غیر نظامی تهران است	۶ »
۷- اعلامیه مؤیدالدوله در باره اعلامیه (شماره ۴) کلنل لیاخف	۷ »
۸- اعلامیه شاه درباره اصلاحات مورد نظر	۸ »

(توضیح اینکه تاریخ اعلامیه شماره پنج ۲۴ ژوئن است لیکن تا بامروز الصاق نشده و بین مردم هم توزیع نگردیده است . بدست آوردن شماره هائی ازآن دشوار است)

امضاء جی - پی - چرچیل منشی اداره امور شرقی

تبریز

رویدادهای اخیر تبریز درمراسله جداگانه‌گزارش شده است .

رشت

۱ـ روز نوزدهم ژوئن ، چندتن قزاق بسوی واعظی‌که درمتینگی نطق میکرد، شلیك‌کردند . قزاقهای مزبور خلع سلاح شدند و پس از خوردن کتك بزندان افکنده شدند. بازار روز بعد تعطیل شد. با دریافت خبر ازتهران مبنی براینکه شاه سه تن از ملیون بزرگ را زندانی‌کرده‌است ، انجمن‌ها فرماندار وکارگزار و رئیس تلگرافخانه را مجبور نمودندکه مهرهای رسمی خودرا بآنها تسلیم‌کنند .

روز۲۶ژوئن ، خبرمربوط بانجام‌کودتا بدست شاه ، بدرشت رسید . همدراههائی که بخانه فرماندار منتهی میشد تحت مراقبت قرار گرفت و سه عدد توپ بیرون آورده شد . روز ۲۷ ، فرماندار دستور داد بازار را باز کنند اما کسی از او اطاعت نکرد . عده‌ای قزاق فرستاده شد تا قهراً این دستور را اجراکنند و درنتیجه زد وخوردی روی دادکه‌طی آن سه تن‌کشته و۱۴ تن زخمی شدند .

روزبیست ونهم ، بازار بازشد وآرامش برقرارگردید .

۲ ـ روز ۲۵ ژوئن ، ناوچه روسی بنام «کیوك تپه» کوشید وارد بندرگاه انزلی (بندرپهلوی) شود ولی بگل نشست . آنرا ازگل بیرون کشیدند ناوچه مزبور به باکو مراجعت‌کرد . سپس «کراسنوودسك» که ناوچه‌کوچکتری است بجای آن فرستاده شد. گمان میرودکنسول روس خواسته بودتا ناوچه‌ای درانزلی باشد زیرا میترسیده‌که مردم بگمرك حمله‌کنند و دوازده هزار قبضه تفنگ با مقداری فشنگ‌که برای دولت ایران فرستاده شده‌است ، ضبط نمایند .

بارفروش

بمحض دریافت اخبار مربوط بحوادث تهران ، آرامش شهر بهم خورد . مردم مخالفت شدیدی نسبت بشاه نشان دادند و ازیك بازرگان انگلیسی پرسیدند. درصورت عمل انتقامجویانه شاه آیا به آنها پناه خواهد داد یا خیر ؟ بازرگان پاسخ منفی داد .

پسر یکی از نمایندگان مجلس با شنیدن خبر کشته شدن پدرش بدست شاه ، خودکشی کرد . از تشییع جنازه او بمنظور انجام تظاهرات دامنه‌داری علیه شاه استفاده شد .

مشهد

ظاهراً موفقیت شاه مورد تأیید عامه قرارگرفته و درتمام مساجد ، بشکرانه این موفقیت نمازگذارده شد. مسیودوگیرز بهماژورسایکس اطلاع داد، که مسیودوهارتویگ باوگفته است مناقشه‌ای بین شاه با مجلس نیست بلکه باهواداران ظل‌السلطان است. وی اضافه‌کردکه بارون فندرفلاس وابسته نظامی روسیه درسیستان ، قرار است بزودی وارد مشهد شود و اگرضعف مالی وجود نمیداشت ، اکنون سپاهیان روس درتبریز بودند .

تربت حیدریه

۱ - روزشانزدهم ژوئن ، چهارقزاق و دو سوار روسی ، از سیستان وارد شدند . قزاقها بدروسید باز می‌گشتند لیکن سواران قرار است یك افسری را که همراه عده‌ای قزاق وارد سیستان میگردید وظاهراً کلنل فندرفلاس نام داشت ، راهنمائی کنند .

۲ - کاپیتان ایاس ، روزشانزدهم ژوئن به‌کاپیتان‌کایز خبردادکه امیربهادرجنگ مشاور شاه به رستم بیگ نماینده خود در سلامی دستور داده تا درصورت بروز اغتشاش درتربت، مستأجرین خودرا به‌کاپیتان ایاس بسپارد . امیربهادرهمچنین فرمان داده‌است که سی سوار بتهران گسیل شوند.

اصفهان

روز پانزدهم ژوئن ، از اصفهان تلگرافهائی بسایر نواحی ایران مخابره شده و طی آن خلع شاه و انتصاب ظل‌السلطان را به نیابت سلطنت خواسته شد . ظاهراً این تلگرامها درپاسخ تلگرامهای رشت ، تبریز، شیراز وهمدان‌که طی آنها همکاری مردم اصفهان را خواستار شده بودند ، فرستاده شده است کوششی هم صورت گرفت تا ترتیب اعزام عده‌ای ازهمه ولایات به‌تهران وخلع شاه ازسلطنت داده شود . بازار و مؤسسات ملی بسته شد وهرروزکنفرانسهائی برای بحث درباره اوضاع تشکیل میشد .

روزبیستم ژوئن، سخن از پناهندگی مشروطه‌خواهان همه شهرها درکنسولگریهای انگلیس بگوش میرسید درحالیکه گفته میشد ، نمایندگان مجلس در سفارت انگلیس

پناهنده خواهند شد . عقیده عموم بر این بود که روسیه شاه را ترغیب میکند و کمك مالی باو مینماید . ابراز نگرانی میشد در صورت لزوم روسیه حتی سرباز بکمك شاه خواهد فرستاد . شاه تلگرامی مخابره کرد و طی آن تهدید نمود که برای حفظ تخت سلطنت از نیروی نظامی استفاده خواهد کرد. اصفهان پیامی به مردم تهران مبنی براینکه شاه بیدین است ، فرستاد .

روز ۲۳ ژوئن اخبار مربوط به حوادث آنروز تهران ، باصفهان رسید . شاه به فرماندار تلگراف کرد که ناگزیر شده است علیه برخی آشوب طلبان ، از قدرت استفاده کند و اینك مقررات حکومت نظامی در تهران برقرار شده است و اگر برای حفظ انتظامات اصفهان ، احتیاج به نیروی نظامی دارد ، گسیل خواهد شد .

از ۲۴ تا ۲۶ ژوئن ، کنفرانسهائی برای بررسی اوضاع تشکیل میشد لیکن نتیجه‌ای گرفته نشد جز اینکه تلگرامی برای علمای اعلام کربلا مخابره و از آنها استمداد شد. ازآن موقع آرامش شهر حفظ شده‌است . روز سوم ژوئیه علاءالملك والی (استاندار) بتهران فراخوانده شد . وی روز هفتم اصفهان را ترك گفت و اقبال الدوله جانشین او گردید .

یزد

روز دهم ژوئیه خبر مربوط بدستگیری سران عصیان اخیر یزد، به‌این شهر رسید.

سیستان

۱ــ ماژور کینون روز سی‌ام وارد بیرجند شد و از او استقبال‌گرمی بعمل آمد . در این استقبال همه مقامات رسمی شرکت داشتند .

۲ــ مسیو براوین اخیراً به آقای داوکس گفت ، کنسول روس که بزودی بجای او خواهد آمد ، کلنل است این امر بدین معنی است که برای مقایسه با تعیین کاپیتان ایاس در تربت ، یك افسر ارتش در سیستان تعیین خواهد گردید .

شیراز

۱ ــ ظل‌السلطان والی فارس ، روز ششم ژوئیه از راه سرحد عازم اصفهان شد . عزیمت او بدین علت است که آصف‌الدوله بجایش منصوب شده است . ظل‌السلطان طی

مدت کوتاه خود در این مقام مساعی قابل ملاحظه‌ای در اعاده نظم و بازگرفتن کالاهائی که از مؤسسات و اتباع انگلیسی دزدیده شده بود ، از خود نشان داد .

۲ ـ معتمدالدیوان ، دشمن معروف دسته قوامی ، در اوایل ماه ژوئن آزاد شده و بمقام منشیگری اکبر میرزا فرزند ظل السلطان که فرماندهی افراد طایفه عرب بدو سپرده شده‌است ، منصوب گردیده چون اصغرخان یکی از سرکردگان عرب حاضر نشده بود به شیراز بیاید ، معتمدالدیوان همراه با نیروئی مرکب از ششصد پیاده نظام و ۲۰۰ سوار و دو توپ ، اعزام گردید تا در «سیدان» درباره مسائل موجود با او گفتگو کند .

هنگام ورود ، اصغر خان از او استقبال بسیار دوستانه‌ای بعمل آورد و سپس او را بکناری برده تپانچه‌ای از جیبش بیرون کشید و او را بقتل رسانید . سپس نفراتش برادر کوچك معتمدالدیوان را کشتند . احدی برای کمك این دو قربانی ، دست بالا نبرد . احتمال میرود ، این حادثه اثر بدی در آرامش فارس پدید آورد .

۳ـ نماینده سیاسی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درخلیج فارس روز بیستم ژوئن وارد شیراز شد و روز بعد با استاندار ملاقات کرد .

۴ ـ صاحب اختیار ، استاندار پیشین فارس ، روز سوم ژوئن عازم تهران شد .

۵ ـ دو فرزند مرحوم قوام که عازم اروپا بودند ، در اوایل ژوئن از بوشهر با کشتی پست بر بمبئی ، حرکت کردند .

۶ ـ از هنگام رسیدن خبر موفقیت شاه در تهران ، شیراز آرامش خودرا حفظ کرده است .

کرمان

در اوایل ژوئن ، یکی از هواداران نایب، محاکمه و بزندان محکوم شد. نایب و هوادارانش با زور این شخص را آزاد کردند و به محکمه‌ای‌که او را محاکمه کرده بود توهین نموده و دادستان را تا خانه « ناظم » تعقیب کرده و هر دوی آنها را مضروب نمودند . ناظم به خانه فرماندار پناه برد . فرماندار ظاهراً در مناقشه بین نایب و ناظم ، ناظری بی‌طرف بوده است .

ولی روز ۱۶ ژوئن ، ناظم از پناهگاه خود بیرون آمد تا تظاهراتی‌را ترتیب داده

و بازگشت نایب را که دسته عدل السلطنه او را مجبور ساخته بودند به ماهان برود ، خواستار گردد .

رفعت نظام با ۳۰۰ تن از نفراتش ، از بم رهسپار ماهان گردید تا از نایب حمایت کند اما حاکم یك هنگ مجهز با چند توپ گسیل داشت و این نیرو روز ششم ژوئیه در حوالی ماهان با رفعت نظام روبرو شد و اورا بعقب نشینی وادار کرد . آنگاه نایب ناپدید شد ، اما روز یازدهم ژوئن مجدداً در یکی از مساجد بم پیدایش شد . گزارش رسیده حاکیست که رفعت نظام به (فهرج) رسیده است[1] .

☆☆☆

شماره ۲۶۵ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۲۷)

شماره ۱۸۲ محرماند قلهك پانزدهم ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

تصور میکنم از سخنان مسیو ایزولسکی (وزیر امور خارجه روسیه) به مستر هیواوبیرن هم بقدر سخنان مسیو دوهارتویگ به اینجانب میتوان استنباط نمود که وزیرمختار روسیه در اینجا بدولت خود اطلاع داده است که سفارت دولت اعلیحضرت

۱ــ درقسمت خلاصه اخبارکرمان اشاره‌ای مختصر بوقایع مختلفی شده واسامی اشخاصی ذکر شده است ازقبیل **نایب** (یعنی نایب حاجی ابراهیم) و **ناظم** (ناظم‌التجار) و **عدل‌السلطنه** (سردار نصرت) و رفعت نظام و غیره که برای خوانندگان بدون داشتن سابقه از خصوصیات محلی مربوط بآنها جالب نخواهد بود و چون توضیح این وقایع هم که هریك داستان های طولانی دارد بطور پاورقی از حوصله این کتاب خارج وهم در اینجا غیر لازم میباشد لذا از تفصیل آنها صرفنظر شد وآن عده از خوانندگان عزیزکرمانی یا غیرکرمانی که علاقه بمطالعه آنوقایع بطور کامل دارند با توجه باینکه قسمتی از این وقایع هم در زمان حکمرانی موقت شاهزاده جوان نصرة‌الدوله فیروز و واقعه کشته شدن چند نفر ازاهالی کرمان درمیدان ارگ کرمان بمناسبت قضیه دستگیری وتبعید ناظم‌التجار وموضوع تشکیل انجمن ایالتی کرمان رخ داده است ممکن است به «تاریخ بیداری ایرانیان» تألیف ناظم‌الاسلام و هم روزنامه معروف «صور اسرافیل» آنزمان مخصوصاً شماره ۲۱ مورخ ۱۸ ذیحجه ۱۳۲۵ (که مدیر مسئول آن میرزا جهانگیر خان شیرازی بشرح صفحات قبل در روز بمباران مجلس در باغشاه بدست دژخیمان محمد علیشاه اعدام و شهید راه آزادی شد) مراجعه فرمایند .

پادشاه انگلستان ظل‌السلطان را در تحریکات خود برای ایجاد شورش وعصیان اخیرعلیه شاه ، تاحدی تشویق میکرده‌است وفکرمیکنم با در نظرگرفتن این اوضاع واحوال اقتضاء دارد بطور اجمال، روابط چند ماه اخیر خودرا با شاهزاده نامبرده دراینجا تشریح کنم .

شکی نیست اخطاری که ازطرف وزیر مختار روس واینجانب در بحران دسامبر گذشته به مشارالیه شد اثری هشدار بخش در ظل السلطان باقی گذاشت و فکر میکنم وی از اینکه هر دو سفارت در این امر همکاری میکنند بسیار تحت تأثیر قرار گرفت و معتقدم اخطار ما شدیدتر از آنچه که اوضاع فعلی اقتضاء میکرد ، نبوده است ولی با استنباط از دستورهای مندرج در تلگرام شماره ۲۱۰ مورخ ۲۶ دسامبر ۱۹۰۷ شما مبنی براینکه شما میل دارید درهرحال ، روابط شخصی حسنه با شاهزاده حفظ گردد، ازاین‌رو اینجانب به‌مستر چرچیل اجازه دادم درسه یا چهارمورد بنا بدعوتی که بعمل آمده بود برای امور جدی رسمی از قبیل گواهی امضاء وغیره به‌کاخ ایشان برود لیکن موقعی‌که بهانه‌برای این ملاقاتها آشکارا بی‌موضوع بود، ازموافقت خودداری می نمودم در دو مورد ، ظل‌السلطان درخانه اینجانب بامن ملاقات‌کرد. یکی‌ازاین ملاقاتها چند روزی پس از واقعه سوء قصد بجان شاه ، در ماه فوریه بود ودرجریان آن مختصری در باره‌مسائل سیاسی‌گپ زدیم. ولی من کاملاً یقین دارم‌که ظل‌السلطان هیچ دلیلی‌نداشت که فکر کند جاه طلبی‌های او مورد تشویق سفارت قرار خواهد گرفت . انتصاب او به استانداری فارس موجب حیرت اینجانب گشت البته اینجانب از پیش میدانستم کداین موضوع درنظرگرفته شده است . من نه‌این انتصاب را توصیه و نه مانع‌گشتم ودر واقع از آن بی‌اطلاع بودم تا اینکه بقصد محل مأموریتش عزیمت‌کرده بود .

ظل‌السلطان بمحض رسیدن به شیراز درباره جریان حوادث درتهران مرا سؤال پیچ‌کرد درآن موقع مقام شاهزاده بعنوان استانداری بهیچ‌وجه تثبیت نشده بود و خود اوهم بهیچ وجه بی‌میل نبود آنرا رهاکند . ولی وجود اودرفارس برای حفظ انتظامات آن ایالت آشفته طوری لازم بنظر میرسید که من گاهگاهی پاسخهای کوتاهی برایش میفرستادم . درعبارت وانشاء این پاسخها هم‌همیشه توجه داشتم‌که اورا از فکر استعفاء

منصرف نمایم . همچنین احتیاط بخرج داده به‌آقای بیل قائم‌مقام‌کنسولگری‌که‌نامه‌ها توسط او ردوبدل میشد، ماهیت واقعی‌مناسبات بین ظل‌السلطان ودولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را اطلاع دادم و باعلم برجاه طلبیهای او ، خواستم اورا ازپرورش دادن این جاه طلبیها منصرف گردانم . بعدها استفسارهائی‌که می‌نمود نشان داد که آنچه که او میخواهد ، اطلاعات صحیح وبی‌غرضانه درباره چشم‌انداز آینده تلاش مشروطه‌خواهی است ازاین‌رو فوراً هشدارش دادم‌که وی نمیتواند در مقاصد خود از دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان انتظار جانبداری داشته باشد و همینکه مدارك مستندی در باره دست داشتن او درعصیانهای بر ضد شاه بدست‌آمد ، بیدرنگ شرایطی را که براساس آن از دوستی وحمایت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان برخوردار است باو یادآور شدم .

اخطارهای‌این‌جانب‌درماه‌گذشته‌چندین‌بار تکرارشدم‌پیامهای‌بعدی‌ظل‌السلطان تردیدی باقی نگذاشته‌است‌که وی ازتصمیم ونظرما نسبت بخودش بخوبی آگاه است .

من ، گاه‌وبیگاه درباره ماهیت‌کلی روابط خود باظل‌السلطان به‌وزیر مختارروس صحبت نموده وهماره صراحتاً اظهارنموده‌ام‌که رفتن اورا ازفارس با منتهای تأسف تلقی خواهم کرد .

در مورد نقشی‌که ظل‌السلطان ایفا کرده است تلگرامهائی که باصفهان مخابره کرده بدستم‌افتاده واین‌تلگرامهاشکی باقی نمیگذاردکه اوتا ۲۳ ماه پیش ، ازمشروطه خواهان علیه شاه فعالانه پشتیبانی میکرده است لیکن فیروزی شاه درآن روز وضع را بکلی تغییر داد و او از آن پس بفرستادن پیامهای شدید به فرزندان و هوادارانش در اصفهان پرداخت‌وآنهارا بباد دشنام‌گرفت‌که‌چرا بدون‌اجازه‌وی پای‌اورا بمیان‌کشیده‌اند.

باتقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز ام . مارلینگ

شماره ۲۲۶ (تاریخ وصول ۴ اوت)

ازمستر مارلینگ به سرادواردگری (۲۶۸۲۸)

شماره ۱۸۳ قلهك ۱۵ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم به پیوست رونوشت یادداشتی راکه ماژور استوکس تهیه وطی‌آن طرز

عملی که برای محاصره نظامی سفارت دوات اعلیحضرت پادشاه انگلستان از ۲۴ تا ۳۰ ژوئن بکار رفته مفصلاً شرح داده است تقدیم دارد .

گزارش ماژور استوکس فقط چیزهائی را که خود بچشم دیده است بیان میکند لیکن درحقیقت در دوروز ۲۸ و ۲۹ مراقبت از سفارت شدیدتر ازآن بودکه وی‌اطلاع داشته است ، درآن دوروز بجای دو دسته چهاردسته ازافراد قزاق هریك درفاصله ۲۵۰ تا ۳۰۰ قدمی محوطه سفارت متمرکز شده بودند و چنان قرار گرفته بودند که هریك بوقت‌گشت ، حتماً ازیك یا دوجاده‌ایکه پیرامون محوطه سفارت راگرفته، میگذشتند.

این ترتیبات نظامی ، درنامه‌کلنل لیاخف‌که وزیر امور خارجه رونوشتی از آن دراختیار این‌جانب قرارداده استثابت میگردد. مسیو دوهارتویگ بمن اطمینان داد که دسته‌ایکد درگوشه شمال غربی متمرکز بوده است‌که ازاستفاده از باغ بزرگ مرحوم اتابك برای پنهان‌کردن اموال تاراج شده ، جلوگیری بعمل آید .

البته پاسخ دادم ، اگر این موضوع را میدانستم نسبت به وجود آن نگهبانان خاصی اعتراضی نمیکردم . لیکن حقیقت امر اینست‌که بهانه‌گماردن دوازده سوار در آنجاکاملا پوچ وتوخالی است چد سه یا چهار قزاق پیاده‌کاملاکافی بودکه ازهرکس که میخواست اموال تاراج شده را درآنجا پنهان‌کند ، جلوگیری نمایند .

بعقیده من ، یادداشت مزبورآشکارا نشان میدهد،که ازشامگاه بیست وچهارم تا یکی ازساعات شب بیست و پنجم سفارت زیر حراست دقیق قزاقهای اونیفورم پوشیده ، قرارداشته است. روزبیست وششم ازشدت مراقبت‌کاسته میشود اما روزبعد مجدداً تجدید می‌یابد با این تفاوت‌که بجای قزاق ، افراد ژاندارم بوده‌اند .

روزبیست وهشت ، چهاردسته پاسدار از افراد قزاق طوری قرارداده می‌شوندکه بتوانند در تمام جاده های اطراف سفارت در فواصل معین گشت بزنند . روز ۲۹ گشت پاسدارهاکمتر آشکار بوده و روز بعد قزاقها وجود نداشتند لیکن هنوز چند پاسبانی در اطراف پرسه میزدند .

در سه روزبعد ، چندان موردی برای شکایت وجود نداشت ولی شب سوم ژوئیه

پاسداران مجهزی مرکب ازحدود بیست قزاق ، درجاده شمال سفارت متمرکز شدند و روزهای چهارم وپنجم دستجات گشتی مرتباً در اطراف سفارت گشت میزدند.

دلیلی که برای تجدید محاصره سفارت ذکر شده و من در تلگرام شماره ۱۸۹ مورخ چهارم ژوئیه گزارش دادم، کاملا مغلطه آمیز وعبارت ازاین داستان بودکه سفارت ما سرگرم تهیه مقدمات پذیرائی ازعده بسیاری می باشدکه میخواهند بست بنشینند .

وزیرمختار روس کوشیده است برای دفاع از اقدام کلنل لیاخف وهمچنین وزیر امورخارجه بدستورشاه سعی کرده اند مرا قانع سازندکه گزارشهائیکه در باره محاصره سفارت ازتهران دریافت کرده ام مبالغه آمیز بوده است . جان کلام اینست که درهیچ نقطه دیگری ازشهرحتی درمحوطه برابرمجلس ومسجد ، اقدامی که مشابه با اقدام واقع شده در اطراف سفارت باشد ، بعمل آورده نشده و اکنون این موضوع نقل مجالس گشته و سفارت مرکز جلب انظارکنجکاوان گردیده است .

شکی نیست شاه مضطربانه شایق بوده از تکرار بست نشینی سال ۱۹۰۶ درسفارت ممانعت بعمل آورد وهمچنین تردیدی نیست که نگرانی اوبادریافت این خبرازلیاخف که ادعاکرده بودمامیکوشیم بازاریان را وادارکنیم بما پناهنده گردند، شدت یافته است.

تشخیص خودمن این است که اولین اقدامات کلنل لیاخف درغروب بیست وچهارم بدون توجه اوبا ینکه عملش توهینی جدی نسبت بیك سفارتخانه خارجی است ، انجام شده است و سماجت بعدی او در این زمینه برای این بوده است که بمردم ثابت کند که سفارت برای کمك بآنها ناتوان است . ولی من نمیتوانم کلنل لیاخف را از ارتکاب توهین عمدی وهتك احترام سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان تبرئه کنم و بعلاوه من فکرمیکنم که او با این عملش تا حدی احساس رضامندی خاطر هم نموده است . لحن سخنانش بهنگام ملاقات آقایان گای وچرچیل که روز ۲۵ ژوئن با او ملاقات کردند تا اورا وادارکنند قزاقها را ازاطراف سفارت فراخواند ، اگر خصمانه نبوده بطور وضوح ازروی نخوت وغرور بوده است وهردوی این آقایان بمن اطمینان میدهندکه طرز صحبتش منعکس کننده کینه توزی شخصی زیادی بوده است. اوشخصاً گزارش خلاف واقعی درباره

این ملاقات بهوزیرمختار روس داده وقیدکردهاست که مسترچرچیل برای جبران توهین تصوری که مدعی است قزاقها دربرابر سفارت باوکردهاند نزداو رفته است . وحال آنکه مسترچرچیل این حادثه را بعنوان مثالی (موازدی که شخصاً شاهد بودهام) برای مجسم کردن رفتار قزاقها نسبت بهاعضای سفارت ، ذکرکرده است لیکن مخصوصاً از تقاضای اینکه متعرضین مزبور تنبیه بشوند خودداری مینماید . بضمیمه این نامه یادداشت مختصری هم که مستر «گای» درباره این ملاقات تهیه کرده است تقدیم میگردد . کلنل لیاخف همچنین اتهامات متعددی علیه ماژوراستوکس پذیرفته است . اتهاماتیکه متکی برهیچ مدرکی جزشایعات محلی نیست وآنهارا باطلاع وزیرمختار روس رسانیدهاست.

بدون تردید مسیو دوهارتویگ هنگام تعریف این داستانها برایم چیزیرا ناگفته نگذاشت ولی باید بگویم که اظهاراین مطلب که ماژوراستوکس صرفاً باحرف زدن بایکی ازقزاقها خواسته است حس انضباط آنها را متزلزل نماید. حکایت ازوجود یك خصومتی مینمایدکه مسلماً ازناحیهما نبوده واین مطلب را بارها وزیرمختار روس تذکردادهاست.

نکته دیگراینست که کاملاً آسان بود ازهجوم پناهندگان بازاری بدون قراردادن حتی یك قزاق در حوالی سفارت و با اقدامی که نمیشد مورد اعتراض ما قرار گیرد ، ممانعت بعملآورد . من این مطلب را روز ۲۶ ماه قبل بهوزیر امور خارجه گفتم و او قول دادکه شاه را وادارسازد ، تدابیری که کمترزننده باشد اتخاذکند ولی ظاهراً نتیجه مساعی او فقط همین بوده است که در وضع تمرکز قزاقها در روزهای بیست و هشتم و بیست ونهم ژوئن تغییراتی بدهد .

وزیرمختارروس بیش ازیك بار بمن اطمینان دادکه گماردن نگهبانان دراطراف سفارت بفرمان مخصوص شخص شاه وبدون نظر کلنل لیاخف صورت گرفته است امامدارك موجود خلاف این گفته را ثابت میکند وانگهی وزیر امور خارجه باین جانب اطمینان داده است که مسئولیت مستقیم این عمل فقط بگردن کلنل لیاخف است و در تمام مدت او کاملا طرف شور و راهنمای شاه بوده است . بعقیده این جانب اظهارات علاءالسلطنه دراین مورد قابل استناد میباشد .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

ضمیمه ۱ شماره ۲۶۶

(گزارش ماژور استوکس درباره گذاردن افراد نظامی در اطراف سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درتهران در روزهای ۲۴ تاسی‌ام ژوئن ۱۹۰۸)

۲۴ ژوئن - مقارن هفت بامداد بودکه یکعده ۱۶ نفری قزاق سوار ایرانی تحت فرماندهی یك افسر ایرانی آمده ومستقیماً دربرابر در اصلی سفارت وبفاصله هشت متر ازآن موضع گرفتند. قزاقها درصف یك‌بیك وبفاصله تقریباً دومتر ازیك دیگرقرارداده شدند . تصادفاً در همان موقع ، شانزده سرباز ایرانی که چند دقیقه پیش بعلت دست داشتن درتاراجگریهای روزقبل ، ازپست خود اخراج شده بودند، درنزدیك درایستاده ومیخواستند حرکت‌کنند . افسرایرانی این عده را هم تحت فرمان خود درآورد وآنها را درفاصله دومتری دربرابر در ورودی سفارت قرار داد .

مسترچرچیل ومستراسمارت‌که همان وقت عازم قلهك بودندبه‌افسرمزبوراعتراض کردند وافسر ایرانی پاسخ میدهد ، شاه اختیار دارد بدکاران را تنبیه‌کند .

ولی او قزاقهای خود را عقب‌تر برد و با همان ترتیب سابق ، در فاصله تقریباً بیست متری مستقرساخت دسته دیگرسربازان ازبرابر درسفارت رفتند لیکن درامتداد دیوار شرقی در اصلی ، صف بستند .

مسترچرچیل بمحض رسیدن بقلهك جریان ماوقع را به‌مستر مارلینگ گزارش داد . بعداً درسه سمت دیگرسفارت‌نیز پستهای افرادقزاق و ژاندارم بنحوی جای داده شدکه مانع آزادی وعبور ومرور بسفارت‌گردد .احدی نمیتوانست بدون تعرض سفارت را ترك‌کند یا بدان وارد شود .

مسترهاکینز کارمند بانك شاهی ایران که موقتاً ساختمان محل سکونت کاردار سفارت را دراشغال دارد ، وقتی بسفارت میآمدکالسکه‌اش را متوقف‌کردند .

چند ارباب رجوع ایرانی که برای انجام کارهای عادی به سفارت آمده بودند، بمحض‌خروج توسط قزاقها دستگیر وبرده شدند.حوادث زیر دربرابردرسفارت روی داد:

یکی ازآشنایان پیشخدمتهای ماکه پسر بازرگانی ساکن قسطنطنیه‌است وهروقت

پیشخدمتهای ما برای بردن مراسلات بآن‌شهر میروند درخانه او توقف میکنند به‌نزدیك در سفارت آمده با پیشخدمتی سخن گفت و بازگشت . لیکن پیش‌از اینکه ده متر فاصله بگیرد، سرپاسبان این محله اورا بازداشت کرد و بداخل کالسکه‌ای انداخت تابعنوان زندانی اورا بزندان ببرد. سرپاسبان بوقت دستگیری او میگفت ، پس توهم میخواستی بداخل سفارت انگلیس بروی اینطور نیست؟ شخص مزبورکوشید فرارکند و از کالسکه بیرون پرید و کشمکش در گرفت که بناگاه قزاقی که از آنجا میگذشت ، بسوی او شلیك‌کرد . بر اثر شلیك قزاق ، آن مرد وپاسبان هر دو زخمی شدند . پاسبان دوروز بعد بعلت جراحات وارده درگذشت . پسر بازرگان زندانی شد اما با درخواست دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بعداً آزاد گردید. مستخدمین سفارت که از سفارت بیرون میرفتند نیز مورد تعرض افراد قزاق قرار میگرفتند و تنها هنگامی از دست آنها رها میشدند که غلامهای سفارت بکمك آنها میشتافتند . سه تن از این مستخدمین که در قهوه‌خانه‌ای دربرابر سفارت به‌نوشیدن چای پرداخته بودند، بناگاه باقزاقها که بوسیله تفنگ آنها را تهدید میکردند ، روبرو شدند و آنها بداخل سفارت فرار کردند .

۲۵ ژوئن ـ امروز نیز همان اوضاع دیروز ادامه داشت. وقتی ساعت یك بعد از ظهر مستر «گای» و مستر «چرچیل» برای ملاقات با وزیر امور خارجه میرفتند ، هنوز هشت قزاق در حوالی در اصلی سفارت قرار داشتند . چهار تن از قزاقها در فاصله یك متری دیوار سفارت ، سه قزاق در پاسدارخانه مقابل در قرار داشتند و یکی از کنار مستر گای و مستر چرچیل گذشت وگستاخانه بآنها خیره شد .

همچنین دسته‌ای از افراد سرباز ـ حدود بیست تن ـ در فاصله کوتاهی ازگوشه جنوب شرقی سفارت ، متمرکز بود .

بعدازظهر ، عباسقلیخان ازقلهك به‌شهر بازگشت. چند قزاق درحالیکه قراول رفته بودند بیدرنگ بطرف کالسکه او دویدند . همچنین وقتی کالسکه حامل بسته‌های پستی وزارت خارجه زیر حراست یك غلام ویك سوار سفارت‌که هردو لباس اونیفورم سفارت بتن داشتند ، بنزدیکی در اصلی سفارت رسید، قزاقها بدان هجوم برده و لوله تفنگهای

خودرا بداخل آن‌گرفتند. افراد قزاق پس‌از تاریك شدن هوا، بمحل خود بازگشتند.

۲۶ ژوئن ـ ساعت ده پیش‌از ظهر، نگهبانی دراطراف سفارت وجود نداشت ولی یك قزاق در پاسدارخانه مقابل در اصلی سفارت، نگهبانی میداد. این نگهبان هرکه به سفارت وارد میشد یا خارج میگردید گزارش میداد. به وجود این نگهبان در پاسدارخانه مزبور نمیشد اعتراض کرد چه، با تحقیقاتیکه بعمل آوردم معلوم شد در همه پاسدارخانه‌های سراسر شهر یك قزاق گمارده شده است. ساعت هفت بعد از ظهر پاسبانی کالسکه‌ای را که بطرف سفارت میآمد متوقف نمود، لیکن وقتی قانع شد که سرنشین آن قصد پناهندگی ندارد، اجازه عبور داد.

۲۷ ژوئن ـ بامداد امروز سرپاسبان این محله بنزد قزاقی که در پاسدارخانه نگهبانی میداد آمد واطلاعات مربوط بافرادی‌راکه بسفارت داخل یاازآن خارج شده‌اند از اوگرفت. اندکی بعد، دو ژاندارم درگوشه شمال شرقی سفارت متمرکزشدند. آنوقت اینجانب در اطراف سفارت براه افتادم و دسته‌های دیگری را دیدم. پنج تن در گوشه جنوب شرقی،شش‌تن درگوشه جنوب غربی وچهارتن درشمال سفارت متمرکز شده‌بودند.

با دو دسته اخیرالذکر صحبت کردم. آنها لباس نظامی بتن نداشتند و گفتند، منتظر درشکه میباشند تا به‌نیاوران بروند زیرا شاه بآنجا خواهد رفت. مستر چرچیل ساعت یك بعداز ظهر از قلهك رسید ودید که پنج ژاندارم در فاصله دومتری در اصلی قرار دارند. ژاندارمها باو گفتند، کشیك میدهند. مستر چرچیل از آنها گذشت اما وقتی چند دقیقه بعد بازگشت دید، دو نفر آنها به پاسدارخانه رفته در حالیکه بقیه به گوشه جنوب شرقی سفارت منتقل شده‌اند. مستر چرچیل، دو مرتبه با آنها صحبت کرد وگفت اگر ببیند که درنزدیکی در سفارت پرسه میزنند، دستگیرشان خواهدکرد. چند دقیقه بعد توسط یکی‌از غلامان‌پیغام فرستادند تا آنهارا معذور دانسته وعفو نمایند و اضافه کردند آنها فقط مجری فرمان میباشند و جمعاً چهل تن هستند و رئیس پلیس بنا بدستور کلنل لیاخف آنها را فرستاده است.

مسترچرچیل بدیدن وزیرامورخارجه رفت وپسر وزیر امورخارجه بعد ازظهر

شخصاً آمد و از ژاندارمها پرسید ، چه‌کسی آنها را پیرامون سفارت‌گمارده است ؟ تا ساعت هفت و ربع ، این نفرات همچنان درحوالی‌سفارت بودند هرچندکه مثل اول صبح چنان علنی رفتار نمیکردند .

۲۸ ژوئن- ساعت نه پیش ازظهر . اطراف سفارت‌گشتی زدم ونگهبانهائی بشرح زیر ملاحظه‌کردم .

۱ ـ دسته‌ای مرکب از دوازده قزاق زیرفرمان یك افسر ایرانی درگوشه جنوب شرقی سفارت .

۲ ـ دسته مشابه دیگری در گوشه شمال غربی ، اما درفاصله ۱۵۰ متری داخل جاده قرار داشت .

ترتیب کار این دستجات چنان بود که در دو ضلع مربع مستطیل حصار سفارت حرکت کرده و وقتی بگوشه دیگر میرسند ، مدت نیم ساعت یا در همین حدود آنجا ایستاده کشیك بدهند و سپس این عمل خود را تکرار کنند بنحویکه سه ضلع حصار سفارت‌که درهای سفارت درآن قرار دارد ، همیشه و مداوم زیرنظر قرار داشته باشد .

اینجانب بایکی‌از ایرانیان که افسری بود ، صحبت کردم و اوگفت دستور دارد پیرامون سفارت گشت بزند و این دستور را کلنل لیاخف داده است .

همچنین در گوشه‌های جنوب شرقی ، جنوب غربی و شمال غربی سفارت نیز پستهائی‌از افراد ژاندارم‌که هریك از سه تا پنج ژاندارم تشکیل یافته بود قرار داشتند. علاوه بر این دست کم در دو مورد دیده شد که نفرات بروی درختها بالا می‌رفتند تا از قرار معلوم تعیین کنند که چه اشخاص سرشناسی درمیان پناهندگان میباشند .

۲۹ ژوئن ـ بامداد ، هشت ژاندارم مسلح دوبدو ، در جاده‌های اطراف سفارت گشت میزدند تا ساعت ده تعداد آنها افزایش یافت و شش قزاق در گوشه جنوب شرقی سفارت متمرکز شدند . غروب ، دو قزاق پیاده بجای قزاقهای سوار ، در هر یك از گوشه‌های سفارت گمارده شدند .

۳۰ژوئن ـ چهار تاپنج ژاندارم پیرامون سفارت دیده میشدند. قزاقها پیدایشان

نبود ولی ژاندارمها هر که را میدیدند باسفارت تماس گرفته ، موضوع را بقزاقهائیکه در برابر در شمالی سفارت عثمانی نگهبانی داشتند ، گزارش میدادند . این در سفارت عثمانی با گوشه جنوب شرقی سفارت انگلیس چند گامی فاصله دارد ولی از آنجا پیدا نیست. یکی ازغلامها می بیند، ژاندارمی، نجاری را که در استخدام سفارت بود، بنزد خودفرا میخواند . غلام مزبور آنهارا زیر نظرمیگیردومی بیندکه ژاندارم ، نجارمزبور را بنزد رئیس پلیس‌که درحوالی درسفارت ترکیه بود میبرد . از نجار در مورد هویت بست نشینان در سفارت سؤالاتی میشود . غلام سفارت بسوی آنها میرود و سبب میشود آنها از هم جدا شوند و نجار را بنزد من بازگردانید . او گفت ، رئیس پلیس اسامی پناهندگان را از او پرسیده است . اینجانب برای جلوگیری از تکرار اینگونه اعمال اقداماتی بعمل‌آوردم .

امضاء ـ ماژور استوکس

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۲۶۶

یادداشت مسترگای

روز ۲۵ ژوئن همراه مستر چرچیل بملاقات وزیر امور خارجه رفتم تا از او بخواهیم‌که نگهبانان قزاق ازاطراف سفارت فراخوانده شوند . چون عالیجناب بباغشاه رفته بود ، پسرش مارا پذیرفت . وی فوراً بباغ شاه رفت و بعد از ظهر ، همراه پدرش بازگشت و از شاه پیغام آورد ، که اطلاعی ازاین ماجرا نداشته‌است لیکن دستورات مقتضی برای فراخواندن‌گاردهائیکه مورد اعتراض میباشد صادرگردیده است .

تاساعت شش بعدازظهرهیچ اقدامی صورت نگرفت وحتی ازعده قزاقهای اطراف سفارت کاسته نشد چون مایل نبودیم بدون اینکه کاری انجام داده باشیم شهر را ترك کنیم ، بخانه کلنل روسی رفتیم بدین امیدکه از او بخواهیم فرامین شاه را اجرا کند . وی ما را پذیرفت .

کلنل لیاخف ،که درابتدا حتی حاضر نبود اعتراف‌کندکه‌گاردهای فوق‌العاده‌ای دراطراف سفارت وجود دارد ، سرانجام درپاسخ اظهار مسترچرچیل‌که مقصود ازملاقات

چیست گفت ، شاه اداره وحفظ نظم شهر را باو سپرده و ازاین رو شخصاً اقداماتی برای تأمین این منظور بعمل آورده‌است وقتی مسترچرچیل توضیح داد، که شاه فرمان داده‌اند تا برطبق درخواست ما از تعداد گاردها کاسته شود ، کلنل لیاخف دستورات خویش را تأکید نموده وحتی درمقام این هم برنیامدکه این حقیقت را که فرامینی که از باغشاه صادر شود ، برایش چندان اهمیتی ندارد پنهان نماید . وی افزود ، که شاه او را بفرمانداری شهر برگزیده و اعلامیه مربوط باین انتصاب ظرف یکی دو روز آینده ، منتشر خواهد شد .

(این نکته حائز اهمیت است که اعلامیه مزبورکه روزبعد انتشاریافت ، بتاریخ ۲۲ ژوئن بود) .

بغیر ازدادن اطمینانهای مبهم مبنی براینکه سفارت دولت اعلیحضرت پادشاهی در آینده علتی برای گلایه نخواهد داشت، کلنل لیاخف ازآنچه که روی داده است نه ابراز تأسف کردو نه درحقیقت چنین وانمودکردکه معتقدباشدکوچکترین محلی برای اعتراض ما بوجودگاردهای قزاق وجود داشته است .

رفتارکلنل لیاخف درتمام مدت مصاحبه منعکس کننده عصبانیت قابل ملاحظه‌ای بودگرچه ظاهراً ادب خویش را حفظ میکرد، لیکن بظاهر نمیتوانست عقیده مغرضانه خودش را نسبت به‌صحت شکایت ما پنهان نمایدیادرواقع آشکارشدن احساسات خصومت‌آمیزخود را نسبت به‌سفارت ما مخفی دارد .

امضاء ــ لی ـ گای

✡✡✡

شماره ۲۶۷ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از سر چارلز مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۳۱)

(شماره ۱۸۶ خیلی سرّی) قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

برای ارزیابی علل و جهاتیکه اخیراً سبب تیرگی مناسبات بین سفارتخانه‌های بریطانیا و روسیه درایران شده لازم است طرز رفتار این دوسفارتخانه را نسبت به‌امور

داخلی ایران، طی ششماه اخیر بررسی نمائیم . سیاست وزیر مختار روس در ماه دسامبر گذشته را هنوز بخاطر دارید و کافی است یادآور شوم ، مسیو دوهارتویگ در برابر درخواست این جانب‌که برای انجام اقدامی مشترك‌بمنظورفراهم‌نمودن موجبات آشتی بین شاه و مشروطه‌خواهان پیوسته از چنین اقدامی امتناع میکرد تا اینکه جریان حوادث بعدی باو ثابت نمود، که شاه درمعرض خطر ازدست دادن تاج وحتی جان خود قرارگرفته است .

متعاقب بحران ماه دسامبر، برای مدت‌کمی‌بعقیده اینجانب ، مسیودوهارتویگ وجداناً سعی‌کرد نزد شاه اعمال نفوذ نموده واعلیحضرت را وادارکند بوعده‌های مکرر خود مبنی‌برمحترم داشتن مشروطیت عمل نماید اما درعین حال‌کمترین تردیدی نیست که بطورکلی، نسبت به‌دسته مرتجعین احساس همدردی می‌کرد ومصمم بود از هرقدرتی که در اختیار دارد ، برای حفظ سلطنت محمدعلیشاه استفاده نماید . وی این موضوع راپنهان نداشته وبا این ادعایش‌که هردو دولت باشناسائی ولایتعهدی او، تعهد اخلاقی برای حفظ شاه فعلی دارند ، این مطلب را تأیید کرده است . همین روز گذشته ضمن صحبت یادآور شد که دول متبوعه ما عهدنامه‌ای دراین زمینه دارند و همینکه گفتم ، که مسیوایزولسکی (وزیر امورخارجه روسیه) درمذاکراتش با سرآرتور نیکولسون گفته است ، که برای روسیه کاملا بی‌تفاوت است که چه کسی برتخت سلطنت ایران جلوس نموده است ، با رفتاری‌که مشکل است بتوان آنرا مؤدبانه نامید، نسبت بصحت آن ابراز تردید کرد (به‌تلگرام شماره ۲۶۷ مورخ ۲۵ دسامبر ۱۹۰۷ سرنیکولسون رجوع شود) درحقیقت پیروی مسیو دوهارتویگ از تفاهم دوکشور مبنی براینکه اصل راهنمای این دوکشور درایران ، خودداری جدی از مداخله در امور داخلی است در مقام مقایسه با رویه جدی سفارت دولت ما از رعایت این اصول بنحو چشمگیری ، متضاد بوده است . مسیو دوهارتویگ همیشه با زرنگی خاصی از تفاهم ما در هرموقع که حمایت سفارت ما می‌توانسته است برای پیشبرد سیاست او قابل استفاده باشد اسما بخاطر صلح کشور ، بدون کمترین درنگی تقاضای این حمایت را می‌نموده است ،

گرچه یکی دوبار وقتی دیده‌ام ، بهانه این همکاری در یك امری ناقابل و پوچ میباشد کوشیده‌ام از ابراز تمایل باینکه تشریك مساعی ما در آن مورد بخصوص مطلوب است خودداری نمایم لیکن علی‌الاصول ترجیح دادم کـه با تقاضای ایشان موافقت نموده و بهانه‌ای بدست او ندهم تا بدولت خود گزارش دهدکه سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان براساس روح عهدنامه اوت ۱۹۰۷ عمل نمی‌کند . در واقع اگرموردی برای سرزنش خویش داشته باشم اینست کـه دراین مورد ، بیش از حد لزوم خود را حاضر خدمت نشان داده‌ام .

مسیودوهارتویگ که در وادار ساختن ما به یك سکوت موجب رضایت ظاهری با سیاستش موفق شده بود (بعبارت دیگر یعنی امتناع مطلق و پیوسته ما از نشان دادن چهره موافق یا همدردی نسبت به حزب یا جمعیت مشروطه خواهان) معتقد شده بود که پس ازکودتای روز ۲۳ ژوئن بدست‌کلنل لیاخف ، دیگرهیچ چیزمانع‌آن نخواهد شد که شاه عصیان مردم برعلیه خویش را درهم بکوبد .

ولی او ، در محاسبه خود از این حقیقت غفلت کرده بود کـه دربارهٔ شرایط و اوضاع و احوال برای سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان امکان نخواهد داشت تا از پذیرفتن پناهندگان امتناع ورزد . بدبختانه همین شرایط و اوضاع واحوال پدید آمد و مسیودوهارتویگ فوراً متوجه شدکه آنطوریکه آرزو می‌کرده است ، فیروزی شاه کامل نیست . اما مسیودوهارتویگ بجای اینکه تشخیص دهد که با در نظرگرفتن افکار عمومی انگلستان درمورد حق پناهندگی ، یك چنین رویدادی همیشه امکان‌پذیر است ، بهتر دید این عمل را نقض عمدی سیاست مشترك بوسیله این سفارتخانه قلمداد کند .

او حاضر نیست این نکته را قبول‌کندکه هرزمان‌که ناگزیر بدخالت‌گردیده‌ایم، همیشه او بوده است که سنگ جانبداری شاه را بسینه زده است و هروقت که یکی از دو امضاء کننده عهدنامه اخیر، بموجب سیاست عدم مداخله ، عمل نکرده است مسلما بریتانیای‌کبیر نبوده و طرف دیگر بوده است .

ولی ، با پیروی از این طرز فکر خود ناچار بوده است آنرا برای دولت خود موجه جلوه دهد و نتیجتاً هر داستانی را که درباره تحریکات اعضای سفارت دولت ما برای دامن زدن به عصیان علیه شاه واینکه حتی مردم را به بست نشستن هم در سفارت تشویق می‌نموده‌اند می‌شنیده ، وحی منزل دانسته و شك نیست ، همه آنها را به سنت‌پترسبورگ گزارش می‌داده است .

اینجانب اظهارات اتهام‌آمیز او را با شکیبائی کامل استماع نمودم و وقتی آنها را مورد بررسی قرارداده و بکلی آنها را بیمورد یافتم سعی‌کردم حقیقت را باو بقبولانم ولی او طبق معمول ، حاضر بشنیدن حرفم نمی‌شد ویا وقتی دریك مورد حاضر شدگوش بدهد قسمت اصلی اظهار و ادعای خویش را حاشا کرد . او حتی از اینهم پا را فراتر نهاد و وقتی درباره اعلامیه مربوط به‌برقراری حکومت نظامی سخن می‌گفتم وخطرات ماده پنج اعلامیه را کـه بسربازان اجازه می‌دهد در برابر بی احترامی از سلاح خود استفاده کنند باو گوشزد کردم ، مرا مطمئن گردانید که بنابتوصیه او، شاه ماده مزبور را لغونموده ودر اعلامیه‌ای‌کد درسراسرشهر نصب شده هرگزچنین ماده‌ای وجود نداشته است . و حال آنکه در همان موقع و تـا چند روز بعد هم اعلامیه مزبور حاوی ماده مورد اعتراض روی دیوار پاسدارخانه برابر دراصلی سفارت ، نصب بود . من به‌آسانی می‌توانم موارد زیادی را ازاین قبیل‌که وزیرمختار روس منکرحقیقت شده است بطور مثال ذکرکنم . بنابراین جهات و شرایط برایم آشکار بودکه وقتی نمیتوانیم برسرمطالب قابل تحقیق توافق کنیم ، کوشش برای بحث برسرهرمسئله‌ای با مسیودوهارتویگ نه تنها بی‌فایده است بلکه ممکنست موجب کدورت شخصی گردد و احساس می‌کردم بهر قیمتی که شده باید از بروز این کدورت جلوگیری کرد . در یك مورد در واقع چیزی نمانده بود کدورتی بروز کند وآن موقعی بودکه لزوم حفظ هماهنگی بصورت ظاهررا تأکیدکرده‌گفت، شما اعتراف می‌کنیدکه وی‌کاری بدون اطلاع شما انجام نداده است. در پاسخ این اظهار حیرت‌انگیز او ، تنها توانستم بگویم ، من هم وجداناً همین را باو اطمینان میدهم .

ظاهراً این موضوع هم کـه برای برداشتن قزاقها از اطراف سفارت باو مراجعه نکردم ، عقده‌ای برایش گردیده است . حقیقت این است که اینجانب فوراً باوگفتم‌که باین عمل اعتراض کرده‌ام و بعداً هم دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان این مسئله را بسیار جدی تلقی نموده است . اوگفت ، دراین‌باره ازکلنل لیاخف استفسار خواهدکرد اما نتیجه تحقیقات وی صرفاً این بوده است کـه اطمینان می‌دهد که درباره آنچه که اتفاق‌افتاده است اطلاعات نادرستی بمن داده شده است. ضمناً طرزرفتارمسیودوهارتویگ باستثنای یك موردکه‌گوشه‌ای زدکه نسبت به‌حسن‌نیت من‌تردید دارد وبعداً بدون معطلی آن اظهار را پس‌گرفت رویهم‌رفته دوستانه بوده است .

صحیح است که لحن اوگاهی طوری مصرانه بودکه تقریباً به‌تهدید هم میرسید، لیکن‌طرزصحبتش‌نسبت برویه اینجانب موقعی‌که باهمقطارانش حرف میزده بطوریکه وزیرمختار فرانسه برایم‌گفت حالت یك مافوقی داشته است‌که از تمرد مادونش تعریف می‌کند .

او علناً اظهار داشت، که اینجانب مفهوم اقدام مشترك را رعایت نکرده‌ام وعمل سفارت راهم درراه دادن به‌بست نشینان بعنوان یك‌خصومت عمدی باسیاست اونکوهش کرد ولی اوتصدیق نمی‌کندکه‌گماردن افراد قزاق دراطراف سفارت بدستورکلنل‌لیاخف بمراتب نشانه چشمگیرتری از عدم هماهنگی بین دو سفارت است بعلاوه درتمام این مدت شایعات درباره عمل غلامان سفارت شدت داشت ، شایعات تازه‌ای که درگیر شده اینست کـه اینجانب بلندن فراخوانده شده‌ام و ماژوراستوکس و مسترچرچیل منفصل گشته‌اند .

متأسفانه باید بگویم ، برخی از این شایعات از شخص کلنل لیاخف سرچشمه گرفته کـه مسیودوهارتویگ نسبت برفتار او با زحمت زیاد دفاع میکند . البته جای کمال تأسف بود که سیم تلگراف بین سن‌پترسبورگ و تهران قطع شد و چند روزی از نتیجه تبادل نظرهـا بین لندن و پترسبورگ کاملا بی‌اطلاع ماندم . چون تلگرامهای دولتی مقدم برسایرتلگرامها مخابره می‌شود بدین جهت مسیودوهارتویگ تلگرامهای

خودرا زودتر ازاینجانب دریافت داشت لیکن بااینکه می‌دانست‌که ازطرف مستر هیو- اوبیرن پیامی ازسن‌پترسبورگ برای من نرسیده است ،کمترین اطلاعی درباره نظریات دولت متبوعه خود بمن نداد . ولی بمحض اینکه برای ملاقات اینجانب آمد اطمینان پیداکردم که بایستی «برگ زیتون» در دست داشته باشد و فوراً پاسخ دادم .

(برگ زیتون علامت صلح وآشتی است - ح. م.)

ازآن پس با شرایط کنونی ، روابط ما تاآنجاکه ممکنست دوستانه بوده لیکن متأسفانه باید بگویم مسیو دوهارتویگ هنوز هم برای شنیدن هـر داستانی مبنی بر بی‌اعتباری غلامان سفارت حاضر و متمایل می‌باشد او پیش از ظهر امروز یك داستان ساختگی جالبی برایم‌گفت وآن اینست‌که همسریکی از غلامان ما ، الهامبخش اصلی یك انجمن زنان است که مخصوصاً ماهیتی زیانبخش دارد .

واقعیت مطلب این است‌که زن مزبور ، درطبقه خود برخلاف معمول زنی است که خوب تحصیل کرده وسه ماه است که یك مدرسه دخترانه تشکیل داده که دختران اشخاص خیلی محترم درآن درس می‌خوانند سن بیشتر شاگردان هـم کمتر از چهارده سال است .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۲۶۸ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۳۲)

شماره ۱۸۷ قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

همانطوریکه درتلگرام شماره ۲۱۰ مورخ ۱۱ ماه جاری‌گزارش دادم ، اعتذار- نامه رسمی برای جبران بی احترامیهائیکه اخیراً نسبت به سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان شده‌است توسط علاءالسلطنه وزیرامورخارجه بنمایندگی دولت‌ایران و توسط وزیر افخم وزیر دربار ، ازطرف اعلیحضرت شاهنشاه روز شنبه ۱۱ ماه جاری

ش ٤٥ علاءالسلطنه وزیر امو رخارجه

باینجانب تسلیم‌گردید مراسم مزبورکه بسیارکوتاه بود درتالار سفارت درتهران صورت گرفت . کارمندان سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با لباس رسمی ، درمراسم حضور یافتند .

وزیران ایران که جبه‌های رسمی خود را پوشیده بودند باهم بسفارت آمدند و اعتذارنامه را به نوبت قرائت کردند وسپس مستر چرچیل آنرا ترجمه کرد . درهمان موقع وزیر دربار ، تأمین‌نامه شاه را نسبت به جان ومال افرادی که درسفارت پناهنده بودند ، بمن تسلیم نمود . در پاسخ گفتم اینجانب در فرستادن متن اعتذارنامه دولت ایران برای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان تعلل نخواهم‌کرد و تاآنجائیکه مربوط به تقاضاهای دولت متبوعه اینجانب دراین قسمت میباشد ممکن‌است این‌موضوع پایان یافته تلقی‌گردد لیکن یك اخطاری بسخنانم اضافه کرده گفتم ، اگر شاه درصدد برآید از تعهدات خود مربوط به تأمین جان و مال پناهندگان ، شانه خالی کند فوراً قضیه از سر گرفته خواهد شد .

آنگاه وزیر دربار گفت ، شاهنشاه پیغام شفاهی نیز توسط او برایم فرستاده ودر این پیام ، شاه حسن نیت خویش را در این مورد تأکید کرده است .

اینك‌بدینوسیله رونوشت نامه‌ایکه برای دولت ایران‌نگاشته وطی‌آن تقاضاهای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌را اطلاع دادم ونامه قبولی آنها و نیز متن انگلیسی معذرت‌نامه بانضمام ترجمه تأمین‌نامه شاه را تقدیم میدارم .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۲۶۸ قلهك ۲ ژوئیه ۱۹۰۸

از مستر مارلینگ به علاءالسلطنه

عالیجنابا

اینجانب مندرجات تلگرام مورخ ۲۹ ماه قبل عالیجناب را که طی آن بفرمان اعلیحضرت همایون شاهنشاه ، عالیجناب از بی‌احترامیهائیکه در ظرف چند روز نسبت

به سفارتخانه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بعمل آمده معذرت خواهی نموده‌اید، برای استحضار دولت متبوعه خود ، مخابره نمودم .

بموجب‌دستوراتیکه امروز ازوزیر امورخارجه دولت‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان دریافت داشته‌ام باید باطلاع آن عالیجناب برسانم ـ که با در نظر گرفتن توهین‌های پی درپی که علیرغم اعتراضهای رسمی اینجانب توسط پلیس و بریگاد قزاق نسبت باین سفارت وارد شده است دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان پس از بررسی دقیق وضع وخیمی که بدین نحو بوجود آمده است تقاضاهای زیر را که بایستی انجام شود تنظیم نموده‌اند :

۱ ـ قزاقها و پلیس از راه‌هائیکه بسفارت منتهی میگردد برداشته شوند واینکه بهیچ وجه متعرض اتباع انگلیس و مستخدمین سفارت نگردند .

۲ ـ معذرت نامه‌ای تمام رسمی توسط وزیر دربار از طرف اعلیحضرت همایون شاهنشاه ووزیر امورخارجه به‌نمایندگی ازطرف دولت ایران، درمحل‌سفارت باینجانب تسلیم گردد. هر دوی این مأمورین عالی رتبه باید لباس رسمی پوشیده باشند و پیش‌از وقت هم بمدت کافی قبل از ورود خود اینجانب را نسبت بملاقات خود مستحضردارند .

۳ ـ همه افرادیکه برای انجام کارهای عادی خود اخیراً بهنگام آمدن یارفتن از سفارت بازداشت شده‌اند ، بلافاصله آزاد گردند .

۴ ـ تضمین نامه کتبی بامضاء اعلیحضرت شاه مبنی بر تأمین جان و مال افرادی که اینك در سفارتخانه پناهنده هستند ، باینجانب داده شود .

۵ ـ اگر افرادی در میان پناهندگان باشند که متهم بارتکاب جرائمی بغیر از تقصیرات سیاسی باشند واکنون درپناه سفارت خودرا مصون‌نگهداشته‌اند. افراد مزبور باید عادلانه در حضور یکی از اعضای سفارت انگلیس محاکمه گردند.

ضمن تسلیم این تقاضاها بآن عالیجناب ، دستور دارم اعلام نمایم که چنانچه خواستهای مذکور فوراً مورد قبول قرار نگرفته وعیناً بطور دقت انجام نشود ، دولت اعلیحضرت پادشاه بریتانیا ناگزیر خواهند بود برای جبران اهانتی که واقع شده است

هر اقدامیکه حقاً مقتضی بدانند بعمل‌آورند .

اینك برطبق دستورات دولت متبوعه خودمراتب بالارا حضوراعلیحضرت‌همایون شاهنشاه تقدیم میدارم .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۲۶۸

ازعلاءالسلطنه بدآقای چارلز مارلینگ

ترجمه تهران ۹ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

از مندرجات یادداشت مورخ ۲ ژوئیه شما متضمن شرایط پنجگانه که بموجب دستور دولت متبوعه خودبه دولت ایران پیشنهادکرده‌اید ، اطلاع حاصل شد . موضوع باستحضاراعلیحضرت همایون‌شاهنشاه رسیدونظر به‌تصمیم مقدس ملوکانه وتوجه مخصوص به‌حراست و حفاظت شالوده‌های دوستی و تفاهم‌موجود بین دو دولت و بمنظور اثبات این نیات خالصانه ، اعلیحضرت همایون شاهنشاه باتقاضاهای مذکور موافقت فرموده و باینجانب امرفرموده‌اندکه پذیرفتن شرایط قید شده درنامه مزبور را بشما اطلاع دهم. در مورد ماده سوم البته بدولت ایران اطلاع خواهید دادکه چه اشخاصی بایستی آزاد گردند تا دستورات لازم صادرگردد .

درموردماده چهارم، تأمین نامه‌ای برای جان ومال افرادی‌که درسفارت پناهنده هستند، داده خواهد شدولی همانطورکه شفاهاً اظهارداشته‌ام و دولت بریطانیا هم مطلع است، لزوم این مطلب راکه چند تن ازپناهندگان بایستی برای مدتی بمسافرت بروند، یادآورمیگردم زیرا وجود آنها موجب شرارت بوده و رفتن آنها ، بآرامشی که کشور بدان احتیاج مبرم دارد ،کمك خواهد نمود .

دستورات لازم برای انجام شرایط فوق‌الذکر صادر شده و بدیهی است جنابعالی این پیش‌آمد را مختومه تلقی خواهید نمود . امید است ، همانطور که دولت ایران

همواره ساعی است که حتی‌المقدور خواستهای دولت انگلیس را انجام دهد، آن دولت هم از حسن نیتی که دولت ایران نشان داده‌است قدردانی خواهدکرد .

با تقدیم احترامات (امضاء ومهر) علاءالسلطنه ، محمدعلی

☆☆☆

ضمیمه ۳ شماره ۲۶۸

متن معذرت‌خواهی شفاهی‌وزیر دربارو وزیر امورخارجه ازبی‌احترامی نسبت به سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با محاصره آن توسط سربازان

دولت شاهنشاهی ایران با کمال تأسف اطلاع حاصل نموده است که در اجرای تصمیماتی که فقط بمنظور حفظ نظم و امنیت ساکنان پایتخت اتخاذگردیده ، برخی از مأمورین مادون ، حین انجام‌وظایف خود بی‌احترامیهائی نسبت به‌سفارت فخیمه دولت اعلیحضرت پادشاه بریتانیا مرتکب شده‌اندکه مخالف با دستورات آنها بوده‌است، ازاین رو خاطر اعلیحضرت همایون شاهنشاه از رفتار مأموران مزبور سخت مکدر گردیده و باینجانب امر فرموده‌اند که مراتب تأسف صمیمانه معظم‌له را از این رویدادها که بهیچوجه مطابق بااحساسات دوستانه (ایشان) نسبت به انگلستان نبوده است بجنابعالی ابلاغ نمایم .

تهران ـ ژوئیه ۱۹۰۸

ضمیمه ۴ شماره ۲۶۸

دستخط ملوکانه مبنی بر تضمین جان و مال پناهندگان درسفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان

ترجمه

وزیر امورخارجه

از آنجائیکه عده‌ای از اتباع ایران ، خائف از رفتار گذشته خود ، در سفارت انگلیس بست نشسته‌اند، ما از لحاظ احترام نسبت بآن سفارتخانه تقصیرات‌گذشته‌آنها

را بخشیده و بموجب این دستخط اعلام میداریم که جان و مال افرادیکه نام آنها در فهرستی‌که توسط سفارت انگلیس داده میشود ، تأمین است و میتوانند خود را از جهت تقصیرات‌گذشته مشمول عفو بدانند، ازآنجائیکه عده‌ای ازآنها بااینکه تقصیرات‌گذشته آنها بخشیده شده موجب شرارت هستند ، لزوماً باید مدتی ازکشور خارج گردند لذا لازم است لیست اسامی اینگونه افراد را تقدیم دارید تا درباره مدت تبعید آنها تصمیم گرفته شود .

(با خط خود شاه) صحیح است .

☆☆☆

شماره ۲۶۹ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۳۳)

شماره ۱۸۸ قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

درنامه شماره ۱۶۱ مورخ ۱۸ ماه‌گذشته‌که درباره اوضاع عمومی ایران درآن روزنگاشتم بخود جرئت داده واظهار نمودم‌که مسیودوهارتویگ دراجراء سیاست خود در حفظ سلطنت محمد علیشاه از این عقیده شایع بین ایرانیان که روسیه بحمایت از دست‌نشانده خود بمداخله مسلحانه دست خواهد زد ، استفاده یا قمارکرده‌است .

جریان وقایع تاکنون نشان داده است که حسابش درست بوده است و کمترین تردیدی نیست‌که افسران روسی‌که روز ۲۳ ماه قبل‌کودتا را انجام دادند مصونیت آنها مرهون این عقیده است‌که مرگ آنها سبب حمله روسیه شده و انتقام گرفته میشود و یا اینکه اگرآنهاکشته میشدند ، سرنوشت‌کودتا بشکل دیگری درمیآمد و شاه درسفارت روسیه پناهنده میشد .

حال این پیش آمد به صلاح نهائی کشور تمام میشد یا خیر ، پاسخ این سئوال مشکل است ولی نتیجهٔ فوری آن بدون شك این میشد که تهران مورد تاخت و تاز و غارت افراد باصطلاح سربازی‌که درباغشاه گرد آورده شده‌اند ، قرار گرفته و خسارات

عمده‌ای وارد میشد تا اینکه مردم بتوانند ظل‌السلطان یا دیگری را برای تصدی مقام نیابت سلطنت برگزینند ، و او انتظامات را برقرار نماید .

درحال حاضر ، حزب ملیون در بهت فرورفته و تا آنجائیکه میتوان قضاوت کرد، خیال ادامه مبارزه را ندارند مگر اینکه بتوانند درسفارتخانه ما بست‌نشینند. البته آنها کاملاً میدانندکه ما امروزهم بسان سال۱۹۰۶خواهان این نیستیم‌که دریك‌چنین مسئله داخلی خود را وارد نموده باشیم . لیکن از آنجائیکه دو سال پیش قهراً دست ما را داخل نمودند حال هم باین امیدندکه همان عمل تکرار شود ولی در حال حاضر آنها فاقد رهبری هستند. افرادقاجار واشراف، جمعیتی نیست‌که بتوان روی‌آن حساب‌کرد.

سیدعبدالله وسید محمد هم دستگیر شده و سید عبدالله ازپایتخت تبعید گردیده، مستشارالدوله درباغشاه زندانی است و تقی‌زاده درآستانه خروج ازکشور است . از دو واعظ وخطیب ملی بزرگ ملك‌المتکلمین درگذشته (یعنی درباغشاه اعدام شده ـ مترجم) وبهاءالواعظین درسفارت بست نشسته است . سید جمال هم عقیده براینست‌که دستگیر شده‌است، شخصیتهای طراز دوم هم پنهان شده‌اند، درحالیکه اشخاص بی‌علاقه و ذینفع از قبیل معین‌التجار و امین‌الضرب با پرداخت مبالغی متفاوت امنیت را برای خود خریده‌اند و باستثنای ممتازالدوله رئیس سابق مجلس ، بندرت شخصیت ممتاز دیگری باقی مانده است .

گرچه با این حساب تجدید جنبش تقریباً غیرممکن است ، عقیده بسیاری‌که با توده‌های مردم در بازار تماس دارند این است که حزب ملیون مترصد فرصت است تا مبارزه خودرا ازسرگیرد. در حال حاضر تنها نشانه این تصمیم‌کوششی است‌که پریشب مردم برای ورودقهری بسفارت بعمل‌آوردند. اما این موضوع بسیار ناراحت‌کننده‌است و درعین حال اعتراف میکنم ، درحال حاضر راهی برای ممانعت ازآن بنظرم نمیرسد مگر اینکه بگذاریم شاه بهمان عملیاتی دست بزند که بتازگی از او خواستیم برای جبران آن عملیات رسماً معذرت‌خواهی نماید .

در ولایات بغیر از تبریز و تا حدی اصفهان و رشت ، ظاهراً سایر نقاط نسبت

بسر نوشت مجلس بی‌تفاوتند لیکن این امر دلیل محبوبیت شاه نیست بلکه بعکس بعقیده اینجانب مملکت بطور کلی با راحت شدن از دست او خوشحال خواهد شد و از یك فرمانروای مقتدر ولو ظالم نظیر ظل‌السلطان ، استقبال خواهد نمود .

در دربار منتهای آشفتگی حکمفرماست ومسلم بنظر میرسدکه فعلا در دربار دو دسته‌اند یکی دسته روسوفیل برهبری کلنل لیاخف و دسته دیگر ایرانیان هوادار امیر بهادرجنگ هستند ، ولی درحال حاضر هیچیك ، تفوق واقعی درشورای سلطنت بدست نیاورده‌اند . بغیر از این دو دسته ، گروه دیگری از درباریان علاقمند وجود داردکه هریك از این گروهها ممکنست برای مدتی بتواند شاه سست اراده را تحت نفوذ خود درآورد هیچ کس نمیداند وزراء چه اشخاصی هستند ، مشیرالسلطنه ، علاءالسلطنه ، قوام‌الدوله ومشیرالدوله هریك بترتیب پستهای وزارت داخله ، خارجه ، مالیه و عدلیه را برعهده دارند وبطوریکه معلوم‌است وزیران متعددی هم برای وزارتخانه‌هائی مثل تلگراف ، پست وغیره ، تعیین‌گشته‌اند درحالیکه فرمانداران ولایات با شتابی حیرت‌انگیز منصوب ومجدداً فراخوانده میشوند هیچ سیاست معینی وجود ندارد . شاه گاهی بنظر میرسدکه خواهان عفو عمومی و آشتی است‌کما اینکه ظهیرالدوله راکه خانه‌اش بجرم جادادن یکی ازانجمنها تاراج شد، بفرمانداری مازندران منصوب نمود وگاهی هم شدت عمل بخرج داده وعلیرغم عفوعمومی ، اجازه میدهد تا دستگیری افراد بدون هیچ رسیدگی ادامه یابد .

وزیر مختار روس با خوشبینی درباره آرامش فعلی سخن میراند و آنرا برای تشکیل یك‌دولتی‌مناسب برای‌تجدیدنظردرقانون اساسی‌وقانون انتخابات، فرصتی‌نیکو میشمارد اما از نظر اینجانب معلوم نیست اینکارها بدست چه‌کسی بایستی انجام شود .

تنها پیشنهاد عملی که تاکنون مطرح شده است پیشنهاد مسیو بیزوت میباشد تا در وزارت دارائی یك هیئت نظارت متشکل از شخص خودش ، رئیس‌گمرکات و یکی دونفرایرانی‌که خودش‌آنها را می‌شناسد وبه‌لیاقت و درستی آنها عقیده دارد ، تشکیل شود . ولی این پیشنهاد هنوزصورت قطعی بخود نگرفته است چشم‌انداز ظاهری بسیار

یأس‌آمیز است . انعقاد مجلس بهترین وسیله برای اعتماد مردم درپایتخت بنظرمیرسد اما باتجربه‌ایکه درسال‌گذشته بدست‌آمد، این مجلس اگرهم بتواندکاری، برای تشکیل یك دولت شایسته‌ای انجام دهد ، بسیارکم اثرخواهد بود. درواقع ایران هنوز درخور داشتن « مؤسسات نمایندگی » بجز دریك شکل خیلی محدودی نمی‌باشد .

از سوی دیگر ، بدبختانه شخص شاه کاملا فاقد خصایل و شرایط کشورداری ضروری برای هدایت‌کشور در جاده نوین است ولواینکه بخواهد هم چنین عمل‌کند . همچنین فاقد قدرت فکری وتمیزدادن امور و ثبات تصمیم‌که لازمه درهم‌کوبیدن نهضت ملی است میباشدوحتی اگرفرض‌کنیم‌که این‌کار هم باکمك خارجی میسرگردد نمیتواند کشور را مثل یك سلطان یا حاکم مطلق اداره‌کند .

مملکت از هرج ومرج چند سال اخیر بستوه آمده است و معتقدم ، ازهرشکل دولتی اعم ازحکومت استبدادی یا ملی‌که بقدرکافی نیرومندبوده وبتواند نظم وآرامش را حفظ کند ، استقبال خواهد کرد . اما باحتمال قوی ممکن است وضع اسف انگیز کنونی برای مدتی نامعلوم ادامه یابد . مگر اینکه شخص مقتدری پیدا شده و اداره امور مملکت را بدست بگیرد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

✡✡✡

شماره ۲۷۰ (تاریخ وصول ۴ اوت)

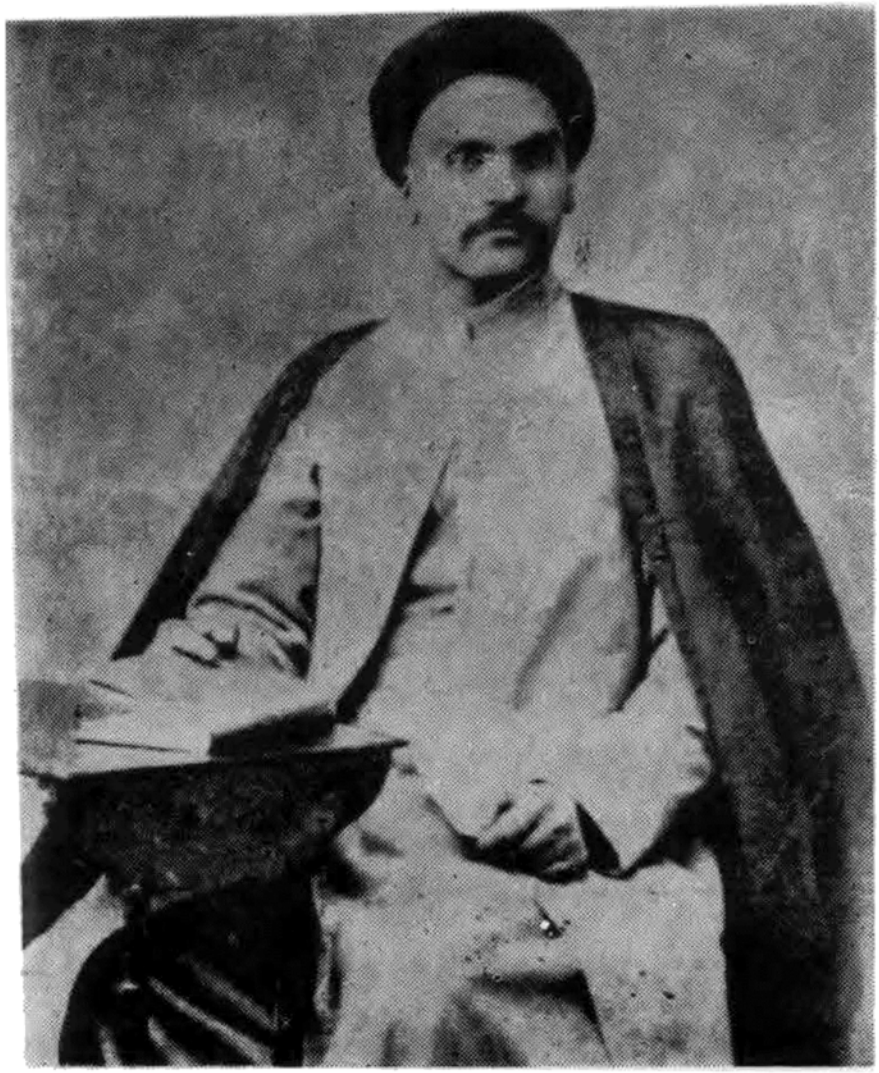
از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۳۴)

شماره ۱۸۹ قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم خلاصه ترجمه نامه خیلی مفصلی که از طرف آقای تقی‌زاده چند روز پس از پناهنده شدن در سفارت ، بعنوان اینجانب فرستاده شده است به پیوست تقدیم دارد .

نامه مزبورکه لحن آن‌کاملاً معتدل میباشد نموداربسیارصحیحی ازوضع اینجاست

سید حسن تقی زاده

ش ۳۱

که ازطرف روشنفکر ترین رهبران ملیون ترسیم‌شده وگمان میکنم باعلاقه‌مندی قرائت خواهد شد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۲۷۰

خلاصه نامه تقی‌زاده به‌مستر مارلینگ

ترجمه

پس از تشریح وضع پریشان و رقت انگیز ایران تحت رژیم استبداد و پیدایش جنبش مشروطه خواهی، و حمایت معنوی انگلستان آزادیخواه ، و مدارای مجلس در مبارزه طولانی خود علیه شاه و روسها، وی به‌مسئولیت انگلستان در نابودی مشروطیت، اشاره میکند . مردم علیرغم روسها ، بر شاه برتری و سبقت جسته بودند لیکن پس از عقد قرارداد بین انگلستان و روسیه بروسها آزادی عمل داده شد و آنها بابهره‌برداری وسوء استفاده ازهمکاری سفارت انگلیس وتهدید استقلال ایران وجلوه دادن انگلستان بعنوان همدست خود در حمایت از استبداد دستهای مردم را بستند .

در واقعه اخیر، مجلس‌که مرعوب تهدیدهای روسیه شده بود باتوجه به خطمشی منفی انگلستان مانع گردیدکه ملیون به‌مخالفت مسلحانه متوسل‌گردند. کودتای اخیر که بادستور و کمك مالی روسیه واقع شد ناقض همان قراردادی هم میباشد که بیطرفی کامل وعدم مداخله در امور داخلی ایران در آن شرط شده است. بنا براین بااختیاری که در نتیجه اعتماد عمومی مردم بوی تفویض شده وبعنوان یك نماینده ملت از دولت بریتانیا باتوجه بمقتضیات سیاسی تقاضا ودرخواست مینمایدکه نام نیك خود را بعنوان دوست مللی که برای آزادی خود مبارزه مینمایند ضایع نکرده و بمردم ایران کمك کنند تا قانون اساسی خود را حفظ نمایند شاه (در این وقایع اخیر) توسط نمایندگان انگلستان و روسیه رسماً قول داده و متعهد گردیده است که مشروطیت را که بموجب یك ماده از قانون اساسی قابل تعطیل نیست حفظ و رعایت نماید .

شاه بموجب دستخط خود که توأم با قانون اساسی صادر گردیده است نمیتواند مجلس را قبل از اتمام دوره قانونی دوساله آن منحل نماید . بنا براین امیدوار است که دولت بریتانیا الغاء فوری قانون حکومت نظامی و تجدید تشکیل مجلس فعلی راکه ازشرایط ضروری آزادی ـ هرگاه صورت ظاهر آزادی بایستی حفظ شود ـ بشمار میرود مصرانه خواستار گردند . وی اظهار تأسف مینماید که کاردار سفارت نمیتواند وقت ملاقاتی باو بدهد تانظریات خودرا بتفصیل توضیح داده وراهنمائی ونظر دوستانه وکمك دولت انگلستان را در گرفتاری کنونی خواستار گردد .

۲ ژوئیه ۱۹۰۸

☆☆☆

شماره ۲۷۱ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۶۸۳۵)

شماره ۱۹۰ قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

اینجانب نمیتوانم بگویم چه‌کسی به‌شاه الهام داد تا به‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان تلگراف نموده و احضار این جانب را بعنوان اینکه مقرون بمصلحت میباشد پیشنهاد نماید . موقعی که به وزیر امور خارجه و وزیر مختار روس مفاد تلگرام شاه و پاسخ اعلیحضرت پادشاه انگلستان را اطلاع دادم هر دوی آنها منکرشدند که از ارسال آن تلگراف اطلاعی داشته‌اند، لیکن مسلماً شایعاتی در باره ارسال یك پیامی روز ۲۹ ماه گذشته در تهران جاری بود و امکان ندارد که این شایعات بسفارت روس نرسیده باشد.

اظهار نظر مسیو دوهارتوینگ در این باب صرفا این بود : «چه کار ابلهانه‌ای» . با توجه به‌انشاء قسمت اول تلگرام مزبور مشکل‌است بتوان آنرا کار دست یك ایرانی دانست .

آنچه بیشتر محتمل میباشد این است‌که فکر ارسال تلگرام فکر خود شاه بوده است ولی پیش‌نویس وتهیه آن در دربار توسط شخصی تنظیم شده‌که احاطه کامل بزبان

فرانسه یا انگلیسی داشته است. عقیده عمومی در اینجا اینست که کلنل لیاخف یا شاپشال الهام بخش آن بوده‌اند اما اینجانب هیچ دلیلی در تأیید این نظریه ندارم و از این‌رو آنرا باور نمیکنم. تلگرام شما حاکی از موضوع این تلگرام وپاسخ اعلیحضرت پادشاه (انگلستان) به آن موقعی که من در تهران بودم به قلهك رسید و لذا نتوانستم بموقع باز گردم تا بتوانم همان روز یادداشتی برای وزیر امور خارجه تهیه و ارسال دارم. اینجانب تردید داشتم که آیا میل اعلیحضرت پادشاه این است که پاسخشان را شخصا تسلیم کنم یا خیر، لیکن از بیم آنکه شاه ممکنست اشکالاتی برای شرفیابی اینجانب بوجود آورند فکر کردم بهتر است مستر چرچیل را بفرستم و او پاسخ پادشاه را بامداد روز اول ماه جاری به شاه تسلیم نموده گزارشی در باره این شرفیابی به پیوست تقدیم است. بار دیگر جسارت کرده و از ابراز اعتماد وعنایت اعلیحضرت نسبت باین جانب مراتب سپاسگذاری خاضعانه خود را تقدیم میدارد.

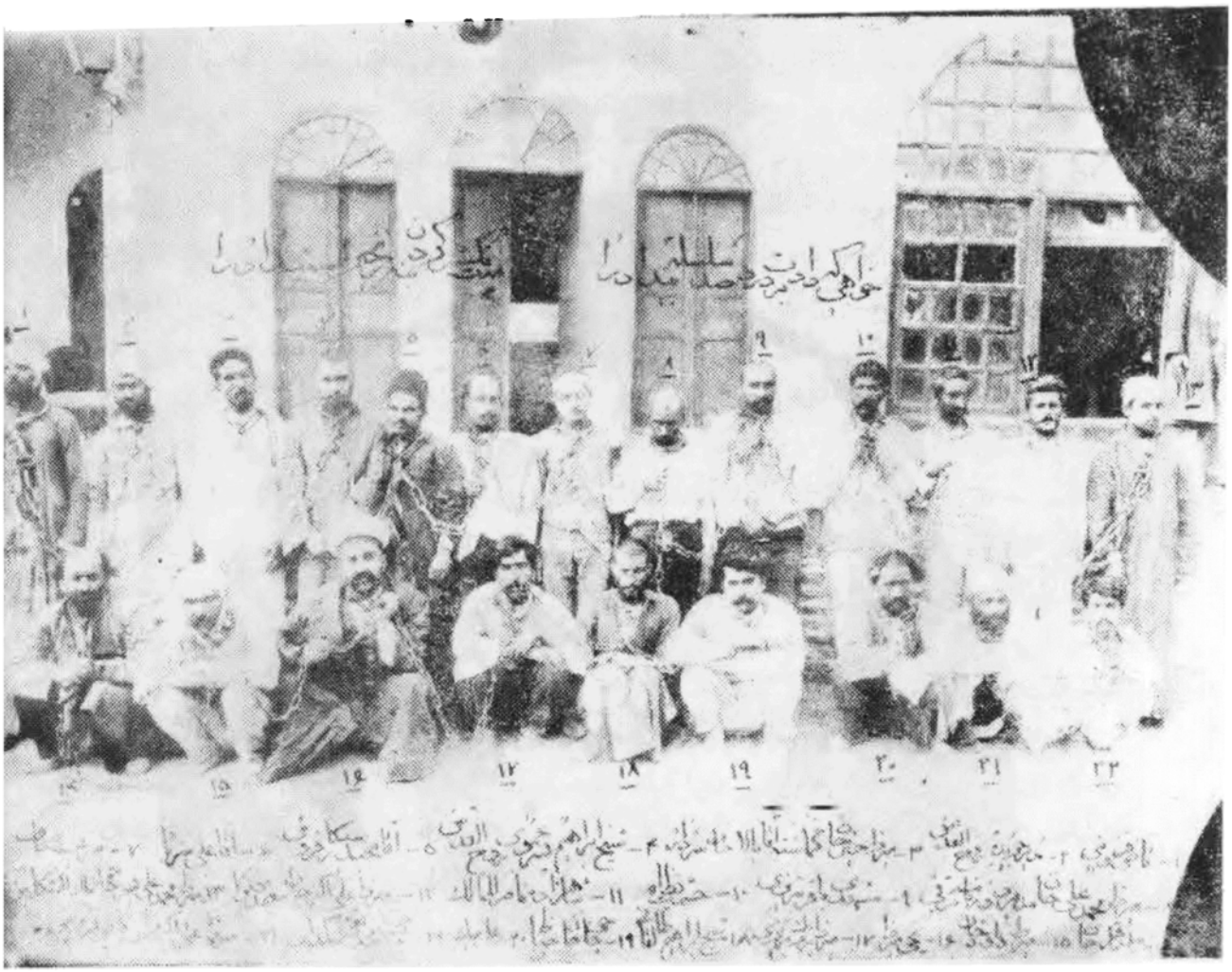
با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۲۷۱

یادداشت چرچیل

بر حسب دستوریکه داده بودید بامداد امروز به باغشاه رفته و ترجمه تلگرام اعلیحضرت پادشاه انگلستان را که در پاسخ تلگرام شاهنشاه رسیده است با خود بردم. ساعت هفت بامداد، امیر بهادر جنگ مرا در چادر خود پذیرائی کرد. وقتی بچادر امیر بهادر میرفتم در راه پاره‌ای از زندانیان را که زنجیر بگردن آنها بسته شده بود مشاهده نمودم. چون شاه هنوز لباس نپوشیده بود، بناچار بیش از مدت یکساعت در انتظار ماندم. در این مدت با امیر بهادر جنگ بصحبت کردن پرداختم و او خیلی آزادانه درباره حوادث روزهای اخیر سخن گفت. وی شاپشال‌را سخت بباد حمله‌گرفت و او را دیوانه خواند. از این فرصت استفاده کرده در باره زندانیان سئوالاتی کردم و تقاضا نمودم که با آنها بطور انسانیت رفتار کنند. یادآور شدم، که حضرت علی داماد

عده‌ای از زندانیان باغ شاه که درواقعه بمباران مجلس دستگیر شده بودند ن ۵۳

امیر بهادرجنگ ش ۵۶

همان‌شخص مرتجع ومستبدی‌که دراوائل نهضت **مشروطه** خواهی درایران خطاب به‌مظفرالدین‌**شاه‌گفته بود «قربان اگر یکباردیگر کلمه مشروطه** از دولب مبارك خارج شود با همین قمه شکم خودم را پاره خواهم‌کرد» .

پیغمبر(محمد) باشخصی که درمسجدکوفه ضربتی باوزده واین‌ضربه‌هم مهلك واقع افتاد، معهذا چگونه رفتار کرد[1] . امیر بهادر که به دین داری تظاهر میکند ، چنین وانمود کردکه سخت تحت تأثیر سخنانم قرار گرفته بمن اطمینان داد که با زندانیان به‌خوبی

---

۱ - در مورد این اظهارات جورج چرچیل به امیر بهادر جنگ نسبت به فضائل اخلاقی حضرت علی (ع) و اطلاعات وی در این باب ممکن است بعضی از خوانندگان اظهار تعجب نمایند که چطور یکنفر انگلیسی مسیحی راجع به بعضی خصوصیات مذهب اسلام و مخصوصاً برخی وقایع صدر اسلام از قبیل واقعه قتل و شهادت حضرت علی ابن ابی‌طالب (در سال ۴۰ هجری) در مسجد کوفه بدست یکی از خوارج نهروان (بنام عبدالرحمن ابن ملجم مرادی) مطلع بوده و اینگونه اظهار نظر مینماید ، بدین مناسبت لازم به توضیح است که **اولا** آنطورکه تاکنون دیده شده‌است وزارت امورخارجه انگلستان باین نکته توجه‌دارد که مأمورینی را که بکشورهای دیگر مخصوصاً کشورهای خاورمیانه میفرستد حتی‌الامکان بعضی اطلاعات لازم راجع باوضاع و احوال و زبان وعادات و اخلاق و معتقدات مذهبی آن کشورهاداشته باشند **ثانیاً** دراین‌مورد بخصوص ظاهراً مبنای اطلاعات جورج چرچیل دراین قسمت که برای جلب رأفت و ترحم امیر بهادر جنگ نسبت به زندانیان باغ شاه راجع به حضرت علی (ع) بیان داشته است مندرجات کتاب معروف مورخ و فیلسوف شهیر انگلیسی توماس‌کارلایل (Thomas Carlyle) بنام **قهرمانان**(THE HEROES) میباشدکه در مصر بزبان عربی بنام «الابطال» ترجمه شده و بعداً بوسیله شیخ ابوعبدالله زنجانی با مقدمه و حواشی حاج عباسقلی و جدی (واعظ چرندابی) در تبریز بفارسی بنام «قهرمانان» ترجمه شده است .

توماس کارلایل در این کتاب بسیار آموزنده و پر ارزش خود اشخاص بزرگ و مهمی را که دراین ده و اندی قرن اخیر دنیا قیام نموده ومنشاء تحولات بزرگی از جهات مختلف شده‌اند یا به‌جهانیان یا گروهی از آنها تکان داده‌اند «قهرمان» نام داده و شرح حال یکایك آنان را میدهد ، از جمله حضرت محمد پیغمبر اسلام را نخستین قهرمان ذکر و ستایش مینماید و حقایق مهمی‌را که بر پیروان مذهب مسیح ومخصوصاً متعصبین آن مذهب ومنکران مذهب اسلام راجع به شخصیت بزرگ حضرت محمد تا کنون بر آنها مجهول بوده است به‌بهترین طرزی روشن ساخته‌است‌که چون ازموضوع بحث ما خارج‌است ازتفصیل‌آن دراینجا صرفنظر میشود و فقط به‌نقل این قسمت‌که مربوط بموضوع بحث بالا میباشد اکتفا میشود :

«علی که شجاعت و شهامت مشهورش با رقت ممزوج بود در کوفه بواسطه شدت عدلش که همه نفوس طاقت تحمل قوانین آنرا درخودشان نمیدیدند بدست یکی از خوارج کشته شد و نزدیك رحلت او از دار فانی وصیت کرد : اگر من مردم در قصاص از قوانین اسلام وعدل تجاوز نکرده و اگر عفو کنید به تقوی نزدیك است و اگر زنده ماندم در امر خود مختارم» (کتاب قهرمانان صفحه ۲۳)

رفتار میشود . چند کلامی هم بنفع سردار منصور از لحاظ نشانی که از طرف دولت انگلیس دارد سخن گفتم . در حدود ساعت هشت بما خبر دادند که شاه برای پذیرفتن اینجانب حاضر هستند . ما هم مطابق معمول بسمت اندرون رفتیم . ترجمه تلگرام اعلیحضرت پادشاه انگلستان را به شاهنشاه تسلیم داشتم و ایشان شخصاً آنرا خواندند. وقتی خواندن تلگرام به نیمه رسیده بود گفتند من هنوزهم سر حرف خود ایستاده‌ام و میگویم‌که سفارت هیچگاه تحت محاصره سربازان نبوده‌است. اطلاعات نادرستی توسط غرض‌ورزان داده شده است .

سپس تلگرام را به پایان رسانیده و بمن گفتند از دیدنم بسیار خوشوقتند ، چد بیش از دهسال است که من را شناخته و بمن اعتماد دارند از این رو بر من است کد کاردار را اندرز دهم .

جواب دادم، کاردار وظیفه خودرا انجام داده و دلیلی در دست نیست‌که بدگمانی شاه‌را تأیید نماید. شاه باظهارات خود ادامه داده وگفتند مایلند باهمه کشورها هلند، بلژیك وغیره مناسبات‌حسنه داشته باشند والبته خیلی‌مشتاق هستندکه روابط دوستانه‌ای با انگلستان داشته باشند لیکن کاردار طوری رفتار میکند که گوئی ایرانی‌ها مردمی متمدن و نجیب هستند[1] .

---

۱ ـ زهی بدبختی و شرمساری !! حقیقتاً ایران در دوره سلطنت قاجاریه مخصوصاً زمان محمدعلی میرزا دوره ننگین ونکبت باری را گذرانیده‌است . بسیار بسیار عجیب وشرم آور است که پادشاه یك کشوری که طرز سلطنت مستبدانه و فجیع وی سراسر زیان بخش و قابل نکوهش بوده است برای ادامه حکمفرمائی خود در مقابل یك نماینده خارجی نسبت به ملت خود که بدبختانه تصادفاً و بحکم وراثت و بدون هیچ استحقاق و لیاقت یا شخصیت بر آن سلطنت مینماید (یعنی نسبت به کشوری که بشهادت تاریخ خود مهد یکی از غنی‌ترین تمدنهای جهانی است) چنین عقیده سخیف وبسیار غلطی اظهار وآنها را (لابد ازلحاظ قیاس به نفس) دور از تمدن و نجابت معرفی مینماید ؟ ! ! و از تصادفات عجیب روزگار که خود بزرگترین مشت کوبنده‌ای بر دهن وی میباشد این است که درست در همین ایام که نگارنده مشغول تحریر این سطور میباشد برنامه جشنهای دوهزار و پانصد ساله شاهنشاهی ایران که مقرر است در سال ۱۳۵۰ با تشریفات مخصوص برگذار گردد از طرف نایب رئیس شورای

بقیه پاورقی در صفحه بعد

در اینجا امیر بهادر بمیان حرف شاه دویده گفت ، بلی آنها هرچند که متمدن نیستند مردم نجیبی هستند» . شاه بسخنانش ادامه داد که موقعی که نفرات اعزامی (سپس کمی مکث کرد و جمله خود را عوض کرد) موقعی که نفراتی که دستور داشتند

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

مرکزی جشنهای دوهزار و پانصدساله شاهنشاهی (سناتور امیر همایون بوشهری) درمطبوعات تهران اعلام گردید (۳۱ شهریورماه ۱۳۴۷)

در این برنامه گفته شده است که «مردم ایران بمنظور سپاس از بزرگان وشاهنشاهانیکه این امپراتوری بزرگ آسیائی را از دوهزار و پانصد سال قبل پی ریزی و نگهبانی نموده و بهترین تمدنهای بشری را بر پایه آزاد منشی و دادگستری و احترام بمعتقدات فردی بنیاد نهاده وبدنیای امروز اهداءکرده‌اند وبمنظور بهترشناسانیدن سنن و فرهنگ سرزمین باستانی میهن عزیز به‌نسل جوان کشور وجهانیان وهمچنین برای نمایاندن پیشرفت وترقیات اعجاب آور و شگرف عصر حاضر در سال ۱۳۵۰ جشن میگیرد این جشن ملی بنام جشن بیست و پنجمین سده بنیاد گذاری شاهنشاهی ایران و اعلام حقوق انسانی بفرمان کورش کبیر نامیده میشود و از تاریخ بیستم تا آخر روز ۲۷ مهر ماه ۱۳۵۰ بمدت هشت روز در سراسر کشور ایران و کشورهای دوست با شکوه و جلال فراوان برگزار خواهد شد .»

***

بهرحال لازم به توضیح است که محمدعلی میرزا از زمان ولیعهدی و اقامت در تبریز در اثر سوء تربیت و افراط در عیاشی و داشتن اطرافیان فاسد و روحیه‌ای متعدی ومتجاوز بطوریکه در تاریخ وقایع آذربایجان ثبت شده است مرتکب فجایع بسیاری شده و بدبختانه با داشتن معلم و مربی روسی (یعنی شاپشال معروف) از همان اوقات بخیال خودش برای تحکیم موقعیت آینده خود در حقیقت سر سپرده روسها شده بود و همانطور که در تاریخ مشروطه ایران نوشته کسروی (بخش یکم ص۱۴۸) میخوانیم «گرایش او به‌روسیان تا آنجا رسید که پیکره‌ای با رخت قزاقی از خود برداشته و بی‌باکانه آنرا بدست مردم میداد . مردم می‌اندیشیدند آینده کشور باچنین کشورداری چه خواهد بود ؟... از پادشاهان قاجار کسی به حال و رفتار این نبوده . . . جوان آزمند با همه دارائی بسیار و جایگاه بلند از مردم پول دریافت میکرد و از کسانی وام گرفته نمی‌پرداخت و ستمگرانی این خوی او را شناخته و با دادن پولهائی و یا از راه دیگری به او نزدیکی جسته و به‌پشت گرمی یاوریهای او در ستمگری با مردم اندازه نگه نمیداشتند ...»

و اما از قساوت قلب و بی‌رحمی عجیب او هم ذکری بشود ـ بر مورخین و مطلعین پوشیده نیست‌که میرزا آقاخان کرمانی و شیخ احمد روحی (کرمانی) از جمله مبلغین اصلی

بقیه پاورقی در صفحهٔ بعد

ش ۵۷ محمد علی میرزا درلباس قزاقی

مراقب باشند ، در اطراف سفارت چه میگذرد ، فرا خوانده شدند با خوشوقتی اطلاع حاصل کردم که عده‌ای از مردم بجلوی درب سفارت آمده بودند تا پناهنده شوند آنها را راه ندادند .

گفتم ، البته آنها را راه ندادند و این همان موضوعی بود که کاردار وعده داده

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

آزادی و بر انداختن حکومت استبداد و از فدائیان صدر مشروطیت ایران میباشندکه پس‌از رفتن به اسلامبول با سید جمال‌الدین اسد آبادی معروف برای پایه گذاری اتحاد اسلامی همکاری کرده و نتیجتاً باتهام تشویق و توصیه به میرزا رضا کرمانی (قاتل ناصرالدین شاه) تحت‌الحفظ به تبریز اعزام شدند و در آنجا بدستور محمد علی میرزا آنها را در خانه‌اش زیر درخت نسترن یکی یکی را سر بریده و خود او در بالاخانه تماشای آدمکشی میکرد و ظاهراً لذت میبرد ! ! سپس بدستور او پوست سر آنها را کنده پر از کاه نموده و به تهران فرستادند !

واقعاً سزاوار است که بهروان پاك شهداء راه مشروطیت و رادمردان فداکار و غیوری که برای سرنگون ساختن یك چنین شخص بی‌پرنسیب و ناصالح و ستمگری علی‌رغم حمایت دولت تزاری روسیه از او، قیام وتا پای جان ایستادگی نموده و سرانجام او را مغلوب و با تحمل خفت مجبور باستعفاء از سلطنت و پناهنده شدن به سفارت دولت تزاری روسیه نمودند از صمیم قلب درود بفرستیم . بلی او که چنین اظهار غلط و ناروائی نسنجیده ونفهمیده نسبت به مملکت ایران نموده عاقبت بطرز اهانت آوری از ایران خارج و پس از چندین سال زندگانی ناراحت بالاخره در خاك یك کشور بیگانه با احساس تنهائی و غربت و هم احساس حقارت و عذاب روحی و خفت جان سپرد ، ولی ملت ایران با سربلندی و افتخار باقی و پایدار بوده وخواهد بود درحالیکه در مورد درگذشت گوینده آن عبارت موهن نسبت بهوطن خود که از فرط بی‌خبری و جهالت در رژیم حکومتی مستبدانه و ستمگرانه کمترین اطلاعی از مجد وعظمت دیرینه ایران نداشته است گوئی خامه تقدیر این عبارت یا آیه مناسب حال را بر روی سنگ قبر اونقش نمود «خسرالدنیا و الآخره» تا مایه عبرت دیگران باشد و هم خواننده بیاد آورد که صبح روز بعد از بمباران مجلس که شرح آن در صفحات پیش گذشت موقعیکه دژخیمان«کلیجه قرمز» محمدعلی شاه میخواستند ملك‌المتکلمین ومیرزا جهانگیرخان صوراسرافیل را بوسیله طناب اعدام کنند ملك‌المتکلمین درآنحال این شعر از قصیده معروف خاقانی را میخواند :

« ما بارگه دادیم این رفت ستم بر ما »

« برقصر ستمکاران تاخود چه رسد خذلان »

بقیه پاورقی در صفحهٔ بعد

بود ـ البته شاه از این موضوع متعجب شد سپس اظهار داشت که او هنوز معتقد است ، که کاردار کاملا تقصیر دارد. چه علت دارد که پادشاه انگلستان یك وزیرمختار نفرستاده است ؟ گفتم شاهنشاه در مورد کاردار بکلی سوء تفاهمی بر ایشان پیش آمده است و میخواستم بسخنانم ادامه دهم که امیر بهادر مجدداً بمیان حرفم دویده گفت ، تصادفاً غروب دیروز با کاردار ملاقات کرده و با او مفصلاً صحبت نموده است و اینك اوضاع کاملاً بر او روشن میباشد او از شاه درخواست نمودکه اجازه بدهد از این پس کارهای مربوط بسفارت انگلیس را شخص او حل و فصل نماید .

شاه مجدداً اظهار داشت از دیدن من خوشوقت هستند اما نواب (عباسقلیخان) دسیسه میکند و برادرش (حسینقلی‌خان) هم بکلی دیوانه است .

من هیچ اظهار نظری نکردم و شرفیابی پایان یافت .

قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۸

امضاء ـ جی . پی . چرچیل

☆☆☆

شماره ۲۷۲ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر اوبیرن بدسر ادواردگری (۲۶۸۶۰)

شماره ۳۳۴ سن پترسبورگ ۲۵ ژوئیه ۱۹۰۸

آقای محترم

روز۲۲ ماه جاری ، وزیرامور خارجه ضمن مذاکره با اینجانب در باره حوادث تبریز ابراز نگرانی زیادنموده وگفت اوضاع کاملاً هرج‌ومرجی که درآنجا حکمفرماست،

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

توضیحاً اضافه مینماید که محمدعلی شاه (بنا بر تحقیقات فاضلانه آقای دکتر باستانی پاریزی مندرج در مجله « خواندنیها » شماره ۹۷ مورخ ۵ شهریور ماه ۴۷) در تاریخ ۹ رمضان ۱۳۴۳ قمری مطابق بافروردین ۱۳۰۴ درسان ریمو (ایطالیا) بمرض قلبی درگذشت و در آنموقع احمد شاه از پاریس خود را بر جنازه پدر رسانید و سلطان مخلوع عثمانی هم برای تسلیت بخانه ایشان رفت .

آکنده از خطر است . سرکنسول روس تا کنون مورد تعرض قرار نگرفته و مردم دقت میکنند که از حمله بخارجیها احتراز کنند لیکن ، هیچ تضمینی وجود ندارد که یك چنین حادثه‌ای روی نخواهد داد . گفتم از گزارشهائیکه این جانب خوانده‌ام مسیو پوخوتونو ظاهراً خیلی مورد نفرت مردم است .

مسیو ایزولسکی جواب داد ، او کاری نکرده است تا سزاوار تنفر عمومی گردد زیرا او فعالیت خود را محدود باین کرده است که بین دستجات میانجیگری نماید . همین اواخر ، او پیشنهاد کرده بود که مجتهدین از شهر بخارج فرستاده شوند این پیشنهاد میتواند تعبیر بر جانبداری او از دسته ملیون بشود .

مسیو ایزولسکی سپس در باره زیانهای هنگفت معاملات بازرگانی که بعلت وجود هرج ومرج بهروسیه واردگردیده ، سخن گفت ومطلب‌را بآنجا کشانید که‌گفت، اگر چه روسیه خواهان چنین پیش آمدی نیست اوضاع ممکنست بمرحله‌ای برسد که روسیه ناگزیر از مداخله بشود . گفتم ، اگر روسیه چنین اقدامی بعمل آورد ، مایه کمال تأسف خواهد بود و بعالیجناب یادآور شدم که دولتین ما اخیراً اعلام‌کردند، که سیاست عدم دخالت در امور داخلی ایران را حفظ خواهند کرد . مسیو ایزولسکی تکرار کرد ، که روسیه مایل نیست مداخله کند وتنها هنگامی دست باین کار خواهد زد که اوضاع و احوال آنرا غیر قابل اجتناب نماید . در هر حال روسیه البته پیش از مشورت بادولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان اقدامی نمیکند. دیروز بار دیگر باوزیر امورخارجه ملاقات واین موضوع را تجدیدکرده گفتم آنچه که عالیجناب روز ۲۲ ماه جاری بمن اظهار داشتند ، مرا ناراحت ساخته است .

بطوریکه‌کسب اطلاع کرده‌ام درمذاکراتیکه بین ایشان وسفیر دولت اعلیحضرت پادشاه‌انگلستان واقع شده طرفین موافقت کرده‌اند تاهنگامیکه جان ومال اتباع انگلیس و روس محترم دانسته شود هیچ مداخله‌ای در ایران نبایستی بشود، عالیجناب اینك از زیانهای وارده به تجارت روسیه سخن بمیان میآورند . اگر روسیه بخواهد هرموقع‌که خسارتی به کارهای تجارتی او وارد شود روی اصل مداخله اقدام نماید این کار او را

بجای باریك خواهد کشانید . مسیو ایزولسکی درپاسخ بمن اطمینان دادکه درسیاست دولت روس دراین زمینه بهیچ وجه تغییری داده نشده‌است. مداخله در ایران «آخرین چیزی است که میل بدان دارند» خسارت وارده به تجارت روسیه در واقع باید بسیار زیاد باشد تا موجب چنین اقدامی گردد .

من نباید سخنانی را که روز ۲۲ ماه جاری بمن گفته است حمل بر این کنم‌که روسیه واقعاً مداخله در امور ایران را درنظر گرفته است. ایشان صرفاً میخواسته است مراتب نگرانی خویش‌را از این موضوع‌که ممکنست اوضاع بمرحله‌ای برسدکه دست زدن بمداخله اجتناب ناپذیر باشد باین جانب اعلام نماید .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ هیو اوبیرن

پاشگاه ادبیات

فصل نوزدهم

گزارش مورخ ۴ اوت ۱۹۰۸ مارلینگ بلندن راجع به‌بست‌نشینان درقلهك‌که حاضر نمیشوند آنجا را ترك‌کنند و بعداً هم عده‌ای برآنها اضافه شده واینکه در تهران ترس و وحشت عمومی باقی است وشبها عده قابل ملاحظه‌ای دستگیر میشوند - گزارش مورخ ۱۳ اوت ۱۹۰۸راجع باوضاع سیاسی‌داخلی‌ایران واینکه شاه ازامنیت جانی خود خیلی‌نگران است وبرای داشتن مصونیت بیشتر چند هزارنفرافراد جنگی عشایررا ازبختیاری وکلهر و غیره باضافه افراد قزاق درباغشاه جمع‌آوری نموده وآنها هم‌که بطمع غارت وچپاول‌آمده بودند چون ازاین میان چیزی هنوز عایدشان نشده مأیوس‌گشته وحزارت خود را از دست داده‌اند-گزارش تلگرافی ۱۹ سپتامبر۱۹۰۸مارلینگ‌بلندن راجع‌باظهاریه مشترك دودولت انگلیس و روس بشاه ویادآوری مواعیدی‌که برای انجام انتخابات وتشکیل مجلس داده و وصول پاسخ شاه باینکه «مشغول انجام اقداماتی هستم‌که مجلس را مطابق مقتضیات اوضاع کشور ومبانی مذهبی وبه‌نحوی‌که سبب تجدید هرج ومرج نگردد پس ازبرقراری نظم در تبریز تشکیل دهیم» - نامه مورخ ۱۶ سپتامبر ۱۹۰۸ سرجراردلوتر وزیرمختارانگلستان درترکیه پیوست‌گزارشهای جالب ومهم ماژور راسی سرکنسول انگلستان در بغداد در باره اضطرابی‌که درجامعه مجتهدین ایرانی ساکن نجف نسبت به‌بسته شدن پارلمان ایران و تفوق حکومت استبداد برمشروطیت پیدا شده ومعرفی چهارنفر ازپیشوایان بزرگ‌آنها و(تماس مجتهدین نجف بوسیله خطوط تلگرافی عثمانی‌که مستقیماً بدین منظور اتصال داده شده با جامعه ایرانیان ساکن قسطنطنیه) و استمداد علماء نجف ازسلطان عثمانی و «دعوت ازوی بعنوان رئیس و پیشوای دنیای اسلام برای مداخله در این مورد و بعداً مردد شدن علماء مذکور نسبت به عقلائی بودن عملشان در دعوت از سلطان عثمانی بمداخله درامور ایران» - متن ترجمه تلگرام پیشوایان مجتهدین نجف بعنوان حاجی علی پاشا وزیر دربار سلطان عثمانی ــ موضوع برآشفتگی و عصبانیت شیعه‌های ساکن نجف و کربلا از این «توسلی که به‌سلطان سنی مذهب شده مخصوصاً از بکار بردن عنوان «امیرالمؤمنین» که دربین شیعه‌ها فقط به حضرت علی ابن ابی‌طالب اطلاق میشود» و اعتراض آنان باین موضوع - گزارش تلگرافی مورخ ۲۳ سپتامبر ۱۹۰۸ مارلینگ از تهران بلندن راجع باینکه «شاه به مسیو دوهارتویگ نیمه‌وعده‌ای‌داده‌است‌که فرمانی‌بیدرنگ صادر وروز۲۷ اکتبر برای انتخابات و ۱۴ نوامبر برای انعقاد مجلس تعیین خواهد شد» - گزارش ماهانه مارلینگ مورخ دهم سپتامبر ۱۹۰۸ به‌لندن راجع باوضاع عمومی ایران نسبت بمسائل مختلف ــ موضوع انتشارات جرایدآزادیخواه روسیه راجع بایران واعزام خبرنگاران‌خود به‌تهران ومقالات خصمانه‌ای‌که‌آن خبرنگاران درباره رفتارروس‌هادرایران‌برای روزنامه‌های‌خودمیفرستند- واقعه جالبی‌که درمصاحبه یکی از همین خبرنگاران آزادیخواه روسیه با ظل‌السلطان پیش آمده است وتصور ظل‌السلطان باینکه دراین مصاحبه با یك نفر روسی‌مرتجع روبرومباشد

نسبت به‌جنبش مشروطه‌خواهی دشنام میدهد و ابراز تنفرشدید خبرنگار روسی - تشکیل شورای مخصوص در باغشاه برای رسیدگی بامور کشوری و مأموریت همان شورا برای تدوین قانون انتخابات که کار اصلی آن در دست مشیرالدوله میباشد - صورت اسامی وزراء که از تاریخ بمباران مجلس تا این تاریخ مصدرکار میباشند .
(ازتاریخ ژولیه ۱۹۰۸ مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۶ و تیرماه (سرطان) ۱۲۸۷ تا تاریخ اکتبر ۱۹۰۸ مطابق رمضان ۱۳۲۶ وآبان (عقرب) ۱۲۸۷)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F. O . ۴۱۶/۳۷

✡✡✡

شماره ۲۷۴ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از سرجورج لوتر (سفیر انگلستان درترکیه) به سرادواردگری (۲۶۸۰۷)

۲۱۴ تلگرافی قسطنطنیه ۴ اوت ۱۹۰۸

سفیر ایران ازمن تقاضا نموده‌است مطالب زیر را بشما اطلاع دهم ولی اینجانب تعهد چنین اقدامی‌را ننمودم ایرانیان ساکن قسطنطنیه بتحریك «ترکهای جوان» ورؤساء مذهبی خود درسفارتخانه ایران تظاهراتی برپاکرده ، موارد زیر را خواستار شدند :

۱ - رحیم‌خان ساکن تبریز وسوارانش باید قلع وقمع گردند .

۲ - مطبوعات بایستی آزاد باشد .

۳ - اقداماتی بمنظور تشکیل مجلس بیدرنگ انجام‌گیرد .

عالیجناب معتقد است اگر این تقاضاها که آنها را بتهران فرستاده است ، مورد موافقت قرار نگیرد همهٔ ایرانیان مقیم ترکیه همچنین هزاران تن درایران ، به‌تبعیت دولت عثمانی درخواهند آمد و این امر اوضاع کنونی ایران را بسیار وخیم‌تر خواهد نمود و ازاین‌رو بسیاراهمیت دارد که بشاه اندرز داده شودکه با این تقاضاها موافقت و رضایت دهد .

✡✡✡

شماره ۲۷۵ (تاریخ وصول ۴ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۷۱۰۱)

شماره ۲۶۲ تلگرافی تهران ۴ اوت ۱۹۰۸

با اشاره بدتلگرام شماره ۲۶۱ مورخ ۳ ماه جاری درباره پناهندگان ، بست‌نشینان

در قلهك ، هنوز هم حاضر نمیشوند آنجا را ترك کنند ، لذا پیشنهاد میکنم از دولت ایران بخواهم عده کافی افراد ژاندارم یا پلیس دراختیارا ینجانب گذارد تا بتوانم اخراج قهری آنها را ترتیب بدهم . آیا چنین اقدامی را تصویب مینمائید ؟.

بعقیده این جانب اقدام مشابهی ازطرف سفیر ترکیه بعمل خواهد آمد .

✡✡✡

شماره ۲۷۹ (تاریخ وصول ۵ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۲۷۲۵۴)

شماره ۲۶۴ تلگرافی تهران ۵ اوت ۱۹۰۸

ظل‌السلطان ازمن درخواست کرده‌است که یکنفر را بفرستم که در سفرش بتهران همراهش باشد زیرا اطلاع حاصل نموده است که درعرض راه بجانش سوء قصد خواهد شد . او روزشنبه اصفهان را ترك میکند نظر این جانب این است که با این درخواست موافقت نکنیم مگر اینکه سفارت روسیه هم بهمین ترتیب عمل نماید در اینکه او واقعا درمعرض خطر قراردارد ، بسیار تردید دارم .

✡✡✡

شماره ۲۸۰ (تاریخ وصول ۵ اوت)

از مستر مارلینگ به‌سر ادواردگری (۲۷۲۴۳)

شماره ۲۶۵ تلگراف تهران ۵ اوت ۱۹۰۸

نایب‌کنسول دولت ما از تبریز گزارش میدهد، که سر کنسول عثمانی در آنشهر اعلام داشته است که در قسطنطنیه رژیم مشروطه برقرار شده‌است .

انقلابیون که ظاهراً با این خبر تشویق شده‌اند ، اعلانهائی در مسجد الصاق کرده و ازساکنان شهر خواسته‌اند حزب طرفدار شاه را منکوب‌کنند . این بیانیه بااین عبارت که‌موقعیت‌سلطان (عثمانی) درمقام فرمانروائی پائین‌ترازشاه نیست پایان می‌یابد.

✡✡✡

شماره ۲۸۱ (۲۷۲۶۳)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری

شماره ۲۶۶ تلگرافی تهران ۵ اوت ۱۹۰۸

موضوع پناهندگان به دهکده قلهك. تعقیب تلگرام شماره۲۶۲ مورخ ۴ اوت ، جسارت کرده جواب فوری را خواستارم امکان دارد غروب فردا که بازارها بمناسبت جمعه تعطیل خواهدشد، عده بیشتری وارد شوند ومن میخواهم قبل ازوقت بست‌نشینان فعلی را اخراج‌کنم تا بتوانم ازاین امرممانعت نمایم .

✡✡✡

شماره ۳۰۹ (۲۶۸۳۱)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون (سفیرانگلستان در روسیه)

شماره ۲۵۰ محرمانه وزارت خارجه ۱۳ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

بدینوسیله رونوشت دونامه (شماره ۲۵۹ و۲۶۷) کاردارسفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درباره‌کودتای اخیر درایران ونقشی‌که سفارت روسیه درآن ایفاکرده است ، وهمچنین رونوشت نامه (شماره ۳۱۰) اینجانب بعنوان مسترمارلینگ نوشتند و طی‌آن تأیید خط مشی اورا درآن مدت ازطرف دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان باو ابلاغ نمودهام ، محض اطلاع شما ارسال میدارم .

مرحله حساس بحران ایران بظاهر بآخر رسیده و بگمانم انتقال وزیر مختار روس از تهران ، بنا بدرخواست خودش تحت بررسی است .

بعقیده اینجانب با اوضاع و مقتضیات فعلی شکایت از رفتار فاقد اصول اخلاقی مسیودوهارتویگ و رویه‌غیر صادقانه او نسبت بدمسترمارلینگ . نتیجه سودمندی در بر نخواهد داشت. مع‌الوصف میل دارم توجه‌آن عالیجناب را بنامه‌های مسترمارلینگ جلب‌کنم . وی دراین نامه‌ها بطور وضوح شرح داده‌است‌که اوضاع تا چه حد بحرانی بوده وبعلت رفتار نماینده روسیه چه‌اندازه بروخامت اوضاع افزوده شده‌است .

این امر را بتشخیص خود شما واگذار مینمایم‌که آیا پس از انتقال مسیو دو - هارتویگ ، باز هم لازم است توجه مسیو ایزولسکی را به این موضوع جلب نموده و شرح دهیدکه وضع ازچه قرار بوده است یا خیر ؟

امضاء - ادواردگری

☆☆☆

شماره ۳۱۰ (۲۶۸۲۱)

از سر ادواردگری به مسترمارلینگ

شماره ۱۴۳ وزارت خارجه ۱۳ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

نامه شماره ۱۷۶ مورخ ۱۵ ماه قبل شما را که طی آن جریان وقایع مربوط به کودتای اخیر در تهران را تشریح کرده‌اید ، دریافت نموده‌ام ، همچنین نامه شماره ۱۸۶ بسیار محرمانه مورخ روز بعد راکه طی آن علل تیرگی روابط بین سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و سفارت روسیه را که ناشی از رویدادهای مزبور بوده . شرح داده‌اید ، ملاحظه نمودم . این نامه‌ها با علاقه تام مورد مطالعه واقع گردید و بایستی باستحضارتان برسانم‌که مشکل بزرگی‌که شما درجریان این حوادث دچار آن بوده‌اید، کاملاً توسط دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان تشخیص داده میشود وشکیبائی و استقامت شماراکه درطرز برخورد مداوم با اوضاع بسیار نامطلوب آنجا نشان داده‌اید، مورد تأیید قرار میدهند . هرگاه در آن شرایط بسیار ناگواریکه شما با آن مواجه شدید تحمل‌کمتری از خود نشان میدادید ، بآسانی ممکن بود جریاناتی پیش‌آید که منتهی به‌عواقب خطیر وطولانی بشود .

با تقدیم احترامات - امضاء - ادواردگری

☆☆☆

شماره ۳۹۶ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۱۱۶)

شماره ۲۰۴ قلهک ۱۱ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

عطف به‌تلگرام شماره ۲۱۴ مورخ ۴ ماه جاری سرلوتر ، راجع به‌تظاهراتیکه

دربرابر سفارت ایران درقسطنطنیه واقع شده است افتخار دارم باستحضار عالی برسانم کموزیرامورخارجه ایران باین جانب اطلاع داده است که پاسخ شاه به ارفع الدوله حاکی ازاین بوده است که اغتشاشات تبریز صرفاً ناشی ازمبارزه دستجات محلی است و بهیچوجه ارتباطی با مسئله مشروطه ندارد . اعلیحضرت بعلاوه متذکر شده اند که قول داده اند که مجلس را در تاریخ معینی منعقد نمایند و در انجام این قول خود غفلت نخواهند نمود.

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۳۹۷ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

ازمسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۱۱۷)

شماره ۲۰۵ قلهك ۱۲ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله گزارش معمولی ماهانه درباره حوادث ایران ، طی چهار هفته گذشته را تقدیم دارد .

با تقدیم احترامات - امضاء چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۳۹۷

گزارش شماره هشت خلاصه وقایع ایران

تهران

در روزهای پانزدهم تا بیستم ژوئیه ، عده‌ای از مردم به دهکده قلهك پناهنده شدند وشماره این عده فزونی یافت بطوریکه تا سی‌ام ژوئیه ، حدود یکصد وپنجاه تن تنها در یك باغ گرد آمده بودند . کاردار سفارت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان منتهای کوشش خود را بکار برد تا آنها را وادار نمایدکه ازآن محل خارج شوند. با اشکالات زیاد اکثر پناهندگان روزهفتم اوت آنجا را ترك نمودند .

روز سی ویکم ژوئیه ، درحدود ۱۵۰ تن درسفارت عثمانی درشهر پناهنده شدند

لیکن روزششم اوت که تأمین نامه‌ای برای حفظ جان ومال آنها ازشاه گرفته شد، آنجا را ترك کردند. روز دوم اوت عده‌ای از افرادقزاق درحوالی قلهك دیده شدند وچندتن ازآنها حتی وارد دهکده شده ومیخواستند آنجا بمانند و ازآنها تقاضا شدکه از آنجا خارج شوند وموضوع بدون هیچ واقعه‌ای خاتمه یافت .

نظام‌السلطنه که تاشانزدهم ماه مه نخست وزیر بود، روزششم اوت درسن۷۵سالگی بطور ناگهانی درگذشت .

سپهدار (ناصرالسلطنه) که تا همین اواخر رئیس پست وتلگراف بود، از استراباد فراخوانده شده و در رأس یك هیئت اعزامی نظامی به‌آذربایجان گسیل شد . وی روز ۲۸ ژوئیه تهران را ترك کرد .

ظل‌السلطان روز هشتم ژوئیه اصفهان را بقصد تهران ترك کفت . مستر لاندون خبرنگار مخصوص «دیلی تلگراف» درآخر ژوئیه وارد تهران شده وقصد دارد رهسپار هندوستان گردد .

کاپیتان هاورت کنسول ما در کرمانشاه وکاپیتان لوریمر نایب کنسول در اهواز ، طی چند هفته اخیر در قلهك بسر برده‌اند .

اوضاع عمومی

شاه هنوز درباغشاه بسرمیبرد وتدارك برای اقامت طولانی او فراهم شده است . میربهادرجنگ که لقب سپهسالاررومقام وزارت جنگ را بدست آورده ، بظاهر ، قدرتی فوق‌العاده یافته است . مناسبات او باکلنل لیاخف که هنوز فرماندهی نظامی تهران را برعهده دارد ، بظاهر چندان دوستانه نیست گرچه از بیست و سوم ژوئن ، جنبش ملی، معناً وعملاً با موفقیت درهم‌کوبیده شده وتنها مقاومت مؤثر آن، پایداری مردم تبریز است که هنوز بزد وخورد می‌پردازند ، نشانه‌های فراوانی در دست است که در آینده وقایع تازه‌ای بصورت تجدید حیات این نهضت، پدیدخواهدآمد. علمای نجف مخالفت خودرا با شاه اعلام کرده‌اند وبااینکه تلگرامهای آنها توقیف گشته ولی همه ازاین‌خبر مطلع شده‌اند . اثر خبرهای رسیده از ترکیه چندان چشمگیر نبوده و باحتمال قوی ،

عکس‌العمل آن در آینده پدیدار خواهد گردید . دراین میان شاه ظاهراً با دشواری مالی بزرگی روبرو است و مسیو بیزوت در حال حاضر سرگرم تهیه برنامه‌ایست که براساس آن برای بهبود وضع کاری صورت دهد . تدارکات نظامی فوق‌العاده در باغشاه واعزام سپاهیان به‌آذربایجان ، به‌خالی‌کردن خزانه‌کمك‌کرده است . شاهزاده جلال‌الدوله، علاءالدوله وسردارمنصورکه روزهفتم ژوئن بنابفرمان شاه بازداشت شده بودند، مملکت را بقصد اروپا ترك‌کرده‌اند .

سید عبدالله مجتهدکه به‌کربلافرستاده شده بود ، بقرار اطلاع دراین سمت مرز ایران درحوالی قصرشیرین دستگیرشده است . پناهندگانی‌که پس ازگرفتن دستخط شاه مبنی برتأمین جان ومال‌آنها، روز یازدهم ژوئیه بازهم حاضربترك سفارت نشده بودند، سرانجام روزهای هیجدهم ونوزدهم ژوئیه سفارت را ترك گفتند و از راه انزلی رهسپار اروپا شدند . دراین باره‌گزارش‌کاملی بطورجداگانه تسلیم‌گردیده است .

امضاء ـ جورج چرچیل منشی اداره امورشرقی

☆☆☆

ارومیه

بطوریکه مستر وراتیسلا گزارش میدهد ، کودتای شاه ، در ارومیه هیچ اثری نداشته است . او اظهار عقیده میکند که شاه باوجود موفقیت ظاهری خود ، نمیتواند آذربایجان را بروفق مرادخویش بحساب آورد. مستروراتیسلا مینویسد ،کمیسرمرزی ترکیه نسبت بدکنسول جدید روس با بی‌اعتنائی عمدی رفتار میکند .

رشت

۱ ـ ظهیرالدوله فرماندار گیلان در اوایل ژوئیه رشت را ترك کرد. مقصد او معلوم نشده است . سردارافخم فرماندار جدید ، در اواخر ژوئیه از تهران بقصد رشت حرکت نمود .

۲ ـ کشتی تفنگدار «کراسنوودوکس» روسی مقارن ۲۰ ژوئیه انزلی را ترك و رهسپار باکو شد .

۳ ـ تقی‌زاده وسایر تبعیدشدگان از تهران ، روز۲۴ ژوئیه رشت را ترك نموده و وارد باکو شدند .

۴ـ محصول‌کرم ابریشم پنجاه درصدکمتر از میزانی است‌که برآورده شده‌است. این امر زیانی بهواردکنندگان پیله وارد خواهد ساخت .

مشهد

۱ـکنسول روس، چون‌سفارت‌روس درخواست‌مرخصی‌اورا برای‌رفتن به‌هندوستان ردکرد روز ۲۷ ژوئن رهسپار جنیوهیلز شد .

۲ ـ سه تن از قزاقهای روسی‌که دائماً بیمار بودند ، روز ۲۷ ، با کشتی روسی به اودسا رفتند .

لنگه

گفته میشود مستر براون رئیس‌کمپانی «ونکهاوز و شرکاء» وعده‌کرده‌است بابت هر بسته‌ایکدکمپانی او وارد میکند ، مبلغی به «انجمن‌آزاد» بپردازد . یکی از اعضاء برجسته این انجمن ، سدیدالسلطنه نماینده‌کنسولی روس است . مستر براون همچنین گفته است با بانك ملی هنددرعدن ترتیبی داده‌است تاحوالجات‌پولی وبروات وادریافت و پرداخت‌کند .

محمره (خرمشهر)

رونوشتی از تلگرام علمای نجف بدتهران‌که طی آن مخالفان مجلس‌شورایملی دشمنان اسلام نامیده شده‌اند ، اخیراً به بسیاری از مردم اینجا نشان داده شد و سپس به بوشهر ارسال‌گشته است . مردم محمره نسبت بدرویدادهای تهران ظاهراً بی‌تفاوتند.

امضاء ـ ماژور استوکس وابسته نظامی

✡✡✡

شماره ۳۹۸ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۱۱۹)

شماره ۲۰۷ قلهك ۱۲ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو نامه شماره ۱۹۳ مورخ اول ماه جاری ، افتخار دارم باستحضار برسانم ،

ش ۵۸ محمد علی‌شاه و سلطان احمد میرزا ولیعهد و مشیرالسلطنه (صدراعظم) و امیر بهادر جنگ و سایر رجال دربار وقت و کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق - این عکس بعنوان سلام پس از واقعه بمباران مجلس گرفته شده است (آخرین سلام)

مسیو بیزوت مشاور مالی روز ششم ماه جاری به باغشاه احضار شد تا ماهیت پیشنهاداتش را درزمینه تجدید سازمان وزارت مالیه، برای رئیس‌الوزراءکه اینك ملقب بصدراعظم گردیده ، شرح دهد. نتیجه این ملاقات‌که متجاوز ازدوساعت بطول انجامید، یأس‌آمیز بوده است .

بغیر از مشیرالسلطنه دوسه‌وزیر دیگر حاضر بودند و امیربهادرجنگ‌که هردو پست فرماندهی‌کل (سپهسالار) ووزارت جنگ را برعهده دارد، گاه‌وبیگاه دراطاق ظاهر میشد و خارج میگردید .کمك او باین مذاکرات هیچگاه از درخواست فوری برای پول ، تجاوز نمیکرده است . بازگو کردن جزئیات جریان امر که مسیو بیزوت برایم تعریف‌کرد ، خسته‌کننده است و کافی است‌که بگویم بغیر از علاءالسلطنه‌که در اواخر مذاکرات وارد شده است همه وزیران و درباریان حاضر همگی لحن صحبتشان نشان میدادکه‌آنها انتظارداشته‌اندکه مسیو بیزوت را یك مسیو نوز دوم بیابندکه تنهاوظیفه‌اش پیداکردن وسایلی برای بدست آوردن پول جهت حیف ومیل‌کردن آنها باشد . ولی ، مسیو بیزوت سرانجام سعی‌کرده است صورتی از«احتیاجات ضروری» دولت ایران راکه قلمداد نموده‌اند تهیه‌کند . صورت مزبور بشرح زیراست :

برای بهبود وضع ارتش ، هزینه قورخانه چادر و سایرهزینه‌های ضروری نظامی	۵۰۰۰۰۰ تومان
حقوق عقب افتاده سربازان وحقوق سال جاری و خریداونیفورم	۸۰۰۰۰۰ »
ساختمان قلعه‌های مرزی درآذربایجان ، آستارا ، کرمانشاه ، سیستان و بلوچستان	۳۰۰۰۰۰ »
پرداخت حقوق عقب افتاده بازنشستگی بعلت اغتشاشات اخیر	۲۰۰۰۰۰ »
پرداخت مانده بهای تفنگها و سلاحهای سفارش داده شده در زمان شاه متوفی وخرید تفنگهای جدید وفشنگ	۵۰۰۰۰۰ »
جمع	۲۰۰۰۰۰۰ تومان

این مبلغ در حدود چهارصد هزارلیره یعنی همان مبلغی‌که درنظر بود دراواخر

سال ۱۹۰۶ بصورت وامی مشترك داده شود میباشد . بطوریکه مسیو بیزوت صبح روز بعد موقع ارائه این صورت میگفت ، این حساب سازی جالب بدون تردید، کار دست امیر بهادر جنگ است ، چه از مبلغ دومیلیون تومان یك میلیون و هشتصد هزار تومان آن بدست او خواهد رسید . وقتی مسیو بیزوت نزد من بود ، ورود قوام‌الدوله وزیر دارائی اعلام شد ومسیو بیزوت بنا به‌پیشنهاد من درمدت ملاقات او درآنجا باقی ماند . پس ازمختصرمجادله لفظی ، وزیردارائی ازمسیو بیزوت خواست تا آن صورت را ارائه دهد وسپس ازمن پرسید ، نظراینجانب درباره آن چیست؟ درجواب از ایشان پرسیدم، آیا انتظار دارد چنین پیشنهادی را جدی فرض‌کنم ؟

دولت ایران از ما تقاضا مینماید که مبلغ معتنابهی وام بدهیم که نه‌دهم آن بایستی بدست امیر بهادرجنگ داده شودبدون اینکه تضمینی درمورد چگونگی مصرف صحیح آن وجودداشته باشدوبقیه‌آن هم برای پرداخت‌حقوق مستمری‌های ساختگی تلف‌بشود.

اطمینان دارم‌که دولت متبوعه اینجانب ابداً چنین پیشنهادی را مورد توجه قرار نخواهد داد ولواینکه اینجانب هم با ارسال‌آن موافقت‌کنم درحالیکه اینجانب حاضر بچنین‌کاری نیستم. بعقیده من پیشنهاد مزبورچیزی جزکوشش احمقانه امیر بهادرجنگ و دوستانش برای پرکردن جیبهای خودشان نیست همانطور که در رژیم سابق امیدوار بودند درچنین مواردی بدین‌نحو بنفع خودشان استفاده‌کنند .

اضافه نمودم عالیجناب باید مطلع باشند،که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان هیچوقت حاضر نخواهد شد برای تهیه پول برای چنین منظوری بدولت ایران کمك کند . گفتم ازاینکه می‌بینم‌که دولت ایران آشکارا قصد واقعی ندارد که دستگاه مالی خودرا اصلاح‌کند واقعاً مأیوس‌گشته‌ام. قوام‌الدوله ازاین اظهارات بسیارناراحت شد و سعی‌کرد دلیل بیاوردکه کمیسیونیکه قرار است مسیو بیزوت دروزارت دارائی تشکیل دهد، تضمین‌کافی دراین مورد است‌که این وام درصورت پرداخت،حیف ومیل نخواهدشد.

چون پیش از ورود قوام‌الدوله موسیو بیزوت بمن گفته بود که همین عالیجناب پیشنهاد کرده است‌که سه کرسی از پنج کرسی کمیسیون را خودش و دو پسرش اشغال

کنند، پاسخ دادم اینجانب بایستی از ترکیب این کمیسیون پیش از اینکه بتوانم بدان اعتماد پیدا کنم راضی باشم و حرفم را ادامه داده پرسیدم ، اگر دولت واقعاً خواستار اصلاحات است پس بچه علت هزینه‌ای را که اصلاحات موردنظر خواهد داشت درفهرست «احتیاجات ضروری» پیش‌بینی نکرده‌است؟ همچنین نامی از پرداخت حقوق نمایندگان ایران درخارجه که بمن‌گفته شده‌کمال ضرورت دارد ، قید نگردیده است .

مسیو بیزوت بگرمی اظهاراتم را پشتیبانی نموده ومتذکرشدکه او بعنوان مستشار مالی ، بهیچ‌وجه نمیتواند بهوزیر توصیه‌کند که یك چنین صورتی را قبول نماید .

بدون وجوداقلام جزء نمیتوان نسبت بدخرج نظارت نمود آیا وزیرمالیه مدعی است‌که هیچ وزارتخانه دیگری بغیر ازوزارت جنگ احتیاجات ضروری ندارد؟کاملاً آشکار است‌که صورت مزبور بدون کمترین توجهی نسبت بمنافع عمومی ، تنظیم شده است .اگر دولت ایران انتظار تحصیل هر نوع‌کمکی را دارد وزیر مالیه باید به‌مسیو بیزوت کمك‌کند تا وضع مالی واقعی مملکت را ارزیابی‌کرده و صورتی صحیح و جزء بجزء احتیاجات ضروری هریك از وزارتخانه‌ها را تنظیم نماید .

قوام‌الدوله ازنتیجه این ملاقات‌قدری افسرده بنظرمیرسید ولی مسیو بیزوت مرا مطمئن ساخت‌که مشارالیه‌کاملاً میدانسته است‌که برای یك مأموریت بی‌موضوعی‌آمده وظاهراً فقط از روبرو شدن با امیر بهادر جنگ و درباریها واعتراف باینکه هیچ‌کاری انجام نداده است میهراسد. مسیودوهارتویگ‌که داستان این ملاقات را برایش تعریف کردم بنظرم کمی ناراحت شد از اینکه من این صورت را پیش از او دیده‌ام و اینکه کمترازمن ومستشارمالی ازجریان‌آن مطلع بوده‌است تاآنرا غیرقابل قبول اعلام نماید.

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

شماره ۴۰۱ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۱۲۲)

شماره ۲۱۰ قلهك ۱۳ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم مضمون تلگرامی‌که ازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان

دربغداد درباره عکس‌العمل علمای اعلام نجف نسبت به‌مبارزه مشروطه‌خواهی در این کشور دریافت داشته‌ام بدینوسیله تقدیم دارم . با اینکه تاکنون در چندین شهر از شهرهای بزرگ بایستی با خبرشده باشندکه علماء اعلام ومجتهدین بزرگ نسبت به‌حزب اصلاح طلب کاملاً نظرمساعد دارند هنوز واکنشی در برابرعمل این مراجع در محکوم کردن شاه ، نشان داده نشده‌است. آمادگی ظاهری علماء بزرگ نجف بشناختن سلطانی که سنی است برهبری تمام مسلمانان ، بخودی خود موضوع جالبی است .

مضمون پاسخ اینجانب به ماژور رامسای نیز بضمیمه است .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۴۰۱

از رامسای سرکنسول به مستر مارلینگ

تلگرافی بغداد ۴ اوت ۱۹۰۸

پیامی حاوی سئوالهای زیر ازطرف علمای بزرگ نجف برای اینجانب فرستاده شده‌است :

مجتهدین مزبور میخواهند بدانند ، آیا دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان همانطوریکه بهنگام اعلام مشروطیت رفتارکرد، اکنون نیز ازمشروطه‌خواهان حمایت میکند ؟ در ثانی آیا اینجانب میتوانم آنها را راهنمائی کنم‌که اکنون چه رویه‌ای در پیش‌گیرند ؟

رفتار روسیه و افسران قزاق روسی در حوادث اخیر تهران عصبانیت شدیدی در میان علماء پدید آورده است . سیم تلگراف قسطنطنیه در اختیار آنها قرار داده شده وعلماء مذکور مذاکرات تلگرافی با آن شهر بعمل آورده‌اند .

بطوریکه استنباط نموده‌ام ، آنها تقریباً به سلطان عثمانی اختیار داده‌اند که آذربایجان را اشغال‌کند باستناد اینکه‌شاه بیك‌مسجد وقرآن تیراندازی‌کرده ورهبران مذهبی را تبعید نموده‌است واینکه سلطان رئیس همه مسلمانان میباشد. مجتهدین مزبور ظاهراً بعلت اشکالات وضع موجودگیج وسردرگم شده وشایدنسبت به‌عقلائی بودن عملی

ش ۵۹ **علماء بزرگ ایران ساکن نجف**

از راست بچپ : حاج میرزا عبدالله مازندرانی ـ حاج میرزا حسین ابن خلیل ـ
آخوند ملا محمدکاظم خراسانی

که انجام داده‌اند ، مردد میباشند . نگرانی آنها ازاینکه اینك رابطه تلگرافی آنها با تهران قطع شده بیشتر شده است . در پاسخ به حامل این پیام گفتم ، خواستارشدن دخالت مستقیم خارجی اصولا عمل‌مذمومی‌است وانگهی‌گمان نمیکنم روسیه بگذاردکه سلطان عثمانی بدون جنگ ، آذربایجان را اشغال‌کند . اضافه‌کردم که در قسطنطنیه محلهای خیلی معدودی برای نماز خواندن شیعیان وجود دارد ـ برای اینکه باین ملاقات پایان دهم ، وقت ملاقاتم را دراین ساعت با «والی» بهانه‌کردم .

احتمال دارد ، فرستاده مزبور فردا مجدداً برای ملاقات اینجانب بیاید و اگر بتوانید مرا درجریان وقایع در ولایات ایران بویژه رشت و تبریز قرار دهید ، بسیار ممنون خواهم شد. آیا میتوانم به‌فرستاده مزبور بگویم‌که اینجانب مجازنیستم درامور سیاسی ایران بحث‌کنم یا میل دارید رویه خاصی دراینمورد درپیش‌گیرم ؟

ضمیمه ۲ شماره ۴۰۱

از مستر مارلینگ به سرکنسول رآمسای

تلگرافی قلهك ۶ اوت ۱۹۰۸

تلگرام چهارم ماه جاری شما را دیشب دریافت‌کردم . سیاست دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در ایران مبنی برعدم مداخله مطلق است و سفارت تهران در مبارزه کنونی بهیچ یك از دوطرف‌کمك نمیکندمن عقیده دارم جریان حوادث شاه را ناگزیر خواهد ساخت پارلمان را ازنودعوت بتشکیل‌کند وازاین‌رو پیام علماء را به‌قسطنطنیه بسیار غیر عاقلانه و غیر لازم تلقی میکنم .

انقلابیون بمبارزات خود در تبریز ادامه میدهند لیکن رشت و همچنین سایر ولایات ایران ، کاملاً آرام است و رفتار مردم بطورکلی ، بی‌تفاوت بنظر میرسد .

شماره ۴۰۲ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

از مسترمارلینگ به‌سر ادواردگری (۳۰۱۲۳)

شماره ۲۱۱ قلهك ۱۳ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

یکی دو روزپس ازکودتای روز۲۳ ژوئن، یکی دونفر ازشخصیت‌هائیکه دارای

موقعیت خیلی قابل احترام وکم و بیش نقشهای مهمی در روزهای حیات مجلس ایفا کرده بودند ، برای اینکه جای امنی داشته باشند، به قلهك آمدند و ظرف ده روز در حدود ۱۲ تا ۱۵ تن اشخاص دیگرهم برای سکونت باین دهکده پناه آوردند و یا در خانه‌هائی‌که خود اجاره‌کرده بودند، ویا درخانه دوستان خود، مسکن‌گزیدند . غالب آنهاکاملا بطورعلنی واردشدند هرچند معدودی از آنهائی‌که جوان‌تر بودند ظاهراً بعد از غروب راه افتاده و باینجا آمده‌اند . یکی دو تن ازاین اشخاص بدون شك ترسشان بی‌علت نبوده‌است البته نه‌ترس ازهواداران دربار بلکه ترس ازانتقامجوئیهای خصوصی، مثلا معاون حضرت یعنی همان قاضی که قاتلان فریدون[1] بازرگان زرتشتی پارسی را

۱ـ نظر باینکه مطابق اسنادموجودجریان محاکمه قاتلان فریدون زرتشتی پارسی اهل هندوستان (درآنزمان مستعمره انگلستان) درآن ایام مورد توجه بوده وبهمین جهت هم این واقعه وجریان تعقیب ومحاکمه متهمین بقتل ضمن این اسناد منعکس شده‌است وبا توجه باینکه درآن تاریخ (یعنی سال ۱۳۲۶ قمری وسال ۱۲۸۷ شمسی) قانون مجازات مدونی وجود نداشت ومجازاتها برطبق حدود شرعی معین میگردید ، نگارنده این سطورمناسب دانست‌که مخصوصاً حکمی راکه درآنزمان برطبق حدودشرعی دراینمورد صادر شده و همچنین‌گزارش شماره ۴۹ مورخ ۲۹ ربیع الثانی ۱۳۲۶ محکمه جزا را درهمین خصوص‌که در شماره ۶۶ «روزنامه محاکمات تهران» مورخ ۲۹ ربیع‌الاخر۱۳۲۶ درج شده ونمودار وضع زمانی‌است که قانونی جزقانون شریعت اسلام درایران حکومت نداشته و از اسناد جالب توجه از لحاظ تاریخچه دادگستری ایران میباشد دراینجا نقل نماید :

«بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم- درخصوص اشخاص مفصله ذیل‌که درواقعه قتل فریدون دستگیر شده و در حضور امناء شرع مقدس در باره آنها اقراراتی شنیده و از بعضی دیگر معلوماتی تحصیل‌کرده بودند درمقابل تتصیرات‌آنها دراین واقعه ووقایع سابقه باتفاق‌آراء حجج اسلام و علماء اعلام دامت برکاتهم بعد از تحقیق و تدقیق کامل و رعایت مقتضیات وقت حکم براین شدکه ازقرار شرح ذیل سیاستاً تعزیر و مجازات شوند .

اولا با حضور جمعی از مؤمنین ضرب وجیع رادعی بعمل آید .

ثانیاً هفت نفر اشخاص مرقومه ذیل مغلولاً نفی بکلات و مدت پانزده سال محبوس باشند رحمن ولی ـ صادق ـ افراسیاب ـ صفر ـ علی ـ عیسی ـ روح‌الله و دو نفر ذیل بعد از تعزیر درمحبس دولتی دارالخلافه فعلا محبوس باشند تا مدت حبس‌آنها بعدازنظرجدیدمعین شود : اسمعیل وغلام‌خان و بر اولیای دولت است‌که اهتمام کامل در دستگیری باقی مقصرین نموده تا بعد از رسیدگی و تحقیق‌کامل حکم‌آنها معین شود . ۲۲ شهر ربیع‌الثانی ۱۳۲۶ .

بقیه پاورقی درصفحه بعد

محاکمه‌کرد از آنجمله است . بطوریکه در خاطر دارید مقصرین آن واقعه را طوری

بقیه پاورقی از صفحه قبل

محل مهر مبارك حضرت آیت‌الله آقای آقا سیدعبدالله بهبهانی - محل مهرحضرت آیت‌الله آقا میر سیدمحمد طباطبائی - محل مهر شریف حجةالاسلام آقای امام جمعه - محل مهرجناب آقا شیخ عبدالنبی - محل مهر آقای ظهیرالاسلام - محل مهر آقا شیخ محمد رضا - محل مهر آقا سید محمد معروف به عصار»

« راپورت محکمه جزا در این خصوص »

نمره ۴۹ - بتاریخ یکشنبه ۲۳ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶ - اشخاص مفصله ذیل که بارتکاب قتل فریدون زردشتی منسوب ومتهم وگرفتار شده بودند محکمه جزا آنها را بمقام استنطاق در آورده معلوم شدکه سوای غلام‌خان همه آنها بخانه فریدون مقتول داخل شده بعضی مرتکب سرقت‌که بدان اقرارنمودند وبرخی مرتکب قتل فریدون بوده‌اند و چندنفر از آنها بسرقت خانه حاجی قاسم نیز اقرارکردند وچندنفر ازمرتکبین قتل وسرقت مزبورنیز غائبند همچنین معلوم شده است‌که اغلب از این اشخاص علاوه بر این دو فقره قتل وسرقت سابقاً هم مرتکب سرقت و شرارت بوده‌اند .

بتاریخ ۱۷ شهر حال باحضور هیئت منصفه ازنمایندگان محترم حضرات حجج‌الاسلام دامت برکاتهم و انجمن‌های محترم ملی اشخاص مرقومه درمحکمه جزا حاضر شده وبموجب اقرارات خودشان‌که در دوسیه ضبط است اعتراف صریح نمودند وسابقاً دستخط جهان مطاع مبارك اعلیحضرت اقدس همایونی شاهنشاهی ارواحنا فداه در باب رسیدگی و مجازات قتله فریدون بشرف صدور انفاذ مقرون گردیده و رأی مطاع حضرات مقتدین الانام حجج‌الاسلام دامت برکاتهم و امناء شرع مقدس‌کثرالله امثالهم مجازات اشخاص ذیل را ازقرار تفصیل ذیل تعیین فرمودند محکمه جزا نیز امتثالاً لامرالمطاع بریاست جلیله اجزاء عدلیه اعظم مقرر میدارندکه مجازات مرقومه مقرر درباره آنها سریع جاری نمایند فی‌التاریخ ۱۳۲۶

این اشخاص بعد ازضرب شدید مولمی‌که باعث عبرت دیگران شود تبعید بکلات شده مدت پانزده سال درآن محبوس باشند- رحمن‌ولی خرقانی - صادق‌خرقانی - افراسیاب دورسون خوجلو - صفر تبریزی - علی مهربانی سرباز فوج امیریه - عباس اردبیلی - روح‌الله اردبیلی‌کلهران و این دونفر بهریك یکصد تازیانه زده بعنوان سیاست تعزیری موقتاً درحبس دولتی باشندتا حکم استخلاص‌آنها از محکمه صادرگردد غلام‌خان دورسون خوجلو - اسمعیل تبریزی اشخاص مفصله را هریك بشئونات نظامی نایل باشند آنها را از درجه منفك وعلامت نظامی آنها را سلب نمایند .»

(نقل از مجله‌کانون وکلای دادگستری شماره ۱۰۷ مورخ اسفند ۱۳۴۶ تحت عنوان «نگاهی به‌عدلیه سالهای اول مشروطیت گردآوری محمد حسین قندهاری وکیل دادگستری)

وحشیانه زده بودند که گفته شد ، دو تن از آنها بهلاکت رسیده‌اند لیکن این شایعه حقیقت نداشت و افراد مزبور بخشوده شده و اجازه داده شد به تهران برگردند . یکی دیگر از پناهندگان گویا در صف ملیون جنگیده و درمعرض خطر انتقام جوئی یکی از افراد بریگاد قزاق قرار دارد که گفته میشود برادرش بضرب گلوله او کشته شده است . باقی پناهندگان هدف مشخصی برای پناهنده شدن ندارند جز اینکه میخواهند در جای امنی بوده و از تعدی و تعرض احتمالی بدور بمانند . شایعاتی که در باره دستگیری افراد بگوش میرسد بسیار اغراق آمیز است ولی تردید نیست‌که شبها ، عده قابل ملاحظه‌ای از اشخاص دستگیر میشوند که غالباً بهانه و علت دستگیری هم کاملاً بی‌معنی و جزئی است .

برای مجسم‌کردن چهره وحشت عمومی مردم کافی‌است بگویم، که مفتاح‌السلطنه رئیس‌دایره اورانگلیس وزارت‌خارجه جزو نخستین‌افرادی است‌که به‌قلهك آمده است.

وی صریحاً اعتراف‌کرد که ازماندن در شهر بیمناك است و میگفت دو سه مورد دستگیری خودسرانه و بیمورد که وی اطلاع موثق دارد بعمل آمده است .

بهرحال، او مدت دو روز جرئت نکرده بود از خانه خود درتهران خارج شود. میگفت منهم‌مثل همه‌کس‌عضویك انجمن هستم وتأمین‌ندارم اماخوشبختانه ازانگلستان مدالی دارم ووقتی بخود جرئت دادم که به قلهك بیایم، آنرا در جیبم گذاشتم تا من‌را حفظ کند سپس مدال خود را بیرون آورد تا آنرا نشانم بدهد .

همه اینها اشخاصی آرام بوده ورفتارشان‌هم خوب بوده است ودلیلی وجود ندارد تا با آنها برخلاف افراد معمولی‌که برای‌گذرانیدن تابستان باینجا میآیند ، رفتارشود.

تاچهاردهم ماه گذشته ، عده پناهندگان از سی‌تن تجاوزکرده بود و طی دو روز متعاقب آن حدود سی وپنج تن دیگر وارد شدند و در باغی که مجاور محوطه سفارت واقع و توسط یکی از آنها اجاره شده ، مسکن اختیار نمودند . غالب افراد این دسته اخیر از تهران‌نیامده بلکه ازنواحی اطراف قلهك آمده‌اند زیرا چند تن درآن نواحی دستگیر شده و موجب وحشت عمومی شده است .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

شماره ۴۰۴ (تاریخ وصول ۳۱ اوت)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۱۲۵)

شماره ۲۱۳ قلهك ۱۳ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

طی ماه گذشته ، در اوضاع سیاسی داخلی تغییر چشمگیری حاصل نگشته اما یك تغییر جزئی هم که حاصل شده بنفع دسته ارتجاعی نبوده است. بطوریکه گفته میشود، شاه از امنیت جانی خویش بی نهایت نگران است و برای اینکه مصونیت بیشتری داشته باشد چند هزار تن از افراد جنگی عشایر را از بختیاری و کلهر و غیره باردوگاه خود در باغ شاه احضار نموده است و تعداد افراد قزاق را هم اضافه نموده و تقریباً همه سلاحهای مدرن تر توپخانه در اختیار کلنل لیاخف قرارداده شده است . ولی وفاداری افراد عشایر نامعلوم و تردید آمیز است . آنچه که این افراد را بتهران جلب کرده ، امید بغارت و تاراجگری بی حساب بوده است . و اینك که دریافته اند، آنها را بدین منظور نخواسته اند و اگر چپاولی هم صورت گیرد، در تبریز است وآنهم پس از انجام زد وخوردهای شدید بسیار ناراضی گردیده اند باوجود این حضور آنها در تهران بحال شاه مفید است ازاین جهت که شهررا دهشت زده کرده است . از سوی دیگر ، احتیاج به پول این امر را مشکوك ساخته که شاه تا چه وقت خواهد توانست آنهارا نگهدارد وبمحض اینکه آنهاتشخیص دهند پولی برای پرداخت بآنها دربساط نیست و امیدی هم به چپاول و تاراج ندارند ، بخانه های خود باز خواهند گشت کما اینکه گفته میشود دسته ای از بختیاریها قبلاً رفته اند . در عین حال ، آنها موجب نگرانی کلنل لیاخف هستند و او ناگزیر گشته برای ممانعت آنها از دست زدن به اغتشاش، اقدامات شدیدی بعمل آورد .

شاه باکوته بینی معمولی خود، هنوز هیچ قدمی برای هموار ساختن راه بازگشت رژیم مشروطه براساس شرایط مطلوب خود ، بر نداشته است . در حقیقت گفته میشود، که یکی دونفر از وزراء ونمایندگان سابق مشغول تنظیم قانون جدیدی برای انتخابات

و نظامنامه‌ای برای تشکیل مجلس سنا و محاکم عدلیه و غیره میباشند ولی تا کنون نتیجه‌ای دیده نشده است و ازآنجائیکه وقتی‌که برای تشکیل مجلس وعده داده شده ، رفته رفته در حال تمام شدن است ، بدگمانی و عدم اعتماد عمومی نسبت بتعهدات شاه پیوسته زیاد میشود فعالیت شخص‌شاه بیشتر بر تحقیقات درباره واقعه سوء قصد ماه فوریه گذشته و حوادث کم اهمیت دیگر مثل عملیات ظل‌السلطان و موضوع بست نشینان در سفارت عثمانی و عده معدودی افراد آشوبگر بی‌اهمیت‌که هفته‌ای درقلهك گذراندند، متمرکز بوده است، درحالیکه مشاورانش اگر توانسته‌اند مختصری از منافع شخصی‌خود چشم بپوشند ، به مبارزات تبریز توجه نموده‌اند و درحقیقت اگر علیرغم شایعات خیلی زیادی که وجود دارد ، این حرف را که اعدامهای تازه‌ای صورت نگرفته است قبول کنیم ، ظاهراً احدی در باغشاه بلزوم استمالت از افکار عمومی توجهی نکرده است .

بعکس، تمایلی علنی دیده میشود تا از انجام وعده شاه در تشکیل مجدد مجلس ممانعت شود زیرا کوششهائی بعمل آمده است تا درمرکز و ولایات ، عریضه‌های قلابی داده شده واینطور وانمودکردد که ملت خواهان مجلس نیست و ازشاه استدعای موقوف کردن آنرا مینمایند .

ولی بطوریکه شنیده‌ام ، از هنگام دریافت خبر مبنی بر تشکیل مجدد مجلس نمایندگان عثمانی ، این نقشه متروك گردیده است . در باغشاه نشانه‌ای از اتخاذ یك سیاست مثبت دیده نمیشود لیکن آشکار بنظر میرسدکه شاه برخلاف‌گذشته ، کمتر میل دارد به دسته روسی دربار اتکاء کند و از این جهت امیر بهادر جنگ را مشاور اصلی خود، نموده است. احتمال دارد به اعلیحضرت‌گفته شده است که کلنل لیاخف درحمله به مجلس ومسجد در روز۲۳ ژوئن از دستورات دولت خود تخطی‌کرده است ودرآینده وظیفه‌اش منحصراً محافظت از شخص شاه خواهد بود . لیکن اعم از اینکه این فرضیه صحیح باشد یا خیر در اینکه امیر بهادر جنگ و دسته کوچکی از درباریان از قبیل علیخان و حشمت‌الدوله ، در حال حاضر قدرتی فوق‌العاده دارند . جای تردید نبوده و مسلم میباشد . تحت نفوذ این دسته خلوتخانه درباری همان ترتیب قدیم از نو

برقرارشده واثروجودی وزراء صفراست. ویادرواقع با توجه به‌استقبالیکه‌ازپیشنهادهای مسیو بیزوت درمورداصلاحات مالی بعمل‌آوردند ، بمثابه‌آلت اجرای مقاصد درباریان مقتدر بویژه امیر بهادرجنگ‌که با شیوه‌های ایرانی خود بدون تردید پولهای هنگفتی بجیب میزند ، درآمده‌اند . هدف این عده طبعاً ادامه وضع کنونی است تا آنجائیکه ممکن باشد و با نگرانی به‌بازگشت رژیم مشروطه که بی‌شك در راه منافع آنها سدی ایجاد خواهد کرد مینگرند و از هرکوششی در قدرت دارند ، برای جلوگیری از آن استفاده میکنند. بین آن عده‌ای‌که داخل این محفل ممتاز میباشند با اینکه جزو دسته شاه هستند، یك عدم اعتماد زیادی نسبت باینکه‌آینده چه پیش خواهدآورد ، آشکارا وجود دارد . از این رو آصف‌الدوله واقبال‌الدوله‌که بتازگی به مقام والیگری فارس و اصفهان منصوب شده‌اند، عدم رغبت زیادی به‌اشغال مقام خود نشان میدهند درحالیکه سپهدارکه وفاداری وی بوسیله لغویکجانبه قراردادپردرآمدمقاطعه عایدات تلگرافخانه مورد آزمایش واقع‌گردید ـ وعین‌الدوله هم هنوز در راه خود بسوی تبریز، به‌دفع‌ـ الوقت میگذرانند این دو نفر بعنوان فرماندار نظامی و والی میبایست بنام شاه در آن ایالت آرامش را برقرار سازند . همین روحیه عدم تمایل بکار ، در افراد ارتش نیز وجود دارد حتی یك دسته قزاق‌که از ارومیه (رضائیه فعلی) به‌تبریز اعزام شده است ، از حمله به ملیون امتناع ورزیدند . از طرف دیگر حزب ملیون هنوز از ضربه کودتا حال خودرا باز نیافته است. علت سکون و بیحرکتی‌آنهم بیشتر بعلت غیبت رهبران واقعی آن است‌که یا پنهان شده ویا بخارج ازکشورفرارکرده‌اند. عده معدودی ازشخصیتهائی که دارای وزن وموقعیتی درکشور بوده ونسبت به‌جنبش مشروطه‌خواهی صمیمانه احساس همدردی میکنند ، تصور میکنند که ایران هنوز برای داشتن دولت مشروطه آمادگی ندارد و ازاینرو حاضر نیستند با اقدامی بیموقع آزادی خویش را بخطر افکنند . از اینجهت با اینکه احساسات علیه استبداد فروکش نکرده وبا وجودیکه خبرهای رسیده درباره وقایع جدید درترکیه ، مردم را تشویق کرده‌است مع‌الوصف هیچ جنبشی جدی صورت‌نگرفته‌است ولی‌معهذا اثراعلامیه صادره ازطرف مجتهدین نجف بنفع مشروطیت جالب توجه میباشد .

این خبر تازه شروع شده‌است که بگوش مردم برسد اما تاکنون با واکنشی روبرو نگردیده‌و اشخاص مطلع متمایل با این عقیده‌اند که هرزمان که خبر اینکه رهبران روحانی شیعه علیه شاه فتوی داده‌اند عمومیت پیدا کند، تعصب ملت بطور کنترل ناپذیری تحریك خواهد شد .

بعقیده شخص من ، وضع آینده بیشتر بسته به توانائی شاه در تثبیت سلطه خود نسبت به‌تبریز خواهد بود تلگرامهای غیرمرتبط که ازمستر استونس نایب کنسول دریافت کرده‌ام ، بظاهر مؤید شایعاتیست که دراینجا بگوش میرسد . این شایعات حاکیست که مبارزه تبریز بمیزان زیادی جنبه مشروطه خواهی خودرا از دست داده‌است و رفته‌رفته بصورت جنگ طبقاتی درمیآیدکه انگیزه افراد دسته‌جات طرفین هم منافع شخصی است و هم سیاسی ولی بهرصورتیکه باشد بدون تردید هرگاه نیروهائیکه اسماً بحمایت شاه مبارزه میکنند شکست بخورند، نتیجه بصورت فیروزی حزب ملیون تلقی شده وموجب تقویت وتحرك عمده آنها درسراسرکشور خواهد شد. درواقع وضع آینده نزدیك بسته به‌نتیجه مبارزه درشهر تبریزاست. حال این مبارزه چگونه پایان خواهد یافت ، نمیتوان پیش‌بینی‌کرد. شاه با تسریع دراعزام دستجات امدادی، سخت میکوشد برمخالفان خود پیروز گردد لیکن ، ظاهراً سپاهیان دلگرمی چندانی نشان نمیدهند و رهبران آنها هم در انجام وظیفه خود سرد و بی‌میل میباشند درحالیکه دسته مخالف گرچه بشدت تحت فشار است ، بعلت مواعید مبهم برای کمك که از ترکیه دریافت داشته‌اند تهییج وتشویق شده است .

سایر نواحی ایران ظاهرا بی‌تفاوت بنظرمیرسد و احتمال کلی میرود که چنانچه شاه بتواند لیاقت خویش را در فرمانروائی بثبوت برسانند ، توده ملت موقتاً هم که شده برای برگشت بحکومت ابتبدادتسلیم خواهندشد. بدبختی شاه اینست که چنین توانائی ولیاقتی ازخود نشان نداده و ازاین رو هرج ومرج ونا امنی درفارس ، درجاده اصفهان و یزد و در بم و ریگان آغازگشته است واین امر البته موجب بی‌اعتباری اوخواهدشد با این حساب ، بطور کلی موقعیت شاه متزلزل بنظر میرسد و بدبختی او این است که

درحالیکه خود وی کاملاً فاقد شرایط وصفات لازم برای مقابله با اوضاع دشواری است که خودش بوجود آورده‌است نتوانسته است بهتر از امیر بهادر جنگ‌هم مشاوری برای خود بیابد امیر بهادر جنگ هم شخصی است که هدفهایش کاملاً خودخواهانه است و تنها صفت بارز او بی‌پروائی است‌که در ایران غالباً بجای اراده وتصمیم بحساب میآید.

مسلماً نظریه و اندرز وی بشاه این است‌که وعده خویش‌را مبنی بر تشکیل مجدد مجلس نادیده بگیرد و تردید نیست که این اندرز مطابق میل اربابش خواهد افتاد. لیکن اگر شاه بدین اندرز عمل کند و در صورتیکه سه ماه مهلتی که داده شده بدون صدور فرمانی برای انتخابات جدید، سپری گردد، احتمال قوی میرودکه حزب ملیون در تهران درصدد بر خواهد آمد که باین سفارت وشاید حتی بهمه میسیونهای خارجی متوسل شده وبخواهندکه به‌اعلیحضرت شاه فشار وارد آورندکه مواعید خویش‌را عملی نماید. لذا چنین بنظر میرسدکه بهرحال تشکیل یك‌مجلس جدیدی پیش‌از پایان سال حتمی باشد. حتی در آنصورت‌هم تردید دارم که وضع ایران از حالا بهتر باشد. اگر شاه بتواند ترتیب انتخاب نمایندگان سر سپرده و چاپلوسی بدهد پارلمان جدید تنها منشاء اثرش‌این‌خواهدبودکه موقتاً برقراری‌طرزحکومت قدیم راکه موجب برانگیخته شدن جنبش مشروطه خواهی گشت، تصویب کند، در حالیکه از سوی دیگر، اگر انتخابات آزاد باشد، احتمال قوی میرود مجلسی انتخاب شود که مثل مجلس پیشین نظرش‌نسبت به‌اعلیحضرت خصمانه باشد ولی بدون داشتن حمایت انجمن‌هائیکه بتواند خصومت خود را منشاء اثر بسازد. در هیچ یك از این دو صورت، اصلاحات پیشرفت نخواهد کرد.

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۴۶۲

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ (۲۸۴۳۵)

شماره ۲۴۴ تلگرافی وزارت خارجه ۵ سپتامبر ۱۹۰۸

بازگشت به تلگرام شماره ۲۴۳ مورخ ۲۴ ژوئیه و نامه شماره ۱۹۳ مورخ اول اوت شما در باره پرداخت وام به ایران .

دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان آماده‌است بمحض اینکه مسیو بیزو دروضعی قرار گیرد که بتواند درخواست لازم را تسلیم کند ، از پیشنهادی که در سال ۱۹۰۶ تنظیم گشت و بر اساس آن قرار شد بریتانیای کبیر و روسیه مبلغ چهار صد هزار لیره بدولت ایران پرداخت کنند ، پیروی نماید . ولی اعطاء این وام لزوماً باید منوط بر شرایط زیر باشد :

۱ـ از این وام نبایستی برای جلوگیری ومتوقف ساختن مشروطیت استفاده‌بشود بلکه بنحوی پرداخت خواهد شدکه مصرف‌آن خود وسیله‌ای برای حمایت ازمشروطیت باشد (میتوان شرط نمودکه این وام فقط برای مدت کوتاهی است و قبل از انقضاء این مدت ، مجلس باید برای تصویب یا استرداد وام مزبور تشکیل شود).

۲ ـ چگونگی صرف وام مزبور باید بوسیله تضمینات مناسب کنترل شود .

دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان ترجیح میداد که چنین وامی لازم نمیگشت و پیش‌از موافقت با آن‌هم میل دارد شرایطی‌را که براساس آن موارد ذکر شده در بالا تضمین خواهد شد بدقت مورد بررسی قرار دهد این‌تلگراف صرفاً محض‌اطلاع شماست و برای این مخابره گردید تا چنانچه موضوع وام غفلتاً مطرح شود ، بتوانید از آن استفاده کنید .

شماره ۳۶۳ (تاریخ وصول ۶ سپتامبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۹۱۰)

شماره ۲۰۶ تلگرافی تهران ۶ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع اظهارات مشترك انگلیس و روس به شاه در باره اوضاع داخلی . عطفا به تلگرام شماره ۲۴۳ مورخ ۴ ماه جاری شما وزیر مختار روس و اینجانب معتقدیم

ترجمه فارسی متن مطالبی که مورد موافقت واقع شده بصورت یادداشتی برای شاه ارسال گردد زیرا اعلیحضرت سه چهار روز است بعلت تب بستری است دبیوان امور شرقی دو سفارتخانه روز سه‌شنبه یادداشت را باردوگاه شاه خواهندبرد و درصورتیکه شاه نتواند آنها را بحضور بپذیرد ، یادداشت را به وزیر امورخارجه که ترتیب حضور وی در اردوگاه داده خواهد شد ، تسلیم خواهند نمود .

برای احتراز از اتلاف وقت، این ترتیب بنظر ما بهترین راه است زیرا چنانچه درخواست شرفیابی کنیم ممکنست در آخرین لحظات ، بیماری شاه بهانه بشود .

☆☆☆

شماره ۴۶۷ (تاریخ وصول ۷ سپتامبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۰۹۲۴)

شماره ۲۲۵ خیلی محرمانه قلهک ۲۰ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو تلگرام شماره ۲۷۴ مورخ ۱۶ ماه جاری افتخاردارم باستحضار برسانم در جریان مذاکرات روز هفدهم ماه جاری وزیر مختار روس از من پرسید ، آیا گزارش مربوط به مصاحبه مطبوعاتی احتشام‌السلطنه را که اندکی پس‌از کودتا در برلن با یکی از خبرنگاران بعمل‌آورده است دیده‌ام؟ چون جواب منفی دادم مسیودوهارتویگ گفت، لحن اظهاراتی که وزیرمختار منصوب ایران بدلندن درباره اقدام‌شاه بکاربرده‌است چنان وقیحانه‌بوده است که وی متن آنرا باستحضاراعلیحضرت همایونی‌رسانیده و گفته است کسی که در باره پادشاه فرمانروای خود با چنین لحنی صحبت کند، محال است بتوان او را بنمایندگی یک کشوری به دربار یک کشور خارجی گسیل داشت و براثر اظهارات او ـ هارتویگ ـ بوده که شاه تصمیم گرفت از رفتن احتشام السلطنه بمحل مأموریتش ممانعت نماید .

احتشام‌السلطنه ص۷۲

علاءالسلطنه‌که امروز با احتیاط از او سئوالاتی دراین باره‌کردم ، اظهار داشت

سخن مسیودوهارتویگ بطورکلی صحیح است . مسیودوهارتویگ همچنین باعصبانیت ازدرستی وامانت احتشام‌السلطنه یادکرده ومخصوصاً بطورمثال ازجمله اتهامات مشارالیه گفت که وی هنگام ریاست مجلس نه تنها بابت این مقام حقوق دریافت میکرده بلکه بعنوان وزیرمختار درلندن وهم بعنوان نماینده ایران درکمیته مختلط درارومیه (رضائیه فعلی) حقوق دریافت مینموده‌است. بعقیده اینجانب موضوع ازهمین‌قرار بوده‌است لیکن با درنظرگرفتن اینکه مقیاس ومعیار امانت و درستی درایران نازل است گمان میکنم عده افرادایرانی‌که این نوع سوء استفاده ازمقام را عملی ناصواب بدانند خیلی‌کم است ارتجاعیونیکه باکمك روسیه توانسته‌اند مجدداً بقدرت برسند، متعجب خواهند شدکه مشارالیه نتوانسته است بعنوان وزیرمختارایران دربرلن هم حقوق دریافت‌کند . مسیو دوهارتویگ البته ازاین‌موضوع آگاه است و اشتیاق اوبراینکه نماینده ایران درلندن باید شخصی باشد که در شرافت او هیچ لکه‌ای وجود نداشته باشد ، ظاهراً از عشق او به‌امانت و درستی‌کمتر سرچشمه میگیرد تا ازعلاقه‌اش باینکه به‌بیند سفارت ایران را شخص بی‌اهمیتی اشغال‌کند که صمیمانه نظریه روسیه را درباره اوضاع منعکس نماید یا دست‌کم شخصیتی باشد که نظریاتش کمتر آزادیخواهانه بوده و خودش هم با اخلاق واقعی وهدفهای شاه‌کمتر از احتشام‌السلطنه آشنا باشد .

این نکته را هم بایدبعرض برسانم‌که اگرمسیودوهارتویگ قبل ازاینکه مطالبی بعرض شاه برساندکه موجب فراخواندن یك نماینده خارجی‌گرددکه اعلیحضرت پادشاه انگلستان قبلاً آمادگی خود را برای پذیرش وی اظهار داشته‌اند توجه این جانب را بمطالب روزنامه مورد بحث جلب می‌نمود تا اینکه بتوانم قضیه را بشما گزارش دهم عملش بیشتر با راه و رسم مبانی بین‌المللی مطابقت میداشت .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

✡✡✡

بعدالتحریر : پس از نوشتن مطالب بالا موفق شدم یك شماره از روزنامه ۲۹ ژوئن «ژورنال دوباتس» راکه ترجمه مصاحبه احتشام‌السلطنه را با خبرنگار « برلیز -

تاگبلات» منتشر کرده است، بدست آورم . درصورتیکه این ترجمه صحیح باشد، آشکارا معلوم میشود که انتقادات وحملات رئیس پیشین مجلس بیشتر متوجه مسیوشاپشال وکلنل لیاخف مشاوران روسی شاه است تا خود شخص اعلیحضرت و این موضوع را مسیو دوهارتویگ در گفتگویش با من بدان اشاره نکرد . متن نوشته « ژورنال دوباتس » به پیوست تقدیم گردید .

س . ام . ام

☆☆☆

شماره ۵۰۷ (تاریخ وصول ۱۲ سپتامبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۱۷۳۴)

شماره ۳۰۵ تلگرافی تهران ۱۲ سپتامبر ۱۹۰۸

نایب‌کنسول ما درتبریز گزارش میدهدکه پیش ازظهر دیروز هیأتهای نمایندگی را تا جلسه مذاکره با استاندار و نیز بازگشت ازآن جلسه همراهی کرده است . او بغیر ازاین‌اقدام‌شرکتی درمذاکره نداشته است. استاندار‌درپاسخ‌اظهارات‌هیأتهای نمایندگی امتناع نمود از اینکه مشروطیت را پیش از اینکه مجددا مورد تأیید شاه قرار گیرد ، برسمیت بشناسد یا اجازه دهدکه انجمنهای محلی‌از نوگشایش یابند، وی خواسته است تا مجاهدان بیدرنگ تسلیم شده وسلاحهای خودرا بزمین نهند. او درپایان‌گفته است‌که شاه مایل هستند محاکم عدلیه تشکیل یابد وامتیازهائی ازآن‌نوع‌که در ژانویه ۱۹۰۶ ازآنها سخن بمیان‌آمد ، قائل شوند .

حزب ملیون از سرکنسول روس دعوت نمودتا درمذاکرات شرکت‌کند لیکن او گفته است‌که اگرازهمقطاران‌دیگرش‌همچنین دعوتی بشوداوحاضر بشرکت نخواهدشد.

هنگامی‌که مذاکرات درجریان بود، کردهای ماکو با تجهیزات توپخانه‌ای بمحله شمال غربی شهر حمله میکنندکردها کاملاً شکست خورده وبات توپ خود را از دست میدهند . تلفات دوطرف در حدود ۲۰۰ نفر برآورد شده‌است . شك نیست‌که شاه پیش از صدور فرمان تشکیل مجلس امیدواراست شهررا منکوب‌کند .

اضطراب زیادی وجود دارد و اوضاع خطیر است روید سرکنسول روس با توجه بداظهارید مشترك اخیر دو دولت بدشاه درنظر اینجانب غیرقابل توضیح میباشد .

شماره ۵۳۹ (۳۲۵۰۷)

از سر ادواردگری به مستر مارلینگ

شماره ۲۶۴ تلگرافی وزارت خارجه ۱۸ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع اظهارات مشترك به‌شاه درباره تشکیل مجدد مجلس. کاردارسفارت روسیه امروز بوزارت خارجه مراجعه و بنا بدستور دولت خود ، اظهار داشت‌که روز بعد از تسلیم اظهاریه به اعلیحضرت نسخه‌های چاپ سنگی از اظهاریه مزبور بصورت دیگر در بازار توزیع شده و در آن نام روسیه مبنی براینکه در دادن اظهاریه مشترك شرکت داشته بکلی حذف گردیده‌است. وزیرمختار روسیه بوزارت خارجه ایران مراجعه میکند و در آنجا باو میگویندکه مسترچرچیل مسئول سند مورد بحث بوده است . بایدبدون فوت وقت دقیقاً تحقیق کنیدکه‌آیا این ادعا اساسی دارد یا خیر وچنانچه بی‌اساس است آیا یکی دیگر از اعضاء کادر شما چنین عملی مرتکب شده است .

☆☆☆

شماره ۵۴۰ (تاریخ وصول ۱۹ سپتامبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۲۵۶۶)

شماره ۳۰۹ تلگرافی تهران ۱۹ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع اظهاریه مشترك انگلیس و روس بشاه - پیروتلگرام شماره ۳۰۶ مورخ ۱۴ ماه جاری وزیر امورخارجه دیشب پاسخ شاه راکه مضمون آن در زیر آمده است، برایم فرستاد .

«مشغول انجام اقداماتی هستیم‌که مجلس‌را مطابق مقتضیات اوضاع‌کشور ومبانی مذهبی وبه‌نحوی‌که سبب تجدید هرج ومرج نگردد تشکیل دهیم وبدین‌صورت مواعید خویش را عملی میسازیم. امیدوارم بتوانم درتاریخی‌که دو دولت شما دریادداشت خود بمن عنوان‌کرده‌اید ، فرمان مربوط بتشکیل مجلس را صادرکنم اما تا زمانی‌که نظم در تبریز برقرار نشود و دولت فرصتی برای دادن ترتیبات لازم نیابد ، پارلمان افتتاح نخواهد شد . »

مسیو دوهارتویگ بمن اظهار میدارد مذاکرات در تبریز درحال پیشرفت است و زد وخورد قطع گردیده است من بتازگی گزارشی دراین باره دریافت نکرده‌ام .

با درنظرگرفتن اینکه علیرغم توصید دو دولت مبنی براینکه اقدامات آشتی - طلبانه‌ای درتبریز بعمل‌آورده‌شود. اعلیحضرت به‌کردهای ماکو اجازه دادند بشهرحمله کنند. درنظراینجانب پاسخ شاه مخصوصاً قانع‌کننده نیست . بعلاوه اعلیحضرت‌اطمینانی به‌اینکه قوانین اساسی حفظ خواهد شد نداده است .

☆☆☆

شماره ۵۴۱ (تاریخ وصول ۱۹ سپتامبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۲۵۶۹)

شماره ۳۱۰ تلگرافی تهران ۱۹ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع اظهاریه مشترك انگلستان و روسیه بشاه - بازگشت به تلگرام شماره ۲۶۴ مورخ ۱۸ ماه جاری شما . بغیر از سند امضاء شده‌ایکه برای تقدیم به‌اعلیحضرت به وزیر امور خارجه تسلیم شده از طرف این سفارتخانه رونوشت دیگری بهیچ نوع منتشر نشده است . بموجب متن تلگرامی که شما مخابره نمودید ، در متن انگلیسی سند نامی از روسیه برده نشده است .

روز یازدهم ماه جاری علاءالسلطنه که برای استفسار از اینکه آیا این جانب اطلاعی درباره چگونگی انتشار رونوشت ادعائی‌دارم یاخیر بمن مراجعه وگفت، نخست وزیر و او نسخه‌های آن سندرا دارند وبعداً اینجانب ازیك منبع کاملاً مستقلی تصادفاً اطلاع حاصل نمودم‌که شخصی وابسته به‌اردوگاه شاه عین مضمون اظهاریه مشترك را ، بخارج‌گفته است . این موضوع پیش از ظهر روز نهم ماه جاری از این منبع در بازار دهان بدهان‌گشته است. من این مطلب را طی نامه خصوصی بوزیرامورخارجه اطلاع دادم وشفاهاً نیز موضوع را به مسیو دوهارتویگ‌گفتم .

غروب روزهشتم موضوع مراجعه مترجم سفارت بدربارکه برملاگشته بودبصورتی نادرست وتا حدی اغراق‌آمیز بگوش خبرنگار «تایمز» رسید و اوجزئیات موضوع را

از من تقاضا نمود لیکن اینجانب امتناع نموده و از او خواستم اگر میخواهد به لندن تلگراف کند ، بعضی اظهارات ناصحیح را حذف نماید . روز یازدهم وقتی این مطلب را به وزیر امور خارجه گفتم ، او از مستر چرچیل نامی بمیان نیاورد و اظهار داشت، توضیحاتم اورا قانع کرده است. احتمال دارد، که منشاء و منبع گزارشهای مزبور همین باشد که توضیح گردید و بی‌شك توسط دسته ارتجاعی بدین منظورکه بشاه بقبولاندکه ما در واقع پشتیبانی روسیه را بدست نیاورده‌ایم انتشار داده شده است .

بعقیده اینجانب اینکه موضوع اظهاریه مشترك انتشار یافته است بشاه زیانی نمیرساند زیرا اگر او دراظهاراتش صمیمیت داشته باشد میتواند باپیروی از اندرزهای این دو دولت ، از وانمود شدن اینکه در برابر تبریز تسلیم شده‌است احتراز نماید .

مطلب زیر خیلی محرمانه است :

روز دهم ماه جاری ، وزیر مختار اتریش به مستر چرچیل گفته است که مسیو دوهارتویگ مفاد اظهاریه مشترك را برایش بازگو کرده‌است لیکن حاضر نشد فاش‌کند در چه تاریخ این موضوع بوی گفته شده است .

شماره ۵۳۷ (تاریخ وصول ۲۰ سپتامبر ۱۹۰۸)

از سر جرارد لوتر به سر ادواردگری

شماره ۲۶۶ تلگرافی قسطنطنیه ۲۰ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع سرحد ترکیه و ایران ـ به تلگراف شماره ۱۶۸ سر نیکلسون مراجعه فرمائید .

گرچه صدر اعظم باینجانب اطمینان میدهد که اوامر لازم صادر و ارسال شده ولی نمیتواند عقب نشینی سپاهیان را تأیید نماید وهیچ خبری‌هم از عقب نشینی واقعی سپاهیان به سفیران روسیه یا ایران یا خود اینجانب نرسیده است در اینصورت گمان میکنم تقدیم یادداشت متحدالمضمون بیموقع میباشد .

شماره ۵۴۸ (تاریخ وصول ۲۱ سپتامبر)

از سر جرارد لوتر به سر ادواردگری (۳۲۶۲۹)

شماره ۵۸۰ قسطنطنیه ۱۶ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارد به پیوست دو نامه رسیده از سر کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در بغداد را که طی آن اضطراب در گیر شده درمیان مجتهدین ساکن نجفرا درمورد پارلمان ایران گزارش داده است تقدیم دارد .

با تقدیم احترامات - امضاء - جرارد لوتر

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۵۴۸

از سرگرد (مازور) رامسی به دولت هندوستان

محرمانه بغداد ۷ اوت ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارد مراتب زیر را محض اطلاع دولت هندوستان باستحضار برساند :

۲- بردولت هندوستان پوشیده نیست که هیجانات اخیر برای استقرار حکومت ملی در ایران تا درجه زیادی در نجف ترتیب داده شده و نظارت شده است . چهارتن رهبران این نهضت عبارتند از: میرزا محمدحسین میرزاخلیل که مردی است خیلی مسن و با وجود اینکه خود عملا نمیتواند در جنبشهای سیاسی نقشی فعال بر عهده گیرد ، اسم و عنوان خیلی وزینی دارد - ولی حزب مشروطه خواه از حمایت معنوی و نفوذ او کاملاً برخوردار است، ملا محمد کاظم خراسانی که عضو فعال و پیشرو جمعیت مذهبی سیاسی است با شیخ عبدالله مازندرانی که ظاهراً در عملیات ملا محمد کاظم و حاجی میرزا حسین ، شرکت مینماید ، و سید کاظم یزدی که بظاهر شرکتی در هیجانات سیاسی ندارد .

۳ - از آنجائیکه شاه در تهران تفوق پیدا کرد ، این مجتهدین نتوانستهاند

تلگرافهائی بایران مخابره نموده یا دریافت دارندو بطوریکه کسب اطلاع نموده‌ام حتی باشکال میتوانند اطلاعاتی بوسیله نامه بدست آورند و ازاین رو ، در وضعیت دشواری واقع شده‌اند اینها تا درجه زیادی مسئول اصلی وجود حزب ملی بعنوان عامل بزرگی درسیاست بوده‌اند واینکه آن حزب دچارگرفتاری شده‌است قادر به‌یاری آن نیستند. بطوریکه از نایب‌کنسول در کربلا شنیده‌ام ، مجتهدین نجف بوسیله خطوط تلگرافی عثمانی که مستقیماً بدین منظور اتصال داده شده با جامعه ایرانی ساکن قسطنطنیه در تماس بوده‌اندولی نایب‌کنسول نتوانسته است ازموضوع و نوع مذاکراتی‌که صورت‌گرفته است اطلاعی بدست‌آورد . بطوریکه نایب کنسول خبرداده ، سخنگوی جامعه ایرانی درقسطنطنیه شخصی بنام سیدمحمدتقی یا سید مرتضی بوده‌است .

۴ ـ وضع براین منوال بودکه روز چهارم اوت شخصی بمحل اقامت رسمی من مراجعه و ازمن وقت ملاقات خواست . این شخص شیخ اسمعیل فرزند حبیب‌الله رشتی و داماد ملامحمدکاظم خراسانی بود و بطوریکه‌کسب اطلاع‌کرده‌ام ، پسرملامحمدکاظم هم تا بغدادهمراه او بوده‌است. اینجانب فوراً باو وقت دادم و داخل شد وگفت نامه‌های خودرا همراه نیاورده است زیرا گمان میبرده که من وقت دیگری برای ملاقات تعیین خواهم نمود . ولی گفت ، حاضر است مدارکی ارائه دهد که ثابت میکند او ازجانب سران مجتهدین نجف سخن میگوید همچنین رونوشت تلگرامهائی‌که مبادله شده‌بود، همراه‌داشت . مضمون تلگراف زیرکه روزچهارم اوت بعنوان وزیر مختار انگلیس در تهران مخابره و به‌قسطنطنیه تکرار نمودم جان‌کلام مذاکراتی است‌که واقع شد .

سئوالهای زیر توسط قاصد پیشوایان مجتهد نجف از من شد :

«۱ـ موقعیکه درابتداء امرمشروطیت درایران اعطاگردید، بنابداظهارمجتهدین مزبور ، این مشروطیت با پشتیبانی دولت بریطانیا بدست‌آمد آیا دولت انگلیس هنوز هم ازحزب مشروطه‌خواه پشتیبانی می‌کند ؟

«۲ ـ آیا اینجانب حاضرم‌که به‌مجتهدین مزبور نظرمشورتی داده و راهنمائی کنم‌که بهترین راهی‌که آنها درآتیه میتوانند در پیش گیرند چیست ؟ احساسات مردم برعلیه دولت روس و افسرقزاق روسی بسیار شدید است .

«خط تلگرافی عثمانی دراختیارمجتهدین قرارداده شده وآنها با ایرانیان ساکن قسطنطنیه مخابراتی نموده‌اند .

«بطوریکه مطلع شده‌ام ، مجتهدین مزبور به سلطان عثمانی اجازه داده‌اند که آذربایجان را اشغال‌کند وگفته‌اند ، شاه به کتاب مقدس اسلام و مساجد شلیك کرده و رهبران مذهبی مردم را تبعید نموده‌است وسلطان عثمانی بعنوان رئیس وپیشوای دنیای اسلام ، باید این توهین‌ها را تلافی‌کند[1] .

«رابطه مجتهدین با تهران بکلی قطع شده‌است . آنها ظاهراً ازوضع دشواریکه درآن هستند آشفته ومضطرب شده و اکنون محتملاً نسبت بدعقلائی بودن عملشان در دعوت از سلطان عثمانی بمداخله درامور ایران مردّد شده‌اند .

« پس از شنیدن سخنان قاصد مزبور ، عمل آنها را در دعوت دخالت بیگانه مذمت‌کردم وگفتم‌گمان نمیکنم روسیه اجازه دهد که عثمانی بدون جنگ آذربایجان را اشغال کند و اظهار نظر کردم تا آنجائیکه من میدانم ، در قسطنطنیه اماکن خیلی معدودی وجود داردکه شیعیان بتوانند بطورعلنی نماز بخوانند .

چون با والی قرار ملاقات داشتم از این رو برای پایان دادن بداین بحث این موضوع را بعنوان علت وعذر تذکر دادم .

« احتمال میرود فرستاده مزبور بار دیگر برای ملاقات اینجانب بیاید. آیاوزیر مختارمیل دارد اینجانب روش خاصی درپیش‌گیرم یا صرفاً بگویم‌که اجازه ندارم راجع بدسیاست ایران صحبتی بنمایم؟ اگر اینجانب را اجمالاً از اخبار و وقایع ایران‌آگاه نمائید ، بسیارممنون خواهم شد .»

گفتگوی ما کدمطالب بالا خلاصه تلگرافی آن است ، چندین ساعت بطول

۱ــ ظاهراً بین این وقایع وتلگرافات علماء و مجتهدین ساکن نجف و استمدادی که از سلطان وقت عثمانی شده است با اخبار مندرج درفقره شماره ۵۴۷ (بلافاصله قبل از همین گزارش) موضوع تلگراف سرجراردلوتر سفیرکبیر انگلستان در ترکیه (بشماره ۲۶۶ مورخ ۲۰ سپتامبر ۱۹۰۸) بعنوان سر ادواردگری راجع به تمرکز سپاهیان ترکیه در مرز ترکیه و ایران ارتباطی موجود است . ــ ح .م .

انجامید . چنین بنظرم رسید که این شخص ملاقات کننده میخواست اینطور استدلال نماید که چون حزب مشروطه خواه مورد تشویق ما بوده بنا بر این ما هم برای این گرفتاریهائی که پیش آمده است مسئولیت داریم. گفتم من ازطرف دولت متبوعه‌ام اجازه ندارم درامور سیاسی ایران مذاکره نمایم و باندازه کافی هم دراین زمینه اطلاعاتی ندارم تا از روی اطمینان اظهاراتی بنمایم ولو اینکه هر چه هم بگویم بعنوان اظهار نظر خصوصی‌ام تلقی شود .

گرچه کاملاً آشکار بود که مجتهدین نجف فقط چون خود را بیچاره یافته‌اند، به نماینده دولت انگلستان مراجعه کرده‌اند مقید بودم که جواب رد و یأس آمیزی به ملاقات کننده خود نداده باشم از این رو توضیح دادم ، که مداخله مستقیم خارجی در امور داخلی ایران خارج از موضوع میباشد و اینکه حزب ملیون موقعی که بر ضد شاه قیام نمود بکاری جدی و دشوار دست زده است و معقول نیست انتظار داشته باشیم که شاه واطرافیانش بدون مقاومت از تمام امتیازات خویش صرفنظر نموده وتسلیم شوند همچنین گفتم ، صرف نظر ازاینکه اینجانب در مقام کنونی خود در بغداد آیا حق دارم در اینمورد یك اظهار نظری بکنم یا خیر. برای احدی امکان ندارد که بتواند درباره آنچه‌که باید درآینده انجام شود، یك‌عقیده صحیحی اظهار بدارد مگر اینکه اطلاعات دقیق وموثقی ازاوضاع کنونی تهران وشهرستانها داشته‌باشد. گفتم تنها سخنگوی مسئول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درباره امور ایران، وزیر مختار انگلیس در تهران میباشد و هرگاه ملاقات کننده من مدرکی حاکی از اینکه وی صلاحیت دارد از جانب مجتهدین نجف با من سخن گوید ارائه دهد ، میتوانم پیام آنها را برای وزیر مختار انگلیس تلگراف نموده و پاسخ ایشان را هم بآنها اطلاع دهم .

شیخ اسمعیل با اظهار اینکه حرفهای اینجانب او را گیج کرده و چیزی هم باو نگفته‌ام مرا ترك نمود ومن پاسخ دادم اگر بعداً برای ملاقات اینجانب بیاید سعی‌خواهم کرد روشن‌تر صحبت کنم چه در آنموقع میتوانم معرفی نامه‌هایش را ملاحظه نمایم و ضمناً هم اوراق و اسناد مربوط بامور سیاسی داخلی ایران را که در دفتر کارم موجود

است ، مطالعه نمایم .

۵ ـ اوراقی‌را که اظهار شده رونوشت برخی‌از پیامهائیست‌که وقتی‌خط تلگرافی در اختیار مجتهدین قرار گرفته بین آنها و ایرانیان قسطنطنیه رد و بدل شده ملاحظه نموده‌ام‌گرچه این تلگرامها مربوط بمسائل سیاسی‌است وبسبك غیرمأنوسی نوشته شده که معمولاً درمباحث مذهبی شرقی بکاربرده میشود وازآنجائیکه رونوشتها هم بد خط است خیلی مشکل است مطلب را درك کرد ولی اینطور میرساند که سید محمدتقی یا سید مرتضی نامی بعنوان سخنگوی ایرانیان قسطنطنیه از مجتهدین استمداد کرده و بآنها اطمینان داده است که حال میتوانند آزادانه هرچه را که میل دارند بگویند تلگراف کننده مجتهدین پاسخ میدهند ، آنچه را در قدرت داشته انجام داده‌اند ولی اکنون رابطه آنها با ایران بکلی قطع است و از این رو در موقعیتی نیستند که بتوانند کاری انجام بدهند ازجمله این پیامها مجتهدین ظاهراً درپیامی‌که برای سلطان عثمانی فرستاده‌اند گفته‌اند به مردم نیکوکار و مؤمنین ظلم شده وظالمها موفقیت پیدا کرده‌اند بمذهب توهین شده و خارجیها تمام منافع را میبرند و مردم محتاج کمك هستند ، شاه وعده‌هائی را که بانجام آنها به قرآن سوگند خورده شکسته است و لذا سلطان باید مداخله‌کند زیرا تنها او میتواند این اموررا بنحو رضایت‌بخشی فیصله داده واز دخالت اجانب و بهره‌برداری آنها از گرفتاریهای مسلمین جلوگیری نماید .

۶ ـ تا کنون برای نماینده مقیم انگلستان در محل میسر نگشته است که با مجتهدین نجف مناسبات دوستانه‌ای برقرار کند زیرا آنها حاضر نشده‌اند تماسی با او داشته باشند ـ و گمان میکنم این امر بیشتر بدان علت است که آنها از دولت ترکیه میترسیده‌اند. حال که ظاهرا همه آزادی کلام یافته‌اند، ممکن است تماس بامجتهدین آسانتر باشد . باین دلیل بنظر اینجانب اقتضاء دارد از فرصت استفاده نموده و روابطی با آنها برقرار نمایم .

۷ـ تا اوائل شب هفتم اوت پاسخی بتلگرام چهارم اوت خود دریافت نداشته‌ام وشیخ اسمعیل هم مجددا برای دیدن اینجانب نیامده است ولی ازمن استعلام شده‌است

که آیا میتوانم ترتیبی بدهم که تلگرامهای ایرانیان ساکن اینجارا ازطرف آنها بتهران مخابره کنم ؟ جواب داده‌ام برای اینجانب امکان ندارد شخصی را که حق دارد بعنوان نماینده ایرانیان ساکن اینجا بمن مراجعه نماید بشناسم و ازاین رو نمیتوانم دخالتی دراین کار بنمایم ـ بعد ازمن سئوال شد ، آیا حاضرم تلگرامهائی از جانب مجتهدین بد رمز مخابره کنم ؟ پاسخ دادم هرگاه پیشوایان مجتهدین مزبور شخص ذیصلاحی را برای مذاکره دراین باره نزد اینجانب اعزام و درست توضیح دهند که چه میخواهند ، آنوقت میتوانم بگویم که آیا قادرم بآنها کمک کنم یا خیر .

۸ ـ رونوشت این نامه را برای استحضار وزیر مختار دولت اعلیحضرت پادشاه بریطانیا درتهران ارسال و امیدوارم که ایشان بتوانند مرا در اتخاذ سیاستی که بایستی در روابط خود با مجتهدین داشته باشم راهنمائی نمایند .

باتقدیم احترامات ـ امضاء ـ ماژور رامسی نماینده سیاسی مقیم درعربستان ترکیه و سرکنسول دولت پادشاهی بریطانیا دربغداد

☆☆☆

بعد از تحریر : دهم اوت ـ وزیر مختار انگلستان تلگراف مینمایدکه سیاست دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مبنی برعدم مداخله مطلق میباشد .

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۵۴۸ بغداد ۱۷ اوت ۱۹۰۸

از ماژور رامسی بدولت هندوستان

آقای محترم

پیرو نامه شماره ۷۱۹ مورخ هفتم اوت ۱۹۰۸ افتخار دارم باستحضار برسانم که شیخ اسمعیل باردیگر برای ملاقات اینجانب نیامده‌است وازوزیرمختاردولت اعلیحضرت پادشاهی درتهران دستوری دریافت داشتدام حاکی ازاینکه سفارت بهیچ یك ازدوطرف هیچ نوع کمکی نخواهد نمود .

اینك مراسله‌ای از نایب کنسول در کربلا دریافت نموده‌ام که متضمن رونوشت

تلگرامی‌است‌که پیشوایان مجتهدین نجف برای وزیر دربار سلطان‌عثمانی فرستاده‌اند. ترجمه آنرا محض اطلاع بضمیمه ارسال میدارد . نایب کنسول گزارش میدهد ، کـه شیعه‌ها از این توسلی‌که از سلطان سنی مذهب شده سخت برآشفته شده‌اند و بطوریکه شنیده‌ام مخصوصاً ازبکاربردن عنوان **«امیرالمؤمنین»** که دربین شیعیان تنها بحضرت علی‌پدر امام حسن و امام حسین اطلاق میشود ، اعتراض شده است .

۲ـ گفته میشود ، در مبادلات تلگرافی بعدی بین ایرانیان ساکن قسطنطنیه و علمای نجف ، ازعلماء درخواست شده است‌که بایران عزیمت‌کنند وحرکت خود راهم تلگرافاً اعلام‌نمایند. همچنین طلاب ترك‌آذربایجانی درنجف‌تلگرامی(ازآذربایجان) دریافت کرده وبآنها دستور داده شده است که بعلماء فشار بیاورند که بایران عزیمت کنند ولی‌علماء تاکنون تمایلی باینکارنشان نداده وظاهراً عواقب‌اینکار را دوست‌ندارند وعلت آنرا هم اینطور ذکر کرده‌اند که نمیتوانند عزیمت کنند مگراینکه همه سران علماء متفق‌الرأی باشند . شاید این بهانه بمنظور برانگیختن خشم عامه نسبت به سید کاظم یزدی است که درتمام مدت ، خود را ازتحریکات سیاسی بدور داشته است .

۳ـ تاآنجائیکه کسب‌اطلاع نموده‌ام، ازهنگامی‌که شاه قدرت خود را بازیافته است ازمحبوبیت مجلس خیلی کاسته شده است .

۴ـ شایعه‌ایکه اینروزها دربغداد زبان زد شده اینست‌که برای مجاهدان تبریز دستجات امدادی از نواحی حومه تبریز رسیده لیکن دو هزار نفراز آزادیخواهان با تصویب حسن‌آقا نامی که ازمجتهدین تبریز است کشته شده‌اند .

۵ ـ شیخ اسمعیل روز۱۶ اوت بغداد را بقصد بمبئی ترك کفت .

من نتوانستم مقصودش را ازاین مسافرت درك نمایم و ممکنست منظورش این باشد کـه در نواحی جنوبی ایران پیاده شود . در این باره باکنسول مقیم بصره مکاتبه میکنم تا ازجریان مسافرت این‌شخص مرا مطلع سازد .

باتقدیم‌احترامات ـ امضاء ـ ماژورراسی‌نماینده سیاسی مقیم در عربستان عثمانی و سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه بریطانیا دربغداد

ضمیمه ۳ شماره ۵۴۸

تلگراف علماء نجف بعنوان حاجی علی پاشا وزیردربار سلطان عثمانی[1]

(بدون تاریخ)

« ما مستدعیان آن دولت علیه مفخم و ملتمسین عنایت سلطان معظم بعد از اداء وظیفه دعاگوئی و اظهار مدح و ثنا بساحت امیرالمؤمنین ظل‌الله علـی الانام و حافظ دنیای اسلام ادام الله ظله علی رئوس المسلمین، آمین یا رب العالمین . بعرض میرسانیم ما خادمین شریعت مطهره که در پناه آن دولت معظم هستیم همواره دعاگوی آن وجود مقدس وتجلیل وتعظیم امرعالی بوده ومعتقدیم که‌آنمقام قدس حافظ «بیضه اسلام» است

۱ـ هرچند تبدیل یاترجمه ثانوی این تلگراف از متن انگلیسی آن بزبان فارسی با توجه به‌عبارات واصطلاحات مخصوص این«طبقه»که بقول سرکنسول‌انگلستان دربغداد «بسبك غیرمأنوسی نوشته شده که معمولا درمباحث مذهبی شرقی بکار برده می‌شود» بصورتی‌که بامتن اولیه کاملا مطابق باشد برای مترجم چندان « راحت » بنظرنمیرسد ولی ازلحاظ تکمیل این تاریخ با توجه باهمیت موضوع ونشان دادن وقایع آن ایام تاریخی ایران لازم دانسته شدکه مفاد این تلگراف مهمی که آقایان علماء بزرگ نجف در آنزمان بعنوان سلطان یا «خلیفه» عثمانی مخابره و از وی استمداد نموده‌اند نیز در اینجا منعکس گردد مخصوصاً کـه دراین تلگراف سلطان عثمانی را بعنوان «امیرالمؤمنین» خطاب نموده‌اند ضمناً بی‌مناسبت نیست که این نکته هم دراینجا تذکرداده شود :

بدون شك این‌آقایان علماء عظام وپیشوایان مذهبی ساکن نجف‌که درآنزمان درمقابل دستگاه حکومت استبدادی وجابرانه محمدعلیشاه قاجار برای استقرار مشروطیت و پشتیبانی از ملیون تا حدود توانائی و فکر خود قدمهای مهمی برداشته بودند که در بعضی قسمتها هم مؤثربوده است وبایستی به‌نیکی ازآنها یاد نمود ولی در عین‌حال باید قبول‌کرد که بطورکلی آقایان علماء و مجتهدین ما چون بیشتر تحصیلات و معلومات و مطالعاتشان مربوط بمسائل دینی و فقهی و حکمت‌الهی و «احادیث» و از این قبیل و فراگرفتن زبان عربی میباشد و در امور سیاسی کـه مستلزم داشتن اطلاعات عمومی کافی و واقف بودن بمقتضیات زمان میباشد هیچ نوع تجربه وآمادگی نداشته و ممکن است گاهی با مداخله یا اظهارنظر درامور سیاسی مرتکب اشتباهات مهمی بشوند مثل قسمتی از همین تلگراف یـا اظهارات خلاف مصلحت و بیموردی هم بنمایند مثلا ازقبیل اظهارات یکی‌ازنمایندگان مجلس دوره اول بنام بحرالعلوم که ازهمین طبقه علماء و روحانیون بوده است وبطوریکه درصفحات قبل ضمن گزارش شماره

بقیهٔ پاورقی درصفحه بعد

و با اعتلاء آنمقام قدس قانون حضرت خیرالبشر محفوظ خواهد ماند والا اثری از آن باقی نمانده وبدست کفار منهدم خواهد شد . »

(پس از ذکر این مقدمه با این اصطلاحات «آخوندی» راجع به‌اصل مطلب طی عباراتی ازهمین قبیل اینطورتوضیح میدهندکه « شاه ایران باوجود اینکه برای انجام تقاضاهای حقه ملت ایران وصیانت مذهب اسلام و جلوگیری ازغلبه کفار با مهرکردن کلام‌الله مجید سوگند یاد نموده و عهد وپیمان بست و مردم هم بقول وی اعتماد نمودند بفاصله چند روز عهد خود را شکسته وکتاب خدا را پشت سرگذارد وبساط ظلم وآزار رعیت را شروع نمود . ما شکایت خود را ازاین مصیبت بخداوند قهار می‌نمائیم و هم دراین بلیدای که روی آورده است از پیشگاه سلطان اسلام استدعای بذل ترحم داشته و مستدعی چنانیم که این آتش را خاموش و شکایات این ملت را مرتفع و حقوق حقه مسلمین را تأمین و آنان را از غلبه کفارکه خود را درخفا برای حمله حاضر نموده‌اند مصون ومحفوظ فرمائید امید است این تاریکی وظلمت با نور عدالت شما روشن گشته و این غم واندوه از پرتو الطافتان مرتفع گردد . »

شماره ۵۴۹ (تاریخ وصول ۲۱سپتامبر)

از مسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۲۷۳۸)

شماره ۳۱۴ تلگرافی تهران ۲۱ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه و مشروطیت ــ پیرو تلگرام شماره ۳۰۹ مورخ ۱۹ ماه جاری

بقیهٔ پاورقی از صفحه قبل

۱۴۷ مورخ ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۷ سرسپرنیگ رایس (راجع بمذاکرات یکی ازجلسات مجلس شورای‌ملی) خواندیدنماینده مذکور «اظهارات رئیس‌مجلس راکه‌لایحه مربوط به‌انجمن‌های ایالتی و ولایتی را قرائت میکرد قطع نموده وتقاضا کردکه‌کلمات «تئاتر» و «موزه» ازلایحه حذف شود زیرا مخالف مذهب اسلام بوده و بنابراین نجس میباشد» !!

باتوجه بدین ملاحظات وجهات بهترآنست که آقایان علماء و روحانیون حتی‌الامکان از مداخله درامور سیاسی خودداری نمایند و مواقعی که بنابرمقتضیات و پیش‌آمدها بابعضی مسائل سیاسی مواجه میشوند فقط به تأیید و پشتیبانی از آن عده از رجال سیاسی مطلع که مورد اعتماد آنها میباشند اکتفاء نموده و شخصاً وارد مسائل سیاسی نشوند و دراین زمینه اظهار نظری ننمایند تا احترام مقام آنها نزد مردم بیشتر و بهتر ملحوظ گردد . ــ ح. م.

اینجانب . مسیودوهارتویگ بمن اطلاع داده که بعقیده او پاسخ شاه نامطلوب است و اویك اعتراض‌صمیمانه‌ای برای اعلیحضرت خواهد فرستاد باتوصیه‌اینکه فرمان‌مربوط به قانون جدید انتخابات ، بیدرنگ منتشرشود .

دراین مورد که این عمل شاه در صدور فرمان قانون انتخابات با در نظرگرفتن علائم نارضائی روز افزون مردم ، عاقلانـه خواهد بود اینجانب بـا مسیو دوهارتویگ موافق هستم مشروط براینکه او باتکاء این امتیاز تشکیل مجلس را بمدت نامحدودی بتعویق نیاندازد .

مطلب زیر خیلی محرمانه است .

من نمی‌توانم غیرازاین فکرکنم‌که مسیو دوهارتویگ امیدوار است‌که با وادار ساختن شاه بداتخاذ این رویه از اقدام به دادن اظهاریه مشترك جلوگیری نموده باشد .

✡✡✡

شماره ۵۵۱ (۳۲۵۶۶)

از سرادواردگری به سر نیکولسون (سفیرانگلستان در روسیه)

شماره ۳۷۸ تلگرافی وزارت خارجه ۲۱سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه ومشروطیت . به‌تلگرام شماره ۳۰۹ مورخ ۱۹ ماه جاری تهران مراجعه فرمائید اینجانب البته نمیتوانم پاسخ اعلیحضرت را قانع کننده بدانم . دراین جواب باین مطلب کـه قوانین اساسی حفظ خواهد شد هیچ اشاره‌ای نشده است . شما باید معلوم‌کنیدکه دولت روسیه‌چه‌اقدامات دیگری راحاضر است معمول‌دارد تااظهاریه مشترك اخیر ما بشاه به‌نتیجه قانع‌کننده‌ای برسد .

✡✡✡

شماره ۵۶۰ (۳۰۰۴۸)

از سرادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۲۹۶ سرّی وزارت خارجه ۲۲ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

نامه محرمانه شماره ۳۶۶مورخ ۱۸ماه پیش‌آن عالیجناب همراه یادداشت‌دولت

روسیه را درباره احداث راه‌آهن درایران ، دریافت نموده‌ام .

کاردار سفارت روس روز سوم ماه جاری باین وزارتخانه مراجعه کرد و گفت ، ازقایم مقام وزیر امورخارجه روسیه پیامی دارد . دراین پیام گفته شده است با درنظر گرفتن رکود فعالیت آلمان درایران بعلت حوادث اخیرعثمانی ، موقع را برای تماس گرفتن با دولت ایران دراین زمینه مناسب میداند .

درجواب به مسیوپوکلوسکی گفته شد ، یادداشت روسیه مسائل مشکلی را مطرح نموده وچنان برداشت کرده است‌که احداث راه‌آهن به‌تهران ، رشت وانزلی ، بایستی باهم درنظر گرفته شود .

ولی او بعنوان نظریه خود اظهار داشت چنین منظوری در کار نیست و دولت روسیه از لحاظ رعایت نزاکت خواسته است نظریات خود رانسبت بداین موارد اطلاع دهد . آنچه که درحال حاضرمنظور دولت روسیه می‌باشد این است‌که نظریات دولت انگلستان را درمورد راه‌آهن محمره، جلفا تحقیق‌ومعلوم نماید. دولت روسیه امیدوار است درآینده نزدیکی ، ازاین نظریات مستحضر گردد ، گرچه از علت تأخیرجواب تا زمان بازگشت وزیران به لندن مطلع میباشند .

به مسیو پوکلوسکی خاطرنشان شد که مشکلات مالی جدی فعلاً برای دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و همچنین دولت روسیه وجود دارد . وی استدلال میکرد که برای دولت انگلستان دشوار نیست وامی بهمان نحوکه لرد لنسدان برای راه‌آهن بغداد درنظر گرفت ، تضمین نماید .

درپایان به‌مسیو پوکلوسکی اطلاع داده شدکه تشکیل‌کمیته‌ای‌برای بررسی همه جوانب امر ، در مد نظرقرارگرفته است .

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ ادواردگری

شماره ۵۶۱ (تاریخ وصول ۲۳ سپتامبر)

از مسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۳۰۱۰)

شماره ۳۱۶ تلگرافی تهران ۲۳ سپتامبر ۱۹۰۸

موضوع . **شاه و مشروطیت** . عطف به‌تلگرام‌شماره ۲۶۹ مورخ۲۱ماه جاری

شما ، شاه بمسیو دوهارتویگ نیمه وعده‌ای داده است که فرمانی بیدرنگ صادرخواهد شد وطی آن ، روز ۲۷ اکتبر برای انتخابات و ۱۴ نوامبر برای انعقاد مجلس ، تعیین خواهد گردید . وزیر امور خارجه که امروز برای ملاقات اینجانب آمد همین مطلب را بمن گفت واز من پرسید ، آیا این پیشنهاد مورد تأیید و حمایت اینجانب میباشد ؟

چون عالیجناب اظهار داشت کـه اعلیحضرت مایل بملاقات اینجانب می‌باشند برای فردا وقت شرفیابی تعیین گردید .

☆ ☆ ☆

شماره ۵۸۰ (تاریخ وصول ۲۸ سپتامبر)

از مسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۳۴۳۳)

شماره ۲۴۷ قلهك ۱۰ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدین وسیله‌گزارش ماهانه جریان حوادث ایران از۱۳ اوت لغایت ۱۰ سپتامبر۱۹۰۸ را تقدیم دارم .

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ چارلز مارلینگ

☆ ☆ ☆

ضمیمه شماره ۵۸۰

گزارش ماهانه شماره ۹

تهران

تهران درچند هفته اخیر ، آرامش خود را حفظ کرده است . شاه که هنوز در باغشاه اقامت دارد درچند روز اخیر مبتلا به‌تب شده و از لثه‌هایش خون زیادی جاری میشود . شاهزاده نایب‌السلطنه هم بیمار شده وحتی گفته شد که درگذشته است .

شاه میل دارد زمستان را در فرح‌آباد بگذراند . فرح‌آباد شکارگاه تازه‌ای در دوشان تپه واقع درچند کیلومتری شرق تهران است که شاه سابق آنرا بناکرده است . دربار همچنان بصورت مرکز تحریکات بی‌پایان وپیچیده باقی است و اکنون شایع شده

است کـه نایب‌السلطنه و سالارالدوله هر دو مانند زمان پیش از کودتا ، بروزنامه‌ها و آشوبگران پول میدهند و تحریك میکنند .

مناسبات بین امیربهادر (سپهسالار) و کلنل لیاخف همچنان تیره است . شاپشال بدروسیه رفته و درراه خود از عبور ازشهر باکو از ترس جان خودکه دلیل هم داشته ، اجتناب نموده است .

جرایدآزادیخواه روسیه خبرنگاران‌خود رابتهران‌فرستاده‌اندواین‌خبرنگاران مقالات خصمانه‌ای درباره رفتار روسها در اینجا برای روزنامه‌های خـود میفرستند و روابطشان بویژه باکلنل لیاخف تیره است .

مسیو پانف ، خبرنگار روزنامه «رتچ» بنا باظهار سفارت روس فعالیت شدیدی دارد . وی ظل‌السلطان را روز ۱۴ اوت هنگام ورودش آنقدر تعقیب‌کرد ، تا سرانجام موفق شد با اومصاحبه کند . شاهزاده مزبور بخیال اینکه بایك نفرروسی مرتجع‌عادی روبرواست ، علیرغم تنفرشدید مسیوپانف نسبت‌بدجنبش مشروطه خواهی‌دشنام میدهد. گمان میرود سرانجام سفارت روس مجبور شود این خبرنگاران را اخراج کند . در این مورد توجه به‌نظریه آنها نسبت بمسیو بودیلووتچ ، رئیس بانك روس در تبریز و باجناق مسیوکوکوتزف وزیردارائی روسیه ، بسیار جالب است . این شخص متهم شد کـه درمسائل سیاسی در تبریز دخالت میکند و روابطی هم با رهبران انقلابی برقرار نموده است بدنبال این اتهام ، بموجب فرمان امپراتوری ، شخص مزبورظرف۲۴ساعت ازاین کشور فرا خوانده شد .

بانك روس از شاهزاده جلال‌الدوله کـه در حال حاضر با پدرش ظل‌السلطان در اروپاست ادعای سیزده هزار لیره طلب دارد .

سفارت روس بدولت ایران فشار میآورد که برای تأمین این بدهی اثاثیه وسایر متعلقات شاهـزاده را حراج نماید . موقعیکه روز ۲۳ ژوئن کاخ ظل السلطان بدست سپاهیان شاه غارت شد ، بداندرون جلال‌الدوله هم حمله شد واثاثیه آن بتاراج رفت. پیشنهاد حراج مختصرچیزی که باقیمانده است ، صرفاً بمنظور انتقامجوئی است . یك

خانه ییلاقی که سالها درتملك ظل‌السلطان بوده اکنون مورد ادعای بانو عظمی‌خواهر و دشمن سرسخت ظل‌السلطان است که روسها درتمام مدت از اوحمایت‌کرده‌اند . چند روز پیش چند تن از مأمورین دولت بآنجا اعزام شده و خانه را رسماً بـه بانو عظمی تحویل دادند .

ظاهراً این اعمال ، صرفاً بمنظور موهون ساختن موقعیت ظل السلطان میباشد که درچشم ایرانیان مدافع منافع انگلیس شناخته شده و همیشه گمان میرفته است که ازحمایت انگلستان برخوردار میباشد .

سفارتخانه‌های انگلیس و روس روز هشتم سپتامبر یادداشت مشترك‌خود را راجع بدانتخابات مجلس جدید که بایستی درتاریخ ۱۴ نوامبر تشکیل شود بوسیله مترجمان خود برای شاه فرستادند شاه مزاجاً دروضعی نبود که آنها را بحضور پذیرد و ازاین‌رو یادداشت مزبور به‌وزیرامورخارجه تسلیم شد .

یك نوع شورای مخصوص تشکیل شده است که جلسات آن هفته‌ای یکی دوبار درباغشاه منعقد میگردد تابامورکشوری رسیدگی‌کند . همین‌شورا ظاهراً مشغول‌تدوین قانون جدید انتخابات برای تشکیل مجلس شورای ملی ومجلس سنای جدید میباشد .

ولی اعضای شورای مزبور برای انجام این وظیفه و اخذ نتیجه رضایت بخش از کارخود بکلی ناتوان میباشند و از این‌رو ، کار اصلی در دست مشیرالدوله است کـه نظامنامه‌های اخیررا تدوین نموده است . فعالیت وزیرمختار آلمان درمورد هدفهایش که بطورکلی مربوط به مدرسه آلمانی است ، وزیر خارجه را چنان بستوه آورده که میگوید ، اگر سفارتخانه‌های انگلیس و روس هم همین رویه را در پیش میگرفتند ، زندگی ارزش زیستن نمیداشت . وزیرمختارآلمان اخیراً بتعقیب شکایاتی پرداخته که نماینده‌کنسولی‌اودربوشهر نسبت به‌چگونگی‌اداره امورقرنطینه بوسیله‌کاپیتان ویلیامز، عنوان‌کرده است .

وزیرمختار ایران درپاریس به‌تهران فرا خوانده شده است و بنابراین شش‌پست مشروح در زیرخالی می‌باشد : لندن ، سن پترسبورگ ، برلن ، وین ، رم و پاریس .

مفخم الدوله تقریباً یکسال پیش بسمت وزیر مختار ایران در سن پترسبورگ برگزیده شد ولی هنوز در تهران مانده است . برای لندن ، هنوز شخصی انتخاب نشده است .

امیر نظام که در زمان ولایتعهدی شاه کنونی در تبریز درسال ۱۹۰۴ وزیر او بود ، دراوایل ماه جاری درگذشت . طی سال گذشته عده‌ای از سیاستمداران برجسته ایران ازجمله اتابك ، مشیر الدوله ، قوام الملك و نظام السلطنه درگذشته‌اند .

از روز ۲۳ ژوئن (تاریخ بمباران مجلس) هیچ روزنامه‌ای انتشار نیافته است ، فهرست اسامی وزیران کنونی ومقامات درباری محض اطلاع در زیر قید شده است :

مشیر السلطنه رئیس الوزراء و وزیر داخله

علاء السلطنه	وزیر امورخارجه
امیر بهادرجنگ	وزیرجنگ
مشیر الدوله	وزیرعدلیه
مؤتمن الملك	وزیر معارف
مهندس الممالك	وزیر فواید عامه
سلطانعلیخان	وزیر دربار
قوام الدوله	وزیر مالیه
مخبر الدوله	وزیر تلگراف
مسیو مورنارد	مدیر کل گمرکات
امین الملك	مدیر کل پست
امیر معظم	رئیس تشریفات

امضاء — جی. پی. چرچیل منشی امورشرقی

فصل بیستم

گزارش تلگرافی شماره ۳۲۴ مورخ اول اکتبر۱۹۰۸ مارلینگ بوزیر امورخارجه انگلستان (با قید خیلی سرّی) دائر باینکه وزیرامورخارجه‌که مایل‌است نامش مکتوم بماند بمن اطلاع دادکه سفیرترك یادداشت رسمی باو داده است مبنی براینکه «هرگاه ازاتباع ترکیه درتبریزکسی‌کشته شود دولت ترکیه سربازان خود را که در حوالی مرز ایران دارد به تبریزگسیل خواهد داشت» - تلگراف سفیرانگلیس درترکیه بوزیرامورخارجه انگلستان راجع باینکه هدف ارسال یادداشت ترکیه به ایران ظاهراً بمنظور تحت‌تأثیرقرار دادن شاه بنفع مشروطیت بوده و ظاهـــراً بمعنای جدی نیست - گزارش مورخ دوم اکتوبر۱۹۰۸ وزیرمختارانگلستان به‌لندن راجع بانتشار فرمان جدیدی ازطرف شاه‌که مفهوم‌آن‌مبهم‌بوده ولی استنباط میشود که منظور تجدید نظر درقانون اساسی است - نامه شماره ۶۱۸ مورخ ۲۷سپتامبر۱۹۰۸ سرجرارد لوتر سفیرانگلستان درقسطنطنیه به‌وزیرامورخارجه انگلستان پیوست نامه واصله ازایرانیان ساکن قسطنطنیه ومتضمن رونوشتی ازتلگراف تبریزحاکی از اینکه عین‌الدوله درتبریزاولتیماتومی (اتمام حجت) بمدت چهل‌وهشت ساعت بملیون‌تبریز داده وتسلیم‌بیدرنگ‌آنها راخواستارشده ودرغیراینصورت سپاهیان عین‌الدوله به«قتل‌عام» دست خواهند زد - نامه شورای عمومی ایرانیان ساکن قسطنطنیه حاکی ازاینکه دلائلی در دست داریم که مقامات رسمی روسیه بطور غیررسمی بشاه‌کمك نموده و درتجدید برقراری مشروطیت درایران مداخله وکارشکنی مینمایند - تقاضای ایرانیان ساکن پایتخت ترکیه از دولت انگلستان که برای اعاده انتظامات وتجدید برقراری رژیم مشروطیت درایران بآنها کمك نمایند ــ گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی وزیرمختار انگلستان درتهران به‌لندن مورخ یازدهم اکتوبر ۱۹۰۸ راجع به‌توافق بـــا وزیرمختار روسیه در تهران برای دادن تذکارشفاهی مشترك توسط وزیرامورخارجه بشاه‌بمناسبت فرمان اخیری‌که راجع بانتخابات صادر وتبریز را مستثنی نموده‌اند - گزارش دیگرمورخ ۱۲ اکتوبر راجع بحرکت نیرولی مرکب ازچهارصد قزاق ایرانی با چهارعراده توپ بقصد تبریز با همراه داشتن چند افسر روسی- تلگراف سرادواردگری به‌سرنیکولسن سفیرانگلستان درروسیه مبنی‌براینکه «دولت انگلستان هرگونه استفاده از افسران روسی را درقلع وقمع‌کردن جنبش مشروطه خواهی درتبریز بامنتهای نظرغیرموافق تلقی خواهد کرد باید بدولت روسیه فهمانیدکه اگرقرار است از سپاهیان قزاق استفاده شود همه فرماندهان آنها باید افسران ایرانـــی باشند و دستور وزیرخارجه روسیه باینکه دستور داده شده است که افسران روسی تا زمان‌برقراری صلح درتبریزدرتهران‌بمانند - نامه مورخ۱۳ اکتوبر ۱۹۰۸ سرادواردگری به سرنیکلسون راجع به مذاکرات مهمی‌که درخانه خود بمناسبت دعوت بشام بامسیو ایزولسکی وزیرامور خارجه روسیه وکنت بنکدورف سفیرروسیه درلندن راجع‌بمسائل مربوط بایران وافغانستان نموده وتأثیربدی راکه رفتار افسران روسی در ایران در افکار عمومی درانگلستان بخشیده است برای آنان تشریح نموده و جوابهای مسیو ایزولسکی در این زمینه و اعتراف باینکه هارتویگ (وزیرمختار روسیه درتهران) دراجرای دستورهائیکه باو داده شده بسیارتعلل کرده است -گزارش ورود سرجورج بارکلی (وزیرمختارجدید انگلیس) به‌تهران وحرکت مارلینگ ازتهران وصدور فرمان مربوط بانتخابات مجلس و تأثیرمنفی آن درنظرمردم .

(تماماً درماه اکتبر ۱۹۰۸مطابق شوال ۱۳۲۶ قمری و آبان (عقرب) ۱۲۸۷شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره ۴۱۶/۳۸ F.O.)

شماره ۲ (تاریخ وصول ۱ اکتبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۳۹۵۱)

شماره ۳۲۴ تلگرافی تهران ۱ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : مداخله ترکیه در تبریز : مطالب زیر خیلی سرّی است

وزیرامورخارجه‌که مایل است نامش مکتوم بماند، بمن اطلاع دادکه سفیرترك یادداشت رسمی باو داده است مبنی براینکه هرگاه‌از اتباع ترکیه در تبریز کسی‌کشته شود دولت ترکیه همه سربازان خودراکه در حوالی مرز ایران دارد ، به تبریز گسیل خواهد داشت .

✡✡✡

شماره ۳ (تاریخ وصول ۲ اکتبر)

از سر لوتر به سر ادواردگری (۳۳۹۹۹)

شماره ۲۸۵ تلگرافی قسطنطنیه ۱ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : مرز ایران و ترکیه و اوضاع تبریز .

هدف ارسال یادداشت ترکیه‌که موضوع آن طی تلگرام شماره ۳۲۴ امروز، از تهران گزارش شده است ظاهراً بمنظور تحت تأثیر قراردادن شاه بنفع مشروطیت بوده وظاهراً بمعنی تهدیدی جدی نیست . وزیرامورخارجه وسفیرایران هردو چند روزپیش این موضوع را بمن گفتند .

✡✡✡

شماره ۴ (تاریخ وصول ۲ اکتبر)

از سر جی بارکلی به سر ادواردگری (۳۴۰۹۲)

شماره ۳۲۵ تلگرافی تهران ۲ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه ومشروطیت، تلگرام شماره ۳۲۳ مورخ ۳۰ ماه قبل مسترمارلینگ.

فرمانی از طرف شاه منتشر شده است ، مفهوم فرمان مبهم است لیکن از آن استنباط میگرددکه تجدید نظر درقانون اساسی در نظر میباشد .

قراراست یك پارلمانی در روز۱۴ نوامبر تشکیل شود وقراراست قانون انتخابات هم حاضر شود تا در تاریخ ۲۷ ماه جاری اعلام گردد . چنین اشاره شده که دو مجلس تشکیل خواهد شد لیکن مشخصات این دومجلس تعیین نشده‌است .

تا زمانیکه نظم وآرامش‌درتبریز ، اعاده نشود انتخابات آنجا شروع نخواهدشد.

☆☆☆

شماره ۵ (تاریخ وصول ۲ اکتبر)

از سرجی بارکلی بد سرادواردگری (۳۴۰۹۴)

شماره ۳۲۶ تلگرافی تهران ۲ اکتبر ۱۹۰۸

اوضاع تبریز

روزسی‌ام ماه قبل قائم‌مقام سرکنسول تبریز تلگراف کردکه ترتیب داده شده‌است تا هر یك از دو طرف ده نماینده تعیین نمایند و این نمایندگان ملاقات و سعی کنند برای تثبیت اوضاع بد توافقی برسند ولی هواداران شاه در وقت مقرر حاضر نشدند و این جلسه بفردا شب موکول شد .

☆☆☆

شماره ۹ (تاریخ وصول ۵ اکتبر)

از سرجرارد لوتر بد سرادواردگری (۳۴۳۰۵)

شماره ۶۱۸ قسطنطنیه ۲۷ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله نامه‌ای که از ایرانیان ساکن قسطنطنیه دریافت شده و تلگرامی ضمیمه آنست بپیوست تقدیم دارد .

تلگراف مزبور حاکیست که تبریز را یك کشتار عمومی تهدید میکند و برضد تحریکات و دسایس مأمورین روسی اعتراض شده است . اینجانب باین نامه جواب نداده‌ام .

با تقدیم احترامات - امضاء - جرارد لوتر

ضمیمه ۱ شماره ۹

از شورای عمومی ایرانیان در قسطنطنیه به سرجرارد لوتر

عالیجنابا ۲۳ سپتامبر ۱۹۰۸

ما ایرانیان ساکن قسطنطنیه بنمایندگی ازطرف ناسیونالیستهای ایران ، باتکاء روابط دوستانه تاریخی وباستانی‌که همیشه بین ما و دولت وملت انگلستان وجود داشته است ، از آنجناب استدعا داریم به‌موضوع زیر بذل توجه فرمائید :

بموجب تلگرامی که آخر وقت دیشب مستقیماً از تبریز بما رسیده و رونوشتی از آن بضمیمه تقدیم است ، عین‌الدوله اولتیماتومی (اتمام حجت) بمدت چهل و هشت ساعت به ناسیونالیستهای تبریز داده و تسلیم بیدرنگ آنها را خواستار شده است . در متن این اتمام حجت اشاره شده‌است‌که درغیراینصورت سپاهیان عین‌الدوله به«قتل عام» دست خواهند زد . مدت التیماتوم از دیروز شروع شده‌است .

برای استحضارآن عالیجناب بعرض میرساندکه ما هیچگاه بخوداجازه نداده‌ایم که تقاضاهای افراط‌آمیز و فوق‌العاده‌ای ازشاه بنمائیم .

بعکس ، خواستهای ما موجه و قابل تصدیق میباشد . خواستهای ما فقط عبارت ازاعاده انتظامات وتجدیدبرقراری مشروطیت است‌که ازطرف اعلیحضرت مظفرالدینشاه بما اعطاءگردیده است .

رفتارشاه‌کنونی طی دوسال‌گذشته نیازی بانتقاد ازطرف ماندارد چه ، عالیجناب بخوبی بدان واقف هستند . ضمناً باید باستحضار آن عالیجناب برسانیم‌که کمیته زنان ما دراینجا یك‌اطمینان تقریباً رسمی ازعلیاحضرت ملکه الکساندرا دریافت‌داشته‌است مبنی براینکه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با همکاری دولت روسیه ، هم اکنون مشغول اقداماتی برای‌پایان دادن به‌عملیات‌خونریزی‌راهزنی‌وچپاولگری علنی سپاهیان شاه درتبریز هستند . متأسفانه باید بگوئیم‌که شاه نه تنها بیك چنین یادداشت مشترکی ترتیب اثر نداده بلکه اعتنائی هم بدان نکرده است .

دلایلی در دست داریم که نشان میدهد مقامات رسمی روسیه بطور غیر رسمی ،

بشاه کمك میکنند و درامر اعاده انتظامات و برقراری مجددمشروطیت درایران مداخله وکارشکنی مینمایند .

ما بطوردستجمعی نسبت باین اعمال پنهانی روسیه اعتراض داریم و این اعتراض ما مبنی بر اصول تفاهم بین انگلستان و روسیه میباشد. اجازه میخواهیم صریحاً بآن عالیجناب اعلام داریم که شکست مشروطه خواهان ایران موجب ازبین رفتن نفوذسیاسی انگلستان در آنجاست .

همچنین باستحضار آن عالیجناب میرسانیم که تاکنون ما ازسیاست انگلستان در ایران طرفداری نموده ایم وشرافتمندانه قول میدهیم که چنانچه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان برای اعاده انتظامات و تجدید برقراری رژیم مشروطیت درایران باما کمك نمایند همان رویه را ادامه خواهیم داد . با این ایمان که عالیجناب مطالب بالا را باطلاع دولت متبوعه خود خواهید رسانید و در انتظار وصول پاسخ آن عالیجناب ، احترامات فائقه را تقدیم میداریم .

مهر- شورای عمومی ایرانیان در قسطنطنیه

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۹

از سر ادواردگری به‌رئیس‌کمیته زنان ایرانی درقسطنطنیه

وزارت خارجه ۱۲ سپتامبر ۱۹۰۸

علیاحضرت ملکه باینجانب امر نموده‌اندکه وصول تلگرام شما راکه به‌اینجانب محول شده است ، اعلام دارم . بایستی باطلاع شما برسانم که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با همکاری دولت روسیه اینك مشغول اقداماتی‌که درحدودقدرت‌آنها وموافق با استقلال ایران باشد هستند تا انتظامات برقرارگردد .

با تقدیم احترامات - امضاء - ادواردگری

☆☆☆

ضمیمه ۳ شماره ۹

از حسین شالچی به همه ایرانیان قسطنطنیه

تبریز ۲۲ سپتامبر ۱۹۰۸

دولت التیماتومی بمدت ۴۸ ساعت داده‌است ، پس ازانقضای مدت این‌التیماتوم، قتل عام آغاز خواهد شد . ملیون برای مقابله باکلیه اقدامات دولت آماده هستند .

شورای سیاسی ایالتی

☆☆☆

شماره ۲۷ (تاریخ وصول ۱۰ اکتبر)

از سر لوتر به سر ادواردگری (۳۵۱۸۹)

شماره ۳۱۲ تلگرافی قسطنطنیه ۱۰ اکتبر ۱۹۰۸

پاسخ تلگرام شماره ۳۲۱ اینجانب پس از شنیدن اخبار اوضاع تبریز و اینکه سپاهیان ترکیه فراخوانده میشوند تلگراف مورخ ۱۸ ماه قبل را مخابره‌کردم و اینك دلیلی نمی‌بینم‌که چرا آقای راتیسلا مراجعت ننماید .

☆☆☆

شماره ۳۰ (تاریخ وصول ۱۱ اکتبر)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری (۳۵۱۹۱)

شماره ۳۳۴ تلگرافی تهران ۱۱ اکتبر سال ۱۹۰۸

موضوع : شاه ومشروطیت و اوضاع تبریز

مسیو دوهارتویگ و اینجانب اوضاع کنونی را مورد بحث قرار داده و توافق کرده‌ایم ، روز چهار شنبه که روز ملاقات هفتگی وزیر خارجه است ، مشترکاً بطور شفاهی شرح زیر را باطلاع او رسانیده و تقاضا نمائیم مراتب را بعرض اعلیحضرت برساند . متن اظهاریه مشترك بشرح زیر است :

« نظر باینکه دستخط اخیر ملوکانه موجب تعبیرهای نادرستی شده است از جهت صلاح ومصلحت خودشاهنشاه اقتضا دارد فرمان جداگانه‌ای صادرفرموده و بطوروضوح

اعلام دارند که بهیچ وجه منظور اعلیحضرت این نبوده است که یکی از ایالات را از حقوقی که بملت اعطاء نموده‌اند مستثنا دارند بلکه انتظار دارند افرادیکه زیر فرمان ستارخان می‌جنگیده‌اند، سلاحهای خودرا بزمین گذاشته و موجبات تجدید برقراری رژیم مشروطیت را تسهیل نمایند.

«بعلاوه با درنظرگرفتن اینکه روز۲۷ اکتبر نزدیك است برسد خوب است قانون انتخابات‌که در دستخط مذکور قید شده هرچه زودتر ممکن است منتشر گردد تا بتوان انتخابات را درتاریخی‌که تعیین شده‌است (یعنی ۱۴ نوامبر) انجام داد:

«هم‌چنین با درنظرگرفتن اینکه بسیاری ازآنهائی‌که تحت سلاح هستند، مأیوس شده‌اند، مصلحت این است‌که شاهنشاه قصد خودرا نسبت بعفو آنهائیکه اینك درحال مبارزه میباشند اعلام فرمایند مشروط براینکه آنها تسلیم بشوند.»

☆☆☆

شماره ۳۱ (تاریخ وصول ۱۲ اکتبر)

از سر نیکولسون به سرادواردگری (۳۵۲۱۴)

شماره ۴۳۰ سن پترسبورگ ۲۹ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو چاریکف دیروز بمن اطلاع دادکه شاه اعلامیه خودرا صادر نموده لیکن بطوریکه اواستنباط‌کرده است بی‌اندازه تصنعی وعبارت‌پردازی است‌که فهم آن مشکل بوده وجملاتی متضاد داردمثلاً، اعلام شده‌است‌که مجلس روز ۱۴ نوامبرمنعقدمیگردد وجمله دیگرحاکیست که قانون جدید انتخابات در همان تاریخ انتشار خواهد یافت. وفق دادن این اظهارات با یکدیگر بس دشوار است و بطوریکه درك میکنم این سند مسیوچاریکف‌را قانع نساخته واظهارداشت‌که‌کاملا حاضراست بادولت اعلیحضرت‌پادشاه انگلستان هماهنگی نماید تا اظهاریه مشترك دیگری درتهران تسلیم‌گردد. ازاین‌رو میخواهد بداند چه اقدامات دیگری برای حل این مسئله بنظر دولت انگلستان لازم میباشدکه بایستی بعمل آید.

با تقدیم احترامات - امضاء - نیکولسون

شماره ۳۲ (تاریخ وصول ۱۲ اکتبر)

از سِرِ بارکلی به سرادواردگری (۳۵۳۰۷)

شماره ۳۳۵ تلگرافی تهران ۱۲ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع تبریز :

نیروئی مرکب ازچهارصد قزاق ایرانی باچهارتوپ، ازتهران بقصد تبریزحرکت نموده همراه این نیرو یك یاچند افسرروسی خواهد بود. بنا باظهارمسیودوهارتویگ، وظیفه افسران روسی اینست که از غارت وچپاول جلوگیری نمایند وتا مخاصمات پایان نیابد ، وارد شهر تبریز نخواهند شد .

☆☆☆

شماره ۳۴ (۳۵۳۰۷)

از سر ادواردکری به سر نیکولسون

شماره ۴۸۳ تلگرافی وزارت خارجه ۱۲ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز .

دولت انگلیس هرگونه استفاده از افسران روسی را در قلع و قمع کردن جنبش مشروطه خواهی کنونی درتبریز با منتهای نظر غیرموافق تلقی خواهدکرد .

ماکاملاً باین حقیقت واقفیم که مداخله رسمی خارج از حدود اختیارات ماست ولی باید بدولت روسیه تفهیم نمود که اگر قرار است از سپاهیان قزاق استفاده شود ، همه فرماندهان آنها باید افسران ایرانی باشند و استفاده از افسران روسی بسیار قابل تاسف میباشد .

☆☆☆

شماره ۳۵ (تاریخ وصول ۱۳ اکتبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۳۵۵۳۳)

شماره ۱۹۹ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۳ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : پاسخ تلگرام شماره ۴۸۳ مورخ ۱۲ ماه جاری شما درباره تبریز .

مسیو چاریکف بمن اطلاع میدهدکه یك هفته پیش دستوراتی برای وزیرمختار

روسیه در تهران ارسال و تأکید شده است که افسران روسی باید تا برقراری صلح در تبریز، در تهران باقی بمانند و هیچیك از آنها نباید همراه قزاقهائیکه ممکنست بآن شهر گسیل شوند ، به‌تبریز بروند . افسران روسی احتمالاً تا برقراری مجدد آرامش درتبریز و بازگشت قزاقها ، درتهران خواهند ماند .

مسیو چاریکف اضافه کرد که امروز تلگرامی بهمین مضمون برای سفیر روسیه درلندن مخابره کرده است .

شماره ۳۶ (۳۵۹۸۹)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۳۲۳ وزارت خارجه ۱۳ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو ایزولسکی وکنت بنکدورف شب گذشته همراه بـا لرد مورلی شام را در خانه من صرف کردند و مسائل ایران وافغانستان را مورد بحث قرار دادیم .

اینجانب اثربدی که رفتار افسران روسی در ایران ، درافکار عمومی انگلستان بخشیده‌است، تشریح نمودم عملیات کلنل لیاخف اینك گذشته‌است لیکن انتشارخبردیگر مبنی براینکه ۳۰۰ قزاق در معیت افسران روسی برای ملحق شدن به نیروهای شاه در تبریز ودرهم کوبیدن حزب ملیون حرکت کرده‌اند احساسات بسیار ناگواری ایجاد خواهد نمود . مسیو ایزولسکی نسبت به‌ملیونها زیانیکه ناشی از وجود هرج و مرج دراستان آذربایجان به روسیه وارد شده‌است توضیحاتی میداد. وی میگفت اوضاع ایران واقعا غیرقابل تحمل است ودستجات یکی از دیگری بدتراست هرچندکه یکی نام ملیون را برخود نهاده است. افراد انقلابی از قفقاز باین ایالت رفته‌اند وستارخان بیش از شاه ، ارزش توجه ندارد. مسیو ایزولسکی باصراحت کامل درباره حکومت شاه سخن میگفت و اظهار میداشت که هیچگونه رجحانی برای وی قائل نیست . دشواری کار یافتن راهی برای برقراری وحفظ نظم میباشد او بظاهر معتقد است وسیله‌ای برای تأمین این مقصود در ایران وجود ندارد ودرعین اینکه پایبند سیاست عدم مداخله‌است، اجرای این سیاست را

فوق‌العاده دشوار یافته است .

اینجانب اظهارداشتم بنظر ما اعمال افسران روسی بحمایت ازشاه و برای جلوگیری ازجایگزین شدن رژیمی بهتر ازحکومت شاه ، شاهدی انکارناپذیر از مداخله درامور داخلی آن کشور است .

اگر افسران روسی وظیفه خویش را به محافظت شخص شاه محدود کنند یا اگر آنها برای مدت شش‌ماه فرا خوانده شوند ، ممکن است وضع بهتری پیش‌آید .

مسیو ایزولسکی اظهار تمایل نمودکه بجای افسران روسی افسران سویسی یا افسران هریك ازکشورهای بیطرف دیگراستخدام شوند .

این نکته باو توضیح داده شد که ما بهیچ وجه نسبت به‌استخدام افسران روسی احساس حسادتی نداشته وحتی لحظه‌ای هم این فکررا بخود راه نمیدهیم که بخواهیم ازنفوذ روسیه که درشمال ایران بدست آورده بکاهیم ، بلکه بعکس با امضای عهدنامه برآن صحه نهاده‌ایم . آنچه‌که ما میخواهیم اینست‌که عمل افسران روسی طوری باشد که وقتی درپارلمان ازما سئوال میشود بتوانیم‌آنرا توجیه نموده وباسیاست عدم مداخله آنرا وفق بدهیم .

مسیوایزولسکی‌گفت قصد دارد دراسرع وقت ممکنه مسیو پاکلوسکی را بتهران بفرستد . مسیو پاکلوسکی‌کاملا با ما وحدت نظرداردکه چه سیاستی در ایران بهتراست و دستورهائی برای اجرای این سیاست دریافت خواهد نمود .

خود مسیو ایزولسکی خیلی تحت تأثیر دشواری اجرای این سیاست قرارگرفته است ولی بااین وصف بمسیوپاکلوسکی خواهدگفت : «شما باین‌سیاست معتقد هستید، بروید و اجراءکنید .»

مسیو ایزولسکی اعتراف‌کرد ، که مسیو هارتویگ دراجرای دستورهائی‌که باو داده شده بسیار تعلل کرده است . اوگفت درنظروی وظایف افسران روسی باید محدود بدادن تعلیمات به‌نیروهای ایران باشد ونباید درهیچ زد وخوردی شرکت‌کنند. درباره افغانستان هم مدتی بحث کردیم .

دشواریهائیکه اخیراً امیر برای ما بوجود آورده است ، تشریح کردم و در باره تعبیر ناصحیحی که امیر افغانستان برای عهدنامه قائل شده توضیح دادم بدین معنی که امیرمدعی است‌که اجرای عهدنامه مزبور انگلیس وروسیه را ذیحق‌میسازدکه باحداث راه‌آهن و خطوط تلگراف درافغانستان بپردازند و با اعزام نمایندگان تجاری بداخل خاك افغانستان و کشته نشدن آنها ، لازم خواهد شد که افغانها خلع سلاح شوند .

بمسیو ایزولسکی گفتم، چه پاسخی میخواهیم به امیر بدهیم لیکن برای‌گرفتن موافقت او با عهدنامه شاید مدتی وقت لازم باشد .

مسیو ایزولسکی جواب‌داد بعقیده او موافقت امیر برای اجرای عهدنامه لزومی ندارد وپیشنهادکرد بدون منتظرشدن برای‌گرفتن موافقت امیر، کار خودرا ادامه دهیم.

وی گفت او کاملا مایل میباشد که بهمین نحو عمل شود .

لرد مورلی واینجانب بااین پیشنهاد صمیمانه موافقت‌کردیم. درعین‌حال‌بکوشش خود برای‌کسب موافقت امیر ادامه خواهیم داد . البته میتوانیم امیر را مطمئن سازیم ، که هیچ نماینده تجاری برخلاف میل او بر او تحمیل نخواهیم کرد . مسیو ایزولسکی گفت بنظرشخص او تجارت افغانستان در واقع اهمیت ناچیزی دارد و روسیه بهیچ‌وجه میل ندارد ، نسبت به موضوع نمایندگان تجاری بی‌جهت پافشاری کند .

ما بمسیو ایزولسکی گفتیم اگرچنین است، ازآنجائیکه امیر بماده سه ایرادی نگرفته است و تماس بین مقامات مرزی خود را با مقامات روسی قدغن نکرده است ، مانعی برای اجرای عهدنامه نمی‌بینیم زیرا امیر عملا بر اساس آن عمل کرده است .

تأثیر عمومی که این مذاکرات بجای گذاشت ، بسیار مساعد بود .

با تقدیم احترامات - امضاء - ادواردگری

✡✡✡

شماره ۳۸ (تاریخ وصول ۱۴ اکتبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۵۶۱۰)

شماره ۳۳۶ تلگرافی تهران ۱۴ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز- قائم‌مقام سرکنسولگری دیروز طی تلگرام شماره ۱۵۴ اطلاع داد محله دواتچی که مرکز طرفداران شاه است به ملیون تسلیم شده و پنج توپ بآنها تحویل داده شده است .

میرنسیم مجتهد وشجاع نظام، فرمانده سوارنظام مرند وهمه طرفداران شاه فرار کرده‌اند .

☆☆☆

شماره ۵۰ (تاریخ وصول ۱۸ اکتبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۳۶۰۸۷)

شماره ۲۱۰ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۸ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع : قزاقهای روسی برای تبریز .

پاسخ تلگرام شماره ۵۱۰ مورخ ۱۷ ماه جاری - مسیو تجاریکف که امروز مذاکرات مفصلی بااو بعمل آوردم، تلگرامهای مختلفی‌را که بین او ومسیو دوهارتویگ مبادله شده‌است، برای من خواند. بطوریکه ایشان توضیح دادند چپاول واتلاف اموال روسها درپاسگاه مرزی‌بتنهائی کار دست افراد ضد هواداران سلطنت بوده ونه‌آنطوریکه دیروز من استنباط‌کرده بودم کار هر دوطرف باهم یعنی‌ملیون ونیروهای شاه نبوده‌است. نامبرده اظهار داشت، جان اتباع روس در تبریز همچنین تأسیسات وتشکیلات روسیه ، در معرض خطر قرار دارد وکنسولگری و بانك روس و غیره در تبریز ، درحال حاضر هیچ تأمینی ندارند وقوائی‌که قرار است اعزام‌گردد، حداقل نیروی لازم میباشد بمحض حرکت این نیرو از جلفا ، اعلامیه‌هائی در همه جا منتشر شده و طی آن توضیح داده خواهد شد ، که نیروی اعزامی مزبور صرفاً بخاطر حفظ و حراست اتباع و تأسیسات روسیه است که در صورت لزوم از آن استفاده شود . مسیو تجاریکف اضافه نمود که دستور اکید داده خواهد شدکه افراد این نیرو بهیچ وجه در امور داخلی‌ایران مداخله نکنند وبمحض اینکه تضمینی کافی در مورد حفظ امنیت داده شود ، نیروی مزبور فرا خوانده خواهد شد .

وقتی اینجانب درباره متن تلگرام شما با مسیو تچاریکف صحبت میکردم، ایشان باکمال قطعیت اطمینان دادند که هرگاه مقاصد دولت روسیه در اقدام اخیر بدین نحو که درتلگراف ذکر شده تلقی گردد ، این نظریات کاملا عکس حقایق امر خواهد بود . برای دولت روسیه هرگزامکان نداردکه انتظاربکشد تاعده‌ای ازاتباع روس کشته شوند، چه در آنصورت اقدام جدی و شدیدتری بعمل خواهد آمد . عالیجناب تأکید کردند اقداماتیکه اینك دولت روس اتخاذ نموده صرفاً جنبه احتیاطی دارد واضافه نمودندکه چنانچه وضع مشابهی درنواحی جنوبی ایران هم پیش آمدکند، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان همین تصمیمات را اتخاذ مینماید .

اظهارداشتند دولت روسیه بهیچوجه قصدیا میل نداردونمیخواهد درامورداخلی ایران مداخله نمایدوبرای این دولت مادام‌که امنیت تبریزمحفوظ باشد تفاوت نمیکند که چه‌کسی امنیت را حفظ نموده است . فکر اینکه روسها میخواهند سلطه شاه را از نو برقرار سازند یا حزب ملیون را درهم بکوبند ، خارج از موضوع است .

بد عالیجناب گفتم ، اینجانب این نظریات را بعنوان عقاید دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان اظهار ننمودم بلکه‌گفتم‌که ممکنست بسیاری از محافل انگلیس چنین نظریه‌ای داشته باشند .

مسیو تچاریکف پاسخ داد، که صمیمانه امیدواراست که دولت انگلستان برای رفع یك چنین سوء تفاهماتی منتهای سعی را بنمایند واقدام روسیه را ازجنبه واقعی آن بدین معنی که صرفا بخاطر تقویت گارد نگهبان کنسولگری و برای حفاظت اتباع و تأسیسات روسیه هنگام خطر بوده است ، توجیه خواهند نمود. ایشان اضافه نمودندکه بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ تن افراد انقلابی قفقازی در نیروی سلطان خان هستند که مرتکب شرارتهای بسیاری میشوند. درپاسخ استعلام اینجانب‌که بچه‌علت مقامات روسیه ازخروج آنها در خاك روسیه ممانعت نکرده‌اند ، عالیجناب توضیح دادند زیر نظرگرفتن مرزی طولانی وکوهستانی ، امریست غیرممکن .

هدف محدود از اعزام نیروی موردنظر وهمچنین این نکته که قصد مداخله در

امور داخلی ایران وجود ندارد در نشریه رسمی که در اینجا منتشر میگردد ، اعلام خواهد شد .

عالیجناب باستفسار اینجانب مبنی بر اینکه آیا سرکنسول روسیه در تبریز واقعاً معتقد است که خطری جدی وقریب‌الوقوع وجود دارد پاسخی مثبت داد. گمان میکنم قانع کردن دولت روس به تجدیدنظر در تصمیم خود غیرممکن میباشد . ظاهراً مقامات روسیه معتقد شده‌اند ، اگرخطر راکه بنظر آنها حتمی است نادیده بگیرند، مسئولیت وخیمی برعهده خواهند گرفت .

✡✡✡

شماره۵۳ (تاریخ وصول ۱۹ اکتبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۶۳۸۱)

شماره ۳۴۱ تلگرافی تهران ۱۹ اکتبر۱۹۰۸

قائم مقام سرکنسولگری ما در تبریز گزارش میدهد ، تشکیلات پلیس در حال تجدید و تغییر است و بازار باحتمال زیاد ، پیش ازپایان ماه بازخواهد شد. درعین‌حال ساکنان شهر برای ایستادگی دربرابر محاصره شهر، به اندوختن غله پرداخته‌اند وبرای مقابله با نیروهای امدادی تدارکات وسیعی می‌بینند .

✡✡✡

شماره ۵۴ (۳۶۰۸۷)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۵۲۱ تلگرافی وزارت‌خارجه ۱۹ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع اغتشاشات تبریز :

لطفا بتلگرام شماره ۲۱۰ بتاریخ ۱۸ماه جاری خودتان درباره اقدامات‌احتیاطی دولت روسیه ، مراجعه نمائید .

اینجانب معتقدم ، روسهائی که در ایران صاحب مقامی هستند از جمله شخص مسیو دوهارتویگ، خودرا اخلاقا متعهد میدانندکه ازهدف شاه در برابر حزب ملیون

حمایت نمایند و ازاین‌رو درنتیجه فیروزی اخیر ملیون تبریز بر هواداران شاه ، مناسب دیده‌اند که تقاضا نمایند سپاهیان روسی بایران اعزام‌گردد . روسها بدشواری خواهند توانست از برخورد با ملیون اجتناب نمایند و اگر موفق شوند ، نظر لطف شاه نسبت به‌مسیو دوهارتویگ بیشتر خواهد شد در حالیکه اگر ملیون آنها را شکست بدهند ، هارتویگ بهانه‌ای بدست خواهدآورد تا سپاهیان بیشتری بخواهد .

اینجانب نه میل دارم از گسترش نفوذ روسیه درشمال ایران جلوگیری نموده یا موجبات تضعیف آنرا فراهم نمایم و از این جهت حسادتی هم ندارم . تنها چیزی که میخواهم اینست‌که روسها بنحوی ازقدرت خود استفاده‌کنندکه موجبی برای اعتراض افکار عمومی انگلستان بوجودنیاورند. مثلا نخواهند تا بدانحد نسبت برژیم غیرمشروطه شاه پشتیبانی‌کنند که نیروی مسلح خویش را برای درهم کوبیدن انقلاب بکاربرند و با این‌عمل نشان‌دهندکه دولت ووس اهمیت نمیدهدکه چه سیستم دولتی بی‌ارزش درایران وجود دارد . اینجانب تاکنون ازآنچه‌که در قدرت داشته‌ام ، برای تبرئه دولت روسیه در مورد پراکنده نمودن مجلس بوسیله کلنل لیاخف ، بکار بسته‌ام و جای بسی تأسف خواهد بود اگر به‌هارتویگ یا یك افسرمحلی ازطرف دولت روس اجازه داده شود، که درایران عملی بنام آن دولت مرتکب‌گرددکه افکارعمومی انگلیس آنرا تأییدننماید.

باید بگویم ، اگرمن در اینجا نتوانم از عمل دولت روسیه در ایران دفاع کنم زیانش برای آن دولت بمراتب بیش ازمختصرپیشرفتی است‌که باحمایت هارتویگ از شاه دربرابر ملیون بدست خواهدآورد .

وزیر خارجه روسیه برای اینجانب آشکارکرده است‌که آنچه راکه من عقاید و نظریات مسیو دوهارتویگ تلقی میکنم کاملا مغایر با آن چیزی است که دولت روس خواستار آن میباشد . این حقیقت را مورد تردید قرار نمیدهم که دولت روس بخاطر مقاصدی‌که شما درتلگرام فوق‌الذکر خود برشمردید این سپاهیان راگسیل داشته است لیکن نمیتوانم نسبت به‌چگونگی استفاده‌ایکه مقامات روسی درایران ازاین سپاهیان خواهندکرد ، اعتمادکنم وچون فکرمیکنم‌که ممکن است عواقب وخیمی ببارآید این

تلگرام را مخابره مینمایم تا شما بهر نحوکه صلاح بدانید ازآن استفاده کنید .

شماره ۸۰ (تاریخ وصول ۲۴ اکتبر)

از سربارکلی به سر ادواردگری (۳۶۹۸۹)

شماره ۳۴۷ تلگرافی تهران ۲۴ اکتبر ۱۹۰۸

موضوع تلگرام شماره ۲۱۷ سن پترسبورگ درباره اوضاع تبریز .

مسیو دوهارتویگ غروب دیروز نزد اینجانب آمده و اظهار داشت که اوضاع تبریز او را کاملا نگران نموده است و بیم آن دارد ، که درصورت ادامه مخاصمات ، ستارخان خارجیهای ساکن شهررا بعنوان گروگان نگهدارد و از اینرو بهترمیداند اتباع خود را بمحل امنی درخارج از شهرکوچ بدهیم . اوپیشنهادکرد تا ازکنسولهای خود بپرسیم کدآیا این اقدام مطلوب است یا خیر ؟

درپاسخ بمسیو دوهارتویگ گفتم ، بموجب کلیه گزارشهائیکه دریافت داشته‌ام، شهر آرام است و دلیلی نمی‌بینم که مخاصمات دیگری در شرف وقوع باشد . ولی موافقت کردم که نظر یه مستراستیونس را درباره خطریکه خارجیها را تهدید میکند ، استفسارکنیم .

انجمنهای تبریز روز پنجشنبه به همه سفارتخانه‌ها تلگراف کرده و اطمینان داده‌اند که ملیون نسبت بدخارجیها حسن نیت دارند .

(مطلب زیرخیلی محرمانه است)

بدون اینکه بخواهم پیشنهاد مسیو دوهارتویگ را بیش ازحد مورد تفسیرقرار دهم ، با در نظرگرفتن جنبه هراس انگیز ایشان اینجانب نسبت به اینکه سرکنسول روس از اختیارات کامل خود برای احضار افراد قزاق چگونه استفاده خواهد کرد ، قدری نگران میباشم . این قزاقها بقول مسیو دوهارتویگ ، مأموران مترصدی هستند که درمرز منتظردستورند . موضوع اعزام دستجات امدادی چند روز است بمیان آمده واحتمال میرودکه عده‌ای بختیاری اینك در راه خود بسوی تبریز باشند. همچنین گفته میشود، تدارکاتی برای اعزام چهار هنگ دردست اجراء است لیکن تصورمیکنم مسیو

دوهارتویگ نسبت به‌اهمیت این موضوع مبالغه مینماید .

✡✡✡

شجاع نظام مرندی ش ۷۴
یکی از سران سپاه محمدعلی شاه

شماره ۸۱ (تاریخ وصول ۲۴ اکتبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری

(۳۶۹۹۶)

شماره ۳۴۸ تلگرافی - تهران ۲۴ اکتبر ۹۱۰۸

موضوع : اوضاع تبریز

بموجب تلگرامی که از کفیل سرکنسولگری دریافت داشتدام ، شجاع نظام فرمانده سواران مرندکه پس‌از تسلیم اردوگاه هواداران شاه ، بخارج از شهر فرارکرده‌کاروانی را درجلفا متوقف نموده است . اینجانب یادداشتی بعنوان دولت ایران نوشته وآن دولت‌را مسئول هرگونه زیانی‌که ازعمل شجاع نظام متوجه اتباع انگلیس گردد، شناختدام .

شماره ۸۷ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از مسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۷۰۲۸)

شماره ۲۶۳ تهران ۲۹ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو بیزو روز ۲۵ ماه جاری نزد این جانب آمده وگفت ، پیش از ظهر آنروز بداردوگاه شاه احضار شده و از او خواستداند تا وسیلدای برای تهیه یك وجه عمده‌ای که بمنظور پرداخت حقوق وخوراك سپاهیان درتبریز مورد احتیاج فوری است بیابد. در ابتدا باو اصرار میشودکه سعی‌کند وامی بمبلغ ۴۰۰ هزار لیره از انگلستان وروسیه دریافت‌کند ولی وقتی اومیگوید ، که دولت ایران هیچ نوع تمایلی بانجام شرایطی که

دو دولت برای پرداخت وام قائل شده‌اند ، نشان نداده است از این‌رو نمیتواند به دو سفارتخانه‌های مزبور چنین پیشنهادی بکنند ، رئیس‌الوزراء می پرسد اگر خودش - مشیرالسلطنه - جواهرات خود را وثیقه بدهد، آیا بیزو میتواند پولی فراهم کند ؟

مسیو بیزو میگوید البته او نمیتواند مانع رئیس‌الوزراء بشود که بعنوان یك معامله خصوصی پولی بدینوسیله بدست آورد لیکن ، ناگزیر است دولت را از بدست آوردن پول بطور غیر مستقیم بر اساس چنین معامله‌ای برحذر دارد .

به‌مسیو بیزو گفتم کاملا با وی همعقیده هستم و درشرایط فعلی هرگز امکان ندارد، دولت ایران را امیدوار ساخت که از دو دولت انگلیس و روس پولی بدست آورد و بعقیده اینجانب بعید است که بانك شاهی یا بانك استقراضی روس باگروگرفتن جواهرات، پولی به‌مشیرالسلطنه قرض بدهند چه، میدانند که این قرض بالاخره بموجب یك دستخط شاه ، بحساب دولت انتقال خواهد یافت. همچنین با نظریه او مبنی براینکه تنها راه پایان دادن به تلاش‌های خانه برانداز وجنون‌آمیز دولت، برای بدست آوردن وام، اینست که تاآنجائیکه ممکنست راه حصول این وام را دشوار سازیم ودرعین حال بآن بفهمانیم که تنها بافبول انجام اصلاحات متناسب ومعقول است که میتواند به‌کمکهای مالی دودولت یا دو بانك ، امیدوار باشد . تنها خطری که در اتخاذ این رویه بنظرم رسید اینست که هرگاه دراینمورد بیش‌ازحد سخت‌گیری بشود مشاوران بی‌پروای کنونی شاه اورا وادار سازند بجای دیگر - مثلاً آلمان - روی آورد و باشرایط گزاف وامی بدست آورند .

بعد ازظهر همانروز مسیو بیزوت با وزیر مختار روسیه و با نماینده مالی روسیه هر دو مشورت‌میکنند وچون آنهارا باخود همعقیده می‌یابد، اینطور ترتیب داده میشود که‌بشرط موافقت‌اینجانب،مسیو بیزو ومسیو اوستروگرادسکی روزبعدنزد رئیس‌الوزراء رفته و به عالیجناب بگویند، تا زمانیکه رژیم کنونی در امور مالی ادامه دارد، دولت برای رفع نیاز مالی نباید از سفارتخانه‌ها یا بانکها، انتظارکمك داشته باشد . آقایان مزبور روز بعد این مأموریت خود را در باغشاه انجام دادند .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

شماره ۸۸ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از مستر مارلینگ به سر ادواردگری (۳۷۰۲۹)

شماره ۲۶۴ تهران ۳۰ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

بااشاره به نامه شماره ۲۴۸مورخ۱۰ سپتامبر خود،افتخاردارم بدینوسیله رونوشت نامه‌ای‌که بتاریخ ۱۸ماه جاری از وزیرخارجه رسیده وحاوی دستخط شاه درپاسخ نامه مشترك سفارت انگلستان و روسیه است ، تقدیم دارم . در نامه مشترك این دو سفارت پیشنهاد شده بود که اعلیحضرت مجلس را روز ۱۴ نوامبر افتتاح فرموده و تبریز را از این تصمیم خود آگاه سازند .

علت تأخیر طولانی ده روزه شاه بارسال پاسخ را میتوان به دوعلت نسبت داد :

نخست اینکه اطرافیان شاه میل نداشتند که اعلیحضرت خودرا دربرابردوکشور بایك وعده‌قطعی متعهد گرداند و دوره رژیم کنونی استبداد راکه برای‌آنها این اندازه خوشایند وسودآور است هرچه زودتر محدود سازد ودوم اینکه سفارت روسیه در ابتدا در هرحال میل چندانی نداشت‌که بشاه توصیه کند باین درخواست عمل کند. همچنین دراینکه شاه شخصاً ازتشکیل مجدد مجلس منتهای نفرت ونگرانی‌را دارد جای تردید نیست ولی اینجانب رویهم‌رفته باین عقیده‌ام‌که او متقاعد شده‌است‌که دیر یا زود برای خیر و صلاح خویش ، بایستی مواعید خود را عملی سازد و اگر تا بدین حد زیر نفوذ درباریان مرتجع نبود ، و اگر روسیه از نفوذ کامل خود علیه آنها استفاده میکرد ، اعلیحضرت اینقدر اندازه در دادن پاسخ تعلل نمیکرد. همچنین احتمال میرودکه اعلیحضرت بر اثر اظهارات امیدبخش امیر بهادر جنگ، اغفال گشته است چه معتقد گردیده ، که جنبش مشروطه‌خواهی در تبریز را میتوان درهم کوبید و با چند روز تأخیر، خواهند توانست از خفت پذیرفتن اجباری شرایط مشروطه خواهان تبریز ، خود را رها سازد. همین جهات نیز بی‌شك سبب شده است که پس‌از چند روز تأخیر ، چنین پاسخ بی‌سر و تهی داده شود که در واقع تفاوت چندانی با یك جواب رد و امتناع از پذیرفتن پیشنهاد

ونظریه دو دولت ندارد .

این پاسخ بقدری یأس آمیز است کـه وزیر مختار روسیه خود را ناگزیر دید پیغامی بدشاه فرستاده و اصرار نماید که اعلیحضرت باید برای رفع تأثیر سوئی که این جواب درلندن و سن پترسبورگ ایجاد نموده است فوراً اقداماتی معمول داشته و مانع شوند ازاینکه این دوسفارتخانه اظهارات مشترك دیگری مصرانه‌تردراین باب بنمایند روز۲۱ماه جاری مسیودوهارتویگ موفق گردید نیمه وعده‌ای کسب‌کند مبنی براینکه قانون اصلاح شده انتخابات روز ۲۴ماه جاری منتشر خواهد شد و مجلس روز اول ماه (۱۴ نوامبر) یعنی روزیکه دریادداشت مشترك قید شده است ، افتتاح خواهد گردید .

روز ۲۲ ماه جاری وزیرخارجه برای ملاقات اینجانب آمده وضمن اشاره بنامدخصوصی من که ضمن آن ایشان را هشدارداده بودم که پاسخ شادممکنست رضایت دولت متبوعدام را فراهم نسازد ، پرسید ، آیا وعده اخیرشاه نظرم را جلب کرده است ؟

بدعالیجناب گفتم ، نسبت بدعقلائی بودن این اقدام ایمان دارم وبموجب یادداشتی که دریافت نموده‌ام ، وزیرمختار روسیه هم همین عقیده را دارد .

سپس علاءالسلطنه پرسید ، آیا میل دارم درباره اوضاع سیاسی با شاه گفتگو کنم زیرا شاه اشتیاق دارند درباره موقعیت خودتوضیحاتی بمن بدهند. گفتم نظر باینکه اعلیحضرت درحدود دوماه پیش خواسته بودندکه اینجانب ازاینکشورفراخوانده شوم ، عجیب‌است که اکنون میل دارند مرا بحضور بپذیرند ولی‌البته اینجانب دراجراء اوامر اعلیحضرت حاضرهستم وبنابراین ، روز بیست وچهارم برای شرفیابی تعیین گردید .

شاهنشاه مرا دریك چادرکوچك دوپوشه که اطراف آن باز وسقف آن با اطلسی برودری شده ، زینت شده بود ، بحضور پذیرفتند . اعلیحضرت پس از احوالپرسی ، از اینکه مدتبیاست مرا ملاقات نکرده اظهارتأسف کردند .

شاه از هرموقع دیگرکه قبلا دیده بودم سرحال تر بنظر میرسید واین اظهارات ملاطفت وتعارف را با بی‌تکلفی کامل بطوریکه عادت اغلب درباریان ایرانی میباشد ادا میکرد . مدتی بحث کردیم تااینکه شاه بمسائل سیاسی پرداخت . و همینکه اینجانب

شروع به‌صحبت کرده تا بگویم که انجام اندرزهای دو دولت بریتانیا و روسیه بخیر و صلاح خود ایشان میباشد اظهار داشتند فرمان همایونی مربوط به‌قانون جدیدانتخابات واعلام تاریخ نزدیکی‌برای انجام انتخابات وتشکیل پارلمان، همان روز انتشارخواهد یافت . گفتم از شنیدن تصمیم خردمندانه اعلیحضرت مشعوف شدم چـه این موضوع موجبات رضایت کامل دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را فراهم خواهد نمود . شاه سپس بمجلس گذشته اشاره کـرده گفتند ، مجلس مزبور از افرادی بی‌اطلاع و مغرض تشکیل شده بودکه قصدشان جزایجاد زحمت برای شخص شاه ، چیزدیگری نبود این نمایندگان ازطرف انجمنهائی باسوءنیت ومغرض حمایت میشدند وآنها درکلیه اموری دخالت میکردندکه خارج ازصلاحیت آنها بود . شاه ابراز امیدواری‌کردند ، بموجب قانون جدید انتخابات ، یك مجلس واقعاً سودمندی تشکیل‌گردد .

گفتم جسارتاً عرض میکنم که دریك مورد نمیتوانم با نظر اعلیحضرت همعقیده باشم وآن اینست‌که مجلس‌گذشته ممکنست ازاشخاصی بی‌اطلاع ومزاحم تشکیل شده بوده لیکن ، ایمان دارم که درعلاقه خود به‌بهبود وضع‌کشور، کاملا صمیمی بوده است البته میتوان مجلس رابصورت بهتری تشکیل داد وامیدوارم قانون انتخابات‌که درشرف انتشار میباشد ، این منظور را جامه عمل بپوشاند . بهرحال ، با تشکیل یك پارلمان جدید اعلیحضرت دروغ‌آنهائی راکه تظاهر باین میکردندکه هدف شاه الغاء مشروطیت میباشد ، ثابت میکند وبه انقلاباتیکه کشور را در خود فروبرده و دولت را فلج نموده است پایان میدهند . منشاء اصلی جنبش مردم برای کسب مشروطیت ، بوجود آوردن یك دولت خوب و خدمتگذار مملکت بوده است و اینك کـه اعلیحضرت میخواهند صمیمیت وعلاقه خویش را به‌مشروطیت ثابت کنند ، ضرورت‌کاراینست‌که راه را برای انجام اصلاحات هموار سازند . شاه کـه اظهارات این جانب درباره حسن نیت مجلس گذشته ، بمذاقشان خوش نیامده بود ، با عجله گفتند جداً مصمم هستند که در سازمان کلیه ادارات دولت تجدید نظر نمایند و این تجدید نظر خود را از وزارت مالیه آغاز خواهندکرد و از راهنمائیهای مستشارمالیه‌که درباره توانائی و لیاقت وی کمال حسن

نظر را دارند ، حداکثر استفاده را خواهند نمود .

گفتم، اعلیحضرت مشاوری بهتر از مسیو بیزو پیدا نخواهندکرد لیکن با درنظر گرفتن مخالفتهائیکه تاکنون او با آن روبرو شده‌است، ازکمك دولت‌فعلی ایران‌چندان برخوردار نخواهد شد . مهمترین کار اینست که اعلیحضرت وزیرانی را پیرامون خود گرد آورند که در انجام اصلاحات همان علاقمندی و تمایل را داشته باشند .

نگرانی من از اینست که مشاوران کنونی شاه آنطور که باید و شاید علاقه‌ای باینکار ندارند وچون دراین موردکمترین تردیدی ندارم امیدوارم افرادی‌دیگر بجای آنهاپیدا شوند. یکی از دلایل عدم موفقیت پارلمان پیشین فقدان وزیران توانا و لایق بود که بتوانند وظایف مجلس را تشریح کنند و در روزهای اولیه تشکیل مجلس آنرا راهنمائی نمایند . لیکن بدبختانه ، چنین وزیرانی پیدا نشده‌اند و اکنون هم نمیتوانم حس‌کنم‌که دراین مورد وضع بهتر از سابق شده است . بنابر این انجام اصلاحات کاملا بسته به اقدام خود اعلیحضرت میباشد و امیدوارم از فرصتهائیکه تنها برای زمامداران معدودی‌پیش میآید، بنحومطلوب استفاده‌کنند چه این فرصتها اگر ازدست برودممکنست دیگر بدست نیاید .

شاه درجواب اظهار داشتند که ، لزوم همکاری صمیمانه وزیران را بخوبی درك میکنند وکمال دقت را بکار خواهند برد تا به خواستهایشان جامه عمل پوشانده شود و درعین حال قانون جدید انتخابات سبب خواهد شد که نمایندگانی روشنفکر ومیاندرو بمجلس راه یابند که درکار اصلاحات مداخله نکنند .

سپس بحث ما بمسائل دیگرکه جنبه عمومی داشت ، کشیده شد . این شرفیابی تقریباً یك ساعت و ربع بطول انجامید .

وقتی به سفارت رسیدم، شنیدم که پیش‌از ظهر همانروز ، دستخطی از طرف شاه دربازار الصاق شده ولی وقتی تحقیق‌کردم معلوم شد این‌شایعه بی‌اساس‌است. ولی بنظر میرسدکه یك‌اعلامیه‌ای تنظیم شده وحتی برای چاپ‌هم فرستاده شده‌است لیکن مضمون آن بقدری نارسا بوده‌که بشاه توصیه شده آنرا مسترد دارند. بقراری که‌گفته میشود ،

دردستخط مزبور نه تاریخی برای انجام انتخابات و نه برای گشایش مجلس قید شده است. دراعلامیه مزبور تشکیل مجلس سنا ومجلس شورا پیش‌بینی شده لیکن قانون انتخابات برای تشکیل مجلس شورا بنحوی تدوین گردیده که نمایندگان، در واقع منتخبین دربار بوده و بهیچ وجه جنبه نمایندگی مردم را ندارند .

مسیو دوهارتویگ ازاین واقعه خیلی مکدر شده وچون شکی دیگر برایش باقی نمانده بودکه دولت متبوعه وی میل ندارد که توصیه‌اش بلااثر گذارده‌شود و بایستی کوشش کند تاشاه‌را باتخاذ یك رویه مناسبی وادارکند اما متوجه شدکه اثر نفوذش درشاه‌کمتر از نفوذ دسته مرتجعین است .

اینجانب روز یکشنبه با وزیر امور خارجه ملاقات کردم لیکن نتوانستم خبر چندانی از او کسب‌کنم هرچندکه مرا نسبت بآنچه‌که ازپیش میدانستم، مطمئن‌ساخت. وی گفت ، فرمان تازه‌ای در دست تهیه است وطی‌آن تاریخهائی برای انجام انتخابات وگشایش‌مجلس، اعلام خواهد شد. بعقیده او ، حق رأی وشرایط نمایندگی تااندازه‌ای محدود خواهد بود و در تبریز هم تا زمانی‌که آرامش ونظم درآنجا برقرار نشود ، در آنشهر انتخابات صورت نخواهد گرفت. ولی ، از منابع دیگر کسب اطلاع‌کرده‌ام که انتشار کلیه جراید وتشکیل انجمنها قدغن خواهد شد . تصور میرود مقررات حکومت نظامی همچنین تمدید شود . ازاین قرار دراین مدت درواقع هیچ‌کاری صورت‌نگرفته است .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

☆☆☆

ضمیمه شماره ۸۸

از علاءالسلطنه به مستر مارلینگ

ترجمه ۱۸ سپتامبر ۱۹۰۸

نامه مورخ هشتم ماه جاری‌را بحضور شاهنشاه تقدیم داشتم وبفرمان اعلیحضرت همایون بایستی پیغام زیر را باستحضار آن عالیجناب برسانم :

« همانطوریکه قبلا بهملت و نمایندگان دودولت وعده‌کرده‌ام ، که مجلسی راکه با وضع وشئون این‌مملکت متناسب‌بوده وباقوانین مذهبی وشرع مقدس ، مطابقت داشته باشد ، تشکیل دهم که باردیگر موجبات هرج و مرج و دشواریهائی پدید نیاورد ، ما اینك مشغول فراهم نمودن مقدمات آن هستیم . اکنون که نمایندگان دو دولت کتباً استفسار نموده‌اند ، امیدواریم در تاریخی که تعیین نموده‌اند اعلامیه مربوط بتشکیل مجلس نمایندگان منتشر شود ، لیکن همانطوریکه قید گردیده این مجلس هنگامی گشایش خواهدیافت‌که نظم درآذربایجان برقرارشود تا مقامات ایران با فراغت‌خاطر ترتیب تشکیل و گشایش مجلس مورد نظر را بدهند . » غرض از تصدیع ، استحضار آنجناب است .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ومهر ـ محمدعلی علاءالسلطنه

✡✡✡

شماره ۸۹ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از مسترمارلینگ به سر ادواردگری (۳۷۰۳۰)

شماره ۲۶۵ خیلی محرمانه تهران ۳۰ سپتامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

اینجانب‌کمال اکراه دارم‌که بگویم وزیر مختار روسیه هیچ وقت کوششی برای انجام دستورات دولت متبوعه خود بکار نمی‌بندد ولی بایك بررسی ازاظهارات وعملیات وی پس از تسلیم یادداشت مشترك به شاه و درخواست از معظم‌له برای تشکیل مجدد مجلس واعلام تصمیم خود درتبریز ، مشکل است بدنتیجه‌ای غیرازاین برسیم . بهرحال این جریانات جای تردید باقی نگذاشته است‌که بنابرعقیده عمومی درتهران وی مشوق اصلی شاه در اتخاذ این رویه نا مطلوبش نسبت بعدور جواب اخیر بوده است .

همانطوریکه درمراسلات‌گذشته اظهارنظر نمودم ، چنین پیداست‌که سیاست مسیو دوهارتویگ متکی براین پایه است که شاه بعنوان تنها دوست و عامل ضروری روسیه بهرنحوی شده ، باید درمقام خود و مستقل از کنترل عمومی نسبت بوی ، حفظ شود و

برای اینکه نفوذ روسیه بر او تثبیت گردد باید بشاه فهمانید و او را مطمئن ساخت که روسیه تحت هیچ شرایطی اجازه نخواهد دادکه یك خط مشی و سیاست نامطلوبی براو تحمیل شود، چه رسد بهاینکه برای انجام آن بشاه فشاری وارد بشود . با این اوضاع وشرایط ، دستورات غیرمنتظره سن پترسبورگ مبنی برهمکاری نمودن با سفارت دولت انگلستان در فشار آوردن بشاه برای تشکیل مجدد مجلس و اعلام این تصمیم خود در تبریز ، قطعاً مسیو دوهارتویگ را سخت ناراحت کرده است او خوب آگاه است که چنین اندرزی تا چه حدبرای شاه تلخ و ناگوارخواهد بود وتا چه حد ایمان‌اعلیحضرت را نسبت بهاطمینانهائی‌که دولت روسیه داده است متزلزل خواهد ساخت .

ولی این دستورات را نمیشد نادیده گرفت. لیکن درعین اجراء مفاد دستورهای صادره ، مسیو دوهارتویگ قطعاً احساس مینماید که برای حفظ نفوذش برشاه بایستی درعین حال اقداماتی بعمل‌آورد تا ازشدت پیشنهادات و اندرزهای دو دولت و فشار در زمینه اجرای آن ، بکاهد . در چنین موقعی تقاضای رسمی برای شرفیابی و تشریح تغییر جهت و دادن اطمینان بشاه آنهم بهنگامی که درانتظار پاسخ بودیم برای اوعملی آشکار ورسواکننده میبود، ازاین‌رو مسیودوهارتویگ شق دیگری راکه‌کمترچشمگیر بود ، برگزید بدین معنی‌که دعوت امیربهادرجنگ را برای سان دیدن از سپاهیان در باغشاه پذیرفت وحال‌آنکه‌کمترازیکماه پیش دوهارتویگ، امیربهادر را خطرناکترین دشمن شاه نامید وگفت که سفارت روسیه هیچگونه رابطه‌ای با او نخواهد داشت .

در این فرصت مسیو دوهارتویگ مذاکرات مفصلی با شاه نمود ولی من اطلاعی درباره‌آنچه‌که میان‌آن دونفر گذشت ندارم بجزهمان مطالبی‌که خودمسیودوهارتویگ برای این‌جانب تعریف نمود .

وقتی وزیرمختار روس روز۱۴ ماه جاری با تظاهر بسیاربه‌صراحت برای نخستین بار رفتن خود را بهباغشاه باطلاع من رسانید از مسائل خیلی پیش پا افتاده‌ای از قبیل لباس اونیفورم و ظاهر آراسته سپاهیان بحث‌کرد و درباره‌گفتگویش با شاه حرفی نزد، جز اینکه همانطوریکه درتلگرام شماره ۳۰۶ مورخ ۱۴ ماه سپتامبر خودگزارش‌دادم،

ظرف یکی دو روز شاهنشاه پاسخ خود را خواهند فرستاد و اینکه شاهنشاه از اینکه متن یادداشت مشترك علنی شده خیلی مکدر شده‌اند .

چند روز بعد ، مسیو دوهارتویگ بطور مبهم بمن گفت ، اندرزهای نیکوئی بشاه داده‌است لیکن من نتوانستم از جزئیات وماهیت اندرزهائیکه داده‌است ، چیزی بفهمم.

بازهم باید اضافه کنم ، انگیزه او در ارسال این گزارش به سن پترسبورگ مبنی براینکه رونوشت یادداشت مشترك که در بازار منتشر شده است توسط این سفارتخانه پخش شده بیشتر این بوده است تا بهانه‌ای برای تعلل شاه درارسال پاسخ بتراشد نه اینکه درارسال پاسخی قانع کننده ، تسریع نموده باشد .

باحتمال قوی او به مسیو ایزولسکی چنین وانمود کرده است که افشاء مضمون توصید مشترك دو دولت در درجه اول شاه را ناراضی ساخته و در درجه دوم ، بمنظور دامن زدن به تحریکاتی بوده است تا مجلس مجددا تشکیل گردد .

نظریه اولی صحیح است وشاه بدون تردید درعصبانیت مسیو دوهارتویگ از برملا شدن این مطلب که روسیه بشاه تأکید میکند تا مجلس از نو تشکیل شود ، سهیم میباشد. افشاء چنین مطلبی برمردم موضوع را برای شاه دشوارتر خواهد ساخت که توصید دو دولت را نادیده بگیرد .

سه ماهی که شاه دراعلامیه روز ۲۳ ژوئن یعنی پس از کودتا برای تشکیل مجدد مجلس مدت تعیین کرده بود روز بیستم سپتامبر منقضی گردید لیکن هیچ اقدامی ازطرف شاه برای میسر ساختن این امر صورت نگرفت و بعلت همین خلف وعده جدید شاه ، هم اکنون زمزمه‌های عدم رضایت نسبت بعدم صمیمیت شاه بگوش میرسد .

درچنین موقعی ، بهترین چیزی که میتواند این صداها را ساکت کند ، برملاشدن این مطلب است که روسیه همچنین بریتانیای کبیر بشاه فشارمی آورند تا بمواعید خود عمل کند زیرا مشروطه خواهان تشخیص میدهند که شاه نمیتواند در برابر فشار مشترك دو دولت مقاومت بنماید . ولی هیچ چیز هم بیشتر از افشای همین مطلب ، برای نفوذ روسیه بر شاه زیانبخش تر نمیتوانست باشد .

با این تفاصیل، رفتار مسیو دوهارتویگ پس‌از تسلیم یادداشت مشترك بهشاه بنحو انکار ناپذیری چنان وانمود میکرد که پاسخ شاه همان خواهد بود که سفارت روسید یکته کرده باشد وماهیت غیرقانع کننده پاسخی هم که مضمون آن برملا گشته است بعنوان دلیل این مدعا ذکر میشود.

البته این ادعا مبالغه‌آمیز است ومسیو دوهارتویگ هرگز نمی‌توانسته است پاسخی را که اعلیحضرت فرستاد بایشان تلقین نماید زیرا او تشخیص میداده است که دو دولت انگلستان و روسید پاسخی را که بمثابه استنکاف از پیروی نظریه و اندرزهای آنهاست، نخواهند پذیرفت. روی این اصل بدون تردید مسئولیت این کار در واقع بگردن اطرافیان مرتجع شاه میباشد.

لیکن برای من مشکل است باور کنم که اگر مسیو دوهارتویگ درشرفیابی روز دوازدهم ماه جاری خود صریحاً بشاه و امیر بهادر جنگ توضیح داده بود که یادداشت مشترك دو دولت دراصل، درپترسبورگ تدوین شده و دولت روسید در توصید خود برای تشکیل مجلس واتخاذ اقدامات آشتی‌طلبانه در تبریز جدی میباشد، لحن پاسخ شاه بهتر ازاین ـ ونه اینطور از روی بی‌اعتنائی ومخالفت ـ داده نمیشد.

در مورد موضوع جوابید شاه، مذاکرات چندانی بـا مسیو دوهارتویگ بعمل نیاوردهام. موقعی که درضیافت عصرانه‌ایکه روز بیستم ماه جاری درسفارت روسید برپا شده بود، ملاقاتی دست داد ایشان چنان تظاهر کردندکه میخواهند بامن مشورت کنند واظهارداشتندکه بعقیده ایشان پاسخ شاه «خیلی قابل تأسف» میباشد وشاه بایستی «دستخطی» منتشر کرده وطی آن قانون جدید انتخابات را اعلام کنند و اینکه هرگاه این جانب با این نظرموافق باشم، منشی دایره امور شرقی خود را به باغشاه میفرستند تا انجام این موضوع را ازشاه بخواهند. گفتم نمیدانم جنابعالی درباره پاسخ شاه چه نظریه‌ای خواهید داشت ولی بعقیده اینجانب مصلحت دراین است که شاه یك‌چنین اقدامی را بمنظوراثبات حسن نیت خود بعمل آورند بشرط اینکه مقصودشان فرونشاندن موقت نارضائی مردم از

تأخیر درامر تشکیل پارلمان نباشد وآشکارگردد ، که هدف شاه ادامه رژیم فعلی بمدت نامحدود نیست .

مسیو دوهارتویگ اظهار داشتند چنین مقصودی موضوع نخواهد داشت و ضمن ابراز خشنودی از اینکه منهم بـا ایشان همعقیده هستم ، ببهانه اینکه میخواهند بسر میز بازی بروند ، ازادامه این بحث معذرت خواستند. ظاهراً مسیو دوهارتویگ ازاحتراز ازمذاکرات صریح و بی‌پرده دراین زمینه دوهدف داشت : نخست اینکه بتواند بدولت خود وانمودکندکه من هم با همان اقدام ملایم و متواضعانه‌ای‌که وی حاضر بود از شاه تقاضا نمایدکه بانظریات دو دولت (راجع بامرانتخابات وتشکیل‌مجلس)موافقت نماید راضی و قانع هستم و دوم اینکه بدینوسیله درصورت امکان از مراجعه و اقدام مشترك دیگری در دربارکه مسلماً باطلاع مردم رسیده و انتشارپیدا میکرداجتناب نموده باشد.

در نتیجه مسیو بارونوسکی روز بیست ویکم ماه جاری به‌باغشاه مراجعه نموده ومسیو دوهارتویگ روز بعد بمن خبرداد که « دستخطی » بزودی ، شاید همان روز ، منتشر خواهد شد و انتظار میرود ضمن آن دستخط ، روز ۲۷ اکتبر بعنوان روز انجام انتخابات و ۱۴ نوامبر بعنوان روز گشایش پارلمان ، اعلام گردد .

ولی چنین اعلامیه‌ای انتشار نیافت وحتی پس از اینکه شاه در شرفیابیم که روز ۲۴ ماه جاری صورت‌گرفت ، اینجانب را دراین مورد مطمئن ساخت ، شش روز تأخیر شدتا بالاخره فرمانی انتشاریافت . دراین موقع یقین دارم‌که مسیودوهارتویگ منتهای کوشش خودرا بکار بسته است تا شاه را به‌موافقت با نظریات دو دولت وادارکند، ولی شاید دریافته بود که آسان نیست اثری راکه رفتار سابق او درشاه بوجودآورده بود از بین ببرد وتغییرروش ناگهانی او دربرابر نفوذ دار و دسته دربار، نمیتواند دریك لحظه با موفقیت روبرو شود .

باید یادآورشوم ، مسیو دوهارتویگ حتی دریکی ازملاقاتها هم ، ابرازتمایل نکرده است‌که برحسب نظریه دو دولت بشاه اصرار ورزد کداعلام تصمیم وی مبنی بر گشایش پارلمان ، درامر برقراری نظم در تبریز بهترین وسیله خواهد بود . من دوبار

باوخاطرنشان‌کرده‌ام‌که با صدور فرمان به‌کردهای ماکوکه روز ۱۱ ماه جاری به‌ملیون حمله کنند ، شاه عامداً و برخلاف نظریاتیکه در یادداشت مشترك عنوان شده ، عمل کرده‌است لیکن درهردومورد مسیو دوهارتویگ بمن ابرازداشت‌که بعقیده او نمیتوان ازشاه انتظارداشت بوقت فراهم‌شدن مقدمات برای درهم‌کوبیدن شورشیان ازاقدام خود منصرف گردد ولی احتمال دارد که بی‌میلی مسیو دوهارتویك باینکه اظهاراتی در این زمینه بشاه بشود تا حدی ناشی از این باشدکه میدانسته است درحال حاضر نفوذش در شاه‌بآن اندازه نیست‌که بتواند تصمیمی را برخلاف‌نظریه وزیرجنگ بشاه تحمیل‌کند.

از زمان حوادث دسامبر گذشته ، احساس‌کرده‌ام‌که مذاکرات صریح وپوست‌کنده وهمکاری صمیمانه بامسیودوهارتویگ درمورد مسائل مربوط بایران، تقریبا غیرممکن است . در مواردی‌که ارتباط با منافع روسیه پیدا نمیکند ، مثلا مربوط بدخلیج فارس باشد، بویژه وقتی موضوع مبارزه با نفوذآلمان باشد بقدرکافی برای‌کمك بمن‌آمادگی نشان‌داده‌است. سوای این‌موارد، درمسائل مورد علاقه مشترك، اوهمیشه ساعی بوده‌است که بطور مستقل عمل‌کند و هرموقع‌که عملش مغایر با سیاست عمومی مورد موافقت دو دولت مبنی بر عدم‌مداخله بوده است و بدین جهت اعتراض کرده‌ام متوسل باین عنوان میشودکه لازم است ازهرعملی‌که وجوداختلاف نظربین دوسفارتخانه را جلوه‌گرمیسازد اجتناب نمود .

درشرایط فعلی، موقعیت وزیرمختار روس بنحوی است‌که پیروی ازاین خطمشی برایش آسان میباشد .

شاه به‌روسیه‌اتکاء دارد ونسبت بما بعنوان حامی حزب ملیون دربرابر اوبدگمان است و نمیتوانم مسیودوهارتویگ را تبرئه‌کنم‌که طرز رفتار وسخنانش بهنگام‌کودتای ماه ژوئن موجب ومشوق این بدگمانی نبوده است . ممکن بود انتظار داشت که توبیخ سن پترسبورگ از عملیات مسیو دوهارتویگ در آن هنگام سبب شود که وی از ادامه سیاست خودخواهانه و بعقیده اینجانب بی‌نهایت کوته بینانه در تهران ، دست بردارد لیکن حوادث سه هفته اخیر مرا ناگزیر باخذ این نتیجه نموده است‌که چنین نیست وتا

زمانیکه او درمقام نمایندگی روسیه درایران باقی است ، امید چندانی نمیتوان داشت که نتیجه مطلوبی که ازعهدنامه سال ۱۹۰۷ متصور است تحقق پذیرد .

با تقدیم احترامات - امضاء - چارلز مارلینگ

☆☆☆

شماره ۹۶ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۷۰۳۷)

شماره ۲۷۲ تهران ۷ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله خلاصه گزارش ماهیانه حوادث ایران را طی چهار هفته گذشته ، تقدیم دارم .

باتقدیم احترامات - امضاء - جی . بارکلی

ضمیمه شماره ۹۶

شماره ۱۰ خلاصه‌گزارش ماهیانه حوادث ایران

تهران

سرجورج بارکلی روز اول اکتبر بتهران واردشد و روزسوم اکتبراستوارنامه‌های خودرا بشاه تقدیم داشت . مسترمارلینگ روزششم اکتبر تهران را ترک‌گفت .

۲ - وزیرمختار روس روز دوازدهم سپتامبرمیهمان امیربهادرجنگ (سپهسالار) بود و بعداً بحضور شاه شرفیاب شد و مدت مدیدی درحضور شاه بود .

۳ - پاسخ شاه به یادداشت مشترك انگلیس و روس درباره انعقاد مجلس ، روز ۱۸ سپتامبر دریافت شدکه بهیچوجه رضایتبخش نبود .

۴ - بنا به خواست شاه مستر مارلینگ روز ۲۴ سپتامبر شرفیاب شد . در این شرفیابی ، مسائل سیاسی موجود ، مورد بحث قرارگرفت‌که جریان مفصل آن طی نامه جداگانه گزارش شده است .

۵ ـ فرمان همایونی درباره انتخابات مجلس جدید، روز ۳۰ سپتامبر منتشرشد این فرمان درنظرعموم قانع‌کننده تلقی نشده و بظاهر احدی در زمینه انجام انتخابات اقدامی بعمل نمیآورد. عموماً اینطور فکر میکنند که شاه و درباریان تصمیم جدی ندارند که بگذارند سیستم پارلمانی از نو برقرار شود. درباریان که عمیقاً سرسپرده هدفهای ارتجاعی هستند، تا آنجاکه در قدرت دارند، از انجام انتخابات منظم ممانعت خواهند کرد و قرائنی در دست است که نشان میدهد، این موضوع را به دفع الوقت خواهندگذراند تا روز۱۴ نوامبر که تاریخ قید شده در یادداشت مشترك است، فرارسد وآنوقت شاید دسته درباری عجولانه اقدامی بعملآورد تا افرادیرا که خودشان نامزد نمودهاند، بعنوان نماینده مجلس انتخاب کنند. بهر حال تا کنون نشانه‌ای که مؤید تشکیل یك مجلس شورای ملی مستقل باشد، بچشم نمیخورد.

امضاء ـ جورج چرچیل ـ دبیر قسمت امور شرقی

پاشگاه ادبیات

فصل بیست و یکم

اولین گزارش مورخ ۷ اکتبر ۱۹۰۸ سر جورج بارکلی وزیرمختار جدید انگلستان در تهران بلندن و تفصیل ورود خود بخاك ایران و تشریفات پذیرائی از او در انزلی (بندر پهلوی فعلی) و در تهران و تقدیم استوارنامه‌های خود حضور شاه و نطق رسمی خود و تقدیم هدیه‌ای که ازجانب دولت متبوعه خود آورده بود (یك ساعت که آرم سلطنتی با برلیان ومیناکاری روی آن حك شده بوده است) وملاقات صدراعظم و وزیر امور خارجه در باغ شاه وپذیرفته نشدن تقاضای شرفیابی نزد ولیعهد بعلت اینکه یکی دو روزپیش او را خته کرده بودند - متن فرمان همایونی راجع به‌تشکیل مجلس جدید مورخ ۲۷ شعبان ۱۳۲۶ بامضای محمدعلی شاه - گزارش مورخ ۸ نوامبر ۱۹۰۸ سربارکلی به لندن راجع به تظاهراتی که روز پیش توسط اطرافیان شاه در باغ شاه برضد مشروطیت ترتیب داده شده وخواستار شدن الغاء مشروطیت - گزارش سر نیکلسون وزیرمختارانگلیس در روسیه به لندن راجع به‌اظهارات وزیرخارجه روسیه درباره اوضاع بسیار آشفته تبریز وزیانهای هنگفتی‌که ادعا شده‌است بازرگانان روسی بعلت رکود امور تجارت متحمل شده‌اند واینکه اگر اوضاع فعلی‌آنجابرای مدت نامحدودی بهمین منوال ادامه پیداکند برای دولت‌روسیه «بسیار دشوار است که از انجام بعضی اقدامات خودداری نماید» و تصمیم باینکه دودولت انگلستان وروسیه یادداشت مشترکی برای رفع مشکلات تبریز به‌دولت ایران تسلیم دارند - گزارش محرمانه مورخ دهم نوامبر ۱۹۰۸ سر بارکلی به لندن مبنی بر اینکه او و مسیو دوهارتویگ درخواست شرفیابی خصوصی‌از شاه نموده‌اند - تامفاد یادداشت مشترك خود را تأکید وتوصیه نمایند که رژیمی‌را که مطابق قانون اساسی باشد برقرار سازند - گزارش تلگرافی سر بارکلی به‌لندن مورخ ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸ (باقید بسیار محرمانه) مبنی براینکه برطبق تلگرام واصله از سرکنسول‌خودمان درتبریز بعقیده او وبنابدلایلی‌که دردست میباشد یکی‌ازافکارسرکنسول‌روس‌این‌است‌که موجبات اشغال شهرتبریزرا ازطرف روسیه فراهم‌کند وبادرنظرگرفتن این‌هدف‌گزارش‌های دهشتزا واغراق‌آمیزی‌درباره‌اوضاع تبریزمیفرستد- نامه خصوصی مستر مارلینگ شارژ دافر سابق انگلیس درتهران‌که پس‌از مراجعت به‌لندن (درتاریخ ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸) راجع باوضاع ایران بطور خصوصی بوزارت امور خارجه انگلستان نوشته و اظهار نظرهائی‌کرده است - گزارش تلگرافی مورخ ۱۹ نوامبر ۱۹۰۸ سر بارکلی بلندن مبنی براینکه بناباظهار وزیر امورخارجه ایران اعلیحضرت درنظر دارد شورائی‌که اعضای آنرا خود شاه انتخاب خواهد نمود تشکیل داده و بایك چنین شورائی از انجام تعهدات خود طفره برود و اینکه بایستی در موقعیت کنونی اظهارات مشترکی از طرف دو دولت بشاه بشود - گزارش خلاصه ماهیانه حوادثی که در آن ماه روی داده‌است (تماماً درماه اکتبر۱۹۰۸مطابق رمضان ۱۳۲۶قمری وآبان (عقرب) ۱۲۸۷ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۳۸)

شماره ۹۷ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری (۳۷۰۳۹)

شماره ۲۷۴ تهران ۷ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

محترماً به استحضار میرساند روز اول ماه جاری به پایتخت ایران وارد شدم. جریان تشریفات پذیرائی از اینجانب درانزلی وتهران طی یادداشت ضمیمه که مستر چرچیل تهیه نموده شرح داده شده است. ساعت هشت بامداد ۲۹ ماه گذشته به انزلی (بندرپهلوی فعلی) وارد شدم ولی تشریفات پذیرائی در انزلی باختصار برگذار شد و جهت آنهم یك قسمت بعلت بیماری سردارمعتمد میهماندارم بود که براثرآن نتوانسته بود از خانه‌اش در رشت خارج شود و قسمتی هم براثر غیبت فرماندارگیلان بودکه در رأس سپاهیان موجودبرای سرکوبی اغتشاشات‌آن نواحی رفته بود، وقتی بدرشت‌رسیدم همراه معاون فرماندار این استان که او را در باغ معینیه واقع در خارج شهر ملاقات نمودم، بخانه مهماندار رفتم. او دراین مدت مختصر بهبودی یافته ومعتقد شده بودکه میتواند رنج سفررا تا پایتخت تحمل نموده وهمراه اینجانب بیاید.

از آنجائیکه معلوم بود هنوزکسالت تب او برطرف نشده‌است خیلی سعی نمودم که اورا ازاینکار منصرف‌کنم لیکن او اصرارکرد که مأموریت خودراکه ازطرف دولت باو محول شده‌است انجام داده و تا تهران بهمراهی اینجانب بیاید.

پس ازصرف ناهار درخانه ایشان ساعت چهار وسی دقیقه بعدازظهر بقصدتهران حرکت‌کردیم ازآنجائیکه مسترچرچیل و مهماندار ترتیبات کافی و قابل تحسینی داده بودند، درمنزلگاهها بهیچوجه معطل نشده و ساعت ده پیش ازظهر روز اول ماه جاری یعنی پس ازتقریباً ۴۲ ساعت، بآخرین منزلگاه بیرون شهر تهران رسیدیم. روزسوم ماه جاری، طی مراسمی بحضورشاه درباغشاه شرفیاب شدم واستوارنامه خود و همچنین احضارنامه مربوط به‌بازگشت سرسیسیل اسپرنیگ‌رایس راتقدیم‌نمودم رونوشت نطقی‌را که‌دراین مراسم ایراد کردم، بضمیمه تقدیم است. شاه درپاسخ، از دریافت نامه‌های

اعلیحضرت پادشاه انگلستان تشکر کرده و از انتصاب اینجانب ابراز رضامندی و اضافه نمودندکه شما میتوانید درانجام مأموریت خود بهمکاریهای وزیرانشان اطمینان داشته باشید سپس هدیه‌ایکه ازجانب‌دولت متبوعه خودآورده‌بودم، بحضوراعلیحضرت‌همایونی تقدیم داشتم. این هدیه عبارت بود ازیك ساعت‌که آرم سلطنتی با برلیان ومیناکاری، رویش حك شده بود. با درنظرگرفتن حوادث اخیر ومخصوصاً تعلل طولانی ایشان در اعزام سفیری بدلندن، درتقدیم این هدیه قدری تردید داشتم لیکن پس از مذاکره با آقای مارلینگ راجع باین موضوع بهتر دیدم از انحراف از رسم وعادت همیشگی‌که قطعا شاه را سخت مکدر نموده و در همان آغاز مأموریتم خصومتش را نسبت بمن برمیانگیخت، اجتناب نمایم. در بحث کوتاهی که بدنبال نطق اینجانب و پاسخ شاه صورت‌گرفت، موضوع موردعلاقه خاصی مطرح نشد ولی لازم میدانم تمجید شاه را از مسترمارلینگ (قبل ازاینکه باطلاعشان برسانم‌که مشارالیه‌در شرف حرکت از تهران است) در اینجا ذکر نمایم. اعلیحضرت درمورد مستر مارلینگ بی‌اختیار و خود بخود گفتندکه ازطرزکار واداره امورسفارت درزمان تصدی مسترمارلینگ‌کاملاراضی میباشند.

پس ازپایان شرفیابی، طبق سنت همیشگی، بدیدن صدراعظم و وزیرامورخارجه رفتم. ایشان در باغشاه بودند و درچادرهائی‌که نزدیك چادرمحل شرفیابیم با شاه برپا شده بود، مرا پذیرفتند. تقاضای شرفیابی نزد ولیعهد هم‌کرده بودم لیکن شاهزاده که پسربچه نه ساله‌ایست ویکی دو روز پیش اورا ختنه‌کرده بودند در وضعی نبود که مرا بحضور بپذیرد.

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۹۷

یادداشت مسترچرچیل

سرجورج بارکلی روز۲۹ سپتامبربه‌انزلی وارد شد. سردارمعتمد (محتشم‌الملك) میهماندار او بود. ایشان بهنگام ورود سرسیسیل‌اسپرنیگ رایس درسپتامبر۱۹۰۶ نیز همین سمت‌راداشت (بدنامه شماره۲۵۶مورخ ۷ اکتبر۱۹۰۶سراسپرنیگ‌رایس، مراجعه‌شود).

طبق معمول مسترچرچیل به انزلی اعزام شد تا از وزیرمختار دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان استقبال کند .

بعلت وقوع پیش‌آمدهای اجتناب ناپذیری که در نامه جداگانه ، شرح آن داده شده ، مراسم استقبال و پذیرائی در انزلی طبق برنامه برگذار نشده و خیلی باختصار برگذار شد و چون میهماندار بعلت عارضه تب شدید در خانه‌اش در رشت بستری شده بود برادرش (مجیب‌السفراء) همراه مسترچرچیل ، ومستر رابینو (نایب‌کنسول) بانزلی رفتند مستقبلین درعرشه‌کشتی باکوکه دربندرگاه انزلی لنگرانداخته بود، ازوزیرمختار استقبال‌کردند و درمعیت ایشان بالباس ساده ساعت ۹ و۳۰ دقیقه پیش‌ازظهر واردگمرك شدند . بیست و یك گلوله توپ شلیك شد سپس وزیرمختار ساعت ده صبح از راهی‌که روسها جدیداً ساخته‌اند که مرداب و پیر بازار را دور میزند ، رهسپار رشت شد . در معینید که باغی است درفاصله پنج کیلومتری رشت ، سردار همایون معاون فرماندار رشت از وزیرمختار استقبال کرد و درمعیت او بد خانه میهماندار رفت . وزیرمختار و همراهان ساعت دوبعد از ظهر بخانه میهماندار رسیدند . میهماندارکه تاحدی‌کسالتش مرتفع شده بود ، همراه وزیرمختار انگلیس ساعت ۴ر۳۰ همانروز، رهسپارتهران شد. این عده بدون توقف درشب ، غروب روز بعد (۳۰ سپتامبر) وارد قزوین شدند وچون پاسی ازشب میگذشت ازملاقات با فرماندار صرف نظرکردند .

چون ترتیب داده شده بود که وزیرمختار ساعت سه بعد ازظهر روز اول اکتبر به‌تهران وارد شود لذا وی و همراهان درشاه‌آباد که آخرین منزلگاه به‌تهران است ، متوقف شده ناهار صرف‌کردند . سپس درمهرآباد که حدود پنج کیلومتر با شهر فاصله دارد ، توقف‌کرده ولباس رسمی خود را پوشید . وزیرمختار در لباس تمام رسمی بود ، و درخارج از دروازه‌های شهر، دوتن از اعضای سفارت باستقبال‌آمده وکالسکه سلطنتی را همراه آوردند و وزیر مختار و همراهان بدان منتقل شدند بقیه مراسم طبق معمول برگزار گردید .

امضاء ــ جورج . چرچیل

ضمیمه ۲ شماره ۹۷

نطق سر بارکلی درحضور شاه

اعلیحضرتا

ولینعمت معظم اینجانب ، اعلیحضرت پادشاه و امپراتور ، با نظر عنایت خود اینجانب را بعنوان ایلچی فوق‌العاده ووزیرمختار در دربار اعلیحضرت همایون شاهنشاه، منصوب فرموده‌اند - اینك افتخار دارم استوار نامه‌های سلطنتی را کـه بموجب آن اینجانب بدین سمت منصوب شده‌ام ونیز نامه مربوط به‌احضار سلف اینجانب را حضور اعلیحضرت همایونی تقدیم دارم .

بپیروی از اوامر ولینعمت معظم خود ، منتهای آرزویم این است که در توسعه وتحکیم مناسبات دوستی‌که درحال حاضر ، باخوشوقتی‌کامل ، بین‌بریتانیای‌کبیر وایران وجوددارد، بکوشم ورجاء واثق دارم‌که میتوانم ازهمکاری‌صمیمانه وزیران اعلیحضرت همایون شاهنشاهی دراین زمینه برخوردارگردم .

درخاتمه ، صمیمانه آرزو میکنم که عنایت خداوند متعال اعلیحضرت همایونی را درمساعی خود درجهت سعادت و ترقی کشور شاهنشاهی و ملت خود موفق فرماید و سلطنت آن اعلیحضرت را پایدار ومقرون بدخوشوقتی و برکت وجلال وعزت بفرماید.

☆ ☆ ☆

شماره ۹۸ (تاریخ وصول ۲۶ اکتبر)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری (۳۷۰۴۰)

شماره ۲۷۶ تهران ۸ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو نامه شماره ۲۶۴ مورخ ۳۰ ماه گذشته ارسالی آقای چارلز مارلینگ ، و تلگرام خود اینجانب بشماره ۳۲۵ مورخ دوم ماه جاری ، افتخار دارم ترجمه فرمان ملوکانه راکه بالاخره انتشار یافته وتصمیم شاه رامبنی برانعقاد مجلس اعلام نموده‌است، بضمیمه تقدیم‌نمایم.لازم است یادآورشوم‌که متن‌اصلی‌این‌سند بسیارمبهم وپیچیده‌است.

ومستر اسمارت‌که ترجمه ضمیمه را تهیه نموده ، خودرا ناگزیر دیده است‌که با توسل به حدس وقیاس از بعضی جملات آن معنا و مفهومی استخراج نماید .

پارلمانی‌که انعقاد آن اعلام شده‌است بعنوان یك مجلسی تعریف شده‌که شرایط و اختیاراتی محدود دارد و بطوریکه پی برده‌ام ، اشخاص مطلع ایران منتهای تردید داشته وباور نمی‌کنندکه شاه یك مجلسی راکه دارای استقلال باشد تشکیل دهد. ولی در فرمان صریحاً وعده داده شده است که یك قانون انتخابات تا روز اول شوال - ۲۷ اکتبر - برای انتشار آماده خواهد شد و اینکه مجلس روز ۱۴ نوامبر تشکیل خواهد گردید. نظر به‌شرایط فعلی اینجانب ازدادن پیشنهادی راجع باینکه این دوسفارتخانه چه اقدام دیگری بعمل بیاورند خودداری میکنم .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

✡✡✡

ضمیمه شماره ۹۸

فرمان همایونی

جناب صدراعظم[1] پس ازاینکه دولت محض استقرار نظم درمملکت وجلوگیری از مفسدین و انجمن‌ها و اشخاص لامذهب‌که اسباب اذیت مردم بودند مجلس را منحل نمود ما قول دادیم پس از اعاده نظم وقلع و قمع مفسدین و رولوسیونرها و انجمن‌ها و امنیت و خاموشی اهالی مجلسی منعقد نمائیم‌که قوانین آن موافق مقتضیات مملکتی و قوانین مقدس اسلام بوده و حامی و مروج عدالت گردد تا ما بتوانیم تمام اهالی و تمام طبقات رعایای خودراکه نگاهداری‌آنها ازطرف خدای متعال بما واگذار شده درصلح وآسایش‌نگاهداشته ومفسدین را قلع وقمع نموده وآئین اسلام‌راکه اول وظیفه ما است

---

۱ - با توجه باینکه این فرمان‌که خصوصیات آن ازلحاظ ابهام وپیچیده بودن بعضی جملات وکلمات در نظر مستر اسمارت ضمن گزارش شماره ۲۷۶ مورخ ۸ اکتبر ۱۹۰۸ در بالا ذکرشده‌است سند مهمی میباشد بجای اینکه متن ترجمه شده انگلیسی‌آن مجدداً بفارسی ترجمه ودراینجا نقل‌شود عین متن فارسی‌اصلی‌آنراکه دربعضی‌ازکتب تاریخ مشروطیت ایران ذکر شده‌است بدست آورده و دراینجا عیناً نقل میشود - ح . م .

حفظ و حراست نمائیم حتی به تمام دول متحابه هم اینطور اعلام نمودیم . اکنون که موقع انعقادمجلس نزدیك شده ما بجناب شما اخطارمینمائیم که مجلسی با شروط معینی ومحدودموافق مقتضیات مملکتی که قوانین آن برطبق شرع انور بوده واز بروزاغتشاشات جلوگیری نماید در ۱۹ شوال منعقد خواهیم نمود . لذا بتمام رعایای مملکت و بعموم طبقات اعلام نمائید که چون خدا شخص مقدس ما را حافظ مملکت و مردم و دارنده تاج وتخت وحامی مذهب مقدس فرموده وچون مامقصودی جز صلح وآسایش مردم نداریم وظیفه ما این است که طریقه و حالات پیغمبر را سرمشق کنیم و باینجهت ما بصدور این دستخط اهالی مملکت را مسرور و امیدوار مینمائیم و ما نیز حکم مینمائیم که مجلس را مرکب از اشخاص متدین و عاقل بتوفیق خدا و توجه امام دوازدهم در ۱۹ شوال منعقد خواهیم نمود .

بوسیله این مجلس که موافق شرع وعدالت خواهد بود مردم درآسایش خواهند بود وقوانین اسلام محفوظ وبموقع اجراگذارده خواهد شد وتمام آثار اغتشاش وناامنی و انجمن‌ها محو خواهد شد ، نیت مقدس ما بموقع اجرا گذارده خواهد شد راهها باز ومردم درظل عنایت ماآسوده خواهندگردید و اقدامات برای آسایش آنها بعمل خواهد آمد ولوازم ترقی وثروت مملکت زیادخواهد شدوبخواست خدای متعال ابواب سعادت بروی مردم بازخواهد شد .

والحال ماحکم میکنیم که شما قانون انتخابی وقانون مملکتی موافق شرع ترتیب داده برای غره شوال حاضر نمائید تا اینکه مجلس منعقد گردد تمام مردم تکلیف خود را شناخته ازحدود خود تجاوزننمایند. لیکن یاغیان تبریزطوری از فساد و خونریزی مقصرند که دولت نمیتواند از تقصیر آن ازانل بگذرد وبهمه اعلام میشود که تا اشرار تبریز قلع وقمع نشوند و یاغیان مجازات نگردند و امنیت برقرار نشود تبریز از حکم این دستخط خارج خواهد بود .

۲۷ شعبان ۱۳۲۶ (امضاء) محمد علیشاه قاجار

☆☆☆

شماره ۱۳۵ (تاریخ وصول ۲ نوامبر)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۳۸۰۱۰)

شماره ۴۷ سن پترسبورگ ۲۵ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو تچاریکف از من خواهش کرد، که امروز اورا ملاقات نمایم وضمن ملاقات اظهار داشت که امپراتور میخواهند در باره تلگرامهای گمراه کننده‌ای که خبرنگار «تایمز» در تهران اخیراً مخابره کرده ، با من صحبت کنند . او گفت این شخص تبعه ایران است و عضو یکی‌از مترقی‌ترین انجمنها بوده و ظاهراً میخواهد در مورد مسائل ایران یك وضع عدم اعتمادی بین روسیه وبریتانیای کبیر بوجود آورد . نکته اصلی‌که اعلیحضرت امپراتور خواسته بودند توجهم را بدان جلب نمایند ، تلگرامی بود که خبرنگار مزبور مخابره و اظهار نموده است که کلنل ـ یا دقیق‌تر بگویم کاپیتان ـ اوچاکف از تهران عازم تبریز شده است تا فرماندهی قزاقها را که قرار است به تبریز حمله کنند ، بر عهده بگیرد .

با اینکه سر جورج بارکلی به او اطلاع میدهد که این خبر صحیح نیست ، خبرنگار مزبور خبر قبلی خودرا تکذیب نمیکند بلکه تلگرام دیگری مخابره و طی آن میگوید، که کاپیتان اوچاکف هنوز تهران را ترك نکرده وچنین وانمودکرده است که حرکت او به تبریز صرفاً بتعویق افتاده است . کاپیتان اوچاکف به قزوین رفته است که حقوق‌نفرات خودرا پرداخت کند و نه به‌تبریز و(بطوریکه اطلاع دارم) باو دستور داده شده است به تهران بازگردد .

مسیو تچاریکف گفت ، در یك موقع سابق‌هم ، دولت انگلستان دستور داده‌بود که به‌خبرنگار مزبور اخطار شودکه درگزارشهایش به‌لندن احتیاط بیشتر بخرج دهد واینك که هر دو دولت منتهای‌کوشش را بکار می‌برند تا هرگونه سوء تفاهمی را مرتفع سازند وصمیمانه همکاری کنند این نکته موجب آزردگی خاطر میباشد که روزنامه‌ای باهمیت «تایمز» خبرهای نادرستی دریافت‌کند که خواننده چنین احساس‌کندکه روسیه

در مورد پیروی از سیاست عدم مداخله در امور ایران ، از روی راستی و درستی عمل نمیکند . از آنجائیکه امپراتور توجه خاصی باین موضوع مبذول داشته‌اند وی انتظار دارد اینجانب برای اصلاح و جبران این مسائل اقداماتی بنمایم . به مسیو تچاریکف گفتم، البته هرگونه اظهار تمایلی‌که ازطرف اعلیحضرت بشود موردتوجه فوری اینجانب واقع خواهد شد واین موضوع‌را باستحضار وزارت امورخارجه درلندن خواهم رسانید. ضمناً اضافه کردم که قدری مشکل است که روزنامه‌ای را بیك نحوی تحت نفوذ قرار داد لیکن بنا باطلاعی‌که شخصاً دارم چون دبیران «تایمز» ازطرفداران سرسخت وجود حسن تفاهم باروسیه هستند ، از این رو امکان دارد بطور خصوصی در این باب تذکری به آنها داده شود .

با تقدیم احترامات - امضاء - اف . نیکلسون

☆☆☆

شماره ۱۳۶ (تاریخ وصول ۲ نوامبر)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۳۸۰۱۱)

شماره ۴۷۸ سن پترسبورگ ۲۷ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

سر جورج بارکلی لطف نموده و متن یادداشت مشترکی را که ایشان و مسیو دوهارتویگ میخواهند.درباره انتخابات تبریز وبخشودگی همه‌آنهائیکه اخیراً برعلیه قوای دولتی‌مسلحانه قیام‌کرده‌اند بعنوان شاه بفرستند ضمن تلگرافی برایم مخابره‌کرده است. چون پیش‌از ظهر امروز با مسیو تچاریکف ملاقات نمودم از ایشان پرسیدم اگر این یادداشت را دریافت داشته‌اند در باره آن چه نظر دارند . پاسخ دادند که اطلاع دارند که یادداشتی در دست تنظیم است لیکن متن آنرا هنوز دریافت نداشته‌اند . من متن تلگراف‌را برایشان خواندم وگفتند تلگرافاً ازمسیو دوهارتویگ خواهندخواست متن آنرا برای مطالعه ایشان بفرستد . این یادداشت در نخستین مطالعه بنظر ایشان نامطلوب وغیر لازم آمد که انتخابات تبریز با سایر نواحی ایران همزمان برگزار شود

و معتقد بودند پس‌از آن وقایع‌که روی داده است عیبی ندارد که انتخابات تبریز مدتی مثلا برای یکی دوهفته ، بتعویق افتد .

اظهار داشتند بطوریکه اطلاع دارم، ساکنان صلحدوست تبریز تلگرامی بعنوان شاه مخابره‌کرده‌اند واین اشخاص محتمل است در زدوخوردهای اخیر صرفاً آلت دست عده‌ای از انقلابیون قفقازی بوده‌اند واگر کارآنها بخودشان واگذارمیشد یحتمل مدتها پیش باقوای دولتی‌کنارآمده بودند .

او از اهالی تبریز بهیچ وجه شکایتی‌ندارد لیکن موضوع سرانقلابیون قفقازاست و صلاح دولت روس نیست که این افراد تصورکنندکه چون آنها عامل تشکیل و ستون فقرات این قیام بوده‌اند ، هرشرطی راکه بخواهند میتوانند به‌آسانی تحصیل‌کنند .

به مسیو تچاریکف خاطرنشان کردم ، اگر انتخابات واقعاً روز ۲۷ اکتبر یعنی امروز درایران برگزار شده بود ، لزوماً میبایستی مدتی فرصت داده شود ، تا ساکنان تبریز بتوانند ازحقوق انتخاباتی خود استفاده کنند . و بعلاوه ، انقلابیونی‌که او بآنها اشاره می‌کند ، بگمانم حق دادن رأی ندارند واز این‌رو برگزاری انتخابات بحال‌آنها بی‌تفاوت است .

مسیو تچاریکف‌گفت،گمان نمیکند موضوع حق رأی دادن در ایران براساس بازرسی دقیقی باشد . احتمال دارد هرکس رأی خود رابصندوق می‌اندازد بدون اینکه کسی از او بپرسد که‌آیا وی حائز شرایط هست یا خیر. ولی دولت روس بایستی توجه داشته باشد که چنانچه درتبریز امتیازاتی بفوریت داده شود چه واکنشی درقفقاز ایجاد خواهد کرد . دولت انگلیس خوشبختانه در وضعی قرار دارد که میتواند این موضوع را بی‌اهمیت تلقی کند اما موقعیت دولت روسیه چنین نیست بویژه که مراوده و ارتباط بین آذربایجان وتبریز بسیار بوده ونزدیك است . بین این دو ایالات تردد بسیار میشود وانقلابیون هردوطرف مرز مرتباً بایکدیگر تماس دوستانه دارند .

دولت روس اکنون اقداماتی بعمل آورده کـه بوسیله آن امیدوار است از این عبورومرور دائم در مرزجلوگیری‌کند بعلاوه ، گرچه بخوبی میداندکه انجام انتخابات

فوری در تبریز بصورت یك اقدام آرامش‌بخش صورت میگیرد ، مع‌الوصف چون تافاصله یکصد یا دویست میلی تبریز سپاهیان دولتی وجود ندارند و چون بعید بنظرمیرسدکه عین‌الدوله شتابی برای تجدید عملیات نظامی داشته باشد ، فرصت کافی باقی است ولی اوگفت صرفاً نظریه شخصی خود را عنوان میکند و در انتظار دریافت یادداشت است . پس از مطالعه یادداشت مزبور ، هر اصلاحی کـه بنظرش مقتضی برسد باینجانب خواهد داد .

با تقدیم احترامات ــ امضاء ــ نیکولسون

☆ ☆ ☆

شماره ۱۳۷ (تاریخ وصول ۲ نوامبر)

سر نیکولسون به سر ادواردگری (۳۸۰۱۲)

شماره ۴۷۹ سن پترسبورگ ۲۷ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

برطبق دستوری کـه طی تلگرام شماره ۵۴۶ مورخ دیروز بمن ابلاغ شد ، از فرصت استفاده کرده به مسیو تچاریکف اطلاع دادم کـه تحقیقات لازم در مورد مبنا و مأخذ اظهارات قائم‌مقام سرکنسولگری تبریزمبنی براینکه عده‌ای قزاق روسی‌بااسلحه و مهمات از مرز ایران گذشته‌اند بعمل‌آمده است . ظاهراً واقعیت اینکه عده‌ای قزاق وارد جلفا شده‌اند باتحقیقاتیکه مستر استیونس درگمرکات بعمل‌آورده معلوم شده است وموضوع اینکه افراد مزبور درواقع ازمرزگذشته‌اند، ناشی ازشایعاتی بوده‌که درتبریز جاری بوده است من تصدیق کردم که در مورد اینگونه خبرها پیش از اینکه بصورت واقعیت گزارش شود شرط عقل و احتیاط این است که راجع بصحت آن تحقیق نموده و مسلم گردد لیکن بهر حال از طرف وزارت خارجه دستور دارم از اینکه اطلاعات نادرستی فرستاده شده است ، مراتب تأسف دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را ابلاغ نمایم .

مسیو تچاریکف گفت از پیام مودت آمیز و دوستانه‌ایکـه بشما دستور داده شده

است ابلاغ نمائید ، بسیار سپاسگزارم و مراتب تشکر صمیمانه خود را از شما ابراز داشت . ازمن پرسیدآیا تلگرام راکه درروزنامه‌آلمانی «فرانکفورترزتیونگ» منتشر و اظهار شده است‌که شش‌گردان روسی ازمرز عبورکرده‌اند دیده‌ام یاخیر؟

اینجانب پاسخ مثبت دادم و گفتم همچنین متوجه شده‌ام که به آژانس تلگراف اجازه داده شده است که این مطلب را بعنوان یك خبرکاملا ساختگی اعلام کند . وی گفت خبرروزنامه «فرانکفورترزیتونگ» بطورواضح مغرضانه است ودراین مورد مردد می‌باشدکه آیا خبرمزبور ارزش‌آنرا دارد که آنرا تکذیب کند یا خیر؟

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ نیکولسون

☆ ☆ ☆

شماره ۱۶۰

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۳۸۸۱۱)

شماره ۳۶۵ تلگرافی تهران ۷ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : جاده جلفا ـ تبریز

عطف به‌تلگرام شماره ۳۵۹ مورخ ۴ماه جاری، پاسخ شاه را به‌یادداشت مشترك ما درباره بسته بودن جاده جلفا، توسط وزیر امورخارجه دریافت نموده‌ام . اعلیحضرت اظهار میدارندکه اعمال نفرات شجاع نظام وسواران ماکوئی بفرمان ایشان نبوده‌است. گرچه اعلیحضرت قصد ندارند در امور عادی تجارت دخالت کنند ، تصمیم گرفته‌اند اقداماتی‌بعمل‌آورند تا ازورود افراد انقلابی وسلاحهای جنگی‌به‌تبریزجلوگیری شود.

مسیو دوهارتویگ دیروز بمن گفت جاده جلفا باز است و بغیر از راهزنی‌های پراکنده‌ای‌که‌توسط ساکنان دهات مجاورواقع‌میشود اتفاقات دیگری درآن‌رخ‌نمیدهد.

☆ ☆ ☆

شماره ۱۶۱ (تاریخ وصول ۸ نوامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۳۸۸۱۵)

شماره ۲۴۷ تلگرافی سن پترسبورگ ۸ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع تلگرام‌شماره۳۶۶تهران درباره‌اوضاع‌ایران‌والغاءمشروطیت‌ازطرف‌شاه .

دراین‌باره فردا با مسیو ایزولسکی ملاقات نموده و تحقیق خواهم نمود که آیا دولت روسیه حاضرخواهد بود بعنوان ابراز عدم رضایت خود و اثبات علنی عدم تأیید اقدام شاه ، افسران خود را از ایران فرا خواند ؟

گمان میکنم ایرادهای گوناگونی نسبت باین پیشنهاد مطرح شود .

شماره ۱۶۲ (تاریخ وصول ۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۸۸۱۲)

شماره ۳۶۶ تلگرافی تهران ۸ نوامبر ۱۹۰۸

دیروز تظاهراتی برضد مشروطیت که توسط اطرافیان شاه ترتیب داده‌شده بود ، درباغشاه برپاشد. هیئتی مرکب ازصدها تن بنمایندگی‌طبقات مختلف جمعیت به‌اردوگاه شاه رفتند وبحضور صدراعظم وسایراعضاء کابینه پذیرفته شدند . مقامات درباری پس‌از قرائت تلگرامهای رسیده ازولایات، ازجمله تبریز،که طی‌آن الغاء مشروطیت خواسته شده بود ، عریضه‌ای بهمان مضمون به نمایندگان مزبور دادند تا امضاء کنند . همه حضار از جمله وزیران ، این عرضحال را امضاءکردند وسپس بحضور شاه فرستاده شد.

اعلیحضرت پس از تظاهربعدم تمایل باین‌کار واظهار این مطلب‌که درشرف این بوده‌اند که قانون انتخابات را توشیح‌کنند وعده دادندکه دستورات لازم را برای تأمین نظریات امضاء کنندگان عریضه مزبور به صدراعظم صادرخواهند فرمود .

محتمل‌است‌که‌غالب امضاءکنندگان ازبیم‌عواقب امر،آن عریضه‌را امضاءکرده‌اند چه یکی از وزیران بمن‌گفت تنها بهمین علت آن عریضه را امضاء کرده است .

وزیرمختارآلمان بمن‌اطلاع داده است‌که ازآن میترسدکه مردم بطوردستجمعی بسفارت آلمان پناهنده شوند .

شماره ۱۶۳ (تاریخ وصول ۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۳۸۸۱۳)

شماره ۳۶۷ تلگرافی تهران ۸ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : تلگرام شماره ۳۰۹ بتاریخ ۲ ماه جاری شما درباره شاه ومشروطیت.

بعدازظهر امروز ، مسیو دوهارتویگ واینجانب یادداشت مشترك خودراکه بعنوان شاه تنظیم شده بود بهوزیرامورخارجه تسلیم کردیم .

☆☆☆

شماره ۱۶۴ (تاریخ وصول ۹ نوامبر)

از سر نیکولسن به سر ادواردگری (۳۸۸۷۰)

شماره ۴۸۳ سن پترسبورگ ۳۰ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

دیروز از فرصتی که دست داد استفاده کرده به مسیو تچاریکف گفتم در نتیجه اظهارات ایشان روزیکشنبه گذشته درباره نظریات امپراتور مبنی براطلاعات بی‌اساسی راکه خبرنگار «تایمز» ازتهران مخابره‌کرده است در این زمینه تحقیقاتی بعمل آمده است . گفتم اطلاعاتی را که خبرنگار مزبور از تهران فرستاده درواقع مطابق حقیقت بوده‌است . کاپیتان اوچاکف تهران را ترك‌گفته‌گرچه درحقیقت بهقزوین رفته بود ونه برای عهده دارشدن فرماندهی دسته خود در پیشروی بشهر تبریز بلکه برای پرداخت حقوق سپاهیانش بوده است ، از این رو خبرنگار مزبور حقایق را مخابره کرده است هرچند که (شاید بدون اینکه خودش بداند) موجب این شده است که رفتن کاپیتان اوچاکف موردتعبیری غلط واقع‌گردد اضافه نمودم‌که دولت متبوعه اینجانب از بوجود آمدن این سوءتفاهم متأسف‌است واکنون من میتوانم باستحضاربرسانم‌که اینك‌روزنامه «تایمز» از صمیمیت دولت روس درپیروی ازعهدنامه موجودکاملاآگاه است .

بایشان گفتم « تایمز » درتمام این مدت طرفدار پروپا قرص عهدنامه انگلیس و روس بوده واطمینان دارم حاضر نخواهد بوداخباری راکه نسبت به‌صمیمیت دولت روس بدگمانی ایجاد کند منتشر نماید .

مسیو تچاریکف ازمفاداظهاراتم تشکرکرده وگفت ، اقداماتی بمنظور استحضار اعلیحضرت امپراتور نسبت به‌واقعیت امربعمل خواهدآورد . وی ابراز اطمینان‌کردکه امپراتور با این توضیحات کاملا متقاعد خواهند شد مضافاً باینکه اعلیحضرت امپراتور

بی‌اندازه مشتاق هستندکه عهدنامه طابق‌النعل و با حسن نیت رعایت شود و از این رو اگر دراین مورد نکته ابهامی پیدا شود طبعاً نسبت بدان حساسیت خواهند داشت .

با تقدیم احترامات - امضاء - الف . نیکولسون

☆☆☆

شماره ۱۶۵ (تاریخ وصول ۹ نوامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۳۸۸۷۴)

شماره ۴۸۷ سن پترسبورگ ۳۱ اکتبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو ایزولسکی دیروز بمن اظهارداشتندگزارشهائی‌که از تبریز دریافت نموده‌اند بهیچوجه رضایتبخش نیست. شهردر وضع بسیار آشفته‌ای بوده وبازرگانان روسی بعلت رکودامورتجارت زیانهای هنگفتی‌متحمل میگردند. وگفتند، هیچ میل ندارم‌اقدامات مخصوصی بمنظورتأمین وضعیت اتباع روسیه بعمل آورم لیکن اگرشرایط فعلی اوضاع برای مدت نامحدودی بهمین منوال ادامه پیداکند بسیار دشوار است‌که از انجام بعضی اقدامات خودداری کرد .

گفتم از شنیدن اینکه اوضاع شهر آشفته است تعجب میکنم زیرا همین روز پیش تلگرامی دریافت‌کردم مبنی براینکه شهرآرام و بازارها ازنو بازشده است. البته صحیح است‌که راه جلفا قطع شده لیکن نمیدانم علت آن فعالیتهای سواران شاه است یا علت دیگر .

مسیو ایزولسکی تقاضا نمودندکه اگر میتوانم تلگرافی را که بدان اشاره کردم بایشان ارائه بدهم و من در بازگشت به‌سفارتخانه ، جملاتی را از تلگرام شماره ۳۵۵ سربارکلی را برایشان فرستادم وپرسیدم‌آیا میل دارند تحقیقات دیگری هم دراین‌باب بعمل آید وهنوز جوابی دریافت نداشتدام .

گرچه تردید نیست که بعلت طولانی شدن آشفتگی ، بتجارت روسیه زیانهائی میرسد امیدوار است دولت روسیه بابردباری این وضع را تحمل کند .

به‌مسیو ایزولسکی تذکر دادم‌که بهتر است درتسلیم یادداشت مشترك خود بشاه

تسریع بشود تا این مشکلاتی که درمورد تبریز وجود دارد زودتر مرتفع گردد. عالیجناب اظهار داشتند فوراً جوابی برایم خواهند فرستاد واینکه یکی دو فقره اصلاحات وجود دارد که دولت روس میخواهد درآن یادداشت بعمل آید. پیش از ظهر امروز یادداشت مشترك اصلاح شده را دریافت کردم لیکن از آنجائیکه دراین اثناء تلگرام شماره ۵۵۹ دیروز شما که طی آن الحاقیه‌ای را به یادداشت پیشنهاد کرده‌اید واصل گردید ، از مخابره اصلاحیه پیشنهادی دولت روس خودداری کرده‌ام تااینکه مسیو ایزولسکی اطلاع بدهند که با این الحاقیه‌ای که پیش از ظهر امروز طی یادداشتی برای ایشان فرستاده‌ام موافقت دارند یا خیر ؟

با تقدیم احترامات - امضاء - الف . نیکلسون

✡✡✡

شماره ۱۷۲ (۳۸۸۱۲)

از سر ادواردگری به سر بارکلی

شماره ۳۱۶ تلگرافی وزارت خارجه ۹ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع . مشروطیت ایران

عطف به‌تلگرام شماره ۳۶۶ مورخ ۸ماه جاری شما. بست‌نشینی دستجمعی مردم مسلماً نشانه یك هدف سیاسی خواهد بود لذا مقتضی است منتهای کوشش خود را بکار ببرید تا از استفاده از سفارت انگلیس برای بست نشستن ممانعت بعمل آید .

✡✡✡

شماره ۱۷۳ (تاریخ وصول ۱۰ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۹۱۶۷)

شماره ۳۶۹ تلگرافی تهران ۱۰ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : تلگرام شماره ۳۱۶ دیروز شما درباره بست‌نشینی در سفارت نگرانی وزیر مختار آلمان در باره بست نشیی مردم بطور دستجمعی در سفارتخانه او که طی تلگرام شماره ۳۶۶ گزارش دادم ، تا کنون تحقق نیافته است.

هیچ قراینی در دست نیست که نشان دهد مردم بخواهند در این سفارتخانه پناهنده شوند .

شماره ۱۷۴ (تاریخ وصول ۱۰ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۳۹۲۴۵)

شماره ۳۷۰ تلگرافی تهران ۱۰ نوامبر ۱۹۰۸

عطف به‌تلگرام شماره ۳۶۷ مورخ ۸ماه‌جاری اینجانب درباره شاه ومشروطیت.

مطالب زیر محرمانه است

مسیو دوهارتویگ واینجانب ازشاه درخواست شرفیابی خصوصی کرده‌ایم تا مفاد یادداشت مشترك هشتم ماه جاری‌خودرا تأکید نموده وتوصیه‌نمائیم‌که اعلیحضرت مواعید خودرا انجام دهند وباوجود تظاهرات روزهفتم ماه جاری یك رژیمی‌راکه مطابق قانون اساسی باشد برقرار سازند.

اعلیحضرت‌روز دوازدهم ماه جاری مارا بطور جداگانه بحضورخواهند پذیرفت.

✡✡✡

شماره ۲۰۰ (تاریخ وصول ۱۷ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۰۲۰۶)

شماره ۳۸۳ تلگرافی تهران ۱۷ نوامبر ۱۹۰۸

شاه و مشروطیت : تلگرام شماره ۲۵۳ سر نیکولسون

اینجانب نسبت به توانائی اروپائیها برای نسخه‌نویسی جهت رفع دردهای‌ایران تردید دارم و اگر اصرار ورزیم‌که اصلاحاتی براساس طرح و نقشه خودمان انجام‌گیرد بی‌شك برای اجرای آنها مسئولیتهای خطیری‌را برای خود خواهیم تراشید. از این‌رو اینجانب تنظیم یك برنامه اصلاحاتی در روسیه را که انجام‌آن به‌شاه تحمیل‌گردد عمل خوبی نمیدانم.

شاه آشکارا تعلل میکندوحتی اگر همانطوریکه مسیودوهارتویگ انتظاردارد، براثر شرفیابی اخیرمان فرمانی انتشار دهد مسلماً یك فرمان نارسا و غیرکافی خواهد بود. امیدوارم با ادامه فشاربشاه وهمکاری نزدیك مسیوسابلین ، بتوانم فکراعلیحضرت را درمدار یك سیاست عقلائی‌تری قراردهم وبهترین راه این است‌که مشروطیت‌خاصی

را پیشنهاد نکنیم بلکه تقاضا نمائیم که امر تدوین قانون انتخابات باشخاص صلاحیتداری محول شود و به آسانی میتوان چندین نفر را که برای انجام این کار مناسب هستند نام برد. بعقیده اینجانب بهتر است بجای کلنل لیاخف افسری تعیین شود که بمثل او در برابر سفارتش استقلال عمل نداشته باشد و تغییر سایر افسران مطلوب نیست. فکر میکنم خروج آنها بلافاصله بدنبال حرکت مسیو دوهارتویگ علاوه بر دلایلی که مسیو ایزولسکی عنوان کرده است موجب تعبیرات سوئی میشود که نسبت بهمکاری انگلیس و روس در تهران خلل وارد خواهد ساخت .

☆☆☆

شماره ۲۰۱ (تاریخ وصول ۱۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۰۲۴۹)

خصوصی ـ تلگرافی تهران ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸

نسبت بداوضاعی که طی تلگرام شماره ۳۸۳ مورخ ۱۷ ماه جاری گزارش شد . معتقدم نکته بسیارمهم این است که اگر شاه فکر میکند روسیه وجود یك دولت مشروطه را جدی تلقی نمیکند ، اورا از اشتباه بیرون آوریم . این منظور البته باید با همکاری نزدیك نماینده روسیه و اینجانب عملی شود . خوب است اگر لازم شود (برای اینکه شاه را بسرعقل آوریم) اورا تهدید کنیم که افسران روسی را فراخواهیم خواند لیکن فراخواندن واقعی افسران هم سبب شایعاتی میگردد که در اثر آن ممکنست زخمهای کهنه که التیام یافته است مجدداً باز شود .

☆☆☆

شماره ۲۰۲ (تاریخ وصول ۱۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۰۲۵۰)

شماره ۳۸۴ تلگرافی تهران ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : تعیین وزیرمختار ایران در لندن .

دولت ایران بمن مراجعه و استفسار نموده است ، آیا تعیین مشیرالملك کاردار

کنونی بسمت وزیرمختار مقیم لندن مورد قبول اعلیحضرت پادشاه خواهد بود ؟

جواب دادم بایدتوجه شودکه چنین پیشنهادی صرفاً راه حلی موقتی تلقی میشود ومن آنرا بهمین عنوان بهدولت متبوعه خود خواهم فرستاد .

✡✡✡

شماره ۲۰۳ (تاریخ وصول ۱۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۰۳۴۶)

شماره ۳۸۵ تلگرافی تهران ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸

مطالب زیر بسیار محرمانه است .

تلگرامی از سرکنسول دولت خودمان درتبریز دریافت کردهام حاکی از اینکه بموجب دلایلی‌که در دست دارد معتقد است‌که یکی از افکارکنسول روس این است‌که موجبات اشغال شهر مزبور را توسط روسیه فراهم‌کند وبا درنظرگرفتن این هدف است کهگزارشهای دهشتزا واغراق‌آمیزی درباره اوضاع تبریز میفرستدکه بیشتر آنرا نباید صحیح پنداشت . بهمستر وارتیسلا خبررسیده است‌که هم اکنون۱۲۰۰ سرباز روسی با سی وپنج افسر درجلفا هستند .

✡✡✡

شماره ۲۰۴

از سر ادواردگری به سر بارکلی (۳۹۷۷۹)

شماره ۳۲۲ تلگرافی وزارت خارجه ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸

اوضاع ایران . عطفاً بهتلگرام شماره ۲۵۳مورخ ۱۴ماه جاری سرنیکولسون. بعقیده من تنها یك راه باقی‌است تا شاه را وادار ساخت‌که حکومت مشروطه راتفویض نماید وآن اینست که او را بیك اقدام مؤثری تهدید کنیم . بنظر اینجانب بهترین راه فشار وارد نمودن باوهم محروم ساختنش از دریافت تدارکاتیست کـه برایش میرسد . این امر با اشغال گمرکات مرزی شمالی و جنوبی ، همزمان با یکدیگر عملی است ، ولی در آن صورت بدیهی است در امور داخلی ایران مستقیماً دخالت کردهایم .

هرگاه این پیشنهاد بنظر شما عملی است لطفاً نظرتان را اعلام فرمائید ممنون خواهم شد .

☆ ☆ ☆

شماره ۲۰۸ (تاریخ وصول ۱۹ نوامبر)

ازمسترمارلینگ[1] به وزارت امورخارجه (۴۰۴۲۰)

مسترپارکر عزیزم سد بوری پارك ـ چیستو ۱۸ نوامبر ۱۹۰۸

ضمن ارسال یادداشتی که درباره تلگرام شماره ۲۵۳ سرنیکولسون توضیحاتی داده شده است اینجانب اطمینان دارم کـه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و دولت روس هیچیك میل ندارند علیرغم میل اکثریت عمده مردم آن ، مسئولیت اداره کردن ایران را برعهده بگیرند و از این‌رو اقداماتی را پیشنهاد کرده‌ام کـه فکر میکنم به تشنجات کنونـی پایان داده و تا اندازه‌ای علل این تشنجات را هم مرتفع میسازد . بزرگترین سدّ راه ، شخص شاه است واشکال بزرگ اینست که باو فهمانده شود که این دو دولت در نظریات خود جدی هستند و تحریکات او برای بی‌اثر ساختن مساعی آنها نسبت به‌حسن اداره امور ایران مقرون به عواقبی بس ناگوار برایش خواهد بود .

اگراین دو دولت انگلیس و روس ایران وشاه را بحال خود رها سازند ، مسلماً شاه را از اریکه سلطنت بزیر خواهند کشید . چنین کاری راه حل بدی نیست بشرط اینکه روسیه بـا جانشین شدن ظل‌السلطان موافقت کند. ظل السلطان خود (اخلاقاً) یکی از اوباش درجه یك است . (A ruffian of the first water) لیکن نظم را برقرار خواهد ساخت و این منتهای آرزوی ما میباشد .

با تقدیم ارادت ـ امضاء ـ چارلز مارلینگ

ضمیمه شماره ۲۰۸

یادداشت نسبت به‌تلگرام شماره ۲۵۳ سرنیکولسون

جسارت نموده اجازه میخواهد عرض‌کند که احضار افسران روسی اقدام خوبی

۱ـ این نامه را مسترمارلینگ شارژدافر سابق سفارت انگلیس در تهران پس ازپایان مأموریت خود درایران ومراجعت به‌لندن بوزارت امورخارجه انگلستان‌نوشته است ـح. م.

نمیباشد ، بریگاد قزاق تنها نیروئی است که میتوان بدان اعتماد داشت و قادر است انتظامات پایتخت‌را حفظ کند واین انضباط آن صرفاً در نتیجه اینست که افسران خارجی آنرا اداره میکنند و آنها هستند که حافظ دیسیپلین بوده و دقت میکنند که نفرات بموقع حقوق خود را دریافت دارند .

چنانچه روسها فراخوانده شوندوایرانی‌ها جایگزین آنها شوند، بزودی خواهیم دیدکه سوء استفادمو اختلاس شروع شده واین نیروهم روبه انحطاط گرائیده وبپایه بقیه ارتش ایران خواهدرسید. دروضع‌فعلی، لیاخف بعنوان فرماندار تهران اجازه نمیدهد که حتی سپاهیان سپهسالار هم مسلحانه وارد شهر گردند زیرا بیم آنرا دارد که آنها اغتشاشی بوجود آورده و به تاراج وچپاول مغازه‌ها و بازار بپردازند .

ازسوی دیگر فکر میکنم اگر قرار است ما و روسها با هماهنگی عمل و رفتار نمائیم کلنل لیاخف بایستی برکنار شود چه من بهیچوجه تردید ندارم‌که او شدیداً ضد انگلیسی بوده و همین احساسات را در نفرات خود هم تزریق نموده است بعقیده من افسران جوان‌تر رفتارشان خیلی دوستانه‌تر میباشد . درمورد اصلاحات ، کاملا با مسیو ایزولسکی همعقیده‌ام‌که میگوید مردان و احزابی که لایق اجرای اصلاحات باشند ، درایران وجود ندارند. من از اوهم پا را فراتر مینهم وابراز تردید میکنم‌که عده قابل ملاحظه‌ای از ایرانیان وجود داشته باشدکه واقعاً خواستار اصلاحات بمفهوم آنچه که اروپائیها برای این‌کلمه قائل هستندباشند. آنچه راکه ملت میخواهد وجود یك امنیت مطلوب‌برای امورتجارت ومصونیت ازاینکه اجحافاتی‌که درباره مردم میشدتا برای‌تأمین ولخرجیها واسرافکاریهای مظفرالدین‌شاه و دربارش بزور ازمردم پول می‌گرفتندتجدید نگردد. برای تأمین هدف اولی ، تشکیل یك ژاندارمری با انضباط زیرفرمان افسران اروپائی ،کفایت میکند امنیت برای امور تجاری مورداستقبال همه طبقات قرارخواهد گرفت و نظر موافق مردم را نسبت باستخدام خارجیها جلب خواهد کرد . دشواری‌کار دربدست‌آوردن پول برای پرداخت حقوق این نیرو است لیکن معتقدم اگر امور مالی این‌کشوربخوبی اداره شود ، وجوه فراوانی بدست خواهد آمد. بعلاوه تجدید سازمان

وزارت مالیه اطمینان‌بخش‌ترین وسیله پایان دادن اختلاس و ارتشاء و فسادیکه اینك متداول است میباشدازاین‌رو دواقدام اصلاحیکه موردپیشنهادمن میباشدبدین‌شرح‌است:

تشکیل یك ژاندارمری زیر نظر افسران اروپائی و اصلاح امور مالیه بدست مستشارمالیه . شك نیست مخالفت با این اصلاحات ازناحیه شاه و دسته درباری صورت خواهد گرفت .

☆☆☆

شماره ۲۱۱ (تاریخ وصول ۱۹ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۰۴۴۰)

شماره ۳۸۶ تلگرافی تهران ۱۹ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه ومشروطیت . وزیرخارجه بمن اطلاع داده‌است‌که اعلیحضرت در نظر دارد شورائی‌که اعضای آن را خودشاه انتخاب خواهد نمود تشکیل دهد. ازاینکه شاه میخواهد با یك چنین طریقه‌ای از انجام تعهدات خود طفره برود ، ابراز تأسف و نا امیدی‌کرد ه و خاطرنشان نمودم که یکی ازشرایط اصلی رژیم مشروطه این است‌که باید مجلسی‌که منتخب ملت باشد تشکیل گردد . شك نیست دو یا سه وزیری که وضع اسف‌ناك‌کنونی‌کشورناشی ازنفوذشوم آنهاست ، شورای موردنظر راکاملا درکنترل خود خواهندگرفت . فکر میکنم اگر تا چند روز آینده ، انجام اقدام مؤثر وقانع‌کننده‌ای اعلام نگردد ، این دوسفارتخانه باید اقدامات دیگری درباغشاه بعمل آورندو بعقیده اینجانب اقدام دوسفارتخانه باید مشترکاً انجام‌گیرد .

ازشاه‌که بامترجمان ما آزادانه‌تر وصریحتر صحبت میکنندتا با خودما ، ممکنست بخواهیم مترجمان را بحضور بپذیرد و نمایندگان ما میتوانند بنحو سودمندی با شاه صحبت‌کنند. در آنصورت وظیفه مترجمان خواهد بود که بکوشند تا بشاه بفهمانند که هردو دولت بنحویکسانی خواستارآنندکه آرامش درایران مجدداً برقرارشده وسعادت این‌کشورتأمین‌گردد واین‌دو دولت باتوصیه خود مبنی بر برقراری‌رژیم مشروطه‌بهترین کمکی است که در تحقق بخشیدن باین آمال به ایشان مینمایند . مترجمان ما باید

براساس یادداشت مشترك سابق گفته‌های خودرا دنبال نموده و به‌اعلیحضرت فشارآورند تا با چندنفری‌که شایسته دادن اندرز بوده وتشخیص میدهندکه چه نوع مجلسی بیشتر با نیازمندیهای‌کشور سازگار است مشورت نمایند .

مسیوسابلین‌که زمینه وطرح مذاکرات موردنظر را باو داده‌ام ، با نظریاتم موافق بوده ومراتب را ازهمین قرار به دولت متبوع خود تلگراف میکند . در نظر اینجانب مخصوصاً درموقعیت کنونی بایستی اظهارات مشترکی بشاه بشود ، چه قراینی در دست است که میرساند اراده تردیدآمیز وزیر مختار اتریش که اینك شیخ‌السفراء میباشد ، برای انجام یك اقدام دستجمعی دراثر رفتن مسیودوهارتویگ وبا درخواست اینجانب که طی تلگرام شماره ۳۸۱ مورخ ۱۶ ماه جاری‌گزارش شد ، جزمترگردیده است .

✡✡✡

شماره ۲۳۱ (تاریخ وصول ۲۳ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۰۸۳۶)

شماره ۲۸۷ تهران ۴ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله‌گزارش خلاصه ماهیانه حوادثی‌که طی چهار هفته گذشته درایران روی داده‌است تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

✡✡✡

ضمیمه شماره ۲۳۱

شماره ۲ـ گزارش خلاصه ماهانه رویدادها درایران

تهران

شاه همچنان باقامت خود در اردوگاه نظامی‌که ازچهارم ژوئن در باغشاه برپاشد، ادامه میدهد . امیربهادرسپهسالار یا فرمانده‌کل هنوز درجلوی همه قرار دارد و رژیم ارتجاعی‌کاملا حکمفرماست . شایعاتی جریان داشته است‌که تلفات عمده‌ای‌که نیروهای

شاه در تبریز دیده و امیر بهادر مسئول آن شناخته شده‌است موجبات سقوط اورا فراهم ساخته بود. فرمانفرما اوایل اکتبر بتهران واردشد وگفته میشودکه سرگرم تحریك است تا مقام امیربهادر را اشغال‌کند . وکیل‌الدوله یکی از درباریان شاه سابق در اواخرماه اکتبر بازداشت و به‌باغشاه برده شد. درآنجا اورا چوب فلك مفصلی زده وسپس به‌کاشان تبعیدش‌کردند. اومتهم شده بودکه بنفع مشروطه‌خواهان تحریکاتی می‌کرده‌است لیکن در حقیقت او از فرمانفرما طرفداری میکرده و تنبیه وی بمنظور گرفتن زهر چشم از فرمانفرما ، صورت‌گرفته است .

فرمانفرما در مذاکراتش با یکی از اعضای این سفارتخانه اشاره‌ای مینماید که ممکن است ناگزیر شودکه بحمایت انگلیس ملتجی شود .

۲ ـ نیروئی از قزاقهای ایران‌که عده آنها چهار صدتن برآورد شده ، مجهز با چهارتوپ روز دوازدهم اکتبر ازتهران عازم تبریز شدند .کاپیتان اوچاکف روزنوزدهم اکتبر تهران را ترك‌کرد تادرقزوین بنفرات خود ملحق شود. وی سپس بتهران‌بازگشت. دراین ضمن ملیون تبریز تفوق‌کامل خود را برنیروهای شاه بدست‌آورده‌اند .

عین‌الدوله همانطوریکه درنامه جداگانه گزارش شد ، عقب‌نشینی نمود . گفته میشود تدارکاتی برای اعزام سپاهیان زیادی به تبریز از جمله عده‌ای از بختیاریها که بتازگی وارد شده‌اند در دست تهیه است .

۳ ـ سالارالدوله برادرکوچکتر شاه‌که درتابستان ۱۹۰۷ در لرستان علم طغیان برافراشت، بقصداروپا حرکت‌کرده است. اومدتی تحت‌نظرارتش‌درتهران بسر برده بود.

۴ ـ کلنل لیاخف همچنان در مقام فرمانداری نظامی تهران باقی بوده ونیروی پلیس زیرفرمان‌اوست وتوسط اوحقوق خودرا مرتباً دریافت میدارد.شاهزاده مؤیدالدوله فرماندارکشوری تهران (دارنده‌نشان جی. سی . ام . ازدولت انگلیس) نسبت به‌برخی ازعملیات‌کلنل‌لیاخف رنجش ونارضائی ازخودنشان داده زیرا معتقد است وی درامورى دخالت میکندکه خارج ازصلاحیت اوست. یکی ازنمایندگان خارجی واقعه مضحکی را برای یکی از اعضای این سفارتخانه تعریف‌کرده‌که اظهارداشته ازخودکلنل لیاخف

شنیده‌است . اشاره باین مطلب قابل ذکر نبود جز بمنظور نشان دادن اینکه کلنل لیاخف ازهنگام برعهده گرفتن وظایف جدیدخودپس ازکودتای۲۳ژوئن گاه وبیگاه دراقدامات خود تعارض و اختلاف با همقطار غیرنظامی خود پیدا میکند .

۵ـ همانطوریکه درگزارش قبلی گزارش شد ، عموماً عقیده دارندکه فرمان شاه که طی آن انتشار قانونی انتخابات برای روز ۲۷ اکتبر وگشایش دومین دوره اجلاسیه مجلس (که درفرمان بعنوان «یك مجلسی» ذکرشده) جدی نبوده و بیشتر بمنظور یك ظاهر سازی توخالی براثر یادداشت مشترك سفارتخانه‌های انگلیس و روس از اوگرفته شده‌است .

هرقدرکه روز انتشارقانون انتخابات موعودنزدیك میگردد، مرتباً سئوال‌میشود آیا شرح وتفصیل چنین سندی تعیین شده است یا خیر ؟ ولی‌گرچه وزیر امور خارجه ایران بدوزیرمختاردولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌گفته‌است‌که قانون مزبور درواقع آماده شده است اماکاملا آشکار بودکه او صرفاً مأموریت داردکه چنین جوابی بدهد و الا شخصاً سندمزبوررا ندیده وند او وندکسی دیگرمیتواند این موضوع را روشن‌کند.

ضمناً هرچند تاریخ انجام دادن وعده شاه نزدیك میشود ، گزارشهای مختلفی که پیداست ناشی از دربار میباشد شایع میگردد حاکی از اینکه ولایات ضمن ارسال تلگرافهائی اظهارکرده‌اندکه خواستارتشکیل یك پارلمان جدیدنیستند. روز۲۸ اکتبر متصدی چاپخانه دربار اظهارداشت‌که قانون انتخابات زیر چاپ است و روز بعدمنتشر خواهد شد ، لیکن بعداًگفت انتشارآن برای مدت نامعلومی بتعویق افتاده است. وزیر خارجه درپاسخ سئوالاتی‌که دراین مورداز وی شدگفت او وهمقطارانش تمام مدت‌روز ۲۶اکتبررا مشغول بررسی قانون مزبوربوده‌اندکه‌تکمیل شده بودولی مجدداً اصلاحاتی درآن بعمل آمد .

۶ ـ مهندس‌الممالك (دارنده نشان ك . سی . ام . جی .) وزیر فواید عامه روز سوم نوامبر فرزند خودرا به‌سفارت فرستاد تا بگوید که‌شاه محرمانه باو گفته است‌که قصد دارد اورا برای تصدی وزارت‌خارجه برگزیند، وی‌میخواست ازنظریه وزیرمختار

درمورد این انتصاب با خبر گردد . اوگفت علاءالسلطنه باحتمال قوی بسمت سفیرایران به قسطنطنیه میرود .

۷ـ علمای نجف تلگرام بسیارشدیداللحنی بعنوان شاه مخابره واظهار داشته‌اند «رفتارشاه قلوب مؤمنین را جریحه‌دارساخته و این عمل‌گناهی برضد امام غایب است» وآنها تا روی‌کارآوردن یك دولتی‌که منتخب‌مردم باشدازپای نخواهندنشست. تلگراف مزبور با جمله زیر ختم شده است :

« خداوند ظالمان را لعن کرده است شما عجالتاً فاتح هستید لیکن چنین باقی نخواهید ماند » .

ترجمه این تلگرام ازطرف نماینده دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در بغداد رسیده است وچنین بنظرمیرسدکه نسخه‌های بسیاری ازآن درتهران توزیع‌شده است .

۸ـ مسیوسابلین رایزن جدیدسفارت روس ، قراراست تا یکهفته دیگرواردشود.

۹ـ آقای فرگوسون خبرنگار رویتر از قسطنطنیه وارد شده‌است .

۱۰ ـ مسیو سزاری مأمور گمرك اهل کرت که فعالیت زیادی در سیستان و در کرمانشاه از خود نشان داد ، چند روز پیش درتهران درگذشت .

۱۱ـ کاپیتان انجینیور افسرنظامی فرانسه ازتبریز بتهران وارد شده است . او سه‌هفته درتبریز توقف داشته واکنون‌ازطریق اصفهان وشیراز، بنواحی جنوب‌سفرمیکند.

امضاء ـ جورج چرچیل

باشگاه ادبیات

فصل بیست و دوم

گزارش محرمانه مورخ ۱۲ اکتبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون سفیر انگلستان در روسیه به سرادوارد گری راجع باظهارات مسیوایزولسکی (وزیرامورخارجه روسیه) نسبت باوضاع ایران ضمن قرائت تلگرام واصله از تهران حاکی ازتصویر بسیارتیره‌ای ازاوضاع پایتخت ایران - گزارش مهم دیگر ازسر نیکلسون بعنوان سرادوارد گری مورخ ۱۴ نوامبر۱۹۰۸ راجع بمذاکرات مفصلی که شب قبل مسیوایزولسکی درباره ایران با اونموده و تصمیماتی که بمناسبت اوضاع فعلی تهران گرفته است و تصمیم وی به‌فراهم‌آوری موجبات احضارکلنل لیاخف وتعیین افسری خوب ومناسب بجای او - پرسش مسیوایزولسکی ازسر نیکلسون که آیا (با توجه باینکه وی قبلا درایران بوده است) پیشنهادی نسبت باوضاع فعلی داردکه بدهد و جواب سر نیکلسون باینکه اطلاعاتش راجع بایران که بیست سال قبل درآنجا بوده قدری کهنه بوده واوضاع هم نسبت بسابق کاملا تفاوت دارد ولی « دراین مسئله که ظاهراً درایران رجال واحزاب لایقی که نشان بدهند برای مقابله بااوضاع بغرنج کنونی توانائی دارند وجود ندارد بامسیوایزولسکی همعقیده بودم وگفتم تنها یك مردلایق و توانا وجود داشت (یعنی امیرکبیر) که بقتل رسیده‌است ومن تردیددارم که بدون مستشارخارجی وکنترل خارجی بتوان یك پیشرفت و اصلاح واقعی دراوضاع ایران بوجود آورد » - اظهارات دیگر مسیوایزولسکی به‌سر نیکلسون راجع به‌ایران واینکه اوضاع آذربایجان بدون شك موجب نگرانی دولت روسیه گردیده واین نگرانی بویژه ناشی ازاقدامات خودسرانه ومستقل ستارخان وهمدردی فعالانه ایست که انقلابیون قفقاز نسبت باو نشان میدهند - تلگراف مورخ ۲۳ نوامبر۱۹۰۸ وزیرمختار انگلیس درتهران بلندن راجع به‌مذاکرات خود بامسیو سابلین کاردارسفارت روسیه و تصمیم باینکه مشترکاً ازشاه درخواست شرفیابی نموده وتقاضا نمائیم که اولاصدراعظم (مشیرالسلطنه) وامیر بهادر جنگ که عامل اصلی سیاست ارتجاعی شاه شناخته شده‌اند برکنار شوند ثانیاً فرمان تجدید برقراری مشروطیت منتشر گردد وتهدیدکنیم که اگراین خواستها ظرف چندروزعملی نگردد دو دولت انگلستان و روسیه گمرکات شمال وجنوب را اشغال خواهندکرد - تلگراف مورخ ۲۳ نوامبر سر ادوارد گری به سر نیکلسون وزیر مختار انگلستان در روسیه مبنی براینکه چون با فرمان اخیرشاه مشروطیت ایران الغاء شده‌است دو دولت روسیه و انگلستان باید اوضاعی راکه براثر این عمل در ایران بوجود آمده است مورد مطالعه دقیق قراردهند و پیشنهاد اینکه دونماینده انگلستان و روسیه درتهران یادداشت مشترکی بشاه تسلیم داشته و طی آن اخطارکنند «ازآنجائیکه اعلیحضرت ثابت کرده‌اندکه قادرنیستند نظم را درآذربایجان برقرار سازند وبعلت تعمد در عدم انجام تعهدات خود نسبت به مشروطیت هم امکانات این راکه خود براوضاع تسلط یابند از بین برده‌اند لذا ما پیشنهاد مینمائیم که برای حفظ امور تجاری واتباع خارجی به‌نیروهای ملیون متوسل شویم» درعین حال اخطاری برای ستارخان فرستاده وبگوئیم «بعلت نزدیکی ایالت آذربایجان بامرز روسیه دولت روسیه ناگزیرخواهد

شد در اوضاع تبریز مداخله کند مگر اینکه نیروهای ملیون امنیت اتباع خارجی وامور تجاری را عموماً و منافع روسیه را خصوصاً بر عهده بگیرند » ــ جواب مسیو ایزولسکی باظهارات و نظریات سرادواردگری راجع باوضاع آذربایجان واینکه وی به‌تحقیق میداند که « ترکهای جوان » ستارخان را تشویق مینمایند و ازاین جهت اوضاع پیچیده است و تردید داردکه آیا ارتباط مستقیم ما با ستارخان این احساس را بوجود نخواهدآوردکه ما اورا بعنوان مقام رسمی « دوفاکتو » محلی شناخته و اورا قدرتی مستقل از شاه در تهران میدانیم ؟ ــ گزارش تلگرافی مورخ ۲۳ نوامبر سربارکلی به‌لندن حاکی ازاینکه «شاه از تسلیم یادداشت مشترك روز ۲۲ ماه جاری خیلی بوحشت افتاده و دستور داده است تا انتشار فرمان موقوف گردد و فردا وزیر امورخارجه را نزد اینجانب میفرستد که از طرف اعلیحضرت بگوید که شاه تصمیم دارد وعده‌های خود را انجام دهد » ـ گزارش تلگرافی کنسول باتوم به سرادواردگری راجع به‌تمرکز سپاهیان روسی درجلفا ــ گزارش تلگرافی مورخ ۲۲ نوامبر سربارکلی بلندن راجع به‌مؤثرواقع شدن یادداشت مشترك مورخ ۲۲ ماه جاری بشاه وموفقیت آمیز بودن شرفیابی مترجمان این دوسفارت و اظهارات شاه بآنها که « درموقع انتشار دستخط اخیر هیچ قصد اینکه فکر تشکیل مجلس را بکلی کنار بگذارند نداشته و اینك مشغول مطالعه اقداماتی که باید انجام‌گردد میباشند » ـ گزارش تلگرافی مورخ اول دسامبر سربارکلی بلندن راجع باینکه فرمان مورخ ۲۲ ماه‌گذشته شاه باوجود اطمینانیکه وزیر امور خارجه برحسب امر شاه به‌نمایندگان دو دولت داده بود امروز در معابر الصاق شده است ــ تلگراف دیگر همان روز راجع باینکه انجمن‌های سری بفعالیت پرداختند و قرائنی دردست است‌که نشان میدهد این هیجانات درتهران روبافزایش است‌ـ تلگراف دوم دسامبر ۱۹۰۸ سربارکلی بلندن راجع بدریافت پیغامی از شاه حاکی ازاینکه پاسخ وی (راجع به‌مشروطیت)که برای علماء فرستاده شده‌کاملا‌بدون اطلاع ایشان درمعابر الصاق شده و وی ازاین بابت خیلی آزرده خاطر شده و امر نموده‌است‌که اعلانهای مزبور پاره شده ومعدوم‌گردد ـ تلگراف دوم دسامبر سرادواردگری به سفیرانگلستان درترکیه‌که با توجه باوضاع فعلی آذربایجان با صدر اعظم ترکیه مذاکره و درباره اقداماتی که در قسطنطنیه درموردجریانات فعلی‌آذربایجان و اعمال نفوذهائیکه میشود تقاضا نمایدکه برای جلوگیری ازاین عملیات منتهای‌کوشش خودرا بکاربرند ـ گزارش ۲۵ نوامبرسرنیکلسون از روسیه به سر ادواردگری راجع بملاقات با مسیو ایزولسکی و مذاکره راجع باوضاع آذربایجان واظهارات وزیرامورخارجه روسیه‌درباره‌نیروهای‌انقلابی وستارخان‌که «بعنوان یك قدرت و مقام مستقل رفتار نموده و هوادارانش چاپارخانه پستی و ارتباطات تلفونی روسیه را منهدم و بطور کلی اتباع روسیه را چاپیده و اذیت میکنند» و اینکه « ترکهای جوان » اورا تشویق مینمایند .

(ازتاریخ اکتبر ۱۹۰۸ مطابق رمضان ۱۳۲۶ قمری وآبان (عقرب) ۱۲۸۷شمسی)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۳۸

شماره ۲۴۰ (تاریخ وصول ۲۳ اکتبر)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۴۰۷۸۶)

شماره ۵۱۸ محرمانه سن پترسبورگ ۱۲ اکتبر ۱۹۰۸

امروز مسیو ایزولسکی قسمتی از تلگرام مفصلی را که از تهران رسیده بود ،

برایم قرائت کرد که طی آن تصویر بسیار تیره‌ای ازاوضاع پایتخت ایران‌را مجسم میکرد ولی ایزولسکی گفت این تلگرام توسط سفارت روس فرستاده نشده است . در تلگرام مزبور گزارش شده بودکه عده مرتجعین خیلی‌معدود است اما دور شاه را احاطه‌کرده‌اند و اوضاع مالی اسفناك بوده ومسیو بیزوت (مستشار مالیه) درتلاش خود باموانع بسیاری که پیش پایش نهاده میشود، روبروگردیده است، دولت فاقد لیاقت بوده وشاه‌هم بحساب نمیآید، درحالیکه اگرمجلس تشکیل شود کاری انجام نتواند داد جزاینکه به‌تحریکات دامن بزند زیرا برنامه صحیحی ندارد. مسیو ایزولسکی گفت همداین اوضاع چشم‌انداز ایران را بسیار یأس‌آمیز جلوه داده ویافتن‌یك راه علاج مؤثری مشکل میباشد. بایشان گفتم برای اینکه مردم را آرام ساخت لازم است مجلس تشکیل شود و پس از تشکیل مجلس‌شاید راههائی برای بهبود اوضاع پیدا شود نکته اصلی این است‌که انتخابات‌باید صورت گیرد و مجلس تشکیل شود و امیدوارم براثر شرفیابی وزیران مختار انگلیس و روس در تهران که اطلاع دارم امروز بحضور شاه خواهند رسید ، اقدامات و تلاشهای مرتجعین منکوب گردد .

ایزولسکی‌گفت میخواهد محرمانه بمن بگویدکه به‌مسیو دوهارتویگ تلگراف کرده‌است‌که به سن پترسبورگ بیاید زیرا میخواهد درباره اوضاع،حضوراً با او مشورت نماید.عالیجناب اضافه نمودند که در تلگرام مزبور همچنین ذکر شده است‌که درتهران شایع است‌که روسیه با اینکه رسماً از انعقاد مجلس حمایت میکند ولی درحقیقت شاه و مرتجعین را بمقاومت تشویق مینماید . ایشان اضافه نمودند که این گزارشها تماماً بطوریکه میدانید بی‌اساس است. گفتم اطمینان دارم که جریان حوادث بی‌اساس بودن این اتهامات را ثابت نماید .

گرچه میل‌داشتم‌که بموضوع فراخواندن‌کلنل‌لیاخف وافسران‌هموطنش بازگردم ولی احساس‌کردم پافشاری بر سر این مسئله شاید موجب سوء تفاهمی گردد .

تصور میکنم تلگرامی که مسیو ایزولسکی دریافت داشته برای وزیر دارائی فرستاده شده باشد .

با تقدیم احترامات - امضاء - نیکلسون

شماره ۲۴۱ (تاریخ وصول ۲۳ نوامبر)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۴۰۷۸۸)

شماره ۵۲۰ سن پترسبورگ ۱۴ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو ایزولسکی دیشب درباره اوضاع ایران بامن صحبت‌کرد وگفت ادامه این وضع اورا ناراحت کرده است و گفت در دو مورد تصمیم خود را گرفته است . این دو مورد عبارت است از عدم مداخله وعدم حمایت از شاه . این را میتوان جنبه منفی یك سیاست دانست لیکن نسبت به‌جنبه مثبت سیاست سر درگم شده‌است . آنچه راکه نباید انجام دهد خوب تشخیص میدهد لیکن راجع باینکه چه کارهائی را انجام دهد گیج شده‌است او بابی‌تفاوتی نمیتواند ناظرکشوری باشدکه مجدداً بسوی هرج ومرج درمیغلتد زیرا این امر ممکنست سبب حوادثی‌گردد که ممکن‌است دو دولت را مجبور بمداخله نماید. وی اظهار داشت در اندیشه طرح برنامه‌ای برای انجام اصلاحاتی بوده است‌که پس‌از درمیان گذاشتن آن بادولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان بتوان آنرا بشاه توصیه نمود،ولی این‌کاررا چندان مفیدندانسته‌است چه درایران اشخاص‌واحزاب صلاحیتداری که این طرحها را بموقع اجراء گذارند وجود ندارد .

مسیو دوهارتویگ به پترسبورگ حرکت کرده یا بزودی حرکت خواهد کرد و فکر میکند پس‌از ورود او در این فکر است‌که یك کمیته کوچك اداری تشکیل دهد تا طرحی را که علاجی برای رفع اوضاع کنونی ایران باشد تنظیم نماید او خوشوقت است‌که‌بگوید نایب‌السلطنه قفقاز درمورد اینکه تا آخرین لحظه ازمداخله خودداری کند مطابق میل او رفتار میکند و خود نمودار تحمل و بردباری دولت روسیه میباشد. او همچنین در باره پیشنهاد اینجانب در باره فراخواندن افسران روسی (بعنوان ابراز ناخشنودی دولت روسیه) فکر کرده است ، اما بیم آن دارد که این عمل در شرایط و اوضاع کنونی، یك اقدام خطرناکی باشد چه بدون وجود آنها به بریگاد قزاق ایران نمیتوان اعتماد کرد که بتواند نظم را حفظ نماید . او میل دارد موجبات احضار کلنل

لیاخف را فراهم نماید و اینك درفکر یافتن بهترین راهی برای انجام اینکاراست زیرا افسر مزبور، در برابر سفارت عملاً خودرا مستقل میدانسته است . او در اندیشه یافتن افسری است که جانشین خوب ومناسبی برای لیاخف بوده و بتوان باو اعتمادکرد که از هر دستوری که از طرف دولت یا سفارت باو برسد ، تبعیت کند . در عین حال باید اقدامی برای پایان دادن بوضع فعلی معمول داشت. ظاهراً شاه از انتشارقانون انتخابات وانعقاد مجلس طفره میرود مسیو ایزولسکی پرسید آیا من که درایران بوده‌ام پیشنهادی در این زمینه میتوانم عنوان کنم ؟

به ایشان گفتم اطلاعاتم درامور ایران قدری قدیمی وکهنه است زیرا ازهنگامی که در آنجا بودم بیست سال گذشته است و درموقع اقامتم در تهران اوضاع با آنچه‌که حال وجود دارد کاملاً تفاوت داشت. در این مسئله که ظاهراً درایران مردان و احزاب لایقی‌که نشان بدهند برای مقابله با اوضاع پیچیدهٔکنونی توانائی دارند وجود ندارد، با ایشان هم عقیده بودم . تنها یك مرد لایق و توانا[1] وجود داشت که بقتل رسیده است

---

۱ ـ گرچه سر نیکلسون سفیر انگلستان در روسیه در اینجا نام آن «تنها یك مردلایق و توانا را که وجود داشت که بقتل رسیده است» ذکر ننموده است ولی همه میدانند که منظور وی همان صدراعظم نامی ومصلح دوران اول سلطنت ناصرالدین شاه یعنی**امیرکبیر** بوده‌است که نظر به نقشه اصلاحات اساسی که برای اداره امور ایران و نجات مملکت از فساد وتباهی دستگاه سلطنت‌ناصرالدین‌شاه و دربار واطرافیان فاسد او داشت دراثر توطئه دسته غارتگران وشاهزادگان صاحب امتیاز و مخالفین اصلاحات امیرکبیر ، بانقشه مهدعلیا مادرناصرالدین‌شاه در تاریخ هیجدهم ربیع الاول ۱۲۶۸ هجری قمری (سال ۱۲۳۰ شمسی و ۱۸۵۱ میلادی) در حمام قریه فین کاشان بوسیله حاجی علی خان اعتمادالسلطنه مقدم مراغه‌ای بقتل رسیدکه شرح و تفصیل آن در تاریخ ثبت است . شرح وقایع زمان امیرکبیر و نقشه‌های اصلاحی وی ضمن «تاریخ امیرکبیر» تألیف آقای فریدون آدمیت محققانه و به نحوی جامع و جالب برشته تحریر در آمده است ولی موجبات و خصوصیات قتل امیرکبیر و علل و مقدمات آن با قلمی بسیار فاضلانه و آموزنده از طرف آقای دکتر باستانی پاریزی در مجله مهم «خواندنیها» تحت عنوان « سنگ آسیای سیاست » در شماره‌های مورخ بیستم و بیست و هفتم آبانماه ۴۶ شرح داده شده‌است که واقعاً عبرت انگیز میباشد و من بی‌مناسبت نمیدانم‌که در اینجا جریان واقعه قتل امیرکبیر را از لحاظ نمایاندن آن دستگاه مخوف رژیم استبداد از همان مجله

بقیه پاورقی در صفحه بعد

میرزا تقی خان امیر کبیر ش ۶۰

برای توضیحی که مورخ دیگر انگلیسی (سر پرسی سایکس) راجع به امیرکبیر داده است به برگ متمم صفحهٔ ۹۵۱ در پایان کتاب مراجعه شود .

ومن شخصاً تردید دارم‌که بدون مستشار خارجی وکنترل خارجی ، بتوان یك پیشرفت واصلاح واقعی و دایمی در اوضاع ایران بوجود آورد. اینك اظهارات ایشان‌را باطلاع شما میرسانم شاید شما یا آنهائی که درتهران هستند، بتوانند راه علاجی پیشنهاد کنند چه من اذعان دارم که هیچ راهی بجز تشکیل مجلس بنظرم نمیرسد و نتایج یادداشت

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

«خواندنیها» ذیلا نقل نمایم تا باردیگر خوانندگان قدر و ارزش خدمت بزرگ وفداکاریهای مهم مردمی را که در صدر مشروطیت بر علیه آن دستگاه ظلم و جور و غرق در فساد ، قیام نموده و به سرنگون ساختن آن رژیم منحوس ستمکارانه استبداد موفق گردیدند بخوبی درك کنند :

«... این گروه به وسیله مهد علیا و امین اقدس زن سوگلی ناصرالدین شاه دست بکار شدند تا این که شبی امین‌اقدس «قلم و کاغذ حاضر و فرمان قتل امیر را صادر و به‌امضای شاه رسانید... شبانه مأمور را حرکت دادند و تأکید کردندکه باید خبر کشته شدن امیر برسد.»

حاجی علی خان اعتماد السلطنه مقدم مراغه‌ای مأمور قتل او شد محمد حسن خان اعتمادالسلطنه پسر حاجی‌علی‌خان جریان این واقعه‌را اینطور با بی‌پروائی فراوانی‌مینویسد:

«خلاصه قرعه این خدمت را که فایده عمومی داشت ، بنام والد مؤلف مرحوم حاجی علیخان اعتمادالسلطنه زدند ، او محض امتثال امر دولتی چند نفر از عوانان و دژخیمان همراه برداشته به چاپاری روانه کاشان شد ، قبل از وصول به کاشان یکنفر از همراهان مرحوم اعتمادالسلطنه به جلو رفته به امیر مژده داد اینك مهیا باشید که خلعت نجات ازطرف دولت برای شما میرسد وحامل خلعت، فلان روز وارد میشود ، و باز بصدارت خواهید رسید. چون قبل از وقت معین تدبیرات دیگری بکار رفته بود ، لهذا امیر بنا بآن قراین و بنا به مستدعیات خود این‌سخن را باور کرد ، در روز موعود به‌حمام رفت که به‌پاکیزگی بیرون آید و خلعت پوشد.. درین روز حضرت علیه عالیه عزةالدوله دامت شوکتها ، امیر را ازرفتن بحمام ممانعت‌کردند و فرمودند از من جدا مشو و صبر کن تا حامل خلعت در رسد ... امیر بیان‌کرد که شما آسوده باشید از تقصیرات من گذشته‌اند ... این بگفت وگماشتگان خود را از برای تشریفات و تدارکات خلعت پوشان برگماشت و خود بحمام رفت . اعتمادالسلطنه از راه رسید وخستگی نگرفت و دانست که تأخیر در اینکار موجب آفات است ، از امیر استفسار کرد . گفتند بحمام است ، فوراً با یك دو تن وارد حمام شد و درب حمام را بست . گماشته امیرکه در سر بینه حمام بود وحشت کرد ، اعتمادالسلطنه گفت : اگر حرکت کردی وصدائی بلند ساختی هر آینه به حکم دولت سر خودرا به باد خواهی داد . وی از ترس دم درکشید. و خود اعتمادالسلطنه با یکی در اندرون حمام وارد شد امیر را نشسته دید، بهمان دستورسابق

بقیه پاورقی در صفحهٔ بعد

مشترك ما هم ظاهراً تاکنون بی‌نتیجه و غیرقانع‌کننده بوده‌است .

مسیو ایزولسکی بعد از ظهر امروز بار دیگر باوضاع ایران بویژه آذربایجان

بقیه پاورقی از صفحه قبل

رسم ادب بجای آورد .

امیر چون اورا دید دانست که کار دگرگون است و امروز اعتمادالسلطنه باید انتقام بکشد و روز مکافات پیش آمده‌است ، فوراً به‌اعتمادالسلطنه‌گفت : دانم بچه‌کار آمده‌ای ، اما شما چرا مأمور این کار شده‌اید ؟ اکنون از زر و جواهر و نقد هرچه که بخواهی میدهم ، لحظه‌ای به‌اهمال بگذران و وسیله‌ای بسازکه سرکارعزة‌الدوله ملتفت شود وبنجات من بشتابد درینصورت با حضور او ازکشتن منّ معذور خواهی بود نه مجبور... اعتمادالسلطنه جوابداد این راز پنهان نخواهد ماند ، همه میدانندکه من وارد حمام شده‌ام ، و هرحیلتی‌که بکاربرم خیانت من به دولت معلوم خواهد شد وسرمن به باد میرود ...

امیر از زندگانی مأیوس شد و گفت : سرمن حاضر است، هرچه میخواهی بکن وبهر چه مأموری بگو تا میران غضب معمول دارند. اعتمادالسلطنه‌گفت من هرگز به‌کشتن توسخن نرانم ، ولی محض امتثال امرهمایونی به‌لفظ خودتان به سلمانی بگوئیدکه چند فصد از شما بکندکه خون بسیار بیرون آید و براحت درگذرید . امیر از شنیدن این سخن در آن حالت نهایت رضامندی را حاصل‌کرد ومشعوف شد ... لهذا خود به‌فصّاد امرکردکه چند رگ او را نشترزند و خون از چند جا روان شد و اعضای او سست شد و فی‌الحال جان بداد و اعتماد‌السلطنه فوراً ازحمام بیرون آمد و سوار اسب شده به چاپاری روانه دارالخلافه شد .»

خودحاج علیخان ، دنباله جریان را شبی درحال مستی چنین بیان‌کرده‌است : «قدری که خون جاری شد رنگ امیر پرید و بعد خاکستری شد ، به‌کارگرگفت : درعقب من بایست مایل نبود به‌زمین بیفتد وفرمود انگشتری فیروزه‌که در دست دارم متعلق بتوست . کارگر که رفت عقب ، امیرخواست باو تکیه نماید ، اختیارش از دست سلب ویك‌ور به‌زمین افتادبطوری که سر او صدای مهیبی‌کرد . از حنجره‌اش صدای عجیبی بیرون میآمد . درحال تشنج بود ، این منظره برای من خیلی رقت‌آور بود، به‌میرغضب امردادم دستمال برده دردهان امرگذارد زیراکف زیاد ازدهانش بیرون می‌آمد ـ تا زودتر ازتشنج خلاص شود، پس از اتمام‌کار دستور دادم اورا شسته درلباس حمام خودش پوشانده ، امانت‌گذاشته شود و درحمام را تیغه کنند تا امر دفن اورا شاه صادرنماید و به پیشخدمتهای امیرگفتم :

حال قضیه را به عزة‌الدوله اطلاع دهید و خود مراجعت کردم ...»

***

البته خوانندگان توجه دارندکه عزة‌الدوله‌که مأمورقتل امیرکبیردراینجا نام اورا ذکر میکند دختر مهدعلیا وخواهر ناصرالدین‌شاه‌بوده‌که درسال ۱۲۶۵ دراوج ترقی واقتدار امیر کبیر به ازدواج وی درآمده بوده است ـ ح . م .)

اشاره‌کرد او گفت ستارخان فرمانداری برای جلفای ایران تعیین کرده و این فرماندار پرچم سرخی برافراشته وفوراً یکصد یا یکصد و پنجاه تن افراد انقلابی ازخاك روسیه باو ملحق شده‌اند . صحیح است که راههای تجارتی اکنون گشایش یافته لیکن اتباع روسیه درشهر تبریز مرتباً موردتعرض وتهدید قرار میگیرند و ازاینکه او ساکت نشسته و در این زمینه اقدامی نمیکند ، مورد سرزنش قرار گرفته است . مسیو دوهارتویگ گزارش داده‌است‌که توصیه او و سرجورج بارکلی یك تأثیری درشاه نموده ولی تاکنون هیچ اقدام قاطعی ازطرف شاه برای عملی ساختن خواستهای ما بعمل نیامده‌است. بعلاوه اگر پارلمان هم تشکیل شود ، هیچ‌کاری انجام نخواهد داد جزاینکه موجب هیجاناتی بشود و از اینرو مسیو ایزولسکی شخصاً مجلس را قادر نمی‌بیند که اوضاع را بحال عادی برگرداند .

به‌مسیوایزولسکی‌گفتم ، ما تحمل وبردباری شدیدی را که روسیه از خودنشان داده و درشرایط‌کنونی نشان میدهد ، کاملا تصدیق مینمائیم و شك نیست‌که اوتشخیص داده که نخست وزیر انگلیس چگونه بردباری روسیه و رعایت صادقانه این دولت را درحفظ مبانی عهدنامه دوکشورکاملاگواهی نموده است . گفتم فکرمیکنم ما بایدبرای انتشار قانون انتخابات وتشکیل مجلس پافشاری کنیم و اگر این اقدامات عملی شود ، ممکن است یك بهبودی در اوضاع حاصل گردد .

بایشان‌گفتم‌که مراتب را به‌لندن تلگراف‌کرده وخلاصه‌ای ازآنچه‌که شب پیش بمن اظهارداشته‌ایدگزارش داده‌ام و بمحض دریافت پاسخ لندن فوراً ایشان را مستحضر خواهم نمود .

باید اضافه کنم‌که شب گذشته ازمن استفسار کردند که آیا خبری درباره بروز اغتشاش در جنوب ایران دریافت داشته‌ام ، ومن پاسخ منفی دادم . ایشان امروز بمن گفتند که‌مسیو دوهارتویگ تا ده روز دیگر به سن پترسبورگ وارد میشود . اوضاع آندربایجان بدون شك موجب نگرانی دولت روسیه‌گردیده و این نگرانی بویژه ناشی

از اقدامات خودسرانه و مستقل ستارخان و همدردی فعالانه‌ایست که انقلابیون قفقاز نسبت باو نشان میدهند .

با تقدیم احترامات - امضاء - نیکلسون

شماره ۲۴۴ (تاریخ وصول ۲۳ نوامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۴۱۰۱۸)

شماره ۲۶۸ تلگرافی سن پترسبورگ ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

امروز تصادفاً با مسیوایزولسکی ملاقات کردم و درباره فرمان اخیرشاه ، سخنانی رد و بدل کردیم. من گفتم چنین پیداست که دونماینده ما در تهران، توصیه‌میکنندکه اگر لازم شدکه یادداشت مشترك دیگری تسلیم کنند باید این یادداشت تا حدی جنبه تهدید داشته باشد. مسیوایزولسکی بظاهراین نظریه‌را داشتندکه چون دولت روس وانگلیس همیشه ازسیاست عدم مداخله دراموردا خلی ایران پیروی کرده‌اند و ازآنجائیکه صرفاً بدادن اندرز و توصیه دوستانه قناعت ورزیده‌اند ، تهدید بیجا خواهد بود . ایشان همچنین فکرمیکنندکه ما همیشه معتقد بوده‌ایم شاه وملتش را باید بحال خود رهاکنیم تا بدون تهدید ، اختلافات خودرا رفع کنند و درحقیقت هم وقتی بدولت روسیه توصیه کردیم‌که نیروی امدادی‌بعنوان اقدام پیشگیری به‌تبریز نفرستد، همین منظور را داشتیم. قصدم ازگزارش بالااینست‌که بگویم ، قرائن نشان میدهدکه مسیوایزولسکی ممکنست نسبت به اقدامات شدید پیشنهادی ازقبیل ضبط گمرکات شمال و جنوب اشکالاتی بوجود بیاورد، درعین‌حال گمان میکنم کاملاحاضرهستندکه درارسال یك یادداشت شدیداللحنی برای شاه با ما شرکت نمایند .

به ایزولسکی گفتم ، منتظرم اطلاعات بیشتری در این موضوع تا فردا از لندن دریافت کنم .

شماره ۲۴۶ (تاریخ وصول ۲۳ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۹۴ تلگرافی تهران ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع . شاه و مشروطیت

عطف به تلگراف شماره ۳۹۲ دیروز اینجانب - بطوریکه احساس میکنم مسیو سابلین عقیده دارد اگر بطوریکه من فکرمیکردم شاه به‌فراخواندن افسران بریگادقزاق بطورخصوصی تهدید بشود، بی‌فایده خواهد بود. چنین تهدیدی اگرطوری صورت‌گیرد که علنی شود ، ممکنست شاه را تحت تأثیر قرار دهد ولی خطری که علنی شدن این موضوع در آرامش اوضاع خواهد داشت ، کاملا آشکار وهویدا است . بگمانم سفارت روسیه بهتر از ما بتواند اثر تهدیدیکه بشاه میشود، تشخیص بدهد اینجانب اوضاع را بطورمفصل با مسیوسابلین مورد تبادل نظرقرار داده‌ام ومعتقدم اگردونماینده ما مشترکاً ازشاه درخواست شرفیابی‌کنند و درخواستهای زیررا عنوان نمایند بهتر است :

۱ - صدراعظم و امیر بهادر جنگ‌که عامل اصلی سیاست ارتجاعی شاه شناخته شده‌اند برکنار شوند .

۲ - فرمان مربوط به تجدید برقراری مشروطیت منتشر گردد . همچنین باید تهدید کنیم که اگر این خواستها ظرف چند روز عملی نگردد ، دو دولت انگلستان و روسیه‌گمرکات شمال و جنوب را اشغال خواهند کرد . ولی بایستی این نکته را تذکر بدهم‌که سفارت روسیه معتقد است‌که ما بایستی یحتمل این تهدید خودرا بموقع اجراء بگذاریم ، چه بعقیده روسها تهدید بخودی خود منشاء اثری نخواهد بود .

☆☆☆

شماره ۲۴۷ (تاریخ وصول ۲۳ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۱۰۱۹)

شماره ۳۹۵ تلگرافی تهران ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : اوضاع تبریز

سر کنسول دولت ما ضمن تلگرام شماره ۷۰ دیروز خود گزارش داده است که ملیون غروب بیست و یکم ماه جاری «مرند» را اشغال کردند و بموجب ادعای روسها، پاسگاه «دردیز» در جاده را تاراج کرده وکارمندان آنجا فرارکرده‌اند. آقای وراتیسلا در این مورد تردید دارد که ملیون پاسگاه را تاراج کرده باشند لیکن احتمال میدهد

که کارکنان آن ، فرار کرده باشند .

☆☆☆

شماره ۲۴۸

از سر ادواردگری به سر بارکلی (۴۰۷۴۷)

شماره ۲۳۵ تلگرافی وزارت خارجه ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

بازگشت به تلگرام شماره ۳۹۱ دیروز شما ، اقداماتی که در مورد فرمان اخیر شاه بعمل آورده‌اید مورد تأیید است .

☆☆☆

شماره ۳۴۹

از سر ادواردگری به سر نیکلسون (۴۰۷۴۸)

۶۱۶ تلگرافی وزارت خارجه ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

باتوجه باینکه با فرمان اخیر شاه، مشروطیت ایران الغاء شده‌است دولتین روس وانگلیس باید اوضاعی‌را که بر اثر این عمل در ایران بوجود آمده‌است مورد مطالعه دقیق قرار دهند .

پیش‌ازاینکه فرمان اخیر شاه منتشر گردد، مامعتقد بودیم‌که بافشار وارد ساختن بشاه ممکن است اورا مجبورکنیم که مواعید خویش‌را در زمینه تشکیل مجلس وحفظ رژیم مشروطه عملی کند و باتهدید اینکه‌گمرکات شمالی وجنوبی ازطرف ما و ازطرف روسیه اشغال خواهد شد شاید نتیجه مطلوب حاصل میشد . گر چه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و دولت روسیه در اتخاذ این تصمیم باستناد اینکه بدهی‌های دولت پرداخته نشده است ذیحق میباشند معهذا اگر این عمل یکبار صورت وقوع پیدا کند تخلیه مجدد آن آسان نبوده و این عمل بمثابه دخالت مستقیم در امور داخلی ایران بحساب میآید وسابقه‌ای برای اقدامات مشابه دیگری‌که مطلوب نیست بوجود میآورد. اگر شاه باین تهدید ما وقعی نگذارد ما ناگزیر میشویم دست باقدام قطعی بزنیم و از آنجائیکه من با این شق مخالفم میل ندارم بچنین تهدیدی متوسل شویم .

همچنین اعتراضاتی‌را که فراخواندن افسران روسی از تهران دربرخواهدداشت کاملاً درك میکنم، ولی اگر پیشنهادی که در تلگرام شماره ۲۵۳ مورخ ۱۴ نوامبر شما عنوان شده است عملی گردد و افسر دیگری بجای کلنل لیاخف تعیین شود ، این امر تأثیر اخلاقی خوبی‌خواهد بخشید چه یك‌چنین اقدامی موجب اعاده اعتماد به‌بی‌طرفی آنهاخواهد بود. از نظر اینجانب بطورکلی بهتر اینست که بگذاریم تاملیون درایران شاه را تحت فشار قرار دهند. ممکن‌است باین‌طرز عمل شودکه دو نماینده ما یادداشت مشترکی بشاه تسلیم داشته و طی آن اخطار نمایند که از آنجائیکه اعلیحضرت ثابت کرده‌اند که قادر نیستند نظم را در آذربایجان برقرار سازند وبعلت تعمد درعدم انجام تعهدات خود نسبت بمشروطیت همه امکانات اینکه خود بر اوضاع تسلط یابند از بین برده‌اند لذا مادر نظر گرفته وپیشنهاد مینمائیم که برای حفظ امور تجاری واتباع‌خارجی به‌نیروهای ملیون متوسل بشویم. دریادداشت‌همچنین‌گفته‌شودکه چنانچه‌حوادث‌دیگری که ناشی ازکوشش شاه برای تثبیت موقعیت خود باشد روی دهد و از برقراری‌مشروطیت که تنها راه علاج و پایان دادن به هرج ومرج است خودداری نماید ما ایشان راکاملاً مسئول خواهیم شناخت .

ضمناً ممکن است در عین حال اخطاری برای ستارخان فرستاده و گفت بعلت نزدیکی ایالت آذربایجان با مرز روسیه ، روسیه ناگزیر خواهد شد در اوضاع تبریز مداخله کند مگراینکه نیروهای ملیون امنیت اتباع خارجی و امور تجاری را عموماً ومنافع روسیه را خصوصاً بر عهده بگیرند و ما حاضریم به مستر وراتیسلا (سرکنسول انگلیس درتبریز) دستور دهیم تامراتب را تأیید نموده وپشتیبانی خودرا از این ترتیب اعلام دارد .

در نظر اینجانب ، بهترین طریقه اینست که از دخالت در امور داخلی ایران اجتناب نموده و بگذاریم که خود ایرانیان بین خودشان راه حلی بیابند لیکن هرگاه دسته نیرومندتر درآذربایجان بخواهد رویه غیر دوستانه‌ای نسبت بروسیه در پیش‌گیرد، پیروی ازسیاست عدم مداخله دشوار خواهد شد. این نظریات بایستی به‌مسیو ایزولسکی

ابلاغ شده و تقاضا شود که در صورت موافقت ایشان با این نظریات به نماینده روسید در تهران دستورات لازم داده شود تا از همان قرار عمل کند .

☆☆☆

شماره ۲۵۲ (تاریخ وصول ۲۴ نوامبر)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۴۱۱۵۴)

شماره ۲۶۹ تلگرافی سن پترسبورگ ۲۴ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع ایران: عطف به‌تلگرام شماره ۶۱۶ محرمانه مورخ ۲۳ماه جاری شما. بعداز ظهر امروز مفاد نظریات شما را که پیشنهاد کرده‌اید بشاه و ستارخان اعلام‌گردد به اطلاع مسیو ایزولسکی رسانیدم .

مسیو ایزولسکی اظهارداشت موضوع محتاج مطالعه بسیار دقیق‌است. لیکن من میل دارم بطور محرمانه اثراتی‌را که پیشنهادهای شما درایشان پدیدآورد باستحضارتان برسانم . او معتقد است مطالبی که پیشنهاد شده تا بشاه اظهارشود، عملاً بمثابه دخالت بحمایت از دسته مخالف در این مبارزه است و اینکه اگر شاه مشروطیت را اعلام‌کند نمیتوان با اطمینان گفت‌که اغتشاشات در تبریز پایان یابد وگفتن‌اینکه شاه با این‌عمل خود ، هرگونه امکان توانائی خودرا برای حفظ انتظامات از بین برده است یك فرضیه بزرگی‌میباشد همچنین وی بتحقیق میداندکه ترکهای جوان ستارخان‌را تشویق مینمایند و از این جهت اوضاع پیچیده شده است .

ظاهراً مسیو ایزولسکی تردید دارد که آیا ارتباط مستقیم ما با ستارخان ، این احساس‌را بوجود نخواهد آوردکه ما اورا بعنوان مقام رسمی «دوفاکتوی»محلی شناخته و او را قدرتی مستقل از شاه در تهران میدانیم .

بایشان گفتم ما کاملاً ذیحقیم که به شاه عواقب‌نقض مواعید خود و عدم اعتناء بتوصیه ما را توضیح بدهیم و اینکه چنین اقدامی از ناحیه ما بمنزله مداخله در این مبارزه به حمایت از یکدسته نیست و در آذربایجان‌هم علت اصلی اغتشاشات ، انحلال مجلس بوده و گمان میرود اگر مجلس مجدداً تشکیل شود ، اغتشاشات پایان یابد .

ستارخان سردار ملی معروف قیام آذربایجان
برضد رژیم استبدادی محمد علی شاه

ش ۶۱

ش ۶۲ **باقرخان سالار ملی نهضت آذربایجان**
برضد رژیم استبدادی محمد علی شاه

وانگهی اگر تشکیل مجلس باغتشاش پایان ندهد آنوقت جای تردید نخواهد بود که ستارخان اغراض و نقشه‌های دیگری دارد. اضافه‌کردم همین تماسی‌که باستارخان‌گرفته میشود ، باو نشان خواهد داد که بریتانیای کبیر درصورت ادامه وشدت اغتشاشات حق روسیه را بدخالت تصدیق مینماید ، و عدم توانائی شاه‌هم با حوادث اخیر کاملاً واضح شده است . ضمنا اگر ستارخان هم بوسیله «ترکهای جوان» تشویق میگردد ، همکاری ما با روسیه باین مانور پایان خواهد داد .

اضافه‌کردم‌که بعقیده‌اینجانب بکاربستن این پیشنهاداتیکه عنوان‌شده اثرمطلوبی در شاه و ستارخان بجای گذارده و موقعیت روسیه را هم تحکیم خواهد بخشید . مسیو ایزولسکی با اظهار اینکه در این باره فکر خواهد کرد ، بملاقات ما پایان داد. طرز برخورد وی‌کمی مرا مأیوس‌کرد چه من می‌پنداشتم همکاری ما درتبریز بهر حال مورد استقبال او قرار میگیرد مع‌الوصف ممکنست پس از مطالعه باز هم با پیشنهادهای شما موافقت کند گرچه در نظر اول هم این پیشنهادات در نظرش مؤثر وعملی جلوه نمود .

شك نیست مسیو ایزولسکی درباره موضوع بحث امروز از امپراتورکسب دستور خواهد کرد زیرا امروز روز شرفیابی او میباشد .

***

شماره ۲۵۴ (تاریخ وصول ۲۴ نوامبر)

از سربارکلی بد سر ادواردگری (۴۱۰۷۹)

شماره ۳۹۷ تلگرافی تهران ۲۴ نوامبر ۱۹۰۸

آقای وراتیسلا از تبریز گزارش میدهد ، سواران رحیم خان در نظر دارند بار دیگر به‌دهکده موشامبه حمله‌کنند وسایر دهات ارمنی‌نشین‌هم مورد حمله قرارخواهند گرفت .

کاردار سفارت روس واینجانب به‌شاه فشار میآوریم‌که فرامین قطعی به‌رحیم‌خان صادر کند تا ازاینگونه تعدیات خودداری نماید لیکن سرکنسول ما درتبریز بیم آنرا دارد که کنترل رحیم خان از دست بیرون رفته باشد .

شماره ۲۵۵ (تاریخ وصول ۲۴ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۱۱۵۲)

شماره ۳۹۸ تلگرافی تهران ۲۳ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه و مشروطیت .

شاه ازتسلیم یادداشت مشترك روز ۲۲ ماه جاری ما خیلی بوحشت افتاده ودستور دادهاست تا انتشار آن فرمان موقوف گردد شاه وزیر امور خارجه را فردا نزد اینجانب میفرستد تا دربارهآن توضیح دهد وایشان مأموریت داردکه ازجانب اعلیحضرت بگوید که شاه تصمیم دارد وعدههای خودرا انجام دهد .

اینك که وضع تغییر کرده است مسیو سابلین و اینجانب برای دو نفر مترجمان خود تقاضای شرفیابی خواهیم نمود این تقاضا بر اساس تصویبی است که طی تلگرام شماره ۳۲۶مورخ ۲۳مادجاری خود بمن ابلاغ نمودهاید تامترجمان ما در این شرفیابی بطور صراحت باشاه مذاکره نمایند .

☆☆☆

شماره ۲۵۶ (تاریخ وصول ۲۴ نوامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۱۱۵۳)

شماره ۳۹۹ تلگرافی تهران۲۴ نوامبر ۱۹۰۸

سر کنسول ما درتبریز طی تلگرام شماره ۷۳ امروزش گزارش میدهدکه ملیون پساز زد و خوردی با سواران «چاردولد» بیناب را که در کرانه شرقی دریاچه ارومیه است ، اشغال کردهاند .

☆☆☆

شماره ۲۵۷ (تاریخ وصول ۲۴ نوامبر)

از مستر استینوس کنسول باتوم به سر ادواردگری (۴۱۱۴۷)

تلگرافی

تمرکز سپاهیان روسی درجلفا

گزارشهای رسیده حاکیست که دویست نفر سپاه توپخانه روسی باهشت عراده توپ

و یك گردان تفنگدار مرکب از ۵۵۰ نفر در جلفا متمرکز شده‌اند .

✡✡✡

شماره ۲۵۸ (۴۰۷۴۸)

یادداشت ارسالی برای کنت بنکدورف

فرمان شاه ایران‌که بموجب‌آن رژیم مشروطیت‌را الغاء مینماید،درخور مداقه دقیق دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان و دولت روسیه است . دولت انگلستان پیش‌از انتشار این فرمان در نظر داشت که بشاه فشار وارد آورده و اورا وادار کند که مجلس را تشکیل داده و مواعید خودرا برای حفظ مشروطیت عملی سازد و در آنموقع تصور میشدکه فقط تهدید اینکه روسیه وانگلستان گمرکات نواحی شمالی وجنوبی‌را اشغال خواهند کرد مقصود مورد نظر حاصل خواهد شد .

ازآنجائیکه پرداخت بهره مربوط به قرضه دولت ایران بتعویق افتاده‌است عمل دولتین‌انگلیس وروس در اجراء تهدید خود و اشغال‌گمرکات موجه‌جلوه میکرد ولیکن همینکه چنین اقدامی صورت میگرفت دیگر تخلیه مجدد گمرکات دشوار میگشت .

ولی اکنون دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مایل و راغب نیستندکه به چنین اقدامی متوسل‌گردند چه اگراین تهدید مؤثر واقع نیافتد ناگزیر یك اقدام قطعی باید بدنبال داشته باشد که بمثابه مداخله در امور داخلی ایران خواهد بود که امکان دارد اقدامات‌دیگر ونامطلوب‌تر مشابهی را هم ایجاب نماید.گرچه ایرادهای ظاهراً موجهی نسبت به فراخواندن افسران روسی ازتهران وارد میباشد ولی بعقیده دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان اگر همانطورکه مسیو ایزولسکی روز ۱۴ ماه جاری پیشنهاد نموده ، افسردیگری جانشین افسریکه اکنون فرماندهی بریگاد قزاق را برعهده دارد گردد ، این‌موضوع تأثیراخلاقی مطلوبی داشته واعتماد همه نسبت به بیطرفی‌آنها اعاده خواهد شد . عقیده دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان اینست‌که بهتر است به ایرانیان فرصت داده و در کارشان مداخله نکرد تا آنها بمنازعه داخلی خود پایان دهند ، گرچه اگر دسته‌ایکه درآذربایجان تفوق دارد یك جنبه ضد روسی در پیش گیرد ، پیروی از این

سیاست ممکن است مشکلاتی را ایجاد نماید .

دولت بریطانیا بطور کلی متمایل باین عقیده میباشد که بهترین راه اینست که بگذاریم تا فشار ملیون بشاه کاملا اثر خودرا ببخشد . برای اجرای این منظور میتوان اقدامات زیرین را بعمل آورد :

یادداشتی برای ستارخان ارسال و گفته شود که دولت روسیه بعلت نزدیکی آذربایجان با مرز روسیه تنها هنگامی میتواند از مداخله درآن ایالت اجتناب نماید که نیروهای ملیون امنیت اتباع بیگانه وامور تجارت را عموماً ومنافع روسیدرا خصوصاً تضمین کنند . دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان کاملا آماده میباشند بدسر کنسول خود دستور دهندکد با همقطار روسی خود درارسال چنین یادداشتی شرکت نموده ویا ازآن حمایت کند .

همزمان با این اقدام ممکن است بیانیه مشترکی توسط نمایندگان بریطانیا و روسیه درتهران بشاه داده شده واعلام گردد که چون اعلیحضرت شاهنشاه نتوانستند حاکمیت وسلطه خودرا در تبریز مجدداً برقرار نمایند و در اثر نقض عمدی مواعید خود نسبت به مشروطیت ، هرگونه امیدی را باینکه بتوانند انتظامات را برقرار سازند از بین برده اند، دولتین روس وانگلیس درنظردارندبرای حفظ وحراست امنیت اتباع خارجی و امور تجاری به نیروهای ملیون متوسل شوند و اگر شاه با کوشش بیشتر خود برای برقراری سلطه خود درآذربایجان ، بدون برقراری رژیم مشروطیت که تنها راه علاج بازگشت نظم درشمال ایران است اغتشاشات بیشتری را موجب گردد، شاه را مسئول آن خواهند شناخت .

به سفیر کبیر دولت بریطانیا در سن پترسبورگ دستور داده شده است که این نظریات را به وزیر امور خارجه روسیه تسلیم نماید .

وزارت خارجه ۲۴ نوامبر ۱۹۰۸

☆☆☆

شماره ۲۷۲ (تاریخ وصول ۲۸ نوامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۱۶۱۹)

شماره ۴۰۴ تلگرافی تهران ۲۸ نوامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه و مشروطیت

معتقدم برای آشکار شدن اثر کامل اقدام شدید مشترك ما در روز ۲۲ ماه جاری و شرفیابی امروز دو مترجم ما ، بهتر است پیش از انجام اقدام دیگری ، بگذاریم مدتی بگذرد . شرفیابی دومترجم ما تا حدی موفقیت‌آمیز بوده است .

اعلیحضرت درپاسخ عرایض آنها تکرار نموده‌اندکه‌درموقع انتشاردستخط اخیر هیچ قصد اینکه فکر تشکیل مجلس را بکلی کنار بگذارند نداشته‌اند و اینك مشغول مطالعه اقداماتی که باید انجام گردد میباشند و در این مطالعات نبایستی عجله نمود . وزیر امورخارجه بموقع خود دو سفارتخانه را از نتایج این مطالعات مستحضر خواهد ساخت لیکن هم‌اکنون میتوانند بگویندکه شورائی انتخاب شده است‌که جلسه خودرا فردا تشکیل خواهد داد .

مترجمین خاطرنشان میسازند چیزی که مخصوصاً مورد احتیاج میباشد تشکیل یك هیئت یا مجلس منتخب میباشدوآنها توصیه میکنندکه تنظیم طرح‌نظامنامه مناسبی برای تشکیل یك مجلس منتخب بدشورای مذکور محول گردد .

تردید نیست‌که لازم است بشاه فشارآوردتا این وظیفه را بدشورای مزبورمحول کند. درنظراینجانب این موضوع با مخالفت چندانی روبرونمیشود واگر نخواهیم بیك تهدیدقطعی متوسل شویم ، معتقدم بهترخواهد بود ازهمین شورای تشکیل شده بصورت گامی در راه تشکیل مجلس ، استفاده‌کنیم هرچندکه البته موفقیت آن بسته به‌افرادی است‌که شورا را تشکیل میدهند .

مطلب زیر بسیار محرمانه است .

با در نظر گرفتن تسلیم یادداشت مشترك در هفته گذشته ، شك وتردیدی برای اعلیحضرت باقی نمانده است‌که همکاری واقعی بین این دوسفارتخانه وجود دارد .

شماره ۲۸۵ (تاریخ وصول ۱ دسامبر)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۰۰۵)

شماره ۴۰۹ تلگرافی تهران ۱ دسامبر ۱۹۰۸

اوضاع تبریز : تلگراف شماره ۷۶ که در زیر نقل میشود از مستر وراتیسلا سرکنسول ما دریافت شده است :

سپاهیان ملیون پس از رانده‌شدن ازمراغه به‌تبریز بازگشته‌اند . دوتن ازرهبران بعلت سوء رفتارشان که‌سبب عصیان عمومی علیه‌آنها گردیده‌است دراینجا زندانی هستند.

✡✡✡

شماره ۲۸۶ (تاریخ وصول ۱ دسامبر)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۰۰۶)

شماره ۴۱۰ تلگرافی تهران ۱ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : تمرکز سپاهیان روس در مرز ایران

سرکنسول دولت ما درتبریز طی تلگرام شماره ۷۷ خودگزارش میدهدکه پانصد نفر سپاهیان روسی ازجلفا عقب‌نشینی کرده‌اند .

✡✡✡

شماره ۲۸۷ (تاریخ وصول ۱ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۰۱۴)

شماره ۴۱۱ تلگرافی تهران ۱ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع: شاه ومشروطیت. تعقیب تلگرام‌شماره ۴۰۰ مورخ ۵ ماه‌گذشته دستخط مورخ ۲۲ ماه‌گذشته شاه امروز باوجود اطمینانیکه وزیر امورخارجه برحسب امر شاه به‌نمایندگان دو دولت داده شده است درمعابر شهر الصاق شده است .

کاردار سفارت روس و اینجانب جداً فشار میآوریم تا فرمان مزبور بیدرنگ لغو شود .

شماره ۲۸۸ (تاریخ وصول ۱ دسامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۲۰۱۵)

شماره ۴۱۲ تلگرافی تهران ۱ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع . اوضاع ایران

بموجب اظهارمنابع قابل اعتماد، انجمنهای سرّی بفعالیت پرداخته وقراینی در دست است‌که نشان میدهد این هیجانات درتهران روبه افزایش میرود .

امروز عرضحالی با امضای اشخاص بیشمار بنفع مشروطیت تسلیم سفارتخانه‌ها شده وگمان میکنم عقبه آن عرضحال‌های دیگری از همین نوع تسلیم گردد .

☆☆☆

شماره ۲۹۳ (تاریخ وصول ۲ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۱۱۳)

شماره ۴۱۳ تلگرافی تهران ۲ دسامبر ۱۹۰۸

بهتردانستم ازمستر وراتیسلاسرکنسول خودمان استفسارکنم‌آیا احتمال این‌هست که تبریزیها خودمختاری اعلام‌کنند و نیزاگر رژیم مشروطیت برقرارشده وفرمانداری مطابق میل مردم برای تبریز تعیین واین شهرهم مشمول قانون انتخابات بشود ، درچه مدت ممکنست وفاداری مردم بشاه اعاده شود. پاسخی‌که اینك بمن رسیده حاکیست‌که « وفاداری » بشاه باحتمال قوی با احساسات مردم تبریز ناسازگار است لیکن اکثریت بزرگ مردم محتمل است بخاطر پایان دادن بوضع‌کنونی ، از شرایط ذکرشده استقبال کنند.آنها ازآینده بیمناکند وحزب افراطی هم احتمال‌میرودکه ناگزیر به‌تبعیت‌بشود.

ولی تقاضا خواهد شدکه انگلستان یا روسیه برقراری مشروطیت و عفو عمومی را تضمین‌کنند وبهرتقدیرتبریزیها پیش ازمشاهده طرز و عمل رژیم جدید حاضربخلع سلاح نخواهند شد. بهمان‌نسبت‌که این وضع فعلی ادامه‌یابد، برقراری‌آشتی دشوارتر خواهدگشت . میانجیگری دو کشور بخاطر میسر بساختن این آشتی تقریباً ضروری و اجتناب ناپذیر است . اگرنیروهای هوادار شاه بار دیگر بحمله دست بزنند و شکست

بخورند، اعلام خودمختاری سیاسی محتمل‌الوقوع خواهد بود. ولی مستر وراتیسلافکر نمیکند برای یك‌چنین پیش‌آمدی درآینده نزدیکی جای نگرانی باشد افراد افراطی که مرتباً از قفقاز سرازیر میشوند نشانه خطیر بودن اوضاع است .

☆☆☆

شماره ۲۹۴ (تاریخ وصول ۲ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۰۸۷)

شماره ۴۱۴ تلگرافی تهران ۲ دسامبر ۱۹۰۸

شاه ومشروطیت : پیروتلگرام شماره ۴۱۱ دیروز پیغامی ازشاه دریافت داشته‌ام حاکی از اینکه پاسخ اوکه برای علماء فرستاده شده کاملا بدون اطلاع ایشان درمعابر الصاق شده و وی ازاین بابت خیلی آزرده خاطر ومتغیرشده است .

اعلیحضرت امر نموده است که اعلانهای مزبور پاره شده و معدوم گردد .

بعقیده شاه الصاق سندمزبورازناحیه علماء صورت گرفته است لیکن ازآنجائیکه بعضی از مأمورین جزء نیز ممکنست مسئول باشند ، اعلیحضرت به فرماندار تهران دستورداده‌اند هرکس که معلوم شود دراین کاردست داشته است موردمؤاخذه واقع گردد.

اعلیحضرت اطمینانهائی‌راکه روزچهارشنبه گذشته بتوسط علاءالسلطنه بمن ابلاغ شده تکرار نموده‌اند(به‌تلگرام شماره ۴۰۰ مورخ ۲۵ ماه‌جاری اینجانب رجوع شود).

☆☆☆

شماره ۲۹۵ (تاریخ وصول ۲ دسامبر)

از سربارکلی به سر ادواردگری (۴۲۱۲۳)

شماره ۴۱۵ تلگرافی تهران ۲ دسامبر ۱۹۰۸

اوضاع مشهد و استراباد .

کفیل سرکنسولگری مشهدگزارش میدهد، مردم بطرفداری از مشروطیت دست به‌شورش زده‌اند و بازار تعطیل گردیده است .

سفارت روسیه همین خبر را در باره استراباد دریافت داشته است .

شماره ۲۹۶ (۴۲۰۱۷)

از سر ادواردگری به سر جراردلوتر (سفیرکبیر انگلستان در ترکیه)

شماره ۴۷۱ تلگرافی وزارت خارجه ۲ دسامبر ۱۹۰۸

اوضاعی که فعلا در آذربایجان حکمفرما میباشد موجب اشکالات عمده‌ای شده و جا داردکه آنجناب وضع را برای صدراعظم تشریح نمائید هرچند همانطوریکه در تلگرام شماره ۴۰۹ امروز خود یادآور شده‌اید دشوار است ازکمیته « اتحاد وترقی » درباره اوضاع تبریز تضمینی گرفته شود .

حقایقی‌که‌بایدبرای عالیجناب(صدراعظم‌ترکیه)توضیح داده‌شودبدینشرح‌است: دولت روسیه درایران خودداری بسیاری از خود نشان داده و صمیمانه از سیاست عدم مداخله‌که قطعاً وپیوسته ازطرف دولت ما ازابتداء توصیه وتأکیدشده تبعیت‌نموده‌است. بعلاوه روسیه با وجود این حقیقت که وجود یاغیگری در حوالی مرز خودش و وارد ـ نمودن خسارات سنگین به سرمایه و تجارتش طی سه ماه گذشته آنرا بسختی تحریك کرده است مع‌الوصف همین سیاست را مرعی داشته است .

خطرمداخله روسیه موضوعی است‌که هرکسی میخواهدآنرا مرتفع سازد، لیکن اگر نفوذهای بیگانه موجب ومشوق جنبش‌هائی بشودکه روسیه آنرا برای منافع خود مضرتلقی نماید ، جلوگیری از اقدام آن دولت کارآسانی نخواهد بود .

بدین‌ترتیب ، هرعملی درقسطنطنیه یا جای دیگری‌که ممکنست بعنوان اعمال نفوذ بیگانه درتبریز تعبیرگردد آشکارا باید آنرا مذموم دانسته وجلوگیری نمود و از این رو ما صمیمانه امیدواریم‌که « باب عالی » منتهای کوشش خود را برای جلوگیری از چنین عملی بکارخواهد بست .

شماره ۳۱۴ (تاریخ وصول ۷ دسامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۴۲۵۴۹)

شماره ۵۳۹ سن پترسبورگ ۲۵ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

دیروز متن تلگرام شماره ۶۱۶ مورخ ۲۳ ماه جاری شما را باطلاع مسیو

ایزولسکی رسانیدم و یادداشت حاوی پیشنهاداتی راکه ضمن بند سوم وچهارم تلگرام مذکور قیدگردیده است برای ایشان خوانده وعیناً تسلیم نمودم .

مسیو ایزولسکی یادداشت را بدقت قرائت نموده واظهارداشت درنظرایشان پیام پیشنهاد شده‌که باید برای شاه فرستاده شود ، در واقع بمثابه مداخله بحمایت یکی از طرفین منازعه میباشد .

گفتم اینجانب بانظریه ایشان نمیتوانم موافقت‌کنم . تردید نیست‌که شاه مواعید خویش‌را نقض‌کرده وباندرز نمایندگان دوکشوروقعی ننهاده‌است. ازاین‌رواین دوکشور کاملا حق دارند مراتب را خیلی بطور وضوح به اعلیحضرت توضیح داده و عواقب‌ناشی ازاقدامی راکه درنظرگرفته‌است انجام‌دهد برایشان روشن‌نمایند. مسیوایزولسکی‌گفت متوجه است‌که دولت انگلستان اظهار داشته‌اندکه شاه امکان حفظ انتظامات را ازبین برده وبرقراری مشروطیت تنها راه امیدی برای اعاده نظم میباشد . درنظرایشان اظهار اولیه یك فرض و تصور بزرگی میباشدو مشکل است بتوان با اطمینان گفت که اعلام برقراری مشروطیت موجب اعاده نظم خواهد شد .

به عالیجناب خاطرنشان‌کردم‌که علت‌العلل بروز اغتشاش درایالت آذربایجان ، انحلال مجلس سابق است و ازاین رو میتوان فرض نمودکه اگر مجلس جدیدی بوجود آید ، آرامش دراین ایالت برقرار خواهدشد . درواقع اگر شاه فرمان مشروطیت را صادر و انتخابات را انجام دهد و اگر ستارخان باوجود این اقدامات باز همان رویه خود را مستقلا ادامه دهد ، آشکار خواهد شد که وی غرضهای پنهانی دارد و آنوقت دولتین (انگلیس و روس) میتوانند مجدداً اوضاع را موردمطالعه قرار دهند .

مسیو ایزولسکی اظهارداشت شما از « نیروهای ملیون » صحبت مینمائید و من معنی این‌عنوان «ملیون»را درست‌نمی‌فهمم‌که چیست؟گفتم، این یك‌عنوان‌مناسبی برای معرفی پیروان ستارخان وآنهائی‌که با سیاست ارتجاعی مخالفند ، میباشد . عالیجناب گفت، فکرمیکند«نیروهای انقلابی» اصطلاح مناسب‌تری میباشد، چه‌ستارخان بعنوان یك قدرت و مقام مستقل رفتار نموده و هوادارانش چاپارخانه‌های پستی و ارتباطات

تلفنی روسیه را منهدم میکنند وبطورکلی اتباع روسیه را چاپیده و اذیت میکنند . وی گفت، بتحقیق میداندکه آنها توسط « ترکهای جوان » تشویق میگردند واین خود بر پیچیدگی مسائل افزوده است .

اینجانب توجه ایشان را باین موضوع جلب کردم که شما آماده برای پشتیبانی و حتی حاضرید در تسلیم اعلام خطر به ستارخان شرکت نموده و اورا از عواقب ادامه این اعتشاشات وبخطر افتادن جان اتباع خارجی برحذر دارید وگفتم بعقیده من چنین اقدام مخصوصی ازطرف وزارت امور خارجه انگلستان اثر سودمندی در ستارخان ودر «ترکهای جوان» طرفدار او ، اگر واقعاً چنین طرفدارانی دارد ، خواهد داشت وخیلی آشکارا بآنها نشان خواهد دادکه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در موارد وشرایط خاصی، حق مداخله روسیه را تأیید مکند و این امر مطمئناً موقعیت دولت روسیه را تحکیم خواهد بخشید .

مسیو ایزولسکی گفت پیشنهادهای مزبور که بعقیده او قدری شدید است محتاج مطالعه دقیق میباشد زیرا ممکنست موجب عواقبی جدی گردد . از این رو نتوانست همانوقت بمن جواب قطعی بدهد. بایشان گفتم طبعاً میل ندارم همین‌حالا نظریه ایشان را اخذ نمایم . در حقیقت شما ضمن تلگرام خود بمن اظهار داشتداید که وضعی که با انتشارفرمان شاه پدیدآمدداست محتاج بررسی دقیق هردو دولت میباشد. سپس بدمسائل دیگر پرداختم ، اما در موقع حرکت بار دیگر ابراز امیدواری کردم که ایشان پاسخ مساعدی بمن بدهند زیرا مطمئنم که ارسال یادداشت به شاه و ستارخان ، در هر دوی آنها اثر خوبی خواهد کرد و بسیار بنفع روسیه است که بار دیگر نظم در آذربایجان برقرار شده و همکاری دو دولت برای تحقق بخشیدن باین هدف، بسود هر دو میباشد. عالیجناب اظهار داشتند «بمن فرصت بدهید تا در این باره فکرکنم .» باید اذعان کنم که از طرز تلقی مسیو ایزولسکی مأیوس شدم زیرا نگرانی ایشان نسبت به احساسات شاه بنظرم‌کمی زاید آمد ومن فکر میکردم وی از پیشنهادی‌که شما در مورد اخطاربه

ستارخان عنوان کرده‌اید استقبال مینماید. نمیدانم چه چیز مانع او بودکه باپیشنهادات شما موافقت کند .

گرچه من معتقدم ایشان مطمئن نیست که شاه موفق نمیشود که موقعیت خویش را در سراسر ایران حفظ کند و از این‌رو نمیخواهد بالحنی صحبت کندکه موجب رنجش و آزردگی شاه شده و اورا وادار نماید که بجای دیگر متوسل شود بعلاوه میدانم ، با توجه به‌اخلاق ایرانیان عموماً او بسیار مشکوك است که آنها توانائی آنرا داشته باشند که از مؤسسات ومحسنات حکومت مشروطه در راه منافع واقعی کشورشان بهره‌برداری کنند وهمانطوریکه او بارها بالحنی شوخی بمن گفته است او عقیده داردکه ما بیش از حد «اصولی» بوده ودوست داریم «مشروطیت»را علاج مؤثر و فوری همه‌گونه بیماری‌ها در هر مورد و هر کشور تلقی کنیم .

موضوع فراخواندن کلنل لیاخف را در مذاکرات دیروز مطرح نکردم و آنرا برای فرصت بعدی نگهداشته‌ام و محتمل است در ملاقات بعدی او در وضعی باشد که عقیده‌مطالعه شده خودرا در این‌موردکه امیداست مطابق پیشنهادهای‌شما باشد باینجانب اظهار دارد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ نیکلسون

باشگاه ادبیات

فصل بیست و سوم

گزارش سر نیکلسون مورخ ۲۷ نوامبر راجع باظهارات مجدد مسیو ایزولسکی ضمن صرف شام شب قبل راجع باوضاع آذربایجان و اینکه وزیر دارائی سخت باو فشار میآورد تا اقداماتی بمنظور حفظ منافع روسیه در آذربایجان بعمل آورد و اینکه «ترکهای جوان» بوسیله فرستادگان خود در تبریز ستارخان ودستیارانش‌را تشویق مینمایند و باتشریك‌مساعی انقلابیون قفقاز برای تشکیل اتحادیه آزادیخواه اسلامی تبلیغ میکنند - گزارش دیگر سر نیکلسون به لندن مورخ ۲۸ نوامبر ۱۹۰۸ پیوست ترجمه اعلامیه رسمی منتشره در مطبوعات روسیه مبنی برتکذیب اخباری که دربعضی جراید خارجی وداخلی انتشار یافته وگفته‌است‌که روسیه قصد دارد ازجهت ازدست رفتن منافعش درخاور نزدیك بر اثر الحاق «بوسنی» و «هرزگوین» به اتریش ومجارستان درآذربایجان درمقام جبران خسارت برآید- گزارش مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون بلندن حاکی از اینکه «احزاب پارلمانی چپ روسیه استیضاحی باقید فوریت راجع به «عملیات غیرقانونی کلنل لیاخف در ایران» توسط یکی‌ازنمایندگان سوسیال دمکرات «دوما» تسلیم نمودند وفوریت پیشنهاد بااکثریت زیادی رد شده واستیضاح به‌کمیته‌ای ارجاع شد تامورد رسیدگی قرار گیرد -گزارش ۱۵ نوامبر ۱۹۰۸سر بارکلی ازتهران به‌لندن‌راجع به‌تظاهرات ضدمشروطیت درباغ‌شاه وتلگرامهائیکه ادعا شده‌است برضد انعقاد پارلمان ازشهرستانها رسیده‌است بطور آشکار درنتیجه‌تحریکات چند وزیر ازقبیل صدراعظم ووزیرجنگ میباشد واظهارات مفصلی‌که ضمن‌شرفیابی دراین زمینه بعرض شاه رسانیده و جوابهائی که شاه داده است از جمله اینکه تظاهرات باغ شاه ساختگی نبوده واینکه «قسمت خیلی بزرگ و بانفوذی ازمردم هستندکه‌حکومت مشروطه را مخالف اسلام میدانند» وتوضیح مطالب دیگر - نامه مورخ ۴ دسامبر ۱۹۰۸ سفیر انگلیس در ترکیه پیوست گزارش سرکنسول انگلستان در بغداد و فتوکپی تلگراف علماء ومجتهدین نجف بعنوان ملت ایران علیه محمدعلی شاه و دعوت مردم که برای تحصیل مشروطیت قیام نمایند و اینکه «بذل جهد دراستقرار مشروطیت بمنزله جهاد دررکاب امام زمان میباشد» - گزارش مورخ ۱۵دسامبر سفیرانگلستان در روسیه به‌لندن راجع بمذاکراتیکه باوزیرامور خارجه روسیه درباره اوضاع ایران و طفره رفتن شاه از انجام مواعید خود نموده و نامه خصوصی که شاه برای امپراطور روسیه نوشته و بوسیله حامل مخصوص فرستاده است — گزارش ۲۵ نوامبر سر بارکلی به‌لندن راجع به‌تظاهرات دیگری‌که برضد تشکیل مجلس در باغ شاه برپا شده و «عریضه‌ای که از طرف آخوندها به تحریك شیخ فضل‌الله و امام جمعه وصدراعظم و نایب‌السلطنه عمو وپدر زن شاه وامیربهادرجنگ تنظیم وبشاه تقدیم واظهار شده‌است‌که تشکیل مجلس مخالف بامذهب اسلام میباشد» وصدور فرمان شاه بهمان مضمون که پس‌از چاپ وانتشار قسمتی ازآن درتهران از انتشارآن جلوگیری وجمع‌آوری‌گردیده است - اظهارات علاءالسلطنه وزیر امورخارجه ازطرف شاه به سر بارکلی باینکه ایران‌برای یك حکومت پارلمانی‌آماده نیست وشاه بیم‌آن داردکه اگرمجلسی انعقاد یابد خونریزیهائی برپاگردد زیرا احساسات مردم برضدآنست - متن دستخط شاه‌بعنوان علماء درپاسخ عریضه

آنها مبنی بر اینکه «تأسیس مجلس با قواعد اسلامی منافی است وحکم بحرمت داده شده است دراین صورت ماهم از این خیال بالمره منصرف ودیگر عنوان همچو مجلسی نخواهد شد» ـ متن یادداشت مشترك وزیرمختار انگلستان وکاردار سفارت روسیه درتهران که برای ملاحظه شاه توسط علاءالسلطنه فرستاده شده و تذکر داده‌اند که «تنها وسیله آرام ساختن مردم که بعلت رویه شاه برضد مشروطیت در ایالت آذربایجان شورش نموده‌اند این است که رژیم مشروطیت‌را باردیگر برقرار سازند» ـ گزارش مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸ سربارکلی به‌لندن پیوست رونوشت پاسخ دولت‌ایران به‌یادداشت مشترك نمایندگان دودولت انگلستان وروسیه درمورد دستخط اخیرشاه راجع بانصراف ازتشکیل‌مجلس‌که برای وزیرامورخارجه ایران فرستاده بودند. ترجمه نامه علاءالسلطنه وزیرامورخارجه بعنوان سر جورج بارکلی

مبنی بر ردّ اتهامی‌که بعنوان«دادن نظریات بدخواهانه»به درباریان داده شده و «درباریان دولت شاهنشاهی را لکه‌دار ساخته‌اند» و اینکه اعلیحضرت نیازی به اندرز درباریان خود ندارند و غیره ـ گزارش خلاصه حوادث ماهانه در تهران در ماه نوامبر ۱۹۰۸ با ذکر خصوصیات‌آن حوادث ـ گزارش مورخ ۱۴ دسامبر۱۹۰۸سربارکلی بلندن متضمن یادداشت چرچیل حاکی‌از شرح وتفصیل شرفیابی او باتفاق بارانوسکی مترجم سفارت‌روسیه حضور شاه ومطالبی که بعرض رسانیده و جوابهائی‌که ازطرف شاه بآنها داده شده‌است ـ گزارش مورخ ۱۵ دسامبر۱۹۰۸ سر نیکلسون به‌لندن راجع بمذاکرات خود با وزیر امورخارجه روسیه نسبت باوضاع تهران و رویه شاه وموضوع اعزام مأمور وفرستاده مخصوص شاه‌که اخیراً وارد سن‌پترسبورگ شده‌است ـ گزارش مورخ ۱۵دسامبر سفیر انگلستان درترکیه به‌ـر ادواردگری پیوست نامه سرکنسول انگلستان دربغداد درباره اعتراض علماء نجف‌علیه ورود سپاهیان روس به‌ایران ـ ترجمه نامه«روساء مذهبی ملت ایران ساکنین‌نجف» بعنوان سرکنسول دولت انگلستان برای استحضار دولت بریطانیا واعتراض نسبت به‌عبور سپاهیان روس از مرز ایران ـ گزارش مورخ ۲۱ دسامبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون از سن پترسبورگ بلندن راجع بملاقات مسیو دوهارتویگ که بتازگی ازتهران مراجعت نموده و عقیده دارد که با وضع فعلی ایران واحتیاج مبرم شاه به پول مصلحت در این است که وامی در حدود چهارصد هزار لیره که چگونگی مصرف آنهم بشدت کنترل شود بشاه داده شود و الا شاه بعلت احتیاج مبرم خود به‌آلمان رو خواهد برد و برای بدست آوردن پول هرچیزی را واگذار و تسلیم مینماید»

(از تاریخ نوامبر ۱۹۰۸ مطابق ذیقعده ۱۳۲۶ و آذر (قوس) ۱۲۸۷ تا تاریخ دسامبر ۱۹۰۸ مطابق ذیحجه ۱۳۲۶ قمری و دیماه (جدی) ۱۲۸۷ شمسی)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F .O . ۴۱۶/۳۸

☆☆☆

شماره ۳۲۵ (تاریخ وصول ۷ دسامبر)

از سر نیکلسون بد سر ادواردگری (۴۲۵۵۳)

شماره ۵۴۳ سن پترسبورگ ۲۷ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو ایزولسکی دیشب درضمن صرف شام، باینجانب درباره اوضاع آذربایجان

صحبت کرد وگفت وزیر دارائی باو سخت فشار میآورد تا اقداماتی بمنظور حفظ منافع روسیه درآذربایجان بعمل آورد. وی اظهارداشت احداث جاده جلفا به‌تبریز باتجهیزات آن درحدود یك میلیون لیره هزینه دربرداشته است و ازماه فوریه‌گذشته تاکنون حتی دیناری بابت عوارض این جاده دریافت نشده است .

دوچاپارخانه وهزاران متر سیم تلفن معدوم شده‌است وضع معاملات تجاری تحت شرایط بسیاردشواری صورت میگیرد بنحویکه درحقیقت میتوان‌گفت بکلی متوقف‌شده است . کارکنان جاده درپاره‌ای موارد ازترس جان ناگزیر بفرارشده‌اند و او بیم آنرا داردکه درهرآن خبرقتل عده‌ای از اتباع روسی را بشنود .

دعاوی خسارت که تاکنون از اتباع روسی دریافت شده به حدود ۱۵۰ هزارلیره بالغ‌گردیده و او بعلت رفتار منفی کد در برابر این اوضاع نشان‌میدهد مورد سرزنش قرارگرفته است . در این میان ، عمل «ترکهای جوان» مزید بر علت شده و اوضاع را پیچیده‌ترساخته است واومیتواند باین‌جانب اطمینان بدهدکه این موضوع یك حقیقتی انکارناپذیر است که آنها بوسیله فرستادگان خود در تبریز ستارخان و دستیارانش را تشویق میکنند و با تشریك مساعی انقلابیون قفقاز ، برای تشکیل اتحادیه‌آزادیخواه اسلامی ، تبلیغ میکنند .

وبطوریکه او اطلاع دارد دولت عثمانی قویاً تکذیب‌کرده است‌که ستارخان را تشویق نموده‌است لیکن « کمیته اتحاد وترقی » که ظاهراً بعقیده وی از « باب عالی » نیرومندتر ومهمتر است ، درامور آذربایجان فعالانه دخالت میکند . اونمیداندکه آیا دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان میتواندیك اظهاریه رسمی ازکمیته مزبور بگیردکه آنها بهیچ وجه قصد مداخله در امور داخلی ایران نداشته و از دسته‌بندی با ستارخان خودداری میکند؟ واگرچنین اعتراضی نسبت به‌عدم همبستگی بتوان ازآن‌کمیته‌گرفت، به اوضاع کمك بسیار خواهد نمود و اضافه نمود هرگاه پیشنهاد را باطلاع شما برسانم موجب امتنان ایشان خواهدشد. تصورمیکنم مسیوایزولسکی پیش‌بینی میکندکه امکان داردکه روسیه برای حفظ منافع وجان اتباعش درایران ناگزیر از مداخله بشود ومیل

دارد پیش‌ازوقت اطمینان پیداکندکه درصورت یك‌چنین مداخله‌ای هیچ‌نوع برخوردی با «ترکهای جوان» پیدا نخواهدکرد .

به مسیو ایزولسکی گفتم پیشنهادشان را باطلاع شما خواهم رسانید . ضمناً از ایشان تقاضا نمودم‌که بگویند آیا دولت روسیه علاقه داردکه ما درتسلیم یك اخطاریه به‌ستارخان بطوریکه ضمن تلگرام شماره ۶۱۶ مورخ ۲۳ ماه جاری شما پیشنهاد شده است همکاری وشرکت نمائیم . گفتندچندان مایل نیستندکه ارتباط مستقیمی باستارخان داشته باشند چه وجود یك چنین ارتباطی بین کنسولها و او بمنزله شناسائی آن شخص بعنوان فرمانروای محلی مستقلی خواهدبود، لیکن به‌وزیردارائی پیشنهادنموده‌است‌که به‌کارمندانش درجاده جلفا بتبریز اجازه دهدکه سعی‌کنندبرای تأمین‌کاروانهای تجارتی که از جاده عبورمیکنند با ستارخان ترتیبی بدهند .

چنین ترتیبی بعنوان یك مداخله رسمی تعبیر نخواهد شد بعلاوه ، چنانچه قرار باشد دولت روسیه تماس مستقیم با ستارخان برقرار سازد ، چنین اقدامی مورد استقبال انقلابیون روسی قرار خواهدگرفت و تأثیر خیلی ناگواری درقفقاز خواهد داشت . از مسیو ایزولسکی پرسیدم ، آیا خراب کردن چاپارخانه‌ها و موانع دیگریکه در راه امور تجارت مسالمت‌آمیز بوجود میآید ، از ناحید هواداران ستارخان است یا عمل نیروهای شاه ویاکار راهزنان عادی است، مفهوم پاسخ مسیو ایزولسکی باین پرسش این بودکه نمیتوان نسبت مسئولیت هریك از دستجات را تعیین‌کرد . هرج ومرج عمومیت داشته و نه‌تنهاکاهش نمی‌یابد بلکه بشدت میگراید. خود شهرتبریزممکنست تا حدی آرام باشد ولی نواحی اطراف آن دستخوش بینظمی وهرج و مرج است .

مسیو ایزولسکی گفت اکنون که شاه دستخط خود را مسترد داشته است لزومی نمی‌بیند یادداشتی راکه در تلگرام ۶۱۶ خود پیشنهادکرده‌اید فرستاده شود .

گفتم بشاه نمیتوان اعتمادکرد اوهر بیست وچهارساعت فکر وتصمیم خودرا تغییر میدهد و از این رو برای اینکه اورا بمرحله اجرای مواعیدش رسانید ، باید مرتباً او را تحت فشار قرارداد وتاآنجائیکه استنباط نموده‌ام چنین پیداست‌که او حتی حال هم

فقط درفکر تشکیل یك شورائی از وجوه و اعیان میباشد ونه‌مجلس شورای‌ملی .

عالیجناب اظهار داشتند نمیدانند آیا شورائی متشکل از افراد روشنفکر و با شخصیت مؤثرتر از یك مجلس شورایملی نخواهد بود ؟ و گفتند فعلا در باره اوضاع ایران با مسیو دوهارتویگ وسایرین مشغول مذاکره میباشند و بعداً ممکنست بتوانند نظریه خود را بطور قطعی‌تری اظهار دارند . سپس به مسئله مالی پرداختیم ، گفتند بطوریکه اطلاع دارند نبودن پول یکی ازعلل اصلی ناراحتیها است وحقوق مأمورین و سربازان ماهها‌ست بتعویق افتاده است ، وپس از بررسی بیشتر ممکنست بتوانند در این زمینه پیشنهاداتی بدهند . البته اگر مساعده‌هائی پرداخته بشود نحوه مصرف آن باید بدقت‌کنترل شود. ولی درحال حاضرمیل ندارند باین مسأله ومسائل مشابه دیگر بپردازندایشان‌صرفاً میخواستندتأثیراتی راکه نخستین مذاکراتشان‌بامسیودوهارتویگ (که تازگی از تهران برگشته و او را شخص خیلی منطقی تشخیص داده‌اند) در ایشان نموده‌است باینجانب‌وانمودکنند. عقیده اینجانب براین است‌که مترجمان دوسفارتخانه باید باتفاق هم شرفیاب شده وبکوشند شاه را وادارسازند تا قانون انتخابات وبرقراری مشروطیت را اعلام نماید. جادارد ازعملی شدن افکار مسیو ایزولسکی جلوگیری کرد چه این افکار محتمل است منتهی بپیشنهاد تشکیل یك مجلس منتخب محدود شده ویا از آن بدتر ، شورائی تشکیل شود که اعضای آن فرمانبردار و مطیع شاه باشند . من بهیچوجه بیم‌آن ندارم‌که ممکنست مسیوایزولسکی بنحوی بخواهد ازرویه‌ای‌که‌این دو دولت تاکنون پیروی‌کرده‌اند منحرف شود، اما ممکنست موقتاً تحت تأثیر نفوذ مشاورینی قرارگیردکه با نظریات دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان هماهنگی نداشته باشد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ ا . نیکولسون

شماره ۳۱۶ (تاریخ وصول ۱ دسامبر)

از سرآرتور نیکولسون به سرادواردگری (۴۱۹۱۲)

شماره ۵۴۵ سن پترسبورگ ۲۸ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخاردارم ترجمه‌اعلامیه رسمی‌راکه‌اخیراً درمطبوعات روسیه‌منتشرشده وصحت

این گزارش راکه روسیه قصد دارد ازجهت ازدست رفتن منافعش درخاور نزدیك براثر الحاق «بوسنی» و «هرزگوین» به اتریش و مجارستان ، در آذربایجان در مقام جبران خسارت برآمده تکذیب شده است ، به‌پیوست تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات - امضاء - آرتور نیکولسون

☆☆☆

ضمیمه شماره ۳۱۶

اعلامیه رسمی

اعلامیه رسمی زیردرشماره روز۲۳ نوامبرجراید عصرو درشماره روز بعدجراید صبح روسیه ، منتشر شده است :

ترجمه

اخیراً خبرهائی در روزنامه‌های خارجی و روسی انتشاریافته است مبنی براینکه یك ارتباط سیاسی بین حوادث روی داده در ایالت آذربایجان و مسئله « بوسنی » و «هرزگوین» وجود دارد و دولت روسیه قصددارد درمقابل‌آن واقعه ، باضبط یك قسمت از اراضی آذربایجان برای خود جبران خسارت بنماید .

آژانس تلگرافی سن پترسبورگ بموجب اطلاعاتیکه ازیك منبع کاملا ذیصلاح دریافت داشته است میتواندساختگی وبی‌اساس بودن این شایعاترا اعلام داشته واظهار داردکه روسیه همچنان احساسات صادقانه همیشگی خود را نسبت بایران حفظ نموده وبهیچوجه قصد این ندارد که ایالت آذربایجان را تجزیه کند یا قسمتی از خاك آنرا ضبط نماید .

☆☆☆

شماره ۳۱۷ (تاریخ وصول ۷ دسامبر)

از سر آرتور نیکولسون به سر ادواردگری (۴۲۵۵۷)

شماره ۵۴۸ سن پترسبورگ ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

دیروز سفیر ترکیه بمن اطلاع دادکه مسیو ایزولسکی از او دعوت‌کرده است‌که

به وزارت خارجه مراجعه کند و پس از مطلع ساختن او از مضمون پاسخی که راجع بدکنفرانس بدولت اتریش ومجارستان داده اظهارداشته است که میل دارد درباره اوضاع ایالت آذربایجان با او مذاکره کند . مسیو ایزولسکی ابراز خشنودی کرده است که اکنون مناسبات بین‌دولتین روسیه وترکیه بسیار صمیمی ودوستانه است و اگر یك پیش‌آمدی موجب تیره‌گی آن بشود ، بسیار باعث تأسف وی خواهد بود . ضمناً برای «ترخان‌پاشا» اوضاع عمومی ایالت آذربایجان را تشریح کرده وگفته است دولت روسیه اطلاعاتی بدست آورده است مبنی بر اینکه «کمیته اتحاد و ترقی» مدالهائی برای هواداران ستارخان فرستاده و جنبش انقلابی را در آذربایجان تشویق مینمایند . او بسیار ممنون خواهد شد ازاینکه «ترخان پاشا» بدولت خود تلگراف کند تا اقداماتی بمنظور جلوگیری از این رویه «کمیته» بعمل آورد ، چه ، اگر این کمیته به تقویت آنهائی‌که سبب اغتشاشات زیانبخش بمنافع روسیه هستند بپردازد، برای دولت روسیه ناراحتی عمده‌ای جدی بوجود خواهد آورد .

«ترخان پاشا»گفت وی برای مسیو ایزولسکی تشریح کرده است که مدالهائیکه او بدان اشاره میکند ، بهیچ وجه اهمیتی ندارد و در خیابانهای قسطنطنیه آزادانه بفروش میرسد وهرکس میتواند با پرداخت مبلغ ناچیزی آنرا خریداری کند. وی‌گفته است‌که باور نمیکندکه «کمیته» مزبور در رویدادهای ایالت آذربایجان شرکتی داشته باشد زیرا « ترکهای جوان » در حال حاضر مشغله بسیاری در جاهای دیگر دارند و بهیچوجه مایل نیستند بنحوی درامور داخلی ایران دخالت داشته‌باشند. ولی او مطابق میل مسیو ایزولسکی به دولت خود تلگراف خواهد کرد .

ترخان پاشا پرسید آیا میتوانم دلیل نگرانی مسیو ایزولسکی را نسبت باوضاع ایالت آذربایجان برایش توضیح دهم و اینجانب بطور خلاصه اوضاع آن ایالت را از زاویه دید روسیه برای ایشان تشریح نمودم و اضافه نمودم‌که بعقیده اینجانب چنانچه از طرف کمیته اتحاد و ترقی اطمینان داده شود که آنها مایل نیستند در امور ایران مداخله نمایند مسیو ایزولسکی بسیار خوشوقت خواهد شد .

باتقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور نیکلسون

شماره ۳۱۸ (تاریخ وصول ۷ دسامبر)

از سر نیکولسون به سرادواردگری (۴۲۵۵۹)

شماره ۵۵۰ سن پترسبورگ ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

احزاب پارلمانی چپ دیروز استیضاحی با قیدفوریت تحت عنوان «عملیات غیر-قانونی» کلنل لیاخف درایران به «دوما» تسلیم نمودند . پیشنهاد کننده استیضاح یکی ازنمایندگان سوسیال دمکرات بودکه مرتباً سخنانش قطع میشد و او بمسائلی‌که بطور کلی جنبه سیاست خارجی داشت ، میپرداخت و رئیس باو اخطارکرده وتذکر میدادکه بحث خودرا بموضوعی‌که درجلسه مطرح است، محدود سازد. او بشخص کلنل لیاخف حملات شدیدی‌کرد لیکن ظاهراً اثرچندانی در مجلس نبخشید . دو تن از نمایندگان دست راستی با استیضاح مخالفت‌کردند ویکی ازآنها اظهارتأسف‌کرده که وقت «دوما» (مراد پارلمان روسیه میباشد) با مسائل فرعی گرفته میشود . پیشنهاد فوریت استیضاح با اکثریت زیادی رد شد واستیضاح به‌کمیته‌ای ارجاع‌گشت تا مورد رسیدگی قرارگیرد جای تأسف است که این استیضاح مطرح شد زیرا ، حال که استیضاح مزبور ظاهراً با موفقیتی در «دوما» روبرو نگردید برای مسیوایزولسکی دشوارترشد که تصمیم خود را نسبت به‌تغییر کلنل لیاخف عملی‌کند وبدین‌ترتیب ممکن است برای افسر مزبور این احساس را بوجود آورد کـه اعمالش در گذشته مورد مخالفت اکثـریت مجلس واقع نشده است .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور نیکولسون

شماره ۳۱۹ (تاریخ وصول ۷ دسامبر)

از سرآرتورنیکولسون به سرادواردگری (۴۲۵۶۲)

شماره ۵۵۳ سن پترسبورگ ۱ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیو ایزولسکی امروز بمن اطلاع داد که نگرانی دولت روسیه را در مورد

اوضاع آذربایجان باطلاع «ترخان‌پاشا» (سفیر کبیر ترکیه‌درروسید)رسانده و بدعالیجناب تأکیدکرده است‌که اوضاع مزبور بعلت تشویقی‌که «ترکهای جوان» بصورت مدالهای یادگاری و نشان دادن همدردیهای دیگر بدستارخان وپیروان او بعمل میآورند، موجب ناراحتی آن دولت شده‌است .

ترخان پاشا دیروز پاسخ «توفیق پاشا» را باطلاع ایشان رسانیده و توضیح داده شده‌است‌که مدالهای‌مزبوردرحقیقت توسط «ترکهای‌جوان» فرستاده نشده بلکه عده‌ای ازایرانی‌های ساکن قسطنطنیه آنهارا فرستاده‌اند واینکه دولت عثمانی بهیچوجه مایل نیست دراموردداخلی ایران مداخله نماید .

ظاهراً مسیو ایزولسکی این اطمینان را رضایت‌بخش تلقی نموده است و چون بدپیشنهادی‌که قبلا با اینجانب عنوان‌کرده بودکه ازکمیته اتحاد و ترقی دراین زمینه تعهدی‌گرفته شوداشاره‌ای نکرد، لازم ندانستم‌آنرا مجدداً بمیان‌آورم . ضمناً درپایان اظهار داشت‌که اوضاع آذربایجان بوخامت سابق نیست و درمقابل اظهار اینجانب که شاید سر انجام آرامش برقرار شود گفته خود را اصلاح نموده و گفت بتازگی حادثه ناراحت‌کنندهٔ بخصوصی روی نداده است .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور نیکولسون

☆☆☆

شماره ۳۲۰ (تاریخ وصول ۷دسامبر)

از سر نیکولسون به سرادواردگری (۴۲۵۶۶)

شماره ۵۵۷ سن پترسبورگ ۱ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

پیش ازظهرامروز برای ملاقات مسیوایزولسکی مراجعه نمودم‌ومضمون تلگرام شماره ۴۰۶ دیروز سربارکلی را بایشان اطلاع داده و گفتم ظاهراً شاه در فکر تشکیل شورائیست‌که ماهیت انتخاب شده مردم را نداشته‌وآشکارا نشان میدهدکه مطابق‌آمال وعلاقه مردم بطورکلی نمیباشد . بایشان عقیده شما را تذکر دادم که اقتضاء دارد برای

شاه روشن گردانیم که تشکیل مجلسی که منتخب مردم باشد حائز اهمیت است و شورای پیشنهادی بایستی در امر تهیه قانون جدید انتخابات تسریع نماید . مسیو ایزولسکی تلگرامی راکه از مسیوسابلین (ازتهران) دریافت کرده بود، برایم قرائت کرد . دراین تلگراف گزارش داده شده است شورای مزبور طی مراسمی درکاخ سلطنتی شاه درتهران تشکیل شده و وظیفه آن تنظیم قانون انتخابات است .

مسیوسابلین اضافه کرده بودکه سر بارکلی و خود او هردو معتقدندکه روش انتظار خودرا دربرابر این شورا حفظ نموده وازفرصتهائیکه ممکنست پیش آید، برای تسریع درانجام وظایف شورای مزبوراستفاده کنند. مسیوایزولسکی عقیده داردکه بااین شرایط ومقتضیات فعلا ارسال یادداشت دیگری بعنوان شاه شایدلزومی نداشته باشد وبهتراست درانتظار پیشرفت کار شورا بمانیم .

بهمسیو ایزولسکی گفتم بعقیده اینجانب شاید صلاح نباشد که مجلسی خیلی بر اساس آراء همگانی فعلا تشکیل شود و اگر شورای مزبور از افرادی مناسب ومنطقی تشکیل گردد، میتواند قانون انتخاباتی که با اوضاع وشرایط متناسب باشد تنظیم نماید لیکن بهرحال تشکیل یك مجلس انتخابی مردم ضروری است وبا تشکیل چنین مجلسی تا حدی خواستهای مردم را انجام داد، اضافه نمودم که من کاملا تصدیق دارم که اکثریت اشخاص بیطرف معتقدبودندکه مجلس نخستین متأسفانه ازبسیاری جهات ناقص بودولی بعقیده اینجانب عملیات شاه را باید بشدت مراقبت نمودزیرا اینجانب به صمیمیت اعلیحضرت باینکه مشروطیتی را که تا حد متناسبی جنبه آزادیخواهانه داشته باشد برقرار نماید بهیچوجه اعتماد ندارم . تمام عملیات گذشته او نشان میدهد که شخصی است غیرقابل اعتماد .

مسیوایزولسکی نسبت بآنچه که درباره خصوصیات شاه گفتم اختلاف نظری ابراز نداشت ولی گفت شخص دیگری که جانشین وی بشود وجودندارد وازاین رو خوب است تا آنجائیکه ممکنست از وجود او استفاده کرد . اگر شاه خلع شود ، سراسر کشور در هرج ومرج فروخواهد رفت واین امر اجباراً موجب مداخله روسیه و انگلستان درآن

کشور خواهد شد وازیك چنین پیش‌آمدی تا آنجائی‌که ممکنست باید اجتناب نمود. گفتم اینجانب ازگشایش شورا هنوز اطلاعی ندارم ولی موضوع مذاکراتمان را بلندن تلگراف‌خواهم‌کرد واگرهردونمایندگان ما (درتهران) معتقدندکه روشی«انتظارآمیز» اتخاذ شود دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان ممکنست عجالتاً ارسال یادداشت تازه‌ای را بشاه بتعویق اندازند .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور نیکلسون

☆☆☆

شماره ۳۲۹ (تاریخ وصول ۸ دسامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۲۸۱۶)

شماره ۲۹۷ تهران ۱۵ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

تظاهرات ضدمشروطیت روزهفتم ماه جاری درباغشاه وتلگرامهائی‌که ادعاشده ، برضد انعقاد پارلمان از ایالات رسیده است آشکارا در نتیجه تحریکات و فعالیتهای سه یا چهار وزیر ازقبیل صدراعظم و وزیرجنگ میباشدکه با تجدید برقراری یك دولت مشروطه، همه منافع خودرا ازدست میدهند، ومن وهمقطار روسی‌ام بهتردیدیم فرصتی بدست‌آورده وبرای شاه کاملا روشن نمائیم که ما این تظاهرات ساختگی را که بعنوان اظهار عقیده عامه نمایش داده میشود بهیچوجه موجب معاف شدن اعلیحضرت از انجام مواعید خود تلقی نمی‌نمائیم .

ازاینرو تقاضای شرفیابی‌کردیم و وزیر مختار روسیه روز چهارشنبه و اینجانب روز بعد ـ پنجشنبه ـ بحضور شاه باریافتیم .

به‌اعلیحضرت عرض‌کردم ازاین‌جهت‌تقاضای شرفیابی خصوصی‌کردم‌که میخواستم درباره بحرانهای‌کنونی صحبت‌کنم ومحرك اینجانب درآنچه‌که میخواهم عرض واظهار کنم‌کمال علاقمندی به‌حفظ مصالح‌آن اعلیحضرت وکشورشان میباشد . سپس اظهارات زیر راکه وزیرمختار روس تهیه کرده بود باستحضارشان رسانیدم .

بطوری‌که اعلیحضرت همایونی اطلاع دارند ، اصل اساسی مورد نظر دو دولت بریتانیای‌کبیر و روسیه در ایران اجتناب از دخالت درامور داخلی‌آن میباشد. دودولت نامبرده از این اصل منحرف نخواهندگشت . مع‌الوصف این دوکشور در مقام دوکشور دوست وهمجوار، صمیمانه خواهان سعادت وترقی‌ایران‌که‌روابط نزدیکی با آن دارند میباشند وهماره وظیفه خویش دانسته‌اند بانظریات و اندرزهای مفید بدولت شاهنشاهی کمك کنند و از این رو من و همقطار روسی‌ام کاملاً معتقدیم که صلاح اندیشی‌های دوستانه‌ای‌که برحسب دستورهای دول متبوعه خود بعرض اعلیحضرت میرسانیم در چنین لحظه‌ای که ایران بابحران جدی مواجه شده است مخصوصاً مورد حسن استقبال واقع خواهد شد .

«اطلاعاتی بما رسیده است که نشان میدهد ، ایرانی‌های ساکن پایتخت و سایر ایالات در وضع هیجان وحال تشویش میباشند. اعلیحضرت بملت خود وعده داده‌اندکه رژیم مشروطه را از نو برقرار سازند و این وعده در مقابل دو دولت دوست نیز رسماً تأییدواظهار شده است. حوادث شنبه گذشته با این وعده وفق نمیدهد . درآن روز بما گفته شدکه بدستور وزیران چند صد نفری از مردم در باغشاه اجتماع نمودند تا برضد مشروطیت اظهاراتی بکنند و یك عریضه‌ای هم تحت نفوذ آخوندها بطوریکه گفته شد در همان زمینه تهیه و بآن اعلیحضرت تقدیم شده است . همقطار روسی من و اینجانب جداً امیدواریم این تظاهرات که توسط افرادی دشمن این کشور بر پا شده وبهیچ وجه منعکس کننده احساسات حقیقی مردم نیست ، موجب انحراف اعلیحضرت از هدفهای خود نشده یا سبب نخواهد شد که آن اعلیحضرت تعهدات خویش را نقض کنند . این مملکت که از هرج و مرج تجاوز و سوء استفاده و بلاتکلیفی بستوه آمده ، بیصبرانه در انتظار عملی شدن تعهدات مزبور است و این دو دولتی که ما نمایندگان آن هستیم نمیتوانند بیش از این راجع به لزوم آرام نمودن مردم اصرار نموده و از خطری که پیش‌بینی میکنند ممکنست نتایج مهلکی در آینده ببار آورد ، جلوگیری نمایند . همچنین اینجانب باتفاق همقطار روسی‌ام ، افتخار داریم توجه جدی اعلیحضرت را

به اغتشاشات در حال تکوین جلب نمائیم که درآنموقع فقط با انجام مواعیدی که آن اعلیحضرت بملت خود داده‌اند میتوان از آن جلوگیری نمود .

درپایان مایل هستیم توجه اعلیحضرت را به وضع رقت بار برخی‌از اتباع شماکه باتهام ارتکاب گناهان سیاسی ، دستگیر شده و ماهیاست بدون محاکمه در زندان بسر میبرند ، جلب نمائیم و بدین مناسبت اجازه میخواهیم از طرف این افراد نگون بخت از آن اعلیحضرت استدعای بذل عنایت و ارفاق بنمائیم .

اعلیحضرت پس از اظهار تشکر از اندرزهای مزبور ، اظهاراتم را بتفصیل پاسخ داد شاه چون عین این سخنان را روز پیش‌از مسیو دوهارتویگ شنیده بود ظاهراً وقت کافی برای تهیه پاسخ داشته وتردید نبود که مشاوران مرتجع او را بدقت آماده ساخته بودند. وی این موضوع راکه تظاهرات مردم برضد مشروطیت ساختگی بوده‌است بطور کلی تکذیب نمود و اعلام داشت که قسمت خیلی بزرگ و با نفوذی از مردم هستند که دولت مشروطه را مخالف با اسلام میدانند و وزیران بهیچ وجه دستی در تشکیل این تظاهرات باغشاه نداشته‌اند هرچند شك نیست‌که طبقه علماء ، در این امر اعمال‌نفوذی کرده‌اند او شخصاً موافق باوجود پارلمان است. ایران احتیاج به پارلمان دارد لیکن، این پارلمان بامجلس سابق باید کاملاً متفاوت باشد. اعلیحضرت وضع فعلی را باوضعی که درآخر سال ۱۹۰۶حکمفرما بود قیاس‌کرد و گفت، در آن هنگام دولت بامشروطه مخالف بود و مردم خواستار مشروطه بودند . اکنون بعکس ، دولت خواهان مشروطه میباشد و مردم با آن مخالف هستند .

ایشان‌گفتندقصد اینکه مواعید خودرا نقض‌نماید نداشته و نه تنهاتسلیم تظاهرات باغشاه نگردیده است بلکه مشغول مطالعه طرح ریزی یك مشروطیتی است که بحال کشور مناسب باشد . یك قانون جدید انتخابات هم اکنون به ولایات فرستاده شده اما، باید فرصت کافی داشته باشد تا اطمینان حاصل کند که این قانون تاچه حد مورد قبول مردم میباشد شتابی که در انتشار فرمان سابق بملت فشار دو سفارتخانه بکار رفت سبب بیشتر این نارضائی کنونی است . اکنون باید بایشان فرصت داده شود تانظر آنهائیکه

با دولت پارلمانی مخالف هستند ، جلب کند . اعلیحضرت ضمن اشاره بافراد زندانی گفتند بعقیده ایشان آنهائیکه هنوز در زندان هستند، جنایتکارند و نه مقصرین سیاسی لیکن بهر حال وعده دادند صورت اسامی زندانی‌ها را مورد رسیدگی قرار دهند. گفتم از دانستن تصمیم اعلیحضرت باینکه مجدداً رژیم مشروطیت را برقرار نمایند بسیار خوشحالم . اینجانب میل ندارم راجع بنوع دولت مشروطه‌ای‌که ایران بدان احتیاج دارد اظهارنظر کنم لیکن آنچه‌که برای برقراری آرامش لازم میباشد اینست‌که مردم را هرچه زودتر ممکنست ازاین توهم بی‌جاکه‌عموماً شایع بوده وگفته میشودکه اعلیحضرت تصمیم ندارند بمواعید خودعمل‌کنند خارج نمود .

گفتم جسارتاً عرض میکنم‌که با نظریه اعلیحضرت درباره احساسات مردم نسبت به‌دولت پارلمانی موافق نیستم و اضافه نمودم‌که مسلماً عقیده عموم براینست کـه این تظاهرات علیه پارلمان ، ساختگی بوده‌است سپس اثر نیکوئی راکه انجام یافتن مواعید شاه در اوضاع تبریز خواهد داشت ، تأکید نموده وگفتم این عمل و صدور فرمان عفو عمومی بهترین وسیله اعاده آرامش درآن شهرخواهد بود .

در باره پاسخ شاه نسبت به‌درخواستم برای عفو افرادی‌که بهنگام کودتا دستگیر شده‌اند، صلاح ندانستم اصرار ورزم بااینکه میدانستم دست‌کم دوتن در زندان هستند که بهیچ عنوان نمیتوان آنها را جنایتکار نامید . اگر نام آنهارا می‌آوردم احتمال میرفت که باعث شودکه رفتار بدتری ازآنچه‌که حال باآنها میشود، درمورد آنها اجرا شود .

درمذاکرات بعدی ، فکرمی‌کنم مطلبی‌که درخور ذکر وثبت باشد ، مطرح نشد زیرا بطورکلی تأکید همان مطالبی بودکه قبلاگفته شده است ولی باید ذکر کنم‌که شاه با اشاره باوضاع تبریز گفتند، آنهائی‌که علیه او مسلحانه قیام‌کرده‌اند برای مشروطیت جنگ نمی‌کنند . غالب آنها افراد انقلابی قفقازی هستند ومبارزه‌ای‌که مدت یك سال است ادامه دارد یك شورش معمولی عشیره‌ایست . بایشان عرض شد که این جنگ از اواخرماه ژوئن وبلافاصله پس ازانهدام مجلس بودکه شروع شد. یادآورشدم‌که تبریزیها اخیراً مراتب وفاداری خود را تلگرافاً اعلام داشته‌اند و این امر فرصت خوبی برای

آشتی بوجود آورده است و نظریه خودرا تکرار نمودم که صدور فرمان عمومی و انجام سریع مواعید اعلیحضرت ، بهترین راه اعاده انتظامات میباشد.

اعلیحضرت پس از اینکه اینجانب اجازه مرخصی کسب کردم ، از مستر چرچیل که همراهم بود خواست تا لحظه‌ای نزد ایشان بماند . اعلیحضرت از مستر چرچیل میخواهند که آنچه را که نخواسته‌اند در حضور مترجم ایرانی بگویند برای اینجانب توضیح بدهد و آن این است که سربازانی که در باغشاه هستند با این عقیده که برای دفاع از مذهبشان بآنها احتیاج است ، بپایتخت آمده‌اند و اگر اعلیحضرت بنا باشد دولت پارلمانی را برقرار نماید ، چون بعقیده آنها حکومت پارلمانی مخالف اسلام میباشد بنحو خطرناکی خشمگین میگردند .

آنچه را که شاه میخواست بمن بفهماند و من هم باور کنم این بود که موقعیت ایشان مثل یك پادشاهی است که مایل است بعنوان یك پادشاه مشروطه سلطنت نماید ولی مانع واشکال اودراینکار اینست که قاطبه مردم مایل نیستند اورا بدین مقام بپذیرند البته این نظر ایشان عجیب ومضحك میباشد . قسمت بیشتر اهالی خارج از پایتخت و چند شهر بزرگ شاید دراین موردبی‌تفاوت باشند لیکن اکثریت عمده طبقات کم و بیش تحصیل کرده ، مسلماً خواستار دولت مشروطه هستند . بازرگانان بویژه آنهائی که اندوخته وموقعیت شرافتمندانه‌ای دارند مشروطه را تنها راه ایمنی و ممانعت از غصب اموالشان که درمعرض خطر تجاوز مشاوران غیرمسئول شاه قرار دارد ، میدانند .

هنوز نسبت بنتیجه این دوشرفیابی، نمیتوانم اظهارامیدواری کنم . مسیودوهار- تویگ که امروز تهران را ترك گفت دیروز بار دیگر باریافت وی بمن گفت از فرصت استفاده کرده ویکبار دیگر بطور صریح وجدی با شاه صحبت کرده و اعلیحضرت وعده داده‌اند که ظرف دو تا سه روزفرمانی منتشرخواهند کرد ولواینکه باین وعده هم عمل شوداینجانب خیلی تردید دارم که اقدام مزبورقانع کننده باشد زیرا باید دید چه کسی این فرمان را تنظیم کرده‌است اینجانب اطمینان دارم که هیچیك ازافراد معدودایرانی که اکنون دراین کشورهستند و استقلال کافی وصلاحیت لازم برای همکاری درتهیه یك

طرح سودمندی دارند در تهیه آن دست نداشته‌اند .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

✡✡✡

شماره ۳۳۱ (تاریخ وصول ۸ دسامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۲۸۸۵)

شماره ۴۲۴ تلگرافی ۸ دسامبر ۱۹۰۸

اوضاع آذربایجان : سرکنسول دولت ما از تبریز گزارش میدهدملیون درسلماس با موفقیت روبرو شده‌اند دیشب باردوگاه «باسمنج» نیروهای دولتی بوسیله دویست تن از ملیون حمله شد لیکن ناگزیر بعقب نشینی گشته و چندین نفر تلفات به آنها وارد شده است .

✡✡✡

شماره ۳۳۳ (تاریخ وصول ۹ دسامبر)

از سر جراردلوتر به سر ادواردگری (۴۳۰۰۲)

شماره ۸۳۱ قسطنطنیه ۴ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

افتخار دارم نامه رسیده از سر کنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مقیم بغداد را نسبت به تلگرافی‌که گفته شده است توسط مجتهدین نجف برای مردم ایران مخابره وبآنها توصیدشده‌است‌که برای‌کسب‌مشروطیت جنگ‌کنندبدینوسیله تقدیم‌دارد.

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جرارد لوتر

✡✡✡

ضمیمه شماره ۳۳۳ بغداد ۲ دسامبر ۱۹۰۸

از کلنل رامسی به دولت هند

آقای محترم

پیرو نامه مورخ ۱۲ اکتبر ، مفتخراً باستحضار میرساند. فتوکپی تلگرامی که گفته میشود مجتهدین نجف برای مردم ایران فرستاده‌اند باینجانب رسیده‌است تلگرام

مزبور اگر واقعاً فرستاده شده باشد بدون شك درایران توقیف شده است ولی البته این فتوکپی‌ها بآسانی قابل توزیع میباشد . ترجمه تلگرام مزبور بشرح ذیل است :

«بعموم ملت حکم خدا را اعلام میداریم : الیوم همت در دفع این سفاك جبار و دفاع از نفوس و اعراض واموال‌مسلمین از اهم واجبات و دادن مالیات به‌گماشتگان او ازاعظم محرمات وبذل و جهد در استحکام و استقرار مشروطیت بمنزله جهاد در رکاب امام زمان ارواحنا فداه و سرموئی مخالفت و مسامحه بمنزله خذلان و محاربه با آن حضرت صلوات‌الله وسلامه علیه است . اعاذالله‌المسلمین من ذالك انشاءالله» .

امضاء ومهرهای ۱ـ حاجی میرزاحسین میرزاخلیل ۲ ـ ملامحمدکاظم خراسانی ۳ ـ شیخ عبدالله مازندرانی

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ ج . رامسی سرهنگ دوم نماینده سیاسی درعربستان عثمانی و سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه بریطانیا در بغداد

☆☆☆

شماره ۳۳۵ (تاریخ وصول ۹ دسامبر)

از سربارکلی به سر ادواردگری (۴۲۹۹۳)

شماره ۴۲۵ تلگرافی تهران ۹ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه و مشروطیت .

بطوریکه درسفارت روس استنباط شده است شاه اینك رفتاری نشان میدهد که کمترمخالفت با مشروطیت ازآن محسوس است. ازآنجائیکه موقع برای چنین اقدامی مناسب بنظر میرسد ، برای دو مترجم خود از شاه تقاضای شرفیابی کرده‌ایم و مترجمان ما عرضحالهائی‌که از مردم مشهد و استراباد بطرفداری از مشروطیت رسیده است بشاه تسلیم خواهندکرد. آنها همچنین درباره نتیجه تصمیماتی‌که اعلیحضرت مشغول بررسی بوده و درموقع شرفیابی روز ۲۸ ماه‌گذشته عنوان شده بود استفسار خواهند نمود .

شماره ۳۳۶

از سر ادواردگری به سر بارکلی (۴۲۹۹۳)

شماره ۳۴۵ تلگرافی وزارت خارجه ۹ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه ومشروطیت .

اقدام شما در زمینه درخواست شرفیابی برای مترجمان دو سفارتخانه (که در تلگرام شماره ۴۲۵ مورخ نهم ماه جاری خود ذکر نموده‌اید) مورد تائید است.

شماره ۳۵۴ (تاریخ وصول ۱۴ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۳۶۶۰)

شماره ۴۳۵ تلگرافی تهران ۱۴ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : شاه و مشروطه - تعقیب تلگرام شماره ۴۳۰ مورخ ۱۲ ماه جاری - ترکیب شورای تشکیل شده آشکار میسازد که آئین‌نامه‌ای که وضع شده صرفا بمنظور اغفال ما میباشد شك نیست استقبال سردی‌که از فرستاده مخصوص شاه در سن پترسبورگ بعمل خواهدآمد ، بر روحیه شاه تأثیر کلی خواهد گذاشت وآنوقت است که باید دو دولت انگلیس و روس اظهارات محکم خود را که صلاح میدانند ، صریحا باطلاع اعلیحضرت برسانند ضمناً با در نظر گرفتن امتناع شاه از پذیرفتن مترجمان ما اکنون مشغول ارسال یادداشت مشترکی توسط وزیر خارجه بشاه هستیم که ضمن آن مواعید ایشان‌را یادآوری وخاطرنشان‌کرده‌ایم‌که تشکیل شورائی مرکب ازاعضائی‌که خودشان تعیین نموده‌اند نمیتواند بعنوان انجام تعهداتشان تلقی شود . ما عقیده خود را مبنی براینکه تنها امید بخاتمه دادن وضع قابل تأسف کنونی ، انعقاد یك مجلس انتخابی وصدور حکم عفو عمومی درتبریز است تکرار مینمائیم .

شماره ۳۵۶ (۴۳۴۴۷)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۶۵۵ تلگرافی وزارت خارجه ۱۴ دسامبر ۱۹۰۸

پاره‌ای قرائن وپیش‌آمدها در تهران ظاهرا مؤید اینست که روسیه دیگر بقدر

سابق ، فشار وارد نمیسازد. سر بارکلی اهمیت این موضوع راکه باید بشاه فهمانده شود، که مادام‌که ازقبول پیشنهادات و نظریات معقول امتناع مینماید نمی‌تواند روی پشتیبانی روسیه حساب نماید ، تأکیدکرده و گفته است ، اقتضاء دارد که روسیه این موضوع را بنحومحسوسی ثابت‌کند ولی من اتخاذتصمیم درباره پیشنهادمربوط بفرستاده مخصوص ایران را که تا حدی مسئله حساسی میباشد بقضاوت شما واگذار مینمایم .

☆☆☆

شماره ۳۵۷ (۴۳۲۷۲)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۶۵۶ تلگرافی وزارت خارجه ۱۴ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع . ظل‌السلطان

باید بدولت روسیه اطلاع داده شود ، که هرگاه موافق میباشند به ظل‌السلطان اطلاع خواهیم دادکه ما دیگر نسبت بحفاظت اموال وجان او از خود سلب مسئولیت میکنیم و اومسئول عواقب بازگشت خودمیباشد. شما بایستی به مسیو ایزولسکی اطلاع دهیدکه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان از تصمیم شاه باحضارظل‌السلطان‌که در تلگرام شماره ۴۲۷ و۴۲۹مورخ ۱۱ماه جاری سر بارکلی گزارش شده اطلاع قبلی نداشته است.

☆☆☆

شماره ۳۵۹ (تاریخ وصول ۱۵ دسامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۴۳۸۵۵)

شماره ۲۹۸ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۵ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : ایران ـ عطفا به‌تلگرامهای شماره ۶۵۵ و ۶۵۹ شما .

درملاقاتیکه امروز با مسیو ایزولسکی بعمل آوردم، درباره طفره رفتن شاه از انجام مواعید خود و بی تفاوتی او در برابر اندرزهای ما ، با عالیجناب صحبت کردم . گفتم ، باید بطور جدی بشاه تأکید کردکه ما نمیتوانیم اجازه دهیم‌که این رویه ایشان ادامه یابد. مسیو ایزولسکی که خبری درباره امتناع شاه ازپذیرفتن مترجمان باو نرسیده

بود، پرسید، چه اقداماتی درنظردارم باوپیشنهادکنم . اوبا هراقدامی‌که بشکل دخالت مستقیم بنفع یکی از دوطرف جلوه میکند مخالف بود. خاطرنشان ساختم که شاه تعهد کرده است قانون انتخابات را منتشر ومجلسی را منعقد نماید وما جداً تقاضاکرده بودیم که فرمان عفو عمومی درتبریز صادرگردد. حال‌کافی‌است‌که راجع باین مواردپافشاری کنیم. ما بایدمصرانه بشاه فشار وارد سازیم تا این تعهدات خود را انجام دهد. فرستاده مخصوص ایران بتازگی وارد شده و من از مسیو ایزولسکی پرسیدم ، از او چگونه پذیرائی بعمل خواهدآمد. اوگفت هنوز مطمئناً نمیداندکه فرستاده مزبوربا چه سمتی آمده‌است وآیا استوارنامه‌ای با خود دارد یا خیر. بعقیده ایشان فرستاده ایران حامل نامه‌ای ازطرف شاه برای امپراتوراست ولی راههائی برای ارسال این نامه بمقصدخود، میتوان یافت . او گفت ضمن ملاقات با وزیر مختار ایران بهنگام تسلیم استوارنامه‌اش بحضور امپراتور که مراسم آن هنوز انجام نیافته است ، درباره فرستاده مخصوص با او صحبت خواهد کرد . گفتم امیدوارم بهرحال از فرستاده مزبور بسردی پذیرائی شود . مسیو ایزولسکی پاسخ داد مسلماً پذیرائی که از وی میشود صمیمانه نخواهد بود ولی بهرحال باید در باره او تحقیقات بیشتری بعمل آورد . مسیو ایزولسکی ادامه داد که موضوع را بطورکلی بامسیو دوهارتویگ درمیان خواهدگذاشت چه، اورا برای ملاقات مشارالیه خواهد فرستاد . جواب داده ، میل دارم با مسیو دوهارتویگ ملاقات کنم و امیدوارم‌که اورا نزد اینجانب بفرستید. درظرف یکی دو روزآینده بازهم دراین مورد با مسیو ایزولسکی صحبت خواهم کرد .

☆☆☆

شماره ۳۸۶ (تاریخ وصول ۲۱ دسمبر)

از سر بارکلی بدسر ادواردگری (۳۴۴۲۳)

شماره ۳۰۲ تهران ۲۵ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

بطوریکه در تلگرام شماره ۳۹۱ مورخ ۲۲ ماه جاری گزارش داده ، روز ۱۹

این ماه تظاهرات دیگری برضد تشکیل مجلس درباغشاه برپا شد. از آنچه آنجا روی داده‌است بتحقیق نمیتوان اطلاعاتی داد لیکن آنچه مسلم بنظر میرسد این است که عریضه‌ای ازطرف آخوندها بتحریک شیخ فضل‌الله ، امام جمعه، صدراعظم، شاهزاده نایب‌السلطنه، عمو و پدرزن شاه و امیر بهادر جنگ تنظیم و بشاه تقدیم‌گردیده و اظهار شده است که تشکیل مجلس مخالف بامذهب اسلام میباشد. شاه‌هم باتظاهر به بی‌میلی، فرمانی بهمان مضمون صادر نموده است. فرمان مزبور روز ۲۱ ماه جاری به مطبعه دولتی فرستاده شد وهمان روز صدراعظم بدعباسقلیخان که ازطرف اینجانب ازاو استفسار میکند، گفته‌است که فرمان مزبور بمحض چاپ منتشر خواهد شد. اینجانب باتبادل نظر باهمقطار روسی‌ام توافق کردیم که نامه‌ای بامضای هر دو به وزیرخارجه تسلیم‌کرده وبشاه توصیه نمائیم که در تصمیم خود تجدید نظر نمایند . متن فارسی که برای امضای ما تهیه شده بود بعلت سوء تفاهمی، بصورت یادداشتی تنظیم شده بود. گرچه این امرجنبه رسمی‌تری ازآنچه که درنظر بود بماهیت خواسته ما میداد لیکن، چون تغییر آن موجب اتلاف وقت میشد، لذا تصمیم گرفتیم آنرا آنطورکه هست تسلیم نمائیم. با این وصف دیرتر ازآن شدکه از انتشارفرمان شاه جلوگیری‌نماید چه دستخط مزبور غروب‌آنروز بدست مردم رسیده‌بود و برای آخوندها در ایالات نیز فرستاده شده ودستور انتشارآن داده شده بود. بعدأکه تحقیق نمودم معلوم شدکه علاءالسلطنه یادداشت ما را تاغروب روز بیست و سوم بشاه تسلیم نکرده بوده است . چنین پیداست که تسلیم یادداشت اثر فوری داشته زیرا همان شب به مطبعه دستور داده شد تا از پخش بیشتر آن فرمان خودداری شود و سعی شدکه نسخه‌هائی‌هم که انتشار یافته بود ، جمع‌آوری گردد .

غروب روز بعد، علاءالسلطنه توسط مستر چرچیل برایم پیغام فرستادکه بامداد امروز برای ملاقات اینجانب خواهد آمد تا در باره ماهیت حقیقی فرمان توضیحاتی باینجانب بدهد .

علاءالسلطنه پیش از ظهر امروز برای ملاقات اینجانب آمد و گفت بدستور شاه نزد اینجانب آمده است تا درباره آن فرمان پارهای توضیحات اضافی بدهد سپس گفت،

شاه از لحن یادداشت ما بی‌نهایت متغیر شده است زیرا انشاء آن بسیار شدید بوده و با یادداشتهائیکه قبلاً داده‌ایم وصورت اندرزی دوستانه داشته، کاملاً تفاوت دارد. بایشان گفتم پیش‌نویس یادداشت را اینجانب شخصاً تهیه‌کرده وتنها هدفم این بودکه شاه را از انتشار تصمیمی‌که کاملاً ناقض ومخالف مواعیدی است‌که شاه بملت خود و به‌نمایندگان سیاسی دوکشور داده است ، ممانعت‌کنم . پرسیدم کدام جمله از یادداشت مزبور بطور استثنا بمذاق اعلیحضرت خوش نیامده‌است عالیجناب‌گفت، جمله‌ای‌که درآن به‌مشاوران بدخواه‌که در اطراف شاه قراردارند اشاره شده‌است .

گفتم اینجانب درشرفیابی اخیرم لحن شدیدتری بکاربردم واین اشخاص‌را دشمن کشور نامیده و معرفی نمودم، ایشان جواب داد البته در شرفیابی خصوصی خیلی‌چیزها میتوان گفت‌که نباید در یك مکاتبه رسمی‌گنجانیده شود. اینجانب در این مورد با نظر او موافقت نموده لیکن حاضر نشدم‌که قبول کنم که در یادداشت تسلیم شده مطلبی بوده است‌که با اوضاع ومقتضیات فعلی‌واقعاً قابل اعتراض باشد عالیجناب سپس بطور خیلی محرمانه گفت ، آنچه در این مورد مخالف میل خود او بوده اینست‌که نماینده روسیه یك چنین سندی را امضاءکند. او گفت میداندکه اندرز بریتانیای‌کبیر به ایران همواره مبنی برعلاقه‌آن دولت به‌خیر وصلاح ایران بوده‌است لیکن توصیه روسیه همیشه‌بدون اغراض خاصی نبوده و رویه‌ای‌که فعلاً نماینده روس در پیش‌گرفته است‌کاملاً با روش پیشین سفارت روس مطابقت ندارد .

جواب دادم امضای مسیو سابلین ذیل آن یادداشت مثبت این‌موضوع است‌که دو سفارتخانه در مسائل مربوط به منافع ایران عقیده واحدی داشته و با یك زبان سخن میگویند.عالیجناب اظهارداشت‌خیلی وقت میخواهد تااحساساتی‌که ریشه عمیقی‌دوانیده است مرتفع شده واحساساتی مخالف‌آن ایجادگردد. او ضمن اشاره به‌فرمان شاه‌گفت ، فرمان مزبور بدین‌معنی نیست‌که شاه مجلسی تشکیل نمیدهد بلکه مجلسی‌از نوع مجلس سابق نخواهند داشت . بعلاوه آن یك فرمان نبوده است بلکه در حقیقت صرفاً جوابی به‌نامه علماء بوده‌که جنبه رسمی ندارد وبدین‌علت است‌که توسط‌صدراعظم انتشار نیافته

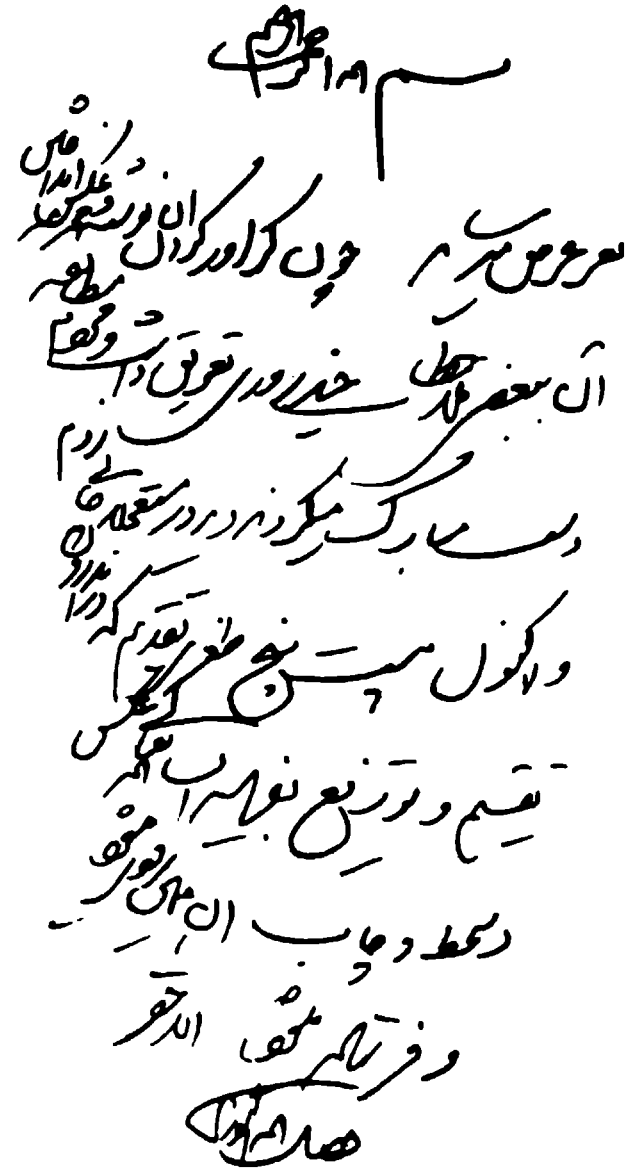
بلکه توسط علماء چاپ و توزیع شده است[1] . گفتم خیلی جای تأسف میباشد که چنین فرمانی اصولا صادرشده‌است وازاوپرسیدم ، آیا اینجانب میتوانم بدولت متبوعه خویش اطلاع دهم‌که انتشار فرمان مزبور برخلاف دستور شاه بوده است ظاهراً اینطور معلوم شدکه عالیجناب میخواهدازدادن پاسخ صریح باین پرسش طفره برودامّا سرانجام‌گفت، میتوانم تلگراف‌کنم‌که تا آنجائیکه او اطلاع دارد ، سند مزبور بدستورشاه چاپ‌نشده است وشاه مصمم هستند مجلسی تشکیل دهندکه متناسب با احتیاجات مملکت بوده وبا قوانین اسلام هم مطابق وسازگارباشد بدنحوی‌که درتصویب‌نامه مورخ ۲۴ سپتامبر اشعار شده‌است (به نامه شماره ۲۷۶ مورخ ۸ ماه‌گذشته اینجانب‌که تصویب‌نامه مزبورپیوست آن میباشد رجوع شود) .

بطوریکه استنباط شد ، مجلس مورد نظر چیزی بیش از یك شورای مملکتی نخواهد بود که شاه آنرا انتخاب خواهدکرد . از عالیجناب پرسیدم ، چه وقت بایدد انتظار حاضرشدن قانون انتخابات را داشت . ایشان پاسخ دادند که اعلیحضرت دستور تهیه آنرا صادرکرده بودند اما بعلت بروز علائم وآثار واضحی مبنی براینکه مردم با رژیم مشروطیت مخالف میباشند از انتشار آن خودداری کرده‌اند .

سپس بحث مفصلی درموردمطلوب ونافع بودن یك مجلس صورت‌گرفت . اجمالا میتوانم بگویم که اینجانب عقیده خود را تکرار نمودم یعنی تنها وسیله اعاده نظم در آذربایجان و برقراری آرامش در سایر نواحی ایران انعقاد یك مجلس انتخابی میباشد . عالیجناب اظهار عقیده کردند که اغتشاش آذربایجان ارتباطی با مسئله مشروطیت ندارد و ایران برای یك دولت پارلمانی آماده نیست ـ تندرویهای مجلس پیشین این حقیقت را ثابت کرد ـ و اکثریت مردم با آن مخالف بودند .

---

۱ ـ اینکه اظهار شده است فرمان موضوع بحث «توسط علماء چاپ وتوزیع شده‌است» مقصود دستخط محمد علی شاه بعنوان علماء راجع به « تحریم » مشروطیت (بعنوان اینکه مخالف مذهب اسلام‌است) میباشد. به‌گراور نامه‌حاج شیخ فضل‌الله‌که به‌صدراعظم (مشیرالسلطنه) نوشته و درصفحه مقابل منعکس شده است مراجعه شود .

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم

بعزّعرض میرساندچون گراور کردن آن نوشته محترمه وعکس انداختن آن ببعضی ملاحظات چند روزی تعویق داشت و مردم مطالبه دست مبارك میکردند دیروز مستعجلا چاپی زدم و اکنون بیست و پنج طغری تقدیم که در اندرون تقسیم و توزیع بفرمائید انشاءالله تعالی عکس دستخط و چاپ آن همین زودی میشود وفرستاده میشود .

الاحقر فضل‌الله نوری

او اضافه نمود که شاه بیم آن دارد که اگر یك مجلسی انعقاد یابد خونریزیهائی بر پا گردد زیرا احساسات مردم بر ضد آن شدید است و برای اثبات اظهارات خود راجع به احساسات عمومی بر ضد مشروطیت یك دسته تلگرافهائی که از ولایات رسیده بود بمن نشان داد. من درپاسخ استفسار ایشان به اینکه آیا نسبت بصحت تلگرامهای مزبور تردید دارم ، گفتم خیر تردید ندارم با وجود این معتقدم که آنها را نمیتوان منعکس کننده واقعی احساسات عمومی دانست چه ، تا حدی که مربوط به مردم پایتخت، طبقه تحصیل کرده وآنهائیکه علاقه‌ای در این کشور دارند میباشد مطمئن هستم که همه موافق با تشکیل یك مجلس انتخابی هستند تا بوسیله مجلس بتوان مشاوران بدخواه شاه را تحت کنترول قرار داد .

گفتم تصدیق دارم که قسمت بزرگی ازمردم محتمل است چندان توجهی بمشروطه ندارند اما آنچه که مورد آرزوی آنها میباشد امنیت و صلح است و این هم تحت رژیم رقت‌آور کنونی ، بدست نمی‌آید .

علاءالسلطنه در آخر یك برگ کاغذ بلژیکی از جیبش در آورد ـ که بگمانم منشوراستقلال بلژیك بود ـ روی آن جمله‌ای با مداد قرمز نوشته‌شده بودکه بدآرزوهای مشروطه‌طلبی در مصر اشاره میکرد و گفت ، شاه مخصوصاً باو گفته است که توجه مرا باین جمله جلب کرده وبپرسد اگر بعقیده ما ، دولت پارلمانی چنین محسناتی دارد چرا مصر فاقدآن میباشد؟ باو گفتم او میتواند مطمئن باشد که اگر ایران هم نظیر مصر اداره میشد ، احتیاجی نداشت که اندرزی به‌آن داده شود .

ازعلاءالسلطنه تقاضا نمودم تا ترتیب دهد مترجمان دو سفارتخانه شرفیاب گردند عالیجناب توصیه کردکه ازاین فکرمنصرف شوم وبعوض پیشنهاد نمودکه ترتیب شرفیابی خصوصی برای شخص من بدهد من خاطرنشان کردم که آخرین شرفیابیم منشاء اثری نگشته واظهار نظر کردم که مصاحبه صریح و بی‌تکلف بین شاه ومترجمان ممکنست نتایج مفیدتری ببار آورد . اگر بنا باشد شرفیاب گردم بهمراه همقطار روسی‌ام خواهد بود

ش ۴۵ علاءالسلطنه وزیر امورخارجه

و درآنصورت محتمل است لازم باشدکه بنا بدستور دول متبوعه خود اظهارات دیگری بعرض اعلیحضرت برسانیم. بمنظور اجتناب از ضرورت چنین امری استکه خواستهایم تا دو مترجم ما شرفیاب شوند . عالیجناب در باره چگونگی آن اظهارات دیگری که میخواهیم بعرض شاه برسانیم درمقام‌کنجکاوی برآمد و اینطور وانمودکرد که نگرانی او در این استکه مترجمان ما درسخنان خود ممکن است زیاده‌روی بکنند سعی‌کردم از این‌حیث باو اطمینان بدهم و درپایان موافقت‌کرد که رضایت شاه را برای شرفیابی مترجمان کسب‌کند. ترجمه فرمان شاه و همچنین رونوشت یادداشت مشترك مورخ ۲۲ نوامبر خودمان را پیوست تقدیم میدارم .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۳۸۶

دستخط شاه مورخ ۱۹ نوامبر ۱۹۰۸ (۲۳ شوال ۱۳۲۶)

بسم‌الله تبارك و تعالی[۱]

«جنابان مستطابان حجج اسلام سلمهم‌الله تعالی ـ عزم ما همه وقت تقویت اسلام وحمایت شریعت حضرت‌نبوی صلعم بوده و هست حال‌که مکشوف داشتید تأسیس مجلس باقواعد اسلامی منافیست و حکم بحرمت دادید و علمای ممالك هم بهمین نحو کتباً و تلگرافاً حکم بر حرمت نموده‌اند در این صورت ما هم از این خیال بالمره منصرف و دیگرعنوان همچومجلسی نخواهد شد. لیکن بتوجهات حضرت امام زمان عجل‌الله فرجه در نشر عدالت و بسط معدلت دستورالعمل لازم داده و میدهیم‌آنجنابان تمام طبقات را

---

۱ ـ در اینجا در نقل این دستخط شاه که بزبان انگلیسی ترجمه شده وبلندن گزارش داده شده‌است، بجای ترجمه آن ازروی متن انگلیسی که دربعضی جملات ترجمه تحت‌اللفظی آن ازانگلیسی بفارسی قدری عجیب یا مضحك بنظر میآمد خود آن دستخط‌که در بعضی کتب تاریخی خودمان ثبت شده است استخراج و در اینجا نقل گردید .

از این عزم خسروانه ما در نشر معدلت و رعایت حقوق رعیت و اصلاح مفاسد بقانون دین مبین اسلام حضرت خاتم‌النبیین صلعم اطلاع بدهید . محمد علیشاه قاجار» .

ضمیمه ۲ شماره ۳۸۶

یادداشت مشترکی که برای علاءالسلطنه ارسال شده است .

عالیجنابا نمایندگان بریطانیای‌کبیروروسیه باتعجب وتأسف اطلاع‌پیداکرده‌اند که اعلیحضرت شاهنشاه مطابق نظر بدخواهانه مشاورین و اطرافیان خود ، به بهانه عریضه‌هائیکه ابداً حاکی از احساسات واقعی ملتشان نمی‌باشد تصمیم دارندکه از انعقاد مجلسی‌که متشکل از نمایندگان مردم باشد خودداری نمایند. نمایندگان این دوکشور این تصمیم قابل تأسف شاه را مبنی بر اینکه قصد شاه این است که مواعید خود را که چندین مرتبه به ملت خود و به نمایندگان این دو دولت اظهار داشته و قول داده‌اند انجام ندهند تلگرافاً باستحضار دولتهای متبوعه خود رسانیده‌اند .

اینك وظیفه خود میدانندکه اعلیحضرت‌را متوجه سازندکه باقتضای‌مصالح واقعی کشورشان ضرورت دارد که از این تصمیم خود منصرف گردند .

نمایندگان این دو دولت با وجود اینکه مایل هستند که از مداخله در امور داخلی ایران کاملاً احتراز نمایند وظیفه خود میدانند که این اعتقاد و ایمان خود را باردیگراظهار دارندکه تنها وسیله‌آرام ساختن مردم‌که بعلت‌رویه شاه برضد مشروطیت درایالت آذربایجان شورش نموده ودرپایتخت هم‌چنین درسایر ولایات درحال اضطراب میباشند این‌است‌که اندرزهای اشخاصی‌را که منافعشان در ادامه رژیم قابل تأسف فعلی میباشد کنار گذارده و رژیم مشروطیت را بار دیگر برقرار سازند .

امضاء - ج . بارکلی - سابلین

☆☆☆

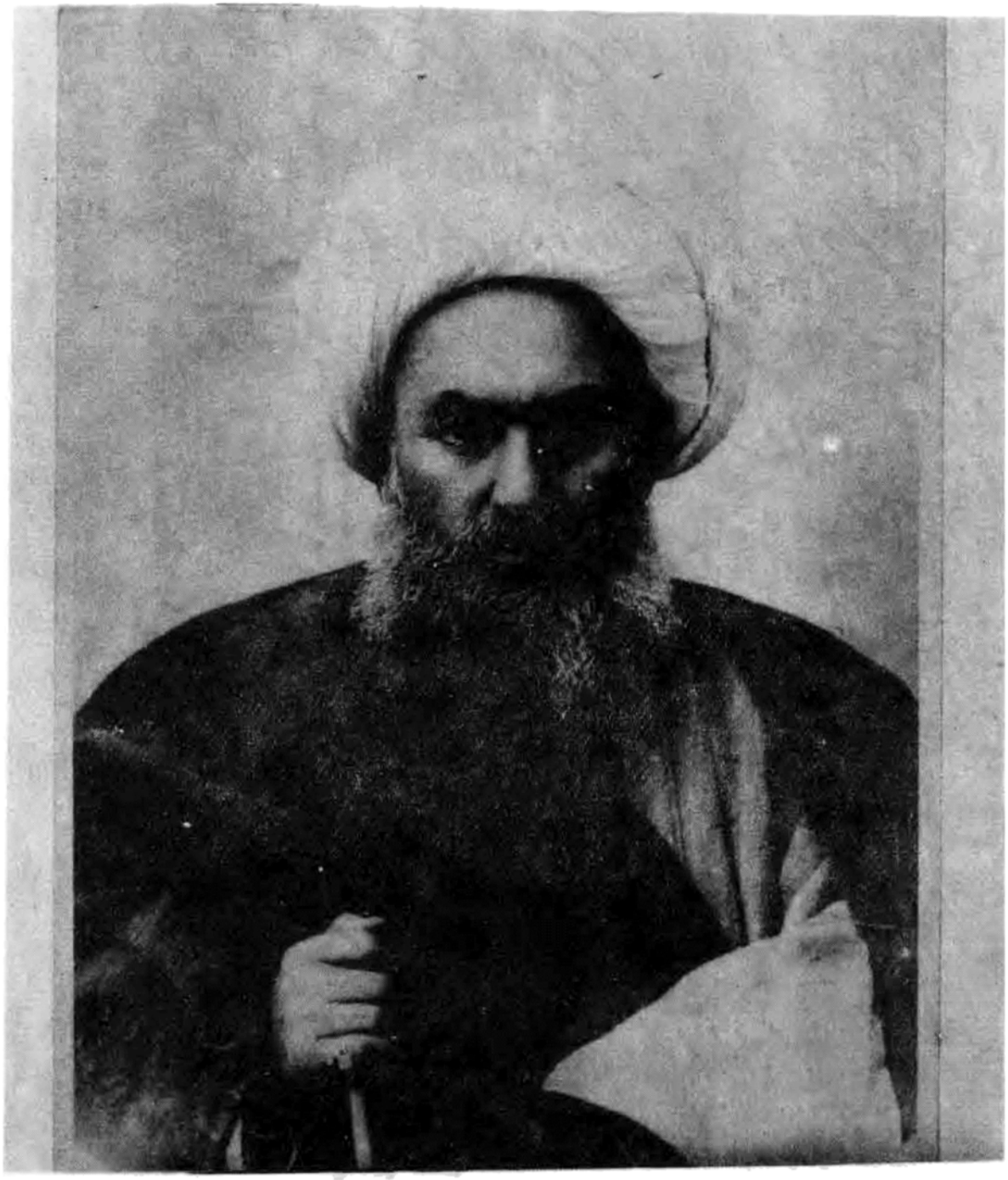
یك نامه مهم از حاج شیخ فضل‌الله به مشیرالسلطنه (صدراعظم) متعاقب تظاهراتیکه در باغ شاه برضد مشروطیت شده است .

«باید فریاد وا اسلاما وا اسلاما بلند شود» .

در باغ شاه : ما دین نبی خواهیم مشروطه نمیخواهیم .

بسم الله الرحمن الرحیم

محمد را عرض میکنم آن میرزا عالم آقا لب بام میآیم دیگر هوس
ندارم اگر در دنیا باید بروم میروم دیگر اسلام کاری ندارم
و این جان خود را حاضر کردم برای فدای اسلام لذا اگر عرض بکنم معطل
عرض دیگری نیست اگر مطلب را فدای خانه و جهانیان دست بردار
نمی توانند بکنند و ما عکس در این مصر را از اسلام بیاید گفت
اگر عرض مرا نمی شنیدند با میروم تا مسلمان نمی خواهد بیاید
با همه چیز بگو و فریاد و اسلام بلند بگو و فکر آقا
همراه کن سفارش بکن بگو و بخواهیم معاملات بکنند و آنچه
و اعلیحضرت همایون بگذارند و حواله بکنند بدهند آنها
می عملی نخواهد داشت و امر اسلام چون خواهی نخواهد همراهی
ارکه بعضی دارم بها و اگر توانند همراهی نکنند
محصر کنم و خاطر مبارک را از بعضی امور راحت
خدا حافظ شما آدم از خان گذشته خیلی کارها می تواند
بکند محکم باشید محکم باشید اللهم اید الاسلام و اهله و انصر
حاجی آقا نصرالله

حاج شیخ فضل‌الله نوری

ش ۳۵

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم

بعرض میرساند این دو روزه بواسطه‌آمدن سفراء وشرفیاب حضورشدن‌گفتگوهاست و توضیحاتی میشود اینست که مزاحمت نموده جناب سپهسالار را زحمت باین منزل خودشان دادم واستعلاماتی شداگرچه حقیقت مطلب بدست ولکن ازمطاوی‌کلمات ایشان بعضی از چیزها استفاده شد این است که دراین وقت مزاحمت مینمایم وصریحاً عرض میکنم که بشاه عرض نمائید والله‌العلی‌الغالب‌المهلك‌المدرك که اگر فی‌الجمله سستی اظهار شود دراین موقع امرگذشت و با سوء حال گرفتار خواهید شد این مردم که شاه را میخواهند محض این است‌که علم اسلام دست ایشان است واگرعلم را ازدست بدهند مملکت بصد درجه زیاد اغتشاش میشود بدرجهٔ قتل و مقاتله بشودکه هیچ دولتی نتواند جلوگیری بکند تا بحال هرچه نوشتید تکفیر نوشته شد ولکن اگرفی‌الجمله میلی بآن طرف شود اول حرفی‌که هست تکفیر است وآنوقت رودخانه‌ها از خون روان میشود و بدنامی آنچه‌که نباید بشود میشود خدا میداند این حمله حضرات و عجله ایشان برای این است‌که آثاراین فتح پیش‌آمد تبریز بتمامی است وبهم خوردن مجلس عثمانی بهتر مقوی برای ماست دیدند که اگر چند روزی ساکت شوند دیگر امید دادن مشروطه نخواهد بوداین است‌که سعدالدوله علیه ما علیه حضرات سفرا را تهییج مینماید اگر در این موقع ازاعلیحضرت ثبات قدمی ظاهرشود دیگر گذشته والله والله این تشرها مأخذ ندارد بحمدالله اعلیحضرت مؤیدند درتقویت اسلام اگرآنی بخواهند سستی نمایند اول درجه ضعف است آنچه را بندد یقین دارم و یقین خودم را بعرض میرسانم این است‌که غلبه با شماست هیچ از این بادها نلرزید و اگر فی‌الجمله لغزشی بشود دیگر اصلاح نمیشود اینهمه گرفتاریها برای آن اقدامات سوئی است‌که سابقاً شده است اقلاً تجربه را ازدست ندهند مجدداً بعرض میرسانم این پیر دعاگو آفتاب لب بام هستم دیگرهوس زندگی ندارم و آنچه در دنیا باید ببینم دیدم لکن تا هستم درهمراهی اسلام کوتاهی ندارم این نیم جان خود را حاضر کردم برای فدای اسلام لذا اگر عرضی بکنم معلل بهیچ غرض دنیوی نیست اگرمطلبی را خدا بخواهد جهانیان دست بهم بدهند نمیتوانند

برگردانند و بالعکس در اینصورت از اسلام نباید گذشت اگر عرض مرا می‌شنیدند باین روزها مبتلا نبودند حالا هم همان است باید اجتماع ملی بشود و فریاد وآ اسلاما بلند شود و تلگرافات بمراکز این سفارات سخت شود و بخود اینها هم پیغامات سخت داده شود اعلیحضرت هم بیهوده تمکین ننمایند وجواب سخت بدهند انشاءالله هیچ عیبی نخواهد داشت وامر اسلام قوی خواهدشد عمده همراهی دو نفر از نجف بودگمان دارم آنها دیگر نتوانند همراهی نمایند باری مختصر کنم و خاطر مبارك را آسوده نمایم این آخر زحمت این دعاگو است خدا حافظ شما آدم ازجان‌گذشته خیلی‌کارها میتواند بکند مختارید مختارید .

اللهم ایدالدین و اهله و انصرحمات الدین **فضل‌الله**

☆☆☆

شماره ۳۸۷ (تاریخ وصول ۲۱ سپتامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری **(۴۴۴۲۵)**

شماره ۳۰۳ تهران ۲۶ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

در مورد حرکت سالارالدوله برادرکوچك شاه از ایران‌که ضمن‌گزارش خلاصه حوادث ماهانه اخیر بضمیمه نامه شماره ۲۸۷مورخ ۴ ماه جاری گزارش گردید افتخار دارد باستحضار برساند ، موقعی‌که مستر ایوادت نایب کنسول نسبت به بعضی مطالب مربوط به بدهی سالارالدوله بدوزارت خارجه مراجعه مینماید به مشارالیه اطلاع‌داده میشودکه امور مربوط به‌حضرت والا حال دردست سفارت روسیه میباشد وکلیه مطالبات وغیره باید به سفارت روسیه مراجعه شود ونه به‌وزارت خارجه . وقتی این موضوع را به مسیو دوهارتویگ اظهار داشتم گفت سالارالدوله چند روز پیش‌از حرکت از ایران میهمان سفارت روسیه بوده و در معیت یکی از منشیهای سفارت به روسیه رفته بود و حضرت والا از آن منشی تقاضا کرده بود که در غیبت ایشان از اموالش حفاظت نماید ولی او فقط قول داده بود که «درحدود امکان» کمك نماید . کمکی که سفارت روسیه به‌حضرت والا میکند گرچه جنبه خیلی قطعی ندارد لیکن جالب است زیرا درصورت

درگذشت شاه در مدت صغر سن ولیعهد ، سالارالدوله یکی از دو یا سه کاندیدای مقام نیابت سلطنت‌خواهد بود. سالارالدوله که شخص غیرعادی متلون‌المزاجی‌است وبعقیده بسیاری نمیتوان اورا چندان مسئول اعمالش شناخت ، همان کسی است‌که در تابستان ۱۹۰۷ رهبری شورشی‌را علیه شاه برعهده داشته ودرآخر بدکنسولگری دولت‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان درکرمانشاه ، پناهنده شد او دراواخر سپتامبر گذشته بار دیگر درمقام این برآمدکه حمایت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌را برای خودکسب کند لیکن مستر مارلینگ او را از آمدن بسفارت منصرف نمود .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

شماره ۳۸۸ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۴۴۲۶)

شماره ۳۰۴ تهران ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو نامه شماره ۳۰۲ مورخ ۲۵ ماه جاری ، افتخار دارم رونوشت پاسخ دولت ایران‌را بیادداشت مشترکی که اینجانب و همقطار روسی‌ام روز ۲۲ ماه جاری بعنوان وزیرخارجه تسلیم داشتیم بدین امیدکه از انتشار دستخط شاه مبنی بر انصراف از فکر تشکیل‌مجلس ممانعت بعمل‌آوریم، بپیوست تقدیم میدارم. بطوریکه ملاحظه مینمائید از ما خواهش شده است تا به مراجع صلاحیت دار اعلام داریم‌که تصمیم شاه این است که مجلسی که با مقتضیات مملکت سازگار بوده و با قانون اسلام و خصوصیات اخلاقی ایران مطابقت داشته باشد ، تشکیل دهد .

مجلس مورد نظر بدون شك همان شورائیست که بوسیله شاه تعیین شده و ضمن شرفیابی دومترجم ما در روز۲۸ ماه جاری‌اعلیحضرت اعلام داشتندکه در نامه جداگانه‌ای گزارش‌گردیده‌است . بطوریکه ملاحظه میشود ، نخستین جمله نامه بسیارپیچیده‌است. ولی منظور آن بقدر کافی واضح است بدین معنی که خواستداند اینجانب و همقطار

روسی‌ام را متهم نمایندکه ما شایعه بی‌اساسی‌را مبنای یادداشت خودقرارداده‌ایم. دولت ایران حاضر نشده‌است آنقدر صراحت لهجه بکاربرده و اظهارکندکه اطلاعات ما مبنی براینکه شاه تصمیم گرفته است از تشکیل یك مجلس انتخابی خودداری نماید صحیح نیست . خود صدراعظم شخصا این موضوع را باینجانب گفته بود وتصمیم شاه درسندی که بامضاء اعلیحضرت رسیده و در چاپخانه دولتی چاپ و تا مدتی هم آزادانه توزیع میشده ثبت میباشد. ولی حال اظهارمیدارندکه مابرای نسبت‌دادن این تصمیم باندرزهای بدخواهانه مشاورین درباری اعلیحضرت‌که احتیاجی بداندرزهای‌آنها نداشته وآنها هم چنین نظری ندارند مدرك و دلیلی نداشته‌ایم این عبارت اگر هم اساساً معنائی داشته باشد فقط این معنی‌را میدهدکه دربارهای اطراف‌شاه بایك مجلس منتخب از نمایندگان ملت مخالف نیستند ـ واقعا ادعای مضحك وحیرت‌آوری است. یادداشت ما اثرخودرا که منظور نظر بود بخشید بطوریکه شاه پس از ملاحظه آن بیدرنگ امر نمودکه از انتشارآن دستخط جلوگیری شود وازاین رو من وهمقطار روسی‌ام فکرمیکنیم ، ارزش آنرا داردکه ما این سرزنش راکه روی یك شایعه بی‌اساس عمل کرده‌ایم برخود تحمل کرده و آنرا نادیده بگیریم .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه شماره ۳۸۸

از علاءالسلطنه به سر جورج بارکلی

ترجمه تهران ۲۷ نوامبر ۱۹۰۸

افتخاردارم وصول یادداشت مورخ ۲۲ نوامبرعالی‌جناب را اعلام نمایم . اتهامی که بعنوان دادن نظریات بدخواهانه علیه درباریان صرفاً باتکاء خبری‌که اصولا پایه‌ای نداشته داده شده وسبب تعجب وتأسف آن دونماینده محترم‌گردیده است باعث حیرت و تأسف بیشتر اینجانب شده زیرا شما این اظهارات تأسف‌آور خودرا متکی برگزارشی نموده و پیش ازاینکه ازصحت‌گزارش مزبوراطمینان حاصل‌کنید اینطور وتا این درجه

آزادی خیال بخود داده و درباریان دولت شاهنشاهی را لکه‌دار ساخته‌اید صرفاً بتصور اینکه آنها چنین نظریه‌ای دارند ، درحالیکه آنها ابداً این نظریه را ندارند .

بحمدالله تعالی اعلیحضرت همایون شاهنشاه باکمال درایت ومراقبتی‌که درتنظیم وتمشیت امور سلطنت و رفاه حال ملت مبذول میفرمایند نیازی به‌اندرز درباریان خود ندارند. اعلیحضرت همایونی طبعاً وبالذات برای انجام وظایفی‌که درامور مملکت‌داری درعهده دارند کاملاً واقف وبصیر میباشند ، اعلیحضرت همچنین با عادات و رسوم مردم ایران بخوبی‌آشنا بوده وبنا باقتضای زمان عمل و حال مجلسی اعطاء خواهند فرمودکه با احتیاجات زمان ، مذهب و سنن ملی ایرانیان منطبق بوده ولی موجب هرج و مرج و اغتشاش در مملکت نگردد .

زائد نمیدانم توجه عالیجناب را بدوضع آشفته‌ایکه در دو سال برقراری سیستم حکومت مشروطه وجودداشته وموجبات همه‌گونه بی‌نظمی‌گشت،جلب نموده وخاطرنشان سازم که اعطاء مجلسی نظیر مجلس سابق ، با احساسات عامه سازگار نبوده و آزادی تا بدانحدنامطلوبست وموجب هرج ومرج وشرارتهائی خواهد شدکه قبلا بچشم دیده‌ایم .

با درنظر گرفتن دوستی و مودتی که خوشبختانه فیمابین دو دولت موجود بوده و مقامات عالی دو دولت بحفظ و تحکیم آن علاقمند میباشند ، رجاء واثق دارم آن عالیجناب تصمیم ملوکانه‌را براعطاء مجلسی‌که متناسب با مقتضیات‌کشور وقوانین اسلام وعادات و رسوم مردم ایران بوده وملت تحت توجهات اعلیحضرت شاهنشاه ، پیشرفت و ترقی نماید بمراجع صلاحیتدار اعلام خواهید نمود .

از فرصت استفاده‌کرده مراتب مودت را تقدیم میدارد .

مهر و امضاء ــ محمدعلی علاءالسلطنه

✡✡✡

گزارش خلاصه حوادث ماهانه

شماره ۱۲ - تهران

شاه و مشروطیت .

روز هفتم نوامبر ــ یك تظاهرات مصنوعی بوسیله سپهسالار (امیر بهادر جنگ)

ش ۵۶ **امیر بهادر جنگ**

محرك و فراهم آورنده اجتماعی از مردم در باغ شاه برای انجام تظاهراتی برضد مشروطیت و تشکیل مجلس بعنوان اینکه بر خلاف مذهب اسلام میباشد

برپاشد وصدراعظم (مشیرالسلطنه) ونایب‌السلطنه وسایرمرتجعین وهمچنین شیخ فضل‌الله مجتهد درآن شرکت کردند عرضحالی که از پیش تهیه شده بود بوسیله اشخاصی که در باغشاه گردآمده بودند ونیز ازطرف وزیران کابینه امضاء شد وطی آن ازاعلیحضرت استدعا شده بودکه ازتشکیل مجدد مجلس که مغایر با قوانین اسلام است خودداری نمایند .

روز هشتم نوامبر ، وزیران مختار انگلیس و روس ضمن یادداشت مشترکی به‌وزارت خارجه توصیه کردند تا بمواعید متعدد خود عمل نموده و مشروطیت را که بهترین ومؤثرترین راه اعاده نظم درتبریز وسایر جاهاست مجدداً برقرار سازند .

روز ۱۱ نوامبر، مسیودوهارتویگ بحضورشاه شرفیاب شد بدین‌منظورکه تقاضا نماید اعلیحضرت مجلسی را از نمایندگان منتخب منعقد نماید . سر جورج بارکلی روزبعد شرفیاب شد و دراین شرفیابی همان سخنان وزیرمختار روس را تکرارکرد .

مسیو دوهارتویگ روز ۱۴ نوامبر بار دیگر بحضور شاه رسید تا مسیو سابلین دبیراول تازه واردسفارت روسیه را معرفی نموده وخود ازشاهنشاه اجازه حرکت بگیرد. وی دراین شرفیابی ، مجدداً بشاه توصیه کردکه مجلس را تشکیل دهد . روز ۱۲ و۱۳ نوامبر ، سیدعلی یزدی‌که یکی ازمجتهدین عمده میباشد تظاهراتی بطرفداری تشکیل مجددمجلس برپاکرده و روز۱۴و۱۵ نوامبرعرضحالهائی دراین‌زمینه بهمه‌سفارتخانه‌ها تسلیم نمود . روز ۱۹ نوامبر، تظاهرات دیگری درباغشاه برضد رژیم مشروطه صورت گرفت و دراین موقع شاه دستخطی صادرنمودکه جمله ذیل درآن مندرج میباشد :

«اکنون‌که مکشوف ساخته‌ایدکه تأسیس مجلس مخالف با قوانین اسلام میباشد.. ما هم ازاین تصمیم خویش بکلی منصرف شده و درآینده حتی ذکری هم ازچنین مجلسی نخواهد شد . »

سفارتخانه‌های انگلیس و روسیه با شنیدن خبر مربوط به‌این دستخط ، روز۲۲ نوامبر یادداشت مشترکی بعنوان وزیر خارجه ارسال داشتند . دستخط مزبور روز بعد مسترد شد و روز۲۵ نوامبر وزیر خارجه از سرجورج بارکلی ملاقات نمودتا بنابدستور

شاه، توضیح دهدکه دستخط مزبور جنبه رسمی نداشته وصرفاً مجلس گذشته ، درمدنظر بوده است .

مترجمان سفارتخانه‌های انگلیس و روسیه روز ۲۸ نوامبر بحضور شاه شرفیاب شدند تا درباره اوضاع با صراحت با اعلیحضرت گفتگو کنند .

یك شورای دولتی مرکب از چهل نفرکه منتخب شاه هستند ، تشکیل شده است تا بجای مجلس معرفی شود ، این شورا روز ۲۹ نوامبر افتتاح شد .

روز اول دسامبر ، دستخط ۱۹ نوامبرشاه خطاب به‌مجتهدین که جملاتی از آن دربالا نقل شدتوسط مأمورین دولت درمعابرسراسر تهران الصاق شد. همان شب اظهارات شدیدی توسط سفارتخانه‌های انگلیس و روس دراین زمینه تسلیم شد و شاه ، روز بعد توسط وزیرخارجه پاسخ دادکه الصاق دستخط که بدون اطلاع ایشان صورت گرفته است بزودی برداشته خواهد شدواشخاص مسؤل این عمل مجازات خواهندگردید. اعلانات دستخط الصاق شده پیش ازظهر همان روز برداشته شد .

اخبار عمومی

روزنهم نوامبر بمناسبت سالروز تولد شاه مراسم معمولی انجام شد. غروب آنروز سرجورج بارکلی شامی بافتخار وزیران کابینه ترتیب داد . مسیو دواستارلز وزیر مختار هلندکه بآتن منتقل شده بود ، روز دهم نوامبر تهران را ترك گفت .

مسیو سابلین روز ۱۱ نوامبر وارد شد و روز ۱۵ نوامبر که مسیو دوهارتویگ تهران را بقصد سن‌پترسبورگ ترك‌گفت تصدی امورسفارت روس را رسماً برعهده‌گرفت.

نصوحی بیگ سفیر عثمانی ، روز ۱۴ نوامبر تهران را ترك‌گفت وشرفدین بیگ دبیراول ، سفارت را برعهده گرفت .

سفارتخانه‌های انگلیس وروس، یادداشت مشترکی توسط مترجمان خود بدولت ایران تسلیم داشته وطی آن نسبت به حمله سپاهیان شاه بیك دهکده ارمنی نشین ، در حوالی تبریز،که درآن چندتن ارمنی کشته و زخمی شده بودند، اظهاراتی نمودند.

دراین ماه، حاجی حسین‌آقا امین‌الضرب درنتیجه اختلافاتی که نسبت به بدهی هنگفتش به‌بانك روس ، با آن بانك پیدا کرده بود در سفارت روس پناهنده شد . وی مبلغ ۵۰۰ هزارلیره ببانك روس ویکصد هزارلیره ببانك شاهی ، بدهکار است .

مورنارد مدیرکل‌گمرکات برای تحقیق درباره قسمتی از گمرك انزلی که توسط ملیون طعمه حریق شده ، بآن محل حرکت‌کرد . وی دراین سفر ، درباره‌کارهای بندر سازی درانزلی‌که قرار است ساختمان جدید گمرك درآنجا احداث شود، با مسیو پد ـ جورسکی سرمهندس روس ، مذاکره خواهدکرد .

فرزند وکیل‌الدوله‌که درقسمت اول گزارش پیشین باو اشاره شد ، پس از کتك خوردن پدرش درباغشاه وتبعیداو به‌کاشان ، درسفارت روس پناهنده شد . سفارت روس توانست برای او از شاه تأمینی گرفته و پدرش را ببخشد . با اشاره بدخلاصه گزارش شماره ۹ مورخ دهم سپتامبرواقدام دولت درموردملك سعدآبادکه چندین سال درتملك ظل‌السلطان بوده و بعداً به خواهرش بانو عظمی تحویل گردیده است اکنون بطوریکه باطلاع سفارتخانه رسیده ، شاه اخیراً بموجب یك فرمانی که صادر نموده ملك مزبور را مجدداً به ظل‌السلطان بازگشت داده است . ولی سفارت روس بحمایت بانو عضمی‌که اموالش دربرابر بدهی‌هایش درگرو بانك روس است ، علیه این اقدام اعتراض نموده و در واقع عملا با توسل بزور ، از نوکرهای ظل‌السلطان که همراه مقامات دولتی برای اشغال ملك‌آمده بودند ممانعت بعمل‌آورد .

سفارتخانه‌های انگلیس و روس دراین باره تبادل نظرهائی کرده و توافقی بعمل آورده‌اند . محتمل است‌که قسمتی ازملك مزبور متعلق به ظل‌السلطان و قسمت دیگر به‌خواهرش تعلق خواهدگرفت . موقعی‌که ظل‌السلطان سند مالکیت خودرا ارائه دهد یا نماینده خودرا مجاز سازدکه با دو سفارت وارد مذاکره شود ، سفارتخانه‌های روس و انگلیس خواهند توانست دراین مورد ترتیب دوستانه‌ای بدهند .

اگر شاه سرانجام تصمیم بگیردکه سیاست ارتجاعی کنونی خود را تغییر دهد ،

شاهزاده فرمانفرماکه هنوز درتهران میباشد باحتمال قوی کاندیدای مقام نخست‌وزیری خواهد بود .

پیش‌آمدهای اخیردرمشهدکه بی‌شك بعلت رفتن سیدمحمد مجتهد تهرانی به‌آن شهراست و نیز عدم توانائی عین‌الدوله بحمایت سپاهیان شاه برای ورود به‌شهر تبریز ، بدوخامت وضع مالی افزوده و یادداشتهای مکرر سفارتخانه‌های انگلیس و روس باید بموقع خود تأثیر مطلوب داشته باشد .

امضاء ــ جورج چرچیل دبیر امور شرقی

☆☆☆

شماره ۳۹۲ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۴۴۴۳۲)

شماره ۳۱۰ تهران ۴ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

عطف بتلگرام شماره ۴۰۴ مورخ ۲۸ ماه‌گذشته اینجانب افتخار دارم یادداشت مسترچرچیل‌راکه درباره شرفیابی خودش و مسیو بارانوسکی نزد شاه‌که روز۲۸ گذشته واقع شد تهیه‌کرده است ، بضمیمه تقدیم دارم .

بطوریکه درتلگرام شماره ۴۰۸ مورخ‌اول ماه جاری خودگزارش‌دادم ،شورائی که شاه تشکیل آنرا به‌مترجمین دوسفارت اعلام داشته وبشاه توصیه شد تاکارتهیه قانون انتخابات را به‌آن محول فرماید ، بیشتراعضای آن از اشخاصی‌که دارای نظرارتجاعی میباشد تشکیل یافته است و اگرنتوان شاه را وادارنمودکه اشخاص دیگری‌که نظریات آزادیخواهانه بیشتری دارند ، در آن شرکت دهد انتظار اینکه چنین شورائی بتواند برای اعاده رژیم مشروطیت منشاءکمکی گردد فکری عبث وبیهوده میباشد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

بعد از تحریر : هم اکنون ترجمه دعوتنامه‌ایکه صدراعظم بعنوان اعضای شورای مزبورکه مجلس عالی دولت نامیده شد وازآنها خواسته است تا درجلسه شرکت کنند ، ملاحظه گردید . بطوریکه نوشته شده وظیفه این نمایندگان بطورکلی نظارت برکار وزیران و فرمانداران ایالات بوده و آشنا ساختن خود با «فرامین شاه از وظایفی است که برعهده آنها گذاشته شده است . »

جورج بارکلی

ضمیمه شماره ۳۹۲

یادداشت مستر چرچیل

ساعت یازده و سی دقیقه پیش ازظهر امروز شاه ، اینجانب و مسیو بارانوسکی را دریکی از اطاقهای طبقه فوقانی ساختمان باغ شاه‌که قبلا محل نگهداری زندانیان سیاسی بوده است بحضور پذیرفت . دراین شرفیابی بغیراز شاه وما ، دیگرکسی شرکت نداشت . همانطوریکه قبلا توافق کرده بودیم ، مسیو بارانوسکی سخن خود را با این مطلب‌که بنمایندگی وزیرمختار انگلیس وکاردار سفارت روس‌آمده‌ایم تا ازاعلیحضرت همایونی استفسارکنیم چه اقدامی بمنظور اجرای مواعید خویش‌بعمل‌آورده‌اند ، آغاز کرد . شاه گفتند ، پاسخ ایشان باین سئوال مفصل است و محتاج اوراقی است که فعلا اینجا حاضر نیست و توضیحاتی‌که میل دارند بدهند خیلی مفصل‌است وبرای دادن آن توضیحات، وزیرخارجه خود را به سفارتخانه‌های انگلیس و روس خواهند فرستاد . سپس من آغاز سخن کرده‌گفتم ، علت اینکه من ومسیو بارانوسکی بحضور اعلیحضرت فرستاده شده‌ایم اینست‌که امید میرفت اعلیحضرت بتوانند با صراحت صحبت فرموده و نظریات خود را بما اظهار دارند ، ما خود اجازه میخواهیم صراحت کلام بکار بریم و در واقع فکرکردیم ، خواهیم توانست بداعلیحضرت آشکار سازیم که نظریات و مصالح دولتین انگلیس و روس نسبت به‌اعلیحضرت با هم مطابقت دارد . شاه پاسخ دادند کاملا آماده‌اند صریحاً صحبت کنند لیکن ، اشکال کار اینست که کسی به سخنانش گوش نمی‌دهد . گفتم همه با اعلیحضرت همایونی معتقید هستند که مجلس اول در وظایف

خود قصور ورزید و احدی میل ندارد آن اغتشاشات رژیمی که شاه بدان پایان داد ، بازگردد لیکن رژیم کنونی اگر بدتر از رژیم پیشین نباشد ابدا از آن بهتر هم نیست و نمیتوان اجازه داد که ادامه یابد . شاه بار دیگر تأکید کرد ، کسی بسخنانش گوش نمی‌دهد و گفت قصد دارد که بمواعید خویش عمل کند .

دراین موقع اینجانب دستخط اخیرایشان را ازجیبم بیرون‌آورده‌گفتم ، مطالب دستخط مزبور این موضوع را تأیید نمی‌نماید ولی شاه سخنم را قطع کرده دستخط را از من‌گرفت وبا یك طرز نسبتاً خشمناکی سعی‌کرد که جمله « ما حتی نامی از چنین مجلسی بمیان نخواهیم‌آورد» را چنین توجیه‌کندکه منظور، اشاره بدمجلس سابق است و افزود ، که ظاهرا شما خط فارسی را نمی‌توانید بخوانید .

سپس مسیو بارانوسکی با طرز بسیار مؤکدی بشاه توصیدکرد ،که بقولهای خود عمل نماید زیرا تنها راه اعاده نظم وآرامش درتبریز همان است ، و گفت خطر بست‌نشستن مردم همیشه محسوس است احدی خواهان مجلسی نظیرمجلس سابق نیست‌لیکن قسمت بزرگی از مردم خواهان داشتن رژیم پارلمانی هستند . شاه در پاسخ گفت ، از طرف دیگر هم بیشتر مردم با آن مخالفند و اگر امروز فرمان انتخابات را صادر کند یقینا فردا ، خونریزی بپا خواهد شد .

من‌گفتم ، این موضوع اقوی دلیل‌سیاست مغرضانه‌ایست‌که درباریان اعلیحضرت دنبال میکنند اگر آنها گفته باشند که مردم با تشکیل مجلس مخالفند ، خلاف بعرض رسانیده‌اند . شاه چنین وانمود کرد که از این اتهام متنفرمیباشد و بالحنی نسبتاً تند ، بحمایت ازدرباریان سخن‌گفت. مسیوبارانوسکی باردیگربشاه توصیه‌کردکه بوعده‌های خود عمل نماید وهمینکه اعلیحضرت ازشورائیکه قراربود روز بعد تشکیل شود سخن بمیان آورد ، بارانوسکی خاطرنشان ساخت ، هیئتی‌که بانتخاب شخص شاه تعیین شود ابدا آن چیزی نیست که وعده داده شده و اعضای مجلس بایستی از طرف مردم انتخاب بشوند. شاه تکرارکرد که اکثریت مردم با مجلس مخالفند وبارانوسکی فقط پاسخ داد «خیرچنین نیست» شاه باین‌گفته پاسخی نداد . مسیوبارانوسکی بسخن ادامه داده‌گفت،

بهترین راه اینست که اعلیحضرت به‌این شورای جدید امرفرمایندکه ، بکارتنظیم قانون انتخابات بپردازد که بر اساس آن مجلسی مرکب از نمایندگان روشنفکر تشکیل شود تا در امر اصلاحاتیکه خیلی ضروری می‌باشد با وزیران همکاری کنند ، مجلس جدید دیگر مثل سابق از دکاندارها و اشخاص عامی بی‌اطلاع تشکیل نمیشود و هیچ کس خواستار «انجمنها» یامطبوعات بی‌بندوبار سابق نیست. شاه‌گفت ، دراین‌باره فکرخواهد کرد وبا آنهائی‌که قویاً با تشکیل مجلس مخالفند ، دراین باب صحبت خواهد نمود .

من گفتم ، اگر اعلیحضرت خطر ادامه رژیم کنونی را درك نموده و دریابند که برقراری رژیم نوین تا چه اندازه از لحاظ مصالح خودشان فوریت دارد و در واقع رهبری رژیم جدید را که بایستی به انجام اصلاحات خیلی ضروری بپردازند شخصاً برعهده بگیرند دیگر نیازی‌نخواهند داشت‌که درباغشاه باقی بمانند . شاه مؤکدا اعلام داشت ، بهیچ وجه از بازگشت بکاخ شهری خویش هراسی ندارند و علت ماندنشان در باغشاه اینست که این محل را دوست دارند .

مسیو بارانوسکی بار دیگر اصرار کرد تا بطور قطع بداند که آیا شاه تصمیم دارند کار تهیه قانون انتخابات را به شورای جدید محول نمایند یا خیر و شاه تکرار کردند پس از بررسی موضوع وتبادل‌نظر باآنهائیکه مخالف باتشکیل مجدد یك مجلس انتخابی هستند ، مستقیماً به وزیر مختار انگلیس و کار دار روسیه توسط وزیر امور خارجه ، جواب خواهند داد .

تهران ۲۸ نوامبر ۱۹۰۸ امضاء ــ جورج - پی - چرچیل

☆☆☆

شماره ترتیب ۳۹۶ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۴۴۳۸۷)

شماره ۵۹۰ سن پترسبورگ ۱۵دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

پیش از ظهر امروز به مسیو ایزولسکی‌گفتم ، میل دارم درباره اوضاع تهران با

او صحبت کنم . بایشان خاطر نشان ساختم ، شاه علیرغم اطمینانهائیکه داده است از انجام مواعید خویش طفره میرود و شورائی مرکب از اشخاص منتخب خود تشکیل داده که ازآنها نمیتوان هیچ نتیجه مثبتی انتظار داشت، اجمالا اینکه شاه همه اندرزهائیکه باو داده شده ، نادیده‌گرفته‌واقدامی برای انتشار قانون انتخابات بعمل نیاورده است وآشکارا مایل نیست برای انعقاد یك مجلس قدمی بردارد همچنین بدهمه توصیه‌هائیکه برای صدور فرمان عفو عمومی مردم تبریز شده بود وقعی ننهاده است . دولت متبوعه اینجانب معتقد است که بشاه باید با دلیل محسوس ثابت‌کرد که باو اجازه داده نمیشود که اظهاراتی‌که باو شده است اسباب ملعبه خود قرار دهد .

گفتم، شاه ازپذیرفتن مترجمین دوسفارتخانه استنکاف‌کرده ودرنتیجه نمایندگان انگلیس و روس ایراداتی راکه قرار بود مترجمین حضوراً عنوان کنند ، طی یادداشتی تسلیم داشتند دوسفارتخانه‌های انگلیس و روس ، بنحوقابل تمجیدی همکاری نموده‌اند لیکن ، چنین پیداست که تأثیر عملی اعتراضات و ایرادات آنها جزئی بوده است .

مسیو ایزولسکی گفت ، این موضوع را که دو مترجمین سفارت‌خانه‌ها تقاضای شرفیابی‌کرده‌اند نشنیده است وگفت ، درعین اینکه آنچه را که باو گفته‌ام بهیچ وجه رد نمیکند ، نمیتواند تصمیم بگیرد که چه اقدام دیگری باید بعمل آورده شود . وی معتقد است ، بهترخواهد بود همان رویه‌ای راکه قبلا اتخاذکرده‌ایم ، دنبال‌کنیم یعنی بگذاریم طرفین بین خودشان مبارزه و کار را تمام کنند . وی ازانجام اقدامی که تعبیر به مداخله مستقیم درامور ایران بشود بسیار مردد است .

گفتم این نظریه شما را تأیید میکنم لیکن معتقدم که در حال حاضر لزومی ندارد بیش از آنچه کـه تاکنون انجام داده‌ایم اقدامی بنمائیم و بنظر اینجانب واقعاً ضرورت دارد که هر دو سفارتخانه مصراند توصیه خود را بشاه ادامه دهند تا بموجب تعهداتیکه نموده است عمل کند و تردیدی برایش باقی نگذارند که نمیتواند انتظار داشته باشد ، آرامش در کشورش برقرار گردد مگر براساس شرایطی که قبلاً شمرده شده است عمل نماید و یقیناً عالیجناب متوجه این نکته میباشند اما از آنجائیکه

اعتراضات تسلیم شده بی‌اثر بوده یا اثر ناچیزی داشته است ، فکر میکنم بایستی برای شاه تردیدی باقی نگذاشت که روسیه وبریتانیای کبیر، هیچیك نمیتوانند اجازه دهند که اندرزهای آنها برای مدت نامحدودی ، نادیده انگاشته شود .

مسیو ایزولسکی پرسید بچه نحوی بایستی این موضوع را بشاه فهمانید و آیا دولت اینجانب اقدامی دراین باب در نظر دارند که پیشنهاد نمایند ؟

گفتم ، دولت متبوعه اینجانب یك وقت این فکررا داشت که روسیه وانگلستان گمرکات شمال و جنوب ایران را اشغال‌کنند، اکنون میتوان همین اقدام را بار دیگر مطرح نمود .

مسیو ایزولسکی گفت مطالبی راکه باوگفته‌ام بررسی خواهد کرد و موضوع را با مسیو دوهارتویگ که مشغول تهیه گزارشی درباره اوضاع ایران و راههای اصلاح آن می‌باشد ، درمیان خواهد نهاد. نظریه اواین بودکه یکی‌ازاحتیاجات اولیه ایران، پول است .

به مسیو ایزولسکی‌گفتم تردید ندارم درشرایط کنونی ، حتی دیناری هم نباید پرداخت . شاه باید رویه‌کنونی خود راکاملا عوض‌کند پیش ازاینکه ماحتی پیشنهادش را برای بررسی پرداخت وامی بپذیریم . پرسیدم در باره فرستاده مخصوص شاه که بتازگی به سن پترسبورگ وارد شده است چه اقدامی در نظر دارید بعمل آورید ؟

مسیوایزولسکی‌گفت، هنوز تحقیق ننموده است‌که وی درچه مقامی باینجاآمده است. حتی نمیداندکه‌آیا استوارنامه‌ای ازطرف شاه برای امپراطورآورده است یاخیر. وزیرمختار ایران هنوز برای تقدیم استوارنامه‌های خود شرفیاب نشده و تا این مراسم انجام نگیرد ، به‌فرستاده مخصوص نخواهد پرداخت . اگرفرستاده مزبور نامه‌ای برای امپراطور داشته باشد میتوان راهی برای رسانیدن آن به مقصدش یافت . گفتم بهرحال امیدوارم پذیرائی که از فرستاده مخصوص میشود پذیرائی سردی باشد .

عالیجناب گفت ، میتوانم مطمئن باشم که پذیرائی که از او میشود صمیمانه نخواهدبود. اواضافه‌کرد میل دارد ازمسیودوهارتویگ بخواهد تابرای مذاکره درباره

اوضاع ایران با من ملاقات کند . گفتم از دیدار ایشان بسیار خوشوقت خواهم بود . میخواستم مجدداً به‌موضوع آمدن فرستاده مخصوص برگردم و بگویم اگر اوفاقد استوار- نامه‌های لازم باشد ، نباید شرفیاب گردد ، لیکن عاقلانه ندیدم این مطلب را درملاقات امروزم مطرح کنم .

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ نیکولسون

☆☆☆

شماره ۴۰۰ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سر لوتر به سر ادواردگری (۴۴۴۴۷)

شماره ۸۶۵ (قسطنطنیه ، ۱۵دسامبر ۱۹۰۸)

آقای محترم

بامراجعه بنامه شماره۸۳۱ مورخ ۴ ماه جاری خود ، افتخاردارد مراسله واصله از سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان مقیم بغداد را کـه گزارش دیگری راجع‌به‌اعتراض علماء نجف برعلیه ورود سپاهیان روس بدایران داده است بدین‌وسیله تقدیم دارد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جوالو لوتر

☆ ☆ ☆

ضمیمه یك شماره ۳۹۹

از سرهنگ دوم رامسی به دولت هند

بغداد ۱۲ نوامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

پیرو نامه مورخ ۲ نوامبر ۱۹۰۸ خود ، افتخار دارم باستحضار عالـی برسانم ، روز ۸ نوامبر میرزا مهدی فرزند ملا محمد کاظم خراسانی ، باتفاق یك هیئت موقری از طرف علمای نجف نزد اینجانب آمده و نامه‌ای راکه ترجمه‌آن ضمیمه است ، بمن تسلیم داشتند . در این نامه به عبور واقعی یا قصد عبور سپاهیان روسی از مرز ایران اعتراض شده است . میرزا مهدی و همراهانش خیلی مقید بودند که اعتراض آنها را

مستقیماً بلندن تلگراف کنم ولی اینجانب از این اقدام خودداری نموده و خاطر نشان ساختم که اشکال درتشخیص این موضوع است‌که ساکنان دایمی ترکیه چه حقی دارند که از طرف ملت ایران اعتراض‌کنند وبهرحال ، اگرروسید عملی مرتکب شود یا قصد ارتکاب عملی را داردکه مورد اعتراض‌آنهاست ، مناسبتر آنست که اعتراض خود را به سرکنسول روس تسلیم‌کنند .

این آقایان یك تصور خیلی غرورآمیزی نسبت به‌اهمیت مقام خودشان دارند و بنابراین‌اینجانب ضمن اظهار این مطلب که درخواستشان را تااین‌حد انجام میدهم‌که اعتراض آنها را به قسطنطنیه تلگراف نمایم در عین‌حال مراقب بودم که این نکته را به آنان بفهمانم که بعقیده من‌گمان نمیرودکه دولت انگلستان حق‌آنها را دراظهارنظر نسبت به ایران ، برسمیت بشناسد .

امضاء ــ سرهنگ دوم رامسی‌نماینده سیاسی مقیم درعربستان عثمانی وسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه بریتانیا دربغداد

☆ ☆ ☆

ضمیمه ۲ شماره ۳۹۹

ترجمه نامه رؤساء مذهبی ایرانیهای ساکنین نجف ، بعنوان سرهنگ دوم رامسی ، مورخ ۷شوال ۱۳۲۶

اینجانبان مطالب ذیل رابرای استحضار دولت بریطانیا عرضه میداریم :

بطوریکه بوسیله تلگراف اطلاع حاصل‌شده است دولت روسیه دستورداده است که سپاهیان آن از سرحدات آذربایجان عبور نمایند و مشغول تدارکاتی هستند که سپاهیانی به تبریز اعزام دارند . هرگاه این مطلب صحت داشته باشد و هرگاه اعزام سپاهیان به‌بهانه محافظت‌اتباعشان میباشد کنسولهای دول‌بزرگ مقیم‌تبریزشاهد هستند که ایرانیان ساکن تبریز جداً ساعی بوده و هستند که اتباع خارجی را با کمال ادب و مهربانی محافظت نمایند ، و ما رؤساء روحانی ملت ایران دستورانی صادر نمودایم که آنها بایستی اتباع خارجی مقیم در ایران را محافظت نمایند و تا این زمان اهالی تبریز ابداً موجب سلب حقوقی از اتباع روس نشده‌اند تا حق مداخله‌ای بآنها بدهد .

ش ۵۹ **علماء بزرگ ایران ساکن نجف**

از راست بچپ : حاج میرزا عبدالله مازندرانی ـ حاج میرزا حسین ابن خلیل ـ
آخوند ملامحمد کاظم خراسانی

ولی هرگاه این عمل برحسب تقاضا و میل اعلیحضرت محمد علی شاه میباشد ، تمام دول بزرگ میدانند کـه ایران رسماً یك مملکت مشروطه است و شاه (یا روسها) حق ندارند برخلاف قانون اساسی که بامضای مرحوم مظفرالدین شاه و همچنین خود محمد علیشاه رسیده وبحفظ آن قسم یادکرده است اقدامی بنمایند وتنها مقصود ایرانیها درتبریز این استکه حق استقرارمجلس شورای ملی را بدست‌آورده واساس مشروطیت را محفوظ دارند وآنها یاغی ومتمرد نبوده وفقط حقوق حقه خود راخواستار میباشند. در اینصورت دولت روسیه چه حقی دارد که مانع ایرانی‌ها از مطالبه حقوق خود شده و درامور داخلی ایران مداخله نمایند ؟

هرگاه این واقعه صحت دارد ، این جانبان رؤساء مذهبی ملت ایران اعتراضات خود را نسبت باین عمل روسها کتباً بعرض دولت بریطانیا که بنیانگذار عدالت در بین تمام ملل میباشند رسانیده واز دولت مقتدر بریطانیا تقاضا مینمائیم که لطفاً بذل توجه نموده و برای رفع این تجاوز خلاف قانون و کلیه مداخلات دولت روسیه در ایران اقدام نمایند .

رؤساء مذهبی ملت ایران

مهرهای عبدالله المازندرانی - محمد کاظم الخراسانی و محمد حسین تهرانی ابن‌الحاج میرزا خلیل .

☆ ☆ ☆

شماره ۴۰۰ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سر نیکولسون بدسر ادواردگری (۴۴۶۰۴)

شماره ۳۰۹ تلگرافی سن‌پترسبورگ ۲۱ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع ایران

بعد ازظهرامروز ، مسیودوهارتویگ برای ملاقات اینجانب‌آمد . اومعتقد است هرگاه شاه را امیدوار سازیم که در صورتیکه بلافاصله برای انتشار قانون انتخابات بنحوی صحیح اقدام و مجلس را منعقد نماید ممکن است بعضی کمکهای مالی از

طرف دو دولت باو بشود، تردید او در بکار بستن اندرزهای این دوسفارتخانه ازبین برود.

این وام که چگونگی مصرف آن باید بشدت کنترل گردد، بعقیده مسیو دوهارتویگ نباید از ۴۰۰ هزار لیره تجاوز کند. مسیو دوهارتویگ فکر میکند، اگر چنین وامی داده شود، آنوقت میتوان بطور مؤثری برای برکنار نمودن آن چند نفر از اطرافیان شاه که بدتر از همه هستند، فشار وارد آورد. مشارالیه اطمینان دارد که ادامه وضع فعلی یا بد هرج‌ومرج منتهی خواهد شدکه درآنصورت ممکن است مداخله ما اجتناب ناپذیر بشود و یا اینکه شاه بعلت احتیاج مبرم خود، به‌آلمان روخواهد برد و برای بدست‌آوردن پول هرچیزی را واگذار وتسلیم بنماید.

گمان میکنم مسیو ایزولسکی هم دراین قسمت با مسیودوهارتویگ، همعقیده می‌باشد.

☆ ☆ ☆

شماره ۴۰۱ (تاریخ وصول ۲۱ دسامبر)

از سرگرالد لوتر به سر ادواردگری (۴۴۶۰۳)

شماره ۴۲۲ تلگرافی قسطنطنیه ۲۱ دسامبر ۱۹۰۸

وزیر امور خارجه بمن اطلاع داده است که بموجب تلگرامهائیکه از تهران دریافت نموده، عده پناهندگان درسفارت عثمانی آنطورکه درتلگرام شماره ۴۴۵ مورخ ۲۱ ماه جاری سربارکلی قید شده، تنها چهل تن نیستند بلکه متشکل از گروههای بزرگی ازملیون میباشند. سفیرترکیه پس‌ازمشورت با صدراعظم، باتوجه باینکه جان آن عده درخطرمیباشد، نتوانسته از پناه دادن به‌آنها استنکاف کند.

فصل بیست و چهارم

گزارش تلگرافی مورخ۲۲ دسامبر۱۹۰۸سر بارکلی ازتهران بلندن راجع به‌تذکاریه سیاسی دیگری که توسط دو سفارتخانه انگلیس و روس به دولت ایران تسلیم شده است و حضور مترجمین دوسفارتخانه نزد صدراعظم واستنباط‌آنان از رفتار صدراعظم که شاه در شرف تسلیم است ـ استفسار شاه ازسفارت روس‌که‌آیا اگراز اندرزهای این دوسفارت پیروی کند این دوسفارتخانه اورا تأمین خواهند داد؟ وجوابهائی‌که دراین زمینه بشاه داده شده است ـ موضوع اقدام برای خروج اشخاصی‌که درسفارت عثمانی پناهنده شده‌اند ـ گزارش مورخ ۲۳ دسامبرسر بارکلی به لندن راجع باظهارات شاه و کسب دستور از لندن در مورد « اطمینان‌کتبی » مورد تقاضای اعلیحضرت ـ تلگراف مورخ ۲۳ دسامبر ۱۹۰۸ وزیر امور خارجه انگلستان به سر نیکلسون سفیر انگلستان در روسیه راجع بموضوع دادن وام بشاه و اینکه دولت انگلستان درچه صورتی‌حاضر به‌چنین‌کاری‌خواهد شد ـ تذکاریه‌کمیته طرفداران ایران درلندن متشکله درمجلس عوام به سرادواردگری وزیرامورخارجه انگلستان راجع به اوضاع ایران وتلاش مردم برای‌تجدید حیات‌کشورشان‌که همدردی این‌کمیته را برانگیخته است واظهارنگرانی نسبت به‌بعضی‌جنبه‌های مقاوله نامه منعقده بین‌انگلستان و روسیه‌راجع بایران ومداخله متقابل‌آن دو دولت درامور ایران واظهارنگرانی ازاقدامات عمال روسیه وافسران روس درایران واینکه ایران را باید آزاد گذاشت تا امورخود را شخصاً وبدون اینکه بیمی ازمداخله بیگانگان داشته باشد بمیل‌خود اداره‌کند واظهارامیدواری به‌تجدید حیات ایران‌که درگروموفقیت مشروطه‌خواهان می‌باشد ـ گزارش تلگرافی۲۶دسامبرجورج بارکلی بلندن راجع باوضاع تهران و اظهار عقیده باینکه نمایندگان دوکشور انگلستان و روسیه تقاضای شرفیابی نموده و به اعلیحضرت گوشزد نمایند که تنها راه پایان دادن به اضطرابهای‌کنونی‌کشور برکنارنمودن صدراعظم ووزیرجنگ ازشورای مملکتی وتسریع در واگذارنمودن‌کارتهیه قانون انتخابات باشخاص صلاحیتداروا‌علان عفوعمومی درآذربایجان است ـ گزارش تلگرافی دیگر مورخ همانروز راجع به‌ضبط پول بانك شاهی توسط عین‌الدوله‌که هنوز این پول ازطرف دولت مسترد نشده وپیشنهاد اینکه اگردولت ایران بازهم نتواندبوعده‌خود عمل‌کند خانه عین‌الدوله درتهران‌توقیف شود ـ تلگرام وزیرامورخارجه انگلستان به‌سر نیکلسون سفیرانگلستان در روسیه راجع به‌فورمول تأمینی‌که بایستی‌بشاه داده شود واینکه نبایستی‌بصورت‌کتبی باشد ـ گزارش تلگرافی مورخ۲۷ دسامبر سر بارکلی بلندن مبنی براینکه کاردار سفارت عثمانی اطلاع میدهد که ملیون در رشت در عمارت نمایندگی کنسولی عثمانی پناهنده شده‌اند ـ گزارش مفصل سفیرانگلستان در روسیه مورخ۲۲دسامبر ۱۹۰۸ بلندن راجع باظهارات اسحق‌خان وزیرمختارجدید ایران در روسیه درباره اوضاع ایران وشاه واظهار امیدواری وی باینکه دو دولت انگلستان و روسیه بشاه اصرار نمایند که برای انعقاد مجلس اقدام‌کند واینکه احتیاجات اساسی فعلی ایران عبارت ازکمك مالی

و تجدید کامل تشکیلات وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی است - همچنین نقل اظهارات مسیو دوهارتویگ راجع باوضاع ایران واظهار نگرانی ازاینکه « مبادا ستارخان خودمختاری آذربایجان را اعلام‌کند» - گزارش مفصل دیگرسفیر انگلستان در روسیه مورخ ۲۵دسامبر راجع بملاقات محمودخان علاءالملك ایلچی مخصوص‌اعزامی ایران بروسیه واظهارات وی به‌سر نیکلسون درباره «خلافکاریهای مجلس سابق وعدم شایستگی وفساد و اغراض خصوصی نمایندگانش وفعالیتهای هرج ومرج طلبانه انجمن‌های سیاسی وآماده نبودن ایران برای داشتن تشکیلات انتخابی و نمایندگی » واینکه « وضع وخیم آذربایجان ناشی از جنبش آزادیخواهانه بطرفداری مشروطیت‌نبوده‌بلکه هرج ومرجی است‌که بدست یك راهزن بنام ستارخان و باکمك راهزنان قفقازی‌برپا شده‌است» واظهارات دیگری ازاین‌قبیل بطرفداری ازسیاست شاه وجوابهائی‌که سر نیکلسون بانظرغیرموافق به‌علاءالملك داده است - گزارش دیگرسر نیکلسون مورخ ۲۸دسامبر بلندن راجع‌به‌نطقی‌که مسیومیلوکف‌نماینده مجلس روسیه درمجلس «دوما» ایراد وبااشاره باوضاع ایران ازعملیات‌کلنل لیاخف به‌شدت انتقاد نموده وسیاست دولت روسیه را در ایران دوپهلو دانسته است و جوابیکه مسیو ایزولسکی دراین باب داده ومقاله‌ای‌که دراین قسمت در روزنامه موسوم به «روسیه» درج شده‌است -گزارش دیگرسر نیکلسون مورخ ۲۸دسامبر به‌سرادواردگری راجع بمذاکراتیکه بموجب دستورلندن راجع به‌اوضاع ایران بامسیو ایزولسکی نموده و اظهارات وزیرامورخارجه روسیه دراین باب بااشاره به‌خالی‌بودن خزانه ایران وآشفتگی دستگاه دولت و وجود مشاوران بدخواه مرتجع پیرامون شاه ونظریات پیشنهادی مسیو ایزولسکی دراین باب .

(تماماً درماه دسامبر۱۹۰۸مطابق ذیحجه ۱۳۲۶قمری ودیماه (جدی) ۱۲۸۷شمسی)
(مستخرجه از پرونده مجلد شماره ۴۱۶/۳۹ F.O.)

☆ ☆ ☆

شماره ۳۱۲ (تاریخ وصول ۲۳ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۴۷۴۱)

شماره ۴۴۶ تلگرافی تهران ۲۲ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع - شاه و مشروطیت

تذکاریه سیاسی دیگری دیروز ، توسط دو سفارتخانه تسلیم گردید تا نسبت به کوشش کاردار سفارت عثمانی برای مداخله درامور داخلی ایران پیش‌دستی شده باشد همچنین بدان علت که معلوم‌گردید شاه در تصمیم خود مردد ومتزلزل شده است . صدر اعظم دیروز مترجمان دو سفارتخانه را بحضور پذیرفت، مترجمان توصیه کردند تا شاه به شورائی که تشکیل شده با اضافه نمودن چند نفر شخص صلاحیت دار بدآن دستور دهدکه قانون انتخابات را تکمیل نماید، مقصود قانونی است‌که درتلگرام شماره ۳۶۶

مورخ ۸ نوامبر گزارش شد و شاه پیش از تظاهرات روز هفتم نوامبر قرار بود این قانون را منتشر کند. مترجمین از رفتار صدراعظم استنباط کردندکه شاه در شرف تسلیم است و صدراعظم تقبل کرد که تذکار سیاسی آنها را بشاه برساند.

شاه دیشب از سفارت روس استفسار کرد آیا اگر از اندرزهای ما پیروی کند، این دو سفارتخانه او را تأمین خواهند داد. ماهیت تأمینی که شاه خواستار آن است، روشن نیست ولی ما به مترجمین خود دستور دادیم‌که به اعلیحضرت اطمینان بدهندکه در صورت لزوم و اگر حمایت ما را خواستار گردد، از شخص او حفاظت خواهیم‌کرد. همچنین تازمانی‌که او بعنوان یك پادشاه مشروطیت، این‌کشوررا اداره‌کند، از حمایت و مساعدت ما برخوردار خواهد بود. چنانچه اعلیحضرت در این مورد تضمینی کتبی بخواهد مترجمین دستور دارند بگویند که نمایندگان دو کشور بدون کسب تکلیف از دولتین متبوعه خود، قادر بدادن آن نیستند.

انتظار میرود شاه بعد از ظهر امروز به مترجمین بار دهد. امیدواریم چنانچه شاه بنصایح ما عمل‌کند، تعهدی از اعلیحضرت بگیریم تا بتوانیم وسیله خروج آنهائی راکه اینك درسفارت عثمانی پناهنده هستند فراهم ساخته وبدین نحو نگذاریم که آن سفارتخانه نتیجه این اقدام را بحساب خودگذاشته و ادعا کندکه سفارت عثمانی شاه را وادار به انجام تعهدات خود نموده است.

✡✡✡

شماره ۴۱۳ (تاریخ وصول ۲۳ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۴۸۸۸)

شماره ۴۴۷ تلگرافی تهران ۲۳ دسامبر ۱۹۰۸

شاه به مترجمان دو سفارتخانه که دیروز آنها را بحضور پذیرفت، اظهار داشت میل دارد نمایندگان دو کشور بدانند که وی مصمم بودکه بمواعید خود عمل‌کند و در شرف انجام آن بود که عده‌ای از مردم با بست نشستن در سفارت عثمانی خواستند اورا مجبور باینکار کنند. اعلیحضرت مقید بود که چنین وانمود نشود که وی دراین باره عقب‌نشینی اختیار نموده است.

مستر چرچیل در پاسخ تقاضای شاه در زمینه تأمین همان اطمینان‌هائی که در تلگرام شماره ۴۴۶ دیروز اینجانب ذکر شده است ، برای شاه قرائت میکند . شاه پس از یادداشت نمودن این مطالب به فارسی، پیشنهاد کردکه این عبارت‌هم اضافه شود که مجلس شورای ملی اخیر در وظایف خود قصور ورزید، همچنین اضافه شودکه تا زمانی که بعنوان پادشاهی بر طبق قانون اساسی سلطنت نماید ، خانوادداش و مقام سلطنت او مورد تضمین میباشد .

مترجمین پاسخ میدهندکه اجازه ندارند بیش ازآنچه‌که گفته شدتضمینی بدهند. آنها درپاسخ تقاضای اینکه این تضمینات کتباً داده شود باعلیحضرت‌میگویندکه بایستی دراین مورد کسب دستور بشود چنین بنظر میرسد که شاه کاملاً حاضر شده است که از توصیه ما پیروی کند(به‌تلگرام شماره ۴۴۶ یاد شده دربالا رجوع‌فرمائید) وکتباً هم تعهد نماید تابوسیله آن‌بتوانیم پناهندگان درسفارت عثمانی‌را حاضر بخروج ازبست بنمائیم.

پس‌از پایان شرفیابی، شاه صدراعظم و وزیر جنگ را بحضور طلبید. صدراعظم بعداً در مورد این تعهد اشکالات بسیار تراشید لیکن ، سر انجام وعده کرد پیش‌نویسی که توسط دو مترجم ما تهیه شده و او آنرا امضاء کرده باشد، امروز برای وزیر خارجه فرستاده شود و طی آن اعلام خواهد شد که «اعلیحضرت همایون شاهنشاه تعهد میکنند که روز بعد از خروج پناهندگان از سفارت عثمانی ، دستخطی نسبت به تشکیل کمیته منتخبی توسط شاه و همکاری شورای کشوری صادر خواهند نمود تا قانون انتخابات را تدوین نمایند. »

این بیانیه را وزیر امورخارجه امروز به نمایندگان دو سفارتخانه‌نشان خواهد داد و سپس در نزد خود نگهمیدارد .

تصور میکنم دادن تضمینی در مورد حفظ مقام سلطنت شاه ایرادی نداشته باشد هرچند که حدس میزنم چنین چیزی مورد استقبال سفارت روس خواهد بود .

بهرحال ازدریافت دستورات‌شما درمورداطمینان‌کتبی‌که‌مورد تقاضای اعلیحضرت میباشد ممنون خواهم شد .

شماره ۴۱۵ (۴۴۸۸۵)

از سر ادواردگری به سر نیکلسون

شماره ۴۷۲ تلگرافی وزارت خارجه ۲۳ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع مالی و مشروطیت درایران: بامراجعه به تلگرام شماره ۴۴۰ مورخ۱۷ ماه جاری واصله ازتهران، چنانچه شاه باردیگرموضوع‌را مطرح‌کند، دولت‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان‌حاضرند آنرا بررسی‌کرده وتحقیق نمایندکه‌آیا برای‌آن دولت امکان دارد در تضمین مشترك منافع حاصله یك وام کاملاً تضمین شده شرکت کنند. ولی این دولت‌تنها هنگامی حاضربچنین‌کاری میشوندکه مسیو بیزو به‌دو سفارتخانه‌اطمینان‌بدهد که وی با مطالعه کامل موضوع معتقد است که چنین وامی ضروری و مطلوب میباشد. دولت انگلستان بهیچ وجه نمیتوانند ازاین حد تجاوز نمایند و تا موقعی‌که شاه قانون انتخابات را اعلام ننموده وتاریخی برای انتخابات تعیین ننماید، نمیتوانند اظهارنظری بنمایند. بهرحال، این دولت نمیتوانند این موضوع‌را مورد مطالعه قراردهند تااینکه تضمین قانع‌کننده‌ای داده شودکه ازوام دریافت شده بمنظور پیشرفت جریان مشروطیت استفاده خواهد شد.

این‌نظریات باید باستحضار مسیو ایزولسکی برسد وضمن دادن این‌اطلاع بدنامه شماره ۲۵۱ مورخ ده سپتامبر۱۹۰۸ مستر مارلینگ هم اشاره‌کرده و اضافه کنید، اگر چنین اقدامی بنظر مسیو بیزو عملی نباشد بعقیده ما بهتر است از موضوع وام صرفنظر کنیم حتی موقعیکه رژیم مشروطیت هم برقرار شده باشد.

✡✡✡

شماره ۴۱۶ (تاریخ وصول ۲۴ دسامبر)

از کمیته طرفداران ایران به سر ادواردگری (۴۴۹۲۹)

شماره ۶ تایمز چمبر آدلفی لندن - بدون تاریخ

آقای محترم

بنا بدستور مدیرعامل کمیته طرفداران ایران که روز۱۷ دسامبر درمجلس‌عوام

تشکیل گردید افتخار دارد تذکاریه‌ای که توسط مقامات اجرائی کمیته امضاء شده‌است حضورتان ارسال نماید .

با تقدیم احترامات - امضاء . آر . اچ - گره‌تون - دبیر افتخاری

ضمیمه شماره ۴۱۶

تذکاریه کمیته ایران بعنوان سر ادواردگری

آقای محترم

محترماً ازطرف کمیته ایران میل داریم توجه شما را به بعضی جنبه‌های اوضاع ایران‌که بنظر ما قابل نگرانی است، جلب‌کنیم . تلاش مردم ایران برای تجدید حیات کشورشان، همدردی ما را برانگیخته وتوجه مارا به روشی‌که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان نسبت به‌این تلاش مردم اتخاذ نموده‌اند، جلب نموده‌است خود شما این رویه را بعنوان سیاست عدم مداخله در امور ایران توجیه کرده و اظهار داشته‌اید که حفظ تمامیت و استقلال ایران ، یکی از هدفهای اصلی عهدنامه انگلیس و روس را تشکیل میدهد. مفصل‌ترین شرحی‌که در باره مقاصد و هدفهای بریتانیای‌کبیر و روسیه بموجب عهدنامه مزبور نسبت به روابطشان با ایران داده‌شده نامه‌ایست‌که در پائیز ۱۹۰۷ توسط نماینده ما در تهران برای وزیرخارجه ایران فرستاده شدکه رونوشت‌آن ضمیمه است.

اطمینانهائیکه ضمن آن درباره ماهیت سیاست هر دوکشور داده شده وحاکی‌از علاقه آنها باینست که ایران را باید آزاد گذاشت، تا امور خود را شخصاً وبمیل خود اداره کند بدون اینکه از مداخله بیگانگان هراسی داشته باشد موجب کمال رضایت خاطر ما گردیده است .

لیکن این‌حقیقت‌که‌بریتانیای‌کبیروروسیه مقاوله‌نامه‌ای‌را امضاءکرده‌اندکه مبین روش‌آنها نسبت به‌ایران میباشد ، ظاهراً هردوی این کشورها را مسئول عملی خواهد کردکه یکی ازآنها درایران انجام میدهد . مثلا اگر روسیه قرار شود در شمال ایران مداخله نمایدواگر-بطوریکه محتمل میباشد-یك چنین‌دخالتی نتیجتاً حوادث وخیمی ببارآورد ، بریتانیا بایستی سهم خود را دراین مسئولیت برعهده بگیرد. این امر یکی

ازجنبه‌های ناراحت‌کننده وضع کنونی ایرانست که اجازه میخواهد توجه شما را بدان جلب نمائیم .

یکی دیگرازجهات موجب نگرانی پس از امضای مقاوله نامه مزبورازاقدامات عمال روسیه وافسران روسیه درایران ناشی میگردد. درحال حاضرمیل نداریم ماهیت اینگونه عملیات را موردبحث قرار دهیم زیرا آنهائیکه مسؤل سیاست خارجی روسیه هستند منکر آن عملیات شده‌اند . امید واثق داریم که دولت روسیه اقدامات مؤثری بعمل آورد تا از تکرار این عملیات درآینده جلوگیری شود . درمورد افسران روسی که برای مقاصد تعلیماتی موقتاً دراختیار شاه‌گذارده شده‌اند بدیهی است‌که رفتار آنها درهرمنازعه‌ای‌که بین هواداران شاه ومشروطه‌خواهان روی دهدبایستی محدودبرفتاری جداً بی‌طرفانه باشد .

در مورد آینده کشور ایران ، با رضامنـــدی خاطر مستحضر شده‌ایم که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان باتفاق دولت روسیه ، بشاه لزوم انجام مواعیدش را بملت و اعاده مشروطیت ، تأکید نموده‌اند . اطمینان داریم که این روش بقوت خود باقی خواهد ماند وهیچیك از دوکشور تا زمانی‌که مواعید شاه عملی نگشته ، کمك مالی یا معنوی بایران نخواهند نمود .

تذکر این نکته را ضـروری میدانیم که نمایندگان مجلس باید بطور آزادانه انتخاب شوندواین مجلس بایستی نسبت بهامورمالی کشور بطورمؤثری، کنترل داشته‌باشد.

البته باین‌مطلب هم توجه دارندکه اعاده این امتیازات محتاج به‌اینست‌که همراه با یك عفو عمومی نسبت به‌مقصرین سیاسی باشد، چه بسیاری ازلایق‌ترین ومستقل‌ترین اعضای حزب مشروطه طلب ، درحال حاضر یا در حال تبعید بوده ویا در حال شورش و طغیان بسر میبرند .

درخاتمه اجازه میخواهیم عقیده خودرا اظهار نمائیم‌که امیدواری‌به‌تجدیدحیات ایران بسته و درگروموفقیت نهضت مشروطه‌خواهان است. هرگاه چنین جنبشی درمیان ملتی نظیر ایرانیان‌که بحد کمال با قریحه و استعداد میباشند مقرون به موفقیت گردد

میتوان گفت خود این عمل منشاء فوایدی با وسیع‌ترین مفهوم آن برای تمدن خواهد بود . معنافا ازنقطه نظر بریتانیای‌کبیر و روسیه هم نمیتوان محسنات یك چنین تحولی راکوچك شمرد چه ، تشکیل یك ایران مستقل و نیرومند که درجلگه وسیع بین هند ازیك سو وقلمرو روسیه ازسوی دیگر واقع شده‌است منشاء پیدایش هراختلافی را که از ایران سرچشمه میگیرد برطرف خواهد کرد .

با تقدیم احترامات - امضاء - ۱- لامینگتون - رئیس ۲- اچ- بی. لینچ رئیس‌کمیته اجرائی ۳- ادوارد براون معاون رئیس ۴ - ار - اچ . گره‌تون . دبیرافتخاری

☆☆☆

شماره ۴۲۵ (تاریخ وصول ۲۶ دسامبر)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری (۴۵۰۲۱)

شماره ۴۵۲ تلگرافی تهران ۲۶ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع - شاه ومشروطیت .

عطف بتلگرام شماره ۳۰۹ سرنیکولسون‌که طی تلگرام شماره ۳۶۴ مورخ ۲۴ دسامبر برای اینجانب تکرار فرمودید ، اثر اظهارات ماراجع به امکان پرداخت وام (موضوع تلگرام شماره ۴۴۰ مورخ ۱۴ ماه جاری اینجانب) تأثیرموقتی در شاه داشته وفکر نمیکنم که بتوانیم بر همین منوال پیش برویم. نمیتوانم از ابراز نگرانی نسبت باوضاع‌خودداری‌کنم . بطوریکه درك میکنم ممکن است هر لحظه خبر بسته‌شدن بازار را بشنوم واین‌کار بدست شاه بهانه خواهد داد تا اقداماتی برای جلوگیری ازآن بعمل آورد . گمان میکنم اکنون موقع آن رسیده است تا اقدامات سیاسی شدیدتری بعمل آوریم چه ، تاکنون نتیجه اندرزهای مداوم ما عملا هیچ بوده است .

معتقدم مناسب خواهد بودکه نمایندگان این دوکشور (انگلیس و روس) ازشاه تقاضای شرفیابی نموده وبه‌اعلیحضرت‌گوشزدنمایندکه تنهاراه پایان دادن باضطرابهای کنونی ، برکنارنمودن صدراعظم و وزیر جنگ ازشورای مملکتی است واینکه سریعاً

کار تهیه قانون انتخابات راکه بملت‌خود و به‌نمایندگان دوکشور وعده داده‌اند، باشخاص صلاحیتداری واگذار نمایندوعفوعمومی برای‌آن‌عده ازایرانیانی‌که اینك درآذربایجان بقیام مسلحانه پرداخته‌اند. اعلام دارند . بایستی بشاه‌گفته شود اگراین اقدامات عملی نگردد ، دو دولت انگلستان و روسیه اینطور استنباط خواهند نمود که اعلیحضرت قطعاً ازبکاربستن‌اندرزآنها استنکاف مینمایند ولذا دیگرکاری نداشته و واگذارمیکنند بخودایشان تا مسائل مورد اختلاف را با ملت خود بدون اینکه ازطرف این دو دولت اندرزی ومساعدتی بایشان بشود ، رفع وتصفیه نمایند .

ازآنجائیکه فرض میکنم دو دولت انگلستان و روسیه حاضر نیستند رویدای را که درتلگرام شماره ۳۹۴ مورخ ۲۳ ماه گذشته خود عنوان کردم ، بپذیرند این رویه راکه‌عرض شد پیشنهاد میکنم . فکرمیکنم درعین حال مطلوب است که این نکته را هم بطور وضوح برای شاه روشن نمائیم که چنانچه اغتشاشاتی در تهران درگیر شود ، بافسران روسی بریگاد قزاق فرمان داده خواهد شدکه خود آنها نباید درهیچ اقدامی شرکت‌کنند مگربرای حفظ جان ومال مردم و ازنفرات خودهم تنها برای انجام همین وظایف استفاده کنند .

فکرمیکنم چنین تذکارسیاسی شاه را برسرعقل می‌آورد. مسیوسابلین ازموضوع این پیشنهاد اطلاعی ندارد چه ، من چیزی باو راجع باین مطلب نگفتدام .

☆☆☆

شماره ۴۲۶ (تاریخ وصول ۲۶ دسامبر)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۴۵۰۲۲)

شماره ۴۵۳ تلگرافی تهران ۲۶ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع ـ اوضاع آذربایجان

مستروراتیسلاگزارش میدهد، که ملیون در زد وخوردهای‌خودکه چندروزاخیر درحوالی مراغه صورت‌گرفته است شکست خورده‌اند .

بیانیه‌ای‌که ادعا میشود توسط فرمانده نگهبانان ترك در مرز ارومید (رضائید)

صادرشده وحاکیست‌که ترکها آماده‌اند از مشروطه خواهان آذربایجان پشتیبانی‌کنند، بدتبریز آورده شده وشخصی‌که از ارومیه فرستاده شده ، آنرا بهستارخان رسانیده‌است.

مستروراتیسلا نمیتواند صحت واعتباراعلامیه‌را تصدیق‌کند وحامل این اعلامیه هم شهرت بدی دارد .

☆☆☆

شماره ۴۲۷ (تاریخ وصول ۲۶ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۵۰۲۳)

شماره ۴۵۴ تلگرافی تهران ۲۶ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : ضبط اموال بانك شاهی توسط عین‌الدوله - تعقیب تلگراف شماره ۴۴۳مورخ۱۹ماه‌جاری‌گرچه دولت ایران بمن وعده‌کرده بود پولیکه ضبط شده تاروز ۲۴ ماه جاری یا پیش ازآن پرداخت میشود ، هنوز این پول پرداخت نشده است . بنا باظهار صدراعظم این پول روز ۲۸ ماه جاری پرداخت میشود لیکن من نمیتوانم بفهمم که ازکجا این پول را بدست خواهند آورد . اگردولت ایران بازهم نتواند بوعده خود عمل‌کند ، پیشنهاد مینمایم‌که تقاضاکنم که اگر رئیس بانك شاهنشاهی در تهران باین نظر موافقت‌کند خانه عین‌الدوله درتهران توقیف شود .

☆ ☆ ☆

شماره ۴۲۸ (۴۴۸۸۸)

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۶۷۵ تلگرافی وزارت خارجه ۲۶ دسامبر ۱۹۰۸

موضوع : حفاظت از شاه (به‌تلگرام شماره ۴۴۷ مورخ ۲۳ ماه جاری سر بارکلی رجوع شود) معتقدم چنین تأمینی باید براساس فورمولی باشدکه وزیر مختار دولت ما درتهران طی تلگرام شماره ۴۴۶ مورخ ۲۲ ماه جاری خود ، پیشنهادکرده است ونباید بصورت کتبی داده شود چه ، اگرکتبی باشد ، ممکنست به مداخله درامور کشور تعبیر گردد و نیز ممکنست شاه ازآن سوءاستفاده کند . تضمینی که سال پیش دادیم ، شامل

حال خانواده شاه نمیشد لیکن اگر دولت روسیه خواهان این است که خانواده شاه هم باید مشمول گردند ، میتوانیم موافقت کنیم .

✡✡✡

شماره ۴۲۹ (تاریخ وصول ۲۷ دسامبر)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۴۵۰۴۷)

شماره ۳۱۶ تلگرافی سن‌پترسبورگ ۲۷دسامبر ۱۹۰۸

موضوع ایران : پیش‌نویس‌تلگرامی‌راکه طی‌آن اظهارنظرهای مسیوایزولسکی را درمذاکرات دیروزم درباره اوضاع ایران عنوان‌کرد، نوشته بودم برای وی‌خواندم. مسیو ایزولسکی اظهار داشت مفهوم کلی نظریاتش در تلگرامم صحیح نوشته شده است لکن‌ازمن‌خواهش‌کرد چندروزی صبرکنم تا اوپیشنهادهای خویش را مفصل‌ترودقیق‌تر برایم‌تشریح‌کند . باوپاسخ دادم ، مخابره تلگرام خود رابتعویق می‌اندازم اماخواهش کردم هرچه زودتر ممکن است نظریات خود را اظهار دارند تا برای شما ارسال دارم زیرا سربارکلی معتقد است اوضاع تهران بیش از پیش بوخامت میگراید .

✡✡✡

شماره ۴۳۰ (تاریخ وصول ۲۷ دسامبر)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۵۰۲۵)

شماره ۴۵۶ تلگرافی تهران ۲۷ دسامبر ۱۹۰۸

کاردارسفارت عثمانی‌بمن‌اطلاع داده است‌که ملیون دررشت درعمارت‌نمایندگی کنسولی عثمانی درآن شهرپناهنده شده‌اند .

✡ ✡ ✡

شماره ۱۶ (تاریخ وصول ۴ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر نیکولسون به سرادواردگری (۲۷۴)

شماره ۶۰۴ سن پترسبورگ ۲۲ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

اسحق خان وزیرمختار جدید ایران کـه بتازگی وارد شده است دیروز برای

ملاقات اینجانب آمد و درباره اوضاع ایران باهم صحبت کردیم . اسحق خان اظهار امیدواری میکندکه دو دولت (انگلستان و روسیه) همچنان به شاه اصرار خواهندکرد تا برای انعقاد مجلس اقدام نماید و امیدوار است کـه مجلس جدید از مجلس پیشین صحیح‌العمل‌تر و لایق‌تر باشد .

او گفت باستثنای چندنفری، نمایندگان مجلس پیشین صرفاً برای منافع شخصی خودکار میکردند و از این‌رو بیشتر تحت نفوذ محافل سیاسی‌که در پایتخت و سایرجاها تشکیل شده بود قرار داشتند . این انجمنها غالباً هیئتهای فاسدی بودند وحاضر بودند دربرابر دریافت پول قابلی، بهرکس‌که طالب یك‌مقام دولتی مهمی درمرکزیا درولایات بودکمك‌کنند. بنابا‌ظهار اسحق‌خان احتیاجات اساسی فعلی ایران‌عبارت ازکمك‌مالی وتجدید کامل سازمانهای وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی است .

وی معتقد است که این اصلاحات درواقع از انعقاد مجلس مهم‌تر است . اوفکر نمیکندکه شخص شاه میل‌ندارد برطبق اصول مشروطیت فرمانروائی‌کند لیکن درحال حاضرمشاوران بدخواه ومرتجع اورا احاطه نموده واز این‌روگمان می‌کند اگر صدر - اعظم وسپهسالار برکنارگردند بسیار سودمند خواهد بود . وی امیدوار است که بتوان از بازگشت ناصرالملك به‌ایران جلوگیری‌کرد . بعداً در همان روز مسیو دوهارتویگ برای ملاقات اینجانب‌آمد . نظریات اوهم راجع باوضاع ایران با نظریات اسحق‌خان تقریباً مطابق بود لیکن وی مفصل‌تر سخن گفت . وی معتقد است مسئله مشکل واقعی اوضاع ایران وضع خراب وپریشان مالی است وتا یك علاج فوری برای آن نشود این خطر وجود دارد که کشور دریك هرج ومرج کامل فرو رفته وبحرانی بوجود آوردکه هردو دولت انگلستان و روسیه ممکن است برای دفاع از منافع خود ناگزیر بمداخله شوند. وی‌قویاًعقیده دارد باید ازهرامکانی‌برای احتراز ازلزوم مداخله دراوضاع‌ایران خواه در آینده نزدیك یا دور استفاده نمود . این احتمال و امکان را نیز باید در نظر داشت‌که شاه ممکن است برای‌کمك مالی دست توسل بطرف‌آلمان دراز کرده و برای بدست‌آوردن‌کمك مالی راضی به‌دادن هرگونه امتیازی‌بشود. مسیودوهارتویگ بخوبی

میدانست که دولت انگلستان تا مجلس منعقد نگردد حتی برای یك لحظه هم فکر دادن کمك مالی را بخود راه نخواهد داد، اما مطمئن بود که اگر بشاه فهمانده شود که بمحض اینکه مواعیدی که داده است انجام و تحقق یابد دو دولت انگلیس وروس موضوع دادن کمك مالی را باو بررسی خواهند کرد، در اعلام قانون انتخابات و تشکیل مجلس سرعت بخرج خواهند داد . مسیو دوهارتویگ گفت نکته مهم این است که مشاوران شاه را بهتر از آنهائی که فعلا باو اندرز میدهند بدور شاه جمع کرد . وی گفت عده معدودی وجود دارد مخصوصاً ناصر الملك که برای تشکیل یك دولت مطلوبی صلاحیت دارند . مسیو دوهارتویگ قدری اظهار نگرانی میکرد که مبادا ستارخان خود مختاری آذربایجان را اعلام کند و باین جهت اظهار علاقه میکرد که شاه در اقدامات خود برای انعقاد مجلس نباید وقت تلف کند. او معتقد است اگر بمردم تبریز اطمینان داده شود که پارلمانی که برای شرکت وعضویت آن آنها خواهند توانست نمایندگان منتخب خود را بآن گسیل دارند اوضاع آذربایجان بفوریت اصلاح خواهد شد ولی تأخیر در این امر بسیار خطرناك میباشد.

مسیو دوهارتویگ سخت تلاش میکرد که مرا تحت تأثیر همکاریهای صمیمانه اش با سفارت انگلیس در امور ایران قرار دهد و گفت که جداً آرزویش این است که وجود تفاهم بین انگلستان و روسید سرانجام به تجدید استقرار رژیمی آزادیخواه و مشروطه در ایران منتهی گردد .

با تقدیم احترامات - امضاء - سرآتور نیکولسون

☆☆☆

شماره ۱۷ (تاریخ وصول ۴ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر نیکولسون به سر ادوارد گری (۲۷۵)

شماره ۶۰۵ سن پترسبورگ ۲۵ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

محمودخان علاءالملك ایلچی اعزامی مخصوص ایران بعد از ظهر دیروز برای ملاقات اینجانب آمد. او بمن اطلاع داد بامسیو ایزولسکی ملاقات کرده و اورا شخصی

خیلی سختگیر یافته است. همچنین گفت نتوانسته است بحضور امپراطور شرفیاب گردد زیرا اعلیحضرت حاضر نیستند آنهائی راکه بمناسبت درگذشت گراندوك الکسی ومیخواهند برای ادای تسلیت شرفیاب شوند بحضور بپذیرند . بدبختانه او پیش از اینکه خبر درگذشت مزبور به پایتخت ایران برسد طهران را ترك گفته بود .

محمودخان سپس بتفصیل بشرح خلاف کاریهای مجلس پیشین ایران پرداخت و درباره عدم شایستگی فسادواغراض خصوصی نمایندگانش وتصدی ومداخله درامور یکه از وظایف اجرائی دولت بوده‌است وسایرعملیات خلافش که سبب از دست‌رفتن اعتبارش درسراسر کشور گردید سخن‌سرائیهائی کرد .

گفت رویه عمومی مجلس و اغتشاشاتی که در دوره آن کشور را فراگرفت همراه با فعالیتهای هرج ومرج‌طلبانه انجمنهای سیاسی آشکارا نشان دادکه ایران برای‌داشتن تشکیلات انتخابی ونمایندگی براسلوب مدرن آمادگی ندارد. وضع وخیم آذربایجان بهیچ‌وجه ناشی ازجنبش آزادیخواهانه بطرفداری مشروطیت نیست بلکه هرج ومرجی است که بدست یك راهزن بنام ستارخان و با کمك راهزنان قفقازی برپا شده است . اعطاء یا عدم اعطاء مشروطیت درایران تأثیری درعملیات ستارخان و پیروانش نخواهد داشت .

محمودخان گفت البته شخص شاه بامشروطه موافق است وهمه ایرانیان نیك اندیش همین عقیده دارند لیکن او اظهار تأسف ازاین میکردکه دو دولت انگلیس و روس از طریق نمایندگان خود در طهران بشاه فشار میآورند که حتی پیش از برقراری نظم در دستگاههای‌دولتی که دستخوش آشفتگی شده‌است‌دراسرع وقت‌رژیم مشروطه برقرارکند.

احتیاج اولیه ایران این است که وضع مالی آن سروسامانی داده‌شود ودومین نیازمندی بسیار فوری آن تجدید سازمان همه دستگاههای دولتی است ، وقتی شعبات مختلف دولت اصلاح شود و دولتی صالح رشته امور را بدست‌گیرد آنوقت ممکن است مجلسی را منعقد ساخت بشرط آنکه اشخاصی صلاحیتدار برای تشکیل آن پیدا شوند .

وی‌گفت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درهند ودرمصر سیستم حکومت قابل

تحسینی برقرار کرده‌اند اما خودآن دولت معتقد نبوده‌است که موقع آن فرارسیده باشد که درهند یا مصر رژیم مشروطه‌ای براسلوب مدرن اروپائی برقرارگردد و حال اینکه ایران ازمصروهند بمراتب عقب‌تراست ما میخواهیم با شتابزدگی وپیش ازشالوده‌ریزی حسابی خانه‌ای را بنا کنیم. تجربه‌ایکه از مجلس پیشین بدست آمد همه افراد طبقه روشنفکر و بازرگان کشور را مأیوس کرد. روستائیان هم مفهوم مجلس را نمیدانند و ازاین رو علاقه‌ای هم بتشکیل آن ندارند.

اگر شاه را مجبورکنیم که قانونی برای انتخابات انتشار داده ومجلسی را منعقد نماید باردیگر کشور را دستخوش بی‌نظمی واغتشاش خواهیم‌کرد وآنوقت است که هردو کشور انگلیس و روس ناگزیر خواهند شد در امور داخلی ایران عملا مداخله‌کنند. وی‌گفت بخوبی میداندکه دو دولت انگلستان و روسیه هیچیك مایل نیستند این رویه را اتخاذ نمایند و درخواست میکردکه این دو دولت‌که اومیداندکمال میل وعلاقه را بخیر وصلاح ایران دارند مساعی خودرا در راه تحکیم وضع مالی بکاربسته و به دولت کمك مالی بنمایند وبرای اصلاح و تجدید سازمان همه شعبات دستگاه دولت پافشاری کنند. کمك و اندرز آنها دراین مواردبسیار ارزنده خواهد بود اما او نگران آن بود که اگراین دو دولت برسرچیزی‌که هنوز درایران وقت‌آن نرسیده وممکنست خطرناك باشد پافشاری‌کنند هدفهائی راکه‌آن دو دولت درنظردارند ازدست‌بدهند. آنچه دربالا توضیح گردید خلاصه‌ای از مطالبی است‌که محمودخان بمن گفت.

من در بین صحبتهایش حرفش را قطع نکردم زیرا میخواستم آنچه در دل دارد بگویداما وقتی‌بسخن خودپایان‌دادگفتم من بااین‌اظهاراتی‌که‌نمودیدنمیتوانم نظرموافق داشته باشم. اولاشاه به‌هردو دولت قول رسمی داده‌است‌که اقدامات معینی را انجام دهد و او تاکنون از انجام تعهدات خود خودداری نموده است. من باورنمیکنم‌که اکثریت مردم مخالف با مجلس باشند. برعکس اینجانب مطمئنم‌که آنها بشدت خواستار آنند و اگر مشروطیت برقرارنگردد اغتشاشات تجدید میشود. البته ممکنست مجلس‌گذشته نواقص‌بسیارداشته وخبطهائی‌مرتکب‌شده باشدلیکن‌یقین دارم درمیان‌طبقات‌تحصیل‌کرده

وبازرگان عده‌کافی اشخاصی‌که واجدشرائط نمایندگی هستندوجود داردو برای اشخاص لایق نظیر افرادی‌که درایران هستند کاملا امکان داردکه قانون انتخاباتی تدوین کنند که بازگشت آنهائی را که علاقمند به بهبود حال و پیشرفت وطنشان میباشند تضمین نماید. ولی اینها نکاتی است‌که اشخاصیکه درمحل ناظر امور هستند بمراتب بهتر از من میتوانند تشخیص داده وقضاوت نمایند. وگفتم آنچه من میتوانم بشما بگویم این است‌که انگلستان و روسیه هیچیك ازرویه‌ای‌که اینك پیروی میکنندمنحرف نخواهند شد، ازوی پرسیدم برنامه شماچیست، اوگفت‌که میخواهدگردش‌کوتاهی در پایتختهای اروپا بنماید. دراین‌موقع تازه واردی سخنانمان را قطع‌کرد وگفتگویمان پایان‌یافت.

با تقدیم احترامات - نیکولسون

☆☆☆

شماره ۱۹ (تاریخ وصول ۴ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۲۸۱)

شماره ۶۱۱ سن پترسبورگ ۲۸ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

مسیومیلیوکف‌طی نطقی‌که روز۲۵ ماه جاری درمجلس «دوما» ایرادکردباوضاع ایران اشاره نمود و در عین اینکه منکر نشد که وزارت خارجهٔ روسیه صحیحاً اقدام نموده است‌گفت سیاست روسیه درایران دوپهلو است و ازعمل‌کلنل‌لیاخف خیلی بشدت انتقادکرد. مسیوایزولسکی بمن‌گفت میخواسته است به‌آن نماینده پاسخ بگویدلیکن ازآنجائیکه نام او آخرین اسمی بوده که درفهرست تقدیمی به ریاست «دوما» قیدشده بوده‌است باو اطلاع میدهندکه اگر بخواهد به‌مسیومیلیوکف پاسخ دهد بحث ممکنست ازسرگرفته شده و مذاکرات بدرازا بکشد. ازاین رو از تصمیم خود صرف نظر میکند اما دستورخواهدداد مقاله‌ای در روزنامه «روسیه» درج شودکه پاسخی به‌انتقادات مسیو میلیوکف باشد روزنامه «روسیه» مقاله‌را منتشرکرده ودراین مقاله پس‌ازتشریح پایه و اساس عمل‌کابینه‌های لندن وسن‌پترسبورگ نسبت به‌ایران اظهار شده اگر تأخیری در

اجرای اصلاحات درایران رخ داده دولت ایران مسؤل آن است ونمیتوان آنرا بفقدان مساعی بریتانیای کبیر و روسیه نسبت داد. درمقاله مزبور اضافه شده است که گزارشهای حاکی ازاینکه روسیه درایران ازسیاست دوپهلوئی پیروی میکند مبتنی برتلگرامهای مغرضانه خبرنگارهای مخصوص میباشد و اساسی ندارد . درموردکلنل لیاخف روزنامه مزبور میگوید افسر مزبور قصد داردعلیه برخی ازجراید اقدامات قانونی بعمل آورد. او توضیح میدهد ازآنجائیکه درخدمت ایران میباشد ناگزیر است هرفرمانی راکه از شاه دریافت میکند بی‌چون وچرا اجرا نماید . روزنامه «روسیه» باظهاراتیکه ازطرف وزارت‌خارجه انگلیس درمجلس عوام شده‌است مبنی براینکه افسران انگلیسی همیشه در لیست افسران مشغول خدمت ارتش انگلستان باقی میمانند ولو اینکه در استخدام دولتهای بیگانه باشند اشاره نموده و آنرا دلیل آن ذکر میکندکه وضع کلنل لیاخف درتهران هیچ وضع استثنائی نیست .

متأسفانه باید بگویم اینگونه حملات به کلنل لیاخف در « دوما » نقض غرض میباشد و اخیراً احتمال برکناری او بسیارکاهش یافته است .

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ نیکولسون

✡✡✡

شماره ۲۰ (تاریخ وصول ۴ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۲۸۳)

شماره ۶۱۳ سن پترسبورگ ۲۸ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

بموجب دستورهائیکه بمن داده بودید روز ۲۶ ماه جاری درباره اوضاع ایران با مسیوایزولسکی صحبت‌کردم ویادداشتی راکه رونوشت‌آن‌بضمیمه تقدیم است بایشان دادم . مسیوایزولسکی‌گفت بطور بسیارجدی درباره استنکاف شاه ازانجام مواعید خود با فرستاده مخصوص ایران صحبت کرده زیرا نمیخواسته است که مشارالیه اینطور تصورکندکه دودولت (انگلیس‌و روس) قصدارندازخط‌مشی وراهی‌که درپیش‌گرفته‌اند

منحرف شوند یا اینکه کوچکترین اختلاف نظری بین کابینه‌های دو دولت وجوددارد . درعین حال مسیو ایزولسکی تردید داردکه آیا عاقلانه است که هنوز برسر تشکیل مجلس وغیره پافشاری کنیم بدون اینکه درعین حال به‌شاه و دولت ایران کمك نمائیم تا وضع خود را تحکیم نمایند .

هردو دولت با توصیه نمودن بشاه برای تشکیل مجلس وآنوقت رها کردن او بدون کمك و در وضعی که ممکنست بصورت بسیار خطرناك در آید ، مسؤلیتهای عمده‌ای برعهده میگیرند .

ما با اطمینان خاطر نمیتوانیم بگوئیم که تشکیل مجلس بخودی خودموجب اعاده نظم وآرامش میگرددیا چنین مجلسی ازمردانی معتدل وروشنفکر ولایق تشکیل خواهد شد . تجربه گذشته خلاف این را ثابت نموده وی از خطمشی و راهی که هماهنگ با دولت بریطانیا پیروی میکرده‌است عدول نخواهد نمودلیکن احساس میکندکه ما باید اقلاً یك خط مشی سیاسی پیش پای شاه قراردهیم وآنرا باکمك وتضمینهائی توأم نمائیم تا ترس ونگرانی شاه را ازبروز احتمالی وضعی مشابه وضع سابق که چیزی نمانده بود بقیمت جان ومالش تمام شود زایل گردانیم . مسیو ایزولسکی گفت خزانه ایران خالی است و دستگاه دولت بکلی در هم ریخته و آشفته است در حالیکه مشاورانی بدخواه و مرتجع پیرامون شاه راگرفته‌اند وشاه آشکارا نسبت بآینده خودبی‌اندازه نگران است. مسیو ایزولسکی فکر میکند میتوان اقدامی دراین‌مورد بدین شرح بعمل‌آورد : بشاه اطلاع داده شودکه باید عده‌ای ازمردان شایسته‌که توسط‌طبقه‌بازرگانان وطبقات محترم دیگر مردم انتخاب میشوند بشورای موجود بیافزاید واین شورا بایستی دراسرع وقت ممکن قانون انتخابات را تدوین کند .

شاه همچنین باید با دعوت اشخاص روشنفکری ازقبیل ناصرالملك و سعدالدوله درشورای خود وزارتخانه‌های خودراکاملاتجدید سازمان بدهدودست صدراعظم کنونی وامیر بهادرجنگ را ازکارهاکوتاه‌کند. اعلیحضرت باید از مسیو بیزو بخواهد بیدرنگ گزارشی درباره وضع مالی کشور تسلیم داشته واعلام داردکه تا چه حدوبچه نحومیتوان

آنرا ترمیم‌کرد . اگر مسیو بیزو پرداخت وامی را توصیه‌کند وهرگاه شاه پیشنهادهای بالارا عملا انجام‌داده‌باشد این‌دو دولت بایدآماده‌باشندکه دربرابر تضمین کافی درزمینه مصرف صحیح‌آن وامی پرداخت‌کنند. شاه بایدکتباً تعهد نمایدکه بمحض اینکه قانون انتخابات تدوین‌گردید، انتخابات را انجام‌داده ومجلس را منعقد نماید واگرشاه تصمیم جدی خودرا دراجرای پیشنهادات فوق‌الذکر قولا وعملا ثابت‌کند دو دولت بایدآماده باشندبه‌نحوی اطمینان خاطربشاه بدهندکه فکراونسبت به‌جان وآینده‌اش راحت‌باشد.

مسیو ایزولسکی خاطرنشان ساخت در یادداشتی که اینجانب باو داده‌ام دولت انگلستان شرط اصلی پرداخت وام را برقراری مشروطه تعیین نموده است و این امر ظاهراً علاج شدیدترین درد دولت را بآینده نسبتاً دوری محول مینماید. بدون داشتن پول حتی شروع به‌اصلاحات هم امکان‌ندارد وماشین مشروطیت را هم بدون پول نمیتوان بحرکت‌انداخت. اوگفت‌امیدواراست ازاظهارات صریحش‌رنجشی پیدانکنم امامعتقدبود که‌ما ملاحظات سیاست داخلی‌خودرا بیش‌ازحد درمسائل مربوط بایران‌دخالت‌میدهیم. انگلستان شاید قادرباشد وضع‌ایران‌را بامتانت بیشتروبردباری‌زیادتری نسبت بدروسیه تلقی‌کندزیراگرفتاریهای جدی‌تری‌درنواحی‌شمالی‌ایران ودرجوارمرز روسیه‌پدیدآمده ومنافع‌تجاری روسیه‌هم بیش‌ازمنافع‌بریتانیای‌کبیرصدمه می‌بیند. او رئوس برنامه‌ای‌را که احتیاجات ضروری ایران را مرتفع نموده وبشاه هم اطمینانی می‌بخشد تا دراجرای اصلاحاتی‌که دودولت مشتاق‌انجام‌آن هستند جدیت بخرج‌دهد برایم تشریح‌کرده‌است. بمسیوایزولسکی گفتم‌اینجانب مضمون‌این اظهاراتشان‌را به‌لندن تلگراف خواهم‌کرد وپیش ازمخابره‌تلگرام پیش‌نویس‌آنرا نزد ایشان خواهم فرستاد تادرآن حک‌واصلاحی که لازم بدانند بعمل آورند . لذا پیشنویس تلگرامی را که حاوی خلاصه پیشنهادهای ایشان بود برای مسیوایزولسکی فرستادم جواب ایشان این بود که تلگرام من مفادکلی اظهارات وی‌را دقیقاً بازگومیکند اما ممنون خواهد شد اگرآنرا فعلامخابره‌نکنم تااو بتواند شرح‌کاملتری درباره نظریات‌خود باطلاع اینجانب برساند واینکاررا ظرف۲ تاسه روز آینده انجام خواهد داد. قبل از نوشتن به‌مسیوایزولسکی تلگرام سربارکلی را از

تهران دریافت داشتم که طی آن ازاوضاع ابرازنگرانی کرده و نوشته بود بازارها ممکن است تعطیل بشود از این رو بدمسیوایزولسکی اطلاع دادم که مخابره تلگرام خود را بتعویق می‌اندازم ، اما امیدوارم هرچه زودتر ایشان نظریات خود را باطلاع اینجانب برساند تا مراتب را بلندن گزارش دهم زیرا تلگرامهای تازه‌ای که از تهران دریافت داشته‌ام حاکی است که اوضاع نه تنها بهبود نیافته بلکه بدتر شده و شاه بیش از پیش نشان میدهدکه میل ندارد که مطابق وعده‌های خود عمل نماید .

با تقدیم احترامات - امضاء - نیکولسون

✡✡✡

شماره ۲۲ (تاریخ وصول ۴ ژانویه)

از سربارکلی بدسر ادواردگری (۴۳۷)

شماره ۷ تلگرافی تهران ۴ ژانویه ۱۹۰۹

سفارت روسیه بنابراطلاعاتیکه از دربارکسب نموده معتقد است که درنظرگرفته شده افسران آلمانی را بعنوان مربی برای ارتش ایران استخدام نمایند وشاه در این زمینه با دولت آلمان بمذاکره پرداخته است. مسیوسابلین این موضوع را بدولت روسیه گزارش میدهد .

باشگاه ادبیات

فصل بیست و پنجم

گزارش سر بارکلی ازتهران بلندن مورخ ۴ ژانویه۱۹۰۹ راجع به‌ضبط وجوه بانك شاهنشاهی‌که میبایستی به‌تبریز فرستاده میشد ازطرف عین‌الدوله و خودداری وزیر مختار انگلستان و کلیه اعضای سفارت ازشرکت در دوضیافتی‌که صدراعظم و وزیرجنگ بافتخار کوردیپلوماتیك میدهند بمناسبت واقعه دزدی وجوه بانك شاهنشاهی - گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۴ ژانویه راجع باوضاع اصفهان و گزارش سرکنسول انگلستان در اصفهان نسبت به ورود دویست نفر دیگر از بختیاریها باصفهان و اینکه تا چند روز دیگر صمصام‌السلطنه وارد میشود واهالی شهرازصمصام بعنوان‌یك قهرمان ملی استقبال خواهند کرد و اینکه ضرغام‌السلطنه خودرا بعنوان والی شهر اعلام‌کرده‌است - تلگراف دیگر بهمان تاریخ از سر بارکلی راجع باوضاع اصفهان و اینکه عمارت حکومتی بدست اهالی شهر و دیگران‌تاراج وحاکم‌آنجا مستعفی شده وخانواده ظل‌السلطان ازگراهام سرکنسول انگلیس خواهش کرده‌اند آنها را تحت حمایت انگلستان قرار داده و پرچم انگلستان را بالای باغ شاهزاده ظل‌السلطان برافراشته وآنها بآنجاپناه برند - گزارش سرنیکلسون راجع بموضوع استیضاح مربوط به‌عملیات کلنل لیاخف وطرح آن درمجلس «دوما»که‌کمیته مأموررسیدگی باین استیضاح پس ازبررسی تشخیص دادکه « این موضوع نمیتواند مورد قبول دوما قرار گیرد » - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن مورخ ۱۸ ژانویه راجع باوضاع تهران که « از بد به وخامت بیشتر میگراید » و راجع باصفهان که صمصام‌السلطنه در آنجا خودرا مستقر نموده وشاه با وضع بی‌پولی خودمشکل است بتواند سپاهیانی باصفهان بفرستد و اگرهم بفرستد شانس موفقیت آنها خیلی‌کم وممکن است بعدازاینکه صمصام در اصفهان قدرت خودرا علیرغم شاه بدست آوردسایرعشایرهم مثل‌کلهردرکرمانشاه وقشقائی درشیراز به‌ایل بختیاری تأسی نمایند - گزارش دیگر تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۱۸ ژانویه ۱۹۰۸ راجع بانتشار اعلامیه صمصام‌السلطنه خطاب به‌اهالی اصفهان وتهدیدباینکه بختیاریها شهر را تخلیه وسه نفرعلماء بزرگ را همراه خود خواهندبرد وساکنان شهررا دربرابرسربازان شاه رهاخواهندکرد مگراینکه اهالی شهرظرف سه‌روز نمایندگان خودرا برای تشکیل یك مجلس قانونی محلی انتخاب نمایند - گزارش تلگرافی سفیر انگلستان در روسیه به‌لندن مورخ ۹ ژانویه ۱۹۰۸ راجع بمذاکراتیکه نسبت باوضاع ایران با مسیو ایزولسکی نموده وعقیده وی باینکه اگر دو دولت بخواهند باین وضع هرج ومرج پایان دهند باید دولت مرکزی را تقویت نموده و « برای جلوگیری ازتشکیل دولتهای مستقلی درتبریز واصفهان باید اقداماتی انجام داده شود» - گزارش تلگرافی سر بارکلی به لندن مورخ ۹ ژانویه راجع باوضاع اصفهان وجوابی‌که صمصام برای فرمانفرما فرستاده وهدف خودراکه طرفداری ازملیون میباشد تعیین نموده‌است و خواهش فرمانفرما از وزیرمختار انگلستان‌که به‌صمصام فشار بیاوردکه اصفهان را تخلیه نماید واینکه انتصاب مجددش بمقام

ایلخانی مشروط و بسته بانجام این کار است - گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی به لندن مورخ ۱۰ ژانویه حاکی از اینکه صمصام‌السلطنه ضمن ملاقات دیروز خود با سرکنسول ما در اصفهان « با احساساتی بسیار آشتی‌طلبانه اظهار داشته است اگر حقوق مردم اصفهان براساس مشروطیت تضمین و به او هم تأمین داده شود حاضر است از اصفهان عقب نشینی نماید» ــ تلگراف دیگر سربارکلی به لندن مورخ همانروز راجع به‌تفصیل سوء قصدی که بجان شیخ فضل‌الله مجتهدمعروف طرفدارشاه و زخمی شدن وی و دستگیری‌ضارب گردید- دستور تلگرافی وزیر امور خارجه انگلستان به سرجورج بارکلی مورخ ۱۰ ژانویه باینکه «بشاه اخطار نمائید اگر با اعزام فرمانفرما باصفهان جان اتباع بریطانیا را به‌خطر اندازد دولت انگلستان شخص اورا مسئول خواهدشناخت » - گزارش تلگرافی سر بارکلی ـ لندن مورخ ۱۲ ژانویه راجع بوصول اطلاعیه‌ای ازطرف وزارت امورخارجه به‌دوسفارتخانه‌های انگلستان و روسیه مبنی براینکه اعلیحضرت همیشه متمایل به‌اعطاء مشروطیت بوده‌اندلیکن اوضاع واحوال مانع این امر بوده و اینك معتقد شده‌اندکه لازم میباشد در زمینه برقراری یك رژیم مشروطه عقلائی تصمیمی اتخاذنمایند وچون بیم آن دارندکه این موضوع موجب اغتشاشاتی بشودپیشنهاد میکنندکه دو دولت درمقابل این اقدام یك تضمینی بایشان بدهند- گزارش مستراسمیت سرکنسول انگلیس در اودسا (روسیه) مورخ ۹ ژانویه ۱۹۰۹ بلندن راجع‌باینکه یك شخص انگلیسی محرمانه به‌نایب‌کنسول انگلیس در رستوف اطلاع داده‌است که «به‌مشارالیه با شرایط بسیار مساعدی پیشنهاد شده است که اسلحه بطور قاچاق از روسیه بایران واردکند و اوقویاً بوی توصیه میکندکه از قبول پیشنهاد مزبورصرفنظر نماید» ــ گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۱۳ژانویه راجع بحرکت عده‌ای بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ سوار بختیاری ازتهران باصفهان‌که ظاهراً مقصودشان تهدید خانه صمصام‌السلطنه میباشد- تلگراف دیگر سر بارکلی بتاریخ همانروز راجع باینکه بنا بگزارش سرکنسول انگلیس در تبریز سپاهیان شاه درجاده نزدیك جلفا عبورومرور را قطع مینمایند وظاهراً منظور شاه این است‌که با محاصره تبریز شهررا درقحطی آذوقه قرار دهد و جنگ اطراف سلماس و خوی جریان دارد - تلگرام وزیر امور خارجه انگلستان درپاسخ تلگرام سرنیکلسون سفیر انگلستان در روسیه حاکی ازاینکه دولت انگلستان با هرگونه دخالتی نسبت باوضاع تبریز یا اصفهان مخالف است و هنوز نظر ما در باره اینکه اعطاء مشروطیت عامل خیلی مؤثری دراعاده‌انتظامات میباشد عوض نشده هم‌چنین عقیده دارد که پرداخت پول به‌شاه درشرایط و اوضاع‌کنونی عملی نادرست و بمثابه مداخله در امور داخلی ایران است .

(ازتاریخ دسامبر ۱۹۰۸ مطابق ذیحجه ۱۳۲۶ و دیماه (جدی) ۱۲۸۷ تا تاریخ ژانویه ۱۹۰۹ مطابق اواخر ذیحجه ۱۳۲۶)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره ۴۱۶/۳۹ . F .O

✡✡✡

شماره ۲۳ (تاریخ وصول ۴ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۲۱)

شماره ۸ تلگرافی تهران ۴ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . ضبط وجوه بانك شاهنشاهی توسط عین‌الدوله .

مبلغ پانزده هزار تومان که در تلگرام شماره ۳ مورخ ۲ ماه جاری گزارش دادم توسط عین‌الدوله مسترد شده قسمتی از مبلغ سی هزار تومانی است که بایست بتبریز فرستاده میشد و توسط عین‌الدوله ضبط شده بود . خبر این سومین واقعه دست برد بعلت قطع ارتباط تلگرافی با تبریز امروز صبح بمن رسید . اینجانب یادداشتی برای دولت ایران خواهم فرستاد وطی آن درعین اینکه دولت را مسؤل این پیش‌آمدخواهم‌شناخت توقیف خانه عین‌الدوله در تهران را تقاضا خواهم نمود . صدر اعظم و وزیر جنگ در این هفته دوضیافت بافتخارکوردیپلماتیك میدهند ومن بآنها نوشته‌ام‌که بعلت این‌واقعه دزدی اخیر ، ناگزیر خود وکلیه اعضای سفارتخانه‌ام از شرکت مراسم مزبور خودداری می‌نمائیم .

✡✡✡

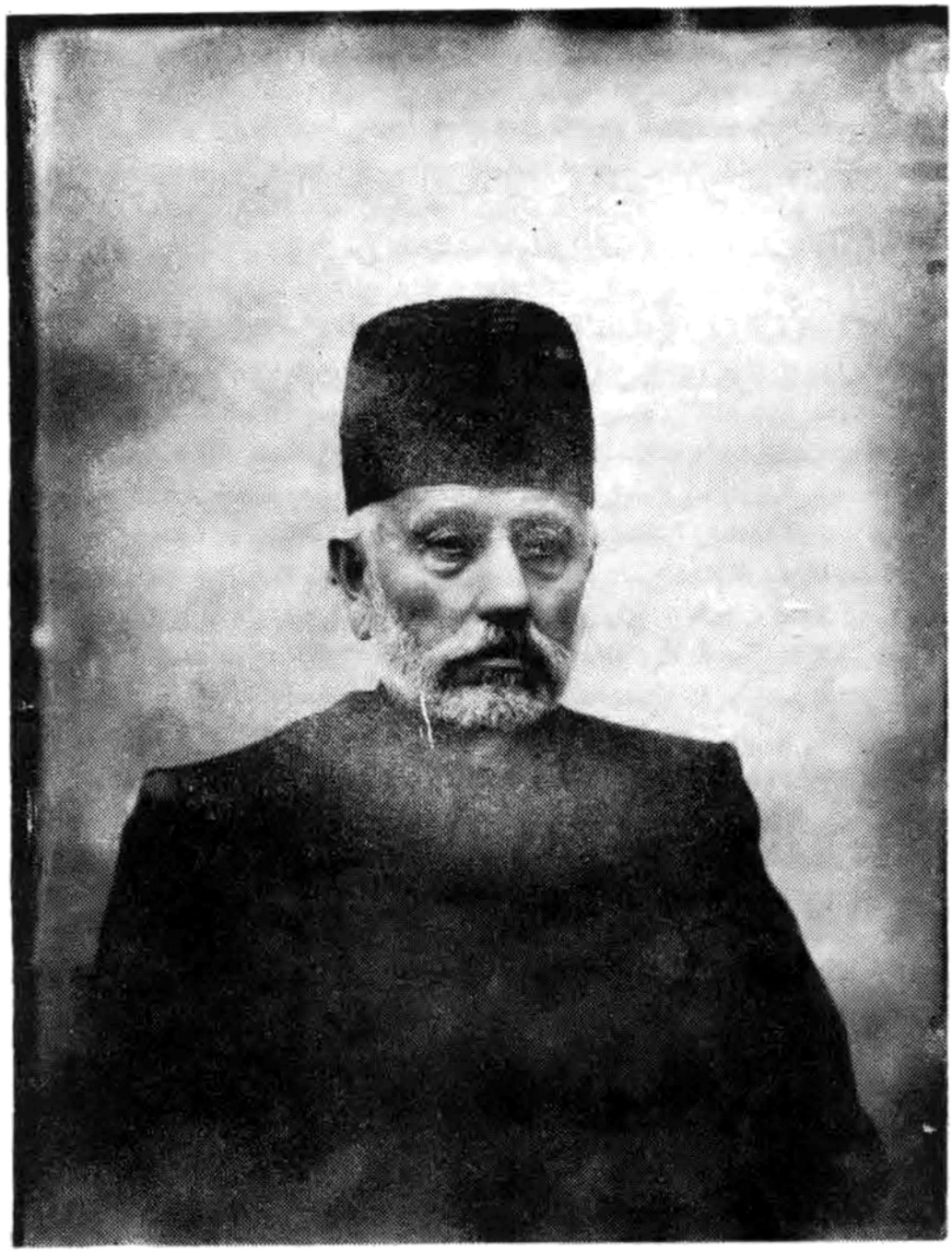
شماره ۲۴ (تاریخ وصول ۴ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۶۱)

شماره ۹ تلگرافی تهران ۴ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع اصفهان ـ سر کنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در اصفهان ضمن تلگرام دیروز خودگزارش میدهد طی زد وخوردهای پراکنده‌ایکه تمام مدت شب و روز ادامه داشته چندین سرباز کشته شده‌اند . والی درتلاش است سازشی با مخالفان خود بعمل‌آورد . گزارش شده‌است‌که بعد از ظهر در حدود ۲۰۰ تن دیگر از بختیاریها وارد شهر شده‌اند و اوائل شب‌کارگزار بمستر گراهام خبر میدهد که تا روز دوشنبه‌که صمصام‌السلطنه واردمیشود ضرغام‌السلطنه خودرا بعنوان والی شهراعلام‌کرده است . ساکنان شهر ازصمصام بعنوان یك قهرمان ملی استقبال خواهندکرد. گروهی از اتباع دهشت‌زده اقبال‌الدوله و قسمت اعظم دو هنگ پادگان در اوایل شب بداخل ساختمان سرکنسولگری هجوم آورده‌اند. مستر گراهام خبرمیدهدکه افراد مزبورتحت کنترول قرار گرفته‌اند .

✡✡✡

ص ۶۳ صمصام السلطنه بختیاری

شماره ۲۵ (تاریخ وصول ۴ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۴۶۹)

شماره ۱۰ تلگرافی تهران ۴ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع اصفهان ـ بموجب تلگرام سر کنسول ما عمارت استانداری بدست اهالی شهر و دیگران تاراج گشته والی استعفای خودرا فرستاده وقبول شده‌است. خانواده ظل‌السلطان از مستر گراهام خواهش کرده‌اند آنها را تحت حمایت انگلستان قرار دهد و درخواست کرده‌اندکه پرچم انگلستان بروی باغی که متعلق به حضرت والا میباشد برافراشته شود و آنها بآنجا پناه ببرند .

از مسیو سابلین خواسته‌ام که به سر کنسول خود دستور دهد با مستر گراهام در حمایت از خاندان ظل‌السلطان همکاری کند وخود به‌مستر گراهام دستور داده‌ام آنها را درحمایت خود بگیرد و اجازه دادم پرچم بریتانیا بالای باغ موردنظر افراشته شود .

✡✡✡

شماره ۲۸ (تاریخ وصول ۵ ژانویه)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری (۴۹۳)

شماره ۱ سن پترسبورگ ۱ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

استیضاح مربوط بهاقدامات کلنل لیاخف که‌طی نامه شماره ۵۵۰ مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۰۸ گزارش داده شد به‌کمیسیونی ارجاع گردید. کمیسیون مزبور موضوع را بررسی کرده وتشخیص داده‌که این موضوع نمیتواند مورد قبول «دوما» قرارگیرد . دلائلی که مبنای این تصمیم کمیسیون قرارگرفته بدین شرح است . بموجب ترتیبی که بین دولت روسیه و دولت ایران در تاریخ ۲۴ مه ۱۹۰۵ داده شده است افسران روسی در خدمت دولت ایران حقوق خودرا از دولت ایران دریافت میکنند وتعیین وظایف آنها برعهده وزارت جنگ ایران است . درنتیجه نه دولت روسیه ونه وزارت جنگ روسیه مسؤل اعمال افسران روسی درانجام وظایف خود نیستند . در مورد شکایت علیه کلنل لیاخف

مبنی براینکه وی فرمانی صادر کرده که قابل سرزنش میباشد پیشنهاد دهنده استیضاح مدرکی در تأیید ادعای خود اقامه نکرده و اتهام وارده با حقایقی که مورد رسیدگی کمیسیون قرارگرفته وفق نمیدهد .

با تقدیم احترامات - امضاء - ا . نیکولسون

☆☆☆

شماره ۵۲ (تاریخ وصول ۸ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۱۰۰۱)

شماره ۲۴ تلگرافی تهران ۸ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع ایران - نظر بتلگرام شماره ۳۶۸ مورخ ۲۸ ماه‌گذشته شما ، مسیو سابلین و اینجانب ازدادن تذکارات بیشتر بشاه خودداری‌کرده‌ایم اما عقیده براین است که اعلیحضرت در صدد این است که بار دیگر دستخط ضد مشروطیت مورخ ۲۲ نوامبر ۱۹۰۸ خودرا منتشرکند . ضمناً اوضاع از بدبوخامت بیشتری میگراید . اگر شاه در مورد اوضاع اصفهان از اندرز ما پیروی کرده بود یا حتی حال هم عمل میکرد امکان داشت که بتوان صمصام‌السلطنه را وادار به عقب نشینی کرد ، لیکن اعلیحضرت به‌یکدندگی کوته‌بینانه خود دراین موردهم مثل موارد دیگر باقی وهمان رویمرا ادامه میدهد .

تردید دارم‌که در وضع بی‌پولی خود بتواند باصفهان سپاهیانی بفرستد و اگرهم سپاهیانی بآنجا بروند شانس موفقیت‌آنها خیلی‌کم است . این موضوع غیرممکن نیست که بعدازاینکه صمصام دراصفهان قدرت را علیرغم شاه بدست‌آورد سایرعشایر هم مثلا کلهر در کرمانشاه و قشقائی در شیراز به‌ایل بختیاری تأسی نجویند . گرچه ممکنست خیلی دیرشده باشد تا بر برقراری مشروطیت و دادن‌کمك مالی بتوان از گسترش هرج ومرج جلوگیری‌کرد مع‌الوصف معتقدم بر قراری مشروطیت تنها راه امیدبخشی برای جلوگیری از وخامت اوضاعی است‌که پیش بینی عواقب‌آن بطوریقین امکان نداردلیکن ممکنست سبب تجزیه ایران گردد یا دست‌کم ملیون بر شاه مسلط شده و شرایط مورد

درخواست خودرا براو تحمیل نمایند. امیدوارم دستورات لازم هرچه زودتر بما ابلاغ گردد. بطوریکه کسب اطلاع کرده‌ام صمصام سعی دارد با ستارخان در تبریز تماس برقرار کند.

✡✡✡

شماره ۵۳ (تاریخ وصول ۸ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۱۰۰۲)

شماره ۲۵ تلگرافی تهران ۸ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع. اوضاع اصفهان ـ سرکنسول ما گزارش میدهد صمصام‌السلطنه اعلامیه‌ای خطاب بداهالی اصفهان منتشر وطی آن اعلام داشته است که بختیاریها شهر را تخلیه و سه نفر علماء بزرگ را همراه خواهند برد و ساکنان شهررا دربرابر شاه وسربازان او تنها رها خواهند کرد مگر اینکه اهالی شهر ظرف سه روز نمایندگان خودرا برای تشکیل یك مجلس قانونی محلی انتخاب نمایند. شهر توسط بختیاریها سنگربندی شده‌است. شاید اکنون که صمصام‌السلطنه ماهیت مشروطه‌طلبی خودرا آشکارکرده است برای اندرز دادن آشتی دیر شده باشد ولی به مستر گراهام اختیار داده‌ام چنانچه فکر میکند دیدن او برای آشتی مفید است با او ملاقات کند.

✡✡✡

شماره ۶۳ (تاریخ وصول ۹ ژانویه)

از سر نیکولسون به سرادواردگری (۱۱۸۱)

شماره ۱۰ تلگرافی سن پترسبورگ ۹ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع ایران ـ امروز با مسیو ایزولسکی ملاقات نموده و درباره اوضاع عمومی ایران که بدان میماند که سراسر کشور بحال تجزیه افتاده‌است با اوصحبت کردم. مسیو ایزولسکی جداً معتقد است تا آنجائی که ممکن باشد بایستی از دخالت در امور آن کشور خودداری کرد لیکن در عین حال بسیار مردد است که آیا به صرف برقراری مشروطیت نتیجه خوبی بدست می‌آید. بطوریکه درك میکنم عقیده واقعی او اینست که اگر دو دولت بخواهند به وضع هرج و مرج پایان دهند باید دولت مرکزی

را تقویت نموده وبدان کمک مالی بدهند تا سرپای خود بایستد . مسیو ایزولسکی اظهار امیدواری کرد که بتواند تا چهار شنبه آینده یادداشتی درباره اوضاع برای ما بفرستد و ازمن خواهش کرد تا دریافت یادداشت او نظریات وی را بشما تلگراف نکنم و ازاین رو خواهشدارم دراین باره اظهاری نفرمائید . تعطیلات عید میلاد (کریسمس) همه کار ها را دراینجا معوق ساخته است . مسیو ایزولسکی فکر میکند برای جلوگیری از تشکیل دولت های مستقلی در تبریز و اصفهان باید اقداماتی انجام داد و خوشوقت خواهد شد اگر بتوانید نظریات خودرا درباره اینکه با این دوشهر چگونه باید عمل کرد باستحضار ایشان برسانید .

✡✡✡

شماره ۶۵ (تاریخ وصول ۹ ژانویه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۱۱۱۶)

شماره ۲۷ تلگرافی تهران ۹ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : تقی‌زاده ـ تلگرامی از سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درتبریز دریافت نموده‌ام حاکی از اینکه تقی‌زاده از اروپا بآنشهر بازگشته است .

درپاسخ استفسار مستر وراتیسلا مبنی براینکه آیا نسبت به او مسؤلیتی دارد یا خیر گفته‌ام درنظر اینجانب بامراجعت تقی زاده تضمین مانسبت به‌جان ومال او ازدرجه اعتبار ساقط میشود .

✡ ✡ ✡

شماره ۶۶ (تاریخ وصول ۹ ژانویه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۱۱۷۴)

شماره ۲۹ تلگرافی تهران ۹ ژانویه ۱۹۰۹

درتلگرام‌های قبل‌راجع به‌اوضاع اصفهان به‌اسم ایلخانی اشاره‌کرده‌ام . صحیحتر آن این‌است که نام صمصام‌السلطنه را میبردم زیرا اکنون دریافته‌ام که چند هفته پیش

شاه اورا ازمقام ایلخانی‌گری عزل نموده است عملیات اخیراو شاید تا حدودی هم ناشی از عزل او باشد .

پاسخی‌که صمصام برای فرمانفرما فرستاده (بتلگرام شماره ۲۰مورخ۷ ماه جاری اینجانب رجوع شود) اعتراف صریح بآن است که وی هدف و جانب ملیون را اختیار نموده است، گرچه خود این مطلب اعتراف ضمنی بوفاداری بدولت میباشد . کاردار سفارت روس و اینجانب درخواستی ازفرمانفرما دریافت‌کردهایم تا بعد ازظهر امروز با ما ملاقات‌کند . شاهزاده نامبرده از من خواهش خواهدکرد که به صمصام فشار بیاورم اصفهان را تخلیه‌کند وانتصاب مجددش بمقام ایلخانی مشروط وبسته بانجام اینکاراست.

در حال حاضر با هماهنگی با کاردار سفارت روسیه اقداماتم را بدان محدود کرده‌ام‌که ازکنسولهای خودمان بخواهیم به‌صمصام اطلاع دهدکه برای حفظ انتظامات شهر اتکاء و اعتماد ما به‌او میباشد دستوراتی‌که به‌سرکنسول دراصفهان داده شده بودکه به صمصام اندرز بدهد که جواب خود را بفرمانفرما با روحیه مسالمت‌جویاندای بدهد بموقع خود صورت نگرفت تا درجوابی‌که صمصام داده بود تأثیر داشته باشد .

اجازه میخواهم به‌فرمانفرما اطلاع دهم‌که بدون اینکه دستورات تازه‌ای ازلندن دریافت دارم در صلاحیت خود نمی‌بینم که به صمصام توصیه بیشتری بنمایم . انجام خواهش فرمانفرما بمثابه کمك نمودن بشاه است که اکنون بدگمان میباشد که صمصام بوسیله ماتحریك شدهاست. لیکن ازسوی دیگراگر بختیاریها راهنمائی مارا بکاربندند که نا معلوم و مشکوك میباشد، ممکنست بتوان از تکرار حوادث تبریز و پیروی سایر عشایر از کودتای ایل بختیاری جلوگیری شود

***

شماره ۷۴ (تاریخ وصول ۱۰ ژانویه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۱۱۷۷)

شماره ۳۳ تلگرافی تهران ۱۰ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع ایران - صمصام‌السلطنه که سرکنسول ما دیروز ملاقاتی با او

فرمانفرما (شاهزاده عبدالحسین میرزا) ش ۶۴

داشت با احساساتی بسیار آشتی‌طلبانه و وفاداری کامل اظهار داشته است که اگر حقوق مردم اصفهان براساس مشروطیت تضمین گردد و باو هم تأمین داده شود حاضر است از اصفهان عقب نشینی نماید ولی اضافه نموده است که نمیتواند مردم اصفهان را بی‌یار و یاور رها کند واگر شاه هم علیه او نیرو بفرستد مردم اصفهان اورا تنها نخواهند گذاشت. اینجانب مراتب فوق را باطلاع فرمانفرما میرسانم . مستر گراهام گزارش میدهد یکی از پیشوایان ناراضی بنام «آقا نجفی» که از بیم عقوبت شاه با بختیاریها قطع رابطه کرده اصفهان را بقصد تهران ترک گفته است .

☆☆☆

شماره ۷۶ (تاریخ وصول ۱۰ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادوارد گری (۱۱۷۹)

شماره ۳۵ تلگرافی تهران ۱۰ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . سوء قصد بجان شیخ فضل‌الله . روز جمعه سوء قصدی علیه جان شیخ فضل‌الله مجتهد مرتجع معروف صورت گرفت . ضارب بعداً کوشید خودکشی کند . شیخ فضل‌الله فقط زخمی شد . بدنبال این قضیه عده‌ای دستگیر شدند غالب دستگیرشدگان محتمل است افراد بیگناهی باشند .

☆☆☆

شماره ۷۷ (۹۰۰)

از سر ادوارد گری به سر بارکلی

شماره ۱۷ تلگرافی وزارت خارجه ۱۰ ژانویه ۱۹۰۹

اگر شاه با اعزام فرمانفرما باصفهان جان اتباع بریطانیا را بخطر اندازد، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان شخص اورا مسؤل خواهد شناخت. مقتضی است این موضوع را بشاه اخطار نمائید .

☆☆☆

شماره ۸۳ (۱۱۶)

از سر ادواردگری به سر بارکلی

شماره ۱۸ تلگرافی وزارت خارجه ۱۱ ژانویه ۱۹۰۹

اقدام شما را درمورد تقی‌زاده‌که درتلگرام شماره ۲۷ مورخ ۹ ژانویه خود قید کرده‌اید تأیید میکنم . نسبت به نامه شماره ۲۹۸ مورخ ۱۹ نوامبر نباید از ادعای او حمایت‌کنید.

☆☆☆

شماره ۹۱ (تاریخ وصول ۱۲ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۱۶۳۲۱

شماره ۳۸ تلگرافی تهران۱۲ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . شاه و مشروطیت ـ اطلاعیه زیر امروز بفرمان شاه توسط وزارت امور خارجه برای دو سفارتخانه انگلستان و روسیه فرستاده شده است :

« اعلیحضرت همایون شاهنشاه همیشه متمایل بداعطاء مشروطیت بوده‌اند لیکن اوضاع و احوال مانع این امر بوده‌است اینك معتقد شده‌اندکه لازم میباشد تا درزمینه برقراری یك رژیم مشروطه عقلائی تصمیمی اتخاذ شود لیکن چون بیم آن دارند که این موضوع موجب اغتشاشاتی بشود پیشنهاد میکنند که دو دولت در مقابل این اقدام یك تضمینی بایشان بدهند »

اینجانب نتوانستم اطلاعات دقیقی درباره ماهیت تضمین موردعلاقه شاه از وزیر خارجه‌کسب‌کنم ولی بطوریکه استنباط‌کردم اعلیحضرت انتظار دارند این تضمین برای حفظ مقام سلطنت و دودمان ایشان باشد . وزیرخارجه اضافه کرد که در مورد مفاد و حدود تضمین مورد نظر و نیز جزئیات مشروطیت بعداً میتوان مذاکره کرد . جواباً بدعالیجناب اظهار داشتم‌که تردید دارم‌که بتوان چیزی صریحتر از اطمینانهائی‌که قبلا بوسیله نمایندگان این دودولت بشاه داده شده است تحصیل نمود (بتلگرام شماره ۴۴۷ مورخ ۲۳ دسامبر ۱۹۰۸ اینجانب رجوع شود .)

شماره ۹۲ (تاریخ وصول ۱۲ ژانویه)

از سر بارکلی بد سر ادواردگری (۱۶۲۵)

شماره ۳۹ تلگرافی تهران ۱۲ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : تلگرام شماره ۳۷ دیروز درباره مربیان نظامی آلمان - بطوریکه احساس میکنم مسیوسابلین نسبت به‌انکار و تکذیب شاه درهفته گذشته درباره استخدام افسران آلمانی مشکوك است . ولی روزپنجشنبه‌که شرفیاب خواهد شد دراین مورد از شاه استفسار خواهد نمود .

درمورد تلگرام شماره ۱۳ مورخ ۸ ماه جاری شما بطوریکه دستور داده بودید روزگذشته اخطار موردنظر را ابلاغ نمودم .

☆☆☆

شماره ۹۴ (تاریخ وصول ۱۳ ژانویه)

ازمستراسمیت سرکنسول انگلیس دراودسا بد سرادواردگری (۱۶۹۶)

شماره ۳ اودسا ۹ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخار دارم بداستحضار برسانم . مسترسنت‌کلیر نایب‌کنسول انگلیس در «رستو- اون - دون» روز ۳۱ دسامبر ۱۹۰۸ گزارش داد که « یك شخص انگلیسی محرمانه باو اطلاع داده است که بد مشارالیه با شرایط بسیار مساعدی پیشنهاد شده است که اسلحه بطور قاچاق از روسیه بایران واردکند و او قویاً بوی توصیه میکندکه ازقبول پیشنهاد مزبور صرف نظر نماید»

اینجانب به مستر سنت کلیر اطلاع داده‌ام که عمل وی در این مورد صحیح و عاقلانه بوده‌است و از اوخواهش‌کرده‌ام هرگونه خبرهائی دراین مورد یا درموردمسائل دیگر بدست آورد مفصلاگزارش دهد .

با تقدیم احترامات - امضاء - سی . اس . اسمیت

☆☆☆

شماره ۹۷ (تاریخ وصول ۱۳ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۱۷۶۵)

شماره ۴۱ تلگرافی تهران ۱۳ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اصفهان ـ دیروز بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ سواربختیاری همراه با سران‌خود تهران را بقصد اصفهان ترك گفتند. بطوریکه‌کسب اطلاع نموده‌ام مقصودآنها اینست‌که خانه صمصام‌السلطنه را تهدیدکنندلیکن مجموع اطلاعاتیکه بدست‌آمده نشان میدهد که خیلی بعید است آنها با صمصام بخصومت برخیزند معاون شاهزاده فرمانفرما امروز رهسپار اصفهان خواهد شد .

☆☆☆

شماره ۹۸ (تاریخ وصول ۱۳ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۱۷۷۷)

شماره ۴۲ تلگرافی تهران ۱۳ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع آذربایجان ـ بموجب تلگرام مستر وراتیسلا سرکنسول ، سپاهیان شاه در جاده نزدیك جلفا عبور ومرور را قطع مینمایند . بسته پستی اخیریکه از اروپا رسیده بود بوسیله سربازان‌گرفته وبرده شده است . ظاهراً منظورشاه اینست‌که با محاصره تبریز شهر را درقحطی غذا قراردهد مواد سوخت تقریباً نایاب شده وقیمت همه اجناس روبترقی است. دراطراف سلماس‌وخوی جنگ جریان دارد. همین‌اطلاعات برای مسیو سابلین رسیده و او قصد دارد از دولت متبوعه خودکسب دستورکند .

☆☆☆

شماره ۱۰۰ (۱۱۸۱)

از سر ادواردگری به سر نیکلسون

شماره ۳۸ تلگرافی وزارت خارجه ۱۳ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع ایران ـ بازگشت بتلگرام شماره ۱۰ مورخ ۹ ماه جاری شما ـ دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان با هرگونه دخالتی نسبت بداوضاع تبریز یا اصفهان

مخالف است . هنوز این نظریه ما در باره اینکه اعطاء مشروطیت عامل خیلی مهم و مؤثری در اعاده نظم میباشد عوض نشده و ممکن‌است‌که اغتشاشات درآن دو شهر برای عملی شدن اعطاء مشروطیت تأثیر کلی در شاه بنماید . تا زمانیکه شاه در دولت خود اصلاحاتی بعمل نیاورد هیچ بهبودی واصلاحی‌که قوام و دوامی‌داشته باشد متصور نیست و درعین اینکه هر پیشنهادی‌که توسط دولت روسیه داده شود باکمال دقت مورد بررسی دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان قرارخواهدگرفت این‌دولت عقیده دارندکه پرداخت پول به شاه درشرایط و اوضاع‌کنونی‌عملی نادرست بوده وبمثابه مداخله درامور داخلی ایران است . چه احتمال میرودکه ازاین پول بمنظور منکوب نمودن جنبش‌ملی برای مشروطه‌خواهی استفاده گردد مضافاً همینکه پول مصرف شد اگر اوضاع از این‌هم بدتر نشود بهترهم نخواهد شد .

پاشگاه ادبیات

فصل بیست و ششم

نامه مورخ ۱۴ ژانویه ۱۹۰۹ سراف . برتی سفیر انگلستان درفرانسه به‌لندن راجع باینکه بنابخواهش وزیرمختار ایران درپاریس حاجی علیقلی‌خان را (مقصود سردار اسعد بختیاری است - ح . م) که بعنوان رئیس بزرگ ایل بختیاری معرفی شده و ظاهراً برای معالجه چشم بپاریس آمده است نزد خود پذیرفته و اظهاراتیکه مشارالیه بوسیله مترجم خود راجع باوضاع ناگوار ایران و عقیده خود را که شخصاً خواهان رژیم مشروطه است نموده و نظریاتی که سردار اسعد دراین باره داشته است درگزارش خود بلندن نقل نموده است واظهار سردار اسعد باینکه‌شاه بختیاریهائی‌را که درتهران هستند با خود موافق‌ساخته است تا با اصلاحات مخالفت کنند - گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۱۵ ژانویه راجع به‌شیوع این خبر بین مردم‌که بختیاریهائیکه ازتهران فرستاده میشوند بمحض رسیدن باصفهان شاه را ترك مینمایند - گزارش تلگرافی سفیر انگلستان در روسیه به لندن راجع به دریافت یادداشتی از دولت روسیه متضمن بعضی پیشنهادات راجع باصلاح اوضاع ایران و توصیه بشاه باینکه مشاوران خود را از میان اشخاص لایق وفعالی از قبیل سعدالدوله و ناصرالملك انتخاب و با کمك آنان قانونی برای انتخابات تدوین نمایند و پیشنهاد اینکه مبلغ دویست هزار لیره‌هم بعنوان وام بر اساس شرایط سال۱۹۰۶ دراختیار دولت ایران قرار دهند - گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۱۷ ژانویه راجع بگزارش تبریز حاکی ازاینکه ملیون در جنگهای شدید خارج از شهر تبریز غلبه پیدا کرده و ارتباط بین قوای عین‌الدوله و نفرات فرماندار مراغه را قطع نموده‌اند - گزارش مفصل وزیر مختار انگلستان ازتهران بلندن راجع باقدام اخیر شاه درتشکیل هیئتی بعنوان «شورای مملکتی» مرکب ازشصت نفرکه ازطرف خود شاه انتخاب میشوندکه (بجای‌مجلس شورای ملی) به‌امور مملکتی برسند و تدوین آئین نامه آن و اظهار عقیده سر بارکلی در گزارش خود باینکه «نظرشاه ازتصویب این شورا کوشش برای اغفال دوسفارتخانه است» واینکه «قسمت بیشتر اعضاء این شوراکه معرفی شده‌اند افرادی نادان ومرتجع میباشند ویك یا دونفر از افراد لایق ومستقل‌الرای‌هم جزوآنهاهستند لیکن‌گفته میشودکه افراد مزبور این‌شورا را یکنوع خیمه شب‌بازی تلقی‌میکنند» - ترجمه آئین‌نامه مربوط به«مجلس مشاوران مملکتی» وحقوق و اختیاراتیکه به مجلس مزبور تفویض شده‌است مشتمل بر۲۱ ماده بامضاء محمدعلی‌شاه - یادداشت مشترك وزیر مختار انگلستان و کاردار سفارت روسیه بعنوان « اعلیحضرت پادشاه ایران» مبنی براینکه درنظر نمایندگان آن دو دولت «تشکیل شورائی ازرجال سرشناس را بهیچ‌وجه نمیتوان بعنوان انجام مواعید اعلیحضرت تلقی نمود زیرا اعضای‌آن توسط مردم انتخاب نشده‌اند» -گزارش مفصل دیگر سرجورج بارکلی به‌لندن مورخ ۲۹دسامبر ۱۹۰۸ راجع بوقایع پس‌از تسلیم یادداشت مشترك نمایندگیهای دو دولت وحضور سعدالدوله در سفارت انگلیس باحضور کاردار سفارت روس و آوردن پیامی از طرف اعلیحضرت راجع

به‌تشکیل شورای مملکتی و انجام مواعید خود و استفسار اینکه «چنانچه اعلیحضرت حاضر گردد مطابق اندرز آنها عمل کند آیا دول متبوعه این دوسفارت وامی بمبلغ ۴۰۰ هزار لیره‌بشاه خواهندپرداخت یاخیر»وجوابهائیکه سرجورج‌بارکلی ومسیوسابلین به‌سعدالدوله داده‌اند و تفصیل شرفیابی مستر چرچیل ومسیو یارونسکی حضور شاه و مطالبی را که از طرف نمایندگان‌آن دو دولت‌بعرض رسانیده واظهارات اعلیحضرت درپاسخ آنها و توضیح اینکه « میخواهد باطلاع نمایندگان دو کشور برساند که وی مصمم است مواعید خود را عملی سازد ولی نمیخواهد اینطور وانمود شود که در نتیجه بست نشستن مردم درسفارت ترکیه او تسلیم شده است» واظهارات دیگر شاه درهمان جلسه و وعده اینکه تهیه قانون جدید انتخابات را به شورائی‌که جدیداً تشکیل شده محول مینمایند و اینکه مجلس شورای ملی جدید و مجلس سنا پیش‌از ماه محرم (که ۲۴ژانویه شروع میشود) بتوانند کار خود را شروع نمایند - تخلف شاه از قول وقراری که در جلسه شرفیابی مترجمان دو سفارت داده شده بود و تغییر لحن صدراعظم نسبت باظهارات سابق خود در جلسه بعد(ظاهراً در نتیجه اجتماع بزرگی‌که درخانه نایب‌السلطنه باشرکت وزیران و عده‌ای ازپیشوایان مذهبی تشکیل وگویا با دریافت متن سخنرانی مسیو ایزولسکی وزیر امورخارجه روسیه درمجلس «دوما» که توسط سفیر ایران در پترسبورگ فرستاده شد تغییر رای داده‌اند) و اظهار صریح وی به مترجمان دو سفارت‌که «دولت پارلمانی نمیتواند با موازین وقواعد مذهبی اسلام موافق و سازگار باشد» - تصمیم ملیون به بستن بازار و تبلیغات شدید ارتجاعی درباریان - موضوع پرداخت نشدن حقوق سپاهیان و آرزوی آنها به پیدا کردن بهانه‌ای برای چپاولگری .

(تماماً درماه ژانویه۱۹۰۹مطابق محرم ۱۳۲۷قمری و بهمن‌ماه (دلو)۱۲۸۷شمسی)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره ۴۱۶/۳۹ F.O.

شماره ۱۰۷ (تاریخ وصول ۱۵ ژانویه)

از سر اف برتی به سرادواردگری (۱۹۰۱)

شماره ۲۹ پاریس ۱۴ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

بنا به خواهش وزیرمختار ایران در پاریس امروز حاجی علیقلیخان که خودرا رئیس بزرگ ایل بختیاری معرفی نموده نزد خود پذیرفتم . همراه او یك ایرانی بود که اظهارات رئیس را ترجمه میکرد . او گفت برای معالجه چشمش بپاریس آمده و بعلت اوضاع ناگوار ایران در اینجا مانده است . برخی‌از بستگانش در تهران باسران قوم که در اصفهان میباشند همراه نیستند . او شخصاً خواهان رژیم مشروطه است . شاه بختیاریهائی را که در تهران هستند با خود موافق ساخته است تا با اصلاحات مخالفت

حاج علیقلی‌خان سردار اسعد بختیاری ن۶۵

کنند و عده‌ای از آنهارا باصفهان فرستاده است بامید اینکه بین طوایف بختیاری تفرقه ایجادکند و نظمی‌راکه بختیاریها با اشغال اصفهان برقرارکرده‌اند بهم بزند. تازمانیکه مصادر امور فعلی بختیاری حاکم بر امور اصفهان باشند هیچگونه خطری جان و مال خارجیها را تهدید نخواهدکرد .

آنچه که مورد تقاضای مشارالیه بود این است وزیر مختار انگلیس در تهران اهمیت اتفاق وهمکاری بختیاریهای ساکن تهران‌را بابختیاریهای اصفهان‌برای پافشاری نسبت به برقراری رژیم مشروطه بدآنان تأکید نماید .

او میگفت اگر رژیم مشروطیت برقرار نشود نواحی جنوبی ایران دستخوش هرج و مرج خواهد شد و آنوقت است که انگلستان برای حفظ منافع خویش ناگزیر بدخالت خواهد شد .

به‌بزرگ خاندان بختیاری‌گفتم بطوریکه بایستی بدانند هدف تفاهم و قرار داد بین انگلستان و روسیه احتراز از دخالت در امور داخلی ایران بوده است . او جواب داد مگر اینکه شاه از رفتارکنونی خود دست بردارد ، دخالت بایدصورت گیرد و الا وضع ایران بدتر از بدتر میشود . علماء باهم اختلاف نظر دارند آنهائی که در تهران مخالف بادولت مشروطه‌هستند دراثردریافت رشوه‌بوده‌است‌که تحت نفوذ واقع شده‌اند. بیشتر علماء در سایر نواحی ایران طرفدار تغییر سیستم حکومت میباشند . او میگفت بختیاریها نسبت بدودمان شاه وفادار خواهند ماند بشرط آنکه اصلاحات صحیحی در سیستم حکومت مملکت صورت‌گیرد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـــ فرانسیس برتی

✡✡✡

شماره ۱۱۳ (تاریخ وصول ۱۵ ژانویه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۰۰۱)

شماره ۴۴ تلگرافی تهران ۱۵ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع اصفهان ـ پاسخ تلگرام شماره ۲۴ دیروز شما .

درتمام این مدت با مسیوسابلین ازنزدیك درتماس بوده‌ام . چند روزی است‌که

این مطلب موضوع صحبت مردم بوده است که بختیاریهائیکه از تهران فرستاده میشوند بمحض رسیدن باصفهان شاه را ترك مینمایند. عقیده مسیوسابلین درباره رفتار بختیاریها با عقیده من مطابقت دارد . قبلا لازم ندانستم اطلاعاتی راکه یك منبع بسیار محرمانه بمن داده بودوعقیده‌اورا تأییدمیکرد دراختیارایشان قراردهم ولی اکنون این اطلاعات را در اختیار وی قرار داده‌ام .

✡✡✡

شماره ۱۱۶ (تاریخ وصول ۱۷ ژانویه)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۲۱۴۰)

شماره ۱۷ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۷ ژانویه ۱۹۰۹

اوضاع ایران

روز سه شنبه رونوشتی از یادداشت دولت روسیه را که باین جانب رسیده است توسط شخصی بطورخصوصی خواهم فرستاد . این رونوشت بایستی پنجشنبه شب به‌لندن برسد. یادداشت مزبور با توضیحی درباره وضع عمومی آغاز شده و سپس به‌پیشنهاداتی باین شرح منتهی‌گردیده است :

۱ ـ بدون اینکه بنحوی از اصل سیاست عدم دخالت در امور داخلی ایران منحرف شویم بطریق دوستانه به‌شاه توصیه‌کنیم‌که مشاوران خودرا ازمیان اشخاص لایق وفعالی‌که قبلا ثابت نموده‌اندکه علاقمند هستندکشورشان را ازاین وضع دشوار نجات دهند انتخاب نماید ومخصوصاً سعدالدوله و ناصرالملك را نام ببریم .

۲ ـ به شاه علاقمندی خودرا نسبت به روی‌کارآمدن یك دولت منتخب نماینده ملی درایران‌که لزوم آنرا خود ایشان تشخیص داده است ابراز داریم بدون اینکه در موردتشکیل مجددفرم حکومتی را نظیرآنچه‌که درسال ۸ـ۱۹۰۷ وجودداشت‌پافشاری کنیم. به‌شاه‌توصیه‌کنیم که بدون تأخیر و با کمك آنان که در بالا نام برده شد و سایر اشخاصی شایسته قانون انتخاباتی تدوین نمایندکه بموجب‌آن مجلس مقننه جدیدی‌که

باعقاید وسنن تاریخی ومعتقدات مذهبی ایرانیان ونیز بابرقراری صلح ونظم درایران سازگار باشد تشکیل گردد .

۳ ـ درصورتیکه شاه بحدکافی ثابت نمایدکه تصمیم دارداز راهنمائیهای روسیه و بریتانیای کبیر پیروی نماید باو کمك نمائیم تا بتواند وام نسبةً قابل ملاحظه‌ای در خارج بدست‌آورد مشروط براینکه کمیته ویژه‌ای متشکل از مدیران بانکهای روس و انگلیس ومأمورین ایرانی تشکیل یابد و این‌کمیته باید مصرف وام مزبورراکنترل نموده ومراقب‌باشدکه‌وام درراه‌تأمین احتیاجات‌کشور مصرف‌گردد ونسبت به‌بودجه‌های مختلف دولت نظارت و درتجدید نظروتنظیم قوانین مالیاتی با وزیر دارائی کمك‌کند .

۴ ـ دولتین روسیه و انگلستان بمنظور اثبات احساسات مودت‌آمیز خود حاضر خواهند بودمبالغ ۲۰۰ هزارلیره بعنوان وام براساس شرایط سال ۱۹۰۶ دراختیاردولت ایران قراردهند تا بمصرف هزینه‌های فوری‌که انجام اصلاحات ایجاب مینماید برسد. (پایان پیشنهاد)

مسیو ایزولسکی از من خواست که نظریات خود را درباره پیشنهادهای دولت روسیه ابراز دارم‌گفتم، بطوریکه از قرائت ماده مربوط به‌تشکیل هیئتی بمنظور تدوین قانون انتخابات استنباط نمودم ذکری از اعضاء منتخب درتشکیل آن هیئت نشده‌است. مسیو ایزولسکی پاسخ دادکه او فقط ذکرکرده است «اشخاص شایسته» و از واردشدن بجزئیات احترازنموده است . من آنوقت اضافه‌کردم‌که بعقیده اینجانب پیش از اینکه موضوع وام خارجی را مطرح‌کنیم باید منتظروصول‌گزارش مسیو بیزوت باشیم . مسیو ایزولسکی‌گفت نسبت به‌وام خارجی فقط بعنوان امکان‌وام‌ذکرشده وشایدهم اصلاچنین وامی لازم نشود . من‌گمان میکنم ایشان‌کاملا مایل باشند که تا موقع دریافت گزارش مسیو بیزوت درباره وضع مالی تأمل نمایند ، گفتم اینجانب کاملا مطمئنم تا زمانیکه قانون انتخابات تدوین نگردد و تاریخ انتخابات و تشکیل مجلس تعیین نشود دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان فکردادن وام را بخود راه نخواهد داد .

پس از اینکه این اقدامات صورت عمل بخود گیرد آنوقت ممکنست دولت

اعلیحضرت پادشاه انگلستان این مسئله را مورد بررسی قرار دهند . مسیو ایزولسکی گفت وی توجه باین نکته داشته واین شرط را ذکر نموده است که **«چنانچه شاه بحد کافی ثابت نماید ... الخ»** وی بهتر دانسته است تعیین نکندکه چه دلایلی بحدکافی تصمیم شاه را ثابت مینمایدبلکه این موضوع را برعهده نمایندگانمان درمحل واگذار نماید . ما میتوانیم «کفایت ادله» را بموجب نظریه خودمان تعبیر نموده و هرشرایطی راکه مایل باشیم برای آن قائل بشویم . البته شاه باید پیش از دریافت پول حسن نیت خود را ثابت کند و مسیو ایزولسکی هم بهیچ وجه اصرار ندارد که پول را بیدرنگ پرداخت نماید . اینجانب توضیح دادم‌که آنچه راکه بایشان‌گفته‌ام فقط نظریه شخصی من پس ازقرائت اولیه یادداشت فوق‌الذکر میباشد . بایستی اضافه‌کنم که کابینه روسیه این یادداشت را مورد بحث قرارداده وتصویب نموده است .

شماره ۱۱۷ (تاریخ وصول ۱۷ ژانویه)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری (۲۱۴۱)

شماره ۱۸ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۷ ژانویه ۱۹۰۹

پیرو تلگرام شماره ۱۷ امروز در باره ایران . مطبوعات با انتشار حدسیات و شایعات‌ساختگی درباره جریاناتیکه بین دولتین انگلیس و روس‌نسبت به‌ایران میگذرد مسیوایزولسکی را ناراحت نموده‌اند . عالیجناب پیشنهادمینمایندکه اعلامیه‌ای دراین زمینه در یك زمان در سن پترسبورگ ولندن انتشار یابد و ایشان ممنون خواهند شد هرگاه متن این اعلامیه را شما تهیه و باینجانب تلگراف فرمائید بعقیده ایشان دریك چنین اعلامیه‌ای بایدیك نظرخیلی‌کلی ازدو دولت قید شده وروی موضوع عدم مداخله تکیه وتأکید گردد .

شماره ۱۱۸ (تاریخ وصول ۱۷ ژانویه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۲۱۴۴)

شماره ۴۶ تلگرافی تهران ۱۷ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع آذربایجان

پیرو تلگرام قبلی خود سرکنسول ما در تبریزگزارش میدهدکه ملیون درجریان

جنگهای شدیدتری‌که روز پیش درخارج از شهر درگرفت غلبه پیداکرده وتوانسته‌اند ارتباط بین قوای عین‌الدوله ونفرات فرماندار مراغه را قطع‌کنند .

✡✡✡

شماره ۱۲۰ (تاریخ وصول ۱۸ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۱۵۸)

شماره ۳۱۳ تهران ۱۵ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

درتلگرامهائیکه طی چندروزگذشته مخابره نمودم اقدام شاه را درتشکیل هیئتی بعنوان شورای مملکتی گزارش دادم و اینك افتخار دارم ترجمه آئین‌نامه مربوط‌بنحوه کار این شورا راکه صادر شده وبطورغیررسمی توسط وزیر امورخارجه برای اینجانب ارسال شده است بضمیمه ارسال دارم . در این سند درباره عده اعضای شورای مزبور چیزی ذکر نشده لیکن بطوریکه اطلاع حاصل شده است از شصت نفر مشاور تشکیل میشود و از اکثر آنها هم اکنون دعوت بعمل آمده است تا در جلسات شورا بطوریکه درمراسله شماره۳۱۰مورخ چهارم ماه جاری‌گزارش‌دادم شرکت‌کنند. بطوریکه ملاحظه میشود آئین نامه مزبور اختیارات عمده‌ای را به اعضاء این شورا تفویض مینماید . در واقع با فرض اینکه شاه در زمینه اصلاحات حاضر به همکاری باشد و با فرض اینکه این مشاوران هم با اطلاع و با شهامت بوده و از اختیاراتیکه بدانها داده شده حسن استفاده را بنمایند، ممکن است این شورا اثبات کند که در حال حاضر بهتر از مجلس نمایندگان ملت با احتیاجات متناسب و کشور سازگار میباشد ولی بدبختانه هیچیك از این شرایط وجود ندارد و دلیل قطعی موجود است‌که فکرکنیم نظرشاه از تصویب این شوراکوشش‌برای اغفال دوسفارتخانه‌است، والااومثل همیشه مایل‌نیست درحکمفرمائی درباریان‌که ازهنگام حوادث ماه‌ژوئن مورد نفرت این‌کشورگردیده تغییر مؤثری داده شود. بطوریکه اطلاع حاصل شده عده اعضای این‌شورا هنوزتکمیل‌نگردیده لیکن‌از شکل وترکیب‌کنونی آن بخوبی میتوان تصور نمودکه چگونه شورائی منظور نظر بوده

است. لزومی نمی بینم تا باارسال فهرست اسامی اعضاء این شورا مصدع شما گردم همینقدر کافی است بگویم قسمت بیشتر آن ازافرادی نادان ومرتجع تشکیل شده است بطوریکه مشاهده مینمایم یك یا دونفر ازافراد لایق ومستقل الرأی هم جزو آنها هستندلیکن بمن گفته شده است که افراد مزبور این شورا را یکنوع خیمه شب بازی تلقی میکنند . پیش ازاینکه علاءالسلطنه رونوشتی ازآئین نامه جدید باینجانب بدهد من وهمقطار روسی ام برای مسترچرچیل ومسیو بارانوسکی تقاضای شرفیابی کرده بودیم تاازشاه استفسارکنند که برای انجام تعهدات خودچه اقداماتی را در نظر گرفته اند. بطوریکه مستحضر هستید اعلیحضرت سعی کردندکه ببهانه کسالت از باردادن بآنها خودداری کنند . کاملا واضح بودکه مقصود دفع الوقت است، لذا همینکه آئین نامه مزبور صادرشد وما تشخیص دادیم که باید بدون درنگ شاه را روشن نمائیم که ما تشکیل شورای جدیدرا بمنزله انجام تعهدات ایشان تلقی نمیکنیم ، من و همقطار روسی ام تصمیم گرفتیم یادداشت مشترکی دراین زمینه برای اعلیحضرت بفرستیم . رونوشتی ازاین یادداشت که دیروز توسط وزیر امورخارجه به اعلیحضرت تسلیم شده بضمیمه ارسال گردید .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه ۱ شماره ۱۲۰

آئین نامه مربوط بمجلس مشاوران مملکتی

بنام خداوند متعال

ترجمه

(پس از ذکرمقدمه ای راجع بعلاقمندی شاه بعرفاه حال ملت)

بمنظور نشرعدالت وجلوگیری ازظلم وتعدی ومنع تخطی ازقوانین اسلام مجلسی در دربار بتاریخ اول ذیقعده ۱۳۲۶ (۲۶ نوامبر ۱۹۰۸) تأسیس شده است .

حقوق و اختیاراتیکه بمجلس مزبور تفویض شده است

ماده ۱ - نظارت نسبت به وزارتخانه ها با داشتن اختیار تحقیق وبحث در امور

آنها با اطلاع اعضاءکمیسیونی که ازطرف مجلس انتخاب شده و دارای اطلاع و بصیرت در رشته‌های مختلفه باشند .

ماده ۲ ـ نظارت نسبت به‌عواید ومخارج برطبق شرایط مقرر درماده ۱ .

ماده ۳ ـ هریك از وزراء بایستی دستوراتی نسبت به‌وزارتخانه خود نوشته وبه مجلس ارسال‌دارند، درصورتیکه دستورات مزبور به‌تصویب مجلس وهیئت دولت برسد توسط صدراعظم حضور شاه تقدیم میگردد تا درصورت تصویب توشیح شود .

ماده ۴ـ مجلس حق دارد درصورت لزوم وزراء را درمجلس احضارنماید وهرگاه وزیری نتواند حضور پیدا کند ممکن است معاون خود را بفرستد که در این موضوع توضیحات لازم را بدهد .

ماده ۵ـ ممکن است وزراء ازطرف مجلس بعنوان تجاوز وتخلف ازقوانین اسلام یا اخذ رشوه یا تقصیرات دیگر مورداتهام واقع شوند ، دراینصورت‌کمیسیونی ازطرف مجلس بایستی تشکیل شده و درحضورصدراعظم وبا اطلاع وزراء درآنموضوع تحقیق نماید. درصورت ثبوت ممکن است تنبیه وانفصال آن وزیر ازمقام سلطنت تقاضابشود.

ماده ۶ ـ دستورات مربوط به‌عواید مملکتی بایستی اول با اطلاع صدراعظم در مجلس‌مطرح‌گردد، مجلس حق داردنسبت بآنها تحقیق نموده وهراظهارنظری‌که راجع به خروج و تعدیل آنها دارد بوسیله صدر اعظم بمقام سلطنت بنماید تا تصمیم مقتضی اتخاذ گردد .

ماده ۷ـ مجلس مشاوران مملکتی برای مدت معینی درطی سال برحسب فرامین شاه افتتاح شده و تعطیل میگردد .

ماده ۸ـ اعضاء مجلس نبایستی مستخدم دولت باشند وچنانچه عضو مجلسی شغل دولتی اختیار نماید بایستی از عضویت مجلس استعفا بدهد تا دیگری بموجب فرمان همایونی بجای او تعیین‌گردد .

ماده ۹ ـ هرگاه مطلبی سرّی باشد صدراعظم و وزراء ملزم نیستندکه آن مطلب را بطورعلنی موردبحث قراردهند ومیتوان یك‌کمیسیونی از مجلس با اخذرأی انتخاب

نمود تا در آن موضوع مذاکره و بحث بنمایند .

ماده ۱۰ ـ تمام جلسات ومذاکرات مجلس علنی بوده و درحضور کلیه اعضاء آن بعمل می‌آید باستثنای مواردیکه درماده ۹ پیش‌بینی شده است .

ماده ۱۱ ـ اعضاء مجلس ممکن است عرایض و اظهارات لازم مربوط به مجلس را توسط صدراعظم بحضور شاه تقدیم دارند .

ماده ۱۲ ـ (راجع است به‌عرایض[1])

ماده ۱۳ـ (راجع است بدآزادی مطلق اعضاء مجلس ازاینکه نتوان آنهارا تحت اعمال نفوذ قرار داد)

ماده ۱۴ ـ اعضاء مجلس برای نطقها یا اظهاراتی که در طی مذاکرات مجلس مینمایند مورد تعقیب واقع نمیشوند جز درمواردی که برخلاف آئین‌نامه مجلس رفتار نمایند که درآنصورت بر طبق مقررات آئیننامه مزبور با آنها رفتار میشود .

ماده ۱۵ ـ (آزادی مطلق اعضاء مجلس در رأی دادن)

ماده ۱۶ ـ پیشنهادات راجع به اصلاح «دستورات» جدید[2] یا تغییر یکی از دستورات موجود ، جزو تکالیف وزراء مملکت میباشد . مجلس مشاورین مملکتی حق دارند تقاضای اصلاحاتی در دستورات جدید نسبت بمواد مربوط به وظایف معینه خود و یا تغییر دستورات موجود را بنمایند ولی آنها بایستی قبلاً بوسیله صدراعظم از مقام

۱ـ ماده ۱۲همچنین ماده ۱۳ در متن انگلیسی‌هم بهمین نحو بطور اختصار درپرانتز نوشته شده است . ح . م.

۲ـ **توضیح لازم** ـ درمتن انگلیسی(درماده ۱۶)کلمه«دستورات»Instructions بهمین نحو در میان «گیومه» نوشته شده و با گذاردن علامت مخصوصی در آنجا به یادداشت پاورقی اشاره شده است و در پاورقی‌هم در مقام توضیح مطلب چنین نوشته شده‌است :

((این‌کلمه «دستورات» ظاهراً مربوط است به آئین‌نامه حاضر و ازقرار معلوم بعنوان کلمه دیگری برای «قانون اساسی» Constitution استعمال شده است .))

تصور میرود درماده ۱۶ متن فارسی آئین‌نامه مزبورکلمه «دستورالعمل»که درنوشتجات سابق (این غلط مصطلح) متداول بوده استعمال شده بوده است و مترجم سفارت انگلیس در آنموقع آنرا به انگلیسی «Instructions» که معنی آن«دستورات» میباشد ترجمه نموده است ـ ح . م .

سلطنت کسب اجازه نمایند. هرگاه ازطرف شاه اجازه داده شد قبول یا رد آن بهیئت وزراء ارجاع میشود.

ماده ۱۷ ـ دستوراتیکه بوسیله هیئت وزراء مملکت تهیه میشود پس از مداقه و موافقت مجلس مشاورین مملکتی هرگاه فرمان همایونی برای اجراء آنها صادرگردید بموقع اجرا گذارده میشود. چنانچه دستورات فوق‌الذکر کلاً از طرف مجلس مردود واقع گردید[1]...

ماده ۱۸ـ هرگاه صورت دستورات مزبور ماده بماده درمجلس مشاورین مملکتی قرائت شده و اکثریت برای موافقت با آن ماده بماده رأی ندهند وهرگاه رأی اکثریت کمیسیون برای موافقت باآن بدست نیاید، آن دستورات بموقع اجراء گذارده نمیشود.

ماده ۱۹ ـ مدت معین برای خدمت اعضاء مجلس دو سال است و پس از انقضاء آن مدت تجدید انتخاب اعضاء برای دفعه دوم با فرمان شاه میباشد.

ماده ۲۰ ـ هرامتیازی که به اتباع داخله یا به اتباع خارجی داده شود باتصویب مجلس خواهد بود.

ماده ۲۱ ـ علاوه بر دستوراتیکه برای تعیین وظایف مشاورین مملکتی نوشته شده است مقررات داخلی مجلس با رأی اکثریت مجلس تهیه شده و بوسیله صدراعظم و هیئت دولت بمقام سلطنت تقدیم میگردد و پس‌از تصویب و توشیح اعلیحضرت همایون شاهنشاه بموقع اجرا گذارده میشود.

امضاء ـ محمدعلی شاه قاجار

ضمیمه ۲ شماره ۱۲۰

یادداشت مشترکی که به اعلیحضرت پادشاه ایران تسلیم شده است

نمایندگان بریتانیای کبیر و روسیه بارها به اعلیحضرت همایونی اندرز داده‌اند

---

۱ ـ در اینجا در متن انگلیسی ماده ۱۷ مترجم سفارت در آنموقع بعد از عبارت «ازطرف مجلس مردود واقع‌گردید» باگذاردن چند نقطه توی پرانتز نوشته است«بقیه عبارت بطوری مبهم و پیچیده میباشد که من (یعنی همان مترجم سفارت) نمیتوانم آنرا ترجمه نمایم.» ـ ح. م.

که مصالح اعلیحضرت وکشورشان دراین است که تعهدات خود را نسبت به انعقاد مجلس منتخبی از نمایندگان مردم که کراراً باین دو نماینده و نیز به ملت خود قول داده‌اند انجام داده و اتباع خود را هم که در تبریز مسلحانه قیام کرده‌اند مورد عفو عمومی قرار دهند . اینك این دو نماینده فوق‌الذکر محترماً بعرض اعلیحضرت میرسانندکه تشکیل شورائی از رجال سرشناس را بهیچ وجه نمیتوان بعنوان انجام مواعید اعلیحضرت تلقی نمود، زیرا اعضای آن توسط مردم انتخاب نشده‌اند و از این رو از پیشگاه اعلیحضرت تقاضا دارند آنها را مستحضر فرمایند که چه زمانی در نظر دارند مجلس موعود را منعقد فرمایند .

این دو نماینده ضمن این استفسار خود، ازاعلیحضرت همایونی اجازه میخواهند این عقیده راسخ خودرا تکرار نمایندکه انعقاد یك مجلس متشکل ازنمایندگان منتخب مردم و اعلام عفو عمومی تنها راه امید به پایان دادن این وضع تأسف‌آور کنونی کشور میباشد .

بتاریخ ۱۴ دسامبر ۱۹۰۸ امضاء جورج بارکلی - سابلین

✡✡✡

شماره ۱۲۹ (تاریخ وصول ۱۸ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۱۶۸)

شماره ۳۲۴ تهران ۲۹ دسامبر ۱۹۰۸

آقای محترم

از اقداماتیکه این دو سفارتخانه بعمل آورده‌اند تا شاه را بانجام مواعید خود و تجدید برقراری حکومت مشروطه وادارنمایند، مرتباً بوسیله تلگراف شمارا مستحضر گردانیده و اینك افتخار دارم این اقدامات را بنحو تسلسل طی این نامه گزارش دهم .

ضمن مراسله شماره ۳۱۳ مورخ ۱۵ ماه جاری گزارش شد که پس از انتشار مقررات مربوط بوظایف شورای جدید مملکتی من وهمقطار روسی‌ام یادداشت مشترکی بشاه تسلیم و اظهارداشتیم تشکیل این شورا که اعضای آنرا اعلیحضرت تعیین نموده‌اند

نمیتوان بعنوان انجام مواعید ایشان تلقی کرد . یکی دو روز بعد به سفارتخانه‌های ما خبر رسید که شاه در تصمیم خود مردد میباشد و روز شانزدهم ماه جاری سعدالدوله به همقطار روسی اینجانب پیغام داد که حامل پیامی از جانب اعلیحضرت برای دو سفارتخانه میباشد و برای روز بعد درخواست تعیین وقت ملاقات نمود .

سوابق سعدالدوله درگذشته بطوریکه مستحضرید بهیچ وجه پاك وبدون آلودگی نیست لیکن تصور میکنم چیزهای مذمومی که باو نسبت میدهند تا درجه زیادی هم از جهت کینه‌توزی دشمنانش میباشد. البته این امر حقیقت داردکه او تادرجه‌ای که حتی برای یك ایرانی غیرعادی میباشد در توطئه چینی نبوغ وتبحر دارد لیکن لااقل مردی است نیرومند و در حال حاضر صلاحش در این است که از ملیون جانبداری کند . ملیون هم با اینکه بدون تردید بدو اعتماد ندارند ولی او را یکی از افراد معدود این کشور میدانند که شهامت آنرا دارد که علناً با دسته درباری مخالفت کند . بعلاوه او تبریزی است و از این‌رو حائز شرایط جلب اعتماد تبریزیها میباشد .

ملاقات مزبور روز ۱۷ ماه جاری دراین سفارتخانه انجام شد . سعدالدوله گفت اعلیحضرت اخیراً باو اصرار میورزند که پست رئیس‌الوزرائی‌را قبول‌کند و او از قبول این‌مقام استنکاف ورزیده است مگر بشرط اینکه حکومت مشروطه از نو برقرار گردد و تنها چنین اقدامی میتواند کشور را نجات دهد . اعلیحضرت اینك با تشکیل رژیم پارلمانی نظر موافق داشته و بوی مأموریت داده است تا از این دو سفارتخانه استفسار کندکه چنانچه حاضر گردد مطابق اندرزآنها عمل‌کند آیا دول متبوعه‌این دوسفارتخانه وامی بمبلغ ۴۰۰ هزار لیره بشاه خواهند پرداخت یا خیر . مسیو سابلین و اینجانب توضیح دادیم‌که تحت رژیم کنونی پرداخت چنین وامی امکان ندارد. بنا بر این صرفاً انتشار یك قانون انتخابات کافی نیست. دولت پارلمانی باید آغاز بکارکند وتنها آنوقت است که امکان خواهد داشت درباره تضمینات کافی نسبت به مصرف صحیح چنین پولی بحث نموده و ترتیبی برای آن داد .

از کلماتی‌که سعدالدوله جسته گریخته بزبان آورد اینطور استنباط شد که شاه

ترس این را داردکه این تضمینها ممکن است متضمن اشغال ساختمانهای گمرك یا خاك کشور گردد ازاین‌روگفتم دولتین روس و انگلیس چنین فکری ندارند گرچه طبعاً باید برای پرداخت مرتب بهره پول تضمینی کافی سپرده شود .

چنین امری دولت ایران را ملزم میدارد تا بیدرنگ همه‌گونه تسهیلات در اختیار مسیو بیزوت قرار دهد تا وی بتواند اوضاع مالی کشور را مورد بررسی قراردهد زیرا تنها دراینصورت است‌که وی قادرخواهد شد به‌دولتین انگلیس و روس ارائه دهد که چگونه تضمینهائی لازم میباشد .

انجام همه این‌کارها وقت لازم دارد و دراین ضمن بهتر است‌که شاه درنمایاندن حسن نیت خود بمردم تأخیر رواندارد وسعدالدوله هم میتواند درصورت نیاز بحمایت و راهنمائیهای این دو سفارتخانه درمساعی خود برای وادارنمودن شاه به‌انتشار قانون انتخابات اعتماد داشته باشد ، هرچندکه ما نمیتوانیم خصوصیات یك حکومت مشروطه مناسب ایران را توصیف نمائیم . سعدالدوله پیش ازترك سفارتخانه بمن اظهار داشت که عده‌ای درنظر دارند در سفارتخانه‌ها بست بنشینند وحتی ممکنست‌که بازار تعطیل شود . من چنین پیش‌آمدی را بشدت مورد انتقاد قرار دادم و گفتم‌که اینکار ممکنست منجر به‌اغتشاشاتی شده و مانع اقدامات این دو سفارتخانه بگردد .

روزبعد مسترچرچیل ومسیو بارونوسکی بار دیگر با سعدالدوله ملاقات‌کردند و اوگفته بود که شاه را ندیده است لیکن پاسخ مارا برای اعلیحضرت فرستاده است . مسیو بارونوسکی یك طرحی از قانون اساسی و مشروطیت را که میگفت چندی پیش توسط گروهی از ایرانیان تنظیم شده است به سعدالدوله داد . هردو مترجمان این دو سفارتخانه این موضوع را روشن ساخته‌اند که نمیتوانند نسبت به متناسب بودن این طرح برای ایران اظهارنظرکنند جزاینکه بگویندکه طرح مزبور حاوی موادی است که باید اصلاحاتی درآن بشودتا موردقبول ملیون قرارگیرد. از آن روز از روی‌قرائن موجود مظنون شدم‌که طرح‌مزبور درسفارت روس و زیرنظر مسیو دوهارتویگ تنظیم شده‌است وقانون انتخابات‌که‌قسمتی ازآنرا تشکیل میدهد همان است‌که شاه میخواست

منتشر کند که آن تظاهرات قلابی ضد مشروطه خواهی در روز هفتم نوامبر در باغشاه براه افتاد . (بتلگرام شماره ۳۶۶ اینجانب رجوع شود) .

ما تصمیم‌گرفته بودیم مدتی از دادن تذکاریه به‌شاه خودداری‌کنیم و سعدالدوله را آزاد بگذاریم تا با نفوذهای ارتجاعی که شاه را محاصره کرده مبارزه نماید لیکن روز یکشنبه بیستم حوادثی پیش‌آمدکه بنظرمان مقتضی‌آمدکه‌اندرزخودرا به‌اعلیحضرت تجدیدکنم. چندروزی‌گزارشهای شومی‌شیوع‌داشت مبنی‌براینکه قراراست سفارتخانه‌های خارجی مورد اشغال پناهندگان قرار گیرد . خود اینجانب درخواستهای متعددی از محافل مختلف دریافت داشتم که تقاضا شده بود بآنها اجازه دهم در سفارت پناهنده شوند. بیشترسفارتخانه درهای خودرا بدقت بسته بودند. سفارت ترکیه بنحوچشمگیری از این امر مستثنا بود و غروب روز بیستم عده معدودی از ملیون درآنجا بست نشستند و روز بعد عده زیادی باین دسته ملحق شدند . تا آنجائیکه من اطلاع دارم تنها سفارتخانه دیگری که مردم را پناه داده است سفارتخانه اتریش بود که عده معدودی برای مدت‌کوتاهی در یکی از خانه‌های همجوارآن سفارتخانه جای داده شدند. شاید بی‌مناسبت نباشد اضافه کنم که وزیر مختار اتریش با بسیاری از امضاء کنندگان در خواستهای اخیر ملیون ارتباط نزدیك داشته است وگفته میشود درواقع یکی از این درخواستها را برای آنها تنظیم کرده است همچنین باید این مطلب را نیز یادآور شوم که‌کاردارسفارت ترکیه تنها نماینده خارجی بودکه ازپیشنهاد وزیرمختار اطریش نسبت بتشکیل‌کنفرانسی از رؤسای نمایندگیهای خارجی برای بررسی درخواستی‌که بعنوان شیخ‌السفراء باورسیده بود بی‌قید وشرط حمایت میکرد . (به‌نامه شماره ۳۱۵ اینجانب رجوع شود) عقیده براین بودکه شاه مستعد تسلیم‌گشته و واضح است‌که میل ما این‌بود که اگر تسلیم‌شود این تسلیم بایستی براثر اندرز و توصیه‌های این دو سفارتخانه تلقی گردد و نه براثر مداخله سفارت ترکیه ما ازاین‌روتصمیم‌گرفتیم تذکاریه خودرا تجدید نموده وسعی‌کنیم چنین‌اطمینانی ازشاه‌بگیریم‌که‌برای متفرق‌شدن بست‌نشینان‌کافی‌باشد.

لذا روزبیست ویکم مسترچرچیل ومسیو بارانوسکی از شاه درخواست شرفیابی

کردند تا بار دیگر از اعلیحضرت بخواهند که بدون فوت وقت تنظیم و انتشار قانون انتخابات موعود را شروع نماید. چون موفق به‌کسب اجازه شرفیابی نگردیدند تذکاریه خود را به صدر اعظم تسلیم نمودند و ایشان وعده دادند که اظهارات آنها را بعرض اعلیحضرت رسانیده و برای روز بعد اجازه شرفیابی برای آنها کسب کنند مستر چرچیل و مسیو بارانوسکی با این احساس که اعلیحضرت در آستانه تسلیم قرار دارد از نزد صدراعظم آمدند همان شب پیغامی ازطرف شاه به‌سفارت روس رسید که استعلام شده بود چنانچه شاه مطابق نصایح این دوسفارتخانه رفتار کند آیا این دو سفارتخانه بایشان تضمیناتی میدهند . همقطار روسی‌ام با من مشورت کرد و تصمیم گرفتیم چنانچه درشرفیابی بعدی شاه قول بدهندکه از نظریات ما پیروی نمایند مستر چرچیل ومسیو بارانوسکی شفاهاً اطمینانی بشرح ذیل بایشان بدهند :

« تازمانیکه اعلیحضرت صمیمانه وظیفه پادشاه مشروطه را ایفاکنند ازحمایت و مساعدت دو نمایندگان بریتانیای کبیر و روسیه برخوردار خواهند بود. و نمایندگان دوکشور درصورت لزوم وچنانچه ایشان تقاضانمایندحمایت ازشخص ایشان را برعهده میگیرند . ولی نمایندگان دوکشور ایمان دارند که بهترین تضمین در برابر خطریکه اعلیحضرت پیش بینی میکنند همان برقراری مجدد رژیم مشروطه و همکاری صمیمانه ایشان برای حسن جریان این رژیم است » .

این شرفیابی روزبعد پس ازاینکه یك هیئت مهمی بنمایندگی از جانب ملیون بار یافته و یك فتوائی از طرف علمای نجف درباره قانون اساسی همراه داشتند صورت گرفت . هیئت علمیه نجف ضمن این فتوای خود کوشیده بودند تا ماده بماده قانون اساسی‌را باتعالیم‌مذهبی‌اسلام منطبق سازند. مترجمان دوسفارتخانه شاه را درروحیه‌ای مساعد یافته بودند .

اعلیحضرت اظهارداشت میخواهدباطلاع نمایندگان دوکشور برساندکه وی مصمم است مواعید خودرا عملی سازد. ودرتمام این‌مدت قصدش همین‌بوده‌است ولی‌نمیخواهد اینطور وانمود شودکه درنتیجه بست نشستن مردم در سفارت ترکیه او تسلیم شده‌است .

سپس اعلیحضرت میگویند اگر بنا به اندرزهای دوسفارتخانه رفتار کند میخواهند بدانند که آن دو سفارتخانه حاضرند به ایشان اطمینان بدهند که رژیم پارلمانی بار دیگر منجر به اغتشاش و بی‌نظمی نخواهد شد، آنوقت مسترچرچیل اطمینان کتبی دو سفارتخانه را برای اعلیحضرت قرائت مینماید و ایشان فارسی آنرا یادداشت مینماید.

اعلیحضرت تقاضا میکنند که عبارت آن اصلاح گردد بنحویکه این اطمینان شامل تخت وتاج وخانواده اوهم بشود و جمله‌ای‌هم درنکوهش مجلس سابق بدان اضافه شود. مستر چرچیل میگوید آنها بیش از این صلاحیت ندارند چیزی بر آن اضافه نمایند. شاه میگویند که این اطمینان بطور کتبی بایشان داده شود و مستر چرچیل پاسخ میدهد چنین کاری پیش‌از اطلاع دادن موضوع وکسب دستور از دو دولت متبوعه امکان ندارد. دو مترجم سفارتخانه‌ها سپس بشاه توصیه میکنند تا بدون فوت وقت تهیه قانون جدید انتخابات را که وعده داده شده است به شورائی که جدیداً تشکیل شده محول‌نمایند، شاه میگویند تصمیم دارند همین اقدام‌را بنمایند وامیدوارهستند مجلس شورایملی جدید و مجلس سنا پیش از ماه محرم (که ۲۴ ژانویه شروع میشود) بتوانند کار خودرا شروع کنند. شاه درمقابل اظهارات و سعی دو مترجم ما برای تحصیل وعده کتبی‌که نتیجتاً بتوانیم پناهندگان در سفارت عثمانی‌را متقاعد سازیم که ازآنجا خارج شوند ظاهراً موافقت مینماید ولی میگوید قبلا باید صدراعظم را ملاقات کند. سپس اعلیحضرت ازاطاق خارج میشوند ربع ساعت بعد صدراعظم ووزیر امورخارجه بمستر چرچیل و مسیو بارانوسکی ملحق میشوند. صدراعظم اشکال زیادی برای دادن وعده کتبی پیش آورده ولی سرانجام ترتیب کار داده میشود و با رضایت شاه قرار میشود که تعهدی بهمان مضمون که مورد نظر ما میباشد بامضای صدراعظم تهیه و به وزیر امور خارجه داده شود تانماینده این دو سفارتخانه‌آنرا ملاحظه نمایند. پیش‌نویس این سند فی‌المجلس از طرف مترجمین دو سفارتخانه تهیه میشود بدین مضمون که یك روز پس از خروج پناهندگان از سفارت عثمانی شاه فرمانی صادر مینمایند مبنی بر اینکه کمیته‌ای‌که ازطرف اعلیحضرت تعیین شده و جزو شورای جدید میباشد مأموریت دارد

که قانونی برای انتخابات تهیه نماید گرچه این سند موعود درساعت مقرر نرسید ولی من و همقطار روسی‌ام صلاح دانستیم بکاردار سفارت عثمانی اطلاع دهیم که چنین تعهدنامهٔ خواهد رسید. وقتی بدیدن صدرالدین بیك کاردار سفارت ترکیه رفتم از این اطلاعی‌که باو داده بودیم از من تشکرکرد وقول داد که موضوع‌را به‌اطلاع پناهندگان که بنا بر اظهار وی عده آنها به دویست و هشتاد نفر رسیده است خواهد رسانید . ولی بیم آنرا داشت‌که این موضوع آنها را قانع نسازد. بهر تقدیر برای محفوظ بودن جان ومال آنها باید تضمین داده شود و این چیزی است‌که او میخواهد. صدرالدین‌بیك بمن اطمینان داد که وقتی نخستین افراد پناهندگان بسفارت وارد شدند وی یقین پیداکرده بود که جان آنها در خطر است و گفت تا روز بعد که مردم بسفارتخانه هجوم آوردند سوءظنی برایش پیدا شدکه هدف‌آنها یك‌تظاهر سیاسی است. این‌جانب باو خاطرنشان ساختم که با درنظرگرفتن شایعات مربوط به‌بست نشینی‌احتمالی میبایستی جانب‌احتیاط را از دست نداده و درهای سفارتخانه را بسته نگهدارد ، ولی بعداً که تحقیق نمودم مطمئن شدم‌که نخستین فردی که بسفارتخانه پناهنده شده بود بعقیده همگی جانش در خطر بوده است .

غروب روز پیش‌از عید میلاد مترجمان دو سفارتخانه بار دیگر بدیدن صدراعظم میروند تا نسبت بعدم انجام وعده‌ای‌که داده بود اعتراض کنند ، آنها متوجه میشوندکه رویه و اظهارات او با آنچه که در جلسه پیش نشان داده بود کاملاً تغییر کرده است . روز پیش اجتماع بزرگی درخانه نایب‌السلطنه عموی شاه باشرکت وزیران و عده‌ای از پیشوایان مذهبی وسایر مرتجعین عمده تشکیل شده ونتیجه این اجتماع این بوده‌است که نفوذ مرتجعین و احاطه آنها بر شاه و اطرافیانش بیشتر بشود ، و بطوریکه شنیده‌ام این افراد با دریافت منن سخنرانی مسیو ایزولسکی در مجلس «دوما» که توسط سفیر ایران درپترسبورگ فرستاده شده ولحن آن‌طوری است‌که این احساس‌را بوجود میآورد که دولت روسیه مقید نیست‌که شاه اندرزهای دو سفارتخانه را بکار بندد. باخیر، بیشتر تشویق شده‌اند .

همچنین ممکن است اقدام مادام دوهارتویگ که کوشش مینماید این خبر را شایع سازدکه همسرش تا ۱۵ روز دیگرمراجعت خواهدکرد اثرزیان‌آور خودرا داشته است . بهرحال صدراعظم هنگام ملاقاتش با مترجمان این دو سفارتخانه سرسختی و کله شقی‌گذشته را کاملا نشان داده وصریحاً مدعی میشودکه دولت پارلمانی نمیتواند با موازین مذهبی اسلام موافق و سازگار باشد . فقدان نتیجه رضایتبخش و محسوسی از تذکرات ما یأس‌آمیز است . اینجانب مطمئنم‌که دریك موقع توانستیم شاهرا تا مرحله تسلیم بیاوریم لیکن نفوذهای ارتجاعی‌که بطورکلی در وجود صدراعظم و وزیر جنگ مخمر میباشد از زور ما نیرومندترواقع شد. آیا خواهیم‌توانست سرانجام محمدعلیشاه را وادارکنیم‌که نقش یك پادشاه مشروطه را ایفاکند درهرحال تردیدآمیز بنظرمیرسد اما این نکته هم کاملا واضح است که تا نتوانیم این دونفر را دست بسر کنیم هرگز در تحصیل‌مطلوب خودموفق نخواهیم شدو رجاء‌واثق دارم‌که دستوراتیکه بموجب تلگرام شماره ۳۶۸ مورخ ۲۸ دسامبرشما باید انتظارآنرا داشته باشم بما اجازه خواهد دادکه درتذکاریه آینده خود ازاعلیحضرت مصراً بخواهیم که آنها را از جرگه مشاوران خود اخراج نمایند . اوضاع تهران هنوز خالی از اضطراب ونگرانی نیست .

بازداشتهای متوالی و متعددی‌که دراین چندروز اخیرواقع شده احساس وحشتی درمیان ملیون بوجودآورده است وچنانچه درهای سفارتخانه‌هاکاملا بسته نباشدبی‌شك همه آنها بویژه این سفارت مورد هجوم بست‌نشینان قرار خواهندگرفت . ملیون اینك به‌بستن بازارمتوسل شده‌اند و این اقدام خالی ازخطر نیست و در شرایط فعلی باتوجه بتبلیغات شدید ارتجاعی که توسط درباریان اجرا میگردد بیش از پیش مخاطره آمیز است ، ازطرف دیگر سپاهیان بسیاری درپایتخت هستندکه حقوق آنها پرداخت نشده وآرزو دارند برای چپاولگری بهانه‌ای بدست‌آورندبدینجهت ازلحاظ حفظ انتظامات عمومی‌کمال ضرورت دارد که شاه بدون تأخیر تسلیم بشود ولی گذشته از این موضوع گویا پیش‌آمد دیگری هم قریب‌الوقوع باشدکه میبایستی قبلا پیش‌بینی و در فکر آن بود . بطوریکه از بعضی اشخاص داخل انجمنهای ملیون‌کسب اطلاع کرده‌ام هیجانات

چندروز اخیر آمال و انتظارات حزب ملیون را واضح ساخته و در آینده‌ایکه دور هم نخواهد بود ممکن است خودرا باتقاضای قطعی آنها برای اعاده رژیم مشروطیت سابق بدون هیچ تغییری مواجه ببینم یك چنین تقاضای بعیدالحصولی کار ما را در برقراری آشتی بین شاه وملت مشکل‌تر خواهد نمود و نیز ممکن است مارا در وضعی قرار دهد که فرارازیك مسؤلیت پیچیده وپردردسری برای ما دشوار بشود. ما درهمه اندرزهای خود بشاه بمنظور محدود نمودن مسؤلیتهای خود تا حد امکان احتیاط بخرج داده و بطورکلی بشاه توصیه کرده‌ایم که رژیم مشروطه را ازنوبرقرار نماید و ازشرح مشخصات وجزئیات آن اجتناب نموده‌ایم . حال چنانچه ملیون تقاضای بعیدالحصولی دراین‌زمینه طرح نمایند آسان نخواهد بودکه ازمسؤلیت شانه خالی‌کنیم . منظورم این نیست که تقاضاهای آنها را تصدیق نمائیم بلکه این است که تعادلی بین این دو جبهه مخالف بوجودآوریم. نظر باین‌اوضاع واحوال بعقیده‌اینجانب هرگاه این‌دو دولت (انگلیس و روس) حاضر برای اجرای یك تاکتیك تهدیدآمیز نسبت بشاه باشند ، اینك وقت آن فرارسیده‌است . بطوریکه ازمسیوسابلین کسب اطلاع کرده‌ام مسیوایزولسکی درملاقات خودبا فرستاده مخصوص دولت ایران درسن‌پترسبورگ لحنی بکاربرده‌که ازآن استنباط شده است که روسیه ممکنست شاه را رها کند تا خود اختلافش را با ملت خود تصفیه نماید. کمترموردی ممکنست بقدر دانستن این مطلب‌که دولت روسیه مساعدت خودرا ازشاه سلب خواهدکرد مؤثر واقع‌گردد. روی این اصل بود که در تلگرام شماره ۴۵۲ خودجسارت ورزیده وپیشنهادنمودم‌که تهدیدی بدین مفهوم‌بایدمورداستفاده قرارگیرد.

با تقدیم احترامات ــ امضاء ـ ج ــ بارکلی

پاشگاه ادبیات

فصل بیست و هفتم

نامه محرمانه سر آرتورهاردینگ سفیر انگلستان دربلژیك مورخ ۱۵ ژانویه ۱۹۰۹ به وزیر امور خارجه انگلستان راجع به‌تفصیل ملاقات علاءالدوله در بروکسل و اظهارات جالب وی راجع باوضاع ایران وشاه درآنزمان ورجال درباری وغیره - معرفی علاءالدوله ازطرف سر آرتورهاردینگ درمقدمه نامه خود بعنوان والی سابق فارس « از طایفه قاجار است سرباز و نیرومند و در اداره‌کردن کارها به سبك قدیم جدی وقوی و بیشتر از تیپ اشخاص خون‌آشام است‌که همیشه حاضر به‌کشتن و دار زدن و زنده بگچ گرفتن راهزنان و چادرنشینان‌آشوبگر میباشد» - گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۱۱ فوریه ۱۹۰۹ راجع بارسال دعوتنامه تازه‌ای ازطرف عین‌الدوله برای مشروطه خواهان تبریز که « هیئتی بنمایندگی خود برای مذاکره صلح نزد وی اعزام دارند. » و تأکید اینکه برای ممانعت از مداخله مشترك انگلیس و روس مستقیماً با شاه سازش کنند - گزارش تلگرافی دیگرسرجورج بارکلی بلندن بتاریخ همان‌روز راجع باینکه عده‌ای از پارسیها «زرتشتیان» دریزد نزد نایب‌کنسول انگلیس پناهنده شده‌اند و عده‌ای از بختیاریها که ظاهراً اهالی تفت بآنها پیوسته‌اند درحوالی یزد مشغول چاپیدن مردم هستند - تلگرام سر ادواردگری بسفیر انگلستان در روسیه مورخ ۱۳ فوریه ۱۹۰۹ با اشاره به‌تلگرام شماره ۹۰ سرجورج بارکلی واظهاراینکه « ما معتقدیم هروامی‌که برخلاف مقررات قانون اساسی بشاه پرداخت شود ممکن است بعداً مورد اعتراض قرارگیرد» - نامه سرجورج بارکلی مورخ ۲۵ ژانویه ۱۹۰۵ و تعقیب تلگرام سابق راجع به تفصیل سوء قصدی‌که بجان شیخ فضل‌الله مجتهد معروف تهران شده و دستگیری ضارب او بنام عبدالکریم که پیش از دستگیری گلوله‌ای هم به‌گلوی خود زده و اورا بباغ شاه بردند وتفصیل دستگیری حسین‌خان نامی (که پس ازکودتای ژوئن گذشته(بمباران مجلس) درقلهك پناهنده شده و بعداً توسط مقامات دستگیر و برائردخالت این سفارتخانه آزادشد) بگمان دست‌داشتن درسوء قصد جدید ومحاکمه او و دخالت غیرمستقیم سفارت درجریان این محاکمه‌که درخانه سعدالدوله وزیر امور خارجه واقع شده با ذکرعلت ذیعلاقه بودن سفارت انگلیس دراین محاکمه - نامه سرجورج بارکلی به سعدالدوله وزیر امور خارجه و یاد آوری اینکه پرداخت بهره وام پرداختی انگلستان مربوط بسال ۴-۱۹۰۳ ازماه آوریل گذشته بتعویق افتاده‌است و تذکراینکه هرگاه منابع دولت ایران بدون رضایت دولت انگلستان جای دیگر وثیقه داده شود بنحویکه تأمین وامهای انگلستان بخطر افتد دولت انگلستان ناگزیر خواهد بود برای حفظ منابع خود اقداماتی راکه‌لازم بدانند مورد بررسی قراردهند - گزارش مفصل سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۲۶ ژانویه ۱۹۰۹ راجع به طرز حکومت تعدی آمیز اقبال‌الدوله والی اصفهان و اخاذیهای پیاپی معدل‌الممالك معاون او که موجب ناراحتی وهیجان شدید مردم باتشویق

علماء شده و عده‌ای ازکسبه ومغازه‌داران بدواً بعمارت سرکنسولگری انگلیس و بعد بمسجد شاه پناه برده وآغازشکایت میکنند و اغتشاش درشهر ودستور والی اصفهان بسربازان که بسوی جمعیت شلیك‌کنند وکشته شدن قریب بیست نفر و زخمی شدن عده زیادی از مردم وتاراج مغازه‌هاو ورودضرغام‌السلطنه بایکصدسوار بختیاری بشهرو عده دیگرازبختیاریها روز بعد و اشغال سربازخانه‌ها ــ ورود صمصام‌السلطنه در رأس هشتصد سوار بختیاری باصفهان و استقبال پرشور مردم از وی و عزل اقبال‌الدوله از مقام والی‌گری اصفهان و پناهنده شدن او درمحل سرکنسولگری انگلیس وجریانات دیگراصفهان - گزارش خلاصه وقایع ماهیانه چهارهفته ماه ژانویه ۱۹۰۹ - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی مورخه ۲۶ فوریه بلندن راجع بملاقات خصوصی سعدالدوله وزیرامورخارجه ایران ازوی واظهار نگرانی زیادوی از اوضاع وتأکید درباره لزوم فوری دادن یك تذکاریه مشترك دیگربشاه برای انجام مواعید خود و مذاکراتیکه در این باره بین آنها شده است ــ تلگراف دیگر سرجورج بارکلی بلندن بتاریخ همانروز راجع بمفاد تلگرافی‌که همقطار روسی او بدولت متبوعه خوددرباره اوضاع وخیم ایران مخابره نموده واظهارنظرسرجورج بارکلی باینکه «اینجانب با مسیو سابلین موافق بوده ومعتمدم که شاه درمعرض خطر از دست دادن تاج و تخت خود قرار دارد مگراینکه بتوان اورا وادارکردکه از دسته ارتجاعی جدا شده وخود را در راس نهضت مشروطه خواهی قرار دهد » ــ تلگراف دیگر سر جورج بارکلی مورخ همانروزمبنی براینکه اهالی رشت خودشان سپهداررا بعنوان حاکم رشت انتخاب‌نموده‌اند.

(از تاریخ ژانویه ۱۹۰۹ مطابق محرم ۱۳۲۷ وبرج (دلو) ۱۲۸۷ تا تاریخ فوریه ۱۹۰۹ مطابق صفر ۱۳۲۷ قمری و اسفندماه (حوت) ۱۲۸۷ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O.۴۱۶/۳۹)

☆☆☆

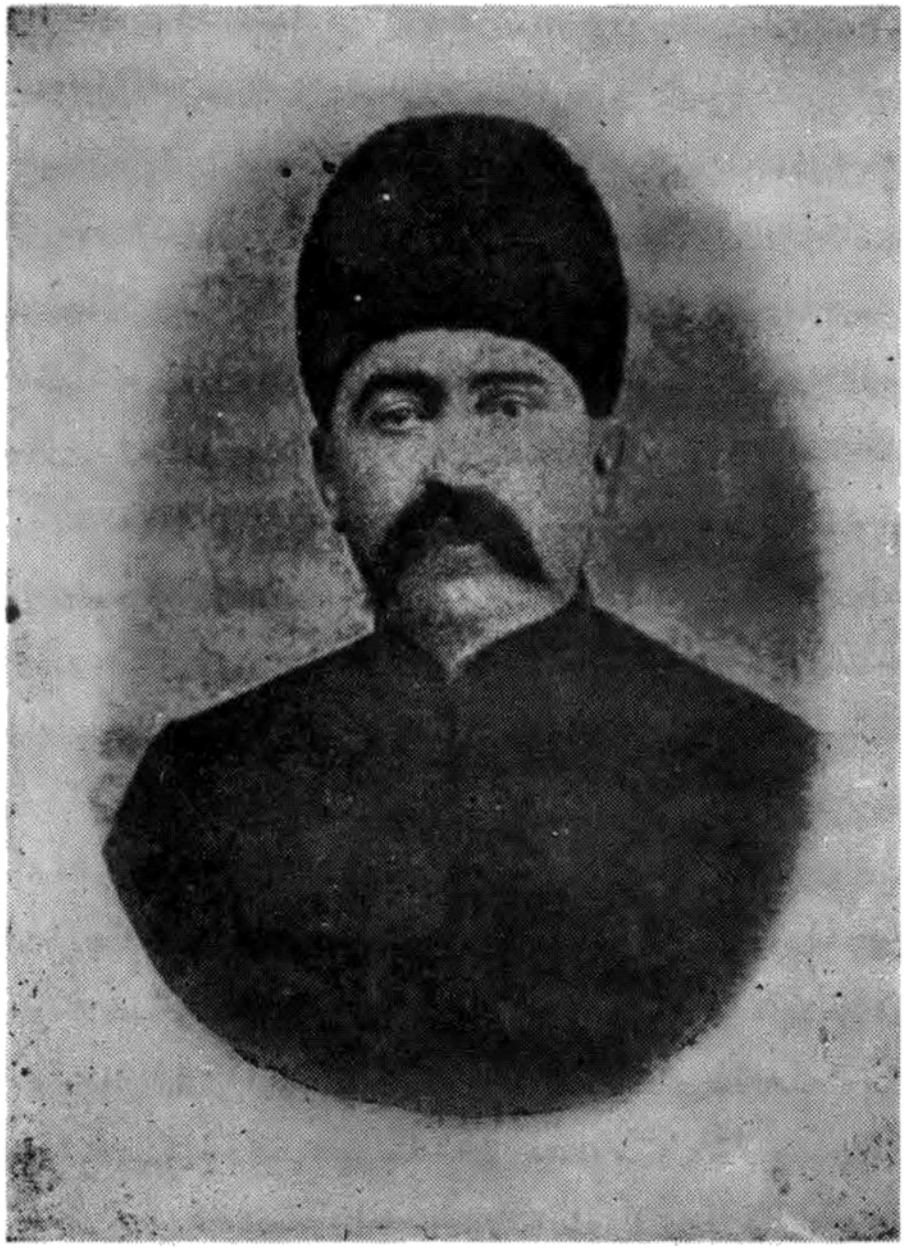
شماره ۱۳۶ (تاریخ وصول ۱۸ ژانویه ۱۹۰۹)

از سر آرتور هاردینگ بسر ادواردگری (۲۲۵۰)

شماره ۷ محرمانه بروکسل ۱۵ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

دیروز یادداشتی از علاءالدوله دریافت داشتم که نوشته بود در بروکسل میباشد و میل دارد از من دیدن کند . وی امروز برای صرف ناهار نزد اینجانب آمد . شاید وزارت امورخارجه با نام اوکاملاآشنا باشد زیرا او بودکه بعنوان والی فارس اعزام شد تا از لردکرزن استقبال کند ومن در آنجا نخستین بار با او آشنا شدم و طرز رفتار وی درانجام تشریفات استقبال و پذیرائی سبب شدکه نایب‌السلطنه هندوستان از پیاده شدن در بوشهر استنکاف‌کند . تصور میکنم در روزهای اول نهضت مشروطیت ایران وی یك

علاءالدوله

ن ۷

شخص ارتجاعی بحساب میآمد . اما او پس از برکناری ناصرالملك ، بوسیله شاه فعلی تبعید شد و وقتی به بحرخزر رسید مجدداً فراخوانده شد و اینك چندماه است که بار دیگر براثراعاده بساط استبداد درکاخ سلطنتی ، درچندکشور اروپائی فراری میباشد. او ازطایفه قاجار است سرباز ونیرومند و در اداره‌کردن‌کارها بسبك قدیم جدی وقوی و بیشتر ازتیپ‌اشخاص‌خون‌آشام‌است‌که همیشه حاضر به‌کشتن ودارزدن وزنده‌به‌گچ‌گرفتن راهزنان وچادرنشینان آشوب‌گر میباشد و فکر میکنم سرچارلزهاردینگ شخصاً با او آشنا باشدچه اگرفراموش نکرده باشم درهنگام اقامت او درایران وی خدمات نیکوئی درخوزستان انجام داد وشاید توصیفی‌که فوقاً از خصوصیات اخلاقی مشارالیه شد مورد تصدیق سرچارلزهاردینگ قرارگیرد . اوبمن‌گفت‌که بتازگی شاه از او تقاضاکرده‌است بتهران بازگردد تابعقیده او یك منصب دولتی بزرگی بوی تفویض‌گردد ، لیکن میگفت او بسیار بی‌میل است این دعوت را بپذیرد چه اگرهم شخصاً احساس امنیت‌کند هرگز امکان ندارد بتواند برای دولتی که فاقد پول وسپاه میباشد خدمت مفیدی انجام دهد . وی در این مورد نظریه اینجانب را خواست،گفتم مدت مدیدی است از اوضاع ایران بی‌خبرم و نمیتوانم اندرزی که مناسب و ارزنده باشد بدهم لیکن در نظر اینجانب تا زمانیکه شاه باین راه فلاکت‌بار خودادامه‌بدهدکمك‌کردن باویأس‌آمیز است. درمورد اوضاع فعلی ، او پیش‌بینی‌کردکه اصفهان باحتمال قوی بزودی صحنه زدوخورد خونین بین دو دسته بختیاریهای مخالف یکدیگر خواهد بود ـ ایل و دسته‌ای‌که تاکنون با پرداخت رشوه وفاداری‌آنها حفظ شده اکنون به دو دسته تقسیم شده است ، اکثریت از شاه جانبداری میکنند و اقلیت پیرو صمصام‌السلطنه هستند و آقا نجفی وسایر رهبران مذهبی اصفهان هم جانب صمصام‌السلطنه را دارند . سراسر نواحی جنوب هم بعقیده او بصورت شهر اصفهان در می‌آید . ایل بزرگ قشقائی اول سر بر خواهد داشت . و بطوریکه شنیده‌است درشمال نیزعشایرخمسه (ناحیه واقع درجنوب شرقی‌آذربایجان) قیام‌کرده‌اند درحالیکه مشهد و استراباد آشفته و درحال غلیان میباشد و عین‌الدوله در پشت درهای تبریز ناتوان مانده‌است .

پرسیدم آیا گزارش تلگرافی یکی ازروزنامه‌ها ازقسطنطنیه مبنی براینکه علمای نجف شاه را تکفیر کرده‌اند صحت دارد ؟گفت درصحت آن تردید نداردچه رهبر کنونی آنها یعنی آقا ملامحمدکاظم همیشه ازملیون قطعی بوده است . او همچنین اظهارداشت ظل‌السلطان هنوز درفرانسه است وباو اعلام خطر شده‌که اگر قصد خویش را مبنی بر بازگشت بایران عملی‌کند محتمل است بقتل برسد. وی افزود درتمام پایتختهای بزرگ اروپا پناهندگان سیاسی ایران‌وجوددارند وتنها درپاریس سیصدتن‌ازآنها اقامت‌دارند.

پرسیدم آیا بعقبده او استقرار مجدد مجلس موجب اعاده صلح درایران خواهد شد یا خیر، زیرا بنظر اینجانب آن مجلس در روزهای قدرتش درکارها خیلی عجول و فاقد نظم و ترتیب بود و بجای اینکه قانع باشد که یا کارهای دولت را مورد رسیدگی قرار داده ویا محرك دولت درانجام‌کار باشد درمقام این برآمدکه اختیارات اجرائی را از دست دولت بگیرد وی معتقد بودکه اگر یك مجلس جدید پیش ازاینکه خیلی دیر شده باشد منعقد گردد از تجربه و اشتباهات گذشته پند گرفته و روحیه صلح و سازش بیشتری خواهدداشت. علاقه ومیل عامه درسراسر جامعه ایرانی بتشکیل مجدد مجلس ناشی از این نیست که مشروطیت با شیوه پارلمانی را ترجیح میدهند ـ این احساس ترجیح دادن منحصر به‌یك طبقه نسبتاً کوچکی است ـ بلکه ناشی ازاین عقیده است‌که بدون وجود مجلس امنیت فردی و امنیت برای آزادی شخصی یا امنیت مالی در برابر دولت مفهومی نخواهدداشت یعنی دولتی‌که تمام‌وظایف خودراکنارگذارده وتنهافکرش عبارت ازپول‌کشیدن از جیب تجار ثروتمند (مثلا ازقبیل امین‌الضرب) میباشد یا اگر نتواند ازتجار پولی بگیرد ازهرشخص دیگری‌که بتواند پول را اخذ نماید . اکثریت مردم ایران نمیخواهنداختیارات شاهرا سلب وملغی نمایندبلکه خواستار محدودساختن این اختیارات هستندکه بنحوظالمانه‌ای علیه آنها بکار رفته است ومردم معتقدندکه با موجود بودن دائمی یك مجلس دوشادوش قوه مجریه وسیله مؤثری برای جلوگیری از سوء استفاده نمودن از آن اختیارات فراهم میشود ، خلع سلطنت شاه و بتخت نشاندن پسر صغیر او زیر نظر یك نایب‌السلطنه ممکنست با شدت یافتن حکومت هرج ومرج

اوضاع را حتی بصورت وضعی بدتر از اینهم دربیاورد . هرچند نظریات یکنفر ایرانی را نسبت بمسائل عمومی مخصوصاً بایستی اینطور تصور نمودکه با ملاحظات شخصی هم رنگ‌آمیزی شده‌است، ولی من فکرکردم‌که عقایدی را که شخصی مثل علاءالدوله که نمونه معتبری ازهموطنانش میباشد درباره اوضاع فعلی ایران اظهار داشته است ارزش آنرا دارد که بشما گزارش دهم تا آنرا بعنوان مکمل اطلاعات خیلی جامعتر و قابل اطمینان‌تری‌که مرتباً از تهران دریافت میدارید نیز مطالعه فرمائید .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور هاردینگ

✡✡✡

شماره ۱۸۰ (تاریخ وصول ۲۶ ژانویه)

از سر جورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۶۰ تلگرافی تهران ۲۶ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع : ملیون در آذربایجان

تلگرام شماره ۲۲ مورخ ۲۴ ماه جاری زیرازسرکنسول ما درتبریزدریافت شده است . «نامه‌ای ازطرف انجمن محلی بعنوان‌کنسولهای خارجی فرستاده شده که چنین آغاز میشود، نظربااینکه اطلاع حاصل شده‌است‌که مذاکراتی برای‌گرفتن وامی ازیك دولت همجوار با دولت ایران آغاز شده لازم دانسته شد یکباردیگر اعلام داریم که چون بر طبق قانون اساسی برای گرفتن هر نوع وامی از این قبیل تصویب مجلس لازم میباشد ملت ایران مسؤلیت این وام را تقبل نخواهدنمود . ملیون زد وخورد موفقیت‌آمیزی در حوالی جلفا با افراد وارد شده از باکو انجام داده‌اند » .

شماره ۱۸۳

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۳۴ تلگرافی وزارت خارجه ۲۶ ژانویه ۱۹۰۹

موضوع والی اخیر اصفهان

در مورد استنکاف والی اصفهان از خارج شدن از عمارت سرکنسولگری دولت

اعلیحضرت پادشاه انگلستان در اصفهان بدون داشتن تأمین جانی ازطرف سرکنسول ما درآنجا، این‌جانب بانظریه شمامندرج درتلگرام شماره ۵۹مورخ ۲۵ ماه جاری مبنی براینکه محافظت درخارج ازسرکنسولگری لزومی ندارد موافقم .

☆☆☆

شماره ۲۳۵ (تاریخ وصول ۴ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۷۵ تلگرافی تهران ۴ فوریه ۱۹۰۹

موضوع شاه ومشروطیت

بازگشت بتلگرام شماره ۱۷ مورخ ۱۷ ژانویه واصله از سرآرتور نیکلسون که مفادآن طی تلگرام شماره ۴۳ مورخه۲ ماه جاری خودتان بعنوان اینجانب تکرار گردید ونیز تلگرام شماره ۴۵ همان تاریخ شما ، جسارت نموده ونظریه خودرا درباره یادداشت دولت روسیه وپاسخ پیشنهادی‌خودتان بآن یادداشت بدینوسیله اشعارمیدارد.

آیا لزومی دارد تصدیق نمائیم‌که زیان اتباع روس ناشی از اوضاع‌کنونی ایران خیلی بیش از زیانهای اتباع انگلیس میباشد ؟ اگرکاهش احتمالی حجم واردات ما از راه طرابوزان ولطمه‌ای‌که بتجارت و داد و ستد ما بعلت وضع کنونی جاده‌های جنوب وارد میشود درنظربگیریم‌گمان نمیکنم‌که این ادعا واقعیت داشته باشد .

اگر شاه را بتوان متقاعد ساخت‌که همه اتباع خودراکه سلاح بدست گرفته‌اند مورد عفوعمومی قرار دهدبعقیده من امکانات فرونشاندن‌آشوب دراصفهان وآذربایجان بیشتر خواهدگشت . عزل وزیران مرتجع‌کنونی و بیشتر مخصوصاً عزل وزیر جنگ ، فکرمیکنم قبل ازدست‌زدن بهراقدامی برای برقراری حکومت پارلمانی ضروری‌باشد. معتقدم‌سفارت روسیه ازاین نظریه بشتیبانی بنماید. سیاق عبارت وانشاء دومین پیشنهاد روسیه بی‌جهت بشاه فرصت میدهد تا بآسانی برسرحرف اول خودمبنی براینکه دولت مشروطه مخالف با قوانین اسلام میباشد بر گردد . از این رو پیشنهاد میکنم که ذکر « معتقدات مذهبی » بایستی حذف شود ، اخطاریکه پیشنهاد کرده‌اید بشاه بشود شاید

کافی برای تحت تأثیر قراردادن شاه نباشد مگراینکه بما اختیار داده شود تا با دادن توضیحی آنرا تکمیل کنیم بدین‌معنی‌که بگوئیم تغییر رویه احتمالی دو دولت صرفنظر از هرعواقب دیگری‌که ممکنست داشته باشد باین نتیجه منتهی میشود که نظر مساعد دو دولت بوسیله خودشخص شاه‌کاملا سلب‌بشود. اینک‌که وصولیهای‌گمرك بوشهر تقریباً بطور دربست مورد وثیقه قرار گرفته است اعلیحضرت اشغال گمرك را به آرامی تلقی خواهندکرد ومعتقدم‌که ایشان‌کنترل یا مداخله درامور ایران را استقبال خواهندکرد مگراینکه وضوحاً به‌او فهمانده شود که اگر بچنین کاری توسل شود شخص اوست که زیان خواهد دید . آیا نمیتوان بجای جمله **« متناسب با نیازمندیهای‌کشور »** جمله **«قابل قبول مردم»** را دراخطاریه‌گنجانید؟

چه چیز ملیون را قانع خواهد ساخت بدرستی مشخص نیست لیکن اگر ازآنها بپرسیم چه چیز قابل قبول آنها خواهد بود آنها را سختگیرتر خواهیم نمود ، تبریز و اصفهان هر دواعلام کرده‌اند که هیچگونه وامی بدون تصویب مجلس برسمیت شناخته نخواهد شد (بپاسخ خود به پیشنهاد شماره ۳ رجوع شود) .

☆☆☆

شماره ۲۵۷ (تاریخ وصول ۱۱ فوریه ۱۹۰۹)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۸۵ تلگرافی تهران ۱۱ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع آذربایجان .

دعوتنامه تازه‌ای توسط‌عین‌الدوله برای مشروطه خواهان تبریزفرستاده شده‌است تا هیئتی بنمایندگی خود برای مذاکره صلح نزد وی اعزام دارند و بآنها اصرار کرده است‌که برای ممانعت از مداخله مشترك انگلیس و روس مستقیماً با شاه سازش‌کنند . افرادسوار قره‌داغ جاده جلفا را مسدودکرده‌اند . موقعیت مشروطه‌طلبان درتبریز بسیار تردیدآمیز بنظرمیرسد ونان در شهر کمیاب شده است . مستر وارتیسلا معتقد است که یك محاصره نسبتاً کوتاهی ممکنست آنها را به تسلیم وادارد زیرا بطوریکه استنباط

نموده‌است موجودی غله کمتر از آنست که پیش‌بینی میشد با مسدودشدن جاده‌های قزوین، مراغه وجلفا بکمانم راه رسیدن کالا بشهر تبریز قطع شده‌است .

✡✡✡

شماره ۲۵۸ (تاریخ وصول ۱۱ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۸۶ تلگرافی تهران ۱۱ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : نگهبانان ترك برای کنسولگریهای خوی و ارومیه .

پیرو تلگرام شماره ۸۱ مورخ ۸ ماه جاری اینجانب ،کاردار سفارت ترکیه پاسخی بیادداشت خود از طرف دولت ایران دریافت داشته که طی آن با اعزام نگهبانان ترك به ارومیه و خوی بشدت اعتراض شده است . دولت ایران اضافه میکند اقدامات لازم جهت حفاظت کنسولگریها و اتباع ترکیه بوسیله خود دولت ایران معمول خواهد شد.

✡✡✡

شماره ۲۵۹ (تاریخ وصول ۱۱ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۸۷ تلگرافی تهران ۱۱ فوریه ۱۹۰۹

موضوع: اوضاع یزد ـ پیرو تلگرام شماره ۸۳ مورخ ۹ ماه جاری اینجانب . عده‌ای از پارسیها (زرتشتیان) نزد نایب کنسول پناهنده شده‌اند . عده‌ای از بختیاریها که ظاهراً اهالی تفت بآنها پیوسته‌اند دراین حوالی بوده ومشغول چاپیدن مردم هستند.

✡✡✡

شماره ۲۶۹

از سر ادواردگری به سرآرتور نیکلسون

شماره ۱۸۵ تلگرافی وزارت خارجه ۱۳ فوریه ۱۹۰۹

موضوع وام به‌ایران ـ عطف بتلگرام شماره ۹۰مورخ۱۲ماه جاری ازسرجورج بارکلی .

مامعتقدیم هروامی که برخلاف مقررات قانون اساسی بشاه پرداخت شودممکنست

بعداً مورد اعتراض قرار گیرد. همچنین مشکوك هستیم که آیا میتوان اعتبار اینگونه وامها راکه اینك مورد بررسی دوبانك (انگلیس وروس) قراردارد تصدیق نمود بجزدر برابر اموال شخصی شاه .

✡✡✡

شماره ۲۷۰ (تاریخ وصول ۱۴ فوریه)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۹۱ تلگرافی تهران ۱۴ فوریه ۱۹۰۹

موضوع. مشروطیت-تلگرامی که رونوشت آن برای سایرسفارتخانه‌ها فرستاده‌شده ازطرف انجمن محلی اصفهان دریافت داشته‌ام که طی آن از من درخواست شده است به‌محافل ذیصلاح اطلاع دهم که پس از فداکاریهائیکه ملت متحمل شده‌است نباید در قانون اساسی قدیم بهیچ وجه تغییری داده شود .

✡✡✡

شماره ۲۸۱ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

ازسر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۱ تهران ۲۵ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

بطوریکه درتلگرام شماره ۳۵ مورخ ۱۱ ماه جاری گزارش دادم شب هشتم ماه جاری نسبت بجان شیخ فضل‌الله مجتهد مرتجع معروف‌که اخیراً با شدت هرچه تمامتر سعی میکرد تجدید استقرار مشروطیت را مغایر با موازین مذهبی اسلام قلمداد کند سوء قصد شد ـ سوء قصدکننده شخصی بنام عبدالکریم بود و با تپانچه‌ای به ران شیخ شلیك‌کردکه گفته میشود موجب زخمی که نسبتاً جزئی میباشد و سپس گلوله‌ای بروی منشی شیخ که میخواست او را دستگیر کند خالی نمود و سرانجام پیش از دستگیری گلوله‌ای به‌گلوی خود زد . اورا بباغشاه بردند وگلویش را مداوا کردند و اینك گفته میشود بهبود یافته است .

همان شب حسین خان نامی که پس ازکودتای ژوئن گذشته در قلهك پناهنده شد وبعداً توسط مقامات دستگیر وسرانجام براثر دخالت این سفارتخانه آزاد شد، مجدداً همراه با چندتن دیگر بگمان دست داشتن درسوء قصد دستگیرمیشود .

کریم دواتگر ش ۶۶
ضارب شیخ فضل‌الله

شیخ حسن برادرش بمنزل عباسقلیخان کارمند این سفارتخانه که خارج از محوطه سفارت است میرود تا دستگیری حسین‌خان را خبرداده و از سفارت استمداد کند . موقع خروج از خانه عباسقلیخان متوجه میشود که خود در معرض دستگیری قرارگرفته است و ازاینرو بسفارتخانه پناه میبرد . با درنظرگرفتن اینکه یقین بود که مقامات باغشاه این دو برادر را عادلانه محاکمه نخواهند کرد بلکه به عملیات انتقامی خواهند پرداخت بیشتر باین علت که یکی از آنها در تابستان گذشته به قلهك پناهنده شده بود مقتضی دانستم که تا انجام مذاکراتی درباره چگونگی محاکمه او و برادرش شیخ حسن را مورد حمایت قراردهم .

سعدالدوله که چند روزی پیش از این حوادث بسمت وزیر خارجه منصوب شده است کمال علاقمندی را از خود نشان داد تا موجبات حل این مشکل که پیش‌آمده است بنحو رضایتبخشی فراهم نمایدوبا من قرارگذاشت که محاکمه را درخانه خودش و زیر نظرمستقیم خود انجام‌دهد وتااعلام نتیجه محاکمه هردوبرادر درخانه او بمانند همچنین قراربراین شد که یکی از کامندان سفارت در جلسه محاکمه حاضر باشد و رأی نهائی اعلام نشود مگر پس از تأیید نماینده اینجانب .

وقتی این قرارکتباً گذاشته شدشیخ‌حسن را به‌سعدالدوله تحویل‌دادم . حسینخان برادر دیگرش نیز از باغشاه پیش او فرستاده شد .

محاکمه روز ۲۱ ماه جاری آغاز شد ومستر اسمارت ازجانب دولت اعلیحضرت

پادشاه انگلستان در جلسه محاکمه حضور بهم رسانید عبدالکریم ضارب شیخ فضل‌الله مدافعات خودرا با اظهار اینکه شیخ حسن دراین جرم باوکمك نموده و بارتکاب عمل تشویق کرده است آغازکرد و حتی سعی کرد - گرچه خیلی بطور غیر مستقیم - حسین قلیخان برادر عباسقلیخان کارمند این سفارتخانه را هم که در منزل او اقامت دارد در این قضیه دخالت دهد ، اگر به‌علت این ماجرا نبود اینجانب بی‌جهت با چنین گزارش طولانی درباره حادثه‌ایکه‌این سفارتخانه نبایدچندان علاقه‌ای درآن داشته باشدمصدع شما نمیشدم . بدیهی است مستر اسمارت درجریان‌کار نظارت دقیق دارد .

ولی خوشوقتم‌که میتوانم بگویم سعدالدوله تاکنون ظاهراً اجرای عدالت را در این قضیه نصب‌العین خود قرارداده و ازاین رو امیدواری دارم‌که با اعمال نفوذ پنهانی که ازباغشاه دست بکاربوده وبیشتر ازناحیه وزیرجنگ (امیربهادر) میباشد مقابله‌گردد.

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

شماره ۲۸۲ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۲ تهران ۲۶ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله رونوشت نامه‌ایکه بنا بدستور مندرج در تلگرام شماره ۱۳ مورخ ۸ ماه جاری درباره وثیقه دادن منابع بیشتری ازایران بعنوان دولت ایران نگاشته‌ام تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه شماره ۲۸۲

از سر جورج بارکلی به سعدالدوله

آقای وزیر تهران ۱۱ ژانویه ۱۹۰۹

بنا بدستورات واصله از وزیر امور خارجه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان

افتخار دارد بآن عالیجناب یادآور گردم که پرداخت بهره وام انگلستان مربوط به سال ۴-۱۹۰۳ ازماه آوریل گذشته تاکنون بتعویق افتاده است همچنین دستور دارم که تذکر دهم هرگاه منابع دولت ایران بدون رضایت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان جای دیگر وثیقه داده شود بنحویکه تأمین وامهای انگلستان و مساعده‌هائیکه گاه وبیگاه بدولت ایران پرداخت شده است بخطر افتد یا از درآمدهائیکه اختصاص به پرداخت بهره وامها یا استهلاك آنها داردکاسته شود، دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان ناگزیر خواهندبودکه برای حفظ منافع خوداقداماتی راکه‌لازم بدانندموردبررسی قراردهند.

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

شماره ۲۸۳ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۴ تهران ۲۶ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

درماه‌دسامبر دراثر اخاذیهای پیاپی معدل‌الممالك معاون والی اصفهان وطرز حکومت تعدی‌آمیز خود اقبال‌الدوله والی (استاندار) اصفهان ناراحتی زیادی بین مردم پدیدار شد. این هیجان مردم که موردتشویق علماء وتا حدی هم ساخته وپرداخته آنها بود روز ۲۸ دسامبر بحداعلای خود رسید و درآن روز عده‌ای در حدود ۲۰۰ تن که غالباً کسبه ومغازه‌داران کوچك بودندخواستند درساختمان سرکنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان پناهنده شوند. مستر گراهام حاضر نمیشوداین ناراضی‌ها را درسرکنسولگری راه بدهد آنها به‌مسجد شاه (مسجد بزرگ) میروند . افراد مزبور تلگرامی به مستر گراهام میدهندکه طی آن موارد شکایت خودرا نوشته‌اندکه برای اینجانب مخابره‌شود تا آنرا به شاه تسلیم نمایم . روزهای بعد برعده بست‌نشینان در مسجد اضافه میشود و عده‌کثیری از ساکنان دهات نیز برای شرکت دراین ماجرا واردشهرمیشوند .

بامداد روزسی ویکم عده‌ای درسرکنسولگری روس پناهنده میشوند. مذاکراتی

بین والی وسران علماء در زمینه اعاده نظم دراین میان جریان می‌یابد و اگر روز دوم ماه جاری ضرغام‌السلطنه با یکصد سوار بختیاری بشهر واردنشده و برای پیوستن بمردم بمسجد نرفته بود ، احتمال داشت راه حل مسالمت آمیزی یافت شود . متعاقب این واقعه والی اصفهان به سربازان دستور داد که بسوی جمعیت شلیك کنند و در جریان زد و خوردکه قسمت اعظم روز ادامه داشت درحدودبیست تن کشته و عده کثیری که غالباً تماشاگران بیگناه بودند زخمی شدند . همچنین بنا بدستور والی گلوله توپ بسوی مسجد شلیك میشودلیکن کسی کشته نمیشود هرچند که قسمتی از ساختمان مسجدخراب میشودپیش ازغروب آفتاب ضرغام‌السلطنه برنقاط سوق‌الجیشی مهم شهر بجزمحل توپخانه دست مییابد والی از اقدامات دیگر برای مغلوب‌کردن بختیاریها دست‌کشیده وبه سربازان خود فرمان میدهدکه بازار حوالی‌کاخش را تاراج‌کنند .

ضرغام‌السلطنه بختیاری ش ۶۷

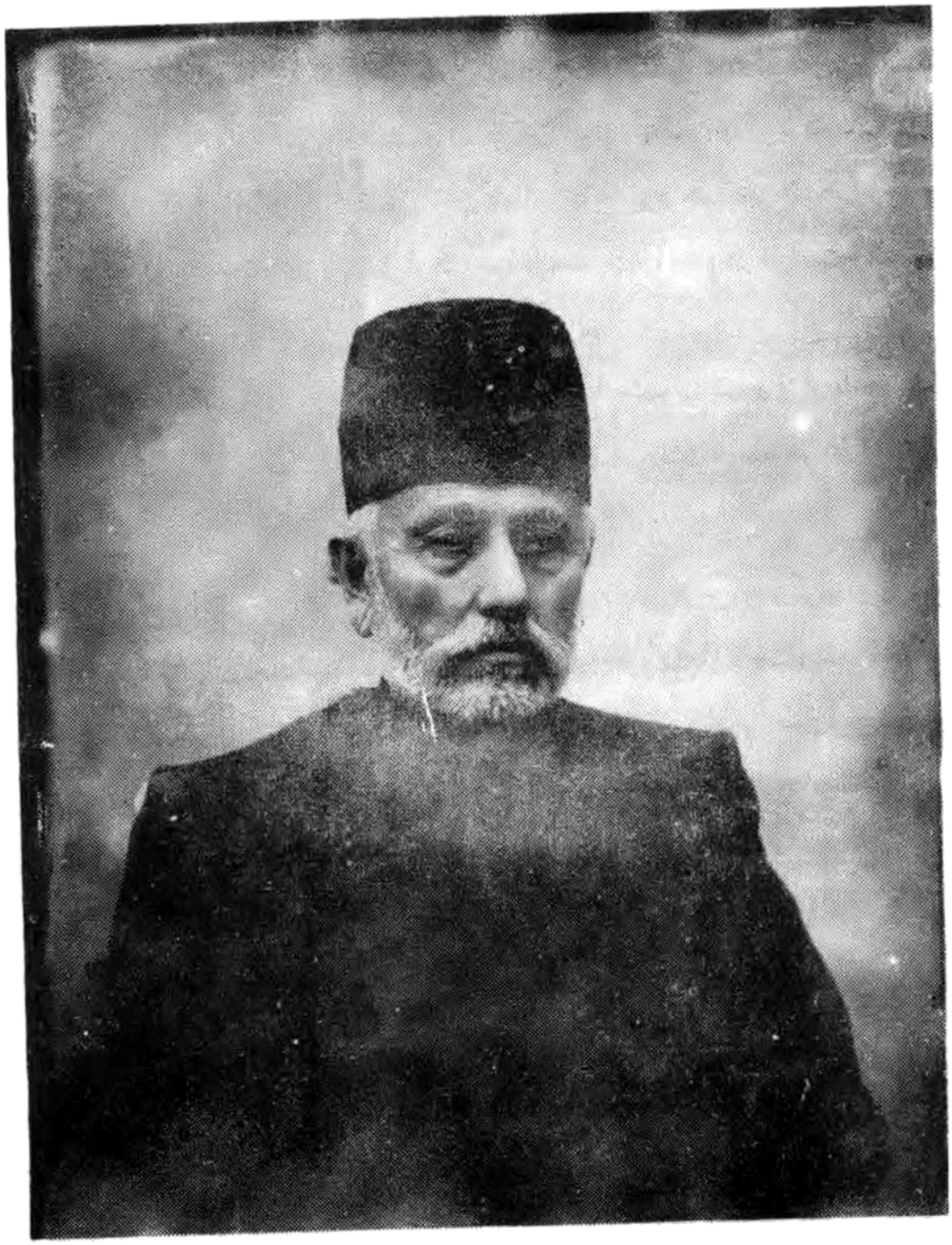
درحدودهشتصد مغازه تاراج شد ومیزان خسارت بین دویست‌هزار تاپانصدهزار لیره برآورد شده است . باید توجه داشت که هیچیك از مؤسسات انگلیسی مستقیماً خسارت ندیده است . والی همراه کارگزار و سایر مأمورین محلی همان شب به سرکنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان پناهنده شدند . عده‌ای ازکارمندان و سربازان هنگ ملایری نیز روز بعد در سرکنسولگری بست نشستند . روز بعد عده دیگری از بختیاریها زیر فرماندهی منتظم‌الدوله بشهر وارد شدند و ظرف همان روز بختیاریها کاخ و سربازخانه‌ها را اشغال کردند و سربازانی که تا آنموقع تحت فرمان والی بودند یا شهر را ترك نموده و یا در سرکنسولگری انگلیس بست می‌نشستند .

صبح روز چهارم مقر حکومت والی بکلی تاراج شد و بعد از ظهر آن روز

صمصام‌السلطنه در رأس هشتصد سوار بختیاری وارد شهرشد ومورداستقبال پرشورطبقات مختلف مردم قرارگرفت. پس ازمذاکرات تلگرافی‌که روزسوم اینجانب وکاردارسفارت روس با مستر گراهام وسرکنسول روس بعمل‌آوردیم بشاه توصیه نمودیم‌که اقبال‌السلطنه را از مقام والیگری عزل نموده وصمصام‌السلطنه را موقتاً بعنوان والی آنجا بگمارد و اضافه‌کردیم‌که ما دولت ایران‌را مسؤل جان ومال اتباع خود خواهیم شناخت. باوجود تذکاریه‌ای‌که درتاریخ پنجم آنرا تکرارکردیم اعلیحضرت‌ازانجام درخواست‌ما استنکاف کرده و ادعا نمودندکه به‌صمصام‌السلطنه اعتماد ندارند.

روز بعد شاهزاده فرمانفرما به والیگری آنجا منصوب شد و قرار شد تا زمان حرکت ایشان باصفهان یکنفر معاون از طرف خود در معیت سیصد سرباز بختیاری حرکت‌کند. این عده روز سیزدهم ماه جاری حرکت‌کرد.

درپاسخ شاهزاده فرمانفرماکه بمن وبه‌همقطار روسی‌ام مراجعه‌کرده ونظریه ما را درمورد اوضاع خواستارشدگفتیم علاقه ما صرفاً بحفظ آرامش است وبسرکنسولهای خود دستور داده‌ایم به‌صمصام‌السلطنه بگویند ما از او انتظار داریم نظم را حفظ‌کند و باو توصیه نمایندکاری نکندکه رفع دشواریهای‌کنونی غیرممکن بشود. صمصام‌السلطنه در مذاکراتش با مستر گراهام‌کراراً مقاصد صادقانه و مسالمت جویانه خویش را تأیید میکند و این موضوع راکه خودرا والی اصفهان معرفی نموده‌است بطور قطع تکذیب مینماید. وی ادعا میکندکه اگر تأمین جانی باو داده شده و حقوق قانونی مشروطیت برای مردم اصفهان تأمین گردد حاضراست کنار برود. اما اضافه میکند که اگر قوای مسلحی برعلیه او یا برعلیه شهراصفهان فرستاده میشوند اومردم اصفهان را تنها نخواهد گذاشت‌کمااینکه‌آنهاهم اورا تنهانخواهندگذاشت. ازهنگام ورود اوباصفهان انتظامات شهرحفظ شده وافراد نگهبان ازمیان نیروهای بختیاری‌که عده آنها اینك به ۱۵۰۰تن بالغ‌گشته‌برای حراست تأسیسات خارجیها فرستاده‌شده‌اند. یك«انجمن موقتی» تشکیل شده و جلسات آن برای بحث در اطراف پیشنهادهای مربوط بانجام انتخابات تشکیل میگردد. وامی‌بمبلغ‌بیست‌هزارتومان‌که ظرف‌بیست روز ازمحل «مالیات» قابل استرداد

صمصام السلطنه بختیاری ش ۶۳

باشد با ضمانت تقریباً چهل نفر از شخصیتهای معروف ملیون فراهم گشته است تا هزینه بختیاریها تأمین شود .

گرچه میتوان گفت که در آغاز کار اشکالات محلی اصناف جزء و ساکنان نواحی همجوار مخصوص شکایات مربوط به مالیات ارضی ، شکایاتی که بختیاریها نیز در آن شریك بودند - چهره اصلی نهضت را تشکیل میداد تردیدی نیست که سهولت دست یابی برشهر اصفهان صمصام السلطنه را تشویق کرد که ازاین فرصت مساعد برای تثبیت موقعیت خود در رهبری و ریاست ایل بختیاری حسن استفاده را بنماید . مشکل است ارزیابی کرد که احساسات ملیون تاچه اندازه محرك و الهام دهنده رهبران بختیاری بوده است بهرحال از اطلاعاتیکه اخیراً بدست آمده واضح است که صمصام السلطنه اینك بهواخواهی ملیون برخاسته و دراین مورد دلایلی وجود دارد که او ازحمایت سردار اسعد خویشاوند نزدیك و با نفوذش که درپاریس اقامت دارد وهمچنین ازحمایت سایر سرکردگان بختیاری که از تهران ازطرف شاه به امید کاشتن تخم نفاق واختلاف بین طوایف بختیاری فرستاده شده اند برخوردار میباشد .

بایستی اضافه کنم مستر گراهام موفق شد برای حرکت وعبور اقبال الدوله از انجمن محلی تأمین کتبی و از صمصام السلطنه بختیاری هم قول شفاهی بگیرد که اسکورتی از سواران بختیاری با او بفرستد و اقبال الدوله هم رضایت داد که روز ۲۴ ماه جاری محل سرکنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را ترك کند بشرط اینکه مستر گراهام یك منزل با او همراهی کند ویکی از مستخدمین کنسولگری را هم تا منزلگاه دوم همراهش گسیل دارد .

ولی با توجه به سوابق گذشته والی نامبرده و بمنظور اینکه مسؤلیت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان را مورد امنیت جانی او تا آنجائیکه ممکن است محدود نمایم نتوانستم پیشنهاد مستر گراهام را برای همراهی نمودن با اقبال الدوله تصویب نمایم وتاکنون والی اصفهان محل سرکنسولگری را ترك نکرده است . رویهمرفته درحال حاضر در حدود ۲۰۰ نفر پناهنده در آنجا اقامت دارند . مستر گراهام موفق شده است عده ای را متقاعد کند که خارج شوند ولی اصلا در حدود پانصد نفر از افراد سربازوسایرین درسرکنسولگری

پناهنده بودندکه با اشکال زیادی تحت‌کنترل قرار میگرفتند .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

☆☆☆

شماره ۲۸۶ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۱۷ تهران ۲۷ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

پیرونامه شماره ۳۲۷ مورخ ۳۰ دسامبر خودافتخاردارم مراتب زیررا باستحضار برسانم : در اوایل این ماه نیروهای ملیون تبریز شکست شدیدی از طرف فرماندار مراغه خوردند و اکثرآنها بتبریز مراجعت‌کردند ، زد و خورد طی پانزده روز اول ماه بین ملیون وسپاهیان عین‌الدوله ونفرات‌فرماندارمراغه ادامه داشت بدون اینکه نتیجه قطعی بدست آید . از تاریخ شانزدهم ماه جاری باستثنای زد و خوردیکه با موفقیت ملیون پایان یافت ، با بودن طایفه ماکو روز ۲۳ ماه جاری در حوالی جلفا ، عملیات جنگی روی نداده است و ستارخان به‌نفرات خود دستورداده است در داخل شهرتبریز باقی بمانند . این امر را بایستی بشدت سردی هوا نسبت داد .

یکی از تحولات جالب‌تر در سیاست ملیون ، تحولی که ممکن است تأثیری دور رس‌داشته باشدتقاضای انجمن ولایتی است‌که عایدات حاصله ازمخابرات تلگرافی محلی بوسیله خط تلگرافی کمپانی هند و اروپا باید تحویل آنها داده شود .

درنتیجه این‌تقاضا مخابرات تلگرافی روی این‌خط چندروزی معوق ماندلیکن نماینده‌کمپانی‌براثرتهدید انجمن ولایتی مبنی‌براینکه اگروجوه دریافتی بآن پرداخت نشود خط را قطع خواهدکرد موافقت اداره لندن رابرای انجام مخابرات محلی‌تحصیل نموده، ورئیس اداره تلگراف درتهران بوزیرتلگراف مراجعه وتصویب وی راخواستار شدکه با تقاضای انجمن تبریز موافقت نماید و اعلام داشت که در صورت عدم تصویب هرگاه خط تلگراف قطع شودبرای هرروز پانصدلیره ازدولت تقاضای خسارت خواهند کرد وانگهی این عمل در امر ارتباطات بین‌المللی خلل وارد خواهد ساخت . گرچه

موافقت‌نامه‌کتبی دراین زمینه تنظیم نشده است لیکن وزیرتلگراف بطور غیررسمی با کمپانی موافقت نمودکه شرایط ملیون را بپذیرد و ازاین‌رو در اوایل ماه مخابرات از سرگرفته شد.

نسبت به اظهارات سفیر روس در زمینه تقاضای ملیون مبنی بر اینکه در آمد گمرکی باید به انجمن ولایتی تحویل شود اینجانب پاسخی‌را که ازسرکنسول خودمان به استفساریکه پس‌از دریافت تلگراف شما از وی نمودم طی تلگرام شماره ۵۷ مورخ ۲۵ماه جاری‌گزارش داده‌ام و در اعلام هر تحول تازه‌ای‌هم که ممکنست بعداً روی دهد تعلل نخواهد شد.

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

☆☆☆

شماره ۲۸۷ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۸ تهران ۲۷ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

مبنی براین عقیده بود که اعاده رژیم مشروطه در ایران هر روزکه بتعویق افتد احتمال اینکه این‌کشور بتنهائی وبدون نوعی کنترل خارجی بتواند از وضع آشفتگی روزافزون کنونی خود را نجات بخشد کاهش خواهد یافت ، تلگرام شماره ۲۴ مورخ ۸ ماه جاری خود را مخابره نمودم.

در تلگرام مزبور امکان اینکه عشایر دیگر بخصوص قشقائیها و کلهورها هم از بختیاریها پیروی کرده و در شیراز وکرمانشاه دست بکودتا بزنند یاد آور شدم. فعلاً چنین برمیآید که داودخان سرکرده ایل کلهور بامقامات کرمانشاه صلحی برقرار کرده و درحال حاضر صولت الدوله رئیس ایل‌قشقائی بنا به‌گزارش‌کنسول دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در شیراز میلی بدستزدن باین کار ندارد گرچه مستر بیل معتقد است اگر او بخواهد میتواند بر اوضاع مسلط گردد وچنانچه تصمیم بگیرد با حمله به‌شیراز

با بختیاریها همچشمی و رقابت کند هیچ چیز که مانع او بشود وجود ندارد. هر چند هنوز نشانه‌ای از تحقق‌یافتن نگرانی‌های من در باره اینکه بختیاریها در میان عشایر همقطار خود پیروانی برای تقلید از خود بیابند در دست نیست ولی اوضاع و احوال و پیش‌آمدها نشان میدهد که خطر برای موقعیت و حکمفرمائی شاه روز افزون میباشد.

از اطلاعاتیکه در اختیار سفارت روس میباشد چنین بر میآید که این نهضت گذشته از آذربایجان در نواحی بحر خزرهم درحال پیشرفت‌است وبطوریکه درتلگرام شماره ۵۶ مورخ ۲۵ماه جاری خود گزارش دادم فرماندار استراباد حتی موضوع امکان ائتلاف پنج ولایت (شهرستان) بحر خزر را بصورت یك ایالت مستقلی با کنسول روس مطرح نموده است. همدان وقزوین در چند روز اخیر صحنهٔ جنبشهای مشروطه‌خواهان بوده و درهمدان فرماندار استعفا کرده و یك انجمن ولایتی تشکیل شده‌است. بموجب گزارشهای رسیده ازشیراز در جنوب سیدحسین لاری مجتهد بزرگ باپیروان انبوه خود درلار علناً علم طغیان برافراشته است. دراصفهان دستگاههای دولتی مثل تبریز دربرابر دولت مرکزی کاملاً استقلال رأی دارند.

فرمانفرما برای رفتن به‌صوب مأموریت خود تمایلی‌نشان نمیدهد وگرچه حرف ازاعزام سپاه درمیان است، درمورد اینکه این‌کار عملی شده وآنها را حرکت داد محل تردید میباشد و تازه هم معلوم نیست که وقتی باصفهان رسیدند حاضر به جنگ کردن باشند. سیصد نفر بختیاری یا بیشترکه ۱۵روز پیش تهران‌را بقصد اصفهان ترك کردند بظاهر از قم پا را فراتر ننهاده‌اند و در آنجا سعی دارند سازشی باسایر افراد ایل خود بعمل‌آورند. درناحیه تبریز گرچه اخیراً افراد چریك شاه موفقیتهائی بدست آورده‌اند این موفقیتها نمیتواند نتیجه‌ای ببار آورد جز اینکه برقراری صلح را دشوارترگرداند. خود تهران آرام است. دراینجا شاید خطر بیشتر از ناحیه سپاهیانی است که پیرامون شاه را فراگرفته وحقوق آنهاهم پرداخت نشده است و نه از ناحیه مشروطه‌خواهان‌که یکپارچگی ندارند وتظاهرات‌آنها بنارضائی‌هم هرچند این نارضائی بدون تردید جنبه عمومی دارد تا کنون چندان‌هم از صمیم قلب نبوده است.

ازروی بی‌پروائی وعجولانه است‌که بخواهیم مسیر تحولات اوضاع آشفته‌کنونی را پیش‌بینی‌کنیم لیکن واضح است‌که هرروزکه ازتعلل شاه به‌انجام تعهداتش میگذرد اصلاح امور دشوارتر شده و خطری که تاج محمد علیشاه و تمامیت کشورش را تهدید میکند فزونتر خواهد گشت .

شخص ممکن است در مورد امکان اینکه یك دولت پارلمانی بتواند در زمان سلطنت شاه‌کنونی وظایف خودرا انجام دهد تحت تأثیر اشتباهاتی واقع شود لیکن قدر مسلم‌این است‌که بدون یك‌دولت پارلمانی مادام‌که محمدعلیشاه بر اریکه سلطنت تکیه زده باشد ایران قادر نخواهد بود موجبات استخلاص و آزادی خود را فراهم نماید.

بطوریکه درك میکنم مسیو ایزولسکی تردید دارد که صرف اعطاء مشروطیت بتواند منشاء اثر چندانی واقع گردد . بدیهی است مشروطیت بخودی خود کافی نیست تا آرامش را جایگزین هرج ومرج بنماید مع‌الوصف وجود مشروطیت بهترین امکان وفرصت را برای‌اصلاح اوضاع بدست‌میدهد. هرکوششی‌که برای تقویت رژیم‌استبدادی کنونی از طریق دادن کمك مالی توأم با تحمیل انجام اصلاحات بشود قطعاً امری عبث خواهد بود مگر اینکه تا حد زیادی تحت کنترل خارجی قرار گیرد . این شایعه که تشکیل مجلس جزو تقاضاهای مشترك آینده انگلستان و روسیه گنجانیده نخواهد شد این بدگمانی را از نو ایجاد نموده است که عهدنامه انگلیس و روس فقط گامی بسوی استیلای انگلیس و روس بوده است. آنچه‌که فعلاً مورد احتیاج فوری است این است که بنحوی رضامندی مشروطه خواهان فراهم گردد. شایدهم اکنون دیر شده باشد ولی اگر شاه مجلس‌شورای ملی‌را منعقد وهمزمان با آن عفو عمومی‌هم اعلام نماید دست‌کم موجب و وسیله خوبی دست خواهد داد که تبریز و اصفهان باطاعت و تسلیم بازگشته و سایر سران عشایرجاه طلب‌هم بهانه‌ای نخواهند یافت تا درمقام چشم‌هم چشمی ورقابت با صمصام‌السلطنه بر آیند . بدینصورت اوضاع آرامشی خواهد یافت و فرصتی بدست خواهد آمد تا اصلاحاتی که برای مبارزه با هرج و مرج عمومی کمال ضرورت دارد نظیر تجدید سازمان دستگاه مالی و تشکیل سازمان صحیحی از ژاندارمری و پلیس

عملی گردد . بیهوده است امیدوار باشیم که این قبیل اصلاحات را میتوان بدون کمك خارجی هم از حیث مرد کار وهم از جهت پول عملی ساخت ، چه هرقدر هم این ادعا صحیح باشدکه اگر انتظامات اعاده شود واوضاع مالیه بدرستی اداره شود این درآمدها برای رفع احتیاجات دولت کافی خواهد بود بازهم مسلم است که با اوضاع و احوالی که امروز مشهود میباشد پولی برای انجام اصلاحات درایران یافت نمیشود و بهمان نسبت مردانی هم که لایق اجرای اصلاحات باشند نیز وجود ندارد .

اگرقراراست دولت مشروطه امکان عمل یافته وتحقق پیداکند بمحض روی کار آمدن رژیم جدید باید برای ایران پول پیداکرد . شاه وادار شده است که با تعیین یك خزانه‌داریکل اروپائی و یك بازرس برای وزارت دارائی موافقت نماید و اگر این صاحب‌منصبان حمایت پارلمان راکسب کنند این اقدام مثمر ثمرواقع خواهد شد .

مربیان خارجی برای ژاندارمری و پلیس و مستشاران خارجی برای برخی از وزارتخانه‌ها لازم خواهد شد درواقع امکان انجام اصلاحات بدون وجودکنترل خارجی نه تنها منوط باین است که بتوان شاه را وادار کرد که صمیمانه با مجلس همکاری کند بلکه نیز بسته باین است که آیا یك پارلمان ایران میتواند حاضر بهمکاری با مأمورین خارجی اصلاحات شده وازآنها حمایت نماید؟ تجربه حاصله از مجلس گذشته ، ازهیچ یك از این دوجهت نوید بخش نبوده است ، لیکن بنا باظهارات اشخاصی که میتوانند نظریه صائب‌تری دراین مورداظهار دارندیقیناً افراد روشنفکرتری که دربین مشروطه‌خواهان هستند تشخیص میدهند که مستشاران خارجی حتی برای مدتی هم که شده ضرورت دارد . لیکن این موضوعی است که بسته بآینده دور است . در حال حاضر ضروری‌ترین چیزی که ازجهت مصالح مملکت ومصلحت اصل عدم مداخله لازم میباشد اینست که بایستی شاه را وادارنمودکه سریعاً مواعیدخویش را انجام داده و درعین‌حال عفو عمومی اعلام نماید . جزئی انحرافی که درحال حاضر ازاین اصل بشود ممکنست وضع را بصورتی دربیاوردکه بعداً اتخاذ یك اصل شدیدتری را ایجاب نماید .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

شماره ۲۸۹ (تاریخ وصول ۲۸ ژانویه)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۲۰ تهران ۲۸ ژانویه ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخار دارم بدینوسیله گزارش معمولی خلاصه وقایع ایران را طی چهار هفته گذشته تقدیم دارم.

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـــ جورج بارکلی

مؤتمن‌الملك (پیرنیا) ش ۶۸
وزیر (مستعفی) معارف

مشیرالدوله (پیرنیا) ش ۴۸
وزیر (مستعفی) عدلیه

ضمیمه شماره ۲۸۹

شماره ۱ گزارش خلاصه ماهیانه تهران

ترمیم کابینه

روز پنجم ژانویه سعدالدوله بجای علاءالسلطنه بوزارت امورخارجه منصوب‌شد.

درهمین ماه مشیرالدوله ومؤتمن‌الملك دوبرادر ازسمتهای وزارت‌عدلیه ومعارف استعفاء نمودند .

نظام‌الملك بوزارت عدلیه و مهندس‌الممالك علاوه بر پست فواید عامه که در اختیار دارد معارف را نیز برعهده گرفته است .

بنابراین کابینه با عضویت اشخاص زیر تشکیل شده است .

مشیرالسلطنه	صدر اعظم و وزیر داخله
سعدالدوله	وزیر امورخارجه
سپهسالار	وزیرجنگ
نظام‌الملك	وزیرعدلیه
مهندس‌الممالك	وزیرمعارف و فواید عامه
مخبرالدوله	وزیرتلگراف
سلطان علیخان	وزیر دربار
(بلاتصدی)	وزارت تجارت

روز هشتم ژانویه شیخ فضل‌الله مجتهد مرتجع معروف مورد سوء قصد واقع شده وبا ضرب‌گلوله ران او زخمی شد . ضارب دستگیر واینك تحت محاکمه است .

هنوز در حدود ۲۷۰ پناهنده در سفارت ترکیه باقی هستند ، روزششم ژانویه مجلس ضیافتی توسط وزیرجنگ ترتیب داده شد وکوردیپلمات‌ها درآن شرکت‌کردند وروزهشتم هم صدراعظم ضیافت را تکرارکرد. وزیران مختار آلمان وفرانسه روزنهم شرفیاب شدند ، شرفیابی وزیرمختار آلمان برای سپاسگزاری از دریافت مدال بود .

روز۱۵ ژانویه مسیوسابلین‌کاردار سفارت روس بحضورشاه بار یافت و مسیومیلر راکه از استراباد آمده است تا در هنگام مرخصی مسیو بارونوسکی بسمت مترجم کل سفارت روسیه انجام وظیفه‌کند بشاه معرفی نمود .

مسیوسابلین موضوع خبرهائی‌را راجع باینکه‌دولت‌ایران مربیان نظامی‌آلمانی استخدام‌نموده‌است‌باورسیده‌بشاه‌عرض‌میکندوشاه‌صحت‌این‌گزارشهارا بکلی‌انکارمینماید.

مشیر السلطنه صدراعظم ووزیر داخله ش۴۲

روز ۱۲ ژانویه درحدود ۳۰۰ نفر بختیاری زیر فرمان سردار ظفر برادر کوچك صمصام‌السلطنه بقصد اصفهان حرکت کردند . سردار معتضد قائم مقام فرمانفرما نیز همزمان با حرکت بختیاریها تهران را بقصد اصفهان ترك گفت .

ماه محرم که ماه عزاداری است از ۲۴ ماه جاری آغاز شد . مستر دیوید فریزر خبرنگار مخصوص «تایمز» روز ۲۳ ماه جاری وارد تهران شد . مستر مورکه نماینده «منچستر گاردین» ، «دیلی نیوز» و «دیلی کرونیکل» میباشد قرار است بزودی از تبریز وارد تهران شود .

امضاء - چرچیل

✡✡✡

شماره ۲۹۶ (تاریخ وصول ۱۵ فوریه)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۹۷ تلگرافی تهران ۱۵ فوریه ۱۹۰۹

موضوع . اوضاع آذربایجان- مستروارتیسلاگزارش میدهدمذاکرات بین عین‌الدوله و مشروطه خواهان که طی تلگرام شماره ۸۵ مورخ ۱۱ ماه جاری گزارش گردید قطع شده‌است . ممکن است خبرنگار « دیلی نیوز » گزارش دهد که دو افسر روسی همراه عین‌الدوله درباسمنج هستند . مسیوسابلین بمن اطمینان داده است که این داستان هیچ صحت ندارد .

✡✡✡

شماره ۲۹۸

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۵۴ تلگرافی وزارت خارجه ۱۵ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : بدهی‌های امین‌الضرب - عطف بتلگرام شماره ۹۲مورخ ۱۴ماه‌جاری خودتان ، تصمیم ما اینست که به‌بانك شاهنشاهی ایران اطلاع دهیم چنانچه مجلس آینده ایران بخواهد تعهدی‌راکه بانك باعتبار دیون امین‌الضرب برعهده گرفته‌است قبول نکرده

و رد نماید ،که البته چنین حقی را دارد، تنها طریقه وطرزاسترداد وجوه پرداختی‌که بانك میتواند بدان وسیله عمل‌کندکه ما هم میتوانیم آنرا پشتیبانی نمائیم این است‌که درمقابل اموال شخصی شاه طلب خودرا مطالبه نماید .

✡✡✡

شماره ۲۹۹

از بانك شاهنشاهی ایران به وزارت‌خارجه

لندن شماره ۲۵ خیابان ابچرچ بتاریخ ۱۵ فوریه ۱۹۰۹

آقای محترم

احتراماً ضمن اعلام وصول نامه مورخ ۲۳ ماه جاری راجع به‌دریافت تلگرافی از طرف وزیر مختار دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان در ایران حاکی از اینکه اعلامیه‌ای با امضاهای متعددکه ظاهراً ازطرف حزب ملیون میباشد بایشان رسیده‌است بدین مضمون‌که هیچ امتیازی یاقرضه‌ای خواه مستقیم یاغیرمستقم‌که داده شودبرسمیت شناخته نخواهد شد مگراینکه مجلس آنرا تصویب‌کرده باشد .

حصول اطلاع فوق موجب گردید که امروز تلگرافی که رونوشت آن به‌پیوست تقدیم‌گردید بتهران مخابره‌گردد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ ت . جاکسون رئیس هیئت مدیره

✡✡✡

ضمیمه شماره ۲۹۹

مستر وود بانك شاهنشاهی تهران

(ترجمه رمز) تلگرافی فوریه ۱۹۰۹

عطف بتلگرام نهم فوریه ما باتوجه باعلامیه حزب ملیون‌که توسط وزارت‌خارجه برای‌ما فرستاده شده وبرضد پرداخت مساعده‌هائی به دولت شاه مطالبی اظهارشده است کلیه ترتیبات پیشنهادی را متوقف و درانتظار وقایع آینده باشید . ازجریان امورکاملا ما را مستحضر دارید . با اشاره به نامه محرمانه نیمه رسمی مورخ ۲۷ ژانویه درباره تضمین هرقدر میتوانید بگیرید .

شماره ۳۰۱ (تاریخ وصول ۱۶ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۹۹ تلگرافی تهران ۱۶ فوریه ۱۹۰۹

موضوع. اوضاع عمومی ـ تصورمیکنم هر روزکه در اجرای دستورات ما تأخیر میشود بر وخامت اوضاع کنونی افزوده میشود و شانس برقراری آشتی بین شاه و ملت خود دورتر میشود .

پیش‌از ظهر امروز وزیر امور خارجه بطور خصوصی از من دیدن کرد . وی از من نظر مشورتی خواست ولزوم دادن فوری یك تذکاریه مشترك دیگری‌را بشاه تأکید نمود . در پاسخ عالی‌جناب گفتم پیش از دادن اندرزهای بیشتر ، من و مسیو سابلین منتظر دستوریم لیکن شخصاً معتقدم ومیدانم که مسیو سابلین‌هم با من همعقیده است‌که با توجه به سوء شهرت روز افزون شاه ، ضروری است‌که اعلیحضرت بیدرنگ اقداماتی بعمل آورند تا بملت ثابت کنند که در انجام مواعید خویش که بارها اعلام نموده‌اند جدی بوده وواقعاً خواستار برقراری مشروطه هستند .

اعلیحضرت باید در عزل مشاوران مرتجع خود هیچ تأمل و وقت تلف نکنند . ایشان باید عفوعمومی اعلام‌کنند وآن عده ایرانیانی‌را که قادرند درطرح‌ریزی سیستم مشروطه‌ای بر اساس نیازمندیهای کشور کمك کنند از اروپا فرا خوانند .

سعدالدوله هنگام رفتن ازمن خواهش‌کرد منتهای مساعی‌خویش‌را برای تسریع در رسیدن دستورات لازم به نمایندگان دو کشور بکار بندم. وی نسبت باوضاع نگرانی زیادی از خود نشان میداد .

شماره ۳۰۲ (تاریخ وصول ۱۶ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۰۰ تلگرافی تهران ۱۶ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع عمومی ـ همقطار روسی‌ام تلگرافی برای دولت روسیه مخابره میکند که مفاد آن باین شرح است :

«با توجه به اوضاع وخیمی که درکشور حکمفرما میباشد، خود شاه‌هم تشخیص داده‌است که امکان ندارد بتواند بسیاست مصیبت‌بار کنونی خود ادامه دهد. اعلیحضرت ازمن نظرمشورتی خواست ولی‌من نمیتوانم اندرزی باو بدهم‌که نتیجه عملی‌داشته باشد.

اوضاع باعدم صداقت شاه بغرنجتر شده واین‌طرز رفتارموجب سلب اعتماد مردم ومحو محبوبیتش میگردد مشاورانی پیرامونش‌راگرفته‌اندکه اورا منفور مردم گردانیده و کشور خود را تا لب پرتگاه مصیبت سوق داده‌اند.

تأخیر در انجام اصلاحات وضعی را بوجود آورده که برای شاه مشکل است تا با اقدامات نیمه کاره ملت خود را راضی وآرام نگاهدارد. و نه یك مشروطیت معتدل که ممکن‌بود چهارماه پیش برای جلب رضایت مردم کافی باشد، امروز میتواند تبریز، اصفهان و رشت را قانع و راضی نماید. مردم به ضعف شاه بخوبی آگاه بوده و تسلیم نمیشوند وتنها بعلت تمرکز سپاهیان در پایتخت است که شاه تاج وتخت خود را حفظ نموده است. فکرمیکنم تعلل شاه تامیزان زیادی بعلت مردد بودن او درباره اصلاحاتی است‌که باید کابینه‌های دوکشور پیشنهاد کنند واگر نمایندگان این دوکشور دستورات قطعی و رسمی داشته باشند آسانتر خواهند توانست با اندرزهای دوستانه شاه را وادار باعطاء مشروطیت‌نموده و اورا متوجه نمایندکه برای صلاح‌خود این اندرزها راپیروی کند و همدردی بسیار ارزنده دو دولت و احتمالا سلطنت خود را از دست ندهد.»

اینجانب با مسیو سابلین موافق بوده و معتقدم که شاه در معرض خطر بزرگ از دست دادن تاج وتختش قرار دارد مگراینکه بتوان او را وادار کرد از دسته ارتجاعی جدا شده و خود را در رأس نهضت مشروطه خواهی قرار دهد. بیم آن دارم که اکنون هرکاری بکند بهرحال خطر متوجه اوست ولی این عمل متضمن بهترین شانس برای سلامتی و ایمنی وی میباشد.

شماره ۳۰۳ (تاریخ وصول ۱۶ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۰۱ تلگرافی تهران ۱۶ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : فرماندار رشت. وزیر امور خارجه بمن اطلاع داد که مردم رشت

خودشان سپهدار را بعنوان فرماندار انتخاب نموده‌اند .

او قطعاً فرماندار بسیارخوبی ازآب درخواهد آمد. وی بشاه فشار وارد میسازد تا با اراده ملت موافقت نموده و از اعزام سرباز به رشت خودداری نماید .

من ومسیو سابلین بشاه اصرار میکردیم تا با انتصاب او موافقت‌کند لیکن موفق نشدیم .

☆☆☆

شماره ۳۰۵ (تاریخ وصول ۱۷ فوریه)

از سر نیکلسون به سر ادواردگری

شماره ۷۹ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۷ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : ایران

تلگرامهای شماره ۹۹ و۱۰۰ سر جورج بارکلی‌را برای مسیو ایزولسکی قرائت کردم. اوهنوز تلگرام کاردار سفارت روس‌را از تهران دریافت‌نکرده است. باو اصرار کردم تا با اقدامات پیشنهاد شده موافقت‌کند وبشاه فشار بیاوریم تابیدرنگ مشروطیت را اعلام وبعضی از اطرافیانش‌را برکنار نماید و ایرانیان لایق را از اروپا فراخواند و غیره . مسیو ایزولسکی ایراداتی را که در مواقع سابق اقامه کرده بود تکرار نموده و گفت تاتلگرام‌مسیو سابلین‌را دریافت نکند اقدامی نخواهدکرد وپس‌از دریافت‌تلگرام او در این باره فکر خواهد نمود .

پاشگاه ادبیات

فصل بیست و هشتم

گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن راجع باینکه وزیر امور خارجه مجدداً باینجانب مراجعه و در باره چگونگی تضمیناتی‌که حاضریم برای شاه قائل گردیم استفسار کرد وجوابی که بوزیر امورخارجه ایران دراین باب داده شده است - تلگرام وزیر امور خارجه انگلستان به سفیر انگلستان در روسیه مورخ ۱۷ فوریه ۱۹۰۹ و تذکر اینکه « من معتقدم شاه به هر اندرزی که توأم با تهدیدی نباشد ترتیب اثر نخواهد داد » و پیشنهاد اینکه بعقیده وی چه اقداماتی باید نمود - نامه سر نیکلسون مورخ ۱۳ فوریه بوزیر امور خارجه انگلستان راجع بملاقات وزیرمختار ایران واظهارات گوناگونی که مشارالیه راجع باوضاع فعلی ایران نموده وپیشنهاداتی که داده است - گزارش‌تلگرافی سر جورج بارکلی مورخ ۲۱ فوریه راجع باوضاع تبریز وگزارش وارتیسلا و سرکنسول انگلیس در تبریز و پیش‌بینی اینکه اگرشهر سقوط کند بدون شك غارت و تاراج وشایدهم قتل عام رخ دهد واخطار به عین‌الدوله که چنانچه تبریز مورد حمله قرارگیرد احترام حریم سرکنسولگری انگلستان بایدرعایت بشود -گزارش‌تلگرافی دیگرسرجورج بارکلی بتاریخ همانروز به‌لندن درباره پیشنهادات روسیه درمورد ایران مندرج درتلگرام سر نیکلسون وپیشنهادات متقابل سر جورج بارکلی و مخصوصاً تأکید اینکه امیر بهادر جنگ نباید در دربار هیچ مقام و منصبی داشته‌باشد وشیخ فضل‌الله مجتهد معروف راهم باید ازتهران خارج نمایند -گزارش تلگرافی دیگر سر جورج بارکلی مورخ ۶ مارس راجع به گزارش تبریز واینکه یك حمله شدید ومتراکم قوای شاه به‌شهر تبریز کاملا دفع شده وتلفات قابل‌توجهی بآنها وارد شده است -گزارش‌تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی مورخ ۶ مارس راجع به‌اعزام سپاهیان‌روس به رشت وتلگرام سرنیکلسون از سن‌پترسبورگ بلندن راجع باظهار مسیو ایزولسکی مبنی بر اینکه اعزام سربازان روس به رشت فقط برای حفاظت کنسولگری روس در آنجا و در صورت‌لزوم‌برای حفاظت‌جان روس‌ها وهم اروپائی‌هاست -گزارش سربارکلی‌بلندن راجع باحضار مسیو سابلین کاردار سفارت روس به‌دربار وسئوالاتیکه شاه برای راهنمائی از وی نموده و جوابهائیکه سابلین داده است - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن راجع باشغال جلفای ایران توسط قوای دولتی وگذشتن ساکنان‌آنجا ازمرز وورود بخاك روسیه- تلگرام وزیر امورخارجه انگلستان به سرآرتورنیکلسون راجع‌باظهار نگرانی کاردارسفارت روسیه درلندن نسبت باوضاع ایران که «مبادا روسیه ناگزیر شود که در مرز مداخله کند» و اظهار اینکه «چون راهزنانیکه زیرفرمان شاه هستند جلوچشم روسها نزدیك جلفا زنان وکودکان‌را بقتل میرسانند ممکن‌است احتراز ازمداخله امری بسیاردشوار باشد» واظهارات سر نیکلسون به‌مسیو ایزولسکی باینکه ظاهراً شاه هنوزهم مایل است که روسیه‌را بدخالت تحریك‌کند وتوضیحات مهمی که دراین باره داده‌است -گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی به‌لندن باتوجه‌بگزارش سرآرتورنیکلسون راجع به‌نظریات‌دولت روسیه‌نسبت‌به‌پیشنهاداتیکه

تحت هشت‌ماده بمنظوراصلاح اوضاع ایران ازطرف دولت انگلستان داده شده واصلاحاتیکه در آن ۸ ماده بعمل آمده با ذکر جزئیات آن - گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ۲۱ مارس۱۹۰۹موضوع گزارش‌کنسول انگلیس دربوشهر راجع به‌ورود سردار اسعد به‌محمره (خرمشهرفعلی) که گفته میشود «میکوشد مشروطه‌خواهان‌را تحریك باقدام نماید» -گزارش‌تلگرافی سرجورج‌بارکلی بلندن مورخ ۲۴مارس‌حاکی ازاینکه «عده‌ای ازاوباشان وابسته بشاه‌غروب دیروز چهارنفر ازبست نشستگان درشاه عبدالعظیم را بقتل رسانیده‌اند» و تسلیم یادداشت مشترك دو سفارتخانه انگلیس و روس به‌دولت ایران و تقاضای مجازات جنایتکاران و اینکه « چنانچه اغتشاشات عمومی در اثر چنین جنایاتی واقع شده و اتباع انگلیس و روس در معرض صدمه‌ای قرار گیرند مسئولیت آن متوجه دولت ایران خواهد شد» - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن مورخ ۲۸ مارس راجع به پناهنده شدن صنیع‌الدوله وزیرسابق دارائی درسفارت انگلیس بعلت اینکه «معتقد است جانش درمعرض خطر واقعی قرار دارد»-گزارش تلگرافی دیگرمورخ همانروز بلندن راجع به‌ضبط وجوه ارسالی تجارتخانه زیگلر و استیونس به تبریز از طرف عین‌الدوله وارسال یادداشت خیلی شدیداللحن سفارت انگلیس به‌دولت ایران -گزارش دیگرمورخ همانروز راجع به مخابره تلگراف‌مشترك شیخ محمره (مقصود شیخ خزعل میباشد- م.) حاکم خوزستان وسردار اسعد بشاه در مورد نهضت مشروطه خواهی - گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی بلندن در موضوع تلگراف‌کنسول انگلیس درمشهد راجع به‌جنگ خیابانی بین اتباع روس ومردم در مشهد -گزارش تلگرافی دیگر مورخ همانروز موضوع وصول تلگرام سرکنسول انگلیس از تبریز راجع باینکه تا سه هفته دیگرهمه آذوقه موجود درتبریز مصرف خواهد شد واینکه توطئه‌ای‌چیده شده‌است که بیك‌کنسولگری‌خارجی‌حمله شود وبدین وسیله موجبات‌مداخله یك دولت خارجی را فراهم نمایند - نامه محرمانه وزارت دریاداری انگلستان به وزارت امورخارجه انگلستان‌مورخ ۱۰ آوریل۱۹۰۹متضمن تلگرام فرمانده‌کشتی«فاکس» ازبوشهر حاکی از اینکه «نمایندگان دول خارجی از ماتقاضا نموده‌اندکه انتظامات را برقرار نمائیم و تیراندازی ادامه دارد .... الی آخر» و پاسخ وزارت دریاداری باین تلگرام .

(از تاریخ فوریه ۱۹۰۹ مطابق صفر۱۳۲۷ واسفند (حوت) ۱۲۸۷ تاتاریخ آوریل ۱۹۰۹ مطابق ربیع‌الاول ۱۳۲۷ قمری و فروردین (حمل) ۱۲۸۸ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره ۴۱۶/۳۹ F.O.)

شماره ۳۰۶ (تاریخ وصول ۱۷ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۰۲ تلگرافی تهران ۱۷ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : تأمین شاه ـ عطف به تلگرام شما شماره ۲۵ مورخ ۱۴ ماه پیش .

وزیر امور خارجه دیروز مجدداً باین جانب مراجعه و.در باره چگونگی تضمیناتی‌که حاضریم برای شاه قائل گردیم استفسار کرد . من بر اساس همان مطالبی که در دفعه سابق گفته بودم پاسخ دادم .

احتمال دارد موقعی که تذکاریه ما تسلیم گردد ، شاه از ما تضمینی بخواهد زیرا اعلیحضرت بی‌شك ازعواقب برقراری مشروطیت نسبت بمقام سلطنت وجان‌خود حقیقتاً هراسناك است .

بسیارخوشوقت خواهیم‌شد درمورد پاسخی‌که باید به‌اعلیحضرت‌بدهیم دستوراتی دریافت داریم .

☆ ☆ ☆

شماره ۳۰۸

از سر ادواردگری به سر نیکولسون

شماره ۱۹۶ تلگرافی وزارت خارجه ۱۷ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع ایران

با مراجعه بتلگرام شماره ۹۹ مورخ دیروزسرجورج بارکلی ، معتقدم شاه به‌هر اندرزی که توأم با تهدیدی نباشد ترتیب اثر نخواهد داد . ما میل داریم از دخالت مستقیم احترازنمائیم وازاین‌رو یك چنین تهدیدی باید جنبه منفی داشته باشدوبمفهوم این باشدکه هیچیك از دو دولت از اوحمایت مالی یا حمایت دیگرنخواهندکرد مگر اینکه با اعطاء مشروطیت مواعید خویش را بملت خود عملی‌کرده و آرامشی درکشور برقارنماید . اشاره‌ای از طرف دولت روسیه مبنی براینکه افسران روسی فراخوانده خواهند شد شاید از هر تهدید دیگر مؤثرتر باشد . گمان نمیکنم یك اقدام شدید و قاطع از طرف روسیه موجب شود که شاه از کشور خارجی دیگر استمداد کند گرچه بطوریکه درك میکنم این موضوعی است‌که دولت روسیه ازآن هراس دارد . نظریه‌من براین عقیده مبتنی‌است که آلمان درحال حاضرکمکی پیشنهاد نخواهد کرد وانگهی چنانچه معلوم شودکه شاه بایك‌کشوردیگری بدسیسه پرداخته ویا درك شودکه احتمال داردافسران‌کشور دیگری جایگزین افسران روسی‌گردندداشغال‌گمرکات نواحی شمالی توسط روسیه اورا بسرعقل خواهدآورد وچنانچه روسیه برای احقاق خود باینکاردست بزند ما هم میتوانیم از آنجائیکه پرداخت مطالبات ما هم مدتهاست بتأخیر افتاده عمل

روسهارا پیروی کرده وگمرکات نواحی جنوبی را اشغال کنیم .

بنظر اینجانب اینطورمیرسدکه تنهاراه نجات کشورازیك مصیبت داخلی این است که برای شاه تردید باقی نگذاریم که اورا بحال خود رها خواهیم کرد لیکن بهرحال نمیخواهیم بکاری که دولت روسیه باآن کاملاموافق نیست دست بزنیم . اگرخطری وجود داشته باشد - و تحت شرایط کنونی باور نمیکنم که یك چنین خطری وجود داشته باشد - یعنی خطر اینکه چنین اقدامی سبب دخالت کشور خارجی دیگری بشود روسیه در اقداماتیکه ازآن نامبرده شد تا برای ممانعت از تغییروضع که درمنافع ما یا روسیه مؤثر باشد ازحمایت کامل ما برخوردار خواهد بود .

✡✡✡

شماره ۳۱۰ (تاریخ وصول ۱۸ فوریه)

از سر نیکولسون به سر ادواردگری

شماره ۱۰۷ سن پترسبورگ ۱۳ فوریه ۱۹۰۹

آقای محترم

وزیر مختار ایران دیروز برای ملاقات اینجانب آمده وصمیمانه آرزو کردکه دول انگلیس و روسیه هرچه زودتر بتوانند بر سراقداماتیکه بمنظور اصلاح وضع فلاکتباری که دست بگریبان کشورش شده باید بعمل آورند، باهم توافق کنند .

وی ابرازنگرانی کردکه اگردولتین انگلیس و روس اقدام عاجلی دربرابردولت ایران بعمل نیاورند سراسر کشور در وضع هرج ومرج فروخواهد رفت . او صددرصد معتقدبوداگرشاه یك قانون انتخابات انتشارداده وتاریخ انجام انتخابات وتشکیل مجلس را اعلام کند اوضاع فوراً بهبودمحسوسی خواهد یافت . او درعین حال معتقد بودبسیار مطلوب است که هردو دولت بکوشند تا موجبات برکناری اشخاصی را که پیرامون شاه را گرفته و اورا از عملی ساختن علاقه‌اش به برقراری یك رژیم مشروطه باز میدارند فراهم نمایند . وی همچنین معتقد بود که دادن یك کمك مالی بدولت ایران برای نجاتش از وضع وخیم مالی فعلی بسیار ضروری میباشد . نه تنها حقوق سپاهیان بلکه حقوق همه ارکان دولتی وحتی نمایندگیهای سیاسی و کنسولی مدتهاست عقب افتاده و

هرگز امکان ندارد دولت بتواند اصلاحاتی را انجام دهد مگر اینکه بودجه اینکار را داشته‌باشد. مردم برای اعاده نظم وآرامش به‌بریتانیای‌کبیر وروسیه چشم‌امیددوخته‌اند.

اینجانب بوزیرمختار ایران‌گفتم خوب میداندکه بریتانیای‌کبیر و روسیه هردو علاقه دارندکه ایران را درصلح وصفا سعادتمند ومستقل به‌بینند وهردو دولت بینهایت مشتاقندکه شاه بدون اتلاف وقت رژیم مشروطیت را برقرار نموده ودرتشکیل دولت هم یك اصلاح‌کاملی بعمل‌آورد ، اما بهرحال ناچارم صریحاً بایشان بگویم دولت متبوعه من تازمانیکه رژیم مشروطه عملا روی‌کار نیامده نمیتواندهیچگونه‌کمك مالی بنماید زیرا افکار عمومی در انگلستان پرداخت چنین‌کمکی را درهنگامیکه تلاش بین دولت ایران و مشروطه خواهان ادامه دارد با بدگمانی تلقی خواهد نمود چه هرگونه کمك مالی بمثابه میسر ساختن برتری یك جبهه برجبهه دیگر تلقی خواهد شد و بمنزله جانبداری ازجبهه‌ای دراین اختلافات خواهد بود و حال آنکه خود او میداند هر دو دولت علاقه‌شان اینست‌که از هرگونه دخالتی احترازکنند. وزیرمختارگفت اینمنظور را بخوبی درك میکند لیکن دراین فکر است‌که اگر تضمین‌کافی گرفته شود و پولی‌که پرداخت میشود جهت مصرف برای مقاصد کاملا قانونی باشد ایرادی در پرداخت آن نخواهد بود نگرانی اصلی او بختیاریها هستند وبیم آنرا دارد که اگر از اعمال آنها جلوگیری نشودممکن است‌آنقدرجری شوندکه دودمان شاه‌بخطرافتد واگراین دودمان منقرض‌گردد ما خودرا با هرج ومرج روبرو خواهیم یافت .

باتقدیم احترامات ــ امضاء ــ آرتور نیکولسون

✡✡✡

شماره ۳۲۶ (تاریخ وصول ۲۱ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۱۰ تلگرافی تهران ۲۱ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تبریز ـ پیروتلگرام شماره ۱۰۷ مورخ ۱۹مادجاری اینجانب مستروارتیسلادرپاسخ استفسارا ینجانب‌گزارش میدهد عده سربازانیکه‌گفته میشودتحت

فرمان عین‌الدوله هستند مسلماً انزاق‌آمیز است . او نمیتواند بگوید که عین‌الدوله درواقع چه میخواهد بکند واینکه آیا شهررا میتوان با حمله گرفت یا خیر مشروطه‌خواهان مأیوس بنظر نمیرسند ، وارتیسلا میگوید اگرشهرسقوط کند شك نیست غارت وتاراج صورت خواهدگرفت و شاید قتل عامی هم رخ بدهد و در مور . پناهندگانی که مسلماً دسته دسته به‌کنسولگری خواهند آمدکسب دستورکرده است .

درپاسخ بدمستر وارتیسلا دستور دادم از پنادادن باشخاصی که در خطر محض قرار دارند استنکاف نکند وبدعین‌الدوله اخطارکند اوامر شدید و مؤکد بایستی صادر شود که چنانچه شهر تبریز مورد حمله قرار گیرد احترام حریم سر کنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان رعایت‌گرددوهرگاه به‌اتباع انگلیس یا منافع آنهاصدمه‌ای وارد شودشخص او مسؤل خواهد بود . من تذکاریه‌ای بهمین مضمون برای دولت ایران میفرستم .

☆☆☆

شماره ۳۲۷ (تاریخ وصول ۲۱ فوریه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۱۱ تلگرافی تهران ۲۱ فوریه ۱۹۰۹

موضوع : شاه ومشروطیت. عطف بتلگرام شماره ۸۷ سر نیکولسون حاوی پیشنهاد‌های روسیه .

فقره ۱ـ امیر بهادرجنگ نباید در دربار هیچ مقام ومنصبی داشته باشد چه نفوذ شرارت‌آمیزاوهمیشه‌محسوس‌خواهدبود همچنین باید توصیه‌کنیم‌شیخ‌فضل‌الله رااز تهران خارج‌نمایند زیراگرچه اومقام رسمی ندارد ولی‌نفوذ بسیار زهرآگینی دارد. امیداست انجام این پیشنهادموجب تأخیرکار بعلت لزوم مذاکرات دیگری بادولت روسیه نشود.

موضوع پیشنهادی مندرج درفقره شماره ۳ خوب است لیکن بیش ازحد مطلوب ایجاد مسؤلیت میکند آیا نمیتوانیم اینطور ذکرکنیم‌که‌کابینه باید طوری تشکیل شود که هیچیك از دو دولت بدان ایرادی نداشته باشند ؟

من ومسیو سابلین هم‌اکنون افرادی مناسب را درنظرداریم وبطورخصوصی میتوانیم درانتخاب آنها کمك کنیم شورائیکه ضمن فقره شماره ۴ پیشنهاد شده از حیث ترکیب خوب نیست . باید بخواهیم‌که عده‌ایکه از طرف دو سفارتخانه توصیه میشوند انتخاب شوند و منصوبین شاه هم بآنها اضافه شود وکمیته‌ای مخصوص منظور یاد شده درفقره ۴ باید توسط این اشخاص تشکیل شود .

فقره ۷ـ تاکنون تنها چیزیکه ازشاه خواسته‌ایم اعطاء مشروطیت وصدورفرمان عفو عمومی است و ازماهیت اصلاحاتی‌که‌گفته میشود ما خواسته‌ایم و فقدان پول مانع اصلی بزرگ اجرای‌آن میباشد بی‌اطلاعم . تجدید سازمان پلیس و ژاندارمری و مالیه بدون شك محتاج پول است لیکن اینکار را در موقع وجود مجلس میتوان انجام داد و بهتر نتیجه‌گرفت . باورندارم‌که اگراکنون پول تحت شرایط پیشنهاد شده هم داده شود کوششی بنمایند که این پول بمصرف اجرای اصلاحات برسد . پرداخت حقوق معرقه سربازان تنها قلمی است که مصرف آن بجا و بمورد خواهد بود .

معتقدم این امر شاه را تشویق خواهد کرد ونیروی تازه‌ایکه بدینصورت بدست می‌آورد برای خلل وارد ساختن بتلاش ملیون نسبت به امر تدوین قانون انتخابات و انجام انتخابات توسط شاه مورداستفاده قرارخواهدگرفت و این امرفرصتهای‌کافی بدست شاه خواهد دادتا مقاصد خودرا انجام دهد . تا زمانیکه رژیم جدید روی‌کار نیامده‌است بشاه باید گرسنگی داد . علاوه براین همیشه این امکان هست که مجلس پرداخت یك چنین وامی را ردکند لذا نمیتوانم با پیشنهاد روسها موافقت کنم بویژه باتوجه بوضع تبریز که تا حدی تردیدآمیز است و از تأخیریکه با پا فشاری بروی این نکته روی خواهد داد متأسفم .

باتوجه باینکه شاه با تعیین خزانه‌دارکل موافقت‌کرده‌است ماده ۸ فکر میکنم باید حذف شود . اگر موضوع تعیین خزانه‌دارکل را در درخواستهای خود بگنجانیم وظیفه سنگین او بازهم دشوارترخواهد شد چه او را تحمیل شده با فشار بیگانه تلقی خواهندکرد میتوان بطورخصوصی درانتصاب او تسریع‌کرد .

(خیلی محرمانه)

مسیو سابلین با نظریات اینجانب در مورد همه نکات بجز ماده ۷ موافق است . درمورد این ماده صلاح خود نمیداندکه با ایرادهایم هماهنگی نماید .

علیهذا تهدید بر پایه مفاد تلگرام شماره ۵۶ مورخ ۱۷ ماه جاری شما بیش از پیش مطلوب میباشد چه شاه با شنیدن سخنانیکه درباره سقوط قریب‌الوقوع تبریز در دربار شایع شده سرسخت‌ترگشته است .

✡✡✡

شماره ۳۷۳

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۳۳ تلگرامی تهران ۶ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع آذربایجان

مستروارتیسلاو تلگراف میکندکه یك حمله شدید متراکم قوای شاه بشهر کاملا دفع شده وتلفات قابل توجهی بآنها وارد شده است .

همزمان بااین حمله نیروی مراغه ، توپخانه «باسمنج» نیز شهر را بمباران‌کرد لیکن اثری نداشت.

✡ ✡ ✡

شماره ۳۷۵ (تاریخ وصول ۶ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۳۵ تلگرافی تهران ۶ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اعزام سربازان روسی به رشت .

پیرو تلگرام شماره ۱۳۲ مورخ امروز . مسیوسابلین پیش از ظهر امروز برای ملاقات اینجانب آمد . برای این آمده بودکه موضوع اعزام سپاهیان روسی را برشت بمن خبردهد.گرچه انقلابیون میگویند اگرشاه سپاه بفرستدازخارجیها انتقام خواهند گرفت فکر نمیکنم که مسیو سابلین بروز اغتشاشاتی را پیش‌بینی می‌کند .

مسیوسابلین میگوید پنج میلیون فشنگ وتعداد معتنابهی تفنگ درباکوتوقیف شده‌است . این سلاحها برای رشت درنظر گرفته شده بود .

✡✡✡

شماره ۳۷۸ (تاریخ وصول ۷ مارس)

از سرآرتور نیکولسون به سرادواردگری

شماره ۱۲۴ تلگرافی سن پترسبورگ ۶ مارس ۱۹۰۹

ایران

موضوع : اعزام سپاهیان روسی . بازگشت بتلگرام شماره ۲۷۴ مورخ ۵ ماه جاری شما . مسیو ایزولسکی بمن اطلاع داده که سربازان فقط برای حفاظت کنسولگری روس که تاکنون تنها یك‌گارد نه نفری داشته بدرشت اعزام میشوند ونیز برای حفاظت جان روسها و اروپائیها درصورت لزوم است. مسیو ایزولسکی باپیشنهاد اینجانب موافقت نمودکه نامه‌ای حاوی استفسارموضوع بالابعنوانش بفرستم واوپاسخی حاوی اطلاعات خواسته شده را برایم ارسال دارد .

مسیو ایزولسکی‌گفت معلوم شده‌که درجلفا افرادبقدرکافی هستند و ازاین‌رو بر تعداد نفرات پادگان آنجا افزوده نخواهد شد . او شنیده است‌که خط تلگرافی هند و اروپا بوسیله عین‌الدوله قطع شده ومسیوسابلین مسؤلیت زیان روزانه حاصله بعلت این قطع ارتباط را بگردن دولت ایران انداخته است .

✡✡✡

شماره ۳۷۹ (تاریخ وصول ۸ مارس)

از سرآرتور نیکولسون به سرادواردگری

شماره ۱۲۸ تلگرافی سن پترسبورگ ۸ مارس ۱۹۰۹

پیرو تلگرام شماره ۱۲۴ مورخ ۶ مارس اینجانب درباره اعزام سپاهیان روسی.

وزیر امور خارجه روسیه بمن اطلاع میدهد قزاقهائیکه برشت گسیل میشوند بمنظور تقویت‌گارد قزاق درآنجاست وبموجب دستورکنسول در مورد حراست جان و مال اتباع روسیه وسایر خارجیها در رشت وانزلی عمل خواهندکرد .

وزیرامورخارجه روسیه اضافه‌کردکنسول طبعاً ازمداخله درپیکاربین انقلابیون و طرفداران شاه‌کماکان احتراز خواهد نمود .

✡ ✡ ✡

شماره ۴۳۲ (تاریخ وصول ۱۶ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۵۳ تلگرافی تهران ۱۶ مارس ۱۹۰۹

موضوع : شاه ومشروطیت

شاه دیروز مسیوسابلین را بدربار احضارکرد. اعلیحضرت ابرازنگرانی نمودکه تذکاریه‌های ما بعهده تعویق افتاده‌است ظاهراً چنین مینمودکه امیدواراست این تذکاریه‌ها راهی باو نشان خواهد داد تا از وضع دشواریکه اینك درآن قرار دارد رهائی یابد .

مسیوسابلین درپاسخ شاه‌که راهنمائی اورا خواستارمیشودمیگویداگراعلیحضرت موافقت کرده بودند جلسه‌ای با شرکت نمایندگان احزاب و طبقات مختلف درتهران برای بررسی اوضاع تشکیل شود- این پیشنهاد توسط وزیرامورخارجه بشاه داده شده - این امر در تخفیف این تشنج کمك مینمود اعلیحضرت وعده میدهند با این پیشنهاد موافقت‌کنند .

سعدالدوله بمن گفت این را بدین امید بشاه پیشنهاد نموده است که متینگ مزبورمنشاء صدور بیانیه‌ای بنفع مشروطیت بشود . اگر ترکیب این جلسه مثل شورای مضحك ماه دسامبر نباشدومشروطه خواهان باشرکت درآن موافقت‌کنندمیتوان امیدوار بودکه منشاء نتایجی مفیدگردد . سعدالدوله میگوید او به‌اهمیت ترکیب این‌کنفرانس اطمینان دارد .

شماره ۴۳۳

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۱۵۴ تلگرافی تهران ۱۶ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع آذربایجان

مستروراتیسلاوسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی تلگراف میکندکه دولتیان

جلفای ایران را اشغال کرده‌اند . گزارش رسیده است که ساکنان آنجا از مرز گذشته وارد خاك روسیه شده‌اند .

☆☆☆

شماره ۴۳۵

از سر ادواردگری به سرآرتور نیکلسون

شماره ۱۰۳ وزارت امورخارجه ۱۶ مارس ۱۹۰۹

آقای محترم

کاردارسفارت روسیه امروزضمن مذاکره با اینجانب درباره اوضاع ایران خیلی ابراز نگرانی میکردکه مبادا روسیه ناگزیر شودکه در مرز مداخله‌کند . وی بیم‌آنرا داشت‌که ممکن‌است این‌مداخله واکنشی نامطلوب بوجودآوردلیکن چون راهزنانیکه زیرفرمان شاه‌هستند جلوچشم روسها نزدیك جلفازنان وکودکان را بقتل‌میرسانند ممکن است احتراز از مداخله امری بسیار دشوار باشد .

گفتم دشواری‌کاررا تشخیص‌میدهم ولی‌بیم‌آنرا دارم‌که مداخله روسیه درشرایط حاضر ممکنست مداخله بجانبداری شاه تعبیر شود.

بیم آنرا دارم که شاه هنوز هم مایل است که روسیه را بدخالت تحریك کند و معتقد است که این مداخله بسود او خواهد بود . اگر فقط دولت روسیه بتواند بشاه بفهماندکه هیچ امیدی بر مداخله روسیه نداشته باشد و اگر مداخله‌ای صورت بگیرد بدین علت خواهدبودکه اوضاع ایران نشان میدهدکه او و وزیرانش برای اداره امور کشور مطلقاً ناتوان میباشندو اینکه پایان مداخله خلع او ازسلطنت وتعیین یك دولت لایق‌تری خواهد گشت عقیده دارم که برقراری مشروطیت را اعلام خواهد کرد . اگر اینکار را بکند ومجلس را دعوت بانجام وظایف خود نماید آرامشی فوری در سراسر ایران برقرارخواهد شد . کاردارسفارت روس پرسیدکه آیا تذکاریه‌ای درتهران تسلیم شده‌است یا خیر؟ باوگفتم تاکنون خیر. شنیده‌ام مسیو ایزولسکی درباره برخی ازنکات فرعی ازقبیل شرایطی‌که براساس‌آن بایستی وام داده شود و اینکه‌آیا باید بشاه دیکته

کنیم که چه کسانی را باید بوزارت انتخاب نماید، تردید بخرج میدهد. در این میان همه تذکاریه‌های سیاسی معوق مانده‌است. من راه حلی برای هردوی این نکات پیشنهاد کرده بودم چنانچه روسید اطمینان‌بخش وضروری میداند میتواندمبلغ دویست‌هزار لیره سهم خودرا قرض بدهد وقتی مجلس تشکیل شد وبا مبلغ کل وام بمیزان چهارصدهزار لیره موافقت حاصل‌شدآن‌وقت ماهم دویست‌هزار لیره سهم خودرا پرداخت خواهیم نمود.

من این طریق را توصیه نکردم لیکن اگر مسیو ایزولسکی معتقد است که یك وام فوری ضروری است چنین راهی ممکن میباشد. درمورد وزیران شاه من با نامزد-نمودن آنها مخالفم زیرا این عمل‌مارا مسئول دولت شاه خواهدساخت. اما با قائل‌شدن این شرط که ما حق تغییروزیرانش را با اشخاص دیگری که قابل اعتماد باشدبرای خود حفظ خواهیم‌کرد وتا این شرط قبول نشود پولی باونخواهیم پرداخت، میتوانیم مقصود خودرا تأمین‌کنیم. ایشان آن وقت میتوانند فهرست اسامی وزیران مورد نظر خود را ارائه داده و بپرسندکه آیا آنها واجد شرایط هستند یا خیر ؟

بطوریکه استنباط کردم مسیوپولوسکی شخصاً با این نظریات من کاملاً موافق بود.

با تقدیم احترامات - امضاء - ادواردگری

☆☆☆

شماره ۴۴۴ (تاریخ وصول ۱۸ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۵۹ تلگرافی تهران ۱۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع خلیج فارس

تلگرام شماره ۵۰ زیر بعنوان سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در بوشهر مخابره شده است. عطف به تلگرام شماره ۱۹۲/۴۳ مورخ دیروز شما باید مانع شوید که ناوچه مزبور دستورات دیگری ارسال دارد مگر اینکه دلیل قاطعی‌داشته باشندکه اتباع انگلیس در خطر میباشند. مشروطه خواهان تا کنون احترام اتباع بیگانه را با کمال دقت رعایت کرده‌اند. اتباع روسیه در شمال مدتهاست که در معرض خطرات

مشابهی قرار دارند لذا از هر نوع اقدام ما در جنوب که جنبه دخالت داشته باشد تا آنجائیکه ممکن‌است باید احتراز شود زیرا بهانه‌ای بدست روسیه خواهد داد تادرآن نواحی که منافعش بیشتر ایجاب کند مداخله نماید .

✡✡✡

شماره ۴۴۵ (تاریخ وصول ۱۸ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۶۰ تلگرافی تهران ۱۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تهران

تلگرام شماره ۵۱ زیر در پاسخ استفساری که شده بود بعنوان سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در بوشهر مخابره شده است :

«در تهران نارضائی زیاد توأم با نگرانی محسوس میگردد و متجاوز از یکماه است که بازارها بسته است . تاکنون سلطه شاه حفظ شده و تحولات تازه‌ای روی نداده است . ترك خدمت سپاهیان شاه با رسیدن کمك به ملیون ازخارج تنها چیزی است‌که ممکنست موجب بروز یك واقعه‌ای بشود .

کاردار سفارت روسیه و اینجانب امیدواریم بزودی بنا بدستور دول متبوعه خود تذکاریه‌های سیاسی بدولت ایران بدهیم بدین منظور که دولت رژیم مشروطیت اعاده شود . امیدواری میرود که شاه در برابر تذکاریه‌های سیاسی ما تسلیم شود .»

✡✡✡

شماره ۲۴۲ (تاریخ وصول ۱۸ مارس)

از سر آرتور نیکولسون به سر ادواردگری

شماره ۱۵۲ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : ایران

شرح زیرخلاصه یادداشتی است‌که از وزیر امورخارجه روسیه در باره نظریات

دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان نسبت به‌هشت ماده‌ای‌که قبلا فرستاده بود باین‌جانب رسیده است .

ماده ۱ـ دولت روسیه با برکنار نمودن امیر (امیر بهادر جنگ) از کلیه امور و مناصب موافق میباشند لیکن اگرشاه جداً پافشاری کند دولت روسیه معتقد میباشندکه دولتین انگلیس و روس بابرکناری او تنها ازمناصب وزارت‌جنگ وعضویت شورا اکتفا کنند. دولت روسیه معتقد میباشندکه نفوذ او وحتی نفوذ شخص‌شاه دریك کابینه اصلاح شده‌ای محدود خواهد بود. دولت‌روسیه تصورمینمایندکه اگراخراج شیخ(شیخ‌فضل‌الله) را از تهران درخواست نکنند عاقلانه‌تر میباشد .

ماده ۳ـ دولت روسیه هنوز هم واگذاری انحصاری حق انتخاب اعضای کابینه‌را به‌شخص شاه امری مخاطره‌آمیز تلقی نموده ، و عقیده دارند که بی‌نهایت مطلوب است که بدون‌اینکه صریحاً اعضای‌کابینه آینده توصیه شود وبدون‌اینکه نسبت به‌اختیارات عالی وقضاوت‌آزاد شاه تجاوزی شده باشد تاآنجائیکه ممکنست درانتخاب اعضای‌کابینه او اعمال نفوذ نمائیم . بنا بر این میتوان قید کرد : «کابینه‌ای شامل افرادیکه توسط سفارت بریتانیای کبیر و روسیه پیشنهاد خواهد شد تشکیل گردد .»

ماده ۴ ـ دولت روسیه ترکیب شورای مملکتی را نیز بقدر ترکیب کابینه حائز اهمیت میدانند، وبرعقیده‌خود مبنی براینکه اعضای شورا باید بصورت اندرز دوستانه بشاه توصیه شوند پا برجا میباشند، دولت روسیه معتقد میباشندکه نبایستی صریحاًشرط شود که این توصیه‌ها فقط بنا به درخواست شاه عنوان شده است .

ماده ۶ ـ عفو عمومی تنها باید شامل قیام کنندگان مسلح برضد شاه وآنهائیکه جنایات سیاسی مرتکب شده‌اند بگردد ونه شامل آنهائی‌هم‌که جرمی علیه قانون‌عمومی مرتکب شده‌اند بشود. در مورد این افراد و آنهائیکه عملیات راهزنی مرتکب شده‌اند باید از دولت ایران تضمین‌گرفت‌که بنحو بی‌طرفانه‌ای آنهارا محاکمه خواهند نمود .

ماده ۷ ـ زمانی‌که شاه اقدامات مذکور درمواد ۱تا ۶ را انجام داد دولت روسیه وامی را که سهم آن است خواهد پرداخت .

ماده ۸ ـ دولت روسیه این ماده را حذف مینمایند[1]

یك نسخه از یادداشت را بوسیله پست خواهم فرستاد .

(بتهران فرستاده شد)

☆☆☆

شماره ۴۶۸ (تاریخ وصول ۲۱ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۷۵ تلگرافی تهران ۲۱ مارس ۱۹۰۹

موضوع : سردار اسعد . پیرو تلگرام شماره ۱۷۱ مورخ دیروز اینجانب .

سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در بوشهر ورود سردار اسعد را به محمره گزارش داده‌است. گفته میشود که اومیکوشد مشروطه‌خواهان‌را تحریك‌کندکه دست‌باقدام بزنند.

☆☆☆

شماره ۴۷۰ (تاریخ وصول ۲۲ مارس)

از سر آرتور نیکولسون به سر ادواردگری

(پیرو تلگرام شماره ۱۵۲ مورخه ۱۸ مارس سر آرتور نیکلسون)

شماره ۱۷۲ سن پترسبورگ ۱۸ مارس ۱۹۰۹

آقای محترم

عطف به تلگرام شماره ۱۵۲ مورخ امروز اینجانب ـ افتخار دارد بدینوسیله رونوشت یادداشتی را که از طرف دولت روسیه در باره پیشنهاد اقدام مشترك در تهران باینجانب رسیده است تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ آرتور نیکولسون

☆☆☆

۱ ـ ماده ۸ مربوط است به تعیین خزانه‌دار کل ـ رجوع شود به گزارش تلگرافی شماره ۱۱۱ مورخ ۲۱ فوریه ۱۹۰۹ سر جورج بارکلی از تهران به سر ادواردگری مندرج در صفحات قبل ـ ح . م .

ضمیمه شماره ۴۷۰

یادداشت

با مطالعه دقیق یادداشت سفارت بریطانیا مورخ ۱۳ (۲۶) فوریه سال جاری در مورد طرح اقدام مشترك روسیه و انگلستان در ایران دولت امپراطوری نکات زیر را پیشنهاد مینماید :

نسبت به ماده ۱ ـ دولت انگلیس در پیشنهادات متقابل خود اظهار نظر نموده است که پس از عزل امیر بهادر جنگ نباید در دربار شغلی بوی ارجاع شود و دیگر اینکه دولت انگلیس مایل است اعلیحضرت ، شیخ فضل‌الله را از تهران تبعید کند .

در مورد امیر بهادر جنگ دولت روسیه در اساس با پیشنهاد انگلستان مخالفتی ندارد ولی پیش‌بینی میکند که شاه با خارج کردن وی از دربار بشدت مخالفت‌خواهد کرد. شاه ایران همیشه امیر بهادر جنگ را مورد الطاف خاص خود قرارداده و او طرف اعتماد غیر محدود شاه میباشد. زمانی‌که مجلس و انجمنهای تهران از شاه تقاضای عزل امیر بهادر جنگ را داشتند با مخالفت مداوم و شدید اعلیحضرت مواجه شدند اکنون نیز باحتمال قوی محمد علی با جدائی کامل از این خدمتگزار وفادرار خود موافقت نخواهدکرد ودرخواست دو دولت (روسیه وانگلیس) ابداً باموفقیت روبرو نخواهد شد و نقشه اصلاحات ایندو کشورکه جنبه فوریت زیاد دارد باشکست مواجه خواهدگشت. بنابر این دولت روسیه عقیده دارد بمحض‌اینکه امیر بهادر جنگ ازپست وزارت‌جنگ وعضویت شورای مملکتی محروم‌گردد دیگر نخواهد توانست علیه اقدامات اصلاح طلبی اعمال‌نفوذ نماید مضافاً براینکه انجام کارهای اصلاحی بدست‌کابینه جدید خواهدافتاد و نفوذی که شخص شاه میتواند در مخالفت با اجرای کارهای اصلاحی اعمال‌کند تاحد قابل توجهی محدود خواهد شد. در چنین اوضاع واحوالی دولت روسیه عقیده دارد در صورت‌مخالفت جدی شاه روسیه وانگلستان بی‌آنکه تقاضای طردکامل امیربهادرجنگ را از دربار داشته باشند میتوانند از شاه تقاضا کنند او را از وزارت جنگ و عضویت در شورا برکنار کند .

درمورد شیخ فضل‌الله باید باین نکته توجه داشت که این مجتهد نه‌تنها درمحافل محافظه کار بلکه درمیان عناصر میانه‌رو نیز نفوذ زیادی دارد وجلب همکاری او برای موفقیت اصلاحات طرح ریزی شده اجتناب ناپذیر است . هر نوع اقدامی که دو دولت علیه شیخ بعمل آورند ممکن است نارضایتی توده‌های مردم را مخصوصاً در تهران که شیخ دارای پیروان زیادی در میان طلاب یا محصلین مدارس مذهبی است بر انگیزد . بنا بر این دولت امپراطوری عقیده دارد با توجه باین حقیقت که شیخ هیچگونه مقام رسمی ندارد که بتوان او را از داشتن آن مقام محروم کرد عاقلانه‌تر خواهد بود که به شخص شیخ فضل‌الله کاری نداشته باشند .

نسبت بمعاده ۳ـ کابینه لندن باتوصیه نمودن بشاه درانتخاب اعضای کابینه‌جدید که معادل بامداخله در امور داخلی کشور است مخالف میباشد ـ دولت امپراطوری‌ارزش واقعی اهمیت این مخالفت را تشخیص میدهد. معذلك واگذار نمودن حق انتخاب‌اعضای کابینه به تشخیص شخص شاه عملی کاملاً مخاطره‌آمیز میباشد مخصوصاً در مورد کابینه جدید که وظیفه دارد به چنین کارهای مهمی که روسیه و انگلستان انتظار دارند بآنها رسیدگی کند . بعلاوه این نکته را نیز نباید از مد نظر دور داشت که عده زیادی از شخصیتهای ایران‌که مردم‌مایلند درکابینه جدید عضویت‌داشته باشند اگراحساس نمایند انگلیس وروسیه از تشکیل این‌کابینه پشتیبانی میکنند از قبول وظیفه خطیری‌که بآنها محول خواهد شد خودداری خواهند کرد .

دولت امپراطوری هنوز بر این‌عقیده است‌که درمورد انتخاب اعضای‌کابینه آینده بی‌نهایت مطلوب خواهد بودکه بی‌آنکه به شاه صریحاً اعضای کابینه سفارش بشود شاه را تا جائیکه به اختیارات عالیه و قضاوت آزاد ایشان لطمه‌ای نزنند باید در انتخاب وزراء تحت‌نفوذ قرار داد با این‌ترتیب ماده سوم پیشنهادات مورخ ۶ فوریه مارا بترتیب ذیل میتوان انشاء نمود :

«تشکیل کابینه جدید مرکب از اشخاصی که از طرف سفارتخانه‌های روسیه و بریتانیای کبیر پیشنهاد خواهند شد .»

نسبت بماده ۴ ـ کابینه لندن موافقت میکند که چند شخصیت مجرب را بشرط اینکه محمدعلی صراحتاً تقاضای توصیه آنها را بنماید برای عضویت درشورای مملکتی پیشنهاد نماید. ضمناً دولت روسیه عقیده دارد امید نمیرود که شاه بمیل خود تعداد قابل توجهی از مشروطه طلبان را برای عضویت در شورای مملکتی انتخاب نماید مضافاً بر اینکه انتخاب افرادیکه در شورای مملکتی عضویت خواهند داشت باندازه انتخاب اعضای کابینه دارای اهمیت است. ازنظر مردم هم شورای مملکتی جز با عضویت گروهی از شخصیتهای برجسته مشروطه طلب قادر نخواهد بود از اختیارات کافی بهره‌مند شود. دولت امپراطوری باتوجه باین نکات عقیده دارد بی‌آنکه مسئله تقاضای رسمی ازجانب شاه مطرح باشد دراین مورد بخصوص همزمان باتوجه کامل به توصیه‌هائی که از طرف پاره‌ای اشخاص بصورت راهنمائیهای دوستانه بشاه میشود روش مذکور در بند ۳ انتخاب شود.

نسبت به ماده ۵ ـ بدیهی است که پیشنهادهای روسیه و انگلستان بشاه برای اعلام عفو عمومی شامل کلیه افرادی خواهد بود که علیه وی قیام مسلحانه کرده و باتهام ارتکاب جنایات سیاسی محکوم شده‌اند ولی آندسته از انقلابیون که علاوه بر ارتکاب جنایات سیاسی مرتکب جرائمی علیه حقوق عمومی نیز شده‌اند ازعفوعمومی برخوردار نخواهند شد. درمورد راهزنان وجنایتکاران که با خصومت نسبت به نهضت مشروطه‌طلبی مرتکب جنایاتی علیه حقوق عمومی شده‌اند کافی است که از شاه تضمینی بگیریم که احدی جز با محاکمه دریك دادگاه بیطرف محکوم ومجازات نخواهد شد. همین رویه نیز درموقع خود نسبت به‌افرادی که درسفارت انگلیس درتهران « بست » نشسته بودند قبلا عمل شده بود .

نسبت به‌ماده ۷ ـ بمنظورسازش دادن بین نظریات دولتین روسیه وانگلستان در مسئله پرداخت پیش قسطی بمبلغ ۵ میلیون فرانك که در اختیار دولت ایران گذاشته میشود دولت امپراطوری بنوبه خود آماده‌است بمحض اینکه اقدامات مقدماتی مذکور درمواد ۱ تا ۶ برنامه توسط شاه بمرحله اجراگذاشته شدسهمیه خودرا ازپیش قسط وام موردبحث بپردازد . اما دولت بریتانیا بنوبه خود آماده‌است پس از انجام کلیه شرایط

مذکور درماده ۷ یادداشت بریطانیا ، سهمیه خود را از بابت پیش قسط مذکور در فوق بپردازد .

نسبت بماده ۸ ـ دولت امپراطوری در مورد گنجاندن ماده مخصوصی درباره خزانه‌دارکل فرانسوی و دومعاون وی دربرنامه اصراری ندارد هرچندکه دولت ایران قبلا اقداماتی برای اجرای نظرخود دراین زمینه رأساً بعمل‌آورده‌است .

سن پترسبورگ ۴ (۱۷) مارس ۱۹۰۹

☆☆☆

شماره ۴۸۷ (تاریخ وصول ۲۴ مارس)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۹۰ تلگرافی تهران ۲۴ مارس ۱۹۰۹

موضوع : شاه و مشروطیت ـ تعقیب تلگراف شماره ۱۵۳ مورخ ۱۶ ماه جاری ـ ازترکیب مجمعی که اعلیحضرت پیشنهادکرده‌است آشکاراست که شاه مثل همیشه صمیمیت ندارد. اگراین مجمع تشکیل شود تردید نیست که علیه مشروطیت رأی خواهد داد .

سعدالدوله میگوید درمجمع مزبور شرکت نخواهد کرد . او بسیار دلسرد شده است. من و همقطار روسی‌ام یادداشت مشترکی تسلیم کرده و طی آن مراتب نارضایتی خودرا از انتخاب افرادی‌که برای شرکت دراین مجمع دعوت شده‌اند اعلام داشته‌ایم .

☆☆☆

شماره ۴۸۸ (تاریخ وصول ۲۴ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۹۱ تلگرافی تهران ۲۴ مارس ۱۹۰۹

موضوع : قتل بست‌نشینان درشاه‌عبدالعظیم . بنابردلیل‌قطعی‌که دردست میباشد عده‌ای‌ازاوباشان شاه با اطلاع وی غروب دیروزچهارتن ازبست‌نشینان درشاه‌عبدالعظیم را بقتل رسانیده‌اند . من ومسیوسابلین یادداشت مشترکی تسلیم‌کرده وجداً خواسته‌ایم تاجنایتکاران مجازات‌شوند.در یادداشت مزبورخاطرنشان ساخته‌ایم‌که چنانچه‌اغتشاشات

عمومی براثرچنین جنایاتی واقع‌گردد واتباع انگلیس و روس درمعرض صدمه‌ای قرار گیرند مسؤلیت آن متوجه دولت ایران خواهد شد .

✡✡✡

شماره ۵۱۵ (تاریخ وصول ۲۸ مارس)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۰۰ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : صنیع‌الدوله ـ صنیع‌الدوله‌که یکی از ملیون برجسته و وزیر پیشین دارائی میباشد ومعتقد است‌که جانش درمعرض خطرواقعی قرار دارد دراین سفارتخانه پناهنده شده‌است . من اورا پذیرفته‌ام زیرا فکرمیکنم وی دلیل قطعی داردکه از جان خود بیمناك باشد . درنخستین فرصت ممکن اورا از کشور خارج خواهم‌کرد و اینك سعی دارم تأمین لازم برایش بدست‌آورم . مراتب را به‌همقطار روسی‌ام اطلاع داده‌ام.

✡ ✡ ✡

شماره ۵۱۶ (تاریخ وصول ۲۸ مارس)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۰۱ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : بریگاد قزاق

همقطار روسی‌ام میگوید بموجب خبریك روزنامه روسی‌کلنل لیاخف دیگردر خدمت دولت روسیه نیست. مسیوسابلین تأیید رسمی این اظهار را ندارد ولی میگوید لیاخف یك تلگرام خصوصی دریافت داشته که ممکنست مقدمه اطلاعیه رسمی درباره برکناریش باشد . مسیوسابلین بظاهراینطور خیال میکند که دولت روس با این اقدام قصد دارد لیاخف را منحصراً درخدمت شاه قرار دهد لیکن وی تردید داردکه لیاخف تحت شرایط‌کنونی درتهران بماند .

✡✡✡

شماره ۵۱۷ (تاریخ وصول ۲۸ مارس)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۰۲ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : ضبط پول ارسالی به‌تبریز توسط عین‌الدوله .

عین‌الدوله مبلغ هفت هزارتومان پولی راکه تجارتخانه زیگلرواستیونس به‌تبریز فرستاده بودندضبط کرده‌است‌مبلغ پنجهزارتومان دیگرهم‌که اینك درراه است باحتمال قوی ضبط خواهد شد .

درنظردارم به‌عین‌الدوله تهدید خودرا مبنی براینکه خانه‌اش‌را موردحمله قرار خواهم داد یادآور شوم ویادداشت بسیار شدیداللحنی را برای دولت ایران میفرستم بدین امیدکه شاید بتوانم مبلغ‌بعدی را نجات دهم اما امید چندانی‌هم بموفقیت‌ندارم.

تجارتخانه زیگلرواستیونس ازعجله‌ایکه درانجام این‌اقدام بخرج داده‌اندمتنبه شده ومن بقدرکافی آنهارا ملامت‌کرده‌ام .

شماره ۵۱۸ (تاریخ وصول ۲۸ مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۰۳ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : نهضت مشروطه خواهی - پیرو تلگرام شماره ۱۱۹ مورخ امروز - تلگرام مشترکی از طرف شیخ محمره فرماندار خوزستان و سردار اسعد بعنوان شاه فرستاده شده وضمن اظهاروفاداری خودتقاضا نموده‌اندکه شاه مشروطیت‌را اعطاء نماید.

✡ ✡ ✡

شماره ۵۱۹ (تاریخ وصول ۲۸ مارس)

از سر جورج بارکلی به‌سر ادواردگری

شماره ۲۰۴ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع مشهد .

سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی دیروز بوسیله تلگرام‌گزارش دادکه اتباع

روس ومردم مشهد بیك جنگ خیابانی پرداخته‌اند . این جنگ تلفاتی نیزداشته است. سرکنسول روس حاضر نیست کتباً اعلام داردکه این افراد اتباع روس نیستندویا بگذارد تا مقامات دولتی مستقلابا آنها رفتارکنندماژورسایکس فکرمیکندکه او(کنسول روس) منتظربهانه است تا سپاهیانی ازروسیه فراخواند . گزارش ماژورسایکس آشکارمیسازد که آنها ازسرکنسول روس حرف شنوی ندارند ، مسیو سابلین‌که هم‌اکنون از ملاقاتش بازگشته‌ام بمن اظهار داشت‌که سرکنسول او نسبت به‌این اغتشاشات‌گزارشی نداده‌است.

☆ ☆ ☆

شماره ۵۲۰ (تاریخ‌وصول۲۸مارس)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۰۵ تلگرافی تهران ۲۸ مارس ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تبریز .

تلگرام‌شماره ۵۵ زیررا ازسرکنسول دولت‌اعلیحضرت پادشاهی درتبریزدریافت نموده‌ام :

«یکی ازملیون برجسته بمن خبر داد که حد اکثر تا سه هفته دیگر همه آنوقه موجود در تبریز بمصرف خواهد رسید . بعلاوه او میگوید توطئه‌ای چیده شده تا بیك کنسولگری خارجی‌حمله شودوبدینوسیله موجبات مداخله یك دولت خارجی را فراهم نمایند . باقرخان این‌نقشه را تأیید مینماید مشکل است بتوان احتمال داد که این نقشه عملی گردد ولی برای توده مردم مأیوس و گرسنه‌ایکه از تسلیم شدن بیش از هر چیز میهراسند چنین کاری محال نیست . چنانچه مذاکراتی در باره شرایط تسلیم آغاز شود وازمن دعوت شود تا درآن شرکت‌کنم آیا اجازه میدهید دعوت را بپذیرم؟ درآنصورت لازمه موفقیت روسها اینست‌که سرکنسول شهر را ترك‌کند و آقای میلر از جانب روسیه درمذاکرات شرکت نماید .»

مسیوپوخیتونف هنوز مصدرکار است ونگفته است‌که چه وقت خیال رفتن دارد.

شرح زیرپاسخی است‌که برای مستر وراتیسلاو فرستاده‌ام :

«شرکت شما درمذاکرات اگر باموافقت کنسول روس باشددر نظر اینجانب ایرادی نداردلیکن البته اگرموضوع دادن تأمین عنوان گردد شما بایدکسب دستورکنید. یکی دو روزپیش مسیو سابلین بمن گفت وی مصراً خواسته است تا مسیو پوخیتونف بیدرنگ آنجا را ترك کند.

از او تقاضا خواهم نمود تا برای رفتن اومجدداً بهسن پترسبورگ فشار بیاورد»

شماره ۶۴ (تاریخ وصول ۱۰ آوریل)

از وزارت دریاداری بهوزارت امورخارجه

(محرمانه) دریاداری - ۱۰ آوریل ۱۹۰۹

آقای محترم

حسب‌الامر مقامات عالیه دریاداری . رونوشت تلگرام مورخ ۹ ماه جاری فرماندهکل قوای هند شرقی را برای استحضار وزیر امورخارجه ارسال میدارد.

با تقدیم احترامات - امضاء - سی . آی . توماس

ضمیمه شماره ۴۶

از دریابان سر جورج وارندر بهوزارت دریاداری

تلگرافی بمبئی - ۹ آوریل ۱۹۰۹

فرمانده ناو «فوکس» اعلیحضرت پادشاهی از بوشهر اینطور گزارش میدهد :

« نمایندگان دول خارجی ازما تقاضا نمودهاند که انتظامات را برقرار نمائیم . تیراندازی ادامه دارد و توده مردم حاکم برسرنوشت شهر بوده و بازار دستخوش غارت شدهاست .»

در پاسخ بالا دستورات ذیل از طرف اینجانب برای ناو « فوکس » اعلیحضرت پادشاهی ارسال گردیده است :

«پیادهشدن هیچ یك ازکارکنان کشتی «فوکس» اعلیحضرت پادشاهی برایخدمت درساحل مجاز نیست مگر اینکه اوضاع وخیم باشد وشما باید وظایف خودرا بمساعدت ومحافظت اتباع انگلیسی و اروپائی محدود نمائید» .

فصل بیست و نهم

گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی مورخ دهم آوریل بلندن حاکی از اینکه کتابچی و یك تبعه انگلیسی بنام ریچارد برای خرید جواهرات شاه بطور محرمانه مشغول مذاکره هستند ظاهراً آنها دراستخدام جواهرفروشی «کارتیر» فرانسوی میباشند وموفقیت دریك چنین معامله‌ای شاه را بسیارتقویت خواهدکرد ــ گزارش تلگرافی دیگرسرجورج بارکلی مورخ ۱۱آوریل حاکی‌ازاینکه «کتابچی‌کاملاتحت تأثیرخشم وعصبانیتی‌که باخریدجواهرات شاه به‌مشروطه‌خواهان دست خواهد داد قرارگرفته و ازانجام این معامله خودداری نموده است . » ـ گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی مورخ ۱۱ آوریل بلندن راجع به‌پیاده شدن یکصدنفرازافرادسپاهیان انگلیسی از کشتی دربوشهربرای نگهبانی اروپائیهای مقیم آنجا ـ یادادشت چرچیل مورخ ۱۸مارس ۱۹۰۹ راجع بمشاهدات خود دررشت وملاقات سپهدار باحضوریکی ازاعضای‌کمیته انقلاب‌آنجا وتشخیص‌اینکه جنبش‌رشت درقفقازطرح‌ریزی شده ودررشت عده زیادی ازایرانیان‌که درتبعیدبودندبآنها ملحق شده‌اند وتفصیل‌توطئه عده‌ای از قفقازیها برای کشتن فرماندار رشت درجلسه بازی ورق در «مدیریه» با راهنمائی معزـ السلطان ــ تسلیم یادداشت مشترك سفارتخانه‌های انگلستان و روسیه در تهران مورخ ۲۲ مارس ۱۹۰۹ به‌سعدالدوله وزیرامورخارجه وضمن اظهارتأسف اعتراض شدیداللحن راجع بعملیات رحیم خان فرمانده چریکهای شاه که تمام دهات اطراف جلفا را غارت و آتش زده‌اند ... الی آخر ـ گزارش سر جورج بارکلی بلندن مورخ ۲۴ مارس راجع به حملات نیروهای عین‌الدوله بشهر تبریز و بعقب رانده شدن آنها با تلفات سنگین وعقب‌نشینی عینـ الدوله پس‌ازاین‌شکست‌به‌باسمنج وتفصیل سایروقایع جنگی‌درآذربایجان مندرج درگزارش سرکنسول انگلیس درتبریزوپیوستن عده‌ای ازملاها به‌مایون تبریزوتهوروشهامت ستارخانـ اظهارات اسیران سپاه عین‌الدوله‌که «بسربازان دولتی‌گفته شده‌است‌که چون تبریزیها همگی «بابی» شده‌اندلذا وظیفه مذهبی آنهاست‌که باآنها بجنگند» ـ گزارش تلگرافی ۱۹آوریل سرکنسول انگلیس ازتبریز راجع به‌قحطی نان درتبریز و اینکه « منشاء خطر عمده وجود عده بیشمارمستمندان‌گرسنه‌ای هستندکه ممکن است هر آن بخانه‌هائیکه فکر میکنند آذوقه درآنجا یافت میشود حمله‌کنند» ـ گزارش تلگرافی دیگر سرکنسول انگلیس از تبریزحاکی ازاینکه «زنان در زیارتگاهی‌گردآمده وبرای دریافت نان فریاد وشیون راه انداخته‌اند.» و دعوت ثقةالاسلام‌که از باسمنج با شاه درتماس بوده‌است از انجمن‌که نمایندگان خود را معرفی کنند ـ گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن مورخ ۱۹ آوریل راجع باوضاع تبریز و ارسال تذکاریه برای شاه و درخواست عفو عمومی همه مقصرین سیاسی وآنهائیکه قیام مسلحانه نموده‌اند ـ گزارش تلگرافی دیگر سر جورج بارکلی بلندن مورخ همانروز راجع بارسال تذکاریه مشترك بشاه نسبت باوضاع تبریزوتقاضای شرفیابی و اعلام خطربشاه که «چنانچه صدمه‌ای به‌کنسولهایا اتباع ما برسدشخص اورا مسئول خواهیم شناخت وتأکید برای پایان دادن مخاصمات و رسانیدن آذوقه بشهر » ـ تلگرام جمعیت اتباع انگلیس ساکن

تبریز به سرادواردگری وزیر امورخارجه انگلستان حاکی ازاینکه « بعلت وضع یأس‌آمیز شهر درمعرض خطرواقعی قرارگرفته‌ایم و خروج ازشهرغیرممکن ... الی‌آخر » - گزارش تلگرافی ۲۰ آوریل سرجورج بارکلی به‌لندن راجع به‌شرفیابی نمایندگان دو دولت وقول شاه باینکه « دستور تلگرافی به عین‌الدوله میدهد که نیمه روز ۲۶ ماه جاری اجازه ورود آذوقه را بشهر بدهد» وپیش‌بینی ترک‌مخاصمه ظرف چند روز ومذاکرات آشتی با ملیون - گزارش تلگرافی دیگر مورخ همانروز راجع به‌حمله ملیون به‌موضع صمدخان و کشته شدن یك آمریکائی داوطلب درصف ملیون (بنام باسکرویل) با تفصیل واقعه - گزارش تلگرافی ۲۳ آوریل سرجورج بارکلی بلندن راجع بملاقات سعدالدوله وزیرامورخارجه در سفارت روسیه و آوردن پیامی از طرف شاه و تحقیق راجع به تأمین و تضمینی که این دو دولت حاضرند بشاه بدهند وجوابهائی‌که به‌سعدالدوله داده شده‌است .

(تماما در ماه آوریل ۱۹۰۹ مطابق ربیع‌الاول ۱۳۲۷ قمری و فروردین (حمل) ۱۲۸۸ شمسی)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۴۰

☆☆☆

شماره ۶۵ (تاریخ وصول ۱۰ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۲۴۵ تلگرافی تهران ۱۰ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : جواهرات شاه

گفته میشود کتابچی ویك تبعه انگلیسی بنام ریچارد برای خرید جواهرات شاه بطورمحرمانه مشغول مذاکره هستند. عقیده براینست‌که‌آنها دراستخدام مؤسسه جواهر فروشی «کارتیر» فرانسوی هستند .

موفقیت در یك چنین معامله‌ای شاه را بسیار تقویت خواهد کرد . انتقال پول بتهران دشوار است مگراینکه ازطریق بانك شاهی ایران یا بانك روس صورت‌گیرد. لذا پیشنهاد میکنم از بانك شاهی تقاضا شودکه برای انتقال پول عمده بحواله کتابچی یا ریچارد نرخ گزاف که‌مانع معامله باشد مطالبه نمایند .

مسیو سابلین هم پیشنهاد مشابهی درباره بانك روس برای دولت متبوعه خود میفرستد .

☆☆☆

شماره ۷۰ (تاریخ وصول ۱۱ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۲۴۸ تلگرافی تهران ۱۱ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : جواهرات شاه ـ عطف بتلگرام دیروز ـ کتابچی کاملا تحت تأثیرخشم وعصبانیتی که باخرید جواهرات شاه، به‌مشروطه‌خواهان دست خواهدداد قرارگرفته است.

اینك نامه‌ای از او دریافت داشته‌ام که طی آن بمن اطمینان داده است که داخل یك چنین معامله‌ای نخواهد شد .

☆☆☆

شماره ۷۱ (تاریخ وصول ۱۱ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۴۹ تلگرافی تهران ۱۱ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : مذاکرات بین تبریز وشاه

تلگرام شماره ۷۲ مورخ دهم ماه جاری بشرح زیرازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی از تبریز دریافت شده است :

«حزب ملیون احتمالا برای تحصیل مشروطیت بازهم پافشاری خواهدکردگرچه هرگونه شرایطی که بموجب آن تأمین جانی ومالی داده خواهدشدموردقبول قاطبه اهالی قرار خواهدگرفت . با اشاره بتلگرام شماره ۳۳ امروزشما ، فکر میکنم بهتر است در انتظاردریافت درخواستی ازملیون یادست‌کم فرصت مساعدی باشیم وپیشنهادمیانجیگری کنیم .

ضمناً من وهمقطار روسی‌ام ممکنست با پیشنهاداتی که باید عنوان شود موافقت کنیم وبطور غیررسمی ازملیون دریابیم که مایلند چه شرایطی را بپذیرند ، تصورمیکنم علاقه هردودولت متبوعه‌ما این‌است که هراقدامی که میشودکاملا منحصر به‌کنسولگریهای بریتانیا و روسیه باشد . آیا اجازه دارم این موضوع را به سرکنسول روس که روابطی بسیار نیکو با وی دارم بگویم ؟

تصورمیکنم این موضوع موردعلاقه روسیه باشدکه چنانچه از ما خواسته شودتا میانجیگری‌کنیم دوکنسول (انگلیس و روس) بتنهائی عمل‌کنند. همقطار روسی‌ام در این مورد دستوری دریافت‌نکرده ومن به‌مستوراتیسلاوگفته‌ام پیش ازهراقدامی منتظر دستور باشد . مراجعه شود به‌تلگرام شماره ۲۴۷ اینجانب .

☆☆☆

شماره ۷۲ (تاریخ وصول ۱۱ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۵۰ تلگرافی تهران ۱۱ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : پیاده شدن افراد نیروی دریائی انگلیس دربوشهر . تلگرامی بشماره ۳۲۱ مورخ ۱۰ ماه جاری بشرح زیر ازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی دربوشهر دریافت نموده‌ام .

« چون به‌التیماتومی‌که بمضمون تصویب شده شما ساعت پنج بعد از ظهر دیروز تسلیم شد پاسخی جدی داده نشده برطبق دستورات شما اعلامیه‌ای صادر نمودم ویکصد تن از افراد از کشتیها پیاده شدند تمام اروپائیهائیکه احتیاج به‌نگهبان داشتند نفرات لازم بآنها داده شده‌است .

با پیاده شدن نفرات مخالفتی نشد و عمل پیاده شدن بدون مانعی انجام گرفت . پنجاه‌تن‌دربرابرگمرك وپنجاه تن‌دربرابرمحل اقامت نماینده سیاسی (دولت انگلستان) پیاده شدند ».

☆☆☆

ضمیمه شماره ۸۱

(یادداشت مستر چرچیل)

چند روز پیش موقعی‌که از رشت عبور میکردم بدیدن سردار همایون و سردار معتمد رفتم وایشان جریان حوادثی راکه روزهشتم فوریه‌گذشته وبعد ازآن در آنشهر روی داده بود برایم تعریف کردند همچنین بملاقات سپهدار نیز که بدیدن اینجانب

ابراز تمایل کرده بود رفتم لیکن در تمام مدت این ملاقات یکی از اعضای کمیته انقلابی حضور داشت از آنچه که خود دیدم و از آنچه که از منابع مختلف شنیده‌ام کاملا آشکار گشت که جنبش رشت در قفقاز طرح‌ریزی شده و بدست یك دسته از قفقازیان مصمم که عده آنها از پنجاه تن بیش نبوده اجرا گردیده است. طی شش هفته‌ایکه از هشتم فوریه گذشته است بر تعداد این افراد افزوده شده و بطوریکه بمن گفته شد عده آنها اکنون کمابیش به ۳۵۰ تن بالغ میشود . در این میان عده معتنابهی از ایرانیان که در تبعید بودند ازجمله چندین تن از آنهائیکه درماه ژوئن درسفارت دولت اعلیحضرت پادشاهی پناهنده شده بودند برشت آمده‌اند سه برادر که برادرزادگان سردارمنصور میباشند و نام آنها بترتیب عبارت است از معزالسلطان - عمیدالسلطان و کریمخان در جریان این جنبش دوشادوش قفقازیها نقش خیلی عمده‌ای ایفا کرده‌اند .

از جهت امنیت عمومی اوضاع شهر رشت را عادی یافتم بازارها باز و داد وستد جریان معمولی خودرا طی میکرد پرچمهای سرخ تقریباً برهمه سردرخانه‌ها دیده‌میشد وبروی خانه‌هائیکه آرم انقلابی نداشتند پرچم روس یا ترکیه افراشته شده وبدینوسیله نشان میدادکه ساکنان این خانه‌ها از حمایت این کشورها برخوردارند . همچنین دو خانه را دیدم که پرچمهای انگلستان برافراشته بودند .

درجریان مذاکراتم با سپهدار ایشان اظهار داشت مصمم به‌حمایت از مشروطیت میباشد و دراین ضمن تازمانیکه سپاهیانی برضداوگسیل نشده‌است انتظامات شهررشت را حفظ‌خواهدکرد. لیکن چنانچه سپاهیانی علیه اوفرستاده شود وی‌نمیتواندپاسخگوی عواقب امر باشدهرچند احساس اطمینان میکندکه میتواند با هر نیروئی‌که شاه بفرستد مقابله‌کند . من برخی اقدامات را از قبیل بازداشت شعاع‌السلطنه را نکوهش کردم و سپهدارگفت تاکنون با این اقدام قفقازیها مخالفت‌کرده وتهدید نموده‌است که چنانچه آنها در رویه خود پافشاری بخرج دهند شهررشت را بحال خود رها خواهدکرد .

کاملا آشکاربودکه ورود ظاهراً ناگهانی سپهدار به‌صحنه بمناسبت قتل فرماندار توسط قفقازیها پیش ازوقت بدقت ترتیب داده‌شده بوده است لیکن اینجانب متقاعدشدم

که نه سردار همایون و نه سردار معتمد در اسرار توطئه‌کنندگان شرکت داده نشده‌اند باوجوداین معتقدم‌بدگمانی نسبت بآنها عمومیت‌دارد. باورکردنی نیست‌که این‌دوشخص جبان و ترسو با علم بر اینکه دسته‌ای از قفقازیها بقصد کشتن فرماندار ویکی دو تن دیگرکه گمان میرفته از مرتجعین هستند قهراً وارد خانه معین میشوندآن روز دوشنبه سوم(هشتم فوریه) درجلسه بازی ورق « مدیریه » شرکت‌کرده باشند . چنانچه آنها در توطئه دست داشتند بطورقطع ومسلم یك عذر و بهانه‌ای‌پیداکرده و ازقراردادن‌خود در معرض شلیك گلوله که ممکن بود گلوله‌ای هم اشتباهاً بآنها بخورد احتراز میکردند بویژه که قفقازیها هیچ یك ازافرادجلسه راحتی قیافتاً نمی‌شناختند. معزالسلطان دسته قفقازیها را درمدیریه راهنمائی‌کرد و خودش متوجه فرماندار شد که قصد پنهان شدن داشت او کت فرماندار را گرفت و قفقازیها اورا بقتل رسانیدند .

بطوریکه دیدم جاده تهران درحدود یکصدو شصت‌کیلومتر تا «یوزباشی چای» زیر مراقبت قفقازیها بود در جاده سنگر بندی دیده نمیشد لیکن در چندین نقطه خندقهائی حفرشده وتدابیری اتخاذ نموده بودند تا بتوان بخوبی ازگذرگاه پل منجیل وچندین محل سهل‌الدفاع دیگر درجاده محافظت شود . درچهارنقطه بوسیله دستجات کوچکی متوقف شدم وسؤالاتی درباره شغل ـ مقصد وماهیت اثاثیه وچمدانم ازمن‌شد. ولی بدون هیچ اشکالی آنها را قانع‌کردم هرچندکه فاقد جواز عبور معمولی از کمیته جنگ رشت بودم وحال‌آنکه به‌همه آنهائیکه اجازه‌خروج از رشت داشتند این جواز داده میشد . درطول جاده بیش ازشصت تن مسلح شمردم و درنزدیکی «یوزباشی چای» بادسته پیشقراول‌که پس ازکشتن یك خان‌کرد ویکی‌ازافرادش درشب ۱۲ مارس برشت بازمیگشتند، روبروشدم خان مزبور توسط شاه فرستاده شده بود. این‌عده ازسی وچهار سوار تشکیل میشد . همه‌آنها بنظر اینجانب قفقازی بودند وحتی متوجه شدم‌که دوتن ازآنها سفیدرو وبدون اشتباه چهره‌های اروپائی داشتند در واقع دریکی از پستهائیکه متوقفم‌کردند رئیس دسته بزبان‌آلمانی من را خطاب‌کرد و ازروی قیافه ظاهری اوکاملا امکان‌داشت‌که‌آلمانی‌باشد روی‌کشتی‌که‌بوسیله‌آن ازباکو به‌انزلی رفتم درحدود سی‌نفر

قفقازی سوار بودندکه پس ازاینکه باکو را ترك‌کردیم چند قبضه اسلحه‌بیرون‌آوردند. موقع ورودبرشت با استقبال همقطاران خودروبرو شدند . سپهدار وسایرین بمن‌گفتند این‌گونه افراد دائماً واردمیشوند وبطوریکه تخمین میزنم هم‌اکنون عده‌آنها در رشت به سیصد تن رسیده است . بطوریکه متوجه شدم آنها دارای گذرنامه ایرانی بودند وبگمانم‌آنها توانسته‌اند این‌گذرنامه‌ها را با تهدید وارعاب ازکنسولگریهای‌ایران در قفقاز بدست بیاورند .

تهران ۱۸ مارس ۱۹۰۹ امضاء - جورج چرچیل

✡✡✡

شماره ۸۳ (تاریخ وصول ۱۲ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

آقای محترم تهران ۲۴ مارس ۱۹۰۹

با مراجعه به تلگرام شماره ۱۸۲ خود مورخ ۲۲ ماه جاری ، افتخار دارد یك نسخه از یادداشت مشترکی راکه همقطار روسی‌ام و اینجانب نسبت به عملیات ارتکابی رحیم خان درمجاورت جلفا بعنوان دولت ایران ارسال داشته‌ایم بدینوسیله تقدیم‌دارد.

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

✡✡✡

ضمیمه شماره ۸۳

از سرجورج بارکلی و مسیو سابلین به سعدالدوله

آقای وزیر تهران ۲۲ مارس ۱۹۰۹

سفارتخانه‌های بریتانیا و روسیه افتخار دارند درموردعملیات‌رحیم‌خان‌فرمانده چریکهای‌اعلیحضرت بنام انسانیت مراتب زیررا خطاب بدولت ایران اشعار دارند :

دو سفارتخانه اطلاع حاصل کرده‌اند که این سپاهیان تمام دهات اطراف جلفا را غارت کرده وآتش

رحیم‌خان چلبیانلو ش ۷۰

زده‌اند بطوریکه درحدود یکهزارتن که اکثر آنها را زنان و کودکان تشکیل میدهند مجبورشده‌اند به جزیره‌ای واقع در رود ارس پناهنده شده وخودرا درمعرض خطرغرق شدن براثر طغیان آب رودخانه قرار دهند.

شیوه‌هائیکه رحیم خان درجنگ‌کردن بکار میبرد تماماً وکلاً تأسف‌آور میباشد و دوسفارتخانه وظیفه خودمیدانند بدولت شاه خاطرنشان سازندکه نه فقط از نقطه‌نظر انسانیت بلکه ازنقطه نظرمصالح خود شخص شاه وبمنظورجلوگیری از بروز احساسات نفرت‌انگیز درسراسرجهان متمدن اقتضاء داردکه شاه شخصاً اوامر مؤکد ورسمی صادر نمایند که رحیم خان از عملیاتی که دولت اعلیحضرت شاهنشاهی را بی‌اعتبار می‌سازد اجتناب نماید .

☆☆☆

شماره ۸۴ (تاریخ وصول ۱۳ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۹ تهران ۲۴ مارس ۱۹۰۹

آقای محترم

روز ۲۵ ماه‌گذشته نیروهای عین‌الدوله ونفرات فرماندار مراغه حملات خود را بشهر تبریز آغازکردند . این بمباران که تمام مدت روزهای ۲۵ و۲۶ ادامه داشت در استحکامات شهر بی‌اثرماندو سرانجام نیروهای طرفدارشاه با تلفات سنگین بعقب رانده شدند. کوشش سپاهیان شاه برای سرکوب‌کردن تبریز همانطوریکه درمراسله شماره۳۸ مورخ ۲۵ ماه‌گذشته خود گزارش دادم از روی اطمینان مورد امیدواری باغشاه بود که سبب سقوط شهر خواهد شد . شکست عین‌الدوله در نیل بهدفش او را ناگزیر ساخت به‌باسمنج عقب‌نشینی‌کند. ازآن پس دیگرزدوخوردی روی ندادتا اینکه نفرات مراغه از روزپنجم‌ماه جاری ازسمت قره ملك‌که‌بتازگی اشغال‌کرده‌بودند تعرضات خودرا آغاز کردند . و درعین حال توپخانه باسمنج محله خیابان را بزیرگلوله‌گرفت . این‌بمباران بی‌اثرماند وتوپخانه ازموضع خود عقب‌نشینی کرد به‌نیروی مراغه نیز تلفات سنگینی

واردآمد و بعقب رانده شد. مرندروزپنجم یا ششم توسط ماکولیها اشغال شد وجلفا روز پانزدهم بدست قراداغیهای زیرفرمان رحیم خان افتاد ولی چنین مینماید که بعد از نو توسط ملیون اشغال گردیده‌است .

ویران شدن دهات همجوار جلفا و رفتار وحشیانه رحیم خان با ساکنان دهات همانطوریکه در تلگرام شماره ۱۸۲ مورخ بیست و دوم گزارش دادم موجب شد که اینجانب وهمقطار روسی‌ام مشترکاً یك اقدام سیاسی بعمل‌آوریم . همچنین در ارومیه (رضائیه فعلی - م) در نتیجه یك اقدام ارتجاعی شکست خورده فرماندار ناراحتیهای جزئی بروزکرد. ترکها درمرز تجاوزات خودراازسرگرفته‌اند وهیئتی ازترکهای جوان به‌سلماس (شاهپورفعلی - م) واردشده واسلحه وفشنگ برای ملیون همراه آورده‌اند در حالیکه عده دیگری به‌ملیون علیه نیروهای ماکو درخوی‌کمك میکنند . روز سوم ماه جاری خط تلگرافی هندواروپا بوسیله رحیم خان بین تبریز وجلفا قطع شد. کارکنان کمپانی تلگراف نتوانستند ازترس نفرات رحیم خان جهت تعمیرخط به تبریز بروند و علیرغم فرامینی که امین‌الدوله اظهار میکردصادر نموده است رحیم‌خان اجازه ندادکه نماینده‌کمپانی درتبریز خط را تعمیرکند . در این ضمن کاردار سفارت روس اعتراض شدیداللحنی‌بدولت ایران تسلیم داشته وازطرف‌کمپانی برای هرروزکه‌ارتباط تلگرافی قطع باشد مبلغ پانصد لیره ادعای خسارت نموده . ادعای او که من‌هم از آن پشتیبانی کردم سرانجام سبب شدکه دستورات مستقیم برای رحیم خان صادر گردد و عاقبت روز نوزدهم ارتباطات از نو برقرار گردید .

با تقدیم احترامات ــ امضاء ــ جورج بارکلی

ضمیمهٔ شماره ۸۴

از سرکنسول راتیسلاو به‌سرجورج بارکلی

شماره ۱۳ تبریز ۷ مارس ۱۹۰۹

آقای محترم

از دوحمله‌ایکه توسط ارتش مراغه زیرفرمان صمدخان به تبریز وارد شدحمله

آخری با نیروئی بزرگتر وعزمی جزم‌ترصورت‌گرفت. لیکن حتی درنخستین حمله‌روز ۲۵ فوریه نیز حمله کنندگان تهوری غیر منتظره از خود نشان دادند و گرچه مدافعین تحت فشارشدیدی قرار نگرفتند مع‌الوصف وجودشخص ستارخان بهمراهی چندصدتن دیگر لازم‌گشت تااینکه حمله‌کنندگان‌بعقب‌نشینی وادارشدند حمله ازناحیه ساده‌رود صورت‌گرفت پیکار در تاکستانهای روبروی جبهه مقدم ملیون در خطیب روی داد یکی از دولتیان باسارت‌گرفته شد و ده نعش در حوالی خط دفاعی ملیون جمع‌آوری‌گشت. ازجای خونهائیکه بروی برف دیده میشد آشکار بودکه عده بیشتری‌کشته و زخمی در همانروزتوسط دوستانشان برده شده‌اند. ازملیون سه تن‌کشته وپنج تن‌زخمی شدند.

روز دوم مارس صمدخان مقرفرماندهی خودرا ازساده رود به‌قره ملك‌که دهکده بزرگی درشرق وخیلی بتبریز نزدیکتر است منتقل کرد و روز پنجم ماه جاری هنگام طلوع خورشید با نیروی مختلط بزرگی از سواران چاردوله وپیاده نظام ایرانی با یك توپ ازجاده‌هائیکه به‌آهونی وحکم‌آبادمنتهی میشدبه‌پیشروی پرداخت. آنهانتوانستند وارد حکم‌آباد شوند اما سواران چاردوله بجای اینکه امتیاز بدست‌آمده خودرا دنبال کنندبه‌تاراج وچپاول خانه‌ها پرداختند وبا این عمل به‌دستجات امدادی ملیون فرصت دادند خودرا بآنجا برسانند و تا چهار بعد ازظهر هردو حمله‌آنها دفع شده و دولتیان بکلی فراری شدند. آنها حتی نتوانستند قسمت اعظم اموال تاراج شده را از حکم‌آباد با خود ببرند پنج اسیر وبعلاوه غنائم جنگی صمدخان همراه با الاغی که آذوقه او را حمل میکرد بدست ملیون افتاد. دوازده جسد از دولتیان‌گردآوری و بشهرآورده شد واز این رو جمع تلفات آنها بصورت کشته و زخمی قطعاً قابل ملاحظه بوده است. از ملیون پنج تن کشته وده تا دوازده تن زخمی شدند. این حمله دهشت بزرگی درتبریز ایجاد کرد زیرا حکم‌آباد عملاقسمتی از شهر بحساب میآید و دولتیان تاکنون بدینحد بشهر نزدیك نشده وچنین عزم جزمی ازخود نشان نداده بودند.

عده‌ای ازملاها در دفاع ازشهر به‌ملیون پیوستند وگرچه نباید انتظار داشت که این‌آقایان روحانی درعملیات‌اجرائی‌کاری انجام بدهند وجودآنهامسلماً موجب‌تشویق

مجاهدین گردیداین بارهم مثل مواقع دیگرستارخان تهور وشهامت برجسته ومتمایزی ازخودنشان دادلیکن او بیش ازحد خودرا درمعرض خطرقرار میدهد وحال آنکه یك فرماندهی که هدف ملیون و شهر تبریز بستگی به حیات او دارد نباید این اندازه خود را در معرض خطر قراردهد . درکوشش نافرجامی که روز ۲۲ فوریه بمنظورگشودن جاده جلفا بعمل آمد برای مدتی او درمعرض خطر خیلی بزرگ قرارداشت چه همراهانش او را با عده معدودی ارامنه تنها رهاکردند و او دروضع بس بغرنجی قرارگرفت وبا دشواریهای بسیارتوانست خودرا نجات‌دهد. اوهمچنین روزپنجم ماه جاری برای نجات دادن عده‌ای ازمحبوسین ازدست جمعیت خشمناك جان خودرا بخطرافکند وبا این عمل جنبه انسانیت خویش را بثبوت رسانید . عملیات نفرات باسمنج کاملا غیرقابل تشخیص است . آنها روز ۲۵ فوریه از حمله به خطیب با بمباران بی‌اثری به محله خیابان پشتیبانی‌کردند و این حمله منجر بزخمی شدن دوتن از ملیون گردید . همین بمباران روز بعد عیناً با همان بی‌اثری از سرگرفته شد و سنگری که سه توپ آنها بدان شلیك میکردحتی یکبارهم مورداصابت‌گلوله قرار نگرفت وحال‌آنکه‌گلوله تفنگهای ملیون به توپچیهای آنها صدمه واردکرد .

سردارملی ستارخان ش ۶۱

روزپنجم هنگام حمله به‌حکم‌آباد محله خیابان بار دیگر بمباران شد اما این دفعه ملیون بموضعی‌که دراشغال توپخانه دولتیان بودحمله‌ور شدند وآنها ناگزیرشدند حتی پیش از دفع حمله صمدخان با عجله توپهای خودرا بعقب منتقل‌کنند . یك حمله جدی به‌خیابان میتوانست باقرخان راکه فرماندهی‌آنقسمت را برعهده‌داشت‌ازرسانیدن دستجات‌امدادی به‌ستارخان مانع‌گردد و درآنصورت وضع ستارخان سخت بغرنج میشد.

همان روز دسته‌ای ازسواران دولتی دربرابرخطیب ظاهرشدند ومدافعان به‌موضع بعدی عقب‌نشینی‌کرده توپهای خودرا همراه بردند. ولی این موضع همانروز ازنو اشغال شد.

ازآنچه که اسیران میگویند چنین برمیآید که به همه سربازان دولتی دستور و گفته شده‌است‌که تبریزیها همگی «بابی»شده‌اندلذا وظیفه مذهبی‌آنهاست‌که باتبریزیها بجنگند. از روزیکه خط تلگرافی‌هند اروپا توسط قره‌داغیها قطع شده درباره عملیات این اشرارکمتر اطلاعی دردست است ولی‌گزارش واصله‌که اینجانب به‌صحت‌آن معتقد هستم آنها مرند را اشغال‌کرده وجلفا را درمعرض تهدید قرارداده‌اند آنها به دستورات صادره عین‌الدوله هم توجهی نمیکنند وهفته پیش دومسافریکی یونانی ودیگری‌سویسی که با جواز عبور و امان از عین‌الدوله به جلفا میرفتند در راه آنها را لخت نمودند. قحطی نان درشهر هنوزبمرحله حادی نرسیده هرچند جیره‌ایکه داده میشود بدشواری برای مصرف شهر تکافو میکند. پس از اخطارهای کافی که بعمل آمد روز ۲۸ فوریه نانوائی بجرم فروش آرد بقیمت‌گرانتر ازآنچه‌که توسط انجمن تعیین شده است اعدام شد و روز بعد یك شخص مرتجعی بجرم خیانت بهمان سرنوشت دچار گشت. اوضاع عمومی‌کشوربنحوغیرقابل توصیفی بد است. دهاتیها از زنجان تا باسمنج بدست‌سپاهیان دولتی از هستی ساقط شده‌اند.

با تقدیم احترامات - امضاء - وراتیسلاو

☆ ☆ ☆

شماره ۱۷۰ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

ازسر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۲ تلگرافی تهران ۱۹ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تبریز - تلگرام شماره ۸۳ مورخ ۱۸ ماه جاری بشرح زیراز سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درتبریز دریافت شده‌است: «عطف بتلگرام شماره ۴۱ شما امروز نان بسیارکمیاب بود و فردا بازهم‌کمیاب‌تر خواهد شد. درحال حاضر منشاء عمده خطرعده بیشمار مستمندان‌گرسنه هستندکه ممکنست هرآن بخانه‌هائیکه

فکرمیکنند آنوقه درآن یافت میشود حمله‌ورگردند . فعلا از ناحیه خود ملیون خطر چندانی متصور نیست » .

☆☆☆

شماره ۱۷۱ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۳ تلگرافی تهران ۱۹ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تهدید حمله به کنسولگری در تبریز ـ با اشاره بتلگرام اینجانب بشماره ۲۰۵ مورخ۲۸ مارس تلگرام شماره ۸۴ مورخ۱۹ ماه جاری ازطرف سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درتبریز بشرح زیر رسیده‌است :

«زنان‌درزیارتگاهی گردآمده و **برای دریافت‌نان فریادوشیون راه‌انداخته‌اند.** درباره مسئله آغاز مذاکره‌گفتگو جریان دارد هرچند میشنوم‌که رهبران نظامی بااین فکرمخالفند ».

ثقةالاسلام هم‌که از باسمنج با شاه در تماس بوده از انجمن دعوت کرده است تا نمایندگان‌خودرا معرفی‌کنند. بموجب‌اطلاعاتی که بمن و به همقطار روسی‌ام رسیده ملیون تا حدی امیدواری دارندکه بتوانند مداخله روسیه را که بر تسلیم شدن بشاه ترجیح داده میشود بوسیله حمله نمودن به کنسولگریهای روسیه و انگلستان و اتباع‌آنها بدست‌آورند .

ثقةالاسلام (تبریزی) ش ۷۱

من درپاسخ سؤال سرکنسول روس‌که نظریه اینجانب را درباره عقلائی بودن احضارسپاهیان روسی پرسیداظهارداشتم دول متبوعه‌ما ازاوضاع مطلعند وهراقدامی‌را بهتربدانند بعمل خواهند آورد .

فرامرز خان رئیس ایل طرفدار محمدعلیشاه ش ۵۷

این شخص یکی از افرادی است که مأمور شده بود با اتباع خود بکمك رحیم خان چلبیانلو و صمد خان شجاع‌الدوله شتافته و با سربازان و قزاقهای اعزامی از تهران به امر محمدعلیشاه تبریز را ازهرطرف محاصره ونگذارند که هیچ آذوقه وخواربارى وارد تبریز بشود تا مردم از گرسنگی عاجزشده وتسلیم گردند .

جمعیت شهر بکلی عقل خودرا از دست داده‌اند وتوسل به‌احساسات آنها دراین قضیه بی‌نتیجه است . قصد دارم سرانجام چنانچه فرصتی دست دهد بآنها بگویم‌که جان یك‌کنسول انگلیس برای دولت‌اعلیحضرت پادشاه انگلستان ارزش زیادی نداردکه‌آنها امیدوارباشند باکشتن یکی ازآنها نتیجه خیلی بزرگی بدست‌آورند ».

به‌مستر وراتیسلاو اطلاع میدهم امیدواریم اقدامات سیاسی خودرا فردا یا چهار شنبه بعمل آوریم . باو دستورمیدهم ملیون را ازاین مطلب با خبرگرداند .

☆☆☆

شماره ۱۷۲ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۴ تلگرافی تهران ۱۹ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : اندیشه حمله به‌کنسولگریها درتبریز ـ با اشاره بتلگرام شماره۲۸۳ خود مورخ ۱۹ ماه جاری ـ تلگرام شماره ۸۵ مورخ ۱۹ ماه جاری بشرح زیر از سر کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درتبریز دریافت شده‌است :

« دراینجا صحبت از این است‌که امشب آخرین کوشش برای شکستن محاصره بعمل‌آید. ستارخان وباقرخان ازبیم قیام عمومی‌علیه مقامات نظامی امیدوارندانحرافی بوجود آورند که منجر بدخالت بیگانه گردد و بطوریکه میشنوم در نتیجه ممکنست فردا به‌کنسولگریها حمله شود .

با اشاره به تلگرام شماره ۴۲ شما تردید دارم‌که انتشار خبراینکه بشاه توصیه واندرز داده شده است کافی برای حفظ انتظامات باشد ، لیکن اگر ملیون بفهمند که التیماتومی به اعلیحضرت داده شده ممکنست آنهارا ازعمل خود بازداشت ».

شماره ۱۷۳ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۵ تلگرافی تهران ۱۹آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تذکاریه عمومی بشاه ـ تلگرام شماره ۴۳ بشرح زیر برای سرکنسول

دولت اعلیحضرت پادشاهی در تبریز مخابره شده است :

با اشاره بتلگرام شماره ۸۵ مورخه ۱۹ ماه جاری شما ، ازشاه خواهیم خواست بی‌درنگ به تذکاریه ما پاسخ دهد . این تذکاریه گرچه بصورت التیماتوم نیست حاوی تهدیدی میباشد که امید میرود مؤثر واقع گردد تذکاریه متضمن درخواست برای عفو عمومی همه مقصرین سیاسی است و آنهائی که قیام مسلحانه کرده‌اند و نیز در آوردن فوری وکامل دولت تحت یك رژیم مشروطه ست .

☆☆☆

شماره ۱۷۴ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۶ تلگرافی تهران ۱۹ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : خطر برای خارجیها در تبریز - به همقطار روسی‌ام پیشنهاد کرده‌ام بمقامات نظامی درتفلیس تلگراف کند و توصیه نماید تا سپاهیانی برای اعزام به تبریز بحال آماده باش نگهدارند . ولی او پاسخ دادکه سپاهیانی که هم‌اکنون در جلفا هستند کافی خواهند بود به سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در تبریز اطلاع داده‌ام اگر دستورات لازم فردا بمن و به همقطار روسی‌ام برسد تذکاریه مشترك خود را بشاه تسلیم خواهیم کرداما بهرحال برای فردا درخواست شرفیابی مینمائیم و دراین شرفیابی بشاه اعلام خطر خواهیم کرد که چنانچه صدمه‌ای به‌کنسولها یا اتباع ما برسد شخص او را مسؤل خواهیم شناخت . در عین حال لزوم پایان دادن به مخاصمات و رسانیدن آنوقه بشهر را باو تأکید خواهیم‌کرد. این اقدامات سیاسی را بعلت خطرشدیدی‌که اتباع ما را درتبریز تهدید میکند بعمل میآوریم .

شماره ۱۷۵ (تاریخ وصول ۱۹ آوریل)

از اتباع انگلیس در تبریز به سر ادواردگری

تلگرافی (غیر رمز) تبریز ۱۹ آوریل ۱۹۰۹

ما اتباع انگلیسی ساکن تبریز خودرا ناگزیر میدانیم بشما اطلاع دهیم‌که بعلت

وضع یأس‌آمیز شهر درمعرض خطر واقعی حمله قرار گرفته‌ایم . خروج از شهر غیرممکن گارد نگهبان کنسولگری برای حراست ما در داخل کنسولگری یا خانه‌های خودمان کافی نیست .

ازطرف جامعه انگلیسی :

امضاء : فیرلی ، مدیر بانك شاهی. براون ، مدیر خط تلگرافی هند و اروپا . استیونس رئیس تجارتخانه (انگلیسی)

☆☆☆

شماره ۱۸۸ (تاریخ وصول ۲۰ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۸ تلگرافی تهران ۲۰ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تبریز

در شرفیابی که امروز حاصل شد (بتلگرام شماره ۲۸۶ مورخ ۱۹ ماه جاری اینجانب‌رجوع شود)شاه بمن وهمقطارروسی‌ام قول داددستورتلگرافی برای عین‌الدوله بفرستدکه تا نیمه روز ۲۶ ماه جاری اجازه ورود آذوقه را بشهر بدهد . طی این چند روز ترك مخاصمه بعمل خواهد آمد البته اجازه‌ورود آذوقه بشهر منوط به خودداری ملیون از حمله به نیروهای دولتی خواهد بود . ما به دو کنسول خود در تبریز اطلاع میدهیم چنانچه مذاکرات صلح بایستی بآشتی منتج‌گردد لزوماً خواستهای ملیون نباید ازحدودتذکاریه مشترکی‌که امیدواریم فردا تسلیم‌کنیم تجاوزکند. مابآنها دستورمیدهیم تا شرائط متارکه را بملیون اطلاع داده و آنها را برعایت شرایط آن‌وادار کنند . متارکه جنگ برای انجام مذاکرات فرصت مناسبی خواهد بود .

☆☆☆

شماره ۱۸۹ (تاریخ وصول ۲۰ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۲۸۹ تلگرافی تهران ۲۰ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تبریز- عطف بتلگرام شماره ۲۸۷امروزخود - تلگرام شماره ۷۶

بشرح زیر از سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در تبریز رسیده‌است . بامداد امروز ملیون بموضع صمدخان حمله‌کردند . یك امریکائی داوطلب درصف قوای ملیون‌کشته شد . [۱] نتیجه این حمله معلوم نیست لیکن باحتمال قوی قابل توجه نخواهد بود . از

---

۱ - این امریکائی داوطلب‌که درصف قوای ملیون‌کشته شدکیست ؟ بنا بر توضیحاتیکه در تاریخ انقلاب مشروطیت ایران (دکترمهدی ملك‌زاده) و تاریخ مشروطه ایران (نوشته کسروی تبریزی) در این باره داده شده است پس از جنبش مشروطیت در سالهای اولیه آن نهضت ، مدرسه امریکائیان درتبریز بنام «مموریال اسکول» که درآنجا زبان انگلیسی وعلوم جدید تدریس میشد درتبریز درنزد آزادیخواهان ارجی داشت وبسیاری ازجوانان روشنفکر بآنجا آمد و رفت داشتند . این باسکرویل جوان بیست و پنج ساله‌ای بودکه اندکی قبل از جنگهای تبریز برای آموزگاری ایرانی‌ها باین شهر وارد شد این جوان پاکدل چون بتبریز رسید و سراسرشهر را پرازجوش وجنبش یافت خونش بجوش‌آمد وبه‌آزادی ایران دلبستگی پیداکرد وچون باکسانی ازآزادیخواهان‌که زبان انگلیسی میفهمیدند آشنائی میداشت باآنها گفتگوکردکه به‌آزادیخواهان‌کمك‌کند وچون درامریکا دوره سپاهیگری را بپایان رسانیده و اطلاعاتی دراین‌باره‌داشت برعهده‌گرفت‌که‌جوانانی‌را زیردست‌خودگرفته وتعلیمات‌نظامی‌بآنها یاد بدهد وبرای اینکه‌کنسول امریکا و مدرسه از این اقدام وی آگاهی نیابد حیاط ارگ را برای این‌کار برگزیدکه هرروز هنگام عصر جوانان درآنجاگرد می‌آمدند وبه‌مشق و ورزش میپرداختند . بدینسان‌کار باسکرویل پیش میرفت این جوان پاکدل آرزوی بزرگی هم دردل میپرورانید تا آنجاکه دسته خودرا «فوج نجات» نامیده از یکایك آنان پیمان میگرفت‌که در هرجنگی پیشرو باشند وچون بدشمنی نزدیك شوند دربند سنگر نبوده فدائی‌وار بآنها بتازند، بکشندوکشته شوند، وچنین‌کاری را ازیك مشت جوانان توانگرزاده ناآزموده چشم میداشت.

بهرحال شماره پیروان او تا سیصدتن میرسید ولی میگویند بیش‌ازچهل وچندنفراندیشه اورا نپذیرفته وپیمان نبستند . شبی‌که قرار بود بامداد روزبعد حمله بقوای صمدخان شروع شود، باسکرویل بآمادگی پرداخته دستورداد پیروان وی پیش‌ازنیمه شب درشهر بانی‌گردآیند.

ضمناً نکته جالب توجه این است‌که دلبستگی باسکرویل به این فداکاری شرافتمندانه باندازه‌ای بودکه دراین میان کنسول امریکا ازکار باسکرویل آگاهی یافته و ناراحت شده و یکروز بهنگامیکه سربازخانه پر از مردم شده بود بسربازخانه آمده و با باسکرویل روبرو شد و باو یادآوری‌کردکه این دخالت او درکارهای ایران نافرمانی از قانون امریکا بوده و اورا مستوجب‌کیفر میگرداند و خواستارگردیدکه بکارآموزی خود در مدرسه بازگردد، ولی باسکرویل نه چندان شوریده دل می‌بود که پروای این سخن کند آشکارا پاسخ داد چون ایرانیان در راه آزادی میکوشند من بآنها پیوسته‌ام و باك ازقانون امریکا ندارم .

بهرحال یکی ازمجاهدان‌که از پیروان باسکرویل بوده است (بنام مهدی علوی‌زاده)

بقیهٔ پاورقی درصفحه بعد

اطلاعاتیکه طی تلگرامهای شماره ۴۲-۴۳ و ۴۴ شما کسب کردم بسیار سپاسگزارم .

بقیهٔ پاورقی از صفحه قبل

میگوید شبانه‌که بایستی درشهر بانی‌گرد آئیم ازکسانیکه پیمان فداکاری داشتند فقط یازده‌نفر حاضرشدند و دیگران یا خودشان ترسیده حاضر نشدند ویا مادران وپدرانشان‌که از آهنگ باسکرویل آگاهی میداشتند جلو پسران خود را گرفتند ولی از دیگران دسته انبوهی فراهم شدند ونزدیك نیمه شب‌ازآنجا روانه قره‌آغاج شدیم واین محله پراز مجاهد وتوپچی میبود

بقیهٔ پاورقی در صفحه بعد

باسکرویل آمریکائی - Howard Baskerville

مراتب را اطلاع داده و بگمانم نتیجه رضایتبخش باشد . امیدوارم اکنون خطر برطرف

بقیه پاورقی از صفحه قبل

مارا بمسجدی راه نمودندکه‌چندساعتی درآنجا استراحت‌کنیم باسکرویل دمی‌آرام نمی‌نشست و درون مسجد نیز مارا بمشق و ورزش وامیداشت (همان شخص ادامه میدهد) :

«یك ساعت پیش ازدمیدن بامداد حمله آغازگردید وهنوزآفتاب ندمیده بودکه بدشمن نزدیك شدیم درهمین جا بودکه در پایان کوچه باغ کشتزار پهناوری پدید شد و در آنسوی کشتزارسنگر توپ قزاق میبودکه پیرامون آن قزاقها پاسداری می‌نمودند . همینکه‌کوچه‌باغ را بپایان رسانیده بدهنه‌کشتزار نزدیك شدیم باسکرویل فرمان دو داد و خودش در جلو رو بسنگر قزاقان بی‌پروا دویدن‌گرفت ، چندتنی از ما پی اورا گرفتند و دیگران چون توپ و گلوله را دربرابرمیدیدند پیروی نکرده و بیدرنگ دو دسته شده دسته‌ای بباغهای این دست و دسته‌ای بباغهای آندست درآمده و پشت درختها و دیوارها سنگرگرفتند .

اما باسکرویل همینکه تیری انداخت وچندگامی دوید قزاقی آماج گلوله‌اش گردانید ودرآن هنگام‌که می‌افتاد فرمان «درازکش داد» درهمین موقع آوازباسکرویل بلند شد «من تیرخوردم» با این‌گفته دیگرخاموش شد دراین میان دسته تفنگچیان دیگری از راه دیگری پیش رفته وسمت راست دشمن راگرفته‌بودند و چون‌آنان به شلیك برخاستند قزاقان ناگزیر شدند بآنسو بپردازند و ما دراین میان فرصت بدست‌آورده برهائی‌آن چندتن وبیرون‌کشیدن تن‌خونین باسکرویل پرداختیم . بدین‌سان این جوان با شرف پاکنهاد امریکائی جان خودرا در راه مشروطیت وآزادی ایران از دست داد .»

بنا بتوضیحات مندرج درهمان نوشته‌های فوق‌الذکر مرگ باسکرویل درعموم اهالی تبریز سخت تأثیر نموده وهمه را افسرده گردانیده بود زیرا این جوان پاك سرشت فداکار چون میهمان‌بشمارمیرفت‌هرکسی ازآن پژمرده‌ومتأثر میشد ولذا باآنکه دراثر محصورشدن شهر وجلوگیری جدی از ورود آذوقه به‌تبریز (بدستورغیرانسانی محمدعلیشاه سفاك) قحطی وگرسنگی همه را دلگیر ساخته بود جنازه‌اش را با احترام‌وشکوه بسیاری بخاك سپردند . این بود داستان باسکرویل جوان پاکنهاد امریکائی آموزگار « مموریال سکول » امریکائی تبریز که‌روی احساسات بشر دوستی وآزادی‌طلبی خود دراولین مأموریت خودش در ایران جان خودرا در راه آزادی ایران فدانمود .

همچنین برای تجلیل ویادبود فداکاری این جوانمردپاك‌سرشت امریکائی بایستی اضافه نمایم‌که بنا بشرحیکه در نشریه‌ای مخصوص بعنوان «باسکرویل وانقلاب ایران» ـ بقلم علی کمالوند ـ مندرج است درسال ۱۳۰۲ شاعرآزاده ایران عارف قزوینی سفری به‌تبریز نموده ودرآنجا برای تجلیل خاطره هواردباسکرویل یك‌روز باتفاق جمعی ازآزادیخواهان مجلس یادبودی برمزار او ترتیب دادند وهم درآنروز عارف این شعر را برای باسکرویل سرود :

ای محترم مدافع حریت عباد — وی قائد شجیع و هوادار عدل و داد
کردی پی‌سعادت ایران فدای جان — پاینده باد نام تو روح تو شاد باد

شده باشد مع‌الوصف درصورت لزوم میتوانیم مقاومت خوبی نشان‌دهیم. دیروز ستارخان گناه توطئه چینی علیه کنسولگریها را بگردن باقرخان انداخت و اعلام داشته که او دستی درآن نداشته است .

شماره ۱۹۰

از سر ادواردگری به سرآرتور نیکلسون

شماره ۵۶۳ تلگرافی وزارت امورخارجه ۲۰ آوریل ۱۹۰۹

درباره پیشنهاداتیکه در موردکمك و حفاظت خارجیها در تبریز که طی تلگرام شماره ۲۱۴ مورخ ۱۹ ماه جاری عنوان کرده‌اید ، هر اقدامیکه ممکنست دولت روسیه بمنظور حفاظت خارجیها یا برای رسانیدن آذوقه بآنها بعمل آورد قلباً مورد تأیید ما میباشد . اقدام فوری ضروری است .

حاجت بداظهار نیست که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان توجه‌دار ندکه چنین اقدامی صرفاً بمنظور حفظ جان ساکنین خارجی در تبریز بعمل خواهد آمد و هیچ عملی بمنظورکمك بیکی از دوطرف صورت نخواهدگرفت .

شماره ۱۹۱

ازسرادواردگری به سرآرتورنیکولسون

شماره ۵۶۵ تلگرافی وزارت خارجه ۲۰ آوریل ۱۹۰۹

چنانچه دولت روسیه نسبت بانتشار متن تذکاریه مشترك انگلستان و روسیه بشاه ایرادی نداشته باشند (بتلگرام شماره ۲۷۰ مورخ ۱۶ ماه جاری سر جورج بارکلی رجوع کنید) فکرمیکنم انتشارآن اثری عالی خواهد داشت . شما باید تحقیق و معلوم نمائیدکه مقامات دولت روسیه این پیشنهاد را چگونه تلقی خواهندکرد .

شماره ۲۳۸

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۱۰ تلگرافی تهران ۲۳ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز ـ نظر باینکه عین‌الدوله هیچ تسهیلاتی برای کنسولگریها بمنظور

رسانیدن آذوقه بشهر قائل نگردیده است کنسولگریها نمایندگان خود را از باسمنج فرا خواهند خواند .

بنمایندگان خود دستور دادیم که علت این تصمیم را باو اطلاع بدهند .

شماره ۲۳۹ (تاریخ وصول ۲۳ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۱۱ تلگرافی تهران ۲۳ آوریل ۱۹۰۹

بنا بوعدهٔ قبلی بعدازظهر امروز من و همقطار روسی‌ام با وزیر امور خارجه در سفارت روسیه ملاقات نمودم . او حامل پیامی ازطرف شاه بود . وی پس از خواهشهای معمولی برای کسب تضمین وتأمین‌هائی برای شاه وبدنبال شنیدن پاسخ همیشگی ما مبنی براینکه بیش ازآنچه که مترجمین دوسفارتخانه روز۲۲ دسامبر حضوراً بشاه عرض کرده وتأمین داده‌اند نمیتوانیم تجاوز کنیم سعدالدوله از ما خواست تا این اظهارات را کتباً باو ابلاغ کنیم . گفتیم یادداشتی را که دیروز نزدش باقی گذاشتیم بهترین تضمین کتبی است که میتوانیم باو بدهیم ما اضافه نمودیم بنا براطلاعات حاصله اینطوراستنباط کرده‌ایم که آن عده از رعایای شاه که اینك بعصیان برخاسته‌اند اگر شاه اندرزهای نمایندگان دوکشور را بکار بندد ومثل یك شاه مشروطه فرمانروائی کند خودبخود از کلیه مخالفتها دست برمیدارند . گفتم بهرحال اگر دراین موردمتقاعدگردد منتهای کوشش خودرا بکار خواهیم بست تا موجبات صلح وآشتی فراهم گردد .

ما بوزیر خارجه اطلاع دادیم که حاضریم بطورخصوصی اشخاصی را باو معرفی وتوصیه کنیم که مورداعتمادبوده وبرای احراز مناصب کابینه‌وشورای مملکتی مناسب باشند. درمورد درخواست اعلیحضرت برای پرداخت مساعده‌ای زائد بریکصد هزارلیره وام ، گفتیم بضرورت یك وام عمده‌ای واقفیم . یك چنین وامی درواقع در تذکاریه اخیریکه داده‌ایم پیش بینی شده‌است وزمانی که مجلس تشکیل شده باشد و دستگاه مالی اصلاح شده‌ای بکار افتاده باشد ، منتهای مساعی خویش را بکار خواهیم برد تا در پرداخت کمکهای مالی تسریع بعمل آید .

فصل سی‌ام

گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۲۳ آوریل راجع بوصول تلگرام سرکنسول انگلیس درتبریز و اعلام اینکه بنا باظهار سرکنسول روس تصمیم‌گرفته شده‌است که‌سپاهیان روسی به‌تبریزاعزام شوند وپیشنهاد سرکنسول انگلیس باینکه مصلحت این است که برای جلوگیری از امکان هرنوع خطری نسبت به اروپائیها حقایق قبلا بملیون اطلاع داده شود .. الی آخر- گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی مورخ ۲۵ آوریل راجع بتسلیم یادداشت سیاسی مشترك انگلستان و روسیه بشاه و ملاقات مترجمین دو سفارتخانه با وزیر امورخارجه ایران ومذاکره در اطراف تضمینات مورد تقاضای شاه از دو دولت روسیه و انگلستان ــ گزارش تلگرافی دیگر مورخ ۲۵ آوریل حاکی از اینکه « شاه بنابدرخواست انجمن تبریز به‌همه سرداران خود تلگرافاً دستور داده است برای رسانیدن آذوقه به شهر تسهیلاتی فراهم‌کنند وفرمان ترك مخاصمه هم صادرشده‌است» ــ گزارش سرآرتورنیکلسون مورخ ۱۵ آوریل ۱۹۰۹ بلندن راجع بجریان شرفیابی حضورامپراتور روسیه واظهارات امپراتور راجع باوضاع ایران وجوابهای سفیر انگلستان بایشان - گزارش دیگرسرآرتور نیکلسون بلندن مورخ ۲۶ آوریل متضمن یادداشت وزارت امور خارجه روسیه راجع به اصلاحات پیشنهادی دولت انگلستان درمورد اصلاحات ایران وتشکیل کمیسیون کنترل و دادن وام با تصویب مجلس - تلگراف سرجورج بارکلی به لندن مورخ ۲۶ آوریل موضوع وصول تلگرام تبریز در مورد امریه تلگرافی شاه به عین‌الدوله و سرداران خود برای بازکردن جاده‌ها و رسانیدن آذوقه بشهر و موقوف داشتن مخاصمات تا وصول دستورات بعدی وتقاضای انجمن محلی تبریز از سرکنسولهای دو دولت روسیه و انگلستان‌که تامعلوم شدن این مطلب که آنها اوامر شاه را اطاعت خواهند کرد یا خیر سپاهیان روسی از پیشروی خودداری‌کنند وعقیده دو سرکنسول‌انگلیس وروس دراین باب -گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی بلندن حاکی ازاینکه «انجمن محلی تبریز وتقی‌زاده دیروز بشاه و وزیرانش متوسل شده و اظهار داشته‌اند که سپاهیان روسی هم‌اکنون از مرز گذشته‌اند و بهترین راه جلوگیری از اشغال خارجی اعادهٔ رژیم مشروطه است » . و دستوراتیکه شاه بدین مناسبت صادر کرده است ــ نامه مورخ ۲۴آوریل ۱۹۰۹ سر آرتور نیکلسون بلندن راجع باظهارات مسیو ایزولسکی درباره تشدید تشنجات اوضاع تبریز و دوروئی شاه یا سردارانش نسبت بمقررات متارکه جنگ و تصمیم دولت روسیه باعزام یك ستون دو هزار نفری سربازانیکه درجلفا بحال‌آماده باش درآمده‌اند بطرف تبریز و دستوراتیکه بفرمانده ستون اعزامی داده شده‌است ونکات دیگر - گزارش تلگرافی سرآرتورنیکلسون مورخ ۲۷ آوریل راجع باعلام وزیرخارجه روسیه‌بوی باینکه نیروهای روسی درخارج ازشهرتبریز اردو زده واردشهر نخواهندشد - گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن راجع بورود سربازان روس‌بمشهد ومرعوب‌شدن شهر-گزارش‌تلگرافی‌دیگرمورخ همانروزراجع‌باوضاع

تبریز و «تقاضای شاه ازانجمن محلی‌که عین‌الدوله را بعنوان والی پذیرفته و بگذارند وی نقشه اشغال دائمی بوسیله روسیه راکه شاه یقین دارد و درنظرگرفته شده‌است عقیم سازد، و اعلام عفو عمومی شاه و دادن وعده مبهمی‌که «مشروطیتی را که با قانون اسلام مطابقت داشته باشد برقرار نماید»و توصیه‌های نمایندگان دودولت انگلستان وروسیه بشاه ـ گزارش تلگرافی مورخ ۲۸ آوریل سرجورج بارکلی بلندن راجع بوصول دستور به‌کاردار سفارت روسیه درتهران‌که موضوع اعزام سپاهیان روسی به تبریز را بدولت ایران اطلاع دهد ـ تلگرام سرادواردگری وزیر امورخارجه انگلستان به‌سرآرتورنیکلسون وموافقت باپیشنهاد مسیوایزولسکی راجع به‌خصوصیات تأمینی‌که بایستی بشاه داده شود ـ تلگراف سفیرانگلستان درآلمان بلندن راجع به‌تقاضای فوری‌کنسول‌آلمان دربوشهر ازوزیر امورخارجه که بعلت وجود وضع مخاطره‌آمیز بوشهرفوراً یك‌کشتی جنگی به‌آنجاگسیل شود «واظهارات وزیر امورخارجه آلمان دراین باب ـ نامه مخصوص وزیر امور خارجه انگلستان مورخ سوم ماه مه ۱۹۰۹ بعنوان سرجورج بارکلی وزیرمختارانگلیس درتهران در موضوع مراجعه وزیر مختارایران درلندن‌بوزارت امورخارجه‌وقرائت تلگرام واصله‌ازشاه را برای سرهاردینگ معاون وزارت امورخارجه درمورد برکناری سعدالدوله ازپست‌وزارت امورخارجه وتلاش وی توسط وزراء مختار انگلستان و روسیه درتهران برای تجدیدانتصاب او بدین مقام و تقاضای شاه باینکه نمایندگان این دو کشور در تهران برای تجـــدید انتصاب سعدالدوله پافشاری نکنندوجوابهائیکه سرهاردینگ بوزیرمختاردولت‌ایران داده واظهارعدم رضایت وزارت امورخارجه‌انگلستان ازانتصاب نایب‌السلطنه بمقام صدراعظمی واظهارمطالب دیگر.

(تماما در ماه‌آوریل ۱۹۰۹ مطابق ربیع‌الاول ۱۳۲۷ قمری وفروردین (حمل) ۱۲۸۸ شمسی) .

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O.416/40

☆☆☆

شماره ۲۴۰

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۱۲ تلگرافی — تهران ۲۳ آوریل ۱۹۰۹

موضوع: تبریز ـ تلگرامی بشماره ۹۸ بشرح زیر ازسرکنسول دولت‌اعلیحضرت پادشاهی درتبریز دریافت نموده‌ام .

سرکنسول روس بمن میگوید تصمیم براین گرفته شده است که سپاهیان روسی به تبریزگسیل شوند و ازآنجائیکه خبر اعزام نیروهای روسی باید پیش از ورود آنها منتشرگرددبعقیده ما مصلحت این است‌که خود ما حقایق را به‌ملیون اطلاع دهیم تا از امکان هرخطری نسبت به اروپائی‌ها جلوگیری بعمل‌آوریم همچنین استدعا داریم اجازه داده شودکه اطمینانهائی بشرح ذیل به‌ملیون بدهیم :

«اطمینان باینکه سپاهیان موضوع بحث برای محافظت اتباع خارجی و ایرانیان درمقابل راهزنان شاه و تأمین باز شدن راهها عازم تبریز میشوند .

«اطمینان باینکه بسپاهیان شاه اجازه‌داده نخواهد شد وارد شهرشوند وهیچکس صرفنظر ازملیت او (ازجمله روسها) برای هر نقشی که در وقایع اخیر ایفاکرده باشند مورد تعرض واقع نخواهد شد .

«ما باطلاع مردم میرسانیم‌که عین‌الدوله را تهدید نموده‌ایم‌که جاده را بقوه قهریه باز مینمائیم تا مردم قبلا بدانندکه هدف ما چیست».

اینجانب اقدام مستر راتیسلاو را تصویب نموده و با موافقت همقطار روسی خود اجازه‌ای راکه خواسته شده‌است داده‌ام .

✡✡✡

شماره ۲۴۱

از سر ادواردگری به سر برتی (وزیرمختار انگلستان درفرانسه)

شماره ۳۲۹ تلگرافی وزارت خارجه ۲۳ آوریل ۱۹۰۹

اینك که یادداشت سیاسی مشترك نمایندگان انگلستان و روسیه بشاه تسلیم شده است رجاء واثق داریم تأخیری از ناحیه دولت فرانسه نسبت به‌انتخاب مأمورینی برای پست رئیس بازرسی مالیه وپست خزانه‌دارکل در ایران روی نخواهد داد .

(به‌تلگرامهای شماره ۶۱ و ۶۶ مورخ ۲۸ ژانویه اینجانب رجوع شود) .

✡✡✡

شماره ۲۶۵ (تاریخ وصول ۲۵ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۲۴ تلگرافی تهران ۲۵ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز- تلگرام شماره ۱۰۲ بشرح زیر ازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درتبریز باینجانب رسیده است :

بعقیده من اکثریت جمعیت مردم نسبت به ورود سپاهیان روسی با نظر موافق

مینگرند[1] برخی ازاعضای انجمن محلی دیشب به تلگرافخانه رفتند باین امیدکه باشاه

۱ ـ از لحاظ یك ایرانی مخصوصاً اهالی غیور تبریز این عبارت مندرج درتلگراف سرکنسول دولت انگلیس درتبریزکه میگوید « بعقیده من اکثریت جمعیت مردم نسبت بورود سپاهیان روسی با نظرموافق می‌نگرند» با توجه به‌تلگراف ماقبل وی بشماره ۳۱۲ مورخ ۲۳ آوریل ۱۹۰۹ راجع باعزام سپاهیان روس به‌تبریز بسیارقابل تأسف و دردناك میباشد ولی ازطرف دیگر در عین اینکه یك ایرانی وطن پرست هرگز حاضر نیست این عقیده سرکنسول انگلیس درتبریز را دراینموردتصدیق نماید ، باید دید علت این طرز اظهارعقیده سرکنسول موضوع بحث چیست وآیا حقیقتی هم در آن وجود دارد ؟

آیا واقعاً این قضیه مصداق همان مثل معروف ومصطلح می‌باشد که میگوید « در جهنم مارهائی است‌که آدم به‌مارغاشیه پناه میبرد» یعنی اهالی تبریز ورود سپاهیان یك دولت‌اجنبی را بشهر خودشان حاضرند تحمل نمایند و موافق هم باشند ولی ورود سپاهیان شاه خودشان (یعنی محمد علی‌شاه)راکه در آن تلگراف بعنوان راهزنان شاه (Shah's Brigands) تعریف شده‌است نمیتوانند تحمل نمایند ؟ !!

اسنادی‌که بطور مرتب تاکنون یعنی تا این صفحه از این تاریخ راجع بشرح مظالم و فجایع وستمگری و سفاکی و قساوت این مرد و اطرافیان و مشاوران خبیث و جنایتکارش را برای درهم‌کوبیدن رژیم مشروطیت درایران خوانده‌ایدهمه چیزرا برای شما حکایت می‌کند، حال همین چند سند مندرج در چند صفحه قبل را هم در مد نظر بیاورید :

۱ـ نامه شماره ۱۰۳ مورخ ۱۶ مارس ۱۹۰۷ سرادواردگری (وزیرامورخارجه وقت انگلستان) به‌سرآرتور نیکلسن سفیرکبیرانگلستان در روسیه‌که اظهارات شارژ دافر روسیه را درلندن توضیح میدهد بدین‌عبارت «لیکن چون راهزنانی‌که زیرفرمان شاه هستند جلو چشم روسها نزدیك جلفا زنان و کودکان را بقتل میرسانند ممکن است احتراز از مداخله امری بسیار دشوار باشد ».

۲ـ نامه شماره ۸۳ مورخ ۲۴مارس ۱۹۰۹ سرجورج بارکلی ازتهران به‌سرادوارد‌ـ گری متضمن رونوشت یادداشت مشترك اعتراض سفارت انگلستان و روسیه راجع بجنایات رحیم خان (چلبیانلو) فرمانده قوای چ ـیکی شاه در جلفاکه «بنام انسانیت» یادداشت زننده و اهانت‌آمیزی به‌سعدالدوله وزیرامورخارجه تسلیم داشته ومتذکرشده‌اندکه . «دوسفارتخانه اطلاع حاصل‌کرده‌اندکه این سپاهیان تمام دهات اطراف جلفا را غارت کرده و آتش‌زده‌اند بطوریکه در حدود یکهزارنفرکه اکثرآنها را زنان و کودکان تشکیل میدهند مجبور شده‌اند بجزیره‌ای واقع در رود ارس پناهنده شده و خودرا در معرض خطر غرق شدن بر اثرطغیان آب رودخانه قراردهند . شیوه‌هائی‌که رحیم خان درجنگ‌کردن بکار میبرد کاملا تأسف‌آور میباشد و دو سفارتخانه وظیفه خود میدانند بدولت شاه خاطرنشان سازند که نه فقط از نقطه نظر انسانیت بلکه ازنقطه نظر مصالح خود شخص شاه وبمنظور جلوگیری از بروزاحساسات

بقیه پاورقی درصفحهٔ بعد

سازشی بنمایند. آنها صبح امروز به‌انجمن بازگشته‌اند، تقی‌زاده همراه‌باقرخان(مقصود

بقیه پاورقی از صفحه قبل

نفرت‌انگیز درسراسرجهان متمدن اقتضا داردکه شاه شخصاً اوامر مؤکد و رسمی صادرنمایند که رحیم خان ازعملیاتی‌که دولت اعلیحضرت را بی‌اعتبار میسازد اجتناب نماید .»

۳ ـ تلگراف شماره ۲۸۳ مورخ ۱۹ آوریل ۱۹۰۹ متضمن گزارش تلگرافی شماره ۸۴ مورخ ۱۹ آوریل سرکنسول انگلیس درتبریزحاکی از اینکه « زنها دریك زیارتگاهی جمع شده و برای دریافت نان فریاد وشیون راه انداخته‌اند» و درتلگراف ماقبل آن بشماره ۲۸۲ مورخ همانروز میگوید « درحال حاضر منشاء خطرعمده وجود عده بی‌شماری اشخاص گرسنه فقیرمی‌باشدکه ممکن است درهرموقع بخانه‌هائیکه فکرمیکنند محتمل است غذائی در آنجا پیدا شود هجوم ببرند » ـ زیرا مدتی است‌که « راهزنان » محمد علیشاه تحت فرمان عین‌الدوله و رحیم خان وصمدخان تمام راههای تبریز را بسته‌اندکه هیچ آذوقه وخواربارى وارد تبریز نشود تا مردم از گرسنگی عاجز شده وتسلیم‌گردند .

۴ ـ زمانی که اهالی تبریز این فجایع و ستمگریها و وحشیگریهای مأمورین یا راهزنان محمد علیشاه را مشاهده نموده و می‌دانند که منظور محمد علیشاه سرکوبی کامل مشروطه‌خواهان وتسلیم تبریز میباشد وازطرف دیگرملاحظه مینمایندکه مجریان این دستور هم افرادی بسیار شقی وخونخوار مثل رحیم‌خان چلبیانلووصمدخان مراغه‌ای و درراس این قبیل مأمورین هم یك مرد مرتجع کله شق وبسیار مستبد وظالم مغروری مثل عین‌الدوله قرار داردکه درمقدمه این‌کتاب خواندیدکه درتلگراف رسمی خودبعنوان «نایب‌الحکومه» اردبیل صریحاً می‌گوید« و مسلماً بدانید که اگر بقدر ذرهٔ بی‌نظمی واقع شود شخصاً مسؤل هستید و **پوست ازکله شما خواهم کند** ـ عین‌الدوله»

و دیگری‌که این دستورات را ازتهران ابلاغ مینماید امیربهادرمعروف میباشدکه قبلا درجای دیگر خواندیدکه در زمان مظفرالدین شاه و آغاز مشروطیت خطاب بمظفرالدینشاه گفته بوده‌قربان اگر یکبار دیگرکلمه مشروطه ازلب مبارك خارج شود من با همین قمه شکم خودم را پاره خواهم‌کرد .»

پس اهالی تبریز درآنموقع با توجه به حقایق فوق و اینکه دراثر مسدود بودن تمام راهها به‌تبریز قحطی‌وگرسنگی بشدت برشهرمستولی شده‌است وترس‌ازگرفتارشدن درچنگال خونخوارانی مثل رحیم خان‌که خانه‌هارا آتش می‌زند وزنان وحتی‌کودکان را بقتل میرساند تحت تأثیراین‌وقایع ظاهراً بخودحق داده‌اندکه برای فرار ازچنگال «قصابان» محمدعلیشاه ورود سپاهیان یك دولت اجنبی‌را درآن‌زمان اضطراراً ترجیح دهند تابعداً تکلیف اساسی‌این واقعه روشن بشود .

من دراینجا در مقابل اظهار عقیده‌ای که سرکنسول انگلستان مقیم تبریز نسبت بنظر اکثریت مردم تبریز درمورد ورود سپاهیان روسی به‌آن‌شهر نموده است ـ برفرض‌که صحت هم داشته باشد ـ لازم دانستم بنام دفاع ازاهالی غیور تبریزکه دراستقرار مشروطیت در ایران سهم عمده وقابل توجهی داشته‌اند این توضیح را بدهم ـ ح . م

یکی ازدو سرداران ملی میباشد- مترجم) سرمنشاء تحریکات علیه ورود سپاهیان روسی هستند .

☆☆☆

شماره ۲۶۶ (تاریخ وصول ۲۵ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۳۲۵ تلگرافی تهران ۲۵ آوریل ۱۹۰۹

موضوع: یادداشت سیاسی مشترك انگلستان وروسیه.

بنا به تعیین وقت قبلی مترجمین دو سفارتخانه پیش از ظهر امروز با وزیر امور خارجه ملاقات کردند عالیجناب میخواست جزئیات انجام برنامه را باآنها مورد بحث قرار دهد. مترجمین پاسخ میدهند قدم اول برعهده شاه میباشد که قبولی خود را اعلام دارند. بعد از آن سفارتخانه‌ها حاضر خواهند بود راجع به ترکیب کابینه‌ایکه بعقیده آنها مورد اعتماد میباشند با وزیر امور خارجه بطور خصوصی مذاکره نمایند . وزیر امورخارجه گفت شاه اطمینانهائیکه بطور شفاهی بایشان داده شده یادداشت نکرده‌اند (به مراسله شماره ۳۲۴ اینجانب رجوع شود) اعلیحضرت میل دارند سابقه‌کتبی برای خود نگهدارند و جناب وزیر که تشخیص میداد که ما نمیتوانستیم رسماً و کتباً چنین اقدامی نمائیم پیشنهادکرد نمایندگان دوکشور در پاسخ استفسار خصوصی او میتوانند طی نامه خصوصی باو یادآورشوندکه مترجمین دوسفارتخانه درماه دسامبر چه‌گفته‌اند، آن مطالب را بازگوکرده و اظهار دارند که آنها از جانب نمایندگان دو کشور اجازهٔ دادن چنین تضمیناتی داشته‌اند . وزیر امور خارجه خاطر نشان میسازد چنانچه این درخواست قبول‌نشود شاه‌بدگمان خواهدشدآیا اجازه‌داریم چنانچه شاه‌برنامه‌پیشنهادی مارا بپذیرد باین تقاضای شاه (این قسمت از رمزکشف نمیشود) قول موافقت بدهیم؟

مقصود یك‌وعده تشویق‌آمیزی بوده‌است‌که ازطرف نمایندگان دودولت درموارد معینی داده شده است (رونوشت به سن پترسبورگ فرستاده شد).

شماره ۲۶۷ (تاریخ وصول ۲۵ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۲۶ تلگرافی تهران ۲۵ آوریل ۱۹۰۹

عطف به تلگرام شماره ۲۲۹ (مورخ ۲۴ ماه جاری) واصله از سن پترسبورگ. با توجه بتأخیر قابل تأسف در اعزام نیرو به تبریز همقطار روسی‌ام و اینجانب اصرار مینمائیم که مدت متارکه شش روز تمدید شود.

(رونوشت به سن پترسبورگ)

☆☆☆

شماره ۲۶۸ (تاریخ وصول ۲۵ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۲۷ تلگرافی تهران ۲۵ آوریل ۱۹۰۹

موضوع: آذوقه برای تبریز ـ اینجانب تلگرام شماره ۶۷ زیررا برای سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در تبریز مخابره کرده‌ام :

وزیر امور خارجه هم‌اکنون بمن نوشته است که شاه بنابدرخواست انجمن تبریز به همه سردارانش تلگرافاً دستور داده است برای رسیدن آزادانه آذوقه به تبریز تسهیلاتی فراهم کنند بدون اینکه محدودیتهائی نسبت به مقدار یا مدت قائل شوند. درعین‌حال فرمان ترك مخاصمه کامل صادر شده است.

درنامه اضافه شده‌است سرور وخوشحالی ملیون ازشنیدن این امتیازات اخیر با شنیدن خبر مبنی براینکه سپاهیان روسی از مرزگذشته‌اند جایش را به یك نارضائی عمیق داده است. آنها همین مطلب را تلگرافاً باستحضار اعلیحضرت رسانیده‌اند.

متمنی است نظریات خودرا بخصوص درمورد اینکه آیا باتوجه به‌تغییر حاصله در اوضاع صلاح میباشد که هرگاه هنوز امکان داشته باشد پیشروی روسها را متوقف سازیم تلگرافاً اعلام فرمائید.

شماره ۲۶۹ (تاریخ وصول ۲۶ آوریل)

از سر آرتور نیکولسون به سر ادوارد گری

شماره ۲۴۱ سن پترسبورگ ۱۵ آوریل ۱۹۰۹

آقای محترم

درشرفیابی دیروزم امپراتور خاطر نشان ساخت که اوضاع ایران رقت باراست . اینجانب ضمن تصدیق این نظر اظهارداشتم یقین دارم ظرف یکی دوروز آینده دو دولت (انگلیس و روس) در وضعی خواهند بودکه بتوانند بدو نماینده خود در تهران دستور دهند که توصیه‌های مؤکدی بشاه بنمایند ما معتقدیم اعلام فوری مشروطیت خواهد توانست مملکت را آرامشی بخشد و اطلاع مردم ازاینکه‌دولتین مامشترکاً بشاه توصیه کرده‌اند اثر نیکوئی خواهد داشت . اظهار امیدواری‌کردم که‌کار ازکار نگذشته باشد و مردم هم باورکنندکه قصد شاه این است‌که بمواعید خود عمل نماید .

اعلیحضرت امپراتور باتبسمی اظهارداشتندکه شما عده‌ای ازافراد نیروی دریائی خودرا در بوشهر پیاده کرده‌اید. گفتم ازجهت بی‌نظمی و اغتشاشات در شهر این اقدام کمال ضرورت را داشت وانگهی این‌عمل صرفاً بمنظور حفظ جان ومال اتباع‌خارجی بعمل آمده است. اعلیحضرت امپراتور اظهار داشتند درشمال ایران هم اوضاعی مشابه این حکمفرما میباشد. چون منظور ایشان را درك نمودم‌گفتم دولت متبوعه من همیشه این حق دولت روسیه‌را برسمیت میشناخته‌اندکه برای حفظ جان ومال اتباع خارجی در شمال ایران هراقدامی‌که صلاح بدانند بعمل آورند، لیکن اعتراف‌کردم‌که قسمت معینی از افکار عمومی انگلستان همیشه آماده است از اقدامات دول خارجی در بعضی موارد انتقادکنند یعنی همان اقدامی راکه برای خود انگلستان هرگاه مواجه باچنین اوضاعی‌بشودکاملاً طبیعی وقابل دفاع‌میدانند اگردولت دیگری‌بدون وجود این‌شرایط اقدام نماید نسبت بآن انتقاد مینمایند.

اینجانب عرض‌کردم این نظریات دولت اعلیحضرت پادشاهی‌است‌که واجد نکات مهم بوده وباید در مد نظر قرارگیرد و نه نظریات سایر مردم. به محض اعاده نظم در

بوشهر نفرات نیروی دریائی انگلیس فراخوانده خواهند شد . اعلیحضرت امپراتور گفتندبرای بازشدن جاده رشت - تهران کمی احساس نگرانی میکنندچه وجودارتباطات تهران با دنیای خارج ضروری بوده ونباید قطع شود .

با تقدیم احترامات - امضاء - آرتور نیکلسن

☆☆☆

شماره ۲۷۰ (تاریخ وصول ۲۶ آوریل)

از سرآرتور نیکولسون به سر ادواردگری

شماره ۲۴۳ سن پترسبورگ ۲۶ آوریل ۱۹۰۹

آقای محترم

عطف بتلگرام شماره ۲۰۲ خودمورخ امروز - افتخار دارم بدینوسیله رونوشت یادداشتی را که از وزارت امور خارجه امپراتوری روسیه در باره اصلاحات پیشنهادی دولت اعلیحضرت پادشاهی درموردبرنامه اصلاحات ایران بمن رسیده‌است تقدیم‌دارم.

با تقدیم احترامات - امضاء - آرتور نیکلسون

ضمیمه شماره ۲۷۰

دولت امپراطوری ضمن قبول پیشنهادکابینه لندن‌که ضمیمه یادداشت مورخ۳۱ مارس سال جاری سفارت انگلیس بوده است موافقت مینمایدکه عبارت اعلامیه شاه در ماده ۶ مربوط بتشکیل یك‌کمیسیون‌کنترل‌که با جمله «پشتیبانی برای انعقاد ... الخ» شروع میشود ونیز بندهای «الف» «ب» و «ث» حذف‌گردد . دولت روسیه با وجود این تصور میکندکه ناگزیر باید بشاه اطلاع داده شود که با پشتیبانی دو دولت برای دادن قرضه‌ای بدولت ایران موافقت خواهند نمود البته نه تنها با شرایط تصویب شده قبلی بلکه با تضمین‌هائی‌که نوع‌آن درمبادله‌نامه آتی بین دولتهای روس و انگلیس وایران تعیین خواهد شد .

بهرحال دولت امپراطوری پیشنهاد میکند که بعد از جمله « با تصویب مجلس» عبارت زیر درماده ۶ گنجانده شود :

«دولت روسیه وبریتانیای‌کبیر ازدادن قرضه‌ای بایران با شرایط وتضمین‌هائی‌که

نوع آن درمبادله نامه آتی بین دودولت مزبور ودولت ایران اعلام خواهد شدجانبداری خواهندکرد » .

دولت امپراطوری امیدوار است که‌کابینه لندن نسبت به اصلاحاتیکه در ماده ۶ مبادله نامه موردبحث بعمل آمده است ایراد و اشکالی نخواهند نمود و تصمیم خود را دراین باره اعلام فرمائید تا مراتب تلگرافاً به‌کاردار روسیه درتهران اطلاع داده شود.

شماره ۲۸۱ (تاریخ وصول ۲۶ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۲۸ تلگرافی تهران ۲۶ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز - با اشاره به آخرین تلگرام قبلی اینجانب ، تلگرام شماره ۱۰۳ مورخ ۲۵ آوریل درتبریز بشرح زیر دریافت شده است :

« انجمن محلی هیئتی با در دست داشتن یك نسخه از تلگرامیکه شاه بعنوان عین‌الدوله و هر یك از سردارهای خود شخصاً مخابره نموده است نزد اینجانب اعزام داشته است . دراین تلگرام بآنها دستور داده شده‌است تا کلیه جاده‌ها را باز کنند و تا آنجائیکه در قدرت دارند برای تسهیل ورود آنوقه بشهر کوشش کنند ، مواضع فعلی خود را نگهدارند و تا وصول دستورات بعدی مخاصمات را موقوف دارند آنها از ما خواستار شده‌اندکه تا معلوم شدن این مطلب‌که آنان اوامر شاه را اطاعت خواهندکرد یا خیر سپاهیان روسی از پیشروی خودداری‌کنند .

«ازآنجائیکه ما نمیتوانیم بهیچیك ازدوطرف اعتمادکنیم فکرمیکنم بهتر آنست که سپاهیان روسی نبایستی متوقف بشوند تا بحوالی تبریز برسند ولی بما اجازه داده شودکه‌بگوئیم این سپاهیان فقط برحسب مقتضیات و وقایع ضروری استثنائی وارد شهر خواهند شد .

«ازاین طریق احتمال قوی میرودکه میتوان امنیت اتباع خارجی را تضمین‌کرد ویك‌آشتی وسازشی را براساس یادداشتهای سیاسی‌که داده‌اید بین شاه وملت خود امکان‌پذیر ساخت » .

تصور میرود دو کنسول‌های ما درطرفداری خود از اعزام سپاهیان روسی بمنظور تأمین اتباع خارجی ذیحق هستند. بعلاوه اعزام سپاهیان‌روسی بدون تردید سبب‌میشود که شاه بهتر باندرزهای ما با نظر موافق گوش دهد. جا دارداین نکته را بشاه بفهمانیم که مداخله روسیه دراین وقایع لزوماً بسود او نخواهد بود چون تاکنون هرگز او این موضوع را تشخیص نداده‌است .

هرگاه دولتین (روس و انگلیس) توافق کنند ، ما به سرکنسولهای خود اجازه میدهیم تاموضوع پیشنهادشده را اعلام نمایندوهمزمان باآن هم طی یادداشت مشترکی مفاد آنرا باطلاع دولت ایران برسانیم. برای اینکه هماهنگی کامل دو دولت را جلوه دهیم فکر میکنم بهتر است در تنظیم این اطلاعیه با همقطار روسی خود مذاکره و با شرکت وی آنرا تنظیم نمائیم .

☆☆☆

شماره ۲۸۲ (تاریخ وصول ۲۶ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۲۹ تلگرافی تهران ۲۶ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز

تلگرام شماره ۱۰۴ مورخ ۲۵ آوریل بشرح زیر از سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درتبریز دریافت شده‌است :

نظر باینکه همان وضع ممکن است تا چند روز دیگر بسهولت اعاده شود و بنا بدلائلی که درتلگرام بلافاصله قبلی خود عنوان کردم جسارتاً عرض میکنم که متوقف ـ نمودن سپاهیان کاری‌عاقلانه نخواهد بود. شعف وشادمانی ناشی‌ازامتیازات اعطائی شاه که وزیرامورخارجه مدعی آن میباشد بیشتراغراق‌آمیزاست و در هرحال تا اینکه یك نتیجه‌ای بدست نیاید هیچ چیز آشکار نخواهد شد و این نتیجه را هم مردم هنوز با تردید تلقی میکنند . مردم ساعت بساعت عقیده خود را تغییر میدهند من قادر نیستم افکار آنهارا تعقیب نموده یا بگویم خواستهای واقعی آنها چیست .

شماره ۲۸۳ (تاریخ وصول ۲۶ آوریل)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۳۰ تلگرافی تهران ۲۶ آوریل ۱۹۰۹

بطوریکه بمن گفته شده‌است انجمن محلی تبریز وتقی‌زاده دیروز بشاه و وزیرانش متوسل شده و اظهار داشته‌اند که سپاهیان روسی هم‌اکنون از مرز گذشته‌اند و مصراً خواستار شده‌اندکه بهترین راه جلوگیری از اشغال خارجی اعاده رژیم مشروطه است. امتیازاتی‌که شاه داده در نتیجه این درخواست بوده است او بلافاصله دستوراتی درباره حفظ مقررات متارکه جنگ وغیره صادر نمود . لیکن اتخاذ تصمیم درموردمشروطیت موکول به بررسی آینده شده است .

شماره ۲۸۴ (تاریخ وصول ۲۶آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۳۱ تلگرافی تهران ۲۶ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : اعلامیه مشترك بشاه درباره ورود سپاهیان .

بااشاره بتلگرام شماره ۳۲۸ مورخ ۲۶ آوریل خود، درنظراینجانب دراعلامیه مشترك درباره سپاهیان روسی برای تبریز هرگاه مصلحت میدانند خوب است به‌بوشهر هم اشاره‌ای بشود هرچند که من موضوع پیاده شدن نفرات نیروی دریائی انگلیس را در آن بندرگاه باطلاع دولت ایران رسانیده‌ام . بدین ترتیب تشریك مساعی من با همقطار روسی‌ام در تسلیم اعلامیه مشترك موجه جلوه میکند مضافاً باینکه جنبه واحد داشتن اقدامات دو دولت بیش از پیش تأکید خواهد شد .

شماره ۲۸۸ (تاریخ وصول ۲۷ آوریل)

از سر آرتور نیکولسون به سرادواردگری

شماره ۲۶۶ سن پترسبورگ ۲۴ آوریل ۱۹۰۹

آقای محترم

اطلاعاتیکه از تبریز به مسیو ایزولسکی رسیده است حاکی از تشدید تشنجات

اوضاع آنجا و نمودار دوروئی خودشاه یا سردارانش نسبت بمقررات متارکه جنگ و رسانیدن آذوقه بشهر میباشد بدینجهت تصمیم گرفت که دولت روسیه بدون فوت وقت دستور دهد سربازانی که درجلفا بحال آماده‌باش متوقف بود بیدرنگ پیشروی آغاز کند. کاملا آشکار بودکه اگر دراین کار بازهم تأخیر شود خطرات وخیمی دربرخواهد داشت وباوجودعدم تمایل دولت روسیه به‌دست‌زدن باقدامات جدی شرایط اوضاع طوری‌است که چارهٔ دیگری ندارد جزاینکه اقداماتی برای تأمین مصونیت جامعه اروپائی ساکن تبریز بعمل‌آورد. ستون مزبورشامل سه‌گروهان پیاده نظام چهارجوخه قزاق دوباطری توپخانه ویك‌گردان مهندسی است. ترکیب این‌گروهانها برپایه زمان صلح‌است وازاین رو مسیو ایزولسکی عدهٔ آنها را تقریباً دوهزارنفر تخمین میزند. کنسول روس درتبریز معتقد است‌گاردی مرکب از ۲۰۰ قزاق برای حراست کاروان حامل آذوقه برای شهر کافی است لیکن مقامات روسی معتقدندکه این ستون باید بقدر کافی نیرومند باشد تا بتواند هرگونه مقاومت احتمالی را دفع کند و منهم با آنها همعقیده‌ام . مضافاً باینکه لازم خواهد بود درفواصل معین پاسگاههائی تشکیل داده شود تا جاده را بازنگهدارند طوری که عده نفرات بیش از آنچه واقعاً ضرورت دارد جلوه نکند . مسیو ایزولسکی بمن‌گفت ستون مزبور تا آنجائیکه امکان دارد آذوقه همراه میبرندگرچه هرگز امکان نداردکه برای سیرکردن همه‌جمعیت تبریزآذوقه جمع‌آوری‌وحمل‌کند، معهذا همینکه جاده‌گشوده شود تصورمیرود سیل‌آذوقه شروع شود. بفرمانده ستون دستور داده‌شده‌است از دخالت دراختلافات بین دو طرف منازعه در تبریز احتراز نمایدو بهیچوجه درامور مربوط باداره شهر تظاهری ننماید . وی وظیفه دارد ازکنسولگریها ومؤسسات خارجی محافظت لازم را نموده و عموم خارجیهای ساکن شهر را تحت حفاظت قرار دهد . موقعیکه اوضاع بحال عادی بازگشت بنحوی که دیگر خطری برای ساکنان خارجی وجودنداشته باشدسپاهیان اعزامی فراخوانده خواهند شد. یك اعلامیه رسمی دراینجا انتشاریافته وضمن‌آن دلایل اعزام سپاهیان توضیح داده شده‌است همچنین یك بخشنامه تلگرافی دراین زمینه به‌کشورهای دیگرمخابره‌گردیده‌است .

با تقدیم احترامات - امضاء - آرتور نیکلسون

شماره ۲۸۹ (تاریخ وصول ۲۷ آوریل)

از سرآرتور نیکلسون به‌سر ادواردگری

شماره ۲۳۲ تلگرافی سن پترسبورگ ۲۷ آوریل ۱۹۰۹

مرضوع : ایران - درخواست تأمین شاه . فکر دادن یك یادداشت خصوصی و بدون امضاء نسبت باین موضوع بشاه مورد موافقت مسیو ایزولسکی نیست .

وی ترجیح میدهد که ما بایستی یا تأمینی بطور علنی بشاه بدهیم ویا از دادن تأمین امتناع نمائیم . هرگاه‌قرارشودکه تأمینی راکه مترجمین دوسفارتخانه شفاهاً بشاه داده‌اند بصورت‌کتبی داده شود ممکن است شاه قانع شود .

مسیو ایزولسکی میخواهد بداندآیا دولت اعلیحضرت پادشاهی موافق هستندکه بشرط قبول برنامه مشترك ازطرف شاه تأمینی بایشان بدهیم یا خیر ؟ اگر اینطوراست فرم چنین تأمینی از چه قرار بایستی باشد . بایشان قول دادم که در این باب به لندن مراجعه نمایم .

☆☆☆

شماره ۲۹۰ (تاریخ وصول ۲۷ آوریل)

از سر آرتور نیکولسون به سر ادواردگری

شماره ۲۳۳ تلگرافی سن پترسبورگ ۲۷ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز - عطفاً بتلگرامهای شماره ۳۲۸-۳۲۹ سر جورج بارکلی و تلگرام شماره ۲۰۶ شما بایشان‌که‌همه بتاریخ ۲۶ ماه جاری میباشد. وزیرامورخارجه روسیه باینجانب اطلاع میدهدکه نیروهای روسی درخارج ازشهر تبریز اردو خواهند زد و وارد شهر نخواهند شد. دستجات‌کوچکی ازاین نیروها بشهرگسیل خواهند شد تا از بانکها و سایر تأسیسات و هرکنسولگری که بخواهد ازآن محافظت بشود حراست نمایند، مسیوایزولسکی فکرمیکند چندان لزومی نداردکه یادداشت مشترکی در این باب برای دولت ایران بفرستیم و این موضوع را اطلاع دهیم اما ایرادی ندارند که

کنسولهای دو دولت بهر نحوکه مقتضی ومطلوب بدانند این موضوع را اعلام دارند .

✡✡✡

شماره ۲۹۱ (تاریخ وصول ۲۷ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۳۲ تلگرافی تهران ۲۷ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : سپاهیان روسی برای مشهد .

تلگرام شماره ۳۹/۲۳ مورخ ۲۶ آوریل بشرح زیرازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درمشهد رسیده‌است :

«دسته سربازان روسی دیروز واردشد وازطرف ژنرال با احترامات نظامی مورد استقبال واقع شد شهرکاملا مرعوب شده واینك والی میتواند وظایف خودرا اجراکند. نیروی مزبور مرکب ازشش دسته افراد محلی ترکمن زیر فرمان چهار افسر ، سی نفر توپچی با دومسلسل وهفتاد وپنج قزاق میباشد» .

✡✡✡

شماره ۲۹۲ (تاریخ وصول ۲۷ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۳۳ تلگرافی تهران ۲۷ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : تبریز

عطفاً بتلگرام شماره ۳۳۰ دیروزخود - بطوریکه ازسرکنسول دولت‌اعلیحضرت پادشاهی درتبریزکسب اطلاع شده‌است دیروزهشت تن آرد از باسمنج به‌تبریزفرستاده شده‌است. هنوزسخنان درشتی‌درباره مقاومت دربرابر سپاهیان‌روسی وقتل عام خارجیها شنیده میشود لیکن مستر راتیسلاو اهمیت چندانی بدان نمیدهد .

شاه از انجمن محلی تقاضا نموده‌است‌که عین‌الدوله را (بعنوان والی) پذیرفته و بگذارندوی نقشه اشغال دائمی بوسیله روسیه راکه شاه یقین دارد درنظرگرفته شده‌است عقیم سازد . سرکنسولهای دو دولت اطلاع پیدا کرده‌اند که توضیحی که آنها درباره

هدفهای اعزام نیرو و جنبه مأموریت موقت آنها داده‌اند حسن اثر داشته است .

شاه عفوعمومی اعلام‌کرده ووعده مبهمی داده‌است که مشروطیتی راکه باقانون اسلام مطابقت داشته باشد برقرار نماید . حزب ملیون موضوع ورود سپاهیان روسی را برای گرفتن امتیازات بیشتر ازشاه وسیله قرارمیدهند. من وهمقطار روسی‌ام شنیده‌ایم‌که شاه قصد دارد بجای قانون انتخابات موردلزوم یك‌طرح‌کاملا نارسائی راکه معتقدم چندماه پیش بوسیله مسیو هارتویگ تنظیم شده‌است منتشر کند، نتیجتاً ما به‌اعلیحضرت توضیح داده‌ایم‌که چنین اقدامی با برنامه توصیه شده ما سازگار نبوده و موجب بهبودی اوضاع نخواهد شدو بار دیگر باوجداً توصیه‌کرده‌ایم‌که بفوریت قبولی اندرزمارا اعلام نماید.

✡✡✡

شماره ۳۰۴ (تاریخ وصول ۲۸ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۴۰ تلگرافی تهران ۲۸ آوریل ۱۹۰۹

موضوع : درخواست کنسول آلمان برای اعزام یك کشتی جنگی به بوشهر .

کنت‌گادت به‌همقطار فرانسوی خود اطلاع داده است‌که‌کنسول آلمان از دولت متبوعه خود تقاضا مینماید یك کشتی جنگی به بوشهر اعزام شود و بطوریکه اطلاع حاصل کرده‌است یك‌کشتی فرانسوی نیز به‌آن بندر اعزام خواهد شد .

مسیو لکوم از دولت متبوعه خود صحت این اظهارات را استفسار نموده هرچند که شخصاً آنرا باور نمیکند. چون شاید وجود ناوجنگی انگلیسی انگیزه درخواست کنسول آلمان شده باشدوبی‌شك سبب تأثیر نادرستی خواهدگشت . از سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی تقاضا خواهم نمود که دریادار فرماندهی را که صرفاً برای دیدن بوشهر وآشناساختن خود باتکالیفی‌که دارد بآنجا رفته است متذکرسازدکه هرچه زودتر ممکن است بوشهر را ترك کند .

✡✡✡

شماره ۳۰۵ (تاریخ وصول ۲۸ آوریل)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۴۱ تلگرافی تهران ۲۸ آوریل ۱۹۰۹

موضوع: اطلاعیه روسیه راجع به‌اعزام سپاه- عطف بتلگرام شماره ۶۲۰ مورخ

دیروز شما به‌سن پترسبورگ ، مسیو سابلین هم اکنون بمن اطلاع داد که دستوراتی دریافت داشته‌است‌که موضوع اعزام سپاه را به‌دولت ایران اطلاع دهدوگفت‌که نمیتواند این امر را بتأخیر اندازد تا اینکه باو اجازه داده شودکه اینجانب را هم دراقدام خود شرکت دهد. وی هم‌اکنون مستحضر شده‌که دولت متبوعه او تصور میکرده است‌که وی این اطلاعیه را قبلا ابلاغ کرده‌است. دریادداشتی‌که دریافت نموده وآنرا بمن نشان داد اظهارشده‌است‌که سپاهیان وارد شهر تبریز نخواهند شد مگراینکه ضرورت ایجاب‌کند. همچنین هدف وجنبه موقتی این اقدام دولت روسیه نیز تشریح شده‌است .

با اشاره به‌اعلامیه‌ای‌که درتلگرام‌شماره۳۲۸ مورخ بیست‌وششم‌آوریل اینجانب پیشنهاد شده است به سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی اجازه داده‌ام که با همقطار روسی خود بنحویکه خواسته شده است تشریك مساعی نماید .

☆☆☆

شماره ۳۰۶

از سر ادواردگری به سرآرتور نیکولسون

شماره ۶۲۲ تلگرافی وزارت خارجه ۲۸ آوریل ۱۹۰۹

نسبت به‌پیشنهاد مسیوایزولسکی درمورد دادن تأمین بشاه‌که طی تلگرام شماره ۲۳۲ دیروز خود گزارش داده بودید ایرادی نیست مشروط براینکه این فکر بتشخیص نمایندگان این دوکشور درمحل هم مقرون به‌صلاح باشد وتأمینی هم‌که داده میشود از حدود قولهای شفاهی‌که درماه دسامبر گذشته داده شده تجاوز نکند. ضمناً نظر شما را بتلگرام شماره ۳۲۵ مورخ ۲۵ ماه جاری سر جورج بارکلی و پاسخ شماره ۲۰۸ روز بعد خودم نیز جلب میکنم .

شماره ۳۱۰ (تاریخ وصول ۲۹ آوریل)

از سر گاسچن (سفیر انگلستان درآلمان) به سر ادواردگری

شماره ۵۶ تلگرافی برلن ۲۹ آوریل ۱۹۰۹

بتازگی درخواست فوری ازطرف کنسول آلمان دربوشهر برای وزیرامورخارجه رسیده وتقاضا شده‌است که بعلت وجود وضع مخاطره‌آمیز بوشهر فوراً یك کشتی جنگی به‌آنشهر گسیل شود . عالیجناب بمن اطلاع داد ازآنجائیکه دولت آلمان مایل هستند از هر اقدامی که موجب آزردگی و حساسیت افکار عمومی در انگلستان بشود احتراز نمایند لذا کشتی به بوشهر نخواهند فرستاد با اینکه یك کشتی موجود است که آماده حرکت بآنجا میباشد . از سوی دیگر اگر قرار باشد دولت امپراتوری (آلمان) رسماً از دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان تقاضا نمایند که از اتباع آلمان حفاظت نمایند ممکن است موجب ناراحتی افکارعمومی درآلمان بگردد. نتیجتاً با اعتمادکاملی که هم نسبت به‌توانائی و هم علاقه دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان درمقابله با اوضاع فعلی وحفاظت‌ازاتباع خارجی‌کلیه ملیت‌های ساکن‌درایران دارنددولت امپراطوری (آلمان) درمورد درخواست‌کنسول آلمان‌اقدامی نخواهندنمود. بارون‌فن شوپن ابرازامیدواری کردکه این رفتاردولت امپراتوری دراینموردبعنوان‌علاقه دوستانه این دولت به‌احتراز از ایجاد نگرانی برای دولت انگلستان تلقی گردد . عالیجناب تقاضا نمودند که این اظهارات ایشان راکه بایدازمطبوعات مکتوم نگهداشته شودبسیارمحرمانه تلقی نمود.

✡✡✡

شماره ۳۵۰

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۶۱ وزارت خارجه سوم مه ۱۹۰۹

آقای محترم

وزیرمختار ایران امروز باین وزارتخانه مراجعه کرد و تلگرامی را که از شاه رسیده بود برای سرهاردینگ قرائت نمود . مضمون تلگرام این است‌که وزراء مختار

انگلستان و روسیه در تهران نامه‌ای از سعدالدوله دریافت نموده‌اندکه نامبرده استدعا نموده است که اورا در مقام وزارت امور خارجه که بتازگی از آن برکنار شده است نگهدارند . شاه اظهار امیدواری کرده است‌که وزیران مختار دوکشور برای تجدیدانتصاب وی بافشاری نکنند. شاه اظهارآمادگی‌کرده است‌که هرکسی راکه من تصویب‌کنم بمقام وزارت امور خارجه منصوب نماید . سر هاردینگ بوزیر مختارایران‌گفته‌است دولت اعلیحضرت پادشاهی در این زمینه خبری از تهران دریافت نداشته لیکن وزارت امورخارجه انگلستان از انتصاب نایب‌السلطنه بمقام صدراعظمی بسیار ناراضی میباشد واگرشاه بخواهد بی‌درنگ بوضع کنونی پایان داده و از اقدامات دیگر وزیران مختار دوکشور درتهران جلوگیری‌کند بایستی فوراً صدراعظم و وزیرامورخارجه‌ای راکه دو وزیران مختار درتهران بتوانند موافقت نمایند تعیین و منصوب نمایند . سرهاردینگ اضافه نموده است که دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان لزوماً اصرار مینمایندکه کابینه جدید ازاشخاص لایق ومورد رضایت تشکیل شود و پس از آنچه که روی داده است این دولت نمیتواند کابینه‌ای را که سعدالدوله و ناصرالملك در آن شرکت نداشته باشند قابل اعتماد بشناسد. وزیرمختار ایران گفته است بهمین ترتیب بتلگرام شاه پاسخ خواهد داد .

سعدالدوله ش ۴۴

با تقدیم احترامات ــ امضاء ـ ادواردگری

فصل سی و یکم

گزارش تلگرافی وزیرمختارانگلستان درپاریس به‌وزیر امورخارجه انگلستان مورخ ۴ ماه مه ۱۹۰۹ حاکی ازمراجعه وزیرمختار ایران درپاریس بوی وتقاضای اینکه بلندن اطلاع دهدکه اعلیحضرت شاه سعدالدوله را ازمقام وزارت امورخارجه برکنار نموده‌است ومطالب دیگر - گزارش مورخ ۲۲ آوریل سرجورج بارکلی بلندن راجع‌بجریان شرفیابی خود و کاردار سفارت روسیه باتفاق مترجمان خود حضور شاه و قرائت بیانیه‌ای حاکی از اوضاع وخیم ایران وعدم انجام مواعید شاه و نظریات پیشنهادی دو دولت برای اصلاح امور و اعاده نظم و غیره و جوابهائیکه اعلیحضرت به آنها داده است ــ گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۴ ماه مه ۱۹۰۹ راجع به‌خارج شدن بست‌نشینان درسفارت ترکیه از محل سفارت مزبور و ظاهراً سربراه شدن شاه و طرز عمل کابینه جدید و تشکیل کمیسیونی برای تدوین قانون انتخابات‌ومطالب دیگر-گزارش محرمانه سرنیکلسون بوزیر امورخارجه انگلستان مورخ ۱۴ ماه مه ۱۹۰۹ حاکی از اینکه حسب‌الامر امپراطور روسیه مسیو تچاریکوف بعضی از تلگرافهائی راکه دراین ایام بطورخصوصی بین امپراطور و شاه مبادله شده‌است بطورمحرمانه برای او خوانده است وشرح و تفصیل آن پیامها - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی از تهران بلندن راجع بشکایتی که وزیر امور خارجه ایران از رفتار سپاهیان روس درتبریز به‌دوسفارتخانه انگلیس و روس تسلیم داشته است - تلگراف سفیرانگلیس درپاریس به سرادوارد‌گری وزیرامورخارجه راجع باظهاراتیکه سفیر روسیه در پاریس (بنابدستور تلگرافی وزیر امورخارجه روسیه) در مورد ناصرالملك و عضویت وی درکابینه ایران نموده است - گزارش مفصل سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۵ ماه مه ۱۹۰۹ راجع به حوادثی که پس از شرفیابی اخیر نمایندگان دو کشور انگلستان و روسیه حضور شاه پیش‌آمده است با ذکرفعالیتهای «مشاوران مرتجع غیررسمی شاه» ازیکطرف و اقدامات سعدالدوله وزیر امور خارجه در مقابل آنان و یادداشت جداگانه چرچیل راجع بجریان شرفیابی او باتفاق بارنوسکی مترجم سفارت روسیه حضور شاه ــ ترجمه دستخط شاه پیوست‌گزارش فوق راجع به‌تصمیم اعلیحضرت به«اجراء اصول قانون اساسی» وانجام انتخابات وانعقاد مجلس و غیره ــ گزارش مورخ ۲۰ مه ۱۹۰۹ سرجورج بارکلی بلندن راجع به‌دادن تضمین‌کتبی بشاه وعبارت ومفاد تضمین‌نامه ومکاتبه باسعدالدوله دراین باب - گزارش مفصل سرجورج‌بارکلی بلندن مورخ ۲۰ مه راجع به‌پیش‌بینی وقوع آشتی بین‌شاه وملت خود و اینکه بنا به‌پیشنهاد سعدالدوله شاه پایتخت‌را ترك و درکاخ ییلاقی سلطنت‌آباد اقامت نماید وکمیته‌ای از رهبران ملیون تشکیل یافته و دولت آنرا برسمیت شناخته و این‌کمیسیون هم فهرستی از اصلاحاتیکه‌بایستی بعمل‌آید در ۱۰ ماده تهیه نموده است‌که ماده اول‌آن «اخراج شرارت‌پیشه‌گان مثل امیر بهادرجنگ ومفاخرالملك» میباشد-گزارش تلگرافی مورخ ۱۷ژوئن بلندن راجع بتلگرافسرکنسول‌انگلیس دراصفهان مبنی برپیشنهاد

سردار اسعد باینکه «بطرف پایتخت پیشروی مینماید بدین منظورکه موجبات اجراء قانون اساسی را فراهم نماید» وتلگراف سرجورج بارکلی به‌سرکنسول انگلیس دراصفهان باینکه این اقدام بسیار بیموقع بوده و اوضاع را بغرنجتر خواهد نمود - گزارش تلگرافی‌دیگر راجع بوصول‌تلگرام سرکنسول‌انگلیس درتبریزمبنی برمیتینگ پناهندگان‌درسرکنسولگری ترکیه و ایراد نطقهای شدیداللحن علیه دولتهای روس وانگلیس - گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی‌بلندن راجع به ستارخان وباقرخان واینکه با چه شرایطی حاضرخواهند شد پناهگاه خودرا ترک‌کنند و موضوع تلگرام سرکنسول انگلیس در تبریز دراین باب — گزارش تلگرافی دیگرسر جورج‌بارکلی بلندن مورخ همان روز راجع به‌پیشروی بختیاریها بطرف تهران و وحشت درباریان ازاین موضوع با ذکر عدهٔ آنهاکه بطرف تهران در حرکت بوده و عده‌ای‌که دراصفهان خواهد ماند - گزارش تلگرافی دیگر موضوع گزارش واصله ازمشهد حاکی ازاینکه سپاهیان ایرانی خانه‌های واقع درحوالی پاسگاههای خودرا تاراج و روز بعد شهررا بمباران نموده وآتش‌سوزی وچپاول هنوز متوقف نشده است -گزارش تلگرافی دیگرسرجورج بارکلی بلندن‌موضوع تلگرام صمصام به‌سردار اسعد درباره اقدام سرکنسولهای انگلیس و روس در اصفهان برای ترتیب «آشتی» — گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی راجع باستعفای سعدالدوله وزیرامورخارجه و ذکرعلت استعفای وی — گزارش تلگرافی ۲۹ ژوئن راجع بملاقات سرداراسعد با گراسام (سرکنسول انگلیس در اصفهان) واظهاراتش درباره تصمیم قطعی نیروی‌بختیاری به‌پیشروی بطرف تهران وتماس وی با سپهدار که در حال حرکت بطرف پایتخت میباشد - گزارش تلگرافی کاردار سفارت انگلیس درسن پترسبورگ بلندن مورخ ۲۹ ژوئن ۱۹۰۹ راجع باظهارات کفیل وزارت امورخارجه روسیه نسبت به‌مطرح بودن اعزام سپاهیان روس به تهران بمناسبت پیشروی بختیاریها وفدائی‌ها بطرف پایتخت .

(ازتاریخ آوریل ۱۹۰۹ مطابق ربیع‌الاول ۱۳۲۷ قمری و فروردین ماه (حمل) ۱۲۸۸ شمسی تا تاریخ ژوئیه ۱۹۰۹ مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۷قمری و تیرماه (سرطان) ۱۲۸۸ شمسی)

مستخرجه از پرونده مجلد شماره F .O . ۴۱۶/۴۰

☆☆☆

شماره ۳۵۳

از سر - اف - برتی (وزیرمختار انگلستان درفرانسه) به سر ادواردگری

شماره ۶۹ تلگرافی — پاریس ۴ مه ۱۹۰۹

موضوع : ایران

وزیرمختار ایران برحسب امر شاه پیش ازظهر امروز نزد اینجانب‌آمده وازمن خواهش نمود بشما اطلاع دهم‌که اعلیحضرت سعدالدوله را ازمقام وزارت امورخارجه عزل‌نموده‌است زیرا شاه مدعی است‌که‌سعدالدوله مانع اصلی ابرازحسن‌نیت اعلیحضرت

درانجام اصلاحات بوده‌است . وزیرمختار ایران میگوید سعدالدوله وجههٔ خودرا بکلی ازدست داده و اعتماد شاه نسبت باو سلب شده‌است .

اعلیحضرت پیش‌بینی میکندکه چون وزیرپیشین مرد خیلی پشت‌هم‌اندازی است ممکنست برای اینکه مجدداً بقدرت برسددرمقام جلب حمایت‌سفارتخانه‌های انگلستان وروسیه درتهران برآید بدین جهت اعلیحضرت خوشوقت خواهند شد اگر بسفارتخانه‌های مزبور اخطارگردد که به اظهارات سعدالدوله وقعی نگذارند . شاه آماده است یا علاءالسلطنه (پدر وزیرمختارکنونی درلندن‌که خود سابقاً در آنجا وزیر مختار بوده) یا هرشخص دیگری راکه مورد نظرمساعد انگلستان و روسیه بوده و طرف اعتماد شاه باشد بجای سعدالدوله منصوب نماید . وزیرمختار ایران علاقه دارد که تلگرام شاه را جواب دهد . او میگوید میداندکه سعدالدوله‌کراراًگاه و بیگاه نظریات خودرا تغییر میداده است ولی او نمیخواهد دراین قسمت دخالتی برله یا علیه او داشته باشد . شاه پیام‌مشابهی هم توسط وزیر مختار ایران برای سفیر روس در اینجا فرستاده است . اعلیحضرت از آنجهت برای فرستادن پیامهای خود این طریق را برگزیده است چون وزیر مختار ایران در سن پترسبورگ عموزاده سعدالدوله میباشد .

☆☆☆

شماره ۳۹۹ (تاریخ وصول ۲۰ ماه‌مه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۸۷ تهران ۲۲آوریل ۱۹۰۹

آقای محترم

پیش ازظهر امروز اینجانب وهمقطار روسی‌ام باتفاق مترجمین خود بحضور شاه باریافتیم واینجانب بیانیه‌ای راکه رونوشتی ازآن بضمیمه تقدیم است برای اعلیحضرت قرائت کردم .

اعلیحضرت با دقت تمام بترجمه بیانیه‌که مسترچرچیل بسمع وی میرساند گوش

فرا دادوحتی خواست تا جمله‌ای راکه بار اول متوجه نشده بود ازنو قرائت شود و در پایان چنین اظهار داشت :

«بدیهی است‌که بریتانیای‌کبیرو روسیه بعنوان‌کشورهای همجوار و دوست‌نسبت به‌سعادت ایران صمیمانه علاقمندند . ازاین رو بیانیه‌ای راکه هم‌اکنون برایم خوانده شد با رضامندی خاطر پذیرفتم و پس ازمشورت پاسخ خودرا توسط وزیر امور خارجه ابلاغ خواهم نمود .» پرسیدم چه وقت ممکن است انتظار پاسخ اعلیحضرت را داشته باشیم شاه جواب دادند خیلی زود جواب داده میشود . سپس مرخص شدیم .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه شماره ۳۹۹

یادداشتی‌که (ترجمه آن) برای شاه ایران خوانده شد .

اینك تقریباً چهار ماه از آخرین باری‌که نمایندگان دولت اعلیحضرت پادشاه بریتانیا و دولت اعلیحضرت امپراطوری تزار مشترکاً به اعلیحضرت توصیه کردند که مواعیدی راکه‌کراراً بملت خود و به دونماینده مزبور درباره تجدید استقرار حکومت مشروطه درایران داده‌اید انجام دهید ، میگذرد .

بدبختانه ازجهت خود اعلیحضرت و هم ازجهت مملکت غمزده خودتان ـ ونیز بدبختانه از لحاظ منافع بریتانیای کبیر و روسیه ـ اعلیحضرت پیوسته در نقض این تعهدات مداومت نموده وبا پیروی از راهنمائیهای مشاوران بدخواه وعلیرغم اندرزهای عاقلانه دوکشورهمجوار ودوست نتیجه این‌گشته است‌که وضع ازبدبصورتی‌بدتردرآمده بنحویکه امروزبدشواری میتوان جائی را درسراسرمملکت نشان‌دادکه دولت براوضاع جز درپایتخت تسلطی داشته باشد .

نه تنها شهرهای بزرگ علیه سیستم ارتجاعی فعلی قیام‌کرده‌اند بلکه وضع هرج ومرج عمومی بقدری گسترش یافته است که اصلاح آن نزدیك است از دست برود ـ اوضاعی بوجود آمده که نه تنها برای آن اعلیحضرت و برای اتباعش مصیبت بار است

بلکه آبستن زیانهای عظیم برای اتباع دوکشور همجوار میباشد .

اگر اعلیحضرت چهارماه پیش از اندرز دوستانه دوکشور همجوار پیروی میکردند اوضاع ایران با شرایط رقت‌آور امروز که ضرب‌المثل ملل متمدن جهان گشته کاملا متفاوت می‌بود . چنانچه اعلیحضرت چهارماه پیش بقول خودعمل‌کرده بودندفوراً صلح وصفا بین اعلیحضرت وملت خود برقرار میشد وجای تردید نیست که در اندك مدتی با مساعی مشترك اعلیحضرت ویك دولت‌رژیم مشروطه‌یك اصلاح عمده‌ای درشئون عمومی کشور پدیدمیآید. سماجت آن اعلیحضرت در خودداری ازانجام تعهدات خویش وضعی را بوجود آورده است که اعاده نظم یك امری بی‌نهایت مشکل شده است با وجود این نمایندگان دوکشور عقیده دارندبازهم جای یأس‌نیست مشروط براینکه‌آن اعلیحضرت در متروك نمودن شیوه‌های تأسف آور فعلی حکومت هیچ تأخیر جایز ندانند ، چه اعلیحضرت ازهنگام نابودی مجلس درسال پیش از راهنمائی افرادی پیروی‌کرده‌اندکه دشمنی آنها نسبت به‌کشورشان ثابت شده است . لیکن اگر اعلیحضرت بازهم در انجام مواعید خود درنگ فرمایند پس درحقیقت امیدی باقی‌نخواهد ماندکه‌آن اعلیحضرت موفق شوند از هرج ومرج وانارشی روزافزون جلوگیری نمایند .

براساس این عقیده دوکشور همجوارکه تنها اشتیاقشان رهائی ایران از بحران رقت‌بارکنونی و درآمدن آن بصورت مملکتی مستقل با دولتی‌کاردان وملتی سعادتمند میباشد پس ازبررسی دقیق اوضاع ازتمام جهات آن به نمایندگان خود دستور داده‌اند تامشترکاً درخواست شرفیابی ازاعلیحضرت همایونی‌نموده وتوصیه‌های مشروحه زیر را بعرض آن اعلیحضرت برسانند . ضمن تبلیغ این رسالت نمایندگان دو کشور از دول متبوعه خود دستور دارند با لحنی قاطع بعرض آن اعلیحضرت برسانندکه چنانچه آن اعلیحضرت برنامه‌ایکه اینك توسط دو کشور پیشنهاد میشود تمام و کمال نپذیرند این دوکشور دیگر از اندرزدادن دست برداشته و اعلیحضرت را بحال خود خواهندگذارد و دراینصورت اعلیحضرت ازاین پس دیگر نمیتوانند ازدول مزبور یا نمایندگان آنها انتظار حمایتی داشته باشند :

ماده ۱ - مشیرالسلطنه و امیر بهادر جنگ باید از مناصب خود برکنار شوند. امیر بهادرجنگ نه‌تنها باید ازکابینه برکنارشود بلکه ازهرپستی در دربارمعزول‌گردد.

ماده ۲ - شاه پس از اجرای اصلاحات مشروحه در زیر بایستی رژیم مشروطه را مجدداً برقرار نماید.

ماده ۳- تعیین کابینه‌ای مرکب ازافرادی قابل اعتماد وبدون تأخیر اضافه‌نمودن اشخاص روشنفکر از احزاب مختلف درشورای مملکتی. این شورا وظیفه دارد قانون جدیدی برای انتخابات تدوین نموده ومنتشرسازد. چنانچه شاه برای عضویت درکابینه یا شورا افرادی را برگزینندکه قابل اعتماد نباشند وامی بایران پرداخت نخواهدشد.

ماده ۴ - اعلام فوری عفو عمومی که شامل حال همه آنهائی گردد که علیه شاه قیام مسلحانه‌کرده یا جرم سیاسی مرتکب شده‌اندباستثنای آنهائی‌که جرایمی برخلاف قانون عمومی مرتکب شده‌اند.

در مورد اشخاص اخیر و آنهائی که مرتکب راهزنی شده‌اند دولت ایران تعهد خواهد نمودکه آنها را با رعایت بیطرفی محاکمه‌کنند.

ماده ۵ - بایستی‌بفوریت تاریخی برای انجام انتخابات وانعقادمجلس تعیین‌گردد این تاریخها باید بدون معطلی برای استحضارمردم درسراسرمملکت اعلام شود.

ماده ۶ - بمحض اینکه اقدامات مذکور در مواد یك تا پنج بوسیله شاه انجام گردید، دولت روسیه ممکن است چنانچه لازم بداند وامی برای هزینه‌های فوری و ضروری و اجرای اصلاحات بالغ بر یکصد هزارلیره بدولت ایران پرداخت مینماید. دولت انگلستان نیز چنانچه لازم تشخیص دهد بمحض اینکه مجلس منتخب این وام را تصویب نمود وامی بهمین میزان بدولت ایران پرداخت خواهد نمود. چنانچه بعداً پرداخت وام بیشتری بدولت ایران لازم تشخیص داده‌شود ترتیب پرداخت این وام فقط در برابر دادن تضمینات خاصی‌که موضوع تبادل‌نظرآینده بین دولتین (انگلیس وروس) با دولت ایران خواهد بود بعمل خواهد آمد.

☆☆☆

شماره ۴۳۸ (تاریخ وصول ۱۴ مه)

از سرجورج بارکلی به سرادواردگری

شماره ۳۰۲ تلگرافی تهران ۱۴ مه ۱۹۰۹

موضوع : شاه ومشروطه‌خواهان .

تاکنون تقریباً همه آنهائیکه درسفارت ترکیه بست نشسته بودند آنجا را ترك کرده‌اند و امروز احتمال برقراری آشتی بیشترشده است .

شاه بظاهر سربراه شده وطرزعمل کابینه جدید درمقابله باأوضاع تاکنون ازروی درایت بوده‌است. کمیته‌ای‌که بتازگی برای تدوین قانون انتخابات تشکیل شده رویهم رفته رضایتبخش میباشد مذاکرات دوستانه درباره انتصاب یك والی برای تبریز بین اهالی آن شهر و کابینه در جریان است . از این رو اینجانب و همقطار روسی‌ام بهتر دانسته‌ایم‌که فعلا اقدامی دراین مورد بعمل نیاوریم .

وزیر امور خارجه رفتار سپهدار راکمتر ستیزه‌جویانه میداند . در حال حاضر دادن تذکار بیشتری باو لزومی ندارد . در مورد وام روسیه ، مسیوسابلین اطمینان دارد که میتواندپول‌لازم را برای پرداخت سپاهیان غیرلازم وخلع سلاح آنهاوپرداخت حقوق معوقه سایرین تأمین نموده وبدینوسیله برخی ازعوامل ایجادبی‌نظمی را برطرف‌نماید بدون اینکه از این پول برای تشویق دسته ارتجاعی پرداخت بشود .

✡✡✡

شماره ۴۳۹ (تاریخ وصول ۱۴ مه)

از سر نیکولسون به سرادواردگری

(شماره ۲۵۱ محرمانه ـ تلگرافی) سن پترسبورگ ۱۴ مه ۱۹۰۹

موضوع . شاه وامپراطور روسیه . مسیوتچاریکوف امروز حسب‌الامر امپراطور پاره‌ای‌ازتلگرامهائی‌راکه بطورخصوصی بین امپراطوروشاه مبادله‌شده‌است بطورمحرمانه برایم خواند . این مبادلات تلگرافی ازتلگرام شاه مورخ دوم ماه مه آغاز شده‌که شاه طی‌آن اظهارداشته است‌که قصد دارد مشروطیت را اعلام‌کند واصلاحات دیگری بعمل

آورد و اضافه نموده است که بعداً توسط مسیو سابلین یك پیام خصوصی و شخصی برای امپراتور خواهد فرستاد . امپراتور چند روزی در انتظار دریافت پیام موعود میماند و چون پیامی نمیرسد روز یازدهم مه تلگرامی بشاه مخابره میکند و درآن ازتصمیم شاه بانجام اصلاحات ابراز خرسندی مینماید و ابراز امیدواری میکند که با این عمل موجبات سعادت و آرامش ایران فراهم‌گردد .

روز بعد ـ ۱۲ مه ـ پیام خصوصی موعود از طرف شاه فرستاده میشود . مضمون پیام شاه این بودکه‌ازامپراطور درخواست‌نموده بودکه او وخانواده‌اش را تحت حمایت خود نگهدارد .

امپراطور روز بعد پاسخی باین پیام میفرستد وطی آن خوشنودی خویش را از اقدامات عاقلانه‌ایکه شاه در جهت فراهم نمودن زمینه انجام اصلاحات مختلف بعمل میآورد تکرارمیکند وشاه را مطمئن میسازدکه میتواند نسبت به مساعدت و احساسات خیرخواهانه وی اعتمادکند . امپراطور ازبکاربردن‌کلمه «حمایت» احتراز مینماید .

مسیوتچاریکوف ضمن خواندن این تلگرافات‌گفت امپراطورخواستندکه من از همه جریاناتی‌که بین شاه وایشان‌گذشته است با خبرباشم‌گفتم مطمئنم دولت اعلیحضرت پادشاهی انگلستان این عمل امپراطورراگرامی میدارند. شخصاً نیزازاینکه اعلیحضرت امپراطور چنین اعتماد عنایت‌آمیزی باینجانب ابراز فرموده‌اند سپاسگزاری‌کردم .

☆☆☆

شماره ۴۴۹ (تاریخ وصول ۱۵ مه)

ازسر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۳۹۵ تلگرافی تهران ۱۵ مه ۱۹۰۹

پیرو تلگرام قبلی امروز ـ وزیر امور خارجه درباره رفتار سپاهیان روسی در تبریز شکایتی بدو سفارتخانه تسلیم نموده است‌که خلاصه آن بشرح زیر است :

۱ ـ دوهزار تومان غرامت مطالبه شده است‌که ظرف چهل و هشت ساعت بابت زخمی شدن یك سرباز روسی براثرگلولهٔ اشتباهی خلافکاری‌که دستگیر هم شده بدون

منتظرشدن محاکمه وی پرداخت شود .

۲ ـ ویران کردن استحکامات با اینکه خود ساکنین شخصاً برای تسطیح آنها قبلا دست بکارشده‌اند .

۳ ـ اشغال ساختمانهای دولتی .

۴ ـ اخذ وضبط اسلحه ازهمه مردم بلا استثنا و حتی ازمغازه‌ها .

۵ ـ توهین بزنان .

۶ ـ نقشه برداری ازشهر .

۷ ـ سه هزار سرباز بتازگی ازمرزگذشته و دویست وپنجاه تن به سربازان شهر افزوده شده‌اند .

۸ ـ نامه‌های شکوائیه رسمی متوالیاً نوشته میشود و با اینکه شهر آرام است و سپاهیان ایرانی درحوالی‌شهر نیستند یك سیاست آزاردهنده تعقیب میشود .

کابینه‌درخواستهای فوری ازتبریز ، قزوین ، رشت و اصفهان دریافت داشته‌است تا موجبات اخراج سپاهیان روسی را فراهم نمایند .

سعدالدوله بمن میگویدکه وجود دستجمعی سپاهیان روسی مانعی درراه برقراری آشتی تلقی میگردد زیرا مردم دارای این عقیده هستندکه این سپاهیان با موافقت شاه آمده‌اند . او معتقد است فراخوانده شدن قسمت عمده سپاهیان و بجای گذاشتن تنها ششصد سرباز درشهر و چهارصدتن برای جاده‌ها سبب میشود که عموم مردم جنبه موقتی داشتن‌اقدام روسیه را باورکنند و بدین نحو هیجانات‌کنونی فروخواهد نشست و زمینه برای آشتی مساعد خواهد شد .

وزیرامورخارجه فکر میکند هنوز موقع آن نرسیده است‌که فراخواندن کامل سپاهیان روسی را خواستار شود لیکن موقعی‌که برای تبریز والی منصوب‌گردید دولت این درخواست را عنوان خواهد کرد . جلال‌الملك یکی از ملیون سرشناس محلی بنا بدرخواست تبریزیها بعنوان معاون والی‌منصوب گردیده است . من نظریه سرکنسول

تبریز را درباره اظهارات سعدالدوله استفسار نموده‌ام . تا آنجائیکه پی برده‌ام وزیر امور خارجه موضوع فراخوانده شدن سپاهیان روسی را بهمقطار روسی‌ام نگفته است .

✡✡✡

شماره ۴۹۷ (تاریخ وصول ۲۳ مه)

از سر اف برتی به سرادواردگری

شماره ۷۲ تلگرافی پاریس ۲۳ مه ۱۹۰۹

دیشب ازسفیر روسیه کسب اطلاع نمودم که چون دولتین انگلیس و روس علاقه دارند که ناصرالملك بعضویت کابینه ایران در آید وزیر خارجه روسیه باو تلگراف و دستور داده است‌که با تشریك مساعی اینجانب به‌ناصرالملك فشار بیاوریم فوراً بتهران حرکت‌کند واگردراینکار تردید نمایدازحمایت روسیه وانگلستان اورا مطمئن سازیم. مسیو ونلیدو ازناصرالملك دیدن‌کرده وناصرالملك باوگفته‌است‌که شاه پیشنهادی قطعی باو ننموده است . قرار است پیش از ظهر فردا ناصرالملك از من دیدن‌کند .

✡✡✡

شماره ۴۹۸ (تاریخ وصول ۲۴ مه)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۹۱ تهران ۵ مه ۱۹۰۹

آقای محترم

جریان حوادثی راکه پس از شرفیابی روز ۲۲ ماه جاری‌که طی آن نمایندگان دو کشور اندرزی را که مورد تصویب دولت اعلیحضرت پادشاهی و دولت روسیه واقع شده بود باستحضار شاه رسانیدند بوسیله تلگرام‌کاملا باطلاع شما رسانیده شده‌است اما بمنظورتسهیل درمراجعات آینده بهتر دانستم دراین نامه بطورخلاصه جریانات مزبور را بعنوان شرح ماوقع ذکر نمایم .

روز بعد ازشرفیابی ، وزیر امورخارجه بنابفرمان شاه با نمایندگان دوکشور در سفارت ملاقات‌کرده واظهار داشت اعلیحضرت هنوز درمورد خطرآشوب و اغتشاشاتیکه

ممکن است در نتیجهٔ پیروی از اندرزهای دو دولت (انگلیس و روس) پیش آید ناراحت و نگران است و میخواهد بداند که آیا آنها حفظ جان و سلطنتش را تضمین خواهند کرد یا خیر ؟ پاسخ دادیم ما نمیتوانیم اطمینانهائی بیش از آنچه که در ماه دسامبر گذشته بایشان داده شده است بدهیم و خاطرنشان نمودیم که بهترین تأمینی که شاه میتواند برای خود بدست آورد در پیروی از اندرزهائی که روز پیش بایشان عرض کردیم موجود میباشد عالیجناب سپس اظهار نمود شاه به بیش از یکصد هزار لیره که وعده داده شده است احتیاج دارند . بایشان خاطرنشان نمودیم با برنامه‌ای که ما تهیه نموده‌ایم امیدواری برای بدست آوردن بیش از یکصد هزار لیره موجود است و اضافه کردیم موقعیکه مجلس کار خود را شروع کند و دستگاه مالی مملکت اصلاح گردد نمایندگان دو کشور منتهای مساعی خودرا بکارخواهند برد تا موجبات تسهیل پرداخت وام قابل ملاحظه‌ای را بدولت ایران که ضروری بودن آن بخوبی برما معلوم میباشد فراهم نمایند . ظهر روز بعد یك شورائی تشکیل شد . دراین شورا شاه و وزیران و عدهٔ دیگر شرکت کردند تا درباره برنامه تسلیمی ما بحث کنند . سعدالدوله بعد از ظهر آن روز برای ملاقات اینجانب آمده و اظهار داشت که او قویاً توصیه کرده است اندرزما مورد قبول شود و با اینکه از طرف مرتجعین حاضر در جلسه بشدت با او مخالفت شد ، معتقد است که شاه سرانجام راهنمائی اورا خواهند پذیرفت .

روز بیست وپنجم سعدالدوله مترجمین دوسفارتخانه را احضار نموده واظهارداشت که مایل است درباره چگونگی اجراء برنامهٔ ما باآنها مذاکره کند . بعالیجناب گفته شد پیش از اینکه بتوان وارد جزئیات امر شد شاه باید بطور رسمی قبولی اندرز ما را اعلام نمایند .

دراین ضمن خبر مربوط بورود قریب‌الوقوع سپاهیان روسی بآذربایجان بتهران رسید و تقی‌زاده و انجمن محلی تبریز سعی کردند این موضوع را وسیله و مستمسکی برای آغاز مذاکره با شاه قراردهند نتیجه این مذاکرات این شدکه روز بیست و پنجم شاه برای یك مدت غیر معینی فرمان آتش‌بس صادرکرد و تسهیلاتی هم درامررسانیدن

آنوقد بشهر حاصل شد . روز بیست و ششم نیز برای همه تبریزیها فرمان عفو عمومی صادرگردید . حوادثی‌که منجر بداعزام سپاهیان روسی باین طرف مرز شد طی مراسله جداگانه‌ای‌گزارش شده است. این موضوع تنها از این جهت‌که درتذکاریه ما بشاه اثر تحکیم بخشی داشت دراینجا ازآن یادشد .

شاید این نخستین باری است که شاه تشخیص داد مداخله روسیه لزوماً بسود او نخواهد بود لیکن‌گرچه مداخله مزبور تبریز را نجات داد نمیتوانم بگویم‌که اثر آن در رویه شاه نسبت بتذکاریه ما آنچنان‌که باید وشاید کامل بوده است .

جلسات هیئت وزیران روزهای ۲۵، ۲۶و۲۷ باشرکت عده‌ای ازمشاوران مرتجع غیررسمی شاه تشکیل شد ودراین جلسات سعدالدوله تاآنجائیکه درقدرت داشت برای مقابله با مشاوران مرتجع شاه تلاش‌کرد . دریکی ازاین جلسات موضوع انتشار قانون انتخاباتیکه چندماه پیش توسط مسیو دوهارتویگ تنظیم شده بودموردبحث قرارگرفت در نوامبر گذشته چیزی نمانده بود که این قانون منتشر شود لیکن تظاهرات مصنوعی ضد ملیون‌که در باغشاه توسط درباریان طرح‌ریزی شده بود بهانه‌ای بدست شاه داد تا انتشارآنرا موقوف دارد . چون اکنون دلایل کافی وجود دارداکه شاه بار دیگر بامید اینکه ازبکاربستن‌کامل برنامه ما شانه خالی‌کند درنظرداشت‌که مجدداً این قانون‌کاملا نارسا را منتشرکند من و همقطار روسی‌ام توسط سعدالدوله بشاه اطلاع ذادیم که چنین اقدامی بابرنامه ما مطابقت نخواهد داشت و بهیچ عنوان موجب بهبودی اوضاع نخواهد شد لذا اصرار کردیم که باین تذکاریه ما پاسخ صریح داده شود . روز بیست و نهم دو سفارتخانه مطلع شدندکه شاه، صدراعظم وامیربهادرجنگ را از مناصب خود درکابینه معزول نموده و عموی خود وپدرزنش نایب‌السلطنه را به‌نخست‌وزیری و وزارت‌جنگ منصوب نموده‌است . نایب‌السلطنه یکی از خیره‌سرترین افراد مرتجع است و با اینکه بتازگی درکابینه عضویتی نداشته بهمان اندازه امیربهادرجنگ نفوذی شوم داشته است. پس از مشورت با همقطار روسی‌ام توافق کردیم که توسط سعدالدوله بشاه کتباً اطلاع دهیم‌کدشرکت نایب‌السلطنه درکابینه هرگز قابل قبول نیست . بار دیگر برای دریافت

کامران میرزا نایب‌السلطنه پدرزن وعموی محمدعلی‌شاه ش ۳۶

پاسخ باین تذکاریه خود فشار آوردیم و بشاه هشدار دادیم اگر تا دوم ماه مه پاسخی دریافت نکنیم درخواست شرفیابی دیگری خواهیم کرد .

صبح روز بعد سعدالدوله بما خبر داد که بدون هیچ مقدمه‌ای از کابینه برکنار شده است . با اعتقاد باینکه عزل او بعلت پافشاری چند روز پیش وی در قبولاندن برنامه ما بشاه است و با احساس اینکه برکنار نمودن او توأم با انتصاب نایب‌السلطنه بمنظور استهزاء وبمسخره‌گرفتن دولتین (انگلیس و روس) بعمل آمده تصمیم‌گرفتیم‌که بشدت اعتراض‌کنیم و مترجمان دوسفارتخانه را به‌باغشاه گسیل داشتیم تا بشاه بگویند چنانچه نایب‌السلطنه بی‌درنگ برکنار نشود وسعدالدوله بمقام خود باز نگردد بدول متبوع خودتلگراف خواهیم‌کردکه اقداماتی راکه شاه بعمل‌آورد آشکارا نشان میدهد که اعلیحضرت از قبول اندرز ما سر باز زده‌اند . یادداشتی که از جریان این شرفیابی توسط چرچیل تهیه شده بضمیمه تقدیم است . بطوریکه ملاحظه خواهید فرمود بشاه آشکارا وانمودشده‌است‌که این دوکشور قصدندارند اندرز خودرا بایشان تحمیل‌کنند. ایشان مجازند از آن پیروی کرده یا آنرا رد کنند لیکن وجود سعدالدوله برای یك کابینه اصلاحی ضرورت حتمی دارد وازاین‌رو چنانچه برای برکناری اوپافشاری بشود نشانه آن خواهد بودکه اعلیحضرت یکی ازقسمتهای اساسی برنامه مارا رد کرده‌اند . آنچه در این شرفیابی گذشت بی‌شك اثری عمیق بجای گذاشت چه بامداد روز بعد نایب‌السلطنه عقب مسترچرچیل فرستاد و در عین اعتراض باینکه یك شخص مرتجعی نیست‌بوی اطمینان دادکه چون دوسفارتخانه اینطور شدیداً بااومخالفند پستی درکابینه نخواهد پذیرفت .

بطوریکه اطلاع دارید تصمیم دوسفارتخانه براین بودکه تا شاه بطوررسمی قبولی خود را اعلام نکنند از بحث درباره جزئیات برنامه خودداری نمائیم ولی رفتار شاه بعقیده ما ایجاب‌کرده بود تا برگ برندهٔ خودرا نشان دهیم وحتی از دستورات خودنیز پارا فراترنهیم. بموجب دستوراتی‌که داشتیم تنها اجازه داشتیم‌که بطورخصوصی ترکیب کابینه را پیشنهادکنیم . ما ازاین اختیار تجاوزکرده تا بدانحد که بشاه فشارآوردیم‌که

سعدالدوله را به‌پست خود بازگرداند وچون فکر کردیم که گامی درجهت مذاکره درباره جزئیات برنامه برداشته‌ایم بهتر آنست که نه تنها سعدالدوله بلکه وجود ناصرالملك را نیز برای کابینه اصلاحی ضروری و حتمی عنوان کنیم و صریحاً بشاه بگوئیم اگر این دو را بی‌درنگ بکار نگمارد دو دولت عملش را بمثابه رد اندرزخودتلقی خواهندکرد. ما عقیده داشتیم که یك چنین اخطاری صمیمیت شاه را در معرض آزمایش قرارخواهد داد و فوراً آشکار خواهد نمودکه آیا اگر بفشار خودبرای قبول برنامه پیشنهادی ادامه دهیم سودمند خواهد بود یا خیر؟ ولی این پیشنهادها طوری از حدود پیشنهادخصوصی که دستور داشتیم بقدری دور شدکه احساس کردیم بدون کسب دستور ثانوی از این حد تجاوز نتوانیم کرد . این بودکه روز اول مه طی تلگرامهائی وضع پیش‌آمده راگزارش دادیم وکسب دستور نمودیم . پاسی ازهمان شب میگذشت که فرستاده‌ای ازدربار برای ملاقات اینجانب آمد و مرا مطمئن گردانید که شاه درحقیقت برنامه ما را قبول کرده هرچندکه نسبت به‌بعضی نکات توضیحاتی میخواهد، او درباره شکل‌وچگونگی پذیرش رسمی که شاه بایدبما ابلاغ کند بامن مشورت کرد، اینجانب پاسخ قطعی باو ندادم لیکن روزبعد پس از تبادل نظر با همقطار روسی‌ام پی فرستادهٔ مزبور فرستاده و فورمولی را باو دادم که حاضر بودیم آنرا بعنوان قبولی رسمی تلقی کنیم .

باوگفتم گرچه هرگاه این قبولی توسط سعدالدوله بعنوان وزیرخارجه امضاءنشود بوقت انجام برنامه شاه دشواریهای بسیاری برای خودایجاد خواهدکرد مع‌الوصف اگر توسط یك مقام رسمی امضاء شود که تصدی وی نسبت به‌وزارت امور خارجه رسماً بما اطلاع داده شده باشد ما آنرا بعنوان یك اعلامیه رسمی درباره قبولی اندرزهای ما توسط شاه خواهیم پذیرفت .

روزچهارم ماه جاری‌اعلامیه‌ای دریافت گردیدمبنی براینکه معاون وزارت امور خارجه عجالتاً امورآن وزارتخانه را برعهده دارد ویکی دوساعت‌بعدمراسله‌ای برطبق ترتیب پیشنهادی بسفارتخانه رسید . درنامه مزبور معاون وزارتخارجه نوشته بود شاه اندرز مارا پذیرفته‌اند لیکن توضیحاتی درباره بعضی جزئیات‌آن مورد لزوم میباشدکه

درجلسه غیررسمی نمایندگان دو مملکت میتوانند به‌فرستادگان دربار اظهاردارند .

درمورداین یادداشت اقدام‌کرده و تقاضا نمودیم‌که وقتی برای این ملاقات تعیین گردد . ضمناً با وجود اعلامیه رسمی مبنی براینکه شاه اندرز ما را قبول مینمایند ، امیربهادر جنگ با اینکه از وزارت جنگ منفصل شده هنوز در باغشاه مانده است و فرماندهی گارد محافظ شاه را برعهده دارد و نایب‌السلطنه هم که انتصاب او در کابینه موجب اعتراض ما شده بود هنوزهم بظاهر بعنوان رئیس هیئت وزیران و وزیر جنگ امور را اداره میکند . ما بشاه اظهار داشته بودیم همینکه از طرف ایشان رسماً اعلام شودکه اندرزما را قبول نموده‌اندمادروضعی خواهیم بودکه اطمینانهائی راکه مترجمان دوسفارتخانه درماه دسامبر بطورشفاهی بایشان دادندکتباً بدهیم لیکن نظر باین دلائل محسوس‌که سرسختی اعلیحضرت راکماکان ثابت مینماید صلاح دراین دانسته‌ایم‌که‌انجام وعدهٔ خودرا بتعویق اندازیم . ولی شاه امروز بمناسبت سالروز تولد خودگامی درجهت صحیح برداشته وبا صدور دستخطی وعده داده‌است‌که مشروطیت را اعطاء خواهد نمود. دستخط مزبور که ترجمه انگلیسی خلاصه آن ضمیمه است توضیح میدهد که اصول مشروطیت‌بهترین شالوده تضمین‌امنیت مردم وتجدیدسازمان دولت‌ومملکت است وتاریخ انتخابات را مطابق قانون انتخابات‌که بزودی منتشرخواهد شدتعیین نموده‌است. تجربه گذشته شخص را درموردصداقت شاه مشکوك میسازدولی دستخط مزبوربخوبی رضایت‌بخش میباشد وحاوی مطلبی‌نیست‌که بامفادبرنامه اصلاحی‌که توسط دودولت (انگلیس و روس) توصیه شده‌است منافات داشته باشد .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ جورج بارکلی

✡✡✡

ضمیمه یك شماره ۴۹۸

یادداشت مستر چرچیل

من ومسیوبارانوسکی ساعت هفت بعدازظهر بحضورشاه شرفیاب شدیم و همقطار روسی‌ام‌که سمت سخنگورا داشت‌اظهارداشت: ازاینکه دراین‌ساعتی دیرموجب تصدیع

اعلیحضرت شده‌ایم معذرت میخواهیم لیکن ازجانب وزیرمختار انگلستان وکاردارسفارت روسیه مأموریت داریم باستحضار اعلیحضرت برسانیم چنانچه بلافاصله نایب‌السلطنه را معزول وسعدالدوله را به‌مقام خویش بازنگردانید نمایندگان دو دولت ناگزیرخواهند گشت تا ظهر فردا به دول متبوعه خود تلگراف کنند که آن اعلیحضرت اقداماتی بعمل آورده‌اندکه آشکارا نشان‌میدهدکه اعلیحضرت تصمیم ندارند ازتوصیه دوستاند دودولت پیروی نمایند .

اعلیحضرت پرسیدندبچه حقی چنین اقدامی بعمل میآید . ایشان توصیه را قبول کرده ونسبت بانجام آن اقداماتی بعمل آورده‌اند . بچه علت باید مجبور شود وزیری را بوزارت امورخارجه برگماردکه مطابق میل شخصی او نیست ؟

درپاسخ همه این سؤالات مسیو بارانوسکی گفت دستورات ما صرفاً این است‌که پیام فوق را باستحضار اعلیحضرت برسانیم واجازه نداریم چیزی برآن بیافزائیم . ولی شاه خیلی سماجت بخرج داده و اظهارداشت‌که نمایندگان دو دولت نمیتوانندتلگراف کنندکه ایشان ازقبول توصیه دولتین مزبورخودداری‌کرده چه ایشان بطوررسمی خلاف این را اعلام داشته‌اند .

من‌گفتم مجرای صحیح برای اعلام چنین ابلاغیه‌ای بدوسفارت سعدالدوله وزیر امورخارجه میباشد. شاه اظهار داشت اینك توسط شما دونفرکه تصور مینماید با سمت رسمی بنزد من آمده‌اید به‌نمایندگان دو دولت اطلاع میدهم‌که توصیه راآنچنانکه در تذکاریه آمده است پذیرفته و قسمت بیشترشرایط آنرا هم انجام داده‌ام . مشیرالسلطنه و امیربهادررا معزول‌کرده عفو عمومی اعلام‌نموده ومشغول تهیه قانون انتخابات میباشم لیکن درتذکاریه چیزی وجود نداردکه اقدام دودولت را درتحمیل سعدالدوله باوموجه و بموردنشان بدهد .

نایب‌السلطنه درکابینه نخواهدبوداما مصمم است سعدالدوله را درکابینه نیاورد.

مسیو بارانوسکی گفت درآنصورت ظهر روز بعد نمایندگان دو کشور مراتب را به دول متبوع خود تلگراف خواهند کرد . شاه اظهار داشت از این قرار شماها بنحو

خلاف انسانیتی اعمال زورمینمائیدوچنین پیداستکه او دیگرشاه نیست وشما بایدبین او و سعدالدوله یکی را انتخاب نمائید .

اینجانب ازفرصت استفادهکردهگفتم دو دولت (انگلیس و روس) میل ندارندشاه را بقبول چیزی مجبور کنند ـ در واقع این کار درست عکس رویه دو دولت میباشد به اعلیحضرت بطور دوستانه اندرزی داده شده است که اگر ازآن پیروی گردد بدادن کمکهای مالی ازطرف ما منجر خواهد شد . ولی ایشانکاملا مختار میباشندکه اندرز مزبور را ردکرده وهمان راهیکه خودشان میل دارند پیشگیرند .

در پاسخ این اظهارات شاهگفت هیچگاه اندرز دوستانه دو دولت را رد نخواهد کرد . در واقع ایشان آنرا پذیرفته و بکارخواهند بست تنها چیزی که میخواهند این استکه آنها درمورد این مسئلهکوچك از اصرار خودداری کنند چه ایشان نمیتوانند با سعدالدولهکه شخصاً از او متنفر بوده و باو اعتماد ندارندکارکنند .

مسیو بارانوسکیگفت ایشان درباره سعدالدوله اشتباه میکنند . درواقع او تنها شخصی استکه میتواندبرنامه اصلاحی را برپایه رژیم مشروطیت اجراکند . من اضافه کردم انتخاب یك مرتجع نظیر نایبالسلطنه و عزل سعدالدوله آشکارا ثابت نمود که اعلیحضرت تصمیم ندارند اندرزی که بایشان داده شده است بکار برند، ایشان تاکنون نه قبولی خودرا اعلام نموده و نه پیشبینیهای مندرج در برنامه را انجام دادهاند .

شاه سپس از ما پرسید چه اشخاصی هستندکه دو سفارتخانه بآنها اعتماد دارند. ما پاسخ دادیم موقعیکه قبولی رسمی اعلیحضرت به دو سفارتخانه برسد آنوقت و تنها آنوقت استکه آنها وارد جزئیات امر خواهند شد .

سپس بارانوسکی بشاه یادآورشدکه سفارتخانه او (روسیه) صریحاً بهاعلیحضرت گفته است که با عزل سعدالدوله رضایت نخواهد داد معالوصف این کار را کردهاند . اکنون باید تصمیم خویش را تغییر دهند و الا دو سفارتخانه بطور قطع ظهر روز بعد تلگراف خواهندکردکه ایشان اندرز آنها را رد کردهاند . ولی شاه تا پایان شرفیابی

سرحرف خودمحکم ایستادند وما ساعت‌هفت‌و۴۵ دقیقه بعدازظهر اجازهٔ مرخصی گرفتیم.

امضاء ــ جرج چرچیل - منشی دایره امور شرقی

☆☆☆

ضمیمه ۲ شماره ۴۹۸

دستخط ملوکانه مورخه ۵ مه ۱۹۰۹

ترجمه

از آنجائیکه دادن ترتیبات لازم برای امور مملکت و احتیاجات ملت ضرورت داردکه دستگاههای دولتی مرتب‌ومنظم‌گردد ونظر باینکه تاکنون این دستگاهها بخوبی سازمان نیافته‌اندونیز چون این نا بسامانی دستگاههای دولتی موجب انواع دشواریها و آشفتگیها شده و درنتیجه روز بروز رشته‌های امنیت و انتظامات بیش از پیش از هم گسیخته میشود لذا بمنظور ایجاد انتظاماتی در ادارات دولت اصول قانون اساسی که بهترین شالوده برای امنیت مردم وتجدید سازمان دولت ومملکت است از امروز پنجم مه ۱۹۰۹ بفرمان ما بموقع اجراء گذارده میشود تا نمایندگان ملت ونمایندگان مصلح مملکت در زمینه رفع مشکلات‌کنونی و وضع قوانین براساس نیازمندی وطن عزیز ما واحتیاجات زمان و حدود مذهب اسلام با یکدیگر قرار وتوافقی بعمل‌آورند .

(دستخط چنین ادامه یافته است)

بنا بر این روز نوزدهم ژوئیه ۱۹۰۹ نمایندگان مملکت باید بر اساس قانون انتخاباتی‌که بزودی منتشرمیشودانتخاب شوندو دراسرع وقت‌ممکنه درتهران‌گردآیند تا درجهت ترقی وسعادت مملکت تشریك مساعی نمایند .

امضاء ـ محمدعلیشاه قاجار

☆☆☆

مکمل‌گزارش ماهانه مورخ ۱۸ مه ۱۹۰۹

فارس

آخرین اخبار رسیده حاکیست نصرالدوله و علیقلیخان با همدستی یکدیگرلار را اشغال‌کرده وسیدمحمد وسیدجعفر راگردن زده‌اند. گفته میشود سیدعبدالحسین‌لاری

دستگیر شده است . یکصد تن از لاریها به کنسولگری دولت اعلیحضرت پادشاهی در بندرعباس پناهنده شده‌اند ومیخواهند تا برای نجات لار از دست نصرالدوله ما دخالت کنیم ولی همان روز « ۱۳ مه» پس از اینکه کنسول وعده میکند که خواست آنها را بدتهران تلگراف خواهدکردکنسولگری را ترك‌کردند. وقتی خبر فیروری نصرالدوله بشیراز میرسد حاجی علی‌آقا رهبرعلمای ملیون درکنسولگری انگلیس پناهنده شد . بموجب ادعای او سید عبدالحسین‌کشته شده و ازآنجائیکه این اتفاق پس ازصدورعفو عمومی روی داده است ممکنست سایر ملیون نیز بهمین سرنوشت دچار شوند . اندکی بعد درهمان روز (۱۵ مه) هشت تن دیگر ازسران ملیون به‌کنسولگری پناهنده شدند و انبوهی از جمعیت دربرابر درکنسولگری اجتماع‌کردند و بازارها بسته شد . پس‌از اینکه والی وقوام اعلام‌کردندکه سیدعبدالحسین بقتل نرسیده و زنده بودن اورا تضمین کردند همه پناهندگان بجز حاجی‌علی‌آقا وفرزندش غروب آن‌روزکنسولگری را ترك گفتند وجمعیت متفرق شد . روزهفدهم مه بازارها هنوزهم بسته بود. مستر بیل(کنسول انگلیس) پیش بینی میکندکه بازگشت نصرالدوله بشیراز موجب اغتشاش خواهد شد. باو دستور داده شده تا به‌مشروطه‌خواهان تأکید نمایدکه برهمه دستجات فرض است‌که در راه میسر نمودن آشتی بین شاه ومردم وخودداری ازایجاد بی‌نظمی‌کوشش‌کنند.

✡✡✡

شماره ۶۰۷ (تاریخ وصول ۷ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۰۱ تهران ۲۰ مه ۱۹۰۹

آقای محترم

همانطوریکه طی تلگرام شماره ۳۶۸ مورخ پنجم ماه جاری گزارش دادم من وهمقطار روسی‌ام ازدادن تضمین‌کتبی بشاه‌که بما اختیار داده شده بود خودداری‌کردیم با وجود اینکه اعلیحضرت بطور رسمی قبولی توصیه‌ای را که توسط دو دولت بایشان شده بود اعلام‌کرده‌اند، این عمل ما ازآن جهت بودکه احساس‌کردیم نشانه‌هائی وجود

داردکه نشان میدهد شاه درواقع تصمیم قطعی برای انجام اقدامات خاصی‌که ما آنها را برای تجدید استقرار دولت مشروطه غیرقابل انصراف تلقی میکنیم نگرفته است . ولی موقعی‌که روز نهم مه شاه کابینه آزادیخواهی (لیبرالی) را تشکیل داد و فرامینی را توضیح نموده و اجرای اقداماتی را که ما بعنوان زمینه سازی مقدماتی برای تجدید برقراری رژیم مشروطه توصیه نموده بودیم فرمان داد، تأخیر بیشتری را جایز ندانسته ودرپاسخ مراسله خصوصی وزیرخارجه‌نامه مشترکی متضمن تضمینات مزبور به‌عالیجناب نوشته و ارسال داشتیم .

رونوشت این دو سند بضمیمه ارسال است .

با تقدیم احترامات - امضاء ــ جورج بارکلی

☆☆☆

ضمیمه شماره ۶۰۷

از سعدالدوله به سر جورج بارکلی

ترجمه — تهران نهم مه ۱۹۰۹

عالیجنابا

اکنون‌که اعلیحضرت‌همایون‌شاهنشاه اعلامیه‌ای درباره تجدیداستقرارمشروطیت صادر فرموده‌اند افتخار دارم به‌آن عالیجناب یادآور شوم‌که روز ۲۲ دسامبرمترجمین سفارتخانه‌های انگلستان و روسیه بطور شفاهی از جانب دولتین انگلستان و روسیه اطمینانهائی مبنی برتأمین به‌اعلیحضرت همایونی دادند ازآنجائیکه سابقه این‌امرازطرف اعلیحضرت ضبط نشده است ازآن عالیجناب خواهشمند است لطف فرموده ــ یك نسخه از تأمین‌نامه مزبور را بامضای خود وکاردارسفارت روسیه برای اینجانب ارسال دارند.

باتقدیم احترامات ــ امضاء - سعدالدوله

شماره ۶۱۱ — (تاریخ وصول ۲۰ ژوئن)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۱۰۶ — تهران ۲۰ مه ۱۹۰۹

آقای محترم

تا آنجائیکه با توجه به‌اوضاع تهران میتوان قضاوت‌کرد پیش‌بینی وقوع آشتی

بین شاه و ملت خود نوید بخش است و بشاه یك فرصت دیگر داده شده است که بعنوان یك فرمانروای مشروطه سلطنت کند، ظاهراً چنین پیداست که اعلیحضرت دست دولت را باز گذارده است تا با بحران مقابله کند و اگر باین رویه خود ادامه دهد کاری بسیار عاقلانه خواهد بود . بنا به اندرز سعدالدوله شاه روز ۱۸ ماه جاری پایتخت را ترك و در کاخ ییلاقی سلطنت آباد اقامت نمود . دراین مدت کابینه درایت قابل ملاحظه‌ای در اداره اوضاع ازخودنشان داده‌است و به شکایات واصله درمواردی که ملیون امتیازهای بیشتری خواهانند با همدردی بیشتری گوش میدهد .

درآغاز امر بعلت دشواری درامر ارتباطات بین مراکز مختلف اغتشاش وفقدان هماهنگی بین ملیون در تهران تنظیم خواستهای دیگر ملیون کار آسانی نبود لیکن اکنون کمیته‌ای از رهبران آنها در پایتخت تشکیل یافته و دولت عاقلانه رفتار کرده و آنرا برسمیت شناخته است. اینك امیدمیرود درآینده نزدیکی این کمیته ازجانب مهمترین مراکز ایالات اختیار داشته باشد که بعنوان مرجعی از جانب همه ملیون ایران سخن بگوید .کمیته مزبور هم یك فهرست تکمیلی برآنچه که شاه بنابتوصیه دو دولت اعطاء کرده تهیه نموده‌است که سپهدار وتبریز برآن صحه نهاده . این فهرست بشرح زیراست:

۱ ـ اخراج شرارت پیشگان ـ امیر بهادرجنگ و مفاخرالملك دوفردی هستند که بویژه مورد نظر میباشند . امیر بهادر جنگ با اینکه ما اخراج او را خواسته‌ایم هنوز درنزد شاه است . سعدالدوله از ما خواسته است تا لااقل فعلا از فشار خود دست برداشته ومنتظر تحولات آینده باشیم ، ازآنجائیکه اخراج او ازدربار شرط حتمی لزوم دراجرای برنامه اصلاحات نیست وفعلا هم بنظرمیرسدکه نفوذش درهم کوبیده شده‌است بنا به تقاضای سعدالدوله این موضوع را معوق نموده‌ایم .

مفاخرالملك همین اواخر معاون حاکم تهران بود وعقیده براینست که مشارالیه دراین مقام مسئول اصلی قتل چند هفته پیش عده‌ای از بست نشینان در شاه عبدالعظیم بوده‌است . من وهمقطار روسی‌ام برای انفصال وبرکناری او فشارآوردیم وبرکنار شده است لیکن هنوز در دربار است وبا شاه تماس نزدیك دارد .

۲ ـ خلع سلاح کردن افراد اوباش در تهران ـ تصویب نامه‌ای صادرشده و طی آن داشتن اسلحه بدون پروانه و شلیك تفنگ بوسیله سپاهیان شاه و دیگران که اخیراً بصورت وضع نا مطلوبی در تهران درآمده بود قدغن شده‌است .

بموجب این تصویبنامه حفظ انتظامات منحصراً برعهده بریگاد قزاق محول‌شده وازاین رو امید میرود اینکار عملی شود . درهمین تصویب نامه ماده‌ای گنجانیده شده‌که براساس آن اجتماعاتی که آرامش را بهم میزنند قدغن گشته است . بطوریکه از این مطلب استنباط میکنم منظور از تظاهرات ارتجاعی است اما مختصر بدگمانی در میان ملیون پدیدآورده که آنرا سلب حقوق مردم در اجتماعات تعبیر میکنند .

۳ـ شاه صریحاً تأکیدکرده است‌که قانون اساسی سابق‌که اینك ازنو برقرارشده شامل یکصد و هفت ماده متمم آن هم‌که درسال ۱۹۰۷ بدان اضافه شده‌است میباشد در فرمان مورخ نهم ماه جاری این مورد بنحو رسائی تصریح نشده بود . شاه قبلا اظهار داشته‌اندکه فرمان مزبور بایستی بعنوان تجدید استقرارقانون اساسی پیشین بطور تمام وکمال تعبیرگردد ، لیکن ملیون میخواهند دراین مورد فرمان دیگری که موضوع را تشریح‌کندصادرگردد. فرمانی توسط سعدالدوله تنظیم وبرای توشیح بحضور شاه تقدیم شده است .

۴ ـ سپاهیان بیشتری بشهرآورده نشوند. امید میرود وامی‌که قراراست ازطرف روسیه تأدید شودبرای پرداخت حقوق بسیاری ازسپاهیانی‌که وجودآنها بیفایده میباشد مصرف شده وآنها را از خدمت مرخص نمایند .

۵ ـ تلگرافها نباید دیگر سانسور بشود. درگذشته ملیون پایتخت‌که میخواستند با هم مسلکان خود در شهرستانها تماس بگیرند اطمینان نداشتند که تلگرامهای آنها همانطورمخابره میشود. آنها دراین مورد رضایت حاصل‌کرده‌اند واینك مراکزمختلف ملیون میتوانند آزادانه با یکدیگر تماس بگیرند .

۶ـ شاه باید منتهی سعی خودرا بکاربندد‌که به‌اشغال شمال توسط سپاهیان روسی پایان داده شود تردیدنیست‌که احساسات شدیدی علیه اشغال شمال توسط سپاهیان روس

در میان ملیون وجود دارد چه آنها این عقیده دارند که شاه از وجود سپاهیان مزبور خوشحال است . آنها فراموش کرده‌اند که تبریز در چه تنگنائی دچار بود و تنها ورود سپاهیان روسی آنرا از گرفتاری و تحمل شکنجه و آزار بدست سپاهیان شا، نجات‌داد. همانطوریکه روز ۱۵ ماه جاری تلگراف کردم سعدالدوله در عین اینکه فکر میکند تخلیه شمال از سپاهیان روسی هنوز زود است معتقد است قسمت اعظم نیروهای مزبور اگر فوراً فرا خوانده شوند هیجانات عمومی علیه این اشغال فرو خواهد نشست . من اظهارات سعدالدوله را در این‌مورد به‌همقطار روسی‌ام گفتدام واضافه کرده‌ام که سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی نیز عقیده دارد دیگر لزومی بوجود چنین نیروی عظیمی نیست . مسیوسابلین گفت سعدالدوله در این زمینه باومراجعه نکرده‌است . دولت روسیه چنان با صراحت و بدون ابهام اعلام کرده بود که اشغال جنبه موقت دارد و بمنظور هدفهای معین و مشروعی است که شخص ممکن بود خیال کند ملیون که بی‌شك از این دخالت بهره‌مند شده‌اند این اشغال را تحمل میکنند لیکن این امید با رفتارخشونت‌آمیزی که ژنرال اسنارسکی درحادثه قتل یك نگهبان‌ازخودنشان دادبیأس مبدل گردید. بدگمانی عمیقی که نسبت بشاه وجود داشت و با دادن امتیازات توسط شاه مختصر تخفیف یافته بود با شدت بیشتری بروزکرده وملیون معتقد شده‌اندکه شاه محرك عملیات ژنرال مزبور بوده‌است .

۷ ـ به‌مجتهدین کربلا و نجف اطلاع داده شود که مشروطیت ازنو بر قرار گشته است . بطوریکه اطلاع حاصل کرده‌ام خود شاه این اقدام را کرده است .

۸ ـ ملیونی که در تفلیس زندانی شده آزاد شوند . همقطار روسی‌ام که از این موضوع چیزی نمیداند تلگرامی به‌نایب‌السلطنه قفقاز فرستاده است .

۹ـ به‌پناهندگان تأمین داده شود وآنها درتهیه قانون انتخابات شرکت نمایند. ازاین درخواست اینك انصراف حاصل شده‌است .

با توجه به عفو عمومی که داده شده‌است لزومی بدادن تأمین جداگانه نیست و کمیته‌ایکه مشغول تهیه قانون انتخابات میباشد بخوبی درکار خود پیشرفت میکند .

۱۰ - پس از انجام شرایط فوق در تهران وشهرستانها چراغانی عمومی بشود.

کلید نکات بالاسوای ماده مربوط به ادامه حضور امیر بهادر جنگ در دربار خارج ازمفاد توصیه ماست وازاین رو من وهمقطار روسی‌ام ازاین فهرست پشتیبانی نکرده‌ایم. روی خوشی که کابینه باین درخواستها نشان داده است ناشی از فشار ما نیست و نمودار میل واقعی وزیران به فراهم ساختن موجبات آشتی است. همانطوریکه قبلا بوسیله تلگرام بشما اطلاع داده‌ام. من و همقطار روسی‌ام بمحض انتشار فرمان روز دهم ماه جاری شاه به‌کنسولهای خود درمراکز اغتشاش دستور دادیم به‌ملیون تأکید کنند اینك که شاه امتیازاتی داده است که بایستی آنها را راضی نموده باشد وظیفه آنهاست که در جهت آرامش بکوشند. بجز این مورد اینجانب دخالت خود را تنها بدان محدود کرده‌ام که اندرز مشابهی به ملیون تهران بدهم و به‌سعدالدوله هم لزوم شناسائی کمیته جدیدالتشکیل ملیون در پایتخت را تأکیدکنم وبگویم که بهترین راه مذاکره بمنظور پی بردن بآنچه که ملیون علاوه‌برامتیازات اعطائی شاه میخواهندتماس با این کمیته‌است.

نفوذ همقطار روسی‌ام صرفاً در مورد سپهدار بکار برده شده و او با شدیدترین لحنی با سپهدارسخن گفته است ولی بدبختانه سپهدار بنظرمیرسدکاملا در دست چهارصد نفر قفقازی خیره سری که با او هستند بوده وتابع میل‌آنها میباشد ولی دانستن اینکه خواستهای مشروحه دربالا درقزوین موردتصویب واقع شده رضایتبخش است. این امر نشان میدهدکه سپهدار ونیروی همراه او آنقدرها هم‌که درتهران عقیده عمومی براین بودکه بنحوآشتی ناپذیری برای خلع شاه مصمم میباشند حقیقت ندارد.

ولی آنها بسیارسماجت میکنند و دیروزبعدازظهر که باسعدالدوله ملاقات‌کردم بمن‌گفت سپهدار تقاضا نموده‌است که به‌خواستهای مذکورپاسخ فوری داده شود. ممکن است این موضوع که امکان حمله چهارصد نفرقفقازی و ایرانیان همراه آنها به طهران تا بدینحد اوضاع شهررا تحت تأثیر قرار داده‌است درظاهر ایجاد حیرت نماید اماآنها اشخاصی مصمم شناخته شده‌اند وتردیدنیست درهرمبارزه‌ای که بین‌آنها وسپاهیان ژنده‌پوش شاه درتهران درگیرد آنها خواهندتوانست امتحان خوبی از خود نشان دهند.

محمد ولیخان سپهدار (خلعتبری)

ن۶۹

قزاقها - یعنی تنها نیروی قابل توجه درپایتخت - درحال حاضرفاقد تعداد کافی میباشد. وتازمانیکه رضایت نیروی موجود درقزوین‌فراهم نشود ویا دست بسر نگردند اوضاع‌روشن نخواهدشد همقطار روسی اینجانب بمن میگوید دولت متبوعه‌اش پیشنهاد کرده‌است‌که منشی سفارت روسیه‌که اکنون درقزوین میباشد آنها را خلع سلاح کند. او پنج قزاق در اختیار دارد .

با تقدیم احترامات - امضاء - جورج بارکلی

✡✡✡

شماره ۶۹۲ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۴۷۳ تلگرافی قلهك ۱۷ ژوئن ۱۹۰۹

قصد دارم تلگراف زیر را درپاسخ تلگرام شماره ۸۸ مستر گراهام (باصفهان) مخابره کنم :

«ازشنیدن این خبر که سردار اسعد پیشنهاد مینماید که بطرف پایتخت پیشروی نماید بدین منظور که موجبات اجراء قانون اساسی را جبراً فراهم سازد تعجب میکنم و خواهشدارم مراتب را بایشان اطلاع دهید . این گزارش بنظر اینجانب باور کردنی نیست چه تاکنون هیچ‌کس درمقام ایجاد اشکال ومانعی درمقابل اقدامات پیشنهادی دو دولت درمورد تجدید استقرار حکومت پارلمانی برنیامده‌است . درحال حاضرهرگونه تظاهری نظیر آنچه که ایشان در نظر گرفته است بسیار بیموقع است زیرا برقراری انتظامات را بتأخیر انداخته وچون موجب تعویق انتخابات مجلس و انعقاد آن میشود اوضاع را بغرنج‌تر خواهد نمود .»

ازمسیوسابلین خواهش خواهم‌کردکه ایشان هم دستورات مشابهی برای همقطار روسی شما صادر نماید .

✡✡✡

شماره ۶۹۲ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۴۷۳ تلگرافی قلهك ۱۷ ژوئن ۱۹۰۹

تلگرام شماره ۱۵۵ مورخ ۱۵ ماه‌جاری مستر راتیسلاو ازتبریز بشرح زیراست:

« متحصنین در سرکنسولگری ترکیه روز ۱۴ ماه جاری میتینگ عمومی بر پا کردند . سه تن ازنمایندگان مجلس شورا از تبریز در این جمع حضور داشتند لیکن اکثریت طبقه بازرگان شرکت نکردند وعده قلیلی در متینگ حضور یافتند . نطقهای شدیداللحنی علیه دولتهای روس و انگلیس ایراد شد . بعقیده اینجانب همقطار ترکیه من با اجازه‌دادن اینکه ساختمان سرکنسولگری او برای این مقاصد بکاربرده شود از اختیار خود سوءاستفاده مینماید. سعیدالممالك فرماندار ملیون‌که ازسلماس فرارکرده اینك در تبریز است و پیروان مسلح او در این حوالی بسر میبرند » .

من این موضوع را بدهمقطار ترك خودگفتدام. اومشغول تحقیقات است و ضمناً بعنوان اقدام احتیاطی بسرکنسول خود دستورداده است‌که از اقداماتیکه ناصحیح تلقی میگردد خودداری نماید .

☆☆☆

شماره ۷۵۸ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئن)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۴۹۸ تلگرافی قلهك ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

شرح زیر پاسخی است‌که بتلگرام شماره ۱۶۰ مستر راتیسلاوکه متن آنرا طی شماره ۴۹۹ برای شما مخابره نمودم فرستاده‌ام :

« دوهفته پیش مسیوسابلین‌بدولت خودتلگرافاً اطلاع دادکه ستارخان وباقرخان با چه شرایطی حاضر خواهند شد پناهگاه کنونی خود را ترك کنند لیکن دولت روسیه هنوز پاسخ نداده است .

همه ملیون در سراسر مملکت‌که دارای فکر و شعوری هستند متأسفانه از این

ستارخان و باقرخان با عده‌ای از اعوان و انصار خود ش ۷۶

سردار اسعد بختیاری و سپهدار تنکابنی (خلعتبری) ش ۷۷

« اقلیت پرسر وصدا و شلوق‌کن» تبریز حمایت میکنند .»

✡✡✡

شماره ۷۵۹ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۴۹۹ تلگرافی قلهك ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

تلگرام شماره ۱۶۰ مورخ دیروز بشرح زیر ازمستر راتیسلاو باینجانب رسیده‌است:

«بااشاره بتلگرام شماره ۱۵۸ خود- یك دسته‌کوچك اما پرسروصدائی بتحریك پرداخته وخواستاراست‌که نیروهای روسی بایستی فوراً فراخوانده شوند. آنها مکاتباتی هم باکابینه درتهران داشته ومدعی هستندکه‌کابینه نیز با آنها همعقیده‌است . همچنین تحریکاتیکه ازناحیه بست‌نشینان‌درسرکنسولگری‌ترکیه صورت میگیردموجب‌نگرانی عمومی شده‌است . آیا راهی برای حل این مسئله در نظر دارید ؟

✡✡✡

شماره ۷۶۰ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئن)

از سر جوج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۰۰ تلگرافی قلهك ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

موضوع : پیشروی بختیاریها . درتهران هردو دسته وحشتزده شده‌اند . ملیون بیم آنرا دارندکه ازناحیه دربار ضربه یأس‌آمیزی بآنها وارد شود و ارتجاعیون هم از ترس ورود انقلابیون قزوین و بختیاریها وحشتزده شده‌اند . انتظارمیرود سردار اسعد بعد ازظهر امروز بقم برسد . سرکنسول روسیه نیز باید امشب واردآنجاگردد. گزارش رسیده حاکیست‌که عده بختیاریها درقم درحدودپانصدتن میباشد. آنها بتازگی تلگرامی برای سپهدار به قزوین مخابره کردند بموجب این تلگرام که در تهران از مخابره‌اش جلوگیری شد ادعاکرده بودندکه درحدود دوهزاربختیاری همراه سردار اسعد هستند و او خود را زیر فرمان سپهدار قرار خواهد داد . این تلگراف هم بیشتر درباریان را بوحشت انداخته است ولی‌بگمانم‌عده (۲۰۰۰ نفر)که ادعا شده خیلی اغراق‌آمیزاست.

سرکنسول اصفهان اطلاع میدهد که یك گروه هزار نفری بختیاری باحتمال قوی در اصفهان خواهند ماند و در انتظار نتیجه ملاقات بین سردار و سرکنسولهای انگلیس و روس خواهند بود هرچندکه آنها هم اکنون مسلح ومجهز میباشند .

☆☆☆

شماره ۷۶۱ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئیه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۰۲ تلگرافی قلهك ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درمشهدامروزتلگرافی باین شرح مخابره کرده‌است :

(شماره ۳۷)

« سپاهیان ایرانی روز ۲۳ ژوئن بتاراج خانه‌های واقع در حوالی پاسگاههای خود پرداختند . روزبعد داوطلبان وپادگان شهر را بمباران‌کردند . همان شب ازعبور گروهی ازافراد روسی‌که برای نگهبانی بانك میرفتندممانعت شدو درنتیجه تیراندازی با مسلسل آغاز گشت . ازآن پس آتش سوزی وچپاول متوقف نگشته است ولی تلفات زیاد نیست .

خطرچندانی خارجیها را تهدیدنمیکنداما شلیکهای بی‌هدف ممکنست موجب وقایعی بشود » .

سرکنسول روس هنوز این ماجرا را بمسیو سابلین گزارش نداده است.

شماره ۷۶۲ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۰۳ تلگرافی تهران ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

شرح زیر خلاصه مفاد تلگرام صمصام برای سردار اسعد است :

« سرکنسولهای انگلیس وروس رهسپار قم شده‌اند تا ترتیب‌آشتی را بدهند. از هرگونه تعهدی بدون آگاهی «آنجا» وآگاهی سپهدار وتبریز حذر نمائید» .

کلمه «آنجا» احتمالا ممکنست مبین این باشدکه‌جنبش بختیاری قسمتی ازنقشه وسیع‌تری ازآنست‌که ما (؟)گمان میکنیم .

این موضوع بسرآرتورنیکلسون اطلاع داده شد .

✡✡✡

شماره ۷۶۳ (تاریخ وصول ۲۵ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۰۴ تلگرافی قلهك ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹

لطفاً بتلگرام شماره ۴۹۷ امروزمن‌مراجعه فرمائید. سعدالدوله دلیل استعفایش را استنکاف‌کابینه از اتخاذ اقداماتی شامل دوتوصیه زیرکه دوسفارتخانه اجرای آنهارا باوتأکیدکرده‌اند عنوان میکند. یعنی اولا بوسیله یك یادداشت رسمی دعوت از دولت فرانسه برای انتخاب‌یك خزانه‌دارکل ویك بازرس‌مالی تأییدگردد. ثانیاً اینکه دولت نباید منتظرموافقت انجمنهای ایالتی با قانون انتخابات باشدبلکه باید بی‌درنگ‌آنرا منتشر کند .

بطوریکه دریافته‌ام مسیوسابلین بیشترازمن حاضراست صحت ادعای سعدالدوله را باورکند . ما سعی داریم بطورخصوصی از سایر اعضاءکابینه‌کشف نمائیم‌که درجلسه کابینه‌ایکه منجر باستعفای اوگشت درواقع چه روی داده‌است .

✡✡✡

شماره ۷۹۰ (تاریخ وصول ۲۹ ژوئن)

از سر جورج بارکلی به‌سر ادواردگری

شماره ۵۱۴ تلگرافی قلهك ۲۹ ژوئن ۱۹۰۹

موضوع : پیشروی بختیاریها

تقاضاهای سردار اسعد هنوز نرسیده است (بتلگرام شماره ۵۰۹ مورخ ۲۷ ماه جاری اینجانب رجوع شود) مسترگراهام وهمقطار روسی‌اش امروز بقصد اصفهان ازقم حرکت میکنند. صبح امروزشخص واسطه‌ای ازطرف سردار اسعد بمسترگراهام مراجعه نموده ومیگوید حاضراست خواستهای سردار اسعد را بگوید بشرط‌آنکه مسترگراهام

تعهدکندآنها را ازروسها مکتوم نگهدارد. من اظهار نظر مستر گراهام را مبنی برخودداری ازشنیدن آن خواستها تحت یك چنین شرایطی تصویب نمودم فرستاده سردار اسعد سپس میگویددرباره رفتارروسها درمشهدچه توضیحی میتوان داد. سرکنسول ما پاسخ میدهد اندرزی که نمایندگان دو دولت (یعنی اینجانب وهمقطار روسی‌ام) به سردار داده‌ایم تنها پیغامی است که میتواند بآن عالیجناب برساند.

روز ۲۸ ماه جاری سردار از مستر گراهام دیدن میکند. وی می‌گوید اکنون مکث وتأمل غیرممکن است پول زیادی مصرف شده‌است. او هرگز نمی‌تواند از شاه انتظار عفو داشته باشد. تنها ترس از مداخله روسها مانع او برای خلع شاه از سلطنت بوده‌است وبهرحال او پیشنهاد نموده‌که وضع شاه را «فلج» کند. عالیجناب درخاتمه سخنانش میگوید معلوم شده است که شاه چون مایل بمداخله روسها میباشد نقشه قتل عده‌ای ازخارجیها راکشیده بوده‌است.

گزارشهای رسیده از مستر گراهام وهمقطار روسی او مرا معتقد میسازدکه هیچ چیز بجز ترس ازمداخله خارجی بحمایت از اعلیحضرت مانع سردار از اجراء نقشه‌اش نخواهد شد.

سرداراسعد با سپهدار درتماس است و تلگرامی که دریافت داشته حاکیست که سپهدار درحال پیشروی بسوی پایتخت میباشد.

☆☆☆

شماره ۷۹۲ (تاریخ وصول ۲۹ ژوئن)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری

شماره ۳۳۰ تلگرافی سن پترسبورگ ۲۹ ژوئن ۱۹۰۹

موضوع: اوضاع ایران - کفیل وزارت امورخارجه بمن اطلاع میدهدتلگرامی از کاردار سفارت روس در تهران دریافت شده است که ضمن آن پرسیده است با توجه به‌پیشروی بختیاریها و فدائیها آیا صلاح نیست که دولت روسیه موضوع تدارکات لازم را برای اعزام سپاهیانی به پایتخت مورد بررسی قراردهد، چه ممکنست چنین اقدامی

ضرورت پیدا کند. مسیو سازونو اظهار میدارد درعین اینکه دولت امپراتوری ازچنین اقدامی متأسف خواهد بود و در عین اینکه بهیچوجه میل ندارد در مبارزه داخلی که اینك در ایران جریان دارد مداخله کند مع‌الوصف باید ازاتباع خود و خارجیها محافظت شود .

وی اضافه نمود اگر تهدید پیشروی بسوی تهران صورت وقوع یابد گارد قزاق ایران نخواهد توانست با اوضاع مقابله کند و اگر سپاهیان (روسی) دیر بمحل برسند جای‌کمال تأسف خواهد بود همچنین اظهارداشت اقدامات مقدماتی‌که دولت روسیه در نظرگرفته است شامل مهیا نمودن‌کشتیهائی درباکو برای عبور سپاهیان از دریای خزر به‌یك بندر ایران میباشد . این موضوع قرار است دریك جلسه مشورتی که امروز در وزارت خارجه تشکیل میشود مورد بررسی قرارگیرد .

✡ ✡ ✡

باشگاه ادبیات

فصل سی و دوم

گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن مورخ اول ژوئیه ۱۹۰۹ راجع بوقایع شیراز و انتصاب نصرالدوله برادر قوام‌الملك ازطرف دولت روسیه بسمت نماینده‌کنسولی آن دولت درشیراز ونامناسب بودن این انتصاب وتقاضای سرجورج بارکلی ازمسیوسابلین برای لغو این انتصاب با ذکرجهات آن - گزارش تلگرافی دیگر بتاریخ همان‌روزموضوع گزارش سرکنسول تبریز حاکی ازاینکه «تنها پناهندگانی‌که هنوز در سرکنسولگری ترکیه درتبریز مانده‌اند ستارخان و باقرخان میباشند» - گزارش تلگرافی دیگر بتاریخ همانروز راجع بفعالیت‌های‌زیادی‌که دراصفهان‌برای رساندن تدارکات‌ونیروهای‌امدادی‌برای سردار اسعد میشود وهم اعزام نفرات امدادی‌برای ملیون ازرشت و بسته شدن بازارها درتهران - گزارش تلگرافی دیگر سر جورج بارکلی بلندن مورخ اول ژوئیه راجع بوصول تلگرام ملیون ازقزوین به‌سفارتخانه‌های خارجی درتهران حاکی ازاینکه «آنها برای تصفیه حساب بابعضی از وزیران‌کابینه‌که بعقیده‌آنها مقصرومسئول دعوت‌کردن ازدولتهای خارجی برای مداخله درایران هستندعازم حرکت بطرف پایتخت میباشند» ومحفوظ بودن منافع خارجی را هم در نظر گرفته‌اند و مطالب دیگر ــ گزارش تلگرافی دیگر بتاریخ همانروز راجع به پیشروی بختیاریها بطرف تهران و وصول خبر ازیك منبع سری مبنی براینکه «افسران روسی وایرانی بریگاد قزاق امروز با یکدیگر مذاکره وتصمیم‌گرفتندکه افسران ایرانی از پیشروی مشروطه‌خواهان جلوگیری نخواهندکرد» وبافرض صحت این خبرملیون باحتمال قوی تقریباً بدون خونریزی فیروزی بدست خواهند آورد - تلگرام وزیر امور خـــارجه انگلستان مورخ اول ژوئیه ۱۹۰۹ به‌کاردارسفارت انگلستان در روسیه راجع باوضاع ایران وموضوع پیشروی سپاهیان‌روس واقدام موردنظرروسیه وحصول توافق با روسیه‌که «اگر شاه دریکی ازسفارتخانه‌ها پناهنده شوداز اومحافظت خواهد شد واسکورتی دراختیارش قرار داده خواهد شدکه اورا بمرز برسانند» و موضوع اتکاء دولت شاه بحمایت روسیه و مطالب دیگر تلگراف - تلگراف دیگر وزیر امور خارجه انگلستان به کاردار سفارت روسیه راجع به‌تعقیب جدی ازسیاست عدم مداخله واینکه درتذکاریه خودبوزیرامورخارجه روسیه خاطرنشان سازید که « اعزام سپاهیان روس ممکن است موجب قیام عمومی علیه روسها و درنتیجه احتمالا برضد همه اروپائی‌ها در ایران بشود» - تلگراف سرجورج بارکلی بلندن موضوع مذاکرات باکاردارسفارت روسیه راجع باوضاع تهران واینکه اعزام قزاقهای‌روسی باینجا وضع شهر را وخیم‌تر خواهدنمود وموافق بودن سابلین بااین عقیده‌که افرادبریگاد قزاق روحیه خودراکاملاباخته‌اند-گزارش تلگرافی‌مورخ دوم ژوئیه حاکی ازاینکه سردار اسعد ازقم‌گذشته و در رأس یکهزار و دویست سوار درحال حرکت بطرف تهران میباشد - گزارش تلگرافی‌کاردارسفارت انگلستان در روسیه بلندن راجع بملاقات باوزیرامورخارجه روسیه و اطمینان دادن وی باینکه دولت روسیه سیاست عدم مداخله را پیروی خواهد نمود وقصدکمك نظامی بشاه را نداردولی چون روسیه مسئول حفظ جان خارجیها درایران میباشد از این موضوع نگرانی عمیقی دارد ــ گزارش کاردار سفارت انگلستان در روسیه راجع بانتشار اعلامیه رسمی دولت روسیه در مطبوعات حاکی از اینکه « با در نظرگرفتن اوضاع وخامت‌بارایران به‌نایب‌السلطنه قفقاز امر شده است واحدهائی نظامی آماده نموده

وکشتی‌هائی هم برای اعزام آنها از باکو به انزلی (بندرپهلوی فعلی) حاضرداشته باشدتا درصورتیکه پیشروی بیشتر بختیاریها و فدائیان قزوین بتهران موجب هرج ومرج شده و اتباع ومؤسسات روسی وخارجی ونیز امنیت جاده انزلی- تهران درمعرض خطرجدی قرار گیرد آماده عمل باشند» ــ گزارش دیگر تلگرافی کاردارسفارت انگلیس در روسیه بلندن مورخ ۲ ژوئیه راجع بمذاکراتی‌که درباره اوضاع تهران با مسیوایزولسکی نموده وعقیده وزیرامورخارجه روسیه‌باینکه «دولت امپراتوری روسیه ناگزیراست نیروبایران بفرستد» نه ازلحاظ‌کمك بشاه‌که این موضوع اصلا مطرح‌نیست بلکه « او صرفاً بحفظ‌تهران دربرابر چپاول و قتل عام بدست انقلابیون قفقازی و دسته‌جات ایل بختیاری علاقمند میباشد » و مطالب مهم دیگرمندرج درتلگراف - تلگرام سفیر انگلستان در قسطنطنیه به لندن موضوع تلگرام واصله ازبغداد راجع به‌احساسات خشمناك شدید علماء نسبت به‌اعزام سپاهیان‌روس بایران وتلگراف سیدکاظم یزدی (که میگویند نفوذ عمد-ای درقفقاز دارد) بشاه و تقبیح اشغال خاك ایران توسط سپاهیان بیگانه - دستورتلگرافی سرادواردگری به‌کاردار سفارت انگلستان در روسیه راجع به‌تذکردادن نظریه سربارکلی مبنی براینکه «فدائیان اگربتهران وارد شوند با مقاومتی از طرف قزاق‌های ایرانی روبرو نخواهند شد ولی اگر سپاهیان روسی‌گسیل شوند از زعمای سلطنت‌طلب انتقام‌کشیده خواهد شد» - گزارش تلگرافی سر جورج بارکلی بلندن مورخ ۴ ژوئیه حاکی‌ازتقاضای مصرانه همقطار روسی وی از اوبرای ارسال یك اخطاریه تهدیدآمیزمشترك به‌نیروهای انقلابی‌که بسوی تهران رهسپارمیباشند- اعزام نمایندگانی ازطرف دوسفارتخانه نزد سرداراسعد وسپهداربمنظور تذکردادن‌مطالب مندرج در تلگرام وزیر امور خارجه انگلستان ــ گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی بلندن راجع به‌درگیرشدن زد و خورد در شاه آبادکه اولین منزلگاه جاده قزوین درخارج ازتهران است وعقب‌نشینی قزاقهاوکشته شدن دوازده نفر از فدائیان - تلگرام‌کاردارسفارت انگلیس در روسیه بلندن مورخ ۴ ژوئیه راجع بعقیده وزیر خارجه روسیه که « چون شاه ممکن است بیکی از سفارتخانه‌ها پناهنده شود بجا خواهد بود دستوراتی را کــه قبلا بنمایندگان خود داده‌ایم‌تکرارکنیم» - تلگراف دیگرکاردارسفارت انگلیس درروسیه راجع باظهار وزیر خارجه روسیه باینکه با توجه باوضاع فعلی ایران نمیتواند موضوع اعزام قوای نظامی را موقوف سازد مگر اینکه کاملا اطمینان حاصل کند که مذاکراتیکه توسط دو سفارتخانه با سران نیروی بختیاری وفدائیان آغازشده است با موفقیت روبروخواهدشد.
(تماما درماه ژوئیه ۱۹۰۹مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ قمری و تیرماه (سرطان) ۱۲۸۸ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۴۱)

☆☆☆

شماره ۲ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۷۸۹)

شماره ۵۲۰ تلگرافی قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : نمایندگی‌کنسولی روسیه درشیراز. بطوریکه‌کنسول دولت اعلیحضرت

پادشاهی در شیراز گزارش میدهد نصرالدوله از طرف دولت روسیه به‌سمت نماینده کنسولی آن دولت درشیراز تعیین شده است . او برادرقوام‌الملك است‌که خانواده‌اش از ملاکین بزرگ و دارای املاك وسیعی درایالت فارس و رهبران طایفه نیرومندی هستند که دشمنان این خانواده در لباس مشروطه‌خواهان بشدت باآنها مخالفت میورزند .

چنین انتصابی بی‌شك همه مصالح مهمی راکه دراستان فارس متمرکز است برای یك نماینده‌کنسولی روسیه بصورت مسائل موردعلاقه شخصی درخواهدآورد و این‌عمل دراینجا چنین تعبیر میگرددکه روسیه درشیراز یك سیاست ارتجاعی در پیش گرفته و درعین حال قصد دارد نفوذ روسیه را درمنطقه بیطرف تسلط بدهد .

از گزارشهای ماهانه اخیر توجه خواهید نمود که خانواده قوام بارها به‌کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی لزوم مداخله انگلستان را توصیه کرده‌اند وتنها بعلت روش محکم این افسر بوده‌که از بروزچنین جنبشی ممانعت بعمل آمده‌است . روش دودولت (انگلیس و روس) دراین زمینه بقدری با هم اختلاف دارد که نمیتوان توضیح داد و موضوعی است‌که تأثیر ناگواری می‌بخشد .

من ازمسیوسابلین‌که تا همین اواخر اثرات‌کامل این موضوع را درك نکرده بود درخواست‌کرده‌ام‌که انتصاب مزبور را لغوکندوخاطرنشان ساخته‌ام‌که پس ازخودداری کامل ما از دادن چنین حمایتی یك چنین پشتیبانی دولت روسیه از منافع خاندان قوام اثرات‌خوبی‌که با عهدنامه روس وانگلیس سازگار باشدنخواهد داشت ، همچنین ابراز تأسف‌کرده‌ام‌که درمسائلی‌که تا بدانحد با منافع دو کشور دراین ایالت ارتباط نزدیك داردهیچگونه اطلاعی درباره قصد دولت روسیه نه باینجانب ونه به‌کنسول ماداده نشود تا اینکه مارا دربرابرعمل انجام شده قراردهندوحال‌آنکه بنا باظهار همقطار روسی‌ام این موضوع بیش ازشش ماه است‌که مورد بررسی میباشد .

مسیو سابلین قول داده‌است هرکاری از دستش برآید برای حل این مسئله انجام دهد . اما بهرحال مشارالیه دلیلی بنظرش نمیرسد که اینجانب در گزارش دادن این موضوع بشما تأخیر نمایم .

کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی هم اکنون تلگراف کرده است که یکی دیگر ازاعضای همان خانواده میکوشد تا بسمت نمایندگی کنسولی انگلیس تعیین بشود. جای بسی تأسف است که برای جلب حمایت انگلیس وروس بدینصورت تقلا وکشمکش بشود.

شرح وتفسیری ازتلگرام مزبور برای کاردارسفارت روسیه فرستاده میشود .

✡✡✡

شماره ۳ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۷۹۰)

شماره ۵۲۱ تلگرافی قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

مستر راتیسلا اطلاع میدهد تنها پناهندگانی که هنوز درسر کنسولگری ترکیه در تبریز هستند ستارخان و باقرخان میباشند .

✡✡✡

شماره ۵ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۷۹۳)

شماره ۵۲۳ تلگرافی قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

دراصفهان برای رسانیدن تدارکات و نیروهای امدادی و برای سردار فعالیتهای زیادی مشهود است . رشت نفرات امدادی برای ملیون گسیل داشته که قرار است امروز بقزوین وارد شوند این موضوع را از همقطار روسی خود اطلاع حاصل نمودم .

از تهران بوسیله تلفن بمن خبر داده شده است که امروز بازارها بسته شده‌اند .

✡✡✡

شماره ۷ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۲۴۷۹۸)

شماره ۵۲۵ تلگرافی قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

تلگرامی ازطرف مشروطه‌خواهان از قزوین بسفارتخانه‌های خارجی رسیده‌است که مفادتلگرام این است که آنها برای تصفیه حساب با بعضی از وزیران کابینه که بعقیده

آنها مقصر و مسؤل دعوت کردن از دولتهای خارجی برای مداخله در ایران هستند در حرکت بطرف پایتخت میباشند . آنها نسبت به وفاداری خود بشاه معترض بوده و این مطلب راکه هدف آنها خونریزی است تکذیب میکنند. آنها میگویندگرچه یك کشور خارجی درتبریزومشهد مداخله کرده وافسرانش درپایتخت و درکرج هستند، مشروطه‌خواهان ازهمان آغازانقلاب محفوظ بودن منافع خارجی را درمدنظر گرفته‌اندچنانچه عواقب وگرفتاریهائی روی دهد مسؤلیت آن متوجه‌کشوری است‌که مداخله‌کرده‌است .

☆☆☆

شماره ۸ (تاریخ وصول ۱ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۸۰۲)

شماره ۵۲۶ تلگرافی قلهك ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : پیشروی بختیاریها ـ افسران روسی وایرانی بریگادقزاق پیش ازظهر امروزبا یکدیگرمذاکره وتصمیم‌گرفتندکه افسران ایرانی ازپیشروی مشروطه‌خواهان جلوگیری نخواهندکرد . این خبر را یك منبع سرّی بمن‌گفته است‌که بعقیده اینجانب قابل اعتماد میباشد لیکن ماهیت امر مانع آنست‌که ازمسیوسابلین تحقیق نمایم‌که آیا صحت آنرا تأیید مینماید یا خیر . اگر گزارش صحیح باشد اینطور بنظر میرسد که چنانچه ملیون پیشروی‌کنند باحتمال قوی آنها تقریباً بدون خونریزی فیروزی بدست خواهندآورد . هرگاه چنین واقعه‌ای روی دهد ممکنست افراد برجسته سلطنت‌طلبان که نام آنها درفهرست فدائیان ثبت میباشد فرصتی برای فرار بدست‌آورند لیکن پیاده شدن سپاهیان روسی ممکنست موجب تسریع عملیات انتقامی علیه این افراد بشود .

☆☆☆

شماره ۱۰ (۲۴۶۴۱)

از سر ادواردگری به‌مستر اوبرین (شارژدافر انگلستان در روسیه)

شماره ۸۰۱ تلگرافی وزارت خارجه ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع تلگرام شماره ۳۳۲ دیروز شما مورد تأیید است . موقعیکه دورنمای

پیشروی سپاهیان روسی واقدامی راکه مورد نظردولت روسیه میباشدمیاندیشم وعواقب آنرا بنظرمیآورم بسیار نگران میشوم .

ناراحتی کنونی درایران اساساً بعلت مخالفتی است که سابقاً از طرف شاه نسبت بانجام اصلاحات ابرازشده و نیزعدم اعتمادعمومی نسبت باعلیحضرت بوده است. بموجب توافقی که شده است اگر شاه دریکی از سفارتخانه‌ها پناهنده شود از او حفاظت خواهد شد و اسکورتی دراختیارش قرار داده خواهد شدکه اورا بمرز برسانند . محتمل است که یك چنین ترتیبی دشواریهای بسیاری را برطرف نماید . هرگونه دولتی که جای شاه را بگیرد ، شاید زمینه را برای وضع بهتری فراهم سازد بدون اینکه نفوذ روسیه درایران کاسته شود. چنانچه دولت روسیه از سوی دیگر دراجرای سیاست خود با زور به‌نگهداری ازشاه برتخت سلطنت اصرار ورزندتمام احساس نفرتیکه اینك نسبت بشاه وجود داردآنها متوجه خودشان خواهند نمود .

اتکاء دولت شاه بحمایت روسیه بیش ازپیش افزوده خواهد شدو روسیه‌گذشته از اینکه سپاهیان خودرا فرا نخواهد خواند باید موقعیت خودرا هم در برابر احساسات ضد روسی با اعمال زوربیشتر وبیشتر حفظ نماید .

افزایش عده‌ای بر نگهبانان سفارت روس و وجود افسران روسی با قزاقهای ایرانی برای حفاظت نمایندگیهای سیاسی و اتباع خارجی و بانك روس درتهران کاملا کفایت میکند . درمورد باقی کارها بهتراست بگذاریم تا خود مسیر طبیعی خود را طی کند . اگر نگرانیهائی پیش‌آید ما قادر نخواهیم بود بهمان سیاست عدم مداخله خود ادامه دهیم و کلیه خط مشی سیاسی نسبت بایران تغییر کلی خواهد یافت . وضعی که بدینصورت بوجودآید برای مقابله با اوضاع نامطلوبتر و دشوارتر ازوضعی خواهد بود که صرفاً با خودداری از مداخله درامور داخلی پیش می‌آید .

خواهشمندم بدون فوت وقت با وزیر امورخارجه تماس گرفته واین ملاحظات را باستحضار آن عالیجناب برسانید .

* * *

شماره ۱۱ (۲۴۷۸۹)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۸۰۳ تلگرافی وزارت خارجه ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

باید به‌مسیو ایزولسکی تذکر داده و تقاضا شودکه درانتصاب نصرالدوله بعنوان نماینده‌کنسولی درشیرازبا توجه به‌ملاحظاتیکه درتلگرام شماره ۵۲۰ امروز سربارکلی تصریح شده‌است تجدیدنظر نمایند. باید منتهای‌کوشش خودرا بکاربندیدکه این تصمیم خودرا تغییر دهند .

☆☆☆

شماره ۱۲ (۲۴۷۹۸)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۸۰۴ تلگرافی وزارت خارجه ۱ ژوئیه ۱۹۰۹

مقاصد انقلابیون قزوین‌که اظهار داشته‌اندآنطورکه درتلگرام شماره ۵۲۵ اول ژوئیه سربارکلی‌گزارش شده استدلال دیگری برای پیروی جدی ازسیاست عدم مداخله میباشد وشما باید در تذکاریه خود به‌وزیر امورخارجه این موضوع را تأکید نموده و خاطرنشان سازید که اعزام سپاهیان روس ممکن است موجب یك قیام عمومی علیه روسها و درنتیجه احتمالا برضد همه اروپائیها درایران بشود .

☆☆☆

شماره ۱۶ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۹۱۲)

شماره ۵۲۷ تلگرافی قلهك ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

اینك تلگرام شماره ۳۳۲ را از سن پترسبورگ دریافت داشته‌ام ، مسیو سابلین با نظربه اینجانب‌که وصول خبر مربوط به‌اعزام قزاقهای روسی باینجا ممکنست وضع شهر را وخیم‌ترگرداند موافق است ولی همقطارم در موقعیتی بسیار ناراحت واقع شده است . او قادر نیست نگهبان در اختیار همه اتباع روسیه که مصرانه خواستار نگهبان

هستند قراردهد بااینکه تصور مینمایدکه اضطراب آنها بیمورد هم نیست .

البته اینجانب اذعان دارم‌که با درنظرگرفتن امکان اینکه افسران روسی مقابله نموده وبه‌نبرد پردازند ونیز احساسات موجود ضد روسی هم درحال حاضر بسیارشدید است ، خطر تا حدی وجود دارد. بعقیده من اگر دستورات فعلی‌که بافسران روسی داده شده است لغوشد وبجای‌آنها دستورات دیگری صادروآنهارا از دخالت درهرمبارزه‌ای منع نمایند این خطر را میتوان بمیزان عمده‌ای کاهش داد .

مسیوسابلین بمن‌گفته است‌که افراد بریگاد قزاق روحیه خودراکاملا باخته‌اندو بعقیده او این موضوع وضع بسیار وخیمی بوجود آورده است . ولی در نظر اینجانب خراب شدن روحیه افرادبریگاد موجب خواهد شدکه جنگی واقع نشود و درآنصورت اگردولت روسیه سربازان بیشتری بکشوروارد نکند اتباع روس فقط باخطر بس ناچیزی روبرو خواهند بود .

☆☆☆

شماره ۱۸ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۴۹۱۳)

شماره ۵۲۹ تلگرافی قلهك ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : پیشروی بختیاریها

سردار اسعد از قم‌گذشته و در رأس یکهزار و دویست سوار دریك جاده شمالی درحال حرکت میباشد .

☆☆☆

شماره ۱۹ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۴۹۰۷)

شماره ۳۳۵ تلگرافی سن پترسبورگ ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تهران ـ دیروز با وزیرامورخارجه ملاقات‌کردم . عالیجناب بمن اطمینان دادکه دولت روسیه سیاست عدم مداخله را جداً پیروی خواهدکرد وقصد

دادن کمك نظامی بشاه را ندارد . وی گفت دولت روسیه تنها به امن بودن جاده انزلی- تهران وتأمین سفارتخانه وجان ومنافع خارجیها درپایتخت ذیعلاقه میباشد . اگر قرار باشدنیروئی به‌تهران فرستاده شود باید نیروی بزرگی فرستاده شود و در درجه اول این نیرو باید بقزوین گسیل شوند . ولی عالیجناب گفت بهرحال تصمیمی درباره اعزام سپاه بقزوین یا به تهران گرفته نشده است .

مسیو ایزولسکی اظهارداشت روسیه مسؤل حفظ جان خارجیها در تهران میباشد و این موضوع نگرانی عمیقی برایش بوجود آورده است .

✡✡✡

شماره ۲۰ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۴۹۰۸)

شماره ۳۳۶ تلگرافی سن پترسبورگ ۲ ژوئیه ۱۹۰۹)

شرح زیرخلاصه‌ای ازاعلامیه رسمی است که درمطبوعات امروزمنتشرشده‌است:

با درنظرگرفتن اوضاع وخامت‌بار ایران به‌نایب‌السلطنه قفقاز امر شده است که واحدهای نظامی آماده نموده و کشتیهائی هم برای اعزام آنها از باکو به انزلی (بندر پهلوی فعلی ـ م) حاضرداشته باشد این اقدامات مقدماتی بدین منظور در چنین موقعی بعمل می‌آید تادرصورتیکه پیشروی بیشتر بختیاریها وفدائیان قزوین بتهران که موجب هرج ومرج شده وممکن است اتباع ومؤسسات روسی وخارجی و نیز امنیت جاده انزلی- تهران را درمعرض خطرجدی قراردهد، آماده عمل باشند .

✡✡✡

شماره ۲۱ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۴۹۱۵)

شماره ۳۳۷ تلگرافی سن پترسبورگ ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : نیروی روسی برای اعزام بایران ـ عطفاً بتلگرام شماره ۸۰۱ و۸۰۴ دیروزشما . امروز نظریات شمارا درمورد اقداماتیکه دولت روسیه در نظرگرفته است

به مسیو ایزولسکی تأکید کردم . عالیجناب همانوقت میخواست در این مورد با مسیو استولیپین مشورت کندو بمن قول دادکه نظریات شمارا دراین مشاوره دقیقاً موردبررسی قراردهد . ولی بنظرم چنین رسیدکه وزیرخارجه عقیده دارد دولت امپراطوری روسیه ناگزیراست بایران نیروبفرستد. مشارالیه اظهارداشت اگر بعلت مخالفت دولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان نبوداین اقدام قبلا بعمل آمده بود وبحران کنونی هم ممکن بوداصلا روی ندهد . درمورد کمك به شاه گفت چنین اقدامی اصلا مطرح نیست و درواقع اگر هرآن بشنودکه اعلیحضرت ازسلطنت خلع شده‌است تعجبی نخواهدکرد. اوصرفاً بحفظ تهران دربرابرچپاول وقتل عام بدست انقلابیون قفقازی‌ودستجات ایل بختیاری‌علاقه‌مند میباشد . وی حاضر نشد صحت این استدلال را بپذیردکه همان هرج ومرج شدت‌عملی که نسبت بآن اظهارنگرانی میکند مستقیماً براثر اعزام سپاهیان روسی درگیر خواهد شد . نظریه او بعکس این بود ومعتقد بودکه اگر فهمیده شودکه سپاهیان روسی قریباً وارد میشوند این خبرمانع عملیات انقلابیون خواهد شد .

درپاسخ استفسار اینجانب باینکه آیا خطرقتل عام خارجیها درگزارشهای کاردار سفارت روس در طهران پیش بینی شده‌است مسیو ایزولسکی پاسخ داد مسلماً وضع از همین قراراست، عالیجناب اضافه‌کرد هم اکنون تلگرامی ازمسیوسابلین دریافت داشته وبموجب‌آن فقط ۸۰۰ تن ازافرادبریگاد قزاق درتهران موجوداست . تبلیغات‌انقلابی روحیه افرادبریگادرا ضعیف‌کرده‌است ونگاهداری سربازخانه‌های خود بالاترین‌کاری است که از دست آنها ساخته میباشد . مضافاً حتی اگر ـ کما اینکه امکان هم دارد ـ سپاهیان روسی بموقع وارد صحنه نگردند ادامه افراط‌کاریهای کنونی برای مدت نامحدودی هرگز قابل تحمل نخواهد بود .

عالیجناب به‌واقع بودن نظریات شماکه باوگفتم بدرستی واقف است و میداندکه قوتی‌که شاه ازطریق اقدام دولت روسیه بدست آورد بالمآل چه مضراتی را ببارخواهد آورد . لیکن او معتقد است‌که ازبین رفتن وجود شاه سبب تشدید هرج ومرج عمومی وتاراجگری خواهد شدکه درآنصورت مداخله روسیه برپایه‌ای بزرگ اجتناب ناپذیر

میباشد . متمنی است مطلب زیر را محرمانه تلقی فرمائید : موضوعی که ظاهرا دولت روسیه اهمیت بسیار بدان میدهد امنیت و مصونیت بانك روس در طهران است مسیو ایزولسکی بمن اطلاع دادکه مبلغ دومیلیون لیره درآنجا سپرده شده است. فکرمیکنم اوضاع آینده بسته باثری است که انتشار خبر تدارکات نظامی که امروز اعلام شد بوجود خواهدآورد. امکان داردکه اعزام نیروی نظامی روسیه معوق ماند اگر بتوان ازپیشروی فدائیان بسوی تهران جلوگیری کرد .

✡✡✡

شماره ۲۲ (تاریخ وصول ۲ ژوئیه)

از سر گراردلوتر به سر ادواردگری (۲۴۹۰۴)

شماره ۲۲۱ تلگراف قسطنطنیه ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع ایران . تلگرام زیر را از نماینده سیاسی وسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی دربغداد دریافت داشته‌ام «معتقدم تا تخلیه ایران ازسپاهیان روس که موردتنفر شدیدعلماء بوده ومیگویند شوم‌تر از تعلل شاه دراعلام مشروطه است، نمیتوانیم انتظار چندان کمکی از علمای نجف وکربلا داشته باشیم . بطوریکه شنیده‌ام سیدکاظم یزدی که تاکنون درسیاست دخالتی نداشت واینك همقطار روسی‌ام بمن اطلاع میدهدکه نفوذ قابل ملاحظه‌ای در قفقاز دارد تلگرامی بعنوان شاه مخابره‌کرده واشغال خاك ایران را توسط سپاهیان بیگانه تقبیح کرده است . درباره این تلگرام من چیزی به سرکنسول روس نگفته‌ام» .

✡✡✡

شماره ۲۵ (۲۴۸۰۲)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۸۰۸ تلگرافی وزارت خارجه ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

منقضی است نظریه سر بارکلی را مبنی بر اینکه فدائیان اگر بخواهند بطهران وارد شوند با مقاومتی از طرف قزاقهای ایرانی روبرو نخواهند شد ولی اگر سپاهیان

آقا سید کاظم یزدی

ش ۷۸

روسی گسیل شوند از زعمای سلطنت‌طلب انتقام کشیده خواهد شد در آنجا نقل نمائید (به‌تلگرام شماره ۵۲۶ مورخ اول ژوئیه طهران رجوع شود) .

☆☆☆

شماره ۲۶ (۲۴۹۰۲)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۸۰۹ تلگرافی وزارت خارجه ۲ ژوئیه ۱۹۰۹

مفاد تلگرام رسیده ازکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی دربغداد راکه سرلوتر آنرا طی تلگرام شماره ۲۲۱ مورخ۲ ژوئیه خودمخابره‌کرده وضمن آن بتلگرام‌شماره ۱۹۲ مورخ ۳۱ مه خود اشاره نموده‌است بدولت روسیه اطلاع دهید .

☆☆☆

شماره ۳۶ (تاریخ وصول ۴ ژوئیه

از سر بارکلی به سرادواردگری (۲۵۰۶۷)

شماره ۵۳۲ تلگرافی قلهك ۴ ژوئیه ۱۹۰۹

اواخر شب دوم ژوئیه همقطار روسی‌ام برای ملاقات اینجانب‌آمده وازمن مصراً خواستارشد که به‌نیروهای انقلابی‌که بسوی‌تهران رهسپار هستندمشترکاً یك اخطاریه تهدیدآمیزی بفرستیم من از قبول این تقاضا امتناع نمودم . تلگرام شماره ۳۲۵ شما بعد از ظهر دیروز بدستم رسید و بمحض دریافت آن مضمونش را باطلاع مسیو سابلین رسانیدم؛ اینك نمایندگانی توسط‌دوسفارتخانه‌گسیل‌شده‌اندتا مراتب مندرج درتلگرام شما را به‌سردار اسعد وسپهدار هردو تذکردهند .

مسیوسابلین علاوه برتهدید ضمنی‌که ازجانب ملیون قزوین باو رسیده ومن‌آنرا درتلگرام شماره ۵۲۵گزارش دادم نامه‌های تهدیدآمیزدیگری‌هم دریافت داشته‌است. یکی ازاین نامه‌ها توسط عده‌ای ازملیون تهران امضاء شده وحال‌آنکه عده‌ای ازآنها بایدزیرك‌ترازآن باشندکه یك چنین خبطی‌را مرتکب شوند. برخی ازسران مشروطه‌خواه اکنون بخشنامه‌هائی برای سفارتخانه‌ها فرستاده وبآنها اطمینان داده‌اند که برای

اتباع خارجی هیچ خطری متصور نیست بیشتر بعلت همین تهدیدهای احمقانه بعضی اعضای بی‌فکر و نفهم حزب مشروطه‌خواه است که ایجادآن نگرانی‌هارا نموده وایجاب کردکه این دوسفارتخانه اینك درمقام ارسال اخطاریه‌ای بفرماندهان سپاهیان قریب‌الورود ، میباشند .

✡✡✡

شماره ۳۷ (تاریخ وصول ۴ ژوئیه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۵۰۶۸)

شماره ۵۳۳ تلگرافی قلهك ۴ ژوئیه ۱۹۰۹

لطفاً بتلگرام شماره ۵۳۲ امروز اینجانب رجوع فرمائید . گزارشی از ماژور استوکس (که همراه مترجم سفارت روسیه برای ابلاغ اخطاریه به‌سپهدارگسیل شده) دریافت داشته‌ام‌که حاکیست زد و خورد درشاه آبادکه اولین منزلگاه جاده قزوین در خارج ازتهران استدرگیرمیباشد. قزاقها قبلاازکرج باین نقطه عقب‌نشینی‌کرده بودند زیرا بیم‌آن داشتندکه نیروی دشمن ازپهلو بآنها حمله کند . حمله انقلابیون بالاخره باکشته شدن دوازده فدائی دفع شده‌است. سرگرداستوکس ومسیوبارانوسکی وقتی بشاه آبادنزدیك‌میشدنددرحالیکه نبرد درگیر بوده‌است اشتباهاً بسوی‌آنها تیراندازی میشود ازاینرو آنها بمحل دوردست امنی عقب‌نشینی میکنند و اکنون براه خود بسوی کرج ادامه خواهند داد .

✡✡✡

شماره ۳۸ (تاریخ وصول ۴ ژوئیه)

ازمستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۵۰۷۰)

شماره ۳۴۰ تلگرافی سن پترسبورگ ۳ ژوئیه ۱۹۰۹

پیروتلگراف شماره ۳۳۹ اینجانب درباره اوضاع تهران. وزیرامورخارجه بمن اطلاع داده است‌که دستورات تلگرافی برای‌کاردار سفارت روس در تهران مخابره شده

است که پس از تبادل نظر باسر بارکلی گزارش دهد بادر نظر گرفتن اوضاع وشرایط محلی آیا میانجیگری و وساطت با بختیاریها وفدائیان قزوین بطوریکه شما پیشنهادکرده‌اید ممکنست مانع ورود نیروهای مهاجم بتهران گردد یا خیر .

☆☆☆

شماره ۳۹ (تاریخ وصول ۴ ژوئیه)

ازمستر اوبرین به سرادواردگری (۲۵۰۷۱)

شماره ۳۴۱ تلگرافی سن پترسبورگ ۴ ژوئیه ۱۹۰۹

چون شاه ممکنست بیکی ازسفارتخانه‌ها پناهنده شود وزیر خارجه معتقد است بجا خواهد بودکه دستوراتی را که بنمایندگان خود داده‌ایم تکرار کنیم تا در صورت پیش‌آمد چنین حادثه‌ای راهنمای آنها باشد .

☆☆☆

شماره ۴۱ (تاریخ وصول ۴ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۵۰۷۴)

شماره ۳۴۴ تلگرافی سن پترسبورگ ۴ ژوئیه ۱۹۰۹

وزیرخارجه باینجانب اطلاع میدهدکه کاردارسفارت‌روس درتهران تلگرام کرده است که مأمورینی از دوسفارتخانه توسط او وسربارکلی برای گفتگو با رهبران نیروهائی که بسوی تهران می‌آیند گسیل شده‌اند و اینکه هرگاه رهبران مهاجم اندرز آنها را نشنوند آنها را تهدید خواهند نمودکه از لشکرکشی روسیه استفاده خواهد شد .

عالیجناب معتقد است که سپاهیان روس نخواهندتوانست کمتر ازچهار روزآمادهٔ حرکت گردند .

این تأخیربایستی کافی باشد تا اوضاع واحوال ومقاصد رهبران نیروهای مهاجم بتهران راکاملا روشن سازد . عالیجناب اظهار داشت که نمیتواند موضوع اعزام قوای نظامی‌را فسخ وموقوف داردمگراینکه کاملا اطمینان حاصل کنندکه مذاکراتیکه توسط دوسفارتخانه آغاز شده‌است با موفقیت روبرو خواهد شد .

شماره ۴۲ (۲۵۰۷۱)

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۳۳۱ تلگرافی وزارت خارجه ۴ ژوئیه ۱۹۰۹

دستورات مقتضی برای شما قبلا صادرشده است تا درصورتیکه شاه بیکی از دو سفارتخانه پناهنده شود برطبق آن عمل نمائید .

بادرنظرگرفتن تلگرام شماره ۳۴۱ مورخ چهارم ژوئیه صادره ازسن‌پترسبورگ بشما یادآور میشود که دستورهای صادره بقوت خود باقی است .

☼ ☼ ☼

باشگاه ادبیات

فصل سی وسوم

تلگراف سرجورج بارکلی بلندن راجع بوصول جواب متحدالمضمون دونفر رؤساء ملیون بعنوان خود او وهمقطار روسی وی وروشن شدن این‌نکته‌که «مساعی دوسفارتخانه نمیتواند دونیروئی را که بطرف تهران درحال پیشروی هستند از ادامه عمل خود منصرف گرداند» و سایر اظهارات مهم دونفررؤساء ملیون مندرج درجواب خود وگزارش انتشار قانون انتخابات و غیره ــ تلگراف دیگر سرجورج بارکلی مورخ همانروز راجع باوضاع شیراز حاکی از اینکه « قوام‌الملك به کنسول ما مراجعه و خواسته است که املاکش تحت حفاظت دولت انگلستان قرارداده شود » و دستورسرجورج بارکلی به‌کنسول درشیرازکه از قبول این‌درخواست امتناع نماید-گزارش تلگرافی دیگرسرجورج بارکلی درپاسخ تلگراف لندن راجع به‌مخبرالدوله وزیر تلگراف و رفتار وی - گزارش دیگر سر جورج بارکلی به لندن مورخ ۸ ژوئیه راجع به وصول تلگرام سپهدار بسفارتخانه‌های خارجی در پاسخ تذکارهای این‌دو سفارتخانه و اظهاراینکه « اگر دربار خواستهای مردم را برای استقرار دولت مشروطه بپذیرد و اقدامات لازم بمنظور عملی ساختن آنها بعمل آوردهوادارانش نسبت بشاه وفادارخواهند ماند» -گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ همانروز راجع بوصول گزارش سرکنسول دولت انگلستان در بوشهر حاکی از اینکه انجمن محلی بوشهر تلگرامی برای مخابره به‌کابینه بعنوان علمای تهران تسلیم داشته است بدین‌مضمون که چنانچه سپاهیان روسی بیدرنگ خاك ایران را ترك نکنند ساکنین بنادرایران درخلیج فارس ازدولت مرکزی درتهران تبعیت نکرده و خود را بعنوان یك ملت مستقل شناخته و کنترول دوایر دولتی را در ناحیه خلیج در دست خواهندگرفت - گزارش تلگرافی دیگر سر جورج بارکلی بلندن راجع بحرکت دسته سربازان روسی از رشت - گزارش تلگرافی دیگرسرجورج‌بارکلی مورخ ۱۰ژوئیه راجع بتلگرامهای سرداراسعد وسپهدار به‌سعدالدوله وزیر امورخارجه و پاسخ سعدالدوله بآنها که « آماده است با نمایندگان رهبران نامبرده ملاقات نموده و راجع بپیشنهادات قانونی آنها که ممکن است رفع غائله را بنماید باآنها مذاکره نماید -گزارش تلگرافی دیگرسرجورج‌بارکلی بلندن مورخ۱۲ژوئیه مشعر بروصول تلگرام‌کنسول انگلستان در کرمان مبنی براینکه برطبق گزارش واصله از کدخداکمال‌خان ناروئی «بلوچها تدارك می‌بینندکه بکرمان و بم حمله‌کنند وازطرف‌کنسول روس درسیستان نامه‌ای برای سران بلوچ فرستاده شده و وعده داده شده است که اگر قراردادی با روسیه منعقد نمایند پولهائی بآنها پرداخت میشود » - گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن بتاریخ همانروزحاکی ازاینکه دراثر دعوت دولت ایران ازنمایندگان سران ملیون‌بمنظور انجام مذاکرات وی و همقطار روسی اوسعی دارند ازنفوذ خویش‌برای رفع اختلاف بین متخاصمین استفاده نمایند و اینکه «شاه بطورمحرمانه بما وعده داده‌است‌که اگر نیروهای ملیون تعهد کنندکه بخصومت خود پایان داده و متفرق شوند او هم اشخاصی را که مورد

اعتراض آنها هستند از دربار اخراج خواهد کرد . » وتقاضای شاه از نمایندگان این دو کشور که دراین موردکاملا محرمانه اقدام نمایند زیرا اعلیحضرت بیم‌آن داردکه هرگاه این قول وقرار برملا شود پیروان امیربهادرجنگ اورا تنها خواهند گذارد - تلگرافی دیگر از سرجورج بارکلی بلندن مورخ همانروز راجع بشروع زد و خورد بین قوای طرفین در ۱۴ میلی شهر و اینکه قوای سپهدار وسردار اسعد درطرف مشروطه‌خواهان مشغول جنگ بوده ودر سمت سلطنت‌طلبان بختیارخان امیرمفخم با نفرات معدودی مشغول پیکارمیباشند - گزارش تلگرافی دیگر سرجورج بارکلی بلندن مورخ۱۳ژوئیه مشعر براینکه بموجب‌گزارش تلفونی بامداد امروز فدائیان وارد تهران شده وشهررا اشغال نموده‌اند -گزارش تلگرافی دیگر مورخ ۱۳ژوئیه حاکی از اینکه بهارستان ومحلات شمالی تهران اینك دردست ملیون است و نیروهای سلطنتی هنوز سربازخانه‌های قزاق و میدان توپخانه را در دست دارند و تیراندازی بشدت هرچه تمامترادامه دارد -گزارش تلگرافی مورخ همانروزمشعر بر اینکه کلنل لیاخف مرتبا به کاردار سفارت روس توصیه میکند تا دستور دهد سپاهیان روسی که درقزوین متمرکزند بتهران حرکت‌کنند ولی (کاملا سری‌است) بمن اطمینان میدهدکه مصمم است چنین اقدامی بعمل نیاورد مگر اینکه ضرورت چنین کاری را ایجاب نماید - تلگراف دیگرسرجورج بارکلی مورخ همانروز حاکی ازاینکه زد وخوردهای پراکنده‌ای درنواحی اطراف میدان توپخانه ادامه دارد و سایر نواحی شهر آرام است و هر دوطرف بطور کلی وضع دفاعی بخود گرفته‌اند و چرچیل میگوید « سردار اسعد امیدوار است شاه بزودی پناهنده شود وبدین صورت اوضاع به‌آرامش‌گراید » -- گزارش‌کنسول انگلیس درباتوم (روسیه) بلندن مورخ ۶ ژوئیه مشعر براینکه یك هنگ قزاق و توپخانه‌ای با شش توپ صحرائی و دو گروهان مهندسی با سه کشتی بطرف انزلی (بندر پهلوی فعلی) در حرکت میباشد .

(تماما درماه ژوئیه۱۹۰۹مطابق جمادی‌الثانی۱۳۲۷قمری وتیرماه (سرطان)۱۲۸۸شمسی)

مستخرجه ازپرونده مجلد شماره F.O.416/41

☆☆☆

شماره ۸۷ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۵۶۷۷)

شماره ۵۴۳ تلگرافی قلهك ۷ ژوئیه ۱۹۰۹

دونفر رؤساء ملیون جواب متحدالمضمونی برای همقطار روسی وخود این‌جانب فرستاده‌اند . ازاین پاسخها با درنظرگرفتن تفاوت و فاصله‌ای که بین حرف و عمل در ایران وجود دارد تقریباً واضح میشودکه مساعی دوسفارتخانه نمیتواند دونیروئی راکه بسمت تهران پیشروی میکنند از ادامه عمل خود منصرف گرداند . آنها در پاسخهای خودپیشنهادها را مبنی برحمایت ازخواست آنها درمورد وزیرتلگراف و«خیانتکاران» دربار نادیده‌گرفته‌اند . آنها اعلام داشته‌اند که مشروطه بشکل فعلی بی‌فایده است ،

خیانتکاران ومرتجعین دررأس کارها قراردارند، درانتشار قانون انتخابات تعلل بیموردی نشان داده میشود و اقداماتی مخالف با قانون اساسی و منشور حقوق ملت ایران بعمل آمده‌است . «ازاینرومشروطه‌خواهان لازم میدانندکه بنا بمقتضیات زمان بمنظور درهم کوبیدن قدرت خائنان اقدام‌کنندوملت ایران با اعتمادبه‌دو دولتی‌که باهم عهدبسته‌اند، خود را آزاد میداندکه حقوق ملی خویش را خواسته و بدست‌آورد .» با وجود ماهیت یأس‌آمیز این اظهارات یقین دارم دولت روسیه را میتوان وادارکرد دست‌کم چندروزی اعزام نیرو را بغیرازنگهبانان برای سفارت بتعویق اندازند تا معلوم شودکه اعلامی‌که همقطارروسی‌ام بدولت ایران نموده و درتلگرام شماره ۵۴۰ مورخ ششم ژوئیه‌گزارش دادم چه اثری خواهد داشت . نتیجه این اعلام ممکن است موجب شودکه ملیون تهران نیروهای مهاجم را وادارنمایندکه پیشروی خود را متوقف سازند . ازسوی دیگر اگر اعلام مزبور سبب تسریع امر گردد نیروهای روسی نخواهند توانست برای حفظ جان خارجیها بموقع خودرا برسانند - یعنی بلافاصله بعداز ورودفدائیان پس‌از زدوخورد.

از موقع دریافت پاسخها ، با همقطار روسی خود ملاقات نکرده‌ام ولی او دیروز بمن‌گفت بموجب اطلاعی‌که ازیك منبع خصوصی‌کسب کرده شکست روز یکشنبه اثر بسیار یأس‌آمیزی نسبت به‌سپهدار داشته است .

قانون انتخابات‌دیروزمنتشرشدومن اینك‌ازسعدالدوله تقاضا میکنم‌که‌نسخه‌هائی ازآن را فوراً برای سپهدار و سردار اسعد ارسال دارد .

☆☆☆

شماره ۸۸ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سرادواردگری (۲۵۶۹۱)

شماره ۵۴۴ تلگرافی قلهك ۷ ژوئیه ۱۹۰۹

همقطار روسی‌ام بمن اطلاع میدهدکه بدولت متبوعه خود تلگراف خواهدکرد که با اینکه قانون انتخابات اینك منتشر شده‌وی بیم آنرا دارد که با در نظر گرفتن اوضاع موجود دادن وام بشاه توسط دولت روسیه ممکن است مورد سوء تعبیری واقع

گردد ، بعلاوه مشکل است اطمینان حاصل نمود که از وام مزبور در اینموقع برای هدفهای اصلی بویژه پرداخت حقوق سربازان شاه استفاده خواهد شد .

✡✡✡

شماره ۸۹ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

ازسر بارکلی به سر ادواردگری (۲۵۶۹۲)

شماره ۵۴۵ تلگرافی قلهك ۷ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع اوضاع شیرازکه طی تلگرامهای شماره ۵۲۰ و ۵۴۱ مورخ اول و ششم ماه جاری گزارش گردید قوام‌الملك برادر بزرگتر نصرالدوله به کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی مراجعه و خواسته است که املاکش تحت حفاظت دولت انگلستان قرار داده شود من به مستر بیل تلگراف کرده دستور داده‌ام ازقبول این درخواست امتناع نماید ونیز بامسیو سابلین اینطور ترتیب داده‌ام که موقعیکه یك دولتی مؤثرتر از دولت ناتوان کنونی در تهران روی کار آید هر دوی ما بآن توصیه نمائیم‌که شیراز از وجود هر دو برادران قوام آزاد و راحت بشود .

قوام‌الملك شیرازی ش ۳۳

✡✡✡

شماره ۹۰ (تاریخ وصول ۷ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۵۶۱۵)

شماره ۳۴۶ تلگرافی سن پترسبورگ ۷ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : اعزام سپاهیان روسی بایران . لطفاً بتلگرام شماره ۳۴۵ مورخ دیروز اینجانب رجوع فرمائید .

من از دادن پیشنهاد دیگری به مسیو ایزولسکی راجع بتأخیر در حرکت نیرو

خودداری کرده‌ام چه احساس کردم چنین اقدامی با در نظر گرفتن گزارشهائی که تاکنون باینجا رسیده بی‌فایده است زیرا این گزارشها حاکی است که رویه سرسخت و آشتی - ناپذیری از طرف رهبران دو نیروی مهاجم بتهران نشان داده شده‌است .

✡✡✡

شماره ۹۷ (تاریخ وصول ۸ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادوارد گری (۲۵۷۹۰)

شماره ۵۴۷ تلگرافی قلهك ۸ ژوئیه ۱۹۰۹

درپاسخ تلگرام شماره ۳۴۳ مورخ ششم ژوئیه باستحضار میرساند مخبرالدوله همیشه ثابت کرده است که نسبت بدولت اعلیحضرت پادشاه انگلستان احساسات دوستانه دارد لیکن رفتارش بنحو چشمگیری ارتجاعی است . موقعیکه همقطار روسی‌ام و اینجانب بطور خصوصی باعلیحضرت پیشنهاد کردیم که چه اشخاصی برای شرکت در کابینه بعقیده ما مناسب میباشند تغییری در اداره تلگراف پیشنهاد ننمودیم زیرا این مقام عملا درهیئت دولت محلی ندارد وانگهی وزیرفعلی درکار خود در اداره نمودن این وزارت‌خانه مجرب میباشد . بعلاوه مفید بودن او در مذاکرات مربوط به خطوط تلگرافی خوزستان مرا برآن داشت تا اورا دراین سمت حفظ کنم . ولی او اینك بعلت دخالتش درامور تلگرافی بین مراکز ملیون مورد بغض شدید مردم واقع شده است . درصورتیکه نیروهای ملیون موفق شوند وارد تهران بشوند و او برسرکار باشد بعقیده اینجانب شانس او برای سالم در رفتن کم است بعلاوه دلایلی وجود دارد که او حاضر است از مقام خود کناره‌جوئی کند و نیز میداند که درهر موقعی که بخواهد این سفارتخانه اورا خواهد پذیرفت.

خواستهای شماره ۴ و ۷ مندرج در تلگرام شماره ۵۳۸ اینجانب معتقدم باهدفهای اصلاحی ما سازگار است. تنها این دو تقاضا هردو معقول بوده وقابل اجراء بنظر میرسد .

منظور از خیانتکارانی که بآنها اشاره شده امیربهادر جنگ و سایر اطرافیان شاه‌است.

✡✡✡

شماره ۹۹ (تاریخ وصول ۸ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادوارد گری (۲۵۷۹۳)

شماره ۵۵۰ تلگرافی قلهك ۸ ژوئیه ۱۹۰۹

سفارتخانه‌های خارجی در اینجا تلگرامی از سپهدار دریافت کرده‌اند که ضمن

آن تذکارات ما باو خواستهای او از شاه و پاسخ ما باین خواستها درتلگرام مزبور قید گردیده‌است . وی اظهارمیدارد «اگر دربار براثر اندرز نمایندگان خارجی خواستهای مردم را برای استقراردولت مشروطه بپذیرد و اقدامات لازم بمنظورعملی ساختن آنها بعمل‌آورد هوادارانش نسبت بشاه وفادارخواهند ماند . لیکن اگر بعلت تأخیر درانجام اقدامات مزبور ملت مجبور شودکه دست باقدام شدیدی بزند ، این اقدام ملت در نظر جهانیان موجه خواهد بود» .

☆☆☆

شماره ۱۰۰ (تاریخ وصول ۸ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۵۷۹۴)

شماره ۵۵۱ تلگرافی قلهك ۸ ژوئیه ۱۹۰۹

بااشاره بتلگرام اسبق اینجانب ـ گزارشی ازسرکنسول دولت پادشاهی دربوشهر دریافت داشته‌ام حاکی ازاینکه انجمن محلی تلگرامی برای مخابره به کابینه بعنوان علمای تهران تسلیم‌کرده است‌گفته میشود مضمون تلگرام مزبور باین شرح است :

«چنانچه سپاهیان روسی بیدرنگ خاك ایران را ترك‌نکنندساکنان بنادرایران درخلیج فارس از دولت مرکزی درتهران تبعیت نخواهندکرد وخودرا بعنوان یك ملت مستقل شناخته وکنترل دوایر دولتی را درناحیه خلیج دردست خواهند گرفت» .

درنامه دیگری که به سرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی فرستاده شده جنبه جدی‌تری باین‌موضوع داده‌شده‌است . ازاین‌رو باو دستور داده‌ام پاسخ رسمی به‌انجمن بفرستد . مضمون دستوری‌که دادم باین شرح است :

اکنون‌که شاه رژیم مشروطه را ازنو برقرارنموده وکارهای مقدماتی برای انعقاد پارلمان دردست عمل قرارگرفته است عمل انجمن درغصب نمودن وظایف دولت مسلماً غیرقابل عفو واغماض خواهدبود. وانگهی صلاح ومصلحت تمامیت ارضی ایران دراین است‌که مردم بوشهرازتجزیه مجددخودامتناع‌نموده وصمیمانه ازدولت مرکزی‌پشتیبانی نمایند و باین‌ترتیب فرصت نیکوئی برای آزمایش مشروطهٔ اعاده شده فراهم‌گردانند.

شماره۱۱۶ (۲۵۷۹۴)

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۳۵۹ تلگرافی وزارت خارجه ۹ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع بوشهر - با اشاره بعمل انجمن محلی بوشهر همانطوریکه در تلگرام شماره ۵۵۱ مورخ ۸ ژوئیه گزارش داده‌اید ممکنست نافع باشد که در فرصت مناسبی خاطرنشان نمائیدکه بحران‌کنونی براثراعمال انقلابیون قزوین و بختیاریهاست که دراین موقع‌که مشروطیت ازنو برقرار شده و خروج سپاهیان روسی از تبریز آغاز گردیده است پایتخت را مورد تهدید قرار داده‌اند .

☆☆☆

شماره ۱۱۸ (تاریخ وصول ۱۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۰۱۳)

شماره ۵۵۵ تلگرافی تهران ۱۰ ژوئیه ۱۹۰۹

کاردار سفارت روسیه باینجانب اطلاع میدهد دسته سربازان روسی پیش ازظهر امروز رشت را ترك‌کرده‌اند .

شماره ۱۱۹ (تاریخ وصول ۱۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۵۶ تلگرافی قلهك ۱۰ ژوئیه ۱۹۰۹

سرداراسعد وسپهدار تلگرامهائی بعنوان وزیرخارجه فرستاده‌اند. وزیرخارجه علیرغم توصیه پزشکان برای استراحت برای انجام کارهای فوری در دفتر کارش حضور می‌یابد. ازاین دوتلگرام‌لحن تلگرام سرداراسعدکمترازدیگری ستیزه جویانه میباشد.

سعدالدوله پاسخ داده و اظهار داشته آماده است با نمایندگان رهبران مزبور ملاقات‌کند و راجع به پیشنهادات قانونی آنها که ممکن است رفع غائله را بنماید با آنها مذاکره نماید او در عین حال توضیح داده است آن قسمت از خواستهای آنها که صریحاً مغایر با قانون اساسی است قابل قبول دولت اعلیحضرت شاهنشاه نمیباشد .

شماره ۱۲۰ (تاریخ وصول ۱۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۰۲۴)

شماره ۵۵۷ تلگرافی قلهك ۱۰ ژوئیه ۱۹۰۹

اشخاصی از اهالی شیراز تلگرامی ازقسطنطنیه دریافت داشته‌اند مبنی براینکه علمای نجف قصد دارند برای مقاومت با سپاهیان روس درایران باینکشورسفر کنند.

صمصام در اصفهان تلگرام دیگری ازهمین منبع دریافت داشته است مشعر بر اینکه استقلال ایران نخستین هدف مشروطیت میباشد . در تلگرام مزبور از دخالت بیگانگان شکایت شده وتوصیه شده‌است‌که اوضاع بایستی درتهران‌بسرعت خاتمه پیدا کند همچنین به‌صمصام تأکید نموده‌اندکه به «عشایراخطار نمایدکه خطری جدی اسلام وایران را مورد تهدید قرار داده‌است» .

☆☆☆

شماره ۱۲۹ (تلریخ وصول ۱۲ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۳۴۳)

شماره ۵۶۱ تلگرافی قلهك ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹

تلگرام شماره ۲۶ مورخ امروزکه در زیرآمده‌است ازکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی درکرمان دریافت شده‌است :

«گزارشی از «داهانی» از طرف‌کدخداکمال خان ناروئی که بتازگی بانجآ وارد شده باین‌جانب رسیده‌است مشعر براینکه بلوچها تدارك می‌بینند تا درپایان ماه فعلی اسلامی به‌کرمان وبم حمله‌کنند . او از نامه‌ای صحبت میکند که قول داده است اصل آنرا ارائه دهد دراین نامه‌که میگوید بتازگی از طرف کنسول روس در سیستان برای سران بلوچی فرستاده شده‌است طی آن وعده داده شده است‌که اگر قراردادی با روسیه منعقدکنند پولهائی بآنها پرداخت میشود . او معتقد است که این تحریکات علت اصلی آشفتگی فعلی در بلوچستان است . قطعی بنظر میرسد که اگر بلوچها به بم برسند افشاریها نیز از فرصت استفاده‌کرده بطرف‌کرمان حرکت وشهر را اشغال خواهندکرد . عشایر بکلی ازکنترل بدرخواهند رفت وهمه‌را بخطر خواهند انداخت ».

امیر مفخم بختیاری ش ۷۹

شماره ۱۳۰ (تاریخ وصول ۱۲ ژوئیه)

از سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۶۲ تلگرافی قلهك ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹

دعوتیکه دولت ایران از نمایندگان سران ملیون بمنظور انجام مذاکرات بعمل آمده (لطفاً بتلگرام شماره ۵۵۶ مورخ ۱۰ ژوئیه اینجانب رجوع شود) به همقطار روسی‌ام واینجانب فرصت بیشتر داده است که از نفوذ خویش برای رفع اختلاف بین دستجات رقیب و مخالف استفاده کنیم . شاه بطور محرمانه بما وعده داده است که اگر نیروهای ملیون تعهدکنندکه بخصومت خود پایان داده ومتفرق شوند او هم اشخاصی را که مورد اعتراض آنها هستند از دربار اخراج خواهد کرد . اعلیحضرت چون بیم آن دارد که هرگاه این قول و قرار برملا شود پیروان امیربهادر جنگ او را تنها خواهند گذارد ازماخواسته است‌که دراین‌موردکاملامحرمانه رفتارکنیم . ازاینروما هم موضوع را برهبران مردم بازگو نکرده‌ایم . مع‌الوصف بآنها اطمینان داده‌ایم‌که اعتقادثابت ما این‌است‌که‌شاه خواستهای آنهاراکه مطابق قانون اساسی باشدموردبررسی قرارخواهند داد بشرط اینکه آنها هم بنوبت خود نمایندگانشان را اعزام داشته وتعهدات لازم را هم بسپارند .

✡✡✡

شماره ۱۳۱ (تاریخ وصول ۱۲ ژوئیه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۳۳۶)

شماره ۵۶۳ تلگرافی تهران ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : بحران درتهران

از دهم ژوئیه زد و خوردی در ۱۴ میلی شهر درگیرشده است. دراین زد وخورد قوای سپهدار و سردار اسعد درطرف مشروطه‌خواهان مشغول جنگ هستند در حالیکه درسمت سلطنت طلبان بختیارخان امیر مفخم با نفرات معدودی به پیکار پرداخته است بطوریکه میشنوم نبرد بطول خواهد انجامید و در حال حاضر وضع نامعلوم است و اطلاعات دقیقی دراختیار اینجانب نیست .

شماره ۱۳۵ (تاریخ وصول ۱۳ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۴۱۶)

شماره ۵۶۶ تلگرافی قلهك ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۹

بموجب گزارش تلفنی که بمن داده شده است فدائیان بامداد امروز وارد تهران شده وشهر را اشغال کرده‌اند پس از این مذاکره ارتباط تلفنی با شهر قطع شده است. تاآنجائیکه توانسته‌ام اطلاع حاصل نمایم اوضاع شهرقرین انتظام میباشدولی اینجانب بهماژور استوکس ومستر چرچیل دستور دادم بداخل شهر رفته و اوضاع را از نزدیك تحقیق نمایند.

همقطار روسی‌ام قبلا ابراز تمایل کرده‌است‌که نفرات سواری را که فعلادرحوالی قزوین متمرکزند بتهران بیاورد.

☆ ☆ ☆

شماره ۱۳۷ (تاریخ وصول ۱۳ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۴۹۳)

شماره ۵۶۸ تلگرافی قلهك ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۹

بهارستان ومحلات شمالی تهران اینك در دست ملیون است. نیروهای سلطنتی هنوزسر بازخانه‌های قزاق ومیدان توپخانه را بدست دارند وتیراندازی با شدت هرچه تمامتر ادامه دارد. هیچ حادثه چپاولی روی نداده وسوای شلیك‌گلوله‌های اشتباهی‌که ممکن است واقع شود نسبت به امنیت اتباع اروپائی نگرانی وجودندارد.

بطوریکه‌کسب اطلاع نموده‌ام نیروهای ملیون محل استقرار سپاهیان دولتی را دور زده وبدون روبروشدن با مقاومتی وارد شهرشده‌اند. مسیوسابلین پیش ازظهرامروز گزارشهای خیلی وحشت‌آوری از شهر دریافت کرده بود. ولی فعلا او اطمینان یافته است. از طرف رهبران ملیون اطمینانهای بسیار قانع کننده‌ای نسبت بتأمین منافع خارجیها بما داده شده است.

☆☆☆

شماره ۱۳۸ (تاریخ وصول ۱۳ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۴۹۴)

شماره ۵۶۹ تلگرافی قلهك ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۹

بطوریکه مطلع شده‌ام کلنل لیاخف به‌کاردارسفارت روس مرتباً توصیه میکند تا

کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق ش ۵۰

دستور دهد سپاهیان روسی که در قزوین متمرکزند بتهران حرکت کنند . این موضوع کامل سرّی است . مسیوسابلین بمن اطمینان میدهد که مصمم است چنین اقدامی بعمل نیاورد مگر اینکه ضرورت چنین کاری را ایجاب کند .

شماره ۱۳۱ (تاریخ وصول ۱۳ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۴۹۵)

شماره ۵۷۰ تلگرافی قلهك ۱۳ ژوئیه ۱۹۰۹

چرچیل‌که هم اکنون ازگردش در داخل شهر بازگشته می‌گوید زد وخوردهای پراکنده‌ای‌درنواحی اطراف میدان توپخانه همچنان ادامه دارد. سایر نواحی شهرآرام است وهردو طرف بطورکلی وضع دفاعی بخودگرفته‌اند. مجاهدان محله‌های اروپائی‌نشین واطراف مجلس را اشغال‌کرده و دولتیان سربازخانه‌های قزاق را در دست دارند وآنرا بصورت موضع اصلی‌خود درآورده‌اند. نیروی‌کوچکی هم از دولتیان درتوپخانه متمرکز است. چرچیل می‌گوید سردار اسعد امیدوار است شاه بزودی پناهنده شود و بدینصورت اوضاع بآرامش گراید. ولی مسیو سابلین می‌گوید بطوریکه شنیده است اعلیحضرت سه‌هزار سرباز وشانزده توپ درسلطنت‌آباد متمرکز دارد و قصدشان اینست که درآنجا پایداری کند.

شماره ۱۶۵ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

ازکنسول استیونس به سر ادواردگری (۲۶۶۴۴)

شماره ۱۰ باتوم ۶ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخاردارم باستحضار برسانم مطابق‌گزارش رسیده یك هنگ قزاق وتوپخانه‌ای با شش توپ صحرائی و دوگروهان مهندسی با سه‌کشتی متعلق بشرکت کشتی‌رانی قفقاز وسرکیوری بسوی انزلی درحرکت میباشند.

با تقدیم احترامات - امضاء - پی. استیونس

شماره ۱۶۶ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از کنسول استیونس به سر ادواردگری (۲۶۶۴۴)

شماره ۱۱ باتوم ۶ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخار دارم باستحضار برسانم‌که دوگروهان تیپ تفنگدار از نیروهای اعزامی به‌تبریز زیرفرمان ژنرال اسنارسکی هفته پیش به‌قفقاز بازگشته است.

با تقدیم احترامات - امضاء - پی - استیونس

فصل سی وچهارم

گزارش مفصل (مورخ ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹) سر افکارترایت سفیرانگلستان دراطریش راجع بملاقات ظل‌السلطان (با حضور سفیر روسیه در اطریش)که وارد وین شده و قصد داشته است بسفر خود بصوب ایران ادامه دهد و مذاکراتیکه با وی نموده و او را اندرز داده است‌که مراجعت وی بایران درچنین موقعی بحرانی صلاح نیست وجوابهائیکه ظل ـ السلطان دراین باب بوی داده است ـ گزارش محرمانه دیگر سرافکارترایت از وین بلندن راجع بمذاکرات خصوصی که وسیله مترجم با ظل‌السلطان نموده و نظریات وی را راجع به اوضاع ایران کسب نموده است‌ـگزارش تلگرافی سربارکلی بلندن مورخ ۱۵ژوئیه مشعر براینکه مقاومت سلطنت طلبان تاشب قبل عملاپایان یافت ومذاکرات در زمینه تسلیم قزاقها بین کلنل لیاخف و رهبران ملیون ادامه دارد ـ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن مورخ همانروز راجع باظهار بسیار محرمانه مسیوسابلین بوی‌که مدیربانك روس تلگرافی به‌وزیردارائی روسیه مخابره وتقاضای اعزام نیروهای روسی را به‌تهران نموده و مخالف بودن خود سابلین با این اقدام که « احساسات ضد روسی بسیار شدیدی راکه اینك وجود دارد زیادتر خواهد نمود » ـ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن مورخ همانروز حاکی ازاینکه « قزاقهای ایرانی اینك از کلنل لیاخف دستور گرفته‌اند که از تیراندازی خودداری‌کنندو درحوالی سفارت انگلیس بختیاریهای طرفدارشاه (دسته امیرمفخم) هنوز با فدائیان سرگرم پیکارند» ـ گزارش تلگرافی‌کنسول انگلیس در باکو به‌لندن مورخ ۱۵ ژوئیه مشعر براینکه‌کلیه ناوگان جنگی موجود در دریای خزر رهسپارآبهای ایران شدند ـ گزارش تلگرافی کاردار سفارت انگلستان در روسیه بلندن راجع بموافقت دولت روسیه نسبت به بازگشت ظل‌السلطان به‌شیراز از راه بوشهرکه برای آرامش فارس مفید میباشد ـ گزارش تلگرافی سفیر انگلستان دراطریش بلندن مشعر بر وصول دستور بسفیر روسیه که باتفاق سفیر انگلستان به‌ظل‌السلطان اطلاع دهندکه بعنوان والی فارس منصوب شده و ازاو دعوت کنند که از راه بوشهر بآن ایالت رهسپار گردد ـ نامه محرمانه وزارت دریاداری بوزارت امور خارجه انگلستان مشعر براینکه بوسیله فرماندهی کل هند شرقی به نیروی دریائی خلیج فارس اجازه داده شده است که چنانچه سرکنسول بریطانیا در بوشهر پس از کسب موافقت وزیرمختار درتهران درخواست‌کمکی مرکب ازیك واحدتفنگداردریائی مجهز با توپ ماگزیم بنماید با انجام این درخواست موافقت نماید ـ گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹ حاکی از اینکه ملکه ایران اینك در سفارت روسیه پناهنده شد و هرآن انتظار میرود که شاه هم به همسرش تأسی نماید ـ گزارش تلگرافی دیگر بهمان‌تاریخ‌بشماره ۵۸۴ مشعر براینکه «اینك اعلیحضرت بسفارت روسیه وارد ودرآنجا پناهنده شده‌است» ـ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن بهمان تاریخ راجع باظهار مسیوسابلین درباره تلگرافی که شاه بعنوان تزار امپراتور روسیه مخابره نموده و مضمون

آن تلگراف - گزارش تلگرافی دیگر بهمان تاریخ راجع بمذاکرات مربوط بتسلیم بریگاد قزاق وشرایطی که سرداران ملیون برای تسلیم آنان قائل شده و سندی را که در این باره بعنوان «رؤساء موقت دولت وملت» امضاء نموده و بنمایندگان دو سفارتخانه داده‌اند که مضمون آنرا به‌کلنل لیاخف فرمانده بریگاد قزاق اطلاع بدهند و خواستار شدن از کلنل لیاخف که به قرارگاه آنها در بهارستان برود ــ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بهمان تاریخ مشعر براینکه علاوهٔ بر محمد علی شاه و همسرش ، نایب‌السلطنه و امیر بهادر جنگ و چندتن دیگر ازمقربان مخصوص دربارهم درسفارت روس پناهنده هستند و سعدالدوله ومختارالدوله هم فعلا درسفارت انگلیس میباشند .

(تماماً درماه ژوئیه ۱۹۰۹ مطابق جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ قمری وتیرماه (سرطان) ۱۲۸۸ شمسی)

(مستخرجه از پرونده مجلد شماره F.O. ۴۱۶/۴۱)

شماره ۱۶۷ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر اف‌کارترایت به سر ادواردگری (۲۶۶۳۶)

شماره ۱۲۰ وین ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

شاهزاده ظل‌السلطان همراه فرزند ونوه خودغروب دهم ماه جاری وارد وین‌شد. اینجانب فوراً باو پیغام فرستادم‌که میل دارم صبح روزبعد از او دیدن‌کنم . زیرا مطلع شده بودم‌که بعدازظهر همانروز قصد دارد بسفر خود ادامه دهد - در پیغام خود افزودم که پرنس اوروسف سفیر روسیه همراه اینجانب خواهد بود . پیش از ظهر دیروز سفیر روس مرا با اتومبیلش بدهتل امپریال برد ومدت یکساعت و نیم دریك اطاق دربسته با ظل‌السلطان وسفیرایران ویك مقام ایرانی دیگرکه بمن‌گفته شد وزیرسابق عدلیه است و ظاهراً مورد اعتماد شاهزاده بود و سخنان ما را ترجمه میکرد مذاکره کردیم ما از شاهزاده قصد از مسافرتش را استفسار کردیم و هدفش را از بازگشت بایران پرسیدیم ظل‌السلطان پاسخ داد ذراجرای اوامر شاه است که مسافرت میکند چه شاه باوتلگراف کرده‌است‌که بایران‌بازگردد ودررفع وخامت اوضاع باوی‌کمك‌کند وشایدبتواندودمان قاجاریه را نجات دهد . وی احساس میکندکه باید ازفرمان مزبوراطاعت‌کند . ایران لحظات خطرناکی را طی میکندوممکن است تمامیت‌آن بخطر بیفتدوشاید برای نجات

استقلال کشورش کاری از دست او بر آید . وی افزود او شخصی انقلابی نیست و قصد ندارد به عاملین هرج و مرج ملحق گردد و صرفاً قصد او حفظ حاکمیت دولت مرکزی است زیرا درغیراینصورت ایران قطعه قطعه خواهدشد و اگر دراین موقع آشفته شخص توانائی برای هدایت آن نباشد ازبین خواهد رفت، او بما یادآورشد در دوره فرمانروائی پدرش همیشه وفادار بوده وبا اینکه در وضعی بودکه میتوانست حاکمیت شاه را تهدید کند و اشخاص بسیاری باو پیشنهادکرده بودندکه تاج وتخت را قبضه نمایدمع‌الوصف دست به‌چنین اقدامی نزد. اوگذاشت تابرادرکوچکش (مظفرالدین‌شاه) برتخت‌سلطنت بنشیندوهیچ اشکالی بوجود نیاورد و بعدهم تاآنجائیکه درقدرت داشته به‌برادرزاده‌اش که شاه فعلی است‌کمك‌کرده و خواهدکرد . اگرهدف سفرش ایجاد شرارت بودهیچگاه مسیر سفرش را از طریق وین و روسیه انتخاب نمیکرد بلکه بطور محرمانه از راه قسطنطنیه وبغداد سفرمیکرد و خودرا بجنوب ایران که طرفداران بیشماری دارد و از او خواسته‌اند تا رهبری آنها را بپذیرد ، میرسانید .

جنوب ایران تا زمان جنبش اخیر بختیاریها بسمت شمال نسبتاً آرام بود لیکن انتظارحوادثی میرفت . موقع آن بزودی فرا خواهد رسید واگراوضاع درتهران‌اصلاح نشود وضع آنجانقش تعیین‌کننده‌ای درسرنوشت‌آینده ایران خواهدداشت. ظل‌السلطان با کمال روانی و وقار تمام صحبت میکرد و بشدت اصرار داشت اجازه داده شود بسفر خود ادامه دهد .

ما باوگفتیم دولتین انگلستان و روسیه هیچ خصومتی نسبت بشخص او ندارند ما هم باینجا نیامده‌ایم که او را تهدید نمائیم بلکه صرفاً میخواهیم باو توضیح دهیم که بخیروصلاح خود اومیباشدکه درموقعیت‌کنونی برای بازگشت بایران شتاب نکند. اگر او بدون موافقت انگلستان و روسیه بایران وارد شود خود را در وضعی ابهام‌آمیز و خطرناك قرار خواهد داد زیرا شخصیت او بالاتر از این است‌که در وضع فعلی وجودش در تهران پنهان بماند . ازاین رو بزودی ناگزیر خواهد شد که یکطرف را یا برله یا علیه شاه اختیار نماید و بعید نیست که انقلابیون او را برهبری خود برگزینند تا

اورا بر تخت سلطنت بنشانند درآنصورت او ممکنست خودرا دروضعی مخالف دودولت ما قرار دهد و از این روبنظرمیرسدکه اگر حمایت بریتانیای‌کبیر و روسیه را ازدست بدهد پشت پا به پیش‌آمدهائی‌که برای وی محفوظ میباشد خواهد زد.

بمراتب بصلاح او است‌که باحفظ‌آرامش ووقار خود دراروپا باقی‌بماند تااوضاع کشورش قدری روشن بشود، پرنس اوروسف شاهزاده را مطمئن‌ساخت‌که‌گمان نمیکند دولت‌روس خصومت خاصی نسبت باو داشته باشد. بیان این مطلب بظاهر موجب‌کمال خوشوقتی شاهزاده‌گردید. هردوی ما بەظل‌السلطان‌لزوم درك این‌مطلب راکه بریتانیای کبیر و روسیه مصممند همکاری نزدیك داشته باشند تأکیدکردیم و گفتیم هدف از این همکاری ممانعت‌ازتجزیه ایران است. همچنین‌گفتیم ازحمایت خود ازیکی ازدستجات طرفی نخواهد بست وبهترین راه خدمت بکشورش تشخیص این حقیقت است وبگذارد که همین فکر راهنمای اقدامات سیاسی او باشدکه درآینده ممکنست بعمل‌آورد.

پس‌از مذاکرات مفصل سرانجام شاهزاده موافقت‌کرد تا آخر هفته دروین بماند بدین ترتیب بما فرصت دهدکه آنچه راکه‌گفته است به دول متبوعه خودگزارش داده و کسب دستور نمائیم.

با تقدیم احترامات ــ امضاء ــ فیرفکس‌کارترایت

☆☆☆

شماره ۱۶۸ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر اف‌کارترایت به سر ادواردگری (۲۶۶۳۷)

شماره ۱۲۱ محرمانه وین ۱۲ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

با مراجعه به نامه شماره قبلی افتخار دارم باستحضار برسانم طی مذاکره مفصلی که دیروز باظل‌السلطان بعمل‌آوردم فرصتهائی دست‌دادتا بتوانم بتوسط مترجم مذاکرات خصوصی بعمل آورم زیرا سفیر روسیه با وزیر مختار ایران در اتریش‌که حضور داشت سرگرم حرف بود. بدین ترتیب وهمچنین از مذاکراتیکه با مشاور کل شاهزاده بعمل

آوردم توانستم اطلاعاتی درباره نظریات ظل‌السلطان درباره اوضاع ایران بدست‌آورم که اینك محض اطلاع شما عرض میشود . بطوریکه دریافته‌ام ظل‌السلطان از زندگی دراروپا ناراضی است ومشتاق روزی است‌که بتواندبکشورش بازگردد. او بغیر ازفارسی زبان دیگری نمیداند و خودرا درمیان اطرافیان اروپائی سر در گم می‌یابد ملاحظات دیگری نیز وجود دارد که اورا ببازگشت بایران تشویق میکند . این ملاحظات جنبه مالی دارد . زندگی در اروپا پرخرج است و از این رو خودرا درمضیقه مالی می‌بیند. ظاهراً اموالش درایران مورد تهدید قرارگرفته ومعتقد است حضورش درمحل میتواند املاکش را نجات بدهد . اوحدود سی تا چهل قریه دارد . همچنین «سدی»که بگمانم درحوالی همدان است باو متعلق است . دهاتیها علیه او قیام نکرده ولی بعلت‌آشفتگی اوضاع سیاسی درایران نمیتوان آنها را وادارکرد حق مالکانه را آنهم وقتی او دراین فاصله دور دراروپا باشدپرداخت‌کنند. حضور اوبرای جمع‌آوری بهره مالکانه ضروری است. شاهزاده بمن‌گفت دولت انگلستان وعده‌کرده است از املاك وبستگانش حمایت کند ولی این وعده بدرستی عمل نشده واملاکش واقعاً درمعرض خطرقرارگرفته است. درپاسخ سؤالم درموردنیروی انقلابی درایران شاهزاده اظهار داشت قدرت آن بدانحد که در اروپا تصور میشود نیست بی‌شك افراد بسیاری با انقلابیون که میخواهند «رژیم درباری» را سرکوب کنند احساس همدردی مینمایند وعدهٔ مدافعان این رژیم معدود است ولی توده مردم ایران‌آنطورکه خواستاراصلاحات اداری‌کشور هستند طالب چنین تغییرات ژرف سیاسی و دولتی نیستند . طی چندسال اخیر وضع‌کشور از بد بدتر شده است‌که ناشی از هرج ومرج دستگاه دولتی است بویژه دراین اواخر تحت فرمانروائی شاه فعلی جوانانیکه با عملیات خلاف اخلاق خود نفوذی بدست آورده‌اند لطف شاه را نسبت بخودجلب‌کرده ومقام والیگری ایالات‌یا سایرپستهای سودمندرا اشغال نموده‌اند تنها آرزوی آنها اندوختن مال و منال با سرعت هرچه تمامتر بوده و در نتیجه چپاول ویغماگری متداول و روزمره‌گشته است مردم دیگر تحمل آنرا ندارند و ازهرسوعلیه این سیستم دولتی عصیان کرده‌اند هرچند فکر مشخصی در مورد جایگزین کردن این

سیستم ندارند . مشاور شاهزاده بمن گفت ایران نیاز بفرمانروائی شخص لایقی دارد لیکن دشواری کار یافتن شخصی با این خصایل و ظرفیت است . ظاهراً نقص چشمگیر هردو طرف هم دولت وهم مشروطه‌خواهان که باحتمال قوی در کوبیدن دولت کنونی موفق خواهند شدهمین است ولی بعقیده او بعلت فقدان رهبرانی توانا نمیتوانند دولت بهتری را جایگزین آن‌گردانند . با وجود همه مساعیم برای درآوردن این مطلب از شاهزاده ومشاورش‌که بعقیده آنها درحال حاضر چه اقدامی درایران بهترین راه چاره است پاسخهای مبهم واشاراتی نا مفهوم دریافت داشتم ولی بنظر رسیدکه ظل‌السلطان و اطرافیانش این فکر را داشتندکه اگر قرار باشد صلحی درایران برقرارگردد تنها راه چاره قبضه زمام امور دولت بدست ظل‌السلطان و شاید بعنوان نایب‌السلطنه میباشد تا اینکه یکی از فرزندان شاه که فعلا صغیر هستند بسن کبر برسد . بطوریکه شنیده‌ام اشغال مقام نیابت‌سلطنت بوسیله نایب‌السلطنه‌که برادرکوچکترظل‌السلطان است اوضاع ایران را خرابتر از پیش خواهد ساخت . از اشاراتی که شد درك کردم که اطرافیان ظل‌السلطان معتقدندکه برقراری یك‌کنترل مالی موقتی اداری وشاید توسط انگلستان و روسیه در ولایات با نظرمخالف چندان تلقی نخواهد شد ولی بطورمحرمانه بمن‌گفته شد اگر نیروی‌نظامی‌روسیه مدت‌مدیدی درکشور باقی‌بمانند وبویژه اگر بدبختانه دردفاع از دربار منفورکنونی شرکت‌کنند چنان عصبانیتی درسراسرکشور تولید خواهد شدکه ممکنست موجب عصیان وقیام ملی وتعصبات مذهبی علیه خارجیها بگرددکه ممکنست ماهیتی دهشتزا و خطرناك داشته باشد. درصورت وقوع چنین حادثه‌ای انگلیس و روس ناگزیر خواهند بود با اعمال قدرت ولایات را یك بیك اشغال کنند تا بتوانند صلح را برقرار نمایند .

با تقدیم احترامات ـ امضاء ـ فیرفکس کارتزایت

شماره ۱۷۴ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۷۰۴)

شماره ۵۷۵ تلگرافی قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

سپاهیان شاه به‌بمباران شهر بطور متناوب ادامه دادند ولی بدون اینکه ویرانی

چندانی ببار بیاورد در داخل شهر مقاومت سلطنت طلبان تا دیشب عملا پایان یافت و مذاکرات در زمینه تسلیم قزاقها بین کلنل لیاخف و رهبران ملیون ادامه دارد .

تاآنجائیکه من اطلاع دارم بهجان ومال اتباع خارجی آسیبی وارد نشده وتنها عدهای اوباش خانه یك انگلیسی را تاراج کردند وشلیك توپخانه هم خسارات ناچیزی وارد نموده است .

☆ ☆ ☆

شماره ۱۷۵ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۷۰۵)

شماره ۵۷۶ تلگرافی قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

همقطار روسیام بطور بسیارمحرمانه بمن اظهارداشت که مدیر بانك روس تلگرامی بعنوان وزیر دارائی در پترسبورگ مخابره کرده و تقاضا نمودهاست که نیروهای روسی بتهران اعزام گردند . مسیو سابلین با من همعقیده است که درحال حاضر نیازی باعزام نیرونیست واگردرچنین موقعیتی سپاهیان روسی پیشروی کنند احساسات ضدروسی بسیار شدیدی که اینك وجود دارد بیشترخواهد شد .

☆☆☆

شماره ۱۷۷ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۷۷۳)

شماره ۵۷۸ تلگرافی قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

قزاقهای ایرانی اینك ازکلنل لیاخف دستورگرفتهاندکه ازتیراندازی خودداری کنند. ضمناً درحوالی نزدیك سفارت انگلیس بختیاریهای طرفدار شاه هنوز بافدائیان سرگرم پیکارند (مقصود دسته امیر مفخم میباشد ــ م) در حدود دویست نفر ارمنی در سفارت پناهنده شده وعدهای از زخمیهای نبرد درساختمان اصلی مداوا میشوند .

ظاهراً مجموع تلفات کشته و زخمی هر دو طرف تاکنون از شصت تا هفتاد تن تجاوز نمیکند .

شماره ۱۷۸ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۷۶۵)

شماره ۵۷۹ تلگرافی قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

پیش ازظهر امروزیکی ازغلامان سفارت موقعی که جلوی دراصلی سفارت ایستاده بود بسختی زخمی شد لیکن حالش خطرناك نیست .

☆☆☆

شماره ۱۸۱ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

ازکنسول استیونس به سر ادواردگری (۲۶۶۲۸)

تلگرافی باکو ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

دیشب کلیه ناوگان جنگی موجود در دریای خزر رهسپار آبهای ایران شدند .

☆☆☆

شماره ۱۸۲ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۶۷۶۲)

شماره ۳۵۹ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع: ظل السلطان- دولت روسیه باینجانب اطلاع داده است که نسبت به بازگشت ظل السلطان به شیرازکه برای آرامش فارس مفید میباشد با دولت اعلیحضرت پادشاهی همعقیده است و با بازگشت شاهزاده از راه بوشهر موافق میباشد .

بسفیر روسیه دروین دستور داده شده است که دراین مورد باتفاق سفیر دولت اعلیحضرت پادشاهی ابلاغیه مشترکی به ظل السلطان ارسال دارند (رونوشت بتهران فرستاده شد)

☆☆☆

شماره ۱۸۴ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از سر اف کارترایت به سر ادواردگری (۲۶۷۶۴)

شماره ۱۴۶ تلگرافی وین ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

عطفاً بتلگرام شماره ۲۶۵ دیروز شما درباره ظل السلطان .

به سفیر روس دستور رسیده است که باتفاق اینجانب به ظل‌السلطان اطلاع دهد که بسمت والی فارس منصوب شده است و از او دعوت کندکه از راه بوشهر بآن ایالت رهسپار گردد .

عالیجناب در این قسمت اقدامی نخواهد نمود تا اینکه باینجانب دستور لازم برای شرکت نمودن با ایشان واصل گردد . پسر ظل‌السلطان دیشب رهسپار ایران شد زیرا سفیر روس پروانه عبور باو داده‌بود. خبرنگار یکی ازجراید فرانسوی بنام مسیو آنت باتفاق او حرکت‌کرد .

شماره ۱۸۵ (۲۶۶۲۱)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۹۰۹ تلگرافی وزارت خارجه ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : همکاری انگلیس و روس درایران (بتلگرام شماره ۵۷۶ امروزتهران وتلگرام ۳۵۷ دیروز خودتان مراجعه شود) .

دولت اعلیحضرت پادشاهی از رفتار مدارا و بردباری و متانتی که دولت روسیه بخرج داده‌کاملاآگاه میباشند ، و دشواریهائی را که آن دولت در زمینه اوضاع ایران با آن روبرو بوده‌اند کاملا درك میکنند اگر نمایندگان این دو دولت در کار دو دسته رقیب ومخالف درتهران دخالتی نکرده وبگذارندکه خودمستقلا بمنازعه خویش پایان دهند بهترین احساسات ممکنه را دراینکشور بوجود خواهد آورد رویه روسیدکار را برای همکاری بی‌ریا وصمیمانه ما بس‌آسانترمینماید وشما میتوانید به‌مسیو ایزولسکی اطمینان بدهیدکه رفتار ایشان علاقه ما را بهمکاری با وی تقویت وتحکیم مینماید .

☆☆☆

شماره ۱۸۶ (۲۵۶۱۱)

از سر ادواردگری به سر لوتر

شماره ۴۰۴ تلگرافی وزارت خارجه ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : سپاهیان روس در ایران . عطف بتلگرام شماره ۲۳۸ شما مورخ ۱۴

ژوئیه - شما میتوانید به‌کنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی در بغداد دستور دهید که هدف اصلی اعزام سپاهیان روس را برای علماء توضیح داده و بگوید که دولت روسیه چه محدودیتهائی برای آنها قائل شده است . درموقع دادن این توضیحات او باید ازابراز نظردرباره قابل اعتمادبودن اطمینانهائیکه ازطرف روسیه نسبت به‌اقدامات سپاهیانشان داده شده است خودداری نماید .

☆☆☆

شماره ۱۸۷ (تاریخ وصول ۱۵ ژوئیه)

از وزارت دریاداری بوزارت خارجه (۲۶۷۶۸)

(محرمانه) دریاداری ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

حسب‌الامر مقامات عالیه دریاداری رونوشت تلگرام مورخ ۱۴ ماه جاری راکه بعنوان فرماندهی کل هند شرقی مخابره شده است برای استحضار وزیر امور خارجه بپیوست ارسال میدارد .

با تقدیم احترام - امضاء - سی . آی . توماس

ضمیمه شماره ۱۸۷

از دریاداری بفرماندهی کل هند شرقی

تلگرافی دریاداری ۱۴ ژوئیه ۱۹۰۹

بازگشت بتلگرام شماره ۱۰۸ شما چنانچه سرکنسول بریطانیا در بوشهر پس از تبادل نظربا سفیردولت اعلیحضرت پادشاهی درتهران وکنسول شیراز، درخواست‌کمکی مرکب از یك واحد تفنگدار دریائی مجهز با توپ ماکزیم بنماید بافسر ارشد نیروی دریائی مقیم خلیج فارس اجازه داده میشودکه با انجام این درخواست موافقت‌کند ولی تازمانی‌که موافقت وزیرمختارکسب نشده‌است اقدامی از طرف دوکنسول مزبور صورت نمیگیرد . وزارت امورخارجه با مراتب فوق موافق است .

شماره ۱۸۸ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۲۲)

شماره ۵۸۲ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

لطفاً بدتلگرام شماره ۵۸۱ دیروز اینجانب رجوع فرمائید. اینجانب با جدیت هرچه تمامتر درخواست وامیدواری دارم‌که تقاضای مدیر بانك (روس) برای محافظت بانك توسط دولت روسیه رد شود. ورود سپاهیان روسیه در موقعیت کنونی صدمات زیادی وارد میآورد ومسلماً نمیتواند نتیجه خوبی داشته باشد. خطر تصادمی که اینك خارجیها درمعرض آن قراردارند با ورود سپاهیان روسی نمیتوان برطرف‌کرد وباقیاس آن‌با خطریکه براثرشدت احساسات موجودضد روسی پدید خواهد آمد خطراحتمالی راکه ممکنست با خودداری از اعزام آنها پدید آید ناچیز و قابل اغماض است.

☆☆☆

شماره ۱۸۹ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۲۳)

شماره ۵۸۳ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

بدنبال پناهنده شدن ملکه بسفارت روسیه‌که اینك انجام گرفت هر آن انتظار میرودکه شاه بهمسرش تأسی جوید. چهار سوارازدسته نگهبانی سفارت بسفارت روسیه گسیل شده‌اند تا همراه نگهبانان روسی یك‌گارد نگهبان مشترکی برای شاه در سفارت روسیه تشکیل دهند.

☆☆☆

شماره ۱۹۰ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۲۴)

شماره ۵۸۴ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

اینك اعلیحضرت بسفارت روسیه وارد و درآنجا پناهنده شده‌است. متأسفانه باید بگویم زدوخورد شدیدی هنوز درتهران ادامه دارد. دوسفارتخانه انگلستان و روسیه دو مترجم خودرا بشهرفرستاده و دستور داده‌ایم‌که برای حصول توافق بین قزاقها و رهبران ملیون سعی وکوشش لازم بنمایند.

پس ازپناهنده شدن محمدعلی شاه درسفارت روسیه ، دو سفارتخانه انگلیس و روس دومترجم خود (جورج چرچیل و بارانوسکی) را نزد رهبران ملیون فرستادند تا راجع بشرایط تسلیم کلنل لیاخف وبریگاد قزاق مذاکره نمایند. این عکس موقعی را نشان میدهدکه جورج چرچیل باتفاق بارانوسکی وارد قرارگاه رهبران ملیون در بهارستان شده و به حاج علیقلی‌خان سردار اسعد بختیاری سلام میدهند .

(رجوع شود بصفحه ۱۲۴۸ ـ گزارش تلگرافی شماره ۵۸۴ مورخ ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹ سر بارکلی.)

(تاریخ پناهندگی ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹ مطابق ۲۷ جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ هجری قمری و ۲۶ (جوزا) خردادماه ۱۲۸۸ شمسی است ـ م)

✡✡✡

شماره ۱۹۱ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری

شماره ۵۸۵ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

تلگرام شماره ۷۱۲ زیر از بوشهر دریافت‌گردیده است :

«امروزکارگزار برای ملاقات اینجانب آمد و ازطرف انجمن بمن اطلاع دادکه مقصود انجمن درنامه اخیر بدرستی توجیه نشده‌است. چنین برمیآیدکه اعضای انجمن قصد ندارند همه دوایر دولتی را تحویل بگیرند بلکه صرفاً میخواهند متقاعد گردند که تا زمانیکه اوضاع بلاتکلیف‌کنونی‌مرتفع نشده است از درآمدهای‌گمرکات چیزی بتهران فرستاده نشودآنها پیشنهادمیکنندکه یا ۱ـ هرماهه سی‌هزارتومان ازدرآمدهای گمرکی به سرکنسول پرداخت شود ویا ۲ـ مجموع درآمدهای خالص گمرکات بوشهر (شاید منجمله لنگه وبندرعباس) به بانك شاهی پرداخت شده و درآن بانك‌نگهداری گردد تا زمانیکه انتظامات برقرار شده و درمرکز دولت مشروطه‌ای زمامدارگردد.»

اینجانب به‌ماژورکاکس اجازه‌دادم شق‌دومرا بپذیرد بشرط اینکه‌بتواند اطمینان حاصل کند که هیچ مبلغی که بدینصورت ببانك سپرده میشود برخلاف ترتیب بنحوی مسترد نگردد .

✡✡✡

شماره ۱۹۲ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۸۳)

شماره ۵۸۶ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

بطوریکه مسیو سابلین اظهار میدارد شاه تلگرافی باین مضمون بعنوان تزار مخابره‌کرده است : «با پیروی از اندرز دو دولت او مشروطیت را اعطاء کرده بود ولی جنبش هرج ومرج‌طلبی ازقسطنطنیه ،کربلا، تبریز وتهران‌کشورش را غرق درآشفتگی

کرده واورا ناگزیرساخت که خودرا تحت‌حمایت‌پرچم بااقتدار آن‌اعلیحضرت‌امپراتوری قرار دهد . وی برای حفظ خود ، خانواده‌اش و کشورش بحمایت اعلیحضرت امپراتور متکی بوده و در انتظار اندرزهای ملاطفت‌آمیر اعلیحضرت امپراتور میباشد .»

شماره ۱۹۳ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۸۴)

شماره ۵۸۷ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

عطف بتلگرام شماره ۵۷۵ مورخ ۱۵ ژوئیه اینجانب درباره مذاکرات مربوط به تسلیم بریگادقزاق ، ازشرایطی‌که سرداران اظهار و موافقت‌کرده بودند واضح نبود که‌آیاکلیه بریگاد بانضمام افسران روسی‌آن بایستی نگاهداری شود یا خیر بدینجهت همقطار روسی‌ام از من تقاضا نمود که از درخواست او برای ادامه استخدام افسران مزبور جداً پشتیبانی کنم . با این درخواست موافقت نمودم و سرداران قول و وعده‌ای بشرح‌زیر به مستر چرچیل و مسیو بارانوسکی داده‌اند :

«ما امضاءکنندگان رؤساء موقت دولت وملت‌بدینوسیله اعلام میداریم‌که بریگاد قزاق موقتاً بصورت سابق زیرفرمان‌کلنل لیاخف باقی خواهد ماند مشروط براینکه‌وی کاملا تحت فرمان وزیرجنگی باشدکه امروز تعیین خواهد شد .»

مسترچرچیل و مسیوبارانوسکی این سند را با خود خواهند برد ومضمون آنرا به‌کلنل‌لیاخف اطلاع خواهند داد . سرداران ازکلنل لیاخف خواسته‌اند تا به‌بهارستان ـ قرارگاه آنها ـ برود وازآنجا برادر سردار اسعد وعده‌ای از نگهبانان بختیاری اورا همراهی خواهند نمود .

بمحض اینکه شاه تحت حفاظت مشترك انگلستان و روسیه درسفارتخانه اخیرالذکر قرارگرفت،دوسفارتخانه بلافاصله این‌موضوع‌را تلگرافاً بسردارها ابلاغ نمودند.

بموجب اطلاعاتیکه ازتهران رسیده‌است پیکار درشهر تقریباً پایان یافته است. ولی زد و خوردمختصری درحوالی سفارت ادامه دارد اماگمان میرود که اینهم‌بفوریت پایان یابد .

شماره ۱۹۴ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۸۵)

شماره ۵۸۸ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

اینك علاوه بر محمدعلیشاه وهمسرش، نایب‌السلطنه و امیر بهادرجنگ وچندتن دیگر از مقربین مخصوص دربار درسفارت روس پناهنده هستند . در قریه زرگنده در حدود ۸۰۰ سرباز و نفرات دولتی اردو زده‌اند . سعدالدوله و مختارالدوله هم فعلا در سفارتخانه ما میباشند .

✡✡✡

شماره ۱۹۵ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۸۶)

شماره ۵۸۹ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

هنوز پاسخی بسئوال خود ازسرکنسول دولت اعلیحضرت پادشاهی دربغدادنسبت بحرکت علماء به‌ایران‌که طی تلگرام شماره ۵۵۷ دهم ژوئیه بآن اشاره نمودم دریافت نکرده‌ام . شاید صلاح باشد به‌کلنل رامسی دستور داده شودکه باستحضار علماء برساند که سپاهیان روسی بمنظور دخالت در امور داخلی بایران گسیل نشده‌اند و در واقع دستجات‌سیاسی ایرانی‌که با هم رقابت‌داشتند اجازه داده شدندکه بدون دخالت بیگانه راجع باختلافات خود پیکار کنند .

تلگرام سرجورج لوتر شماره ۲۳۸ که شما طی تلگرام شماره ۳۷۳ مورخ ۱۵ ژوئیه خود بدان اشاره نموده‌اید هنوز باینجانب نرسیده‌است .

فصل سی و پنجم

گزارش تلگرافی سر بارکلی مورخ ۱۶ ژوئیه حاکی از اینکه کلنل لیاخف که درمعیت برادر سردار اسعد ومترجمین دوسفارتخانه به بهارستان رفته بود تحت فرمان سپهدار که از طرف ملیون بعنوان وزیر جنگ تعیین شده قرار گرفت ــ صدور اعلامیه کمیته مزبور راجع باستعفای محمد علیشاه از سلطنت و پایان یافتن عملیات خصمانه در تهران و تصمیم کمیته باینکه ولیعهد را بجای محمد علی شاه به تخت سلطنت بنشانند ـ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن مورخ ۱۷ ژوئیه راجع به‌نگرانی همقطار روسی وی ازاینکه دولت موقت ملیون ممکن است ظل‌السلطان را برتخت سلطنت بنشانند وچنین عملی مورد اعتراض شدید افکار عمومی روسیه قرار خواهد گرفت ـ تلگراف دیگر سر بارکلی بلندن بتاریخ همانروز راجع بوصول تلگرامی ازطرف دو نفر رهبران ملیون به دو سفارتخانه انگلستان و روسیه حاکی از اینکه برحسب تصمیم متخذه در جلسه فوق‌العاده بهارستان « لازم گردید هیئتی بنمایندگی مجلس حضور اعلیحضرت شاهزاده محمد علی بار یابد تا موضوع تغییر سلطنت را اعلام دارند » و تقاضای آنان برای تعیین وقت تا هیئت مزبور حضور اعلیحضرت برسد وامتناع شاه ازپذیرفتن هیئت نمایندگی ملیون و اظهاراتیکه «با ترك سلطنت‌آباد وآمدن بسفارت روسیه از سلطنت‌کناره‌گیری نموده است » واظهارات دیگرمحمدعلیشاه درمذاکره مفصل خود با مسیوسابلین وتشریح‌گریه و اشکریزی همسر شاه مخلوع ـ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن راجع به آرامش اوضاع تهران و دوست شدن سربازان ملیون با قزاقهای ایرانی ــ گزارش تلگرافی مورخ ۱۸ ژوئیه ۱۹۰۹ راجع بصدور بیانیه سپهدار و سردار اسعد وزیران جنگ وکشور و اعلام استعفای محمدعلیشاه از سلطنت بمیل خود و انتخاب سلطان احمد میرزا بمقام سلطنت و تعیین عضدالملك (تا زمان تشکیل مجلس شورای‌ملی) برای انجام وظایف نیابت سلطنت ـ متن‌کامل اعلامیه مجلس عالی فوق‌العاده ـ گزارش تلگرافی دیگر مورخ ۱۹ ژوئیه حاکی از اینکه دو رهبرملیون خلع محمد علیشاه و جانشین نمودن ولیعهد سلطان احمد میرزا را بمقام سلطنت بطور رسمی بدو سفارتخانه ابلاغ نموده‌اند ــ گزارش تلگرافی‌کاردار سفارت انگلستان در روسیه بلندن راجع باظهار وزیر امور خارجه روسیه نقل قول از سفیر عثمانی در باره دستوراتی که از طرف « مقام خلافت » در مورد ستارخان و باقرخان به سرکنسول عثمانی در تبریز صادر شده است ــ گزارش تلگرافی سرجورج بارکلی بلندن مورخ ۲۰ ژوئیه راجع به‌تلگرام دیگری‌که محمد علیشاه به امپراطور روسیه مخابره نموده‌است و تقاضای وی از تزارکه اورا تحت حمایت خود قرار دهد ــ گزارش تلگرافی دیگر سر بارکلی بلندن مورخ همانروز مبنی براینکه هنگ امیربهادرجنگ‌که دولت جدید تصمیم بر انحلال آن دارد در حوالی سفارت روسیه بست نشسته است ـ گزارش تلگرافی دیگر راجع به ترتیب مشایعت و بدرقه شاه مخلوع در موقع خود تا مرز و ترتیب تصفیه بدهی‌های خصوصی مورد ادعای او و تحویل گرفتن جواهرات سلطنتی ــ نامه محرمانه سر ادوارد‌گری وزیر امور خارجه انگلستان به سفیر انگلستان‌درفرانسه راجع بانتصاب ناصرالملك به‌نخست وزیری و وزارت امورخارجه ایران

و پیغام باو ــ گزارش تلگرافی سر بارکلی بلندن مورخ ۲۷ ژوئیه راجع باینکه فقط شاه مخلوع وخانواده‌اش را بعنوان پناهندگان مشترك انگلیس وروس‌بایدشناخت وامیر بهادر جنگ وسایرین را باید پناهندگان عادی روسیه تلقی نمود و چون دولت ایران علاقه‌دارد برخی از این افراد را بمحاکمه جلب نماید از این جهت موضوع حائز اهمیت میباشد ــ گزارش تلگرافی مورخ ۲۸ ژوئیه بلندن حاکی ازاینکه روزهای ششم و هفتم و هشتم ماه اوت (شعبان ۱۳۲۷ قمری) برای انجام انتخابات در تهران تعیین شده است ـ تلگرام سر ادواردگری به سر جورج بارکلی مورخ ۲۸ ژوئیه ۱۹۰۹ و دستوراینکه بهمقطار روسی خودتأسی جسته و براساس دستوریکه او از دولت متبوعه خود دریافت خواهد داشت بشاه جدید تبریك بگوئید ـ گزارش تلگرافی‌سر بارکلی بلندن حاکی ازاینکه دولت ایران مشغول تلاش برای پس‌گرفتن جواهرات سلطنتی است‌که‌گفته میشودبسیارقیمتی است وشاه مخلوع مدعی است‌که مال خود او میباشددرحالیکه اظهارمیشودکه متعلق به بیت‌المال است واینکه درجریان محاکمات اخیر مطالبی افشاء شده‌که برای محمدعلیشاه بسیار زیان بخش میباشد ـ گزارش تلگرافی کاردار سفارت انگلستان در روسیه بلندن راجع به‌جلب موافقت امپراتور روسیه برای تعیین محل اقامت شاه مخلوع ایران در (کیف) واینکه دولت روسیه نمیتواند با خروج شاه از ایران موافقت‌کند مگراینکه دولت ایران پرداخت سه ملیون روبلی‌که شاه به‌بانك روس بدهکار است تعهد نماید ـ گزارش ماهیانه چرچیل پیوست نامه شماره ۱۵۸ مورخ ۱۳ اوت سرجورج بارکلی به‌لندن راجع به‌تفصیل برسمیت شناختن سلطان احمدشاه ازطرف سفارتخانه‌ها و چراغانی دوشب درتهران ـ دستگیری و محاکمه وتیرباران نمودن مفاخرالملك «عامل شرور شاه مخلوع» ــ انتشار مجدد روزنامه‌ها ـ دستگیری و دار زدن سه نفر از مرتجعین معروف از جمله شیخ فضل‌الله مجتهد مخالف مشروطه و صنیع حضرت رهبر اوباشان مسلح دربار و دستگیری حاج مجدالدوله و امیرنظام وغیره ــ تفصیل پس گرفتن قسمتی ازجواهرات سلطنتی‌که محمدعلی‌شاه باخودبسفارت روس برده بود وموافقت کمیته ملیون برای پرداخت مستمری‌سالیانه‌بمبلغ یکصدهزارتومان بشاه مخلوع‌وسایروقایع یك ماهه تا نهم اوت ۱۹۰۹ ـ گزارش دیگرسرجورج بارکلی مورخه دهم سپتامبر۱۹۰۹ پیوست گزارش اجمالی در باره حوادث ایران از هفتم اوت تا هشتم سپتامبر ۱۹۰۹ و معرفی اعضای هیئت نمایندگی ایران منتخب ازکمیته ملی و انجام انتخابات تهران وتعیین ۱۵ نفر نمایندگان مجلس از تهران و اعلام شاهزاده محمدحسن میرزا برادر کوچك شاه بعنوان ولیعهد و سایر وقایع .

(ازتاریخ ژوئیه ۱۹۰۹ مطابق جمادی الثانی ۱۳۲۷ قمری وتیرماه (برج سرطان) ۱۲۸۸ شمسی تا تاریخ سپتامبر ۱۹۰۹ میلادی مطابق رمضان ۱۳۲۷ قمری و شهریور (سنبله) ۱۲۸۸ شمسی)

(مستخرجه ازپرونده مجلد شماره F.O.416/41)

شماره ۱۹۶ (تاریخ وصول ۱۶ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۸۷)

شماره ۵۹۰ تلگرافی قلهك ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

عطف بتلگرام شماره ۵۸۷ اینجانب ـ کلنل لیاخف‌که درمعیت برادرسرداراسعد

ومترجمین دوسفارتخانه به بهارستان رفته بود تحت فرمان سپهدارکه‌کمیته ملیون اورا بوزارت جنگ انتخاب نموده قرار گرفته است . کمیته مزبور تصویب کرده است که اعلامیه‌ای مبنی براینکه محمد علیشاه از مقام خود استعفاء نموده است منتشر گردد . عملیات خصمانه بکلی پایان یافته وقزاقها وفدائیان رفته رفته نمودار میشوند درتلگرام پیش از ظهر امروز خود از قید این مطلب که ولیعهد و برادرش همراه شاه « بست » نشسته‌اند غفلت شد . سردار اسعد بطور محرمانه به مستر چرچیل گفته است که تصمیم ملیون براین است‌که ولیعهد را بجای محمد علیشاه بتخت سلطنت بنشانند.

☆☆☆

شماره ۲۰۰ (۲۶۸۷۸)

از سر ادواردگری به مستر اوبرین

شماره ۹۱۹ تلگرافی وزارت خارجه ۱۶ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : دولت جدید در ایران ـ دولت اعلیحضرت پادشاهی همانطوریکه در تلگرام شماره ۳۶۱ امروز خود قیدکرده‌اید درموردشناسائی سیاسی ازهمان مشی مسیو ایزولسکی پیروی خواهدکرد. مقتضی است به وزیرخارجه این موضوع را اطلاع داده و بگوئید پیش از شناسائی نهائی هر نوع دولتی که روی کار آمد با ایشان مشورت خواهیم کرد .

☆☆☆

شماره ۲۰۶ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۶۸۹۰)

شماره ۵۹۱ تلگرافی قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۹

چنین استنباط میشود که همقطار روسی من نگران آن است که دولت موقت ممکنست ظل‌السلطان را بر تخت سلطنت بنشاند . او بمن نوشته است که یك چنین انتخابی وضع مسیو ایزولسکی را تحمل ناپذیر گردانیده و او را مورد اعتراض شدید افکارعمومی روسیه قرار خواهد دادکه حتی ممکنست برای تفاهم موجودبین ما خطری

جدی ببارآورد. آشکارا باو خاطر نشان کرده‌ام که این سفارتخانه نه‌کاندیدائی را توصیه میکند و نه با آن مخالفت مینماید مگر اینکه دولت اعلیحضرت پادشاهی دستوری برخلاف آن صادر نماید.

مسیو سابلین قول داده است که خط‌مشی سفارتخانه او هم همینطور خواهد بود. مابطورکلی نمیتوانیم احتمال انتخاب ظل‌السلطان را نادیده بگیریم هرچنداحتمال این امر خیلی زیادهم نیست.

☆☆☆

شماره ۲۰۷ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۰۰۰)

شماره ۵۹۲ تلگرافی قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۹

بامداد امروز تلگرام زیرازطرف دونفر رهبران ملیون به دوسفارتخانه انگلستان و روسیه رسیده‌است: «برحسب تصمیم متخذه درجلسه فوق‌العاده‌ایکه امروزدر بهارستان تشکیل شد لازم‌گردید هیئتی بنمایندگی مجلس بحضور اعلیحضرت شاهزاده محمدعلی باریابد تا موضوع تغییر سلطنت را اعلام دارند. ازآنجائیکه اعلیحضرت درحال‌حاضر بخاطرامنیت وضع خویش درسفارت روسیه تحت حمایت دوکشور بزرگ بریتانیای‌کبیر و روسیه تحصن اختیار نموده‌اند از آن عالیجناب خواهشمندیم فردا ساعتی را تعیین بفرمائید تا هیأت مزبوربحضوراعلیحضرت برسد وبا اعلام این ساعت مارا قرین امتنان بفرمائید.» این پیغام توسط همقطار روسی من به‌شاه اطلاع داده شد. اعلیحضرت قبلا مطلع شده بودندکه درجلسه‌ای‌که دیروز دربهارستان تشکیل شده بود ولیعهدبجانشینی او برگزیده شده است واین تصمیم دیشب بطور غیررسمی بایشان اطلاع داده شد.

محمدعلی و همسرش هردو از جدائی فرزند ارشد خود بسیار ناراضی‌و ناراحت هستند هرچندکه جدا شدن از فرزندکوچکتر برایشان قابل قبول است.

شاه در پایان یك مذاکره مفصل و اضطراری با مسیو سابلین پیشنهاد نمود که ولیعهد بر تخت سلطنت بنشیند ولی اجازه داده شود که مدتی همراه مادرش در خارج

بسر برد یا اگر این ترتیب غیرقابل قبول باشد برادر کوچکش بسلطنت برگزیده شود. اعلیحضرت خواهش کرد که نمایندگان دو کشور بدرهبران ملیون پاسخ دهند که اعلیحضرت ازپذیرفتن هیئت نمایندگی آنها امتناع داشته واعلام میدارد که با ترك گفتن سلطنت آباد وآمدن بسفارت روسیه ازسلطنت کناره گرفته است. من وهمقطار روسی ام همانطوریکه خواسته شده بود برهبران ملیون پاسخ دادیم. ولی از نظریات شاه درموردجانشینی خود ذکری نکردیم مسلماً نخستین شق پیشنهادی ایشان موردقبول ملیون قرار نخواهدگرفت وشق دوم را هم ممکن است خود او بعداً پس بگیرد. درتمام مدت این ملاقات همسر شاه مخلوع مرتباً درآستانه در ظاهر میشد و بدون شك نفوذ اشکهای او بودکه سبب شد تا شاه این پیشنهادها را عنوان کند[1].

۱- **این اشکها و آن اشکها** - شاید برای اولین دفعه بوده است که شخص قسی- القلب و ستمگر و مستبدی مثل محمدعلیشاه تحت تأثیر اشکریزی وچشم‌گریان دیگری (آنهم چون مربوط بخاندان خودش بوده) قرارگرفته است، چه بطوریکه در صفحات قبل دیدیم فجایعی که مأمورین و اشرار و راهزنان وابسته بقوای شاه برای سرکوبی وقلع وقمع جنبش مشروطه‌خواهی در آذربایجان مرتکب شدند - از قبیل آتش زدن جلفا و کشتن زن و مرد و کودکان بطوریکه عده زیادی برای فرار از جنگال این اشرار آدمکش خود را برودخانه ارس انداخته و بخاك روسیه پناه میبرده‌اند که بالاخره موجب تسلیم یادداشت شدیداللحنی مورخ ۲۲ مارس ۱۹۰۹ ازطرف‌دوسفارت انگلستان وروسیه بدولت ایران گردید. باورکردنی نیست یا برای اینکه اهالی تبریز راکه با تمام قوا و از روی ایمان در مقابل نیروی اعزامی محمدعلیشاه مقاومت میکردند دراثر نداشتن آذوقه وخواربار وقحطی وگرسنگی مجبور بتسلیم نمایند برای مدتی طولانی تمام راههائیکه به تبریز منتهی میشد مسدودنموده و اطراف شهر را محاصره‌کردند بطوریکه مطابق گزارش راتیسلاو سرکنسول انگلیس درتبریز که درصفحات قبل خواندید عده زیادی از زنان در محل زیارتگاهی جمع شده وبرای نداشتن نان گریه و شیون زیادی راه انداخته بودند- یعنی باچشم اشکبار به مسبب این فجایع نفرین میکردند - بایدگفت آن اشکها هم اثر خودرا داشته است.

آثار سقوط و پایان یافتن دوره حکمفرمائی محمد علیشاه از چند ماه قبل از واقعه پناهندگی و استعفاء وی نمودار شده بود ولی یك حادثه عجیب و باورنکردنی که سقوط اورا بصورت تفأل پیش‌گوئی می‌کردچند ماه قبل از این وقایع در تهران اتفاق افتادکه من مناسب دانستم این واقعه عبرت‌انگیزرا دراینجا نقل‌نمایم. این داستان عجیب که هم درتاریخ کسروی

بقیه پاورقی درصفحهٔ بعد

شماره ۲۰۸ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۰۰۱)

شماره ۵۹۳ تلگرافی قلهك ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۹

اوضاع تهران اینك بآرامش گرائیده است. سربازان ملیون با قزاقهای ایرانی

بقیه پاورقی ازصفحهٔ قبل

وهم درتاریخ دکتر ملکزاده نقل شده ازاین قرار استکه درهمان ایامیکه ستاره اقبال محمد علیشاه درحال افول بوده وچراغ سلطنت قاجاریه خاموش میشد نزدیك غروب آفتاب غفلتاً عده زیادی کلاغ با صداهای مخوف وگوشخراش بطرف بیرقهائیکه بربالای شمس‌العماره که (درآنموقع) مرتفع‌ترین عمارات سلطنتی بوده‌است هجوم بردند و با خشم بیرقهارا پاره‌کرده و تار وپود آنها را بدست نسیم وزان دادند.

و با اینکه قراولان ومستحفظین قصر سلطنتی بطرف‌کلاغها چند دفعه شلیك کردند و مردمیکه درجلوخان عمارت مذکورجمع شده بودند هیاهوئی برپاکرده بودندکلاغها تا تمام بیرقها را ریز ریز نکردند متفرق نشدند. این حادثه درروحیه محمد علیشاه و درباریانش که معتقدات غریب وعجیبی داشتند تأثیر عمیقی نمود و بملیون ومشروطه‌خواهان نوید ازمیان رفتن دستگاه استبداد و رسیدن روز آزادی را بخشید واشعاری هم بدین مناسبت درآن ایام ساخته شد.

اینك قطعه‌ای‌ازاشعاریراکه درآنموقع راجع بحمله‌کلاغها به‌بیرقهای سلطنتی‌سروده‌اند وبنابشرح مندرج درتاریخهای مذکور فوق در روزنامه‌های «ناله ملت» و «انجمن» تبریزهم درج شده بوده‌است دراینجا ازنظر خوانندگان میگذرانیم:

بود بالای قصر پادشهی شیر و خورشید بیرقی برپا
علم اول نشانهٔ شاهیست کاحترامش کنند در هرجا
سیصدوبیست وشش زبعد هزار رفته از هجرت رسول خدا

(۱۳۲۶)

در ششم روز از مه ذیقعد تیره و تار گشت روی سما
بیشمار از گروه زاغ و زغن وز کلاغان زشت و بدسیما
چون ابابیل در حکایت فیل لشکر حق فرود شد ز سما
جمع گشتند و حمله افکندند گوشها گشت کر ز قا قا قا
چند تیر تفنگ خالی شد ننمودند هیچ از آن پروا
همه با چنگل و پر و منقار بگرفتند پرده را یکجا
بدریدند و پاره بنمودند ماند چوب علم برهنه بپا
عبرتی گیر ای شه غافل نکته‌ای نغز هست در اینجا

(۶ ذیقعده ۱۳۲۶) - تاریخ دکتر ملکزاده (صفحه ۲۵۷ جلد پنجم) وتاریخ مشروطه کسروی (صفحه ۸۷۸)

بدوستی پرداخته‌اند آیا ممکن است به روزنامهٔ « دیلی تلگراف » هشدار بدهید که گزارشهائیکه خبرنگار محلی فرستاده است بسیار اغراق‌آمیز میباشد .

من باین‌شخص گوشزدکرده‌ام که باید درآینده با ملاحظه بیشتری رفتارکند .

شماره ۲۰۹ (تاریخ وصول ۱۷ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۲۶۸۸۸)

شماره ۳۶۲ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۹

عطف بتلگرام شماره ۵۸۱ مورخ ۱۵ ژوئیه و شماره ۵۸۲ مورخ ۱۶ ژوئیه سر بارکلی درباره اعزام نیرو برای حفاظت بانك روس. وزیرخارجه غروب امروز رهسپار پترهف شد ولی من باونوشتم ونظریات قید شده درتلگرامهای سربارکلی را بعالیجناب اطلاع دادم . همچنین‌گفته‌ام‌که اکنون‌که شاه در سفارت روس بست اختیار کرده است تصور نمیکنم‌که مخاصمات دیگر طولی بکشد .

شماره ۲۱۸ (تاریخ وصول ۱۸ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۰۰۳)

شماره ۵۹۵ تلگرافی قلهك ۱۸ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : اوضاع تهران ـ آرامش برقرار است . سپهدار و سردار اسعدوزیران جنگ وداخله دیروزطی بیانیه‌ای‌اعلام داشتندکه‌محمدعلیشاه بنا بمیل خود ازسلطنت کناره‌گرفته وشورایعالی که روز ۱۶ ژوئیه دربهارستان تشکیل شد سلطان احمد میرزا را بسلطنت انتخاب نموده است . تا زمان تشکیل مجلس عضدالملك بزرگ خاندان طایفه قاجار وظایف نیابت سلطنت را برعهده خواهد داشت [۱] .

---

۱ ـ متن‌کامل اعلامیه صادره از طرف «مجلس عالی فوق‌العاده» بشرح زیر است :

مجلس عالی فوق‌العاده عزل محمدعلیشاه و نصب سلطان احمد شاه بسلطنت .

کمیسیون پس از مطالعه و بحث لایحه ذیل را تهیه و برای تصویب بمجلس عالی تقدیم نمود : «چون احوال و اوضاع حاضره مملکت ایران معین ومسلم نمودکه اعاده نظم وامنیت واستقرار حقوق و اطمینان قلوب ملت بدون تغییر سلطنت مقدور نخواهد بود وپادشاه سابق

بقیه پاورقی درصفحه بعد

شماره ۲۲۰ (تاریخ وصول ۱۸ ژوئید)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۰۰۵)

شماره ۵۹۷ تلگرافی قلهك ۱۸ ژوئید ۱۹۰۹

پیش از ظهر امروز ولیعهد رهسپار سلطنت آباد می‌گردد و در آنجا از طرف نمایندگان شورایعالی فوق‌العاده بعنوان شاه مورداستقبال قرارخواهدگرفت . یك‌گارد مشترك ازطرف دوسفارتخانه درمعیت ایشان بدسلطنت‌آباد میرود. پس از ورود ولیعهد بآنجا وی دیگر تحت حمایت انگلستان و روسیه نخواهد بود و نگهبانان دو سفارت بمحل خود باز خواهندگشت .

هیئت نمایندگی شورایعالی مزبور کاخ دیگری را برای سکونت اعلیحضرت اختصاص داده و شخصاً ایشان را بآنجا خواهند برد .

✡✡✡

شماره ۲۳۳ (تاریخ وصول ۱۹ ژوئیه)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۰۱۶)

شماره ۵۹۸ تلگرافی قلهك ۱۹ ژوئیه ۱۹۰۹

دو رهبرملیون[1] اینك خلع محمدعلی شاه وجانشین نمودن ولیعهدسلطان احمدمیرزا

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

انزجار طبایع را درحق خودبدرجه‌کمال یافته و درسفارت محترم دولت بهیه روس بحمایت دولتین‌فخیمتین‌انگلیس وروس پناهنده شده بالطبع شخص خودرا ازتخت وتاج ایران بی‌نصیب و مستعفی نموده علیهذا در غیاب مجلسین سنا و شورای ملی مجلس عالی فوق‌العاده برحسب ضرورت فوری روزجمعه ۲۷ جمادی‌الاخر۱۳۲۷ درتهران درعمارت بهارستان تشکیل یافت واعلیحضرت قویشوکت اقدس سلطان احمدمیرزا ولیعهددولت علیه را بسمت شاهنشاهی ایران منصوب و نیابت سلطنت را عجالتاً بحضرت مستطاب اشرف عضدالملك تفویض نمودکه بعد از تشکیل پارلمان بنا بماده ۳۸ قانون اساسی درباب نیابت سلطنت موافق مقتضیات وقت قرار قطعی داده شود .»

۱ــ مقصود از « دو رهبر ملیون » بنابرمندرجات اسناد سابق‌الذکر سردار اسعد رئیس بزرگ ایل بختیاری وسپهدار (محمدولیخان خلعتبری) میباشد ــ ح . م

ش ۸۰ **سلطان احمد میرزا ولیعهد**

که ازطرف مجلس عالی فوق‌العاده پس ازکناره‌گیری واستعفاء محمدعلی‌شاه بمقام سلطنت منصوب گردید

عضدالملك - نايب السلطنه

محمد علی شاه

را بتخت سلطنت ایران بطور رسمی به دوسفارتخانه ابلاغ کرده‌اند .

در انتظار دستور شما هستم .

✡✡✡

شماره ۲۳۹ (تاریخ وصول ۱۹ ژوئیه)

از مستر اوبرین به سر اداواردگری (۲۷۳۳۰)

شماره ۳۶۴ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۱ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : تلگرام شماره ۳۶۳ مورخ امروز درباره اوضاع تبریز

در مذاکرات دیگریکه امروز با مسیو ایزولسکی بعمل آوردم عالیجناب گفت سفیرعثمانی باواطلاع داده‌که ازطرف مقام خلافت دستوراتی درباره ستارخان وباقرخان به‌سرکنسول عثمانی درتبریز صادرشده‌است مبنی براینکه صلاح درآنست این دوشخص ایران را ترك‌کنند ولی بهرحال اگرمیل نداشته باشندازکشورخارج شوند به‌بست‌نشینی آنها درساختمان سرکنسولگری (دولت عثمانی) پایان داده شود . این موضوع مسیو ایزولسکی را بی‌نهایت خوشحال نموده است . او ظاهراً اوضاع را با بدبینی کمتری مینگرد و درعین اینکه معترف است اخیراً اتفاقی‌که بمنافع روسیه لطمه شدیدی وارد کند روی نداده است گفت‌رسیدن استاندار با سپاهیان‌کافی برای اعاده نظم با درنظر - گرفتن آشفتگی عمومی کاملا ضرورت فوری دارد . وی اضافه کرد نیروی روسیه تا انتظامات برقرار نشود نمیتواند آنجا را ترك‌کند .

✡✡✡

شماره ۲۴۱ (۲۷۰۱۶)

از سر ادواردگری به سر جورج بارکلی

شماره ۳۸۴ تلگرافی وزارت خارجه ۱۹ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : شاه جدید ایران .

موقعیکه مسیوسابلین دستورمشابهی ازدولت متبوعه خود دریافت داردشما میتوانید شاه جدید را برسمیت بشناسید .

شماره ۲۵۰ (تاریخ وصول ۲۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۴۹۷)

شماره ۶۰۴ تلگرافی تهران ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع: شاه سابق - لطفاً بتلگرام شماره ۶۰۱ مورخ ۱۹ ژوئیه اینجانب رجوع نمائید. بطوریکه اطلاع حاصل کرده‌ام تزار تلگرام دیگری ازشاه پیشین دریافت داشته که ضمن آن اظهار داشته است بخاطر این خود را زیر حمایت پرچم روس قرارداده‌ام «تاحفظ سلطنت واستقلال فرمانروائی خویش را تضمین کند». در تلگرام اضافه شده‌است انقلابیون ازاین اقدام وی برای بتخت نشاندن دیگری وخلع اوبهره‌برداری کرده‌اند. همچنین دراین تلگرام از تزار درخواست شده تا اورا تحت حمایت خود قراردهد واز پاسخ پیشین امپراطور بتلگرام اول ابراز امتنان شده است. همقطار روسی من بدولت خودگفته است پاسخ تزار باید بنحوی انشاءگرددکه در باره نظریه او نسبت بشاه سابق ابهامی باقی نگذارد. وی هنوز نتوانسته است که حدود کمك ممکنه‌ای را که بتوان نسبت بوی انجام داد برایش توجیه‌کند.

✡✡✡

شماره ۲۵۱ (تاریخ وصول ۲۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۴۹۸)

شماره ۶۰۵ تلگرافی قلهك ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۹

هنگ امیر بهادرجنگ که دولت جدید میکوشدآنرا منحل کنددرحوالی سفارت روسیه بست نشسته است.

✡✡✡

شماره ۲۵۸ (تاریخ وصول ۲۰ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۷۵۱۱)

شماره ۶۱۲ تلگرافی قلهك ۲۰ ژوئیه ۱۹۰۹

در این مورد که موقعیکه حرکت شاه مخلوع فرا رسد دسته نگهبان مشترکی

مرکب از سد نگهبان ازهریك از سفارتخانه‌های انگلیس و روس اورا تا مرز مشایعت کنندبا مسیوسابلین همعقیده هستم ، دولت ایران باید نگهبانانی ازافراد قزاق تاقزوین درمعیت شاه‌گسیل دارد و ازقزوین بآنطرف سپاهیان روسی بجای قزاقها تعیین خواهند شد. کاردارسفارت روس تلگرافی بهمین مضمون برای دولت خود میفرستد احتمال دارد شاه مخلوع این ترتیب راکه داده شده‌است نپذیرد مگراینکه باو قول داده شودکه یك افسر روسی و حتی نمایندگانی ازطرف دو سفارتخانه تا قزوین درمعیت او باشند.

بیم آن دارم‌که دادن ترتیباتی برای تسویه بدهیهای خصوصی مورد ادعای او و تحویل جواهرات سلطنتی موجب تأخیر در حرکتش بشود .

✡✡✡

شماره ۳۱۲ (۲۷۷۵۲)

از سر ادواردگری به سر فرانسیس برتی (سفیر انگلستان درفرانسه)

شماره ۳۲۱ محرمانه وزارت خارجه ۲۶ ژوئیه ۱۹۰۹

آقای محترم

نامه محرمانه شماره ۲۹۱ مورخ ۲۲ ماه جاری آن عالیجناب را درباره انتصاب ناصرالملك به‌نخست‌وزیری ووزارت‌خارجه‌ایران‌دریافت‌کردم. خواهشمندم‌به‌ناصرالملك اطلاع دهید دولت اعلیحضرت پادشاهی از این خبر که مناصب مزبور را پذیرفته است مسرور میباشند ولی با توجه به وضع کنونی ایران صمیمانه امیدوارند که در بازگشت به ایران تسریع نماید چه‌دلایل عمومی موجود ایجاب می‌کند که او بیدرنگ بانجام وظایف خود بپردازد .

✡✡✡

شماره ۳۱۶ (تاریخ وصول ۲۷ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۸۳۹۶)

شماره ۶۳۲ تلگرافی قلهك ۲۷ ژوئیه ۱۹۰۹

بعقیده من تنها شاه مخلوع وخانواده‌اش را بعنوان پناهندگان مشترك انگلیس و

روس بایدشناخت‌وامیر بهادرجنگ وسایرین را باید پناهندگان عادی‌روسیه تلقی‌کرد.

دولت ایران علاقه دارد برخی از این افراد را بمحاکمه جلب نماید وازاین‌رو موضوع جنبه با اهمیتی پیدا میکند . من میکوشم همانطوریکه سال گذشته در مورد آنهائیکه بخود ما پناهنده شده بودند درمورد این عده نیز ترتیب بدهم (لطفاً بتلگرام شماره ۱۵۴ مورخ اول ژوئیه ۱۹۰۸ اینجانب‌رجوع‌کنید)ولی ازآن میترسم بادشواری روبروشوم زیرا وضع عمومی روسیه بسیار حساس است و دولت جدید ایران بهیچوجه نمیخواهدکه تکالیف آن توسط روسیه بآن دیکته شود .

☆☆☆

شماره ۳۱۹ (تاریخ وصول ۲۸ ژوئیه)

از سر بارکلی به سر ادواردگری (۲۸۵۰۳)

شماره ۶۳۳ تلگرافی تهران ۲۸ ژوئیه ۱۹۰۹

ششم ، هفتم و هشتم اوت برای انجام انتخابات در تهران تعیین شده است . این انتخابات براساس قانون جدید بعمل خواهد آمد .

شماره ۳۲۰ (۲۸۲۷۴)

از سر ادواردگری به سر بارکلی

شماره ۴۰۲ تلگرافی وزارت خارجه ۲۸ ژوئیه ۱۹۰۹

موضوع : شاه جدید ـ مقتضی است بهمقطار روسی خود تأسی جسته و براساس دستوریکه او از دولت متبوعش دریافت خواهد داشت بشاه جدید تبریك بگوئید .

(بتلگرام ۶۳۱ مورخ ۲۶ ژوئیه خودتان‌رجوع نمائید)

☆☆☆

شماره ۳۳۷ (تاریخ وصول ۲ اوت)

از سر بارکلی به‌سر ادواردگری (۲۸۸۵۴)

شماره ۶۴۲ تلگراقی قلهك ۲ اوت ۱۹۰۹

باید باکمال تأسف اعلام دارم‌که در پانزده روز اخیرکارچندانی درمورد میسر ـ

گردانیدن حرکت شاه مخلوع انجام نشده است . دولت ایران همچنان سرگرم تلاش برای پس‌گرفتن جواهرات سلطنتی است‌که‌گفته میشود بسیارقیمتی میباشد وشاه مخلوع مدعی است‌که مال خود اوست ولی ادعا میشودکه متعلق به بیت‌المال است .

درجریان محاکمات اخیر مطالبی افشا شده‌که برای محمدعلیشاه بسیارزیانبخش است و اگردولت ایران مصراً آنها را دستاویزقرار دهداو وادارخواهدشدتا تسلیم‌گردد.

☆☆☆

شماره ۴۱۳ (تاریخ وصول ۱۲ اوت)

از مستر اوبرین به سر ادواردگری (۳۰۳۷۹)

شماره ۳۹۰ تلگرافی سن پترسبورگ ۱۲ اوت ۱۹۰۹

قائم‌مقام وزارت خارجه بمن‌اطلاع میدهدکه امیدواراست تافردا موافقت امپراتور را برای محل اقامت‌آینده شاه سابق ایران در «کیف» کسب‌کند. دولت روس نمیتواند باخروج شاه ازایران موافقت کند مگر اینکه دولت ایران پرداخت سه میلیون روبلی که شاه به بانك روس بابت املاکش در آذربایجان بدهکار است تعهد کند . اگر دولت ایران مبلغ دومیلیون روبلی‌که شاه مدعیست طلبکار است بپذیرد و آنرا به بانك روس پرداخت‌کند تنها یك میلیون باقی میماند تا ازعواید املاك مزبور پرداخت شود. همین موضوع تنها مانع حرکت‌شاه ازایران است‌که قراراست روز۱۷ ماه جاری صورت‌گیرد. دولت روس هزینه سفر شاه را پرداخت می‌کند و یك کشتی برای بردن او به پتروسك حاضر خواهد بود .

در این مورد به‌مسیو سابلین دستورهائی داده شده است .

☆☆☆

ازگزارش ماهانه (۱۹ ژوئن الی ۹ اوت ۱۹۰۹) پیوست نامه شماره ۱۵۸ مورخ ۱۳ اوت ۱۹۰۹ سرجورج بارکلی به سر ادواردگری

پس‌ازاینکه دولت موقت تغییررژیم را بسفارتخانه‌هارسماً اعلام‌کرد وسفارتخانه‌های انگلیس وروس سلطان‌احمدشاه را برسمیت شناختندسایرسفارتخانه‌ها نیزتأسی جستند.

شبهای ۲۲ و ۲۳ شهر تهران چراغانی شد و روزنامه‌ها مجدداً انتشار یافتند .

روز۲۶ مفاخرالملك عامل شرور شاه مخلوع دستگیرگشت و پس ازمحاکمه در یك دادگاه ویژه دو روز بعد در باغشاه تیرباران شد . همین محکمه همچنین سه تن از مرتجعین معروف‌را ازجمله صنیع حضرت رهبر اوباشان مسلح‌که درخدمت‌محمدعلیشاه بودند و نیز شیخ فضل‌الله آخوند مرتجع راکه بی‌اندازه علیه مشروطه فعالیت‌کرده بود محاکمه کرد و هرسه نفر در ملاء عام در میدان توپخانه بدار آویخته شدند . چند تن دیگر منجمله حاجی مجدالدوله دارنده نشان زانوبند از انگلستان و امیرنظام وزیر مالیه پیشین نیز دستگیر شدند .

دراین میان‌کمیته ملیون‌که‌ظاهراً اداره امورکشوررا برعهده‌گرفته وحسینقلیخان نواب آنرا فکراً رهبری مینماید اقداماتی بمنظور بازگردانیدن جواهرات سلطنتي و سایر اموال دولتی راکه محمدعلیشاه به‌سفارت روس برده بود بعمل آورد . قسمت‌اعظم جواهرات بدون دشواری مستردشد لیکن محمدعلیشاه سعی‌کردبسیاری ازآنهارا برای خود نگهدارد .

کمیته پیشنهادکرد هرساله مبلغ پنجهزار لیره مقرری بشاه مخلوع بپردازد ولی پس از مذاکرات طولانی که دو سفارتخانه با اعضای‌دولت بعمل آوردند مقاوله نامه‌ای در روزسوم اوت امضاء شدکه بموجب‌آن قرار شد شاه سابق هرساله مبلغ ۱۵ هزارلیره مستمری دریافت‌نماید وهمه جواهرات را مسترد داشته وحداکثر تا هفدهم اوت تهران را ترك نماید . روزبعد بقیه جواهرات تحویل شد روز ۳۱ ژوئیه سلطان احمد شاه در معیت نایب‌السلطنه (عضدالملك)که سخنگوئی اعلیحضرت راکه درسنین سیزده سالگی است برعهده‌داشت برای‌نخستین بارهیئت‌کوردیپلماتیك‌را بحضورپذیرفت. کلنل‌لیاخف روز۴ اوت تهران را بقصدروسیه ترك‌گفت ابداً تصورنمیرودکه بار دیگر باین‌کشور باز گردد. محمدعلیشاه غالب اطرافیان مرتجع خود ازجمله امیربهادرجنگ را همراه‌خود بسفارت روس‌آورده‌است نایب‌السلطنه (کامران‌میرزا) چند روزپیش ازپسر برادرخود در سفارت روس پناهنده شد. عده‌ای‌ازافراد سیلاخوری وچریکهای دیگرچادرهای‌خودرا در اراضی مجاور سفارت بر پا کرده بودند و با دشواری آنها از آنجا بیرون رفتند .

برخی از آنها کوشیدند بدهات آن حوالی دستبرد بزنند و برای متفرق‌کردن آنها نیروئی ازافرادبختیاری‌گسیل شدند. اکنون اوضاع بحال عادی بازگشته وانتخابات برای انتخاب ۱۵ نماینده مجلس از تهران براساس قانون جدید انتخابات که در رژیم پیشین اعلام‌گشت درجریان میباشد .

ظل‌السلطان روز پنجم اوت وارد رشت شد وبه‌تهران حرکت‌کرد لیکن اورا در منجیل متوقف نمودند تقی زاده روز ششم اوت واردشد .

قلهك ۶ اوت ۱۹۰۹ **امضاء ــ چرچیل ـ منشی امور شرقی سفارت**

☆☆☆

شماره ۶۷۷ (تاریخ وصول ۲۷ سپتامبر)

از سر جورج بارکلی به سر ادواردگری (۳۵۷۳۵)

شماره ۱۷۲ قلهك ۱۰ سپتامبر ۱۹۰۹

آقای محترم

افتخاردارم بدینوسیله‌گزارش ماهانه‌ایکه اجمالادرباره حوادث چهارهفته اخیر درایران رخ داده است تقدیم دارم .

با تقدیم احترامات ـ ج . بارکلی

☆☆☆

ضمیمه شماره ۶۷۷

شماره ۹

گزارش اجمالی درباره حوادث روی داده درایران

(از هفتم اوت تا ۸ سپتامبر ۱۹۰۹) تهران

موافقتنامه‌ایکه روزسوم اوت تنظیم‌شد بموجب آن‌میبایست شاه سابق حداکثر تا ۱۷ اوت حرکت کند بتصویب نرسید و پس از مذاکرات مفصل و طولانی موافقتنامه دیگری تنظیم شد وتا هفتم سپتامبر تکمیل‌گردید . بموجب این موافقتنامه محمد علی میرزا سالانه یکصدهزارتومان مستمری دریافت خواهدکرد ومتقابلا همه املاك خودرا

بدولت ایران انتقال خواهد داد . دولت ایران بنوبت خود همه بدهی‌های محمد علی میرزا را ازجمله بدهی اوببانك روس‌که بالغ بر۳۰۰ هزارلیره است تقبل خواهدکرد.

اعضای هیئت نمایندگی ایران برای مذاکرات ازاعضای برجسته‌کمیته ملی بودند که «هیئت مدیره» نامیده شده وعبارتند ازحسین‌قلیخان نواب - تقی‌زاده - وثوق‌الدوله- مستشارالدوله و چندتن دیگر از ملیون برجسته‌که جزو هیئت بودند .

انتخابات برای انتخاب ۱۵ نماینده مجلس شورای ملی ازتهران در اواسط اوت بپایان رسید و اشخاص زیر انتخاب شدند :

۱ - حاجی سید نصرالله ۲ - احتشام‌السلطنه ۳ - وثوق‌الدوله ۴ - حکیم‌الملك ۵ - صدیق حضرت ۶ - مستشارالدوله ۷ - تقی‌زاده ۸ - ذکاء الملك ۹ - صنیع‌الدوله ۱۰- حسینقلی‌خان نواب۱۱- اسدالله‌میرزا ۱۲- شیخ محمدحسین‌یزدی ۱۳- یحیی‌میرزا ۱۴ - مؤتمن‌الملك ۱۵ - وحیدالملك .

روز اول سپتامبر محمدحسن میرزا برادر کوچکتر شاه رسماً بسمت ولایتعهدی اعلام شدو درهمانروزهمه افرادیکه درگذشته مرتکب خلافکاریهای سیاسی شده بودند مشمول عفو عمومی قرارگرفتند . ولی این عفو عمومی توأم با شرایطی عدیده میباشد . وزیرمختار دولت اعلیحضرت پادشاهی روز ۲۸ اوت استوارنامه‌های تازهٔ خودرا بحضور سلطان احمدشاه تقدیم داشت. وزیراکرم‌که درماه اوت بفرمانداری تهران برگزیده شد اینك معتمدخاقان یکی از برادران صدیق‌السلطنه‌کمیسر ایران درکمپانی نفت‌بجایش منصوب شده است .

غالب بیگ سفیر جدید عثمانی در اوایل سپتامبر بتهران وارد شد . روزنامه حبل‌المتین‌که درتهران چاپ میشدتوقیف شده ودبیرآن‌بجرم انتشارمقاله‌ای فتنه‌انگیز مجازات‌گردیده است .

درحال حاضر حدود ده نشریه در تهران منتشر میشود که چند روزنامه درمیان آنها روزانه منتشر میشود روزنامه « ایران نو » جدیدالتأسیس‌ترین روزنامه‌هاست و شخصی بنام ح - باسیل که خبرنگار پیشین دیلی میل است صاحب و اداره کننده آن

ش ۸۲ **شاهزاده محمدحسن میرزا**

که بسمت ولایتعهدی انتخاب گردید

میباشد . این روزنامه اخیراً مقالات متعددی منتشر کرده و سبب شده است که سفارت روس رسماً بدولت ایران شکایت‌کند .

دولت ظاهراً در دست کمیته ملیون است که در بالا ذکر شد و بنظر میرسد که سپهدار وزیر جنگ موافق با آن نیست غالب افرادیکه از تهران بنمایندگی مجلس شورای ملی برگزیده شده‌اند عضو همین‌کمیته میباشند . آنها توانسته‌اند نظم تهران را حفظ‌کنند و سپاهیانی به‌تبریز و شیرازگسیل داشته‌اند . با وجود استقراض اجباری از طبقات بالا دولت نیاز مالی مبرم و فوری دارد و از بانك شاهی درخواست کرده است مبلغ یکصدهزارتومان دربرابرجواهراتیکه به «بانك‌کریدیت لیونی» ـ بانك اعتبارات پاریس ـ فرستاده شده وقیمت آنها پانصدهزار تومان تخمین زده شده‌است بعنوان پیش پرداخت قرض‌کند . مدیرعامل بانك شاهی با این ترتیب موافقت‌کرده وپرداخت وام‌را بهیئت مدیره قویاً توصیه نموده است .

بختیاریها و فدائیان بطورکلی سلوك و خوشرفتاری ازخود نشان میدهند . یکی ازافراد دسته دوم دونفر را بقتل رسانید وشخص ثالثی را چند روز پیش دربازار زخمی کرد . وی بجرم این عمل محاکمه صحرائی شد و تیرباران‌گردید . آخرین شخصی‌که درملاء عام اعدام شد میرهاشم بودکه در اوایل ماه اوت حکم درباره‌اش اجراگردید . این شخص یکی از اشرار معروف بودکه از مستخدمین شاه مخلوع بشمار میرفت . وی کاملا مستوجب این سرنوشت بود .

امضاء ـــ جورج چرچیل دبیر دایره شرقی

✡✡✡

یك توضیح لازم و قضاوت «تاریخی»

حق با کدام یك است ؟

ش ۸۴

سید حسن تقی زاده

از شخصیتهای معروف و مؤثر در انقلاب مشروطیت ایران .

یا

ش ۸۵

احمدکسروی

مؤلف «تاریخ مشروطه ایران» نسبت بانتقادات و حملاتیکه به تقی زاده نموده است

بطوریکه درمقدمه این کتاب توضیح داده شده‌است بین تاریخهای متعددی که از طرف مؤلفین مختلف راجع به انقلاب مشروطیت ایران برشته تحریر در آمده است گذشته از نواقص یامحذوفات مهم وعدم ذکر بسیاری وقایع بزرگ ومؤثرداخلی وخارجی راجع به‌انقلاب مذکورکه درآنها مشهود میباشد وعلت آنهم عدم‌آگاهی مؤلفین مزبور از وقایع و جریانات مهم پشت پرده وعدم دسترسی آنها به‌همه مدارك لازم بوده است ، یك اختلاف نمایان دیگرهم وجود دارد و آن این است‌که مؤلفین مزبور راجع به‌سیر حوادث انقلاب وبازیگران مؤثراین صحنه ومخصوصاً شخصیتهائیکه دراین پیکاربزرگ برای سقوط حکومت مطلقه استبدادی و استقرار مشروطیت نقش مؤثری ایفا کرده‌اند هریك روی نظر شخصی خود اظهارنظر نموده وحتی راجع به‌بعضیها نخواسته‌اند بعضی حقایق مسلم را (ظاهراً بنا بجهات شخصی) درتاریخ خود ذکر نمایند.

یکی از این موارد اشتباه و اختلاف یاکتمان حقایق که در این تاریخها بچشم

میخورد موضوع نظر مخالف مرحوم احمد کسروی در تاریخ مشروطیت خود نسبت به‌عده‌ای از آزادیخواهان صدرمشروطیت منجمله آقایان تقی‌زاده و مساوات میباشد. گرچه مؤلف تاریخ دیگر (مرحوم دکتر ملکزاده) ضمن تاریخ خود (جلدپنجم صفحه ۲۲۲) علت انتقادات بیموردکسروی را تحت‌عنوان **«حقایق را نبایدناگفته گذارد»** اجمالا توضیح داده وخدمات بزرگ ومؤثر آقای تقی‌زاده رادرپایه‌گذاری بنیان مشروطیت ایران در تاریخ خود یاد نموده و ستوده است.

ولی حال از مطالعه این «اسناد» گویاکه در آنزمان بطور طبیعی عین حقایق و وقایع از طرف وزراء مختار وقت انگلستان در تهران روز بروز نوشته شده و کتباً یا تلگرافاً محرمانه بلندن‌گزارش داده شده یاکسب تکلیف میشده‌است صحت همین مطلب که درتاریخ دکترملکزاده منعکس شده ومطالب مهم دیگر (تاکنون نامعلومی) بخوبی واضح می‌گردد.

بایددانست‌که علت اصلی انتقادات مرحوم‌کسروی یا نیش‌زدنهای اونسبت بآقای تقی زاده دو موضوع است:

اول اینکه درروزبمباران مجلس ازطرف‌محمدعلیشاه (۲۲جمادی‌الاول۱۳۲۶ قمری مطابق دوم سرطان (تیرماه) ۱۲۸۷ شمسی)که عده زیادی ازنمایندگان‌وآزادی‌خواهان دستگیر وبباغ‌شاه برده شده ودراولین روز، میرزا جهانگیرخان شیرازی مدیر صور اسرافیل و ملك‌المتکلمین بوسیله طناب اعدام و دیگران مورد انواع شکنجه و ضرب وشتم واقع شدند، چرا تقی‌زاده درسفارت انگلیس پناهنده شد- یعنی نمیبایست پناهنده شود.

علت دوم نیش‌زدنهای مرحوم‌کسروی نسبت به‌آقای تقی‌زاده ازاینجا سرچشمه میگیردکه بعد از واقعه بمباران مجلس وحوادثی‌که پیش آمد، تقی‌زاده پس ازاینکه ازتهران تبعیدشدبلندن رفت و درآنجا باکمك عده‌ای ازانگلیسهای‌آزادیخواه (منجمله پروفسور ادوارد برون) و ایرانیان مهاجر بفعالیت بر ضد دولت استبدادی محمدعلیشاه پرداخت وپس ازاینکه خبر قیام مردم تبریز در اروپا منتشرشد وپیشرفتی درکارملیون

پیدا شدتقی‌زاده به‌تبریز رفت . مساوات هم‌که پس ازچندماه‌که با لباس مبدل درقزوین اقامت داشت بالاخره خود را به تبریز رسانید و با همان سبك و سلیقه سابق روزنامه « مساوات » را درآنجا منتشر نمود .

تقی‌زاده ومساوات پس از ورود به تبریز از تندرویهای بعضی ازسران‌مجاهدین انتقاد میکردند و از خورده‌گیری خودداری‌نمیکردند ـ انتقادآنان با طبع جنگجوی بعضی ازمجاهدین‌که شبانه روز با خطرمرگ‌مواجه بودند سازگار نبود وتا حدی‌آنانرا ازاین دونفرگله‌مند وناراضی ساخته بود. مرحوم‌کسروی هم‌که خودتبریزی بوده وشاید هم بجهات مختلف‌که معلوم نیست با تقی‌زاده نظر موافق نداشته است خدمات بزرگ و مؤثر او را مطلقاً ذکر نکرده ولی راجع باین قبیل مطالب که بنا بگواهی همین اسناد حق هم با تقی زاده بوده است کسروی نسبت باین دو نفر مخصوصاً نسبت به تقی‌زاده غیر منصفانه ایرادهائی بیمورد درتاریخ خود نموده ونیش‌هائی زده‌است . حال بامطالعه کلیه اسناد مربوط بوقایع تبریزکه بطورمرتب وبه‌ترتیب تاریخ دراین‌کتاب مندرج واز نظرخوانندگان میگذرد صحت نظر مرحوم دکترملکزاده دراینمورد راجع بغیرموجه بودن ایرادهای مرحوم‌کسروی نسبت بآقای تقی‌زاده‌کاملا واضح میشود ، زیرا بموجب گزارشهای محرمانه متعدد بامضاء وزیرمختار وقت انگلستان درتهران وسفیرانگلستان در روسیه بعنوان سر ادواردگری وزیر امورخارجه وقت انگلستان و تلگرافات شخص اخیرالذکر به‌آنان‌که تماماً دراین‌کتاب مندرج است و بطورنمونه چندفقره ازآنها ذیلا نقل میشود واضح میگرددکه عملیات افراطی بعضی از سران مجاهدین درآنموقع (که مورد انتقاد و خورده‌گیری آقای تقی‌زاده بوده) طوری بوده است‌که درمقام مخالفت با محمدعلیشاه با پشتیبانی‌که ازطرف دسته «ترکهای جوان» درخاك ترکیه ازآنها میشده نزدیك بوده‌است استقلال آذربایجان را اعلام‌کنند ودراین قسمت راجع باوضاع تبریز و اقدامات خودسرانه و مستقل ستارخان (یکی از دو سردار معروف نهضت آذربایجان که درعین حال رشادت‌ومردانگی‌وفداکاریهای مهم اوهم ستوده شده) ضمن‌گزارش‌شماره

۵۲۰ مورخ ۱۴ نوامبر۱۹۰۸ سر نیکلسون سفیر انگلستان در روسیه توضیحات کافی داده شده است .

۲ - همچنین تلگراف شماره ۲۶۹ مورخ ۲۴ نوامبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون به‌سرادواردگری درپاسخ تلگرام محرمانه شماره ۶۱۶ مورخ۲۳ نوامبروزیرامورخارجه که میگوید «بعدازظهر امروز مفادنظریات شما راکه پیشنهادکرده‌اید بشاه و به‌ستارخان اعلام‌گردد باطلاع مسیو ایزولسکی (وزیر امورخارجه وقت روسیه - م) رسانیدم . و درقسمت آخر تلگرام اضافه نموده است :

« همچنین وی به تحقیق میداند که ترکهای جوان از خاك ترکیه ستارخان را تشویق مینمایند و ازاین جهت اوضاع پیچیده است » .

۳- گزارش تلگرافی شماره ۴۱۳ دوم دسامبر ۱۹۰۸ سرجورج بارکلی ازتهران بلندن راجع بوصول تلگراف سرکنسول تبریز نسبت بعملیات افراطیون تبریز وخود- سربهای ستارخان‌که درقسمت آخر اشاره باحتمال اعلان استقلال آذربایجان از طرف ستارخان درصورت مقاومت‌طرفداران شاه میشود واینکه افرادافراطی‌که مرتباً ازقفقاز می‌آیند وخامت اوضاع را میرساند .

۴ - گزارش شماره ۵۲۰ - ۱۴ نوامبر۱۹۰۸ سر نیکلسون از روسیه بلندن راجع باوضاع تبریزکه درقسمت آخرمینویسد «مسیو ایزولسکی بعد از ظهر امروز باردیگر راجع باوضاع ایران بویژه‌آذربایجان اشاره‌کرده‌گفت‌ستارخان فرمانداری برای‌جلفای ایران تعیین‌کرده واین فرماندار پرچم سرخی برافراشته وفوراً یکصد وپنجاه نفر افراد انقلابی ازخاك روسیه باو ملحق شده‌اند .

۵ - گزارش مهم شماره ۶۰۴ مورخ ۲۲ دسامبر ۱۹۰۸ سر نیکلسون بلندن‌که در قسمت آخر آن اظهارات مسیو دوهارتویگ راکه بتازگی ازتهران آمده نقل نموده و مینویسد « مسیو دوهارتویگ اظهار نگرانی میکرد که مبادا ستارخان خود مختاری آذربایجان را اعلام‌کند و باین جهت اظهار علاقه میکردکه شاه در اقدامات خودبرای انعقاد مجلس نباید وقت تلف‌کند - او معتقد است اگر بمردم تبریز اطمینان داده شود

که پارلمانی‌که برای شرکت و عضویت آن ، آنها خواهند توانست نمایندگان منتخب خودرا به‌آن مجلس بفرستند تشکیل میشود اوضاع آذربایجان بفوریت اصلاح خواهد شد ولی تأخیر دراین امر بسیار خطرناك میباشد» .

اینها وسایرگزارش‌های‌کتبی وتلگرافی آن چند ماه ومتعاقب آن عملیات کاملا افراطی ومستقل بعضی از رهبران ملیون تبریز را که بهترین بهانه برای مداخله علنی روسیه درآنجا میشد ثابت مینماید ـ وهمین امور بوده است‌که موردایراد تقی‌زاده بوده ونتیجتاً بین‌آنهاکدورتی‌حاصل‌ومرحوم‌کسروی قضاوتی‌غیرمنصفانه (یا ازروی‌بی‌اطلاعی ویا شاید ازنظرشخصی وغرض خصوصی) در موردآقای تقی‌زاده که بدون شك یکی از بنیانگذاران اصلی و مهم مشروطیت میباشد نموده است . و اما راجع بایراد بزرگ دیگرکسروی به تقی‌زاده که در روز بمباران مجلس ازطرف محمدعلیشاه‌که عده‌ای از آزادیخواهان دستگیر ومیرزا جهانگیرخان مدیرروزنامه صوراسرافیل وملك‌المتکلمین بلافاصله بوسیله طناب اعدام شدند ، چرا تقی‌زاده (باتفاق چندنفر دیگر) در سفارت انگلیس پناهنده شد ـ بعبارت دیگر یعنی چراآن چندنفرداوطلبانه‌خودشان رابقزاقهای کلنل‌لیاخوف معرفی نکردندکه آنها را بباغشاه برده ونتیجتاً بسرنوشت میرزاجهانگیر خان و ملك‌المتکلمین دوچار شوند ؟

اینك با توجه به مندرجات اسناد مشروحه ذیل بخوبی واضح میشود که عمل اضطراری‌آقایان تقی زاده و دهخدا سردبیر صوراسرافیل و پنج نفر دیگرهمراهانشان درپناهندگی درسفارت انگلیس شب بعد از بمباران مجلس ازلحاظ حفظ جان خود از خطر قطعی و مسلم ابداً قابل ایراد نبوده بلکه لازم هم بوده است تا اقدامات بعدی را طرح ریزی نمایند. درتأیید این مطلب توجه خوانندگان را بدلائل مستند ذیل که به‌ترتیب تاریخ درجای خود در این‌کتاب درج شده است جلب مینماید :

۱ ـ تلگراف شماره ۱۵۲ـ۲۴ ژوئن ۱۹۰۸ مستر مارلینگ از تهران به سر ـ ادواردگری پیرو تلگراف شماره ۱۵۱مورخ ۲۳ (روز بمباران مجلس ـ مترجم) بدین

مضمون «شاه در پاسخ پیام ما اطمینان بسیار داده وفرامین ویژه‌ای برای حفاظت خطوط تلگرافی و بانك شاهی صادر شده‌است .

اواخر شب تقی‌زاده با یکی دیگر از نمایندگان و پنج روزنامه نگارکه ترس جان خودرا داشتند درساختمان سفارت در شهر بست نشستند . قریب سی نفر از سران و پیشوایان مشروطه‌خواهان که غالب آنها اعضای انجمن‌ها و روزنامه نگار هستند از طرف شاه دستگیرشده‌اند . خطری برای اروپائیها پیش‌بینی نمیکنم » .

۲ - تلگراف شماره ۱۵۷ - ۲۶ ژوئن ۱۹۰۸ مستر مارلینگ از تهران به سر - ادواردگری .

«**اوضاع تهران** - وزیرمختارفرانسه خیلی محرمانه بمن اطلاع داده‌است یکی از اشخاصیکه شاه بالاخص علاقمند به دستگیری او میباشد بزودی در سفارت فرانسه بست خواهد نشست (عقبه همان تلگراف) رئیس مجلس با یکی دیگر از نمایندگان‌که دستگیر نشده درسفارت فرانسه‌بست نشسته‌اندوزیردارائی همراه خانواده خود درسفارت ایطالیا بست نشسته‌اند » .

۳ - گزارش‌کتبی شماره ۱۷۷ محرمانه مسترمارلینگ به‌سرادواردگری - قلهك ۱۵ ژوئیه ۱۹۰۸ (پس ازمقدمه) «مقارن ساعت‌نه شب تقی‌زاده نماینده معروف تبریز که بی‌باکی و نطقهای علنی او بطرفداری از نهضت مشروطه خواهی او را مورد خشم و تنفر خونین شاه‌گردانیده‌است بدماژور استوکس پیامی فرستاده و اطلاع میدهدکه خود با دویا سه تن ازیارانش میخواهند پناهنده شوند زیرا افراد قزاق درتعقیب‌آنها هستند و درهرآن ممکن است دستگیر شوند و چنانچه تقاضای پناهندگی آنها پذیرفته نشود حتماً دستگیرشده وبهلاکت خواهند رسید. ماژور استوکس برطبق دستورهائیکه داشته است پاسخ میدهد واندکی بعد تقی‌زاده همراه با شش تن دیگرازجمله سردبیر «حبل‌المتین » و سردبیران روزنامه «مساوات» و «صور اسرافیل» درب اصلی سفارت خود را معرفی و بداخل راه داده میشوند بدون هیچ تردید اگر از راه‌دادن آنها امتناع میشد دست‌کم سه‌نفرآنها یا شایدهم بیشتر بسرنوشت جهانگیرخان وملك‌المتکلمین‌که بامداد

روز بعد ازدستگیری بدون محاکمه بوسیله طناب اعدام شدندگرفتارمیشدند این موضوع را حتی وزیر مختار روسیه هم ضمن صحبت با من تصدیق کرد» .

(عقبه همان گزارش راجع بوضع تهران مینویسد) «دلیل وجود عملیات تروریستی کد حکمفرما میباشدهمین بس که ممتازالدوله رئیس مجلس با دونفر دیگرپس ازاینکه دو روز درمحله کلیمیها در جنوب شهر پنهان میشود دریك لباس کثیف و پاره درویشی بسفارت فرانسه واقع درحوالی زرگنده رفته وپناهنده میشود» .

حال با این مقدمات و درنظرگرفتن وحشت فوق‌العاده ومحیط تروری که آن ایام در تهران حکمفرما بود و قزاقهای کلنل لیاخف بدستور مخصوص محمد علیشاه برای دستگیری آزادیخواهان برجسته ومعروف مخصوصاً تقی‌زاده که موردخشم وغضب‌خونین محمدعلیشاه بوده است منتهای کوشش خود را (ولو برای گرفتن جایزه وانعام) بخرج میدادندکه اگر خودکسروی هم در آنموقع جزو آن آزادیخواهان معروف مورد نظر می‌بود مسلماً همان راه‌را (خیلی هم زودتر) می‌پیمود ، کدام آدم منصف و بی‌غرض که دارای عقل سلیم میباشد بخود حق میدهد که باین عمل کاملا اضطراری و مصلحت‌آمیز تقی زاده و همراهانش از لحاظ حفظ جان خود و ادامه عملیات بعدی برای استقرار مشروطیت بسفارت انگلیس پناهنده شده‌اند ایراد گرفته و انتقاد نماید مگر اینکه یا بکلی از اوضاع بی‌اطلاع وباصطلاح «ازمرحله پرت» بوده ویا مغرض بوده ونظرشخصی داشته باشد .

در جائیکه ممتازالدوله رئیس مجلس با در نظرگرفتن اوضاع وحشتناك و ترور آنروز تهران برای حفظ جان خود ناچار میشود پس ازاینکه دو روز درمحله کلیمیها درجنوب شهرپنهان میشودبالاخره دریك لباس‌کثیف وپاره پاره درویشی خودرا بسفارت فرانسه رسانیده وپناهنده‌گردد، بدون‌شك عمل‌آقای تقی‌زاده وهمراهان ایشان‌که‌برای حفظ جان و ادامه مبارزه و فعالیتهای خود (بدون دو روزپنهان شدن در محله کلیمیها و پوشیدن لباس‌کثیف و پاره درویشی) شبانه خودرا بسفارت انگلیس رسانیده وپناهنده شده‌اندکاملامصاب ومجازبوده وهرکس منکراین حقیقت بشودنظری نادرست یامغرضانه

داشته و باصطلاح «کافر ماجرائی» کرده است . کما اینکه حاج مخبرالسلطنه هدایت والی آذربایجان هم در وقایع تبریز ومحاصره آن شهر از طرف سپاهیان و چریکهای محمد علیشاه وقتل وغارت مردم، ظاهراً چون حاضر باجراء اوامر محمدعلیشاه برعلیه ملیون نشده بودبشرح مندرجات صفحه۹۵۹همین کتاب درکنسولگری فرانسه درتبریز پناهنده گردید .

یك نکته مهم دیگر ـ عموم اشخاصیکه از وقایع صدر مشروطیت کم وبیش آگاهی دارندمیدانندکه مرحوم صنیع‌الدوله ازسالها پیش‌ازطلوع مشروطیت بآزادمنشی وعدالت دوستی معروف بود وبارهبران افکارنوین وآزادیخواهان همعقیده و درمجامع سرّی آنها هم راه وشرکت داشت وچون مردی فاضل وتحصیلات عالی خودرا درآلمان بپایان رسانیده بود پس ازمراجعت بایران با داشتن مقامات مهم در دستگاه دولت‌برای بهبودوضع اقتصادیات مملکت وترویج صنایع‌کشورهای مترقی درایران سعی بسیارنمود که شرح آن طولانی و از موضوع بحث ما خارج میباشد . صنیع‌الدوله پس از طلوع مشروطیت تا روزیکه بدست دشمنان ملت ومملکت شهید شد تمام نیرو و استعداد ذاتی ومعلومات اکتسابی خود را برای پیشرفت مشروطیت و برقراری حکومت ملی بکار برد چنانچه پس از برقراری مشروطیت بریاست اولین مجلس شورای‌ملی که بالاترین مقام ملی بود انتخاب‌گردید وباکمال شرافت و درستکاری ولیاقت این مسؤلیت بزرگی راکه بعهده داشت انجام داد .

طرز فکر و نقشه‌های او برای ترقی دادن اقتصادیات مملکت و بالاخص ایجاد راه شوسه وخط‌آهن و عمق فکر صنیع‌الدوله سبب شد که روسها با نقشه خطرناکی که در آن ایام (با تحت نفوذ قرار دادن محمد علیشاه) برای کشور ایران داشتند نسبت به صنیع‌الدوله بیش ازسایررجال دولت مشروطه‌کینه توزی نموده و اورا خارراهمقاصد شوم خودبدانندنتیجتاً دربهمن ماه سال ۱۲۸۹ شمسی (ماه صفر۱۳۲۹ قمری) درتهران هدف گلوله دو نفر گرجی تبعه روس قرار گرفت و بقتل رسید . گرچه قاتلین بوسیله پاسبانان دستگیر و در نظمیه (شهربانی) حبس شدند ولی بطوریکه درتاریخ ثبت است

ازطرف سفارت روس بدبهانه اینکه آنها اتباع روس هستند (چون متأسفانه در آن ایام رژیم کاپیتولاسیون که درسال ۱۳۰۶ شمسی درزمان سلطنت رضاشاه کبیر ملغی گردید جاری بود) ودر روسیه باید محاکمه بشوند (؟) آنهارا مستخلص وتحویل گرفته وبروسیه فرستادند! پس ملاحظه شدکه صنیع الدوله یکی از بنیان گذاران مهم و مؤثر مشروطیت ایران و کوشا برای ترقی مملکت و نجات کشور از فشار اجانب بوده است که بالاخره هم بهمین جهات ازطرف اجانب محکوم بمرگ گردید. حال اگرضمن اسنادمندرج درهمین کتاب در صفحه ۱۰۶۰ گزارش تلگرافی شماره ۲۰۰ مورخ ۲۸ مارس ۱۹۰۹ (فروردین ۱۲۸۸ شمسی) سرجورج بارکلی را بلندن میخوانیدکه «صنیع الدوله که یکی ازملیون برجسته میباشد ازجهت اینکه جان خودرا درمعرض خطر واقعی دیده است درسفارت انگلیس پناهنده شد .. » آیا وجداناً میتوان این عمل اضطراری صنیع الدوله در آنزمان که با توجه باوضاع آنروز برای حفظ جان خود نموده است نکوهش و مذمت نمود ؟ **هرگز ومسلماً نه** ، درحالیکه وضعیت تقی زاده درروز بمباران مجلس بامحیط تروری که در تهران حکمفرما بود و دونفرازملیون (ملك المتکلمین ومیرزا جهانگیرخان مدیر صوراسرافیل) پس از دستگیری بلافاصله در باغشاه بوسیله طناب اعدام شدند ، از حیث توجه خطر واقعی از وضع صنیع الدوله هم شدیدتر بوده است .

مضافاً بهمندرجات تاریخ «انقلاب ایران» تألیف پروفسور ادوارد براون که در صحت مطالب و بی غرضی مؤلف آن کسی نمیتواند تردید نماید در مورد آقای تقی زاده علاوه بر توضیحاتیکه درصفحات ۱۴۹ و ۱۷۰ درتعریف وستایش از خصوصیات اخلاقی وشهامت تقی زاده و تأثیر سخنرانیهای وی در مبارزه با حکومت استبداد داده است در صفحه ۲۸۷ راجع بفعالیتهای فراریان ایران علیه رژیم استبدادی محمد علی شاه درآن ایام در استانبول ولندن وپاریس با سخنرانی ونگارش وفراهم آوردن موجبات همدردی دیگران بسود هم میهنان خود مینویسد « تشکیل کمیته ای در انگلستان (در ۳۰ اکتبر ۱۹۰۸) مدیون اشتیاق ودلسوزی مستقیم تقی زاده وهمکاری معاضدالسلطنه (پیرنیا) که ماه سپتامبر وارد شده بودند بوده است » ومخصوصاً درصفحه ۳۵۹ همان کتاب دردنباله

موضوع بازداشت ظل‌السلطان در انزلی (بندرپهلوی) موقع مراجعت وی از اروپا بایران پس از سقوط محمدعلیشاه راجع به آقای تقی‌زاده چنین مینویسد :

«۷ اوت ۱۹۰۸ (۸ رجب ۱۳۲۶ مطابق ۱۵ اسد (مرداد) ۱۲۸۷) همانروزیکه ظل‌السلطان توقیف شده بودنماینده شجاع و درستکار تبریز تقی‌زاده با اسکورت بزرگی ازملیون وارد تهران شد. یکسال پیش تقی زاده با تضمین سلامتی تنی واینکه یکسال و نیم درتبعیدبماند پناهگاه سفارت بریتانی را ترك کرده بود و وقتی که دراواخرسپتامبر ۱۹۰۸ وارد انگلستان گردید جیبش خالی بود زیرا جزئی پولی که داشت در عبور از روسیه بانوشته‌های مهمی غارت شده بود. من به‌اقبال خویش میبالم که توانستم کارخوبی برای او با استخدام در کتابخانه دانشگاه کمبریج درمدت پائیز آنسال پیدا کنم وبدینسان هفته‌ها ، روزانه بصحبت با او و دوست همکارش محمدعلی خان بسر برم . آنچه من از خودش دیدم وگزارشهای دوستان حسن شهرت اورا درمن مؤثر و عمیقتر گردانید ـ او از لحاظ حسن نیت و بی‌علاقگی به‌سود و غرض شخصی، ایمان داری، درستی و دلاوری قابل ملاحظه‌اش مرا واله خویش ساخته است.

من هرگز ندیدم با شتاب و بدون غور وتأمل سخنی براند وحتی ازتصریحات او که در هر مورد اول باور شدنی نبود سرانجام صداقت و درستی آن با شهادت و گواهی مستدل و مستقل دیگری تثبیت و محرز میگردید . در سخنرانی فارسی مردی فصیح و با ایمان است ،گفتارش در میتینگهای لندن و کمبریج بس رسا و دلچسب بوده مرا در ترجمه کلامش هماره خرسند میداشت ، هنگامیکه تبریز در آستانه دفاع دلیرانه قرار گرفته و دوماه پیش ازآنکه محاصره گردد دوستانش پشت سرهم نامه باو نوشته اصرار وتعجیل میکردندکه به‌آنان بپیوندد و درحالیکه خدمات او درانگلستان وتبریز بدقت سنجیده میشدکه کدام بیشتر بسودکشوراوست بدون اینکه خطررفتن را بچیزی انگارد آهنگ بازگشت نموده پاسخ آری بدعوت دوستان داده بیدرنگ کمبریج را ترك و بسوی تبریز شتافته و با اشکالات زیاد و بیم جان در پایان نوامبر ۱۹۰۸ با اینکه از سرنوشت خود وآنشهر که بدست دولتیان می‌افتاد بخوبی آگاه بود به تبریز رسید ...»

قطع نظر از مراتب فوق دلایلی دیگر متقن بر نادرست بودن اظهارات مرحوم کسروی دربارهٔ تقی زاده، مندرجات فصل دوازدهم تاریخ «قیام آذربایجان وستارخان» تألیف امیر خیزی راجع بورود آقای تقی‌زاده به تبریز پس از واقعه بمباران مجلس و تبعید وی از ایران و پس از چند ماه مراجعت به آذربایجان میباشد که شرح آن قبلا درفصل ۲۴ و ۲۵ همین کتاب آمده است .

اینك آن قسمت‌که درتاریخ قیام آذربایجان و ستارخان (درصفحه ۲۵۰) راجع بایشان نوشته شده است عیناً دراینجا نقل میشود :

« ورود آقای تقی‌زاده به تبریز »

« جناب آقای تقی‌زاده ۱۴ ذیحجه ۱۳۲۶ وارد تبریز شدندو ورودایشان مایه امیدواری عظیم برای‌تبریزیان‌گردید ومردم آمدن ایشان را به شهر تبریز فیض عظیم می‌پنداشتند و به یکدیگر تبشیر میکردند و روزنامه‌هائیکه درآن وقت نشر میشد ورود ایشان را صمیمانه تبریك می‌گفتند ما فقط بدرج تبریك روزنامه انجمن قناعت میورزیم‌که درشماره۳۴ سال سوم نوشته شده است » .

« خیرمقدم یا سعادت اعظم »

«جناب آقای سیدحسن تقی‌زاده‌که نام نامیش سردفتر افتخار آذربایجان و وجودگرامیش مایه امیدواری حریت ـ پرور است ..... الی آخر »

برای بقیه رجوع شود به صفحه ۲۵۱ همان‌کتاب (تو خود حدیث مفصل بخوان ازاین مجمل) همچنین مندرجات تاریخ «قیام‌آذربایجان ـ درانقلاب مشروطیت ایران» منتشر شده در سال ۱۳۳۴ بوسیله کتابخانه اقبال نگارش مهندس‌کریم طاهرزاده بهزاد مخصوصاً **گفتار صد وپانزدهم** (صفحه ۳۸۷) .

(باید دانست که آقای مهندس طاهر زاده بهزاد خود یکی از مجاهدین غیور صمیمی و فداکار در راه مشروطیت ایران بوده و خود شاهد عینی جریان وقایع تبریز میباشدکه دراینجا قسمت کوچکی که مربوط بموضوع موردبحث میباشدذیلا نقل میشود:

«نفوذ سیدحسن تقی‌زاده در روحیات مدافعین تبریز»

«مردم تبریز از سال ۱۳۲۵ هجری درتمام میادین ومحلات مشغول مشق نظامی و جنگ وگریز بودند ، بیجهت نبود که سخنوران مشروطیت هرروز دربالای منبر با ذکر احادیث واخبار داشتن اسلحه را واجب دانسته وبمردم تهیه‌آنرا توصیه میکردند. لابد اینان الهامات خودرا ازیك منبعی میگرفتند و این منبع بجزارشاد رهبران مطلع انقلاب‌که در رأس عده معدودآنان سید حسن تقی‌زاده قرار داشت منشاء دیگری نبوده است . من درست درخاطر دارم‌که درسنگرها مجاهدین بنام تقی‌زاده و بعشق تقی‌زاده تیراندازی میکردند ، ونیز بدفعات شنیدم‌که دراثنای جنگ بعضی از مجاهدین فریاد میکشیدند ایکاش تقی زاده اینجا بود و میدید من در راه آزادی و مشروطه چگونه با جان ودل میجنگم . هنوزهم صدای‌کریم‌که دربازارچه عالی‌قاپو تیرخورده وجان بجان‌آفرین‌تسلیم‌کرد درگوشم صدامیکندکه بمن‌گفت وصیتم این است‌که‌سلام مرا به‌تقی‌زاده برسانید و پس‌از ادای این جمله نورچشمانش به‌آسمان پروازکرد . سنگرهای تبریز را صدها نفر رهبران جنگی و سیاسی و اجتماعی اداره میکردند و اکثر آنها ارتباط روحی با سید حسن تقی‌زاده داشتند و خط مشی آنها را تقی زاده توسط پیکهای خود معین میکرد .»

☆☆☆

نظر بمقدمات فوق وبه‌پیروی ازاین‌پندبزرگ شیخ‌اجل‌که میگوید **«سعدی دو چیز قیمت و قدر تو کم کند - تصدیق بی‌وقوف وسکوت وقوفدار»** نگارنده این سطور ازلحاظ اینکه نسل جوان دراثر این قسمت از اظهارات مرحوم کسروی یا چند نفری که متأسفانه تحت تأثیر آن اظهارات نادرست واقع شده‌اند نسبت بخدمات بسیار مهم و ارزنده و خالصانه‌ای که بعضی از رجال صدر مشروطیت و مخصوصاً آقای

تقی‌زاده در برانداختن کاخ ظلم و استبداد نموده‌اند قضاوت غلطی نکنند ، با مطالعه و بررسی دقیق اسناد معتبر مربوط به استقرار مشروطیت درایران دراینجا اعلام مینمایم که همه ایرادات ونیش‌زدنهای مرحوم‌کسروی در تاریخ خودنسبت به‌آقای تقی‌زاده نظر به دلائل سابق‌الذکر نه‌فقط ازهرجهت بی‌اساس وغیرموجه بلکه‌ناروا وکاملا غیرمنصفانه میباشد. دراینموقع‌که من مشغول نوشتن این سطورمیباشم‌آقای تقی‌زاده درسنین‌کهولت بوده وبطوریکه شنیده‌ام دروضع وحالی نیستند که بتوان مصاحبه‌ای در این زمینه با ایشان نموده وتوضیحات بیشتری ازخود ایشان اخذ واضافه نمود، ولی نگارنده بحکم وجدان و انصاف و حقشناسی و رعایت حقوق و احترام خدمتگذاران واقعی مملکت و باستناد دلایل تردید ناپذیر موجود و مشهود این قضاوت خود را (که متناسب با شغل اینجانب هم میباشد) راجع به خدمات ارزنده مهم و بدون تظاهر و مؤثرآقای تقی‌زاده دربرانداختن‌کاخ ظلم واستبداد و استقرار مشروطیت در ایران در اینجا اظهار و اعلام مینمایم .

✡✡✡

ضمناً درپایان این‌کتاب این نکته را (ولو تکرارهم شده باشد) بایداضافه نمایم :

این اسنادمحرمانه‌ای‌که درهمان ایام نسبت به‌کلیه وقایع پیش‌آمدهای روزبطور طبیعی در یك دستگاه منظمی برای مقاصد خود آن دستگاه تنظیم شده و دنباله دارد همه چیز راآنطورکه واقع شده است برای شما حکایت میکند ومسلماً ازلحاظ دانستن و کسب اطلاع از جریانات واقعی نهضت مشروطیت در ایران و خصوصیات و حواشی و نتایج آن همچنین معرفی بازیگران اصلی دو طرف این صحنه انقلابی مهم ایران ، این کتاب بدون تردید جامعترین مأخذ و مستند بوده و در عین حال « آینه عبرت » محسوب میگردد .

حسن معاصر - اسفند ماه ۱۳۴۷

ضمیمهٔ جلد دوم

متمم و دنبالهٔ صفحه- ۸۹۶ -

درگزارش تلگرافی شماره ۳۳۵ مورخ ۱۲ اکتبر ۱۹۰۸ سربارکلی وزیرمختار انگلستان درتهران بعنوان سرادواردگری وچندفقره تلگرافیکه متعاقب‌آن بین‌تهران ولندن و سن‌پترسبورك مبادله شده این موضوع مطرح است‌که نیروئی مرکب از چهار صد نفر قزاق ایرانی با چهار عراده توپ با چند افسر روسی از تهران (برای ملحق شدن به‌قوای شاه) بمنظور قلع و قمع نمودن جنبش مشروطه خواهی به تبریز اعزام شده است ومسیو دوهارتویگ وزیرمختار روسیه در تهران درپاسخ اظهار وزیر مختار انگلیس‌که به‌چه مناسبت افسران روسی بااین عده اعزام شده‌است برای روپوشی قضیه جواب داده است که « وظیفه افسران روسی این است که از غارت و چپاول جلوگیری نمایند و تا مخاصمات پایان نیابد وارد شهر تبریز نخواهند شد» بدین مناسبت توجه خواننده را به‌نطق مهم وعجیبی‌که‌کلنل‌لیاخف برای تشویق ودلگرمی قزاقها درموقع اعزام آنها به تبریز برای آنان نموده است جلب مینماید .

توضیحاً اضافه مینمایدکه بنابشرحی‌که پروفسور ادوارد براون درکتاب معروف خود بعنوان «انقلاب ایران» نوشته است متن کامل این‌نطق عجیب‌کلنل لیاخف درآن موقع در روزنامه ترکی‌زبان «صباح» شماره ۶۸۷۱ مورخ ۱۱ نوامبر ۱۹۰۸ درج شده وپروفسور ادواردبراون آنرا به‌انگلیسی ترجمه و درکتاب خودکه دربالا به آن اشاره شد نقل نموده است این است متن نطق موضوع بحث :

« سربازان و قزاقهای دلیر ! »

از روزیکه بریگاد قزاق تشکیل شدشماها در موارد زیادی شجاعت بی‌نظیری

از خود نشان داده و مراتب صداقت و وفاداری خودرا نسبت بشاه ومقامات مافوق خود بحد اعلی ابراز داشته‌اید و بپاس قدرشناسی از خدماتی که انجام داده‌اید بسیاری از شماها بدریافت نشانها ومدالها و هدایا وهمه‌نوع ابرازلطف از جانب پادشاهان روسیه وایران مفتخر شده‌اید .

حمله‌بشماها به‌آشوب‌طلبان‌تهران‌که درعمارت پارلمان ومسجدسپهسالاراجتماع کرده بودند دنیا را قرین تعجب ساخت .

یك بریگاد کوچك در جنگ با شورشیانیکه نصف افراد آنها را شما بهلاکت رسانیدید پیروزگشت وشما موفق شدیدکه سنگر و پناهگاه لعنتی آنها را بکلی خراب و ویران‌کنید .

دراین جنگ بسیاری ازهمقطاران و رفقای شما بهلاکت رسیدندولی مرگ‌آنها باعث شهرت ومعروفیت این پیروزی شما گردید .

امروز تخت سلطنت شاه در خطر است . اهالی تبریز یك جمعیتی ازافرادمردم عادی را جمع‌آوری نموده وتفنگها وتوپهای دولت را ضبط‌کرده‌اند وبرعلیه شاه اعلان جنگ داده و ازاطاعت اوامر اعلیحضرت تمرد و سرپیچی نموده‌اند ومیخواهند شاه‌را مجدداً بقبول مشروطیت مجبور نمایند . این حکومت مشروطه باعث محدود ساختن و سلب حقوق وامتیازات بریگاد قزاق شده وهم مبالغ حقوق دریافتی شمارا تحت‌کنترول درخواهد آورد .

مشروطه بدترین دشمن شما میباشد .

شما بایستی در مقابل این دشمن خود تا آخرین قطره خون بجنگید .

شاه افرادی از بختیاریها و سیلاخوریها و دسته های دیگر به‌تبریز اعزام داشت ولی همه آنها در این پیکار مغلوب شدند بطوریکه حتی در مقابل یك دشمن ترسو و بزدلی مثل شورشیان تبریز هم فرار کردند و این واقعه نباید باعث تعجب بشود زیرا آنها فاقد نظم و ترتیب و انضباط و فرمانبرداری بودند و بطوریکه در موقع کوبیدن مجلس دیده شد این افراد را فقط برای غارت وچپاول میتوان بکار واداشت . موقعیکه

من مشاهده نمودم که شاه در چه وضع سخت و مشکلی قرار گرفته است بایشان پیشنهاد وعرض کردم که از وجود بریگاد قزاق استفاده نمایند و من البته مطمئن بودم که این بریگاد در موقع جنگ توانائی و لیاقت خود را نشان خواهد داد و تنها همان دیدن قزاقها دشمن را مأیوس و نگران مینماید.

این اولین جنگ شما نیست زیرا قبلا در جنگهای دیگر هم شما شرکت کرده و لیاقت خودرا درجنگ به اثبات رسانیده‌اید. ولی دراین جنگی که علیه یك گروه از شورشیان ترسو وبزدل میکنید پیروزی که در چنین جنگی بدست خواهید آورد نام و شهرت شما را جاودانی نموده و موجب حیرت تمام دنیا خواهد شد.

برای اینکه شما درعرض راه و مسافرت خود تا تبریز ودرضمن عملیات جنگی خود متحمل ناراحتی‌ها و سختیهائی نشوید من ترتیب کار را داده‌ام که انواع ملزومات واشیاء واجناس مورداحتیاج شما ازهرجهت فراهم گردد. شما بایستی بدانیدکه چنانچه ازاین سفر پیروزمندانه برگردید ازطرف پادشاهان روسیه و ایران هردو منتهای ابراز لطف وعنایت و انعام نقدی درباره شماها بعمل خواهد آمد و **تمام اموال و دارائی هم که در بین چهاردیوارشهر تبریز موجود میباشد مال خود شما خواهد بود.**

شما باید بدانیدکه فتح تبریز برای شماها یك موضوع زندگی یا مرگ است. اگر شما فاتح بشوید مشروطیت سپری شده و ازبین میرود و هرگاه طرفداران مشروطه فاتح شوند بریگاد قزاق منحل خواهد شد وآنوقت شماها و زنان و فرزندانتان گرسنه خواهید ماند.

این مطلب را فراموش نکرده و مثل شیر بجنگید. **خلاصه یاشما یا مشروطه.**

من خیلی مایل بودم که در این پیکار با شما همراهی نمایم ولی بعلت ملاحظات سیاسی همراه بودن این جانب مقتضی نیست اما یکنفر افسر روسی دیگر یعنی کاپیتان اوشاکوف با شما می‌آید و شما بایستی او را همانطور که من را دوست میدارید دوست داشته باشید وهمانطورکه ازمن اطاعت میکنید اوامر اورا اطاعت نمائید.

اگرچه من نمیتوانم پهلوی شما باشم ولی همیشه از دور ناظر عملیات شما هستم

هر کدام از شما به‌نسبت خدمت و ابراز لیاقت خود پاداش دریافت خواهید داشت .

اما اگر کسی هم در انجام وظایف سربازی خود راه خیانت پیش گیرد شدیداً مجازات خواهدشد. هرقدرکه‌این جنگ شدید باشد وهرقدرهم‌که تعداد نفرات دشمن زیاد باشد مطمئن باشید که شما فاتح خواهید بود . همان دست پنهانی‌که کراراً بشما کمك‌ومساعدت نموده‌است دراین پیکارهم بشماکمك خواهد نمودبطوری‌که شماموا جه با شکست نخواهید شد .

از آن دست پنهانی یا دست خداوند قادر متعال مأیوس نباشید[1] .

افسران وقزاقان دلیر! خداوند شمارا محافظت وپیروزی درخشانی‌عنایت فرمایدا»

---

۱ ـ پروفسور ادوارد براون درپاورقی همان صفحه اضافه نموده است :

مقصود از «دست پنهانی» که دراین جمله بکار رفته است واضح نیست ومن از یکی از دوستان ایرانی خودم جویا شدم‌که آیا مقصود نیروی خداوند میباشد یا نیروی روسیه جواب او این بودکه دراینجا مخصوصاً بطور مبهم اظهار شده است ولی‌کلمات آخر جمله میرساندکه مقصود روسیه است .

متمم و دنبالهٔ صفحه ۹۵۱ (رجوع شود به‌توضیح زیرعکس امیرکبیر)

سرپرسی سایکس مورخ و مستشرق معروف انگلیسی که در جای دیگر نسبت به‌تألیفات وی راجع به‌ایران بحث شده‌است درباره جریان سقوط امیرکبیر(امیرنظام) درکتاب خود بنام « تاریخی از ایران » (جلد دوم صفحه ۳۴۵) توضیحات مهم وجالبی داده است‌که با توجه باینکه وی مدتها در ایران اقامت داشته و حضور ناصرالدین شاه هم باریافته است ترجمه و نقل آن قسمت را دراینجا بموقع و بمناسب دانسته و ذیلا نقل می‌نماید :

« ناصرالدین شاه نسبت باین وزیر بزرگ خود وفاداری قابل ملاحظه‌ای ابراز میداشت ولی البته همانطورکه انتظار می‌رفت با توجه باینکه امیرکبیر درَبین طبقات سربازان‌که میدانستند دریافت حقوق مرتب و لباس بموقع آنها بواسطه وجود شخص امیرکبیر است بدون تردید نفوذ و محبوبیتی پیدا کرده بود و بالاخره همین موضوع (باضافه تحریکات و تلقینات مخالفین امیرکبیر) موجب نگرانی و ترس شاه‌گردید بآن اندازه که یکروز درحالی‌که سربازان گارد مخصوص خودش اورا احاطه کرده بودند مأمور مخصوصی نزد امیرکبیر فرستاده و بوی ابلاغ شدکه او از مقام صدارت برکنار است ولی فقط بسمت «امیرنظامی» (فرماندهی ارتش) باقی خواهد بود . این حکم از طرف امیر کبیر با کمال اطاعت و تسلیم تلقی گردید و میرزاآقاخان اعتمادالدوله صدر اعظم شد .

دراین موقع اگر مداخله بیمورد وزیر مختار روسیه پیش نیامده بود امیرنظام معزول امکان داشت‌که ازاین طوفان بسلامت بگذرد ولی اقدام غیرعاقلانه وزیرمختار روسیه‌که اظهار داشته بود امیر کبیر تحت حمایت تزار (امپراطور روسیه) میباشد و

بعداً هم از این ماجرا خود را کنار کشید کار را خراب کرد . بهرحال این مداخله بیمورد وزیر مختار روسیه و دسیسه کاری ها و تحریکات دشمنان امیر کبیر شاه را برانگیخت که امر کند امیر نظام به‌کاشان رفته و در آنجا اقامت نماید .

امیر کبیر تا مدت دو ماه در کاشان اقامت داشت و همسر فداکار وی (عزة‌الدوله خواهر ناصرالدین شاه) از او مراقبت می‌نمود ولی پس از آن در تهران تصمیم براعدام وی گرفته شد و با بکاربردن یك حیله و نیرنگی اورا درحمام باغ زیبای کاشان غافلگیر نموده و با فصد نمودن رگهای او بزندگی صدراعظم ایران پایان دادند . حقیقت این است که مراتب تأسف مسافری که بادانستن این واقعه باغها وغرفه‌های زیبا و دل‌انگیز قریه فین کاشان را تماشا میکند بیشتر تأثیربخش و سوزناك واقع میگردد وقتی که فکر میکند که اگر وزیری با این شخصیت بیست سال براین کشور حکومت میکرد ممکن بود بعضی اشخاص درستکار و لایق که جانشین وی بشوند تربیت نماید .

اعدام امیر کبیر برای ایران حقیقتاً یك مصیبتی بود زیرا این واقعه جلوی پیشرفت ایران را که با مشقت و زحمت زیاد بدست آمده بود گرفت و همانطور که بفاصله نزدیکی هم ثابت گردید درروابط خارجی این کشورهم تأثیری مصیبت‌بار بخشید.»

پایان

باشگاه ادبیات

کلام آخر

علاقمندی نویسندهٔ این سطور به‌تألیف کتابی که مطالعه مندرجات آن حقایق و مطالب قابل ذکری را برخواننده روشن نماید و خسته‌کننده هم نباشد - ازطرف دیگر تمایل زیاد باینکه وقایع سقوط حکومت مطلقه استبدادی و جابرانه دوره قاجاریه وانقلاب‌مشروطیت ایران‌را آنطورکه واقع شده نه‌آنطورکه دیگران نوشته‌اند تاآنجا که ممکن است روشن سازم مرا بفراهم آوردن لوازم چاپ و انتشار این کتاب وادار ساخت تا با این‌کتاب شاید اثری از خود بیادگار باقی بگذارم .

روانش شاد حاجی‌میرزا یحیی دولت‌آبادی که خود از جمله پیشقدمان نهضت مشروطیت بود اشعاری نغز بعنوان «کتاب» گفته است‌که نقل چند بیت ازآن در اینجا مناسب میباشد :

چون عمر ماست همچوحبابی بروی آب — ما میرویم و خانه ما میشود خراب
ما میرویم و درپی ما آید این جهان — با هرچه نیك وبد که مروراست باشتاب
وصل وفراق و داد وستم اندوه و نشاط — گفت وشنوسکوت وفغان پرسش وجواب
تا روزگار هست همین ماجرا بود — یك قوم در ذهاب و دگر قوم در ایاب
باید اثرگذاشت زخود در جهان و رفت — تا شد به زندگانی جاوید کامیاب
باید زفعل نیك و زگفتار سودمند — منزل گزید در دل شیدای شیخ و شاب
باید چه میرویم بماند بروزگار — از ما بیادگار کتابی علی‌الحساب
باشد که در کشاکش ایام بهرهٔ — صاحبدلان دهر بگیرند از آن کتاب

مؤلف کتاب

فهرست اعلام اشخاص و اماکن

وبرخی حوادث ومسائل ومطالب وابسته به انقلاب مشروطیت ایران*

آ

آبدارباشی : ج ۱ : ۵۴۰
آتن : ج ۲ : ۱۰۱۲
آدمیت (فریدون) : ج ۱ : ۴۸۷
ج ۲ : ۹۵۰
آذربایجان : ج ۱ : ۳، ۵۶، ۵۷،
۱۰۷، ۱۲۷، ۱۳۶، ۱۴۲،
۱۴۳، ۱۴۵، ۳۰۶، ۳۱۹،
۳۳۶، ۳۴۰، ۳۴۶، ۳۷۴،
۳۹۲، ۳۹۵، ۵۲۵، ۵۳۴،
۵۳۶، ۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۰،
۶۱۱، ۶۸۰
ج ۲ : ۷۹۸، ۸۴۹، ۸۵۰،

---

* برای تسهیل کار مراجعین ومحققین وکسانی که به حوادث و مسائل مربوط به انقلاب مشروطیت ایران ذیعلاقه هستند علاوه براسامی اشخاص و اماکن مربوط به انقلاب مزبور برخی از حوادث و مسائل ومطالب وابسته به مشروطیت ایران نیزدرفهرست حاضر منظور شده است، درنتیجه این فهرست برای مراجعین ومحققین راهنمای کافی و سودمندی محسوب می شود . امید میرود که درآینده فهرست حاضر پایه و اساس یك فهرست موضوعی کامل و مستقل برای این کتاب قرارگیرد . فهرست کنونی هرچندکه درنوع خود کم نظیراست خالی ازنقائصی نیست. امید میرود که درچاپهای بعدی بتوانیم فهرست کاملترو جامعتری درزمینهٔ انقلاب تاریخی مشروطیت ایران دراختیارعلاقه‌مندان قرار دهیم فهرستی که درجمیع جهات با اهمیت کتاب حاضرکه یکی از جامعترین و مهمترین منبع اسناد تاریخی مربوط به انقلاب مشروطیت است متناسب باشد .

۸۵۳، ۸۵۶، ۸۵۸، ۸۷۶،
۸۸۰، ۸۹۷، ۹۱۲، ۹۲۹،
۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۸، ۹۵۹،
۹۶۴، ۹۶۵، ۹۷۰، ۹۷۱،
۹۷۲، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۹،
۹۸۰، ۹۸۲، ۹۸۹، ۹۹۶،
۱۰۰۱، ۱۰۲۱، ۱۰۳۳،
۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۵۸،
۱۰۶۶، ۱۰۸۴، ۱۰۸۶،
۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۱۰۰،
۱۱۰۶، ۱۱۱۸، ۱۱۲۰،
۱۱۸۵، ۱۲۵۷، ۱۱۶۸،
۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸،
۱۲۸۱، ۱۲۸۴
آرارات: ج ۱: ۴۹۷
آستارا: ج ۱: ۱۰، ۲۹۹، ۳۸۳،
۳۸۵، ۳۸۶، ۴۰۴، ۴۰۵،
۴۲۹، ۴۵۸
ج ۲: ۸۵۳
اسیا: ج ۱: ۱۲۵، ۲۲۳، ۳۹۷،
۴۰۰، ۴۰۱، ۴۳۳، ۴۹۷
آسیای مرکزی: ج ۱: ۱۶۷، ۳۷۱،
۳۹۹
آشوراده: ج ۲: ۷۴۰
آصف الدوله: ج ۱: ۳۶، ۱۴۱،
۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۶، ۳۵۳،
۳۹۴، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲،
۵۸۹
ج ۲: ۶۹۶، ۷۹۸، ۸۰۱،
۸۶۴
آصف افخم: ج ۱: ۵۹۰
آغا الماس: ج ۱: ۴۷۴، ۴۷۵
آغامحمد خان: ج ۱: ۵۰۴، ۵۰۵،
۵۰۶، ۵۱۰
آغا محمد شاه: ج ۱: ۱۴۲
آقاسید جعفرشیرازی: ج ۱: ۴۴۲
آقاسید حسین (روضه خوان): ج ۱:
۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۵،
۴۸۶
آقاسید محمد (نماینده مجلس): ج ۱:
۳۰۹
آقاسید محمد: ج ۱: ۴۴۳
آقانجفی: ج ۱: ۲۶۸، ۲۶۹،
۵۵۷
ج ۲: ۵۵۷، ۱۰۵۵،
۱۰۸۴
آلمان: ج ۱: ۵۸، ۱۲۳، ۱۳۰،
۱۳۷، ۱۷۸، ۱۹۰، ۱۹۷،
۱۹۸، ۲۳۱، ۲۷۳، ۲۷۴،
۲۷۸، ۲۸۳، ۳۵۲، ۳۶۰،
۴۰۵، ۴۰۶، ۴۴۶، ۴۷۸،
۴۸۹، ۴۹۲، ۵۱۸، ۵۲۹،
۵۳۹، ۵۴۵، ۵۵۴، ۵۸۹،
۵۹۲، ۵۹۹، ۶۰۵، ۶۰۶،
۶۱۷، ۶۲۳، ۶۲۴
ج ۲: ۷۲۳، ۷۲۴، ۸۸۴،
۹۰۶، ۹۱۷، ۱۰۲۴،
۱۰۳۶، ۱۰۴۴، ۱۱۱۳،
۱۱۷۳، ۱۲۸۱
آمریکا: ج ۱: ۱۴۵، ۲۲۵، ۲۶۷
ج ۲: ۱۱۵۱
آنت (مسیو): ج ۲: ۱۲۴۶
آهونی: ج ۲: ۱۱۴۳
آیوز: ج ۱: ۵۰۹

"الف"

ابن بابویه: ج ۱: ۸۶
ابوالحسن‌خان: ج ۱: ۱۸۰، ۵۵۱
ج ۲: ۷۹۲، ۷۹۳
ابوتراب خان (رئیس پلیس): ج ۱: ۴۷۳
اتابك: ج ۱: ۳، ۵۹، ۸۶، ۸۹، ۹۰، ۹۳، ۹۴، ۱۰۴، ۱۳۰، ۱۳۴، ۱۳۵، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۷۶، ۳۲۷، ۳۳۲ تا ۳۳۷، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۹، ۳۵۳، ۳۶۳، ۳۶۸، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۹، ۳۹۱، ۳۹۴، ۴۰۳، ۴۱۰، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۳۲، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۴ تا ۴۵۲، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۳، ۴۸۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۳۲، ۵۳۶، ۵۴۸، ۵۵۹، ۵۶۹
ج ۲: ۸۰۶، ۸۸۸
اتریش: ج ۱: ۱۰، ۱۶
ج ۲: ۹۷۹، ۹۸۰، ۱۲۴۱
اجلال الدوله (شاهزاده قاجار): ج ۱: ۵۷
احتشام السلطنه: ج ۱: ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۱۳۳، ۴۴۰، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۹، ۵۸۹، ۵۹۲، ۶۰۳
ج ۲: ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۴۶، ۸۶۸، ۸۶۹، ۱۲۷۱
اداره تلگراف هند و اروپا: ج ۱: ۵۵۷
ج ۲: ۷۰۷، ۷۳۸، ۷۶۵، ۷۷۶
ادوارد آمریکایی: ج ۱: ۵۰۹
ادوارد کتابچی: ج ۱: ۲۵۳، ۲۵۵
ادوارد گری ــ سر: به "گری، سر ادوارد" رجوع شود.
ادیسون: ج ۱: ۵۰۹
اراك: ج ۱: ۹
اردبیل: ج ۱: ۳، ۵، ۲۹۹، ۳۸۳، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۸، ۳۹۲، ۴۵۸، ۵۸۷
ج ۲: ۱۱۶۰
اردوگاه سلطنتی کرج: ج ۱: ۱۵
ارس: ج ۱: ۵۰۷
ج ۲: ۱۱۴۱، ۱۱۵۹، ۱۲۵۷
ارفع الدوله: ج ۱: ۱۰، ۴۷۶
ج ۲: ۸۴۸
ارگ: ج ۱: ۴۷۰، ۴۷۲
ج ۲: ۱۱۵۱
ارنست رنان: ج ۱: ۳۷۵، ۳۷۸
اروپا: ج ۱: ۲، ۷، ۱۰، ۱۲، ۱۶، ۲۷، ۵۴، ۹۱، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۲۸، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۸۲، ۱۹۸، ۲۲۰، ۲۵۸، ۲۶۵،

۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸،
۲۷۵، ۳۰۸، ۳۳۳،
۳۷۵، ۴۰۸، ۴۰۹،
۴۷۹، ۴۸۳، ۴۸۷،
۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱،
۵۱۲، ۵۶۹، ۶۰۳،
۶۴۵، ۶۷۷، ۶۸۳،
ج ۲: ۷۰۰، ۷۲۱،
۷۲۳، ۷۳۳، ۷۵۰،
۸۰۲، ۸۵۰، ۸۶۶،
۱۰۳۳، ۱۰۴۰، ۱۰۵۲،
۱۰۵۸، ۱۱۰۸، ۱۱۱۰،
۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۷۵،
۱۲۸۳
ارومیه: ج ۱: ۱۴۵، ۲۰۳، ۲۷۴
۳۱۸، ۴۴۵، ۴۴۶،
۵۵۶،
ج ۲: ۸۵۰، ۸۶۴، ۸۶۹
۹۶۳، ۱۰۳۴، ۱۰۸۹،
۱۱۴۲
اسپیر (مسیو): ج ۱: ۱۴، ۲۲،
۲۳، ۲۴
اسپرینگ رایس: به "رایس" رجوع شود.
استاد غلامرضا شیشه گر: ج ۱: ۴۷۲
استانبول: ج ۱: ۴۷۴، ۵۰۱،
۸۳۹
ج ۲: ۸۳۹، ۱۲۸۲
استراباد: ج ۱: ۴۵۸، ۵۲۷،
۶۸۱
ج ۲: ۸۴۹، ۹۶۹، ۹۹۰،
۱۰۸۴، ۱۱۰۰، ۱۱۰۴
استنریخ (وزیرمختار آلمان در ایران):
ج ۱: ۲۷۸
استوکس: ج ۱: ۶۳۴، ۶۴۰، ۶۵۷
۶۶۱، ۶۶۷
ج ۲: ۷۱۳، ۷۶۲، ۷۶۵،
۷۶۶، ۷۶۷، ۷۷۳، ۷۷۴،
۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۸، ۷۸۹،
۷۹۱، ۷۹۳، ۷۹۷، ۸۰۵،
۸۰۶، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۳،
۸۱۸، ۸۵۱، ۱۲۲۲،
۱۲۳۵، ۱۲۷۹
استولیپین: ج ۲: ۱۲۱۸
استینوس: ج ۲: ۹۶۳
استیونس (استیفنس): ج ۱: ۱۲۶،
۵۰۹
ج ۲: ۷۵۷، ۸۶۵، ۹۰۴،
۹۳۰، ۱۱۵۰، ۱۲۳۷،
۱۲۴۵
اسحق خان (وزیرمختار ایران): ج ۲:
۱۰۳۵، ۱۰۳۶
اسدآبادی (سید جمال الدین): ج ۲:
۸۳۹
اسدالله میرزا: ج ۱: ۵۵۱
ج ۲: ۱۲۷۱
اسکات (دکتر): ج ۱: ۴۸، ۴۹، ۵۰،
۱۲۸
اسکادران هند شرقی: ج ۱: ۲۷۷
اسکالی (دکتر): ج ۱: ۵۶۹
اسکیت: ج ۲: ۷۳۶
اسلام: ج ۱: ۱۱۸، ۳۷۲، ۳۷۳،
۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۴۹۶،
ج ۲: ۸۳۵، ۸۵۱، ۸۵۹،
۸۷۶، ۸۸۲، ۹۲۵، ۹۲۶،
۹۸۸، ۹۹۴، ۹۹۶، ۱۰۰۰

۱۰۰۱، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶،
۱۰۰۷، ۱۰۰۹، ۱۰۱۱،
۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۹،
۱۰۸۷، ۱۰۹۰، ۱۱۷۱،
۱۱۹۳، ۱۲۳۲،
اسلامبول: به "استانبول" رجوع شود.
اسمارت: ج ۱: ۳۷۱، ۳۷۲، ۴۰۲،
۴۱۲، ۴۳۶،
ج ۲: ۷۴۵، ۷۷۰، ۸۰۹،
۹۲۵، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲،
اسمعیل: ج ۱: ۶۸۴،
ج ۲: ۸۵۹، ۸۶۰
اسمیت: ج ۲: ۱۰۵۷
اسنارسکی: ج ۱: ۶۱۲، ۶۱۳،
ج ۲: ۱۱۹۸، ۱۲۳۷،
اصفرخان (ازسرکردگان عرب): ج ۲:
۸۰۲
اصفهان: ج ۱: ۱۹، ۵۶، ۵۷، ۱۳۶،
۱۴۷، ۱۷۸، ۱۸۵، ۱۸۹،
۱۹۶، ۲۱۱، ۲۳۴، ۲۳۶،
۲۳۷، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۶۸،
تا ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۹۵،
۲۹۹، ۳۱۶، ۳۲۲، ۳۵۳،
۳۸۸، ۴۲۰، ۴۲۹، ۴۳۶،
۴۴۳، ۴۴۵، ۴۷۳، ۴۹۱،
۵۰۰، ۵۲۷، ۵۵۲، ۵۵۶،
۵۷۸، ۵۹۸، ۶۰۳، ۶۰۴،
۶۴۵،
ج ۲: ۷۰۰، ۷۰۸، ۷۲۷،
۷۲۱، ۷۵۱، ۷۹۸، ۸۰۰،
۸۰۱، ۸۰۵، ۸۲۶، ۸۴۵،
۸۴۹، ۸۶۴، ۸۶۵، ۹۴۵،
۱۰۴۷، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰،
۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳،
۱۰۵۵، ۱۰۵۸، ۱۰۶۱،
۱۰۶۴، ۱۰۸۴، ۱۰۸۶،
۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۹۰،
۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵،
۱۰۹۷، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱،
۱۱۰۶، ۱۱۰۹، ۱۱۸۳،
۱۲۰۱، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶،
۱۲۱۲، ۱۲۳۲،
اطاق نظام (ازسرانهای دربار): ج ۱:
۱۱۹
اعتمادالاسلام: ج ۱: ۴۴
اعتمادالدوله: ج ۱: ۱۴۲، ۴۹۲،
اعتمادالسلطنه: ج ۲: ۸۸۲، ۸۸۳،
اعتمادالسلطنه مقدم مراغه ای (حاجی
علی خان): ج ۲: ۹۵۰، ۹۵۲
اعتمادالسلطنه (محمد حسن خان): ج ۱:
۹۵۲، ۹۵۳،
افتخارالتجار: ج ۱: ۵۶۷
افراسیاب (از قاتلین فریدون زرتشتی):
ج ۲: ۸۵۹،
افراسیاب (دورسون خوجلو): ج ۲: ۸۶۰
افریقا: ج ۱: ۲۲۳
افشاری: ج ۲: ۱۲۳۲
افغانستان: ج ۱: ۳۸، ۱۸۵، ۱۸۶،
۱۹۰ تا ۱۹۳، ۱۹۹، ۲۰۵،
۲۲۳، ۲۲۸، ۲۳۲، ۲۴۱،
۲۴۲، ۲۴۳، ۲۸۰، ۲۸۴،
۳۱۴، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۵۶،
۳۶۰، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸،
۴۰۰، ۴۰۹، ۵۰۷، ۵۲۴،
ج ۲: ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹،

اقبال (عباس) : ج ۱ : ٤٦٥
اقبال الدوله: ج ۱ : ٤٧١، ٤٨٨
ج ۲ : ٧٩٨، ٨٠١، ٨٦٤
١٠٤٧، ١٠٩٣، ١٠٩٧،
اقبال السلطنه: ج ۲ : ١٠٩٥
اکبر میرزا : ج ۲ : ٨٠٢
اکونر: ج ۱ : ٢٦٧
آگانور: ج ۱ : ٢٥
اگانور (پی ۰) : ج ۱ : ٢٧
الابطال : ج ۲ : ٨٣٥
البانی رویو (مجله) : ج ۱ : ٥٣٩
البرز: ج ۱ : ٣٥٢
الکساندرا : ج ۲ : ٨٩٢
امام جمعه: ج ۱ : ٥٩، ٣٩٥، ٤٥٠
٤٧٢، ٤٧٣، ٤٩٦، ٤٩٥،
ج ۲ : ٨٦٠، ٩٩٤، ٤٩٥،
امام حسن: ج ۲ : ٨٨٠
امام حسین: ج ۱ : ٥٩١
ج ۲ : ٨٨٠
امامزاده حمزه: ج ۱ : ٤٦٧
امامزاده زید : ج ۱ : ٤٦٢
امام زمان: ج ۲ : ١٠٠٠
امامی (دکتر سید حسن) : ج ۱ : ٤٩٦
امان الله میرزا : ج ۱ : ٥٨٩
امپراطریس روسیه: ج ۱ : ٤٦٦، ٤٦٧،
٤٧٧
امپراطور آلمان: ج ۲ : ٧٤٦
امپراطور اتریش : ج ۱ : ٨
امپراطور روسیه: ج ۱ : مقدمه ۱۰،
٢٣، ٢٤، ٤٦، ١٢٤، ١٥٢،
٣٤٩، ٣٦٦، ٣٧١، ٣٩٧،
٤٦٦، ٤٦٧، ٤٧٥، ٤٧٦،
٤٧٧، ٥٥٨، ٦١٢، ٦٢٤،
٦٣١، ٦٨٩، ٦٩٤،
ج ۲ : ٧١٤، ٩٢٧، ٩٢٨،
٩٣٣، ٩٦٢، ٩٩٣، ١٠١٩،
١٠٣٨، ١١٦٣، ١١٦٤،
١١٨١، ١١٨٢، ١٢٥١،
١٢٦٨،
امیر اعظم: ج ۱ : ٥٣٣
امیر افغانستان: ج ۱ : ١٨٦، ١٩١،
١٩٩، ٢٣٢، ٢٤١، ٣٩٩،
٤٠١،
ج ۲ : ٨٩٩
امیر بخارا : ج ۱ : ٣٢٩
امیربهادرجنگ: ج ۱ : ٣٨، ٥١، ١٠٧
١٢١، ١٣٧، ١٤٠، ٤٢٤،
٤٤٨، ٤٨٥، ٥٣٤، ٥٣٨،
٥٥٠، ٥٥٢، ٥٥٤، ٥٥٩،
٥٦٥، ٥٦٧، ٥٧٢، ٥٩٣،
٥٩٤، ٥٩٥، ٦٤٠،
ج ۲ : ٧٠٤، ٧٢٤، ٧٣١،
٧٣٢، ٧٥٢، ٧٦٣، ٧٦٥،
٧٧٦، ٧٨٦، ٧٩٦، ٧٩٨،
٨٠٠، ٨٢٧، ٨٣٢، ٨٣٥،
٨٤٠، ٨٤٩، ٨٥٣، ٨٥٤،
٨٥٥، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٦،
٨٨٦، ٨٨٨، ٩٠٧، ٩١٣،
٩١٥، ٩١٨، ٩٤٢، ٩٤٣،
٩٥٦، ٩٩٤، ١٠٤٢، ١٠٩٢
١١١٦، ١١٢٤، ١١٢٦،
١١٦٠، ١١٨٠، ١١٨٦،
١١٩٠، ١١٩٦، ١١٩٩،
١٢٣٤، ١٢٥٢، ١٢٦٧،
١٢٦٩،
امیر ولیعهد سمرقندی: ج ۱ : ٤٨٥، ٤٨٦

امیرکبیر (میرزا تقی‌خان) : ج ۱ : ۴۸۷، ۴۹۱، ۵۰۰
ج ۲ : ۹۵۰، ۹۵۲، ۹۵۳،
امیر عبدالرحمن خان : ج ۱ : ۲۲۳
امیرمعظم : ج ۲ : ۸۸۸
امیرمفخم : ج ۲ : ۱۲۳۴، ۱۲۴۴،
امیرنظام : ج ۲ : ۸۸۸، ۱۲۶۹،
امین اقدس : ج ۲ : ۹۵۲
امین الدوله : ج ۱ : ۴۴۲، ۴۷۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۷، ۴۸۸،
امین السلطان : ج ۱ : ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۴، ۱۹۶، ۲۶۱ تا ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۳، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۸، ۳۱۹، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۸، ۳۳۹، ۴۶۰، ۴۶۴، ۴۷۷، ۴۸۰، ۴۸۳، ۴۸۷،
امین السلطنه : ج ۱ : ۲۶۴
امین السلطنه (حاج محمدعلیخان) : ج ۱ ۴۶۷
امین الضرب : ج ۱ : ۷، ۱۳۷، ۱۴۱، ۱۴۳، ۲۱۹، ۴۴۵، ۴۵۳، ۴۶۸،
ج ۲ : ۷۵۲، ۷۵۶، ۷۸۸، ۸۲۶، ۱۰۱۳، ۱۰۸۵، ۱۱۰۶،
امین الملك : ج ۲ : ۸۸۸
امین نظام (محمدصادق‌خان) : ۴۷۱،
انجمن‌ها : ج ۱ : ۱۳۶، ۱۷۶، ۱۸۰، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۶۸، ۲۹۵، ۲۹۶، ۳۰۱، ۳۰۴، ۳۰۶، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۳۶، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۵۳، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۸۸، ۳۹۲، ۴۲۰، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۳۲، ۴۶۳، ۵۳۳، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۴۳، ۵۴۵، ۵۵۰، ۵۵۳، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۳، ۵۷۵، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۶۰۶، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۶، ۶۲۰، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۳۲، ۶۴۵، ۶۵۱، ۶۵۳، ۶۵۵، ۶۶۷، ۶۸۵،
ج ۲ : ۷۰۳، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۲، ۷۱۳، ۸۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۴، ۷۶۸، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۱، ۷۸۸، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۶، ۷۹۹، ۸۰۳، ۸۲۷، ۸۶۰، ۸۶۶، ۸۷۰، ۸۸۲، ۹۰۴، ۹۱۱، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۶۸، ۱۰۳۶، ۱۰۸۶، ۱۰۹۰، ۱۰۹۵، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۲۶، ۱۱۶۲، ۱۱۶۵، ۱۱۶۷، ۱۱۸۵، ۱۲۰۶، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۵۰،
انجمن (روزنامه) ج ۲ : ۱۲۵۸،
انجمن آزاد : ج ۲ : ۸۵۱،
انجمن زنان : ج ۲ : ۸۱۹،
انجمن سری "فدائیان" : ج ۱ : ۱۳۷
انجمن شاهزادگان : ج ۱ : ۳۰۴
انجمن‌مبلغین کلیسا : ج ۱ : ۵۵
انجمن‌مظفری : ج ۲ : ۷۷۴، ۷۹۶
انجمن نشرآثار ایرانی : ج ۱ : ۴۶۵

۸۹۶، ۸۹۷، ۹۰۱، ۹۰۳،
۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۹، ۹۱۳،
۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۸، ۹۲۲،
۹۲۴، ۹۲۷، ۹۲۹، ۹۳۰،
۹۳۷، ۹۳۹، ۹۴۵، ۹۴۹،
۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۶۲،
۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۸، ۹۷۱،
۹۷۲، ۹۷۶، ۹۷۸، ۹۸۳،
۹۸۵، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۵،
۱۰۰۱، ۱۰۰۷، ۱۰۱۵،
۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۱،
۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۹،
۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۱،
۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۶ تا
۱۰۴۳، ۱۰۴۹، ۱۰۵۱،
۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۸،
۱۰۵۹، ۱۰۶۳، ۱۰۶۵،
۱۰۶۶، ۱۰۷۱، ۱۰۷۴،
۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۸۰،
۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۹۲،
۱۰۹۳، ۱۰۹۷، ۱۱۰۱،
۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶،
۱۱۲۲، ۱۱۲۴، ۱۱۲۶ تا
۱۱۳۰، ۱۱۳۸، ۱۱۴۸،
۱۱۴۹، ۱۱۵۴، ۱۱۵۸ تا
۱۱۶۱، ۱۱۶۳ تا ۱۱۶۷
۱۱۶۹، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴،
۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۸۰،
۱۱۸۲، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵،
۱۱۸۸، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱،
۱۱۹۲، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵،
۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۷،
۱۲۰۸، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲،
۱۲۱۸، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹،
۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲،
۱۲۴۳، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶،
۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۵،
۱۲۵۶، ۱۲۶۶، ۱۲۶۹،
۱۲۷۶، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳،
اوبرین (یا اوبرن) : ج ۱: ۶۱۷،
۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲،
۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶،
۶۲۸، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۵،
۶۴۱، ۶۴۳، ۶۴۹، ۶۵۰،
۶۵۱، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۶،
۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۴، ۶۷۶، ۶۷۷
ج ۲ : ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۵،
۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۴، ۷۱۷،
۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۲، ۷۲۹،
۷۴۲، ۸۰۳، ۸۱۹، ۸۴۰،
۸۴۲، ۱۲۰۷، ۱۲۱۳،
۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷،
۱۲۱۹، ۱۲۲۱، ۱۲۲۴،
۱۲۲۳، ۱۲۲۸، ۱۲۴۵،
۱۲۴۶، ۱۲۵۵، ۱۲۵۹،
۱۲۶۴، ۱۲۶۸،
اوچاکف : ج ۲: ۹۲۷، ۹۳۳، ۹۴۳،
اودسا : ج ۲: ۸۵۱، ۱۰۵۷،
اوروسف: ج ۲: ۱۲۳۹، ۱۲۴۱،
اوستروگرادسکی : ج ۱: ۲۲۵، ۲۲۷،
ج ۲: ۹۰۶،
اوستند : ج ۱: ۱۶
اوشاکوف: ج ۲: ۱۲۸۹
اوکانور: ج ۱: ۲۷۷، ۲۷۸
اولمپیه: ج ۱: ۵۰۵

اهواز: ج ۱: ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۸،
ج ۲: ۷۵۰، ۸۴۹
ایاس: ج ۲: ۸۰۰، ۸۰۱
ایتالیا: ج ۱: ۴۸۹
ایران: ج ۱: ۲، ۳، ۸ تا ۱۳، ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۴۲، ۴۳، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۵۰، ۵۱، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۱، ۶۳، ۶۴، ۶۶، ۶۸، ۷۱، ۷۶، ۷۷، ۷۹، ۸۴، ۸۵، ۸۸، ۹۰ تا ۹۶، ۱۰۸ تا ۱۱۳، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۲۰ تا ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۵۰، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۶۸، ۱۷۳ تا ۱۷۸، ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۸۵ تا ۱۸۹، ۱۹۰ تا ۱۹۵، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰ تا ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰ تا ۲۳۴، ۲۳۷ تا ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۳ تا ۲۴۷، ۲۴۹، ۲۵۱ تا ۲۵۳، ۲۵۵ تا ۲۵۹، ۲۶۲ تا ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۴ تا ۲۷۸، ۲۸۰ تا ۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۵ تا ۲۹۸، ۳۰۲، ۳۱۳ تا ۳۱۸، ۳۲۰ تا ۳۲۲، ۳۲۴ تا ۳۳۱، ۳۶۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۴، ۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۴ تا ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۳، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۴، ۳۷۶، ۳۸۰، ۳۸۴ تا ۳۸۶، ۳۸۸، ۳۹۲ تا ۳۹۶، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۶ تا ۴۱۰، ۴۱۲، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۷، ۴۳۱ تا ۴۳۵، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۴۲ تا ۴۴۲، ۴۴۸، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۶۰ تا ۴۶۵، ۴۷۰، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۶، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۱، ۴۹۴، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۵ تا ۵۰۸، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۵ تا ۵۱۹، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۷، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۵، ۵۳۹، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۹، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۷۱، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۷، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۹، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۲۰ تا ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۳۰ تا ۶۴۱، ۶۴۳، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۹، ۶۵۱، ۶۵۴، ۶۶۲ تا ۶۶۴، ۶۷۰، ۶۷۲، ۶۷۴ تا ۶۷۷

۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۶،
ج۲: ۶۹۶، ۶۹۸ تا ۷۰۳
۷۰۶ تا ۷۰۹، ۷۱۱، ۷۱۲
۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۷ تا ۷۲۳
۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۳۰،
۷۳۲، ۷۳۴، ۷۳۶، ۷۳۹،
۷۴۱، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۵۰،
۷۵۴، ۷۵۷، ۷۶۲، ۷۶۸،
۷۷۰، ۷۹۵، ۷۹۷، ۷۹۹،
۸۰۰، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۹،
۸۲۱ تا ۸۲۵، ۸۲۸، ۸۳۰
۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۹، ۸۴۱،
۸۴۴، ۸۴۶، ۸۴۸، ۸۵۰،
۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۸،
۸۵۹، ۸۶۴ تا ۸۶۹، ۸۷۳
تا ۸۷۸، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲،
۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۸،
۸۹۰، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۷،
۸۹۸، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳،
۹۰۵، ۹۰۶، ۹۱۰، ۹۱۲،
۹۱۷، ۹۱۸، ۹۲۱، ۹۲۴،
۹۲۵، ۹۲۷، ۹۳۰، ۹۳۱،
۹۳۶ تا ۹۴۲، ۹۴۸، ۹۴۹
۹۵۰، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴،
۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۵،
۹۶۸، ۹۷۰، ۹۷۳، ۹۷۶،
۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱،
۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۹،
۹۹۰، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۵،
۹۹۶، ۹۹۸، ۱۰۰۱، ۱۰۰۶
۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۱۲، ۱۰۱۹،
۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۳،
۱۰۲۹ تا ۱۰۳۲، ۱۰۳۴
۱۰۴۳ تا ۱۰۴۷، ۱۰۴۹،
۱۰۵۰، ۱۰۵۳، ۱۰۵۷،
۱۰۵۸، ۱۰۶۱، ۱۰۶۳
تا ۱۰۶۶، ۱۰۷۴، ۱۰۸۰،
۱۰۸۴ تا ۱۰۸۷، ۱۰۸۹،
۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۵،
۱۰۹۹، ۱۱۰۱ تا ۱۱۰۴،
۱۱۰۷، ۱۱۱۰، ۱۱۱۳
تا ۱۱۱۶، ۱۱۱۹، ۱۱۲۱،
۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۶
تا ۱۱۳۱، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱،
۱۱۴۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۸،
۱۱۶۰، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴،
۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷،
۱۱۶۹، ۱۱۷۲، ۱۱۷۶،
۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰،
۱۱۸۲، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵،
۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۱۳،
۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۷،
۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۶،
۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۳۰،
۱۲۳۲، ۱۲۳۴، ۱۲۳۹
تا ۱۲۴۳، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶،
۱۲۵۲، ۱۲۵۵، ۱۲۵۹،
۱۲۶۴، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷،
۱۲۶۸، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱،
۱۲۷۳، ۱۲۷۷، ۱۲۸۶،
۱۲۸۱ تا ۱۲۸۴، ۱۲۸۸،
۱۲۸۹،

ایران نو (روزنامه): ج۲: ۱۲۷۱
ایران ومسأله ایران (کتاب): ج۱: ۴۸۸
ایران ومسأله ایران: ج۱: ۴۹۰، ۴۹۱،
۴۹۷، ۵۰۵،

ایزولسکی : ج ۱ : ۷۳، ۷۶، ۸۸، ۱۲۳،
۱۲۰٤، ۱۸٦، ۱۹۰ تا ۱۹۲،
۲۰۱، ۲۲۷ تا ۲۳٤، ۲۳۸
۲٤۰ تا ۲٤٥، ۲٥۱، ۲۷٦،
۲۸۰، ۲۸۸، ۲۹۰، ۳۱٤،
۳۱٥، ۳٥٤، ۳٥٥، ۳۹٥ تا
۳۹۸، ٤۰۱، ٤۰٦، ٤۳۱،
٥۳٥، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥۸۳،
٥۸٤، ٥۸٥، ٦۰٥، ٦۱٦،
٦۱۸، ٦۱۹، ٦۲۰، ٦۲۳،
٦۲٤، ٦۲٦، ٦۲۸، ٦۲۹،
٦۳۰، ٦۳۱، ٦٤۱، ٦٤۳،
٦٤٤، ٦٤۹، ٦٦۳، ٦٦٤،
٦٦۹، ٦۷٤، ٦۷٥، ٦۷٦،
ج۲: ۱ ۷۰۱، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲،
۷۱٦، ۷۱۷، ۷۱۹، ۷۲۰،
۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۸۰۳،
۸۱٥، ۸٤۱، ۸٤۲، ۸٤۷،
۸۹۷، ۸۹۹، ۹۱٤، ۹۳۲،
۹۳٤، ۹۳٥، ۹۳۷، ۹٤۰،
۹٤۷، ۹٤۸، ۹٤۹، ۹٥۰،
۹٥۳، ۹٥٤، ۹٥٥، ۹٥۸،
۹٥۹، ۹٦۲، ۹٦٤، ۹۷۱،
۹۷۲، ۹۷٥، ۹۷٦، ۹۷۷،
۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱،
۲۸۲، ۹۸۳، ۹۹۲، ۹۹۳،
۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹،
۱۰۲٤، ۱۰۲۹، ۱۰۳٥،
۱۰۳۷، ۱۰٤۰، ۱۰٤۱،
۱۰٤۲، ۱۰٤۳، ۱۰٤٤،
۱۰٥۱، ۱۰٥۲، ۱۰٦٥،
۱۰٦٦، ۱۰۷۸، ۱۰۸۰،
۱۱۰۱، ۱۱۱۹، ۱۱۲۱،
۱۱۲۲، ۱۱٦۷، ۱۱٦۸،
۱۱۷۲، ۱۲۱٥، ۱۲۱۷،
۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۸،
۱۲٤٦، ۱۲٥٥، ۱۲٦٤،
۱۲۷۷،
ایلخانی : ج۲ : ۱۰٥۲
ایوارت : ج۲ : ۱۰۰٦
ایوانف : ج۱ : ٤٥۸
ایوان مك گری گور: ج۱ : ۲۰۲
ایولین گرانت داف: ج۱ : ۱۰، ۲۷، ۲۸
۳۲، ۳۳، ۳٤، ۳٦، ۳۸،
٤۳، ٤٤، ٤٥، ٤۷ تا ٥۰،
٥۳، ٥۹، ٦۱ تا ٦٤، ٦٦،
٦۸، ۷۱، ۷۳، ۷٦، ۷۷،
۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸٤ تا ۹۰،
۹٦ تا ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۰،
۱۰٥، ۱۰۳، ۱۰٤، ۱۰٥،
۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱،
۱۱۳، ۱۱٤، ۱۱۹، ۱۲۲،
۱۳٤،

"ب"

باب‌عالی : ج۱ : ۲۷۷، ٥۰۳
ج۲ : ۹۷۰، ۹۷٦
بابك خان : ج۱ : ۳۲٤، ۳۲٥
باتوم : ج۲ : ۹٦۳، ۱۲۳۷
باتیتوسکوف: ج۱ : ٤٥۷
باجگیران : ج۱ : ۲۱۸
بارانوسکی : ج۱ : ٦۸۰
ج۲ : ۷٦٤، ۷٦٤، ۷٦٥،
۷۷۲، ۷۷٥، ۷۷٦، ۷۷۷،
۷۷۸، ۹۱٦، ۱۰۱٤ تا ۱۰۱۷
۱۰٦۸، ۱۰۷٤، ۱۰۷٥،

۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۱۰۴،
۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲،
۱۲۲۲، ۱۲۵۱،
بارفروش: ج ۲: ۷۹۹
بارکر: ج ۱: ۵۷۱
بارکلی: ج ۲: ۷۴۵، ۸۹۰، ۸۹۱،
۸۹۴، ۸۹۶، ۸۹۹، ۹۰۲،
۹۰۴، ۹۰۵، ۹۱۸، ۹۲۱،
۹۲۲، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۷،
۹۲۸، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۴،
۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸،
۹۴۱، ۹۴۲، ۹۵۴، ۹۵۶،
۹۵۷، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۶،
۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۸۲،
۹۸۴، ۹۸۹ تا ۹۹۳،
۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۶،
۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۱۱،
۱۰۱۲، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵،
۱۰۲۴، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷،
۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴،
۱۰۳۵، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴،
۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۹،
تا ۱۰۵۳، ۱۰۵۵ تا ۱۱۵۸
۱۰۶۳، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷،
۱۰۶۸، ۱۰۷۲، ۱۰۸۰،
۱۰۸۶ تا ۱۰۹۰، ۱۰۹۲،
۱۰۹۳، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹،
۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۶،
۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰،
۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۵،
۱۱۱۶، ۱۱۱۸، ۱۱۲۰،
۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۵،
۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱،
۱۱۳۲، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶،
۱۱۳۷، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱،
۱۱۴۲، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶،
۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰،
۱۱۵۵، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸،
۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۵،
۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۹،
۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲،
۱۱۷۳، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸،
۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۴،
۱۱۹۰، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵،
۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۴،
۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۱۰،
۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۵،
۱۲۱۶، ۱۲۱۹، ۱۲۲۱،
۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴،
۱۲۲۶ تا ۱۲۳۲، ۱۲۳۴
تا ۱۲۳۷، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴
۱۲۴۵، ۱۲۴۸، ۱۲۵۰،
۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۴،
۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۸،
۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۴،
۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷،
۱۲۷۰، ۱۲۷۷، ۱۲۸۲،
۱۲۸۷،
بارون فن ریختهوفن: ج ۱: ۶۹، ۵۷۷، ۵۷۸
ج ۲: ۷۲۳، ۷۹۱
بارون فن شوپن: ج ۲: ۱۱۷۳
بازار: ج ۱: ۱۳۳، ۱۷۶، ۵۳۶،
۵۶۱، ۵۷۹
ج ۲: ۷۰۷، ۷۹۴، ۷۹۷،
۸۷۲، ۹۰۲، ۹۱۰، ۹۱۴،
۱۰۳۲، ۱۰۴۴، ۱۰۷۴،

انجمن هدایت : ج۲ : ۷۷۴، ۷۹۶،
انجینیور (کاپیتان) : ج۲ : ۹۴۵،
انزلی : ج۱ : ۲۷۲، ۲۷۶، ۲۹۱،
۲۹۱، ۳۰۸، ۳۷۰، ۴۵۸،
۴۸۹، ۵۶۹، ۵۹۲، ۶۰۳،
ج۲ : ۷۴۵، ۷۹۹، ۸۵۰،
۸۸۴، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳،
۱۰۱۳، ۱۱۱۹، ۱۱۳۹،
۱۲۱۷، ۱۲۳۷، ۱۲۸۳،
انقلاب کبیر فرانسه : ج۱ : ۵۰۸
انگلستان (دولت) : ج۱ : ۱۲، ۱۳،
۱۴، ۱۸، ۲۱، ۲۷، ۲۸،
۳۱، ۳۲، ۳۷، ۴۶، ۵۴،
۵۸، ۵۹، ۶۳، ۷۱، ۷۳،
۷۷، ۷۸، ۸۴، ۸۵، ۸۸،
۹۱، ۹۹، ۱۰۵، ۱۰۸،
۱۱۳، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۵،
۱۲۶، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۷ تا
۱۵۷، ۱۶۴، ۱۶۷، ۱۶۹،
۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۷،
۱۷۸، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷،
۱۸۸، ۹۰ تا ۱۹۵، ۱۹۹ تا
۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۲۳،
۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱،
۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶ تا
۲۴۶، ۲۵۰ تا ۲۵۳، ۲۶۲،
۲۶۶ تا ۲۶۹، ۲۷۱ تا ۲۷۷،
۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳،
۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸،
۲۹۳، ۲۹۵، ۳۱۳ تا ۳۲۲،
۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۵۴،
۳۶۰ تا ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۸۶،
۳۹۳، ۳۹۵، ۳۹۸، ۴۰۰ تا
۴۲۷، ۴۳۰ تا ۴۳۷، ۴۴۶،
۴۵۳، ۴۸۲، ۴۸۸، ۴۸۹،
۵۰۸، ۵۱۰، ۵۱۲، ۵۱۶،
۵۱۹، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۳۰،
۵۳۲، ۵۳۵، ۵۳۹، ۵۴۶،
۵۴۷، ۵۵۸، ۵۷۰، ۵۷۵،
۵۸۰، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۹۲،
۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۵، ۶۱۶،
۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۱، ۶۲۲،
۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۸، ۶۲۹،
۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۵، ۶۴۲،
۶۴۳، ۶۴۵ تا ۶۵۰،
۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۶، ۶۵۷،
۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۶،
۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۴،
۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۸۱،
جلد۲ : ۶۹۷، ۷۰۰، ۷۰۲،
۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۶، ۷۱۰،
۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۵،
۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹،
۷۲۳، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸،
۷۳۰، ۷۳۲، ۷۳۴، ۷۳۷،
۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۳،
۷۴۵، ۷۴۶، ۷۵۰، ۷۵۹،
۷۶۶، ۷۶۷، ۷۹۵، ۷۹۶،
۷۹۷، ۸۰۲، ۸۰۵، ۸۱۰،
۸۱۶، ۸۱۸، ۸۲۱، ۸۲۲،
۸۲۳، ۸۲۴، ۸۳۰، ۸۳۱،
۸۳۶، ۸۴۱، ۸۴۶، ۸۴۷،
۸۵۴، ۸۵۶، ۸۵۸، ۸۶۱،
۸۶۷، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۵،
۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۴،
۸۸۷، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۵،

۱۰۷۹، ۱۱۲۳، ۱۲۱۲،
باستانی پاریزی: ج ۲: ۸۴۰، ۹۵۰
باسکرویل: ج ۲: ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳،
باسکرویل و انقلاب ایران (ازکمالوند): ج ۲: ۱۱۵۳،
باسمینج: ج ۱: ۳۹۳،
ج ۲: ۹۸۹، ۱۱۰۶، ۱۱۱۸، ۱۱۴۱، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۵۵، ۱۱۷۰،
باسیل: ج ۲: ۷۷۳، ۷۹۳، ۱۲۷۱
باغشاه: ج ۱: ۷، ۴۶۱، ۴۷۱، ۴۷۴، ۶۳۹، ۶۸۳،
ج ۲: ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۵، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۷، ۷۸۶، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۶، ۷۹۸، ۸۰۳، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۳۵، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۳، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۸۵، ۹۱۳، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۸، ۹۹۴، ۱۰۰۱، ۱۰۱۱، ۱۰۱۳، ۱۰۱۵، ۱۰۱۷، ۱۰۷۵، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۴۱، ۱۱۸۶، ۱۱۸۸، ۱۱۹۰، ۱۲۶۹، ۱۲۷۵، ۱۲۷۸، ۱۲۸۲،
باغ معینیه: ج ۲: ۹۲۱
باقرخان: ج ۲: ۱۱۳۲، ۱۱۴۴، ۱۱۴۸، ۱۱۵۴، ۱۱۶۰، ۱۲۰۲، ۱۲۱۲، ۱۲۶۴
باکو: ج ۱: ۷، ۲۷۶، ۲۹۱، ۳۲۳، ۳۴۱، ۳۵۱، ۳۷۰، ۵۰۷، ۵۶۹،
ج ۲: ۷۸۶، ۷۹۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۸۶، ۹۲۳، ۱۰۸۶، ۱۱۱۹، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۲۱۷، ۱۲۴۵
بالیول: ج ۱: ۵۸،
بانک آلمان: ج ۱: ۱۲۳، ۳۵۲، ۳۹۴
ج ۲: ۷۲۳
بانک اعتبارات پاریس: ج ۲: ۱۲۷۳
بانک انگلیس: ج ۱: ۱۳۱، ۱۵۰، ۱۹۸، ۳۱۵،
ج ۲: ۱۰۶۵، ۱۰۹۰
بانک ایران: ج ۱: ۲۰۰
بانک روس (استقراضی): ج ۱: ۱۴، ۱۵، ۹۶، ۱۳۱، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۷۷، ۱۸۷، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۰۳، ۲۲۶، ۲۷۴، ۲۸۱، ۲۸۷، ۲۹۳، ۳۰۱، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۷، ۳۵۰، ۳۵۷، ۴۱۰، ۵۰۸، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۳۴، ۵۳۸، ۵۵۴، ۶۲۲، ۶۲۵، ۶۸۰، ۶۸۲،
ج ۲: ۸۸۶، ۹۰۰، ۹۰۶، ۱۰۱۳، ۱۰۶۵، ۱۰۹۰، ۱۱۳۵، ۱۲۱۴، ۱۲۱۹، ۱۲۴۴، ۱۲۴۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۸، ۱۲۷۱،
بانک شاهی ایران (شاهنشاهی): ج ۱: ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۵۱، ۱۶۰، ۱۹۸،

۲۰۰، ۲۲۶، ۲۴۱، ۲۸۱،
۳۱۵، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۷،
۳۵۷، ۴۱۰، ۵۰۷، ۵۰۸،
۵۵۳، ۵۵۷، ۵۹۹، ۶۱۳،
۶۳۴،
ج۲: ۷۶۵، ۷۷۶، ۸۰۹،
۹۰۶، ۱۰۱۳، ۱۰۳۴،
۱۰۴۶، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷،
۱۱۳۵، ۱۲۵۰، ۱۲۷۳،
۱۲۷۹،
بانك ملی: ج۱: ۱۲۹، ۱۳۷، ۱۷۳،
۱۹۰، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۱۱،
۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۴۹،
۲۷۳، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۷،
۳۰۷، ۳۰۸، ۳۲۰، ۳۲۱،
۳۳۵، ۳۸۸، ۳۹۴، ۴۴۴،
۴۵۰، ۵۴۸، ۵۸۹،
بانکملی هند: ج۲: ۸۵۱
بانو عظمی: ج۲: ۷۶۳، ۷۹۶، ۸۸۷،
۱۰۱۳
بانه: ج۱: ۳۱۸
بجنورد: ج۱: ۲۹۹، ۳۹۴
بحرالعلوم: ج۱: ۳۷۳
ج۲: ۸۸۱
بحرخزر: ج۱: ۲۰۰، ۲۱۴، ۲۶۶،
۲۷۴، ۲۸۷، ۲۹۱، ۳۱۷،
۳۴۱، ۳۵۸، ۴۸۳، ۵۰۵،
۵۱۱،
ج۲: ۱۱۰۰، ۱۲۰۸، ۱۲۴۵
بخارا: ج۱: ۲۶۶، ۳۲۹،
بختیاری: ج۱: ۲۹، ۱۸۹، ۲۵۴، ۲۵۵
۲۵۶، ۳۱۶، ۳۵۳، ۴۲۹،
۵۹۱، ۵۹۴،
ج۲: ۸۶۲، ۹۰۴، ۹۴۳،
۱۰۴۷، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱،
۱۰۵۳، ۱۰۵۵، ۱۰۵۸،
۱۰۶۱، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴،
۱۰۸۴، ۱۰۸۹، ۱۰۹۴،
۱۰۹۵، ۱۰۹۷، ۱۰۹۹،
۱۱۰۰، ۱۱۰۶، ۱۱۱۵،
۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶،
۱۲۰۷، ۱۲۱۳، ۱۲۱۶،
۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۲۳،
۱۲۳۱، ۱۲۴۰، ۱۲۴۴،
۱۲۵۱، ۱۲۷۰، ۱۲۷۳،
۱۲۸۸،
براون: ج۱: ۴۱۳، ۵۳۹، ۵۹۰،
۶۷۹، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۹۴،
ج۲: ۸۵۱، ۱۰۳۲، ۱۱۵۰،
۱۲۷۵، ۱۲۸۲، ۱۲۸۷،
۱۲۹۰،
براوین: ج۲: ۸۰۱
برتی (سرفرانسیس): ج۱: ۱۲۹،
۱۳۱، ۶۴۳، ۶۶۸، ۶۷۳،
ج۲: ۷۰۶، ۱۰۶۱، ۱۰۶۳،
۱۱۵۸، ۱۱۷۶، ۱۱۸۴،
۱۲۶۶،
برلن (برلین): ج۱: ۵۰، ۱۳۰، ۱۴۶،
۴۹۳، ۵۵۴، ۵۹۲، ۶۰۶،
۶۶۸،
ج۲: ۷۲۱، ۷۲۲، ۸۶۸،
۸۶۹، ۸۸۷، ۱۱۷۳،
برلمتز: ج۱: ۵۰۹،
برلینرتاگبلات: ج۲: ۷۲۱، ۸۶۹، ۸۷۰
برنهام: ج۱: ۲۶۹، ۲۷۰
بروجرد: ج۱: ۳۷، ۵۵، ۱۵۱، ۴۷۳

بروکسل: ج ۱: ۱۴، ۶۰۶
ج ۲: ۷۵۰، ۱۰۸۲،
بریتانیا و بریتانیای کبیر: (به "انگلستان" رجوع شود).
بست (پناهندگی ـ تحصن): ج ۱:
۱۰۹، ۲۲، ۲۹، ۴۰، ۵۰،
۵۴، ۵۵، ۶۱، ۶۲، ۶۴،
۶۶، ۶۸، ۷۱، ۷۵ تا ۸۰،
۸۷، ۹۱ تا ۹۹، ۱۰۸، ۱۱۱،
۱۱۲، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۲۱،
۱۲۲، ۱۲۷، ۱۳۴، ۱۳۵،
۱۳۶، ۱۴۵، ۱۴۶، ۲۶۹،
۲۷۰، ۳۱۶، ۳۲۲، ۳۳۴،
۳۴۴، ۳۴۶، ۳۶۳، ۳۶۸،
۳۸۳، ۳۸۱، ۳۸۸، ۴۴۰،
۵۲۴، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۷۳،
۵۸۲، ۵۸۱، ۵۸۳، ۵۸۵،
۶۱۷، ۶۲۲، ۶۳۴، ۶۳۵،
۶۳۶، ۶۴۹ تا ۶۴۴، ۶۴۶
۶۴۷، ۶۵۰، ۶۵۳، ۶۵۵،
۶۵۶، ۶۵۷، ۶۶۰، ۶۶۱،
۶۶۲، ۶۶۴، ۶۶۶، ۶۶۷،
۶۶۸، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶،
۶۸۶، ۶۸۷، ۶۹۷، ۶۹۸،
ج ۲: ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۶،
۷۰۷، ۷۱۱، ۷۱۳، ۷۱۶،
۷۱۸، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶،
۷۳۱، ۷۳۸، ۷۳۲ تا ۷۳۵
۷۳۷ تا ۷۴۵، ۷۵۹، ۷۶۵
۷۶۷، ۷۷۲، ۷۷۷، ۷۸۵،
۷۸۶، ۷۸۸ تا ۷۹۴، ۷۹۶
۷۹۸، ۸۰۰، ۸۰۷، ۸۱۱،
۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۲۱ تا ۸۲۶، ۸۲۸،
۸۳۹، ۸۴۴، ۸۴۶، ۸۴۸،
۸۶۱، ۸۶۳، ۹۳۵، ۱۰۱۶،
۱۰۲۴، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸،
۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶ تا
۱۰۷۹، ۱۰۸۹، ۱۰۹۳،
۱۰۹۴، ۱۰۹۸، ۱۱۰۴،
۱۱۱۶، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹،
۱۱۳۸، ۱۱۸۱، ۱۱۹۴،
۱۱۹۶، ۱۱۹۸، ۱۲۰۲،
۱۲۰۴، ۱۲۱۴، ۱۲۲۳،
۱۲۳۷، ۱۲۴۸، ۱۲۵۰،
۱۲۵۲، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶،
۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۴ تا
۱۲۶۷، ۱۲۶۹، ۱۲۷۵،
۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱،
۱۲۸۲،
بصره: ج ۲: ۸۸۰
بغداد: ج ۱: ۲۳۱—۲۸۳، ۳۱۸،
ج ۲: ۷۲۲، ۸۵۶، ۸۷۴،
۸۷۷، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۴،
۹۴۵، ۹۸۹، ۱۰۲۰، ۱۲۱۹،
۱۲۲۱، ۱۲۴۰، ۱۲۵۲،
بلژیک: ج ۱: ۲۱، ۲۸۱، ۲۹۸، ۳۲۸،
۳۵۱، ۴۷۸، ۴۸۶، ۴۸۹،
ج ۲: ۷۵۰، ۸۳۶، ۹۹۸،
بلوچستان: ج ۱: ۱۸، ۱۹۹، ۲۲۸،
۲۶۸، ۲۸۰، ۳۱۶، ۳۴۹،
۴۰۹، ۵۰۷،
ج ۲: ۸۵۳، ۱۲۳۲،
بلوچستان انگلیس: ج ۱: ۵۰۷
بم: ج ۲: ۸۶۵، ۱۲۳۲،
بمبئی: ج ۱: ۵۹۱،

ج ۲: ۸۰۲، ۸۸۰
بنادر خلیج: ج ۱: ۱۸۹،
بندرعباس: ج ۱: ۲۹، ۱۲۴، ۱۸۵
۳۱۷، ۵۵۷،
ج ۲: ۱۱۹۴، ۱۲۵۰
بندرگز: ج ۲: ۷۵۱،
بنکند ورف (کنت): ج ۱: ۷۹، ۸۸،
۲۴۲، ۵۳۹، ۶۶۵،
ج ۲: ۷۴۲، ۷۴۳، ۸۹۷،
۹۶۴،
بودیلوویچ: ج ۲: ۸۸۶
بوسنی: ج ۲: ۹۷۹
بوشهر: ج ۱: ۱۹، ۳۲، ۴۲، ۴۳۰
۶۰۶، ۶۶۲، ۶۶۶، ۶۷۷،
ج ۲: ۷۲۱، ۷۵۱، ۷۵۵،
۸۰۲، ۸۵۱، ۸۸۷، ۱۰۸۲
۱۰۸۸، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳،
۱۱۲۵، ۱۱۳۳، ۱۱۳۷،
۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۷،
۱۱۷۱، ۱۱۷۳، ۱۲۳۰،
۱۲۳۱، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶،
۱۲۴۷، ۱۲۵۰،
بوشهری (امیرهمایون): ج ۲: ۸۳۷
بهاء الدوله: ج ۱: ۴۷۰، ۴۷۲
بهاء الواعظین: ج ۲: ۸۲۶،
بهادرالدوله: ج ۱: ۵۹۱
بهارلو: ج ۱: ۵۵۷
بهارستان: ج ۱: ۴۶۱، ۴۶۳، ۵۷۰،
۵۷۳، ۵۷۵، ۵۷۸،
ج ۲: ۱۲۳۵، ۱۲۵۱، ۱۲۵۵،
۱۲۵۶، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰،
بهبهانی (سیدعبدالله): ج ۱: ۱۱۴
۱۱۹، ۱۲۰، ۴۶۴، ۵۸۹،
۸۶۰،
بهرام میرزا: ج ۱: ۵۷۰، ۵۷۳،
ج ۲: ۷۰۷
بیرجند: ج ۱: ۱۲۴، ۱۸۵، ۳۱۷
ج ۲: ۸۰۱
بیزوت: ج ۱: ۵۳۱، ۵۴۸، ۵۹۹،
ج ۲: ۷۲۷، ۸۲۷، ۸۵۰،
۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۶۴،
۸۶۷، ۹۰۶، ۹۱۰، ۹۴۸،
۱۰۲۹، ۱۰۴۱، ۱۰۴۳،
۱۰۶۵، ۱۰۷۴،
بیل: ج ۲: ۸۰۵
بیل (متر) ج ۲: ۱۰۹۹، ۱۱۹۴، ۱۲۲۸
بیله سوار: ج ۲: ۶۱۱، ۶۱۳،
ج ۲: ۷۰۷، ۷۰۸،
بیناب: ج ۲: ۹۶۳

"پ"

پاخیتونف: ج ۲: ۶۵۹
ج ۲: ۷۳۰
پادشاه اسپانیا: ج ۱: ۳۱۹،
پادشاه انگلستان: ج ۱: ۱۱۱، ۱۱۲،
۱۱۳، ۱۵۲، ۱۷۲، ۳۱۹،
۳۲۰، ۳۶۵، ۴۴۲، ۵۳۱،
۵۸۵، ۶۱۰، ۶۱۲، ۶۱۳،
۶۲۸، ۶۶۴، ۶۶۷، ۶۷۵،
ج ۲: ۶۹۹، ۷۲۶، ۷۴۶،
۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۵، ۷۶۹،
۷۹۷، ۷۹۸، ۸۳۱، ۸۳۲،
۸۳۶، ۸۴۰، ۸۵۲، ۸۶۹،
۹۲۴،
پادشاه ایتالیا: ج ۱: ۳۱۹، ۵۹۰،
پارسنز: ج ۱: ۵۰۹
پارکر: ج ۲: ۸۶۹، ۹۳۹

پاریس: ج ۱: ۸، ۳۳، ۱۳۰، ۳۵۰،
۴۴۲، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۹،
۵۰۰، ۵۸۹، ۶۱۹، ۶۴۳،
۶۷۲
ج ۲: ۸۶۹، ۸۱۷، ۸۸۷،
۹۹۱، ۱۰۱۵، ۱۰۲۷،
۱۰۶۱، ۱۰۸۵، ۱۱۰۶،
۱۱۱۴، ۱۱۷۶، ۱۱۸۴،
۱۲۱۱، ۱۲۸۲،
پاستور: ج ۱: ۵۱۰
پاسك: ج ۱: ۵۹۴، ۶۴۸، ۶۸۰
پاکستان: ج ۱: ۵۰۷
پاکلوسکی: ج ۱: ۴۶۲، ۵۱۶،
ج ۲: ۸۱۴، ۸۲۸، ۸۹۸
پال کتابچی: ج ۱: ۲۳۸
پالوف: ج ۱: ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱،
۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۸
۶۸۹،
پانف: ج ۲: ۸۱۶، ۸۸۶،
پترسبورگ: ج ۱: ۴، ۴۸، ۷۳، ۱۱۱،
۱۲۳، ۱۴۴، ۱۵۶، ۱۶۳،
۱۹۴، ۲۲۷، ۲۳۲، ۲۳۳،
۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۴،
۱۵۱، ۲۷۶، ۲۸۵، ۲۹۱،
۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۵، ۳۲۲،
۳۲۳، ۳۲۶، ۳۵۹، ۳۷۱،
۳۹۵، ۳۹۷، ۴۰۰، ۴۰۱،
۴۰۵، ۴۰۷، ۴۴۱، ۵۰۶،
۵۱۵، ۵۱۸، ۵۲۹، ۵۳۵،
۵۴۵، ۵۴۹، ۵۸۳، ۵۸۴،
۵۹۷، ۱۰۳ تا ۶۰۶،
۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۹، ۶۲۰،
۶۲۱، ۶۲۴، ۶۲۸، ۶۳۰،
۶۳۵، ۶۴۳، ۶۵۱، ۶۵۴،
۶۵۷، ۶۵۸، ۶۶۸، ۶۶۹،
۶۷۰، ۶۷۴، ۶۷۶، ۶۷۷،
۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۴،
ج ۲: ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۴،
۷۱۷، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۲،
۷۲۵، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۴۲،
۷۴۴، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹،
۸۴۰، ۸۷۹، ۸۸۷، ۸۸۸،
۸۹۵، ۸۹۶، ۹۰۰، ۹۰۴،
۹۰۸، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵،
۹۱۷، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۳۱،
۹۳۳، ۹۳۴، ۹۴۷، ۹۴۸،
۹۴۹، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۹،
۹۶۵، ۹۷۰، ۹۷۵، ۹۷۸،
۹۷۹، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۹۱،
۹۹۲، ۱۰۱۲، ۱۰۱۷،
۱۰۱۹، ۱۰۲۳، ۱۰۳۵،
۱۰۳۷، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱،
۱۰۴۹، ۱۰۵۱، ۱۰۶۴،
۱۰۶۶، ۱۰۷۸، ۱۱۱۰،
۱۱۱۴، ۱۱۱۹، ۱۱۲۳،
۱۱۲۵، ۱۱۲۹، ۱۱۳۳،
۱۱۶۱ تا ۱۱۶۴،
۱۱۶۷، ۱۱۶۹، ۱۱۷۲،
۱۱۷۴، ۱۱۷۷، ۱۱۸۱،
۱۲۰۷، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶،
۱۲۱۷، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳،
۱۲۲۴، ۱۲۲۸، ۱۲۴۴،
۱۲۴۵، ۱۲۵۹، ۱۲۶۴،
۱۲۶۸، ۱۲۸۷،
پتروسك: ج ۱: ۵۱۵، ۵۶۹، ۱۱۹۸،
۱۲۶۸،

پترهوف (پطرهوف) : ج ۱ : ۴۷۷،
۶۱۵، ۶۴۳، ۶۶۹
ج ۲ : ۷۱۴، ۱۱۸۹، ۱۲۵۹
پتسدام: ج ۱ : ۴۹۳
پد جورسکی : ج ۲ : ۹۴۳، ۱۰۱۳،
پرتغال : ج ۱ : ۵۳۶
پرنس رضاخان : ج ۱ : ۲۷۷، ۲۷۸
پریس: ج ۱ : ۲۵۳، ۲۵۴
پریم: ج ۱ : ۲۰۶، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۸
۲۱۹، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۷۴،
۳۴۹، ۳۵۲،
پشت کوه: ج ۱ : ۱۴۶،
پطرکبیر: ج ۱ : ۲۹۰
پکن: ج ۱ : ۲۶۵
پو (سرخ) : ج ۱ : ۲۰۲
پوخوتونو: ج ۲ : ۸۴۱
پوخیتونف: ج ۲ : ۱۰۶۲، ۱۰۶۳
۱۱۳۲، ۱۱۳۳،
پوکلوسکی : ج ۲ : ۸۸۴،
پولاکو: ج ۱، ۴۲۵، ۴۲۶
پولوسکی : ج ۲ : ۱۰۵۲، ۱۱۲۲،
پیربازار: ج ۲ : ۸۵۳، ۹۲۳،
پیرنیا : ج ۱ : ۶۷۹

"ت"

تاتار روسیه : ج ۱ : ۱۵۶
تالار نمایش دربار (تکیه دولت) : ج ۱ :
۱۶۸
تایمز: ج ۱ : ۴۸۸، ۴۹۰، ۵۹۹
ج ۲ : ۸۷۲، ۹۲۷، ۹۲۸،
۹۳۳، ۱۱۰۶،
تسایمرچمبراد لغی لندن : ج ۲ : ۱۰۲۹
تبت: ج ۱ : ۲۸۴، ۳۹۸، ۴۰۰، ۵۲۴
۵۵۱،
تبریز: ج ۱ : ۲۸، ۳۲، ۴۲، ۶۸،
۸۸، ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۲۳،
۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۶، ۱۴۷،
۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۶۴،
۱۶۷، ۱۷۶، ۱۸۰، ۱۸۶،
۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۶، ۲۰۶،
۲۰۷، ۲۱۳ تا ۲۱۶، ۲۱۸
۲۲۰، ۲۵۵، ۲۵۸، ۲۷۴،
۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۸، ۲۹۷،
۳۰۱، ۳۰۴، ۳۰۷، ۳۰۸،
۳۰۹، ۳۲۳، ۳۳۲، ۳۳۶،
۳۴۶، ۳۴۷، ۳۵۳، ۳۶۹،
۳۷۰، ۳۷۴، ۳۸۷، ۳۷۹،
۴۱۸، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۶۲ تا
۴۷۲، ۵۰۱، ۵۰۳، ۵۰۴،
۵۰۶، ۵۴۳، ۵۵۱، ۵۵۲،
۵۵۶، ۵۶۰، ۵۷۳، ۵۷۹،
۵۸۷، ۶۴۴، ۶۶۱، ۶۶۲،
ج ۲ : ۶۹۶، ۶۹۷، ۷۰۴،
۷۰۷، ۷۰۸، ۷۳۰، ۷۳۵،
۷۴۸، ۷۵۷، ۷۶۶، ۷۸۵،
۷۸۶، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۲۶،
۸۳۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۸،
۸۶۲ تا ۸۶۵، ۸۷۰ تا ۸۷۳،
۸۸۰، ۸۸۶، ۸۸۸، ۸۹۰،
۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۴، ۸۹۶،
۸۹۷، ۹۰۰ تا ۹۰۵، ۹۰۷
۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۵، ۹۱۶،
۹۲۶ تا ۹۳۵، ۹۳۸، ۹۴۳
۹۴۵، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶،
۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۲، ۹۶۳،
۹۶۵، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۷۰،
۹۷۶، ۹۷۷، ۹۸۷، ۹۸۹،

۹۹۳، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲،
۱۰۱٤، ۱۰۱٦، ۱۰۱۸،
۱۰۲۱، ۱۰۲۳، ۱۰۳٤،
۱۰۳۷، ۱۰٤۷، ۱۰۵۱،
۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۸،
۱۰٦٦، ۱۰۷۲، ۱۰۸٤،
۱۰۸٦، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹،
۱۰۹۸، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱،
۱۱۰٦، ۱۱۰۹، ۱۱۱۵،
تا ۱۱۱۸، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲
۱۱۳٦، ۱۱٤۱ تا ۱۱٤٦
۱۱٤۸ تا ۱۱۵۱، ۱۱۵۳،
۱۱۵٤، ۱۱۵۷ تا ۱۱٦۰
۱۱٦۲، ۱۱٦۵ تا ۱۱۷۰،
۱۱۷۲، ۱۱۸۱، ۱۱۸۳،
۱۱۸٤، ۱۱۹٦، ۱۲۰۲،
۱۲۰٤، ۱۲۰۵، ۱۲۱۲،
۱۲۱۳، ۱۲۳۱، ۱۲۳۷،
۱۲۵۰، ۱۲۵۷، ۱۲٦٤،
۱۲۷۳، ۱۲۷۵ تا ۱۲۷۹
۱۲۸۱، ۱۲۸۳، ۱۲۸٤،
۱۲۸۵، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸،
۱۲۸۹،
تبعید: ج ۱: ۵۳۵، ۵۳٦، ۵٤۱،
۵٤۲، ۵۵۰، ۵٦۵، ۵۷۲،
۵۹۲، ٦٤٤، ٦٤۷، ٦۵۲،
٦٦۵، ٦۸٦
ج ۲: ۷۰٦، ۷۲۸، ۷۳۱،
۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳٤، ۸۲۵
۸۲٦، ۸۵٦، ۹٤۳، ۱۰۱۳
۱۰۳۱، ۱۰۸٤، ۱۱۳۸،
۱۲۷۵، ۱۲۸۳، ۱۲۸٤،
تجارتخانه انگلیس و استیونس: ج ۱:
۱۱۳۱
تجریش: ج ۱: ٤۷۰
تحریم تنباکو: ج ۱: ۲٦۲
تخت طاوس: ج ۱: ۱٦۹، ۱۷۱،
۵۰٦،
تخت مرمر: ج ۱: ۱۷۲،
تربت: ج ۲: ۷۵۱، ۸۰۱
تربت حیدریه: ج ۱: ۲٤۷، ۲۸۹
ج ۲: ۸۰۰
تربت شیخ جام: ج ۱: ۳۹٦،
ترخان پاشا: ج ۲: ۹۸۰، ۹۸۲،
ترشیز: ج ۲: ۷۵۱،
ترکمن‌ها: ج ۱: ٤۵۸، ۵۲۷، ۵۵۲،
۵۵٦، ۵۵۷، ٦۸۱،
ج ۲: ۱۱۷۰
ترکهای جوان: ج ۲: ۸٤٤، ۹۵۹،
۹٦۲، ۹۷۲، ۹۷٦، ۹۷۷،
۹۸۰، ۹۸۲، ۱۱٤۲، ۱۲۷٦
۱۲۷۷،
ترکیه (عثمانی): ج ۱: ٤۵، ۵٦، ۱۷۸،
۲۷۳، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۱۸،
۳۱۹، ۳۸۸، ۴۲۹، ٤۵۲،
٤۵٤، ٤۷٤، ٤۸۹، ۵۸۹،
۵۹۸، ۵۹۹، ٦۲۷، ۸٤٤،
۸٤۹، ۸۵۰، ۸٦٤، ۸٦۵،
۸۷۳، ۸۷۵، ۸۷٦، ۸۷۸،
۸۸٤، ۸۹۰، ۸۹٤، ۹۷٦،
۹۸۰، ۹۸۲، ۱۰۰۵، ۱۰۲۱
۱۰۸۹، ۱۱۳۸، ۱۲۷٦،
۱۲۷۷،
تزار: ج ۲: ۱۲۵۰، ۱۲٦۵،
تفت: ج ۲: ۱۰۸۹،
تفلیس: ج ۱: ۵۰٤،
ج ۲: ۱۱٤۹، ۱۱۹۸،

تقوی (حاج سید نصرالله: ج ۱: ۴۸۱
تقی زاده: ج ۱: ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۹،
۳۷۲، ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۸۰،
۳۸۸، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۵،
۴۴۳، ۴۴۶ تا ۴۵۰، ۵۴۸
۵۴۹، ۵۵۱، ۵۹۰، ۵۹۷،
۶۰۱، ۶۳۴، ۳۳
ج ۲: ۷۳۳، ۷۶۶، ۷۶۷،
۷۸۵، ۷۸۶، ۷۹۳، ۷۹۶،
۸۲۸، ۸۳۰، ۸۵۱، ۱۰۵۲
۱۰۵۶، ۱۱۶۰، ۱۱۶۷،
۱۱۸۵، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱،
۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۸،
۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۲،
۱۲۸۳، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶،
تکیه دولت (تالار نمایش دربار): ج ۱:
۱۶۸، ۴۷۲،
تنکابن: ج ۱: ۱۸۳، ۲۷۴، ۳۵۰،
۴۴۶، ۴۵۲،
توپخانه (میدان): ج ۲: ۷۳۶،
توفیق پاشا: ج ۲: ۹۸۲
توکیو: ج ۱: ۲۶۶، ۲۶۷
توماس (سی. آی): ج ۱: ۶۵۴،
ج ۲: ۱۱۳۳، ۱۲۴۷،
توماس کارلایل: ج ۲: ۸۳۵
تهران: ج ۱: ۲، ۷، ۹، ۱۰، ۲۷،
۲۹، ۳۱ تا ۳۴، ۳۸، ۴۰
۴۳، ۴۵، ۴۶، ۴۸، ۵۳،
۵۶، ۵۷، ۵۹، ۶۳، ۶۴،
۶۶، ۶۸، ۷۱، ۷۳، ۷۶،
۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۳ تا
۸۷، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۳،
۹۴، ۹۶، ۹۸، ۱۰۱، ۱۰۷
۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱ تا ۱۱۴،
۱۱۶، ۱۱۹ تا ۱۲۳، ۱۲۴،
۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹،
۱۳۱، ۱۳۲، ۱۴۴، ۱۴۵،
۱۴۷، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۳،
۱۵۵، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۳،
۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷،
۱۷۳، ۱۷۵، ۱۸۳، ۱۸۶،
۱۸۷، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶،
۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۳، ۲۰۵،
۲۰۶، ۲۰۷، ۲۱۴، ۲۱۶،
۲۱۹، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۹،
۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۳۷،
۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۷، ۲۵۱،
۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۷، ۲۵۹،
۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۸، ۲۶۹،
۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳
۲۷۴، ۲۷۶، ۲۸۰، ۲۸۳ تا
۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۶،
۳۰۴، ۳۰۷، ۳۱۳، ۳۱۶،
۳۱۹، ۳۲۱، ۳۲۴، ۳۲۵،
۳۲۸، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲،
۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱،
۳۵۲، ۳۵۵، ۳۷۲، ۳۸۳،
۳۸۶، ۳۹۹، ۴۰۲، ۴۱۷،
۴۲۶، ۴۴۱، ۴۴۵، ۴۴۸،
۴۵۹، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۶،
۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۱، ۴۷۳،
۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۸۰،
۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۹، ۵۰۴،
۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۹،
۵۲۱، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵،
۵۲۷، ۵۲۹، ۵۳۱، ۵۳۳،

۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۷، ۵۳۸،
۵۴۱، ۵۴۳، ۵۴۵، ۵۴۶،
۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۵، ۵۵۶،
۵۵۸، ۵۶۰ تا ۵۶۴، ۵۶۹،
۵۷۰، ۵۷۸، ۵۸۲ تا ۵۸۶،
۵۸۸ تا ۵۹۳، ۵۹۷، ۶۰۲،
۶۰۳، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۹،
تا ۶۱۲، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷
۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۳، ۶۲۶،
۶۲۷، ۶۳۲، ۶۳۴، ۶۳۵،
۶۳۶، ۶۴۱، ۶۴۳ تا ۶۵۵
۶۵۷، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲،
۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۷ تا ۶۷۳
۶۷۷، ۶۷۹ تا ۶۸۲، ۶۸۴
۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۴،
ج ۲: ۶۹۶ تا ۶۹۹، ۷۰۱،
۷۰۴، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸،
۷۱۱، ۷۱۳، ۷۱۶، ۷۱۸،
۷۲۰، ۷۲۳ تا ۷۲۷، ۷۳۰
۷۳۱، ۷۳۳، ۷۳۵ تا ۷۴۰
۷۴۲ تا ۷۴۵، ۷۴۸، ۷۵۱،
۷۵۷، ۷۶۰، ۷۶۲، ۷۶۳،
۷۶۵، ۷۶۷، ۷۷۰، ۷۷۳،
۷۷۸، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۹،
۷۹۲، ۷۹۵، ۷۹۸، ۷۹۹،
۸۰۰، ۸۰۲، ۸۰۴، ۸۰۷،
۸۱۸، ۸۲۱، ۸۲۳، ۸۲۵،
۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۷، ۸۳۹،
۸۴۴ تا ۸۵۱، ۸۵۶، ۸۵۸،
۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۶، ۸۶۷،
۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۴،
۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۹،
۸۸۲ تا ۸۸۸، ۸۹۰، ۸۹۱،
۸۹۵ تا ۸۹۹، ۹۰۲، ۹۰۴،
۹۰۵، ۹۰۷، ۹۱۲، ۹۱۷،
۹۱۸، ۹۲۱ تا ۹۲۴، ۹۲۷،
۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۵ تا
۹۳۶، ۹۴۰، ۹۴۲، ۹۴۳،
۹۴۵، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۵۰،
۹۵۲، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۸،
۹۵۹، ۹۶۲ تا ۹۶۹، ۹۷۸،
۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۸،
۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۳، ۱۰۰۶
تا ۱۰۰۹، ۱۰۱۲، ۱۰۱۴،
۱۰۱۷، ۱۰۲۴، ۱۰۲۶،
۱۰۲۷، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰،
۱۰۳۲، تا ۱۰۳۶، ۱۰۴۱،
۱۰۴۴، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷،
۱۰۴۹، ۱۰۵۰، تا ۱۰۵۳،
۱۰۵۵، تا ۱۰۵۸، ۱۰۶۱،
۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۶،
۱۰۶۷، ۱۰۷۲، ۱۰۷۹،
۱۰۸۴، ۱۰۸۶، تا ۱۰۹۰،
۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۷، تا
۱۱۰۰، ۱۱۰۳، ۱۱۰۶، تا
۱۱۱۰، ۱۱۱۲، ۱۱۱۶،
۱۱۱۸، ۱۱۲۰، تا ۱۱۳۲،
۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷،
۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱،
۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۸،
۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۵،
۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹،
۱۱۶۱، تا ۱۱۶۷، ۱۱۷۰،
۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۴،
۱۱۷۷، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲،
۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۹۳ تا

۱۱۹۷، ۱۱۹۹، ۱۲۰۱،
۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۷،
۱۲۰۸، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳،
۱۲۱۴، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷،
۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۱،
۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۶ تا
۱۲۳۲، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵،
۱۲۳۶، ۱۲۴۰، ۱۲۴۴ تا
۱۲۴۸، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱،
۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹،
۱۲۶۰، ۱۲۶۵، ۱۲۶۷ تا
۱۲۷۱، ۱۲۷۳، ۱۲۷۵ تا
۱۲۸۰، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳،
۱۲۸۷، ۱۲۸۸
تهران مصور (مجله) : ج ۱ : ۵۵
تیموند : ج ۱ : ۵۰۹

"ث"

ثقة الاسلام: ج ۲ : ۱۱۴۶

"ج"

جاکسون : ج ۲ : ۱۱۰۷
جان دانلپ : ج ۱ : ۵۰۹
جانسن : ج ۱ : ۱۹۲
جلال الدوله : ج ۱ : ۳۷، ۵۴، ۱۴۱
۶۲۳، ۶۵۱، ۶۵۲،
ج ۲ : ۷۳۳، ۸۵۰، ۸۸۶،
جلال الملك : ج ۲ : ۱۱۸۳
جلفا : ج ۲ : ۸۸۴، ۹۰۰، ۹۰۵،
۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۴، ۹۳۸،
۹۵۴، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۷،
۹۷۶، ۹۷۷، ۱۰۵۸، ۱۰۸۶
۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۸،
۱۱۱۹، ۱۱۲۱، ۱۱۴۰،
۱۱۴۲، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵،
۱۱۵۹، ۱۱۶۸، ۱۲۵۷،
۱۲۷۷،
جمعیت آزادیخواه : ج ۱ : ۲۷۴
جمعیت اخوت : ج ۱ : ۳۰۷
جمعیت برادران دراویش : ج ۱ : ۵۹۸
جمعیت (حزب) اصلاح طلب : ج ۱ :
۹۷، ۱۱۴، ۱۲۶، ۱۴۰،
۱۵۴، ۱۷۷، ۱۸۷، ۲۰۲،
۲۴۷، ۲۶۲، ۲۷۶، ۳۵۳،
۳۷۶، ۴۰۳، ۴۳۶، ۵۵۳، ۸۵۶
جنیو هیلز : ج ۲ : ۸۵۱،
جنگهای صلیبی : ج ۱ : ۳۷۶
جواهرات سلطنتی : ج ۱ : ۲۹۳، ۳۰۷،
۵۳۳، ۵۳۸، ۵۵۴، ۶۲۲،
ج ۲ : ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۲۶۶
۱۲۶۸، ۱۲۶۹،
جهانسوز میرزا (حسام السلطنه) : ج ۱ :
۴۷۰، ۴۷۳،
جهانگیرخان : ج ۲ : ۷۸۶، ۷۹۶، ۱۲۷۹،
جیران‌خانم : ج ۱ : ۴۶۸،
جیل‌سیراج : ج ۱ : ۱۹۲،
جمیز وات : ج ۱ : ۵۰۹

"ح"

حاجب الدوله (فراشباشی) : ج ۱ :
۱۲۱
حاج بهاء الدوله : ج ۱ : ۴۷۱
حاج شیخ فضل‌الله : ج ۲ : ۹۹۶، ۱۰۰۱،
۱۰۰۶،

حاج مخبرالسلطنه: ج ۱: ۴۹۰،
حاج مخبرالسلطنه هدایت: ج ۱: ۴۹۲
ج ۲: ۱۲۸۱
حاج مشارالدوله: ج ۱: ۴۶۲
حاج فریدون میرزا: ج ۱: ۴۷۲
حاجی اقامحسن: ج ۱: ۳۴۲
حاجی اقا محسن عراقی (متولی باشی قم):
ج ۱: ۳۴۶، ۳۸۹، ۳۹۰،
حاجی سید نصرالله: ج ۲: ۱۲۷۱
حاجی شیخ الرئیس واعظ: ج ۱: ۶۱
حاجی علی اقا: ج ۲: ۱۱۹۴
حاجی علی پاشا: ج ۲: ۸۸۱
حاجی علیقلیخان: ج ۲: ۱۰۶۱
حاجی قاسم: ج ۲: ۸۶۰
حاجی محمد اسمعیل: ج ۱: ۲۱۹
حاجی معین التجار: ج ۱: ۲۱۹
حاجی ملک: ج ۱: ۴۰۵
حاجی میرزا آقاسی: ج ۱: ۵۱۰، ۵۱۱
۵۱۲
حاجی میرزا حسین: ج ۲: ۸۷۴
حاجی میرزا حسین میرزا خلیل: ج ۲:
۹۹۰
حارث ابن قیس اشعری: ج ۱: ۴۹۶،
حافظ: ج ۱: ۴۸۶
حبل المتین: ج ۱: ۳۵۰، ۴۰۲، ۴۰۳،
۴۳۶، ۴۴۶، ۵۲۳، ۵۳۳
۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۰، ۵۹۹،
ج ۲: ۷۶۶، ۷۸۶، ۱۲۷۱
۹، ۱۲۷۹
حزب ترقیخواه: ج ۱: ۳۶۹
حزب مترقی: ج ۱: ۳۷۷
حزب مشروطه طلبان: ج ۱: ۵۴، ۵۵
۵۴۵، ۶۰۹، ۶۱۰،
ج ۲: ۷۲۲، ۸۷۴، ۸۷۵،
۸۷۷، ۱۰۳۱، ۱۲۲۲،
حزب ملی: ج ۱: ۲۷۳، ۲۸۸، ۳۲۱،
۳۲۶، ۳۳۶، ۳۳۹، ۸۷۵،
حزب ملیون: ج ۱: ۳۵۳، ۳۳۹، ۴۴۲،
۴۴۵،
حسام الملک: ج ۱: ۳۷، ۲
حسن اقا تاجرباشی: ج ۱: ۳۹۲
حسن صباح: ج ۱: ۲۰۷
حسین اقا (ازمجتهدین تبریز): ج ۲:
۸۸۰،
حسین خان (پسرمشیرالدوله): ج ۱:
۹۴، ۱۰۳،
حسین خان (فرزند نظام السلطنه):
ج ۱: ۵۹۱،
ج ۲: ۱۰۹۱
حسینقلی خان: ج ۲: ۸۴۰، ۱۰۹۲
حشمت الدوله: ج ۲: ۸۶۳
حشمت الملک: ج ۱: ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۴
۳۰۵، ۳۰۷، ۳۸۹،
حکم آباد: ج ۲: ۱۱۴۳، ۱۱۴۴،
حکومت نظامی: ج ۱: ۶۳۲، ۶۴۶،
۶۴۷، ۶۶۶، ۶۷۲،
ج ۲: ۶۹۶، ۶۹۷، ۷۷۰،
۷۷۱، ۷۷۸، ۷۸۰، ۷۸۲،
۷۸۸، ۷۹۷، ۸۰۱، ۸۱۷،
۸۳۱، ۹۱۱،
حکیم الملک: ج ۱: ۵۸۹

"خ"

خاقانی: ج ۲: ۸۳۹
خانات: ج ۱: ۵۰۷
خانقین: ج ۱: ۲۸۰، ۲۸۳
ج ۲: ۷۵۱
خاوردور: ج ۱: ۲۶۵، ۴۰۴
خاورمیانه: ج ۲: ۸۳۵
خاورنزدیك: ج ۲: ۹۷۹
خبیرالملك: ج ۱: ۵۰۱، ۵۰۳، ۵۰۴
خدیومصر: ج ۱: ۳۰۸
خراسان: ج ۱: ۲۳، ۵۶، ۵۷، ۱۲۲، ۱۳۶، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۸۰، ۱۸۸، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۳۰۶، ۳۵۳، ۳۹۴، ۵۳۲، ۵۴۳
ج ۲: ۷۳۶، ۷۴۱، ۷۳۳، ۷۵۱، ۷۹۸،
خط تلگرافی (بین‌شهرهای مهم): ج ۱: ۱۹۴، ۲۱۱، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۳۸، ۲۴۷، ۳۹۸،
خط تلگرافی هند و اروپا: ج ۱: ۱۹، ۳۵۶، ۳۵۷، ۵۲۷،
ج ۲: ۱۰۹۸، ۱۱۱۹، ۱۱۴۲، ۱۱۴۵،
خطیب: ج ۲: ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵
خطیب دربار: ج ۱: ۱۷۱
خلج: ج ۲: ۷۸۰
خلیج عمان: ج ۱: ۲۸۳
خلیج فارس: ج ۱: ۱۲۴، ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۸۶، ۲۰۰، ۲۷۸، ۲۸۰، ۲۸۷، ۳۱۳، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۶۰، ۴۰۰، ۴۰۶، ۴۹۷، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۶، ۶۶۳،
ج ۲: ۷۰۱، ۷۳۲، ۷۳۴، ۸۰۲، ۹۱۷، ۱۱۲۲، ۱۲۳۰، ۱۲۴۷،
خلیفه عثمانی: ج ۱: ۳۶۶
خواف: ج ۱: ۳۹۶
خوبایف: ج ۱: ۱۵۰، ۱۵۱
خوزستان: ج ۱: ۲۸، ۵۶، ۱۰۷، ۱۴۵، ۱۹۰،
ج ۲: ۷۹۸، ۱۰۸۴، ۱۱۳۱، ۱۲۲۹
خوی: ج ۱: ۳۹۵
ج ۲: ۱۰۵۸، ۱۰۸۹، ۱۱۴۲

"چ"

چاردوله (سواران): ج ۲: ۹۶۳، ۱۱۴۳،
چاریکف: ج ۲: ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۳، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲
چاه بهار: ج ۱: ۲۶۶، ۴۸۳
چرچیل: ج ۱: ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۵۸، ۱۷۵، ۲۰۶، ۲۲۱، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۸، ۲۹۶، ۳۱۰، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۸۳، ۳۸۵، ۳۹۵، ۴۰۲، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۶، ۴۲۱، ۴۲۷، ۴۳۲، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۸۰، ۵۴۱، ۵۴۷، ۵۵۱، ۵۶۷، ۵۶۹، ۵۹۱، ۵۹۲،

۵۹۹، ۶۵۵، ۶۵۷، ۶۶۲
۶۶۷
ج ۲: ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۴،
۷۱۲، ۷۱۳، ۷۶۴، ۷۶۵،
۷۶۶، ۷۷۰، ۷۷۵، ۷۷۸،
۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۷،
۷۹۸، ۸۰۴، ۸۰۷ تا ۸۱۱،
۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۸، ۸۳۲،
۸۳۵، ۸۴۰، ۸۵۰، ۸۷۱،
۸۷۳، ۸۸۸، ۹۱۹، ۹۲۱،
۹۲۲، ۹۲۳، ۹۴۵، ۹۸۸،
۹۹۴، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵،
۱۰۱۷، ۱۰۲۸، ۱۰۶۸،
۱۰۷۴ تا ۱۰۷۷، ۱۱۰۶،
۱۱۳۷، ۱۱۴۰، ۱۱۷۷،
۱۱۸۸، ۱۱۹۰، ۱۱۹۳،
۱۲۳۵، ۱۲۳۷، ۱۲۵۱،
۱۲۵۵، ۱۲۷۰، ۱۲۷۳
چرنوزوتف: ج ۱: ۳۱
چلبیانلو (رحیم): ج ۲: ۱۱۴۰
چهارسوق: ج ۱: ۸۶
چیستو: ج ۲: ۹۳۹
چین: ج ۱: ۱۷۹، ۴۰۹

"د"

دارسی: ج ۱: ۱۸۲، ۲۵۵، ۲۵۷،
۵۰۸
داگر: ج ۱: ۵۰۹
دانمارک: ج ۱: ۸، ۲۹۸
داود خان (سرکرده ایل گلهور): ج ۲:
۱۰۹۹
داور: ج ۱: ۴۶۶
داوکس: ج ۲: ۸۰۱
داهانی: ج ۲: ۱۲۳۲
دربار (درباریان): ج ۱: ۹، ۱۶، ۲۰،
۴۶، ۵۰، ۵۸، ۶۲، ۱۰۲،
۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۲۱،
۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۴۱،
۱۴۳، ۱۴۹، ۱۶۳، ۱۶۹،
۱۷۲، ۱۷۶، ۲۲۴، ۲۵۹،
۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۶، ۳۳۲،
۴۱۶، ۴۳۶، ۴۸۱، ۴۸۲،
۴۸۶، ۴۹۱، ۵۳۴، ۵۳۵،
۵۳۶، ۵۴۱، ۵۴۸، ۵۵۰،
۵۵۱، ۵۶۵، ۵۶۷، ۵۶۹،
۵۷۲، ۵۷۵، ۵۷۹، ۵۹۲،
۶۰۰، ۶۰۲، ۶۱۲
ج ۲: ۶۹۹، ۷۰۴، ۷۰۵،
۷۴۸، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۷۷،
۷۸۸، ۷۹۰، ۷۹۶، ۸۲۷،
۸۳۱، ۸۵۵، ۸۵۹، ۸۶۳،
۸۶۴، ۸۷۲، ۸۸۵، ۸۸۸،
۹۰۷، ۹۰۸، ۹۱۱، ۹۱۶،
۹۱۹، ۹۳۲، ۹۴۱، ۹۴۳،
۹۴۴، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹،
۱۰۱۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸،
۱۰۷۳، ۱۰۷۹، ۱۱۱۸،
۱۱۲۶، ۱۱۸۶، ۱۱۸۹،
۱۱۹۰، ۱۱۹۶، ۱۱۹۹،
۱۲۰۴، ۱۲۲۶، ۱۲۳۰،
۱۲۳۴، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳،
۱۲۵۲
دردیز: ج ۲: ۹۵۶
درشلر: ج ۱: ۱۹۳
دروازه قزوین: ج ۱: ۶۱۰

دره‌ای باز (سیاست) : ج ۱ : ۳۳۱
دریای خزر : به "بحرخزر" رجوع شود .
دریای مازندران : به "بحرخزر" رجوع شود .
دزفول : ج ۱ : ۲۸۰
دستخط شاه : ج ۱ : ۴۴، ۴۵، ۵۰، ۷۱، ۸۰، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۹۲، ۹۴، ۹۶، ۱۰۰، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۷، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۸۱، ۲۱۷، ۳۶۳، ۴۴۹، ۵۶۹، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۷ ج ۲ : ۷۵۶، ۷۷۸، ۸۲۵، ۸۳۱، ۸۵۰، ۸۶۰، ۸۹۴، ۹۰۷، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۲۶، ۹۶۶، ۹۶۷، ۱۰۰۰، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۶، ۱۰۲۸، ۱۰۵۰، ۱۰۹۰، ۱۱۹۳
دکتراسکات : ج ۱ : ۵۰
دکتر اسمعیل : ج ۱ : ۶۱۹، ۶۴۳، ۶۷۳،
دکترین کنت لمسدورف : ج ۱ : ۲۸۳
دواتچی : ج ۲ : ۹۰۰
دواسپیر : ج ۱ : ۲۴
دواستارلر : ج ۱ : ۵۷۷، ج ۲ : ۱۰۱۲
دوسالی (کنت) ج ۲ : ۷۲۱، ۷۲۴
دوسومو : ج ۱ : ۴۸
دوشان تپه : ج ۱ : ۳۸، ۵۸۶ ج ۲ : ۸۸۵
دوگلاس : ج ۱ : ۳۱، ۳۸، ۹۵، ۱۵۲، ۲۲۶
دوگلاسف : ج ۲ : ۷۰۷
دوگیرز : ج ۲ : ۸۰۰
دولا مارتی : ج ۱ : ۵۷۵، ۵۷۷
دولا مارتین : ج ۱ : ۳۶۹
دوما : ج ۱ : ۳۲۲، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۹۰، ۳۹۳، ۴۴۷ ج ۲ : ۷۶۴، ۹۸۱، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۹، ۱۰۷۸
دووارزه : ج ۱ : ۳۲۷
دوهارتویگ : ج ۱ : ۹۶، ۱۱۱، ۱۲۲، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۷۷، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۸، ۳۱۱، ۳۲۳، ۳۳۴، ۳۳۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۱۳، ۴۳۲، ۴۵۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۲۳، ۵۲۵، ۵۲۹، ۵۳۵، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۶، ۵۴۶، ۵۷۵، ۵۸۲، ۵۸۷، ۵۸۸، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۵، ۶۱۹، ۶۲۱، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۷، ۶۲۹، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۵، ۶۴۰، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۵۲، ۶۵۵ تا ۶۵۸، ۶۶۰، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۴، ۱۷۵، ۶۷۱، ۶۷۹، ج ۲ : ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۲ تا ۷۱۶، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۱، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۱،

۷۴۳، ۷۴۴، ۷۶۱ تا ۷۶۷،
۷۷۰، ۷۷۲، ۷۹۱، ۷۹۲،
۷۹۳، ۷۹۴، ۸۰۰، ۸۰۳،
۸۰۶، ۸۰۸، ۸۱۵ تا ۸۱۹،
۸۲۵، ۸۳۱، ۸۴۶، ۸۴۷،
۸۵۵، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰،
۸۷۲، ۸۷۳، ۸۸۳، ۸۸۵،
۸۹۴، ۸۹۶، ۸۹۸، ۹۰۰،
۹۰۲، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۸،
۹۱۱ تا ۹۱۷، ۹۲۸، ۹۳۱،
۹۳۳، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۴۲،
۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۴، ۹۷۸،
۹۸۸، ۹۹۳، ۱۰۰۶،
۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۹،
۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۳۶،
۱۰۳۷، ۱۰۷۴، ۱۰۷۹،
۱۱۷۱، ۱۱۷۳، ۱۱۸۶،
۱۲۷۷، ۱۲۸۷
دهخدا: ج ۱: ۴۶۲
ج ۲: ۱۲۷۸
دهمی: ج ۱: ۱۷۱
دیزل: ج ۱: ۵۰۹
دیلی تلگراف: ج ۲: ۸۴۹، ۱۲۵۹
دیلی کرونیکل: ج ۲: ۶-۱۱
دیلی میل: ج ۱: ۲۰۳، ۲۸۶، ۲۸۷
ج ۲: ۷۷۳، ۷۹۳، ۱۲۷۱
دیلی نیوز: ج ۲: ۱۱۰۶
دیوان اعلی: ج ۱: ۴۸۷
دیوان داوری لاهه: ج ۱: ۴۰۴
دیوید فریزر: ج ۲: ۱۱۰۶

"ذ"

ذوالفقار: ج ۱: ۱۹۴، ۱۹۹
۲۰۵، ۲۰۵، ۲۲۸، ۲۳۳،
۲۴۶، ۳۱۴، ۳۵۶، ۱۲۷۱
ذکاء الملک: ج ۲: ۱۲۷۱

"ر"

رابرت امریکایی: ج ۱: ۵۰۹
رابینو: ج ۱: ۲۲۶، ۴۵۲، ۵۶۹،
۵۹۳، ۵۹۹،
ج ۲: ۹۲۳
راتیسلا: به "وراتیسلا" رجوع شود
رالینسون: ج ۱: ۴۹۸
رامسای (رامسی): ج ۲: ۸۵۶،
۸۵۸، ۸۷۴، ۸۷۹، ۸۸۰،
۹۸۹، ۹۹۰، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱،
۱۲۵۲،
رایت آمریکایی: ج ۱: ۵۰۹
رایس (سراسپرینگ): ج ۱: ۴۶، ۵۵
۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۲۹،
۱۳۱، ۱۳۲، ۱۴۷، ۱۵۴،
۱۵۵، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۱،
۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵،
۱۶۶، ۱۶۷، ۱۷۳، ۱۷۵،
۱۷۸، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۵،
۱۹۷، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴،
۲۰۶، ۲۰۹، ۲۲۵، ۲۲۷،
۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶،
۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۵، ۲۴۷،
۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۷،
۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۸، ۲۷۲،

۲۷۵، ۲۸۰، ۲۸۶، ۲۹۱
۲۹۶، ۲۹۷، ۳۱۰، ۳۱۱
۳۱۵، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰
۳۲۱، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۸
۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۳۷
۳۴۱، ۳۴۹، ۳۵۵، ۳۶۱
۳۶۳، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲
۳۸۲، ۳۸۳، ۴۰۲، ۴۰۳
۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۰
۴۱۹، ۴۲۹، ۴۳۱، ۴۳۶
۴۳۷، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۶۰
۴۸۰، ۴۸۳، ۵۱۹، ۶۴۸
ج ۲: ۸۸۲، ۹۲۱، ۹۲۲
رحمن ولی: ج ۲: ۸۵۹
رحمن ولی خرقانی: ج ۲: ۸۶۰
رحیم خان: ج ۱: ۵۵۲، ۶۱۳،
ج ۲: ۸۴۴، ۹۶۲، ۱۱۴۰
۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۵۹
۱۱۶۰،
رستم بیك: ج ۲: ۸۰۰
رستوءاون، اون: ج ۲: ۱۰۵۷
رشت: ج ۱: ۷، ۱۵، ۴۲، ۵۳،
۵۵، ۱۳۶، ۱۴۶، ۱۷۶
۱۷۸، ۱۸۳، ۱۸۷، ۱۹۶
۳۰۲، ۳۰۶، ۳۰۸، ۳۲۳
۳۴۲، ۳۴۵، ۳۴۹، ۵۳۳
۵۳۶، ۵۴۳، ۵۵۷، ۵۶۹
۵۷۳، ۵۷۸، ۵۹۸،
ج ۲: ۷۰۸، ۷۵۵، ۷۹۹
۸۰۰، ۸۲۶، ۸۵۰، ۸۵۱
۸۵۸، ۸۸۴، ۹۲۱، ۹۲۳
۱۰۲۵، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰
۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۳۸
۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۶۴
۱۱۸۳، ۱۲۱۲، ۱۲۳۱
۱۲۷۰
رضاشاه کبیر: ج ۲: ۱۲۸۲
رفعت نظام: ج ۲: ۸۰۳
رکن الدوله: ج ۱: ۲۲۰
رم: ج ۲: ۸۸۷
رمسی بیگ: ج ۱: ۵۹۱
روال: ج ۱: ۶۱۵
روح الله (ازقاتلین فریدون زرتشتی): ج ۲: ۸۵۹
روح الله اردبیلی کلهران: ج ۲: ۸۶۰
روحی: ج ۱: ۵۰۳
ج ۲: ۸۳۷
روزنامه مجلس: ج ۱: ۱۸۱، ۳۷۶،
۳۹۰، ۵۹۰، ۵۹۸
روزنامه محاکمات تهران: ج ۲: ۸۵۹
روسیه (دولت ــ ملت ــ کشور): ج ۱:
۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۴، ۱۵
۲۱، ۲۳، ۲۷ تا ۳۲، ۴۲
۴۶، ۵۷، ۵۸، ۶۳، ۷۱
۸۸، ۹۶، ۱۰۱، ۱۰۲،
۱۰۸، ۱۱۱، ۱۲۲ تا ۱۲۶
۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۷
۱۴۱، ۱۴۴، ۱۴۹ تا
۱۵۷، ۱۶۴، ۱۶۷، ۱۷۳
۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۷۸
۱۸۰، ۱۸۵ تا ۱۹۶،
۱۹۸ تا ۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۵
۲۰۶، ۲۱۱، ۲۲۳، ۲۲۶،
۲۲۸ تا ۲۳۴، ۲۳۶ تا ۲۴۷
۲۵۰ تا ۲۵۳، ۲۵۸، ۲۶۵
۲۶۶، ۲۶۷، ۲۷۱ تا ۲۷۷

۲۸۰ تا ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۵،
۲۹۶، ۲۹۹، ۳۱۱، ۳۱۳،
۳۱۹ تا ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲٤
۳۲۶، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱،
۳۳٤، ۳۳۵، ۳۳۸، ۳۳۹،
٤۱، ۳٤۲، ۳۵۱، ۳۵٤،
۳۶۰ تا ۳۶۶، ۳۶۹، ۳۷۰،
۳۷۹، ۳۹۰، ۳۹۶ تا ۳۹۷،
۳۹۸، ٤۰۰، ٤۰۱، ٤۰۲،
٤۰۵، ٤۰۸، ٤۰۹، ٤۱۰،
٤۱۸، ٤۱۹، ٤۲۷، ٤۳۱،
٤۳۳ تا ٤۳۷، ٤٤۲، ٤٤۶،
٤۵۳، ٤۵۶ تا ٤۵۹،
٤۶۷، ٤۷۵، ٤۸۰، ٤۸۲،
٤۸۳، ٤۸۶، ۵۰۶، ۵۰۸،
۵۱۱، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۹،
۵۲۲، ۵۲٤، ۵۲۵، ۵۳۰،
۵۳۲، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۹،
۵٤۶، ۵٤۷، ۵۵۱، ۵۵۸،
۵۸۰، ۵۸٤، ۵۸۶، ۵۸۷،
۵۸۸، ۵۹۸، ۶۰۰، ۶۰۵،
۶۱۱، ۶۱۳ تا ۶۱۸، ۶۲۱،
۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۷ تا ۶۳۱
۶۳۱، ۶۳۵، ۶۳۷، ۶۳۹،
۶۵۰، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۶۵،
۶۶۶، ۶۶۹، ۶۷۵، ۶۷۶،
۶۷۷، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۵،
۶۸۶، ۶۸۸، ۶۸۹
ج۲: ۶۹۶، ۶۹۷، ۷۰۰،
۷۰۵، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۱۰،
۷۱۱، ۷۱۷ تا ۷۲۰، ۷۲۱
۷۳۰، ۷۳۶، ۷٤۰، ۷٤٤،
۷۵۳، ۷۶۸، ۷۷۰، ۷۹۲،
۷۹۵، ۷۹۶، ۸۰۰، ۸۰۱،
۸۱۵، ۸۲۵، ۸۳۰، ۸۳۹،
۸٤۱، ۸٤۲، ۸٤۶، ۸۵۶،
۸۵۸، ۸۶۷، ۸۶۹، ۸۷۱،
۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۵، ۸۷۶،
۸۸۳، ۸۸٤، ۸۸۶، ۸۹۲،
۸۹۳، ۸۹۶ تا ۸۹۹، ۹۰۱،
۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۵، ۹۰۶،
۹۰۷، ۹۰۹، ۹۱۲، ۹۱۳،
۹۱٤، ۹۱۵، ۹۱۷، ۹۱۸،
۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۲
۹۳۹ تا ۹٤۸، ۹۵٤ تا
۹۵۹، ۹۶۳، ۹۶٤، ۹۶۵،
۹۷۸، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲،
۹۷۶ تا ۹۸۱، ۹۸۳،
۹۸۵، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۵،
۱۰۰۱، ۱۰۰۶، ۱۰۱۵،
۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۱،
۱۰۲۳، ۱۰۲٤، ۱۰۳۰ تا
۱۰۳۳، ۱۰۳۶ تا ۱۰٤٤
۱۰٤۹، ۱۰۵۱، ۱۰۵۶،
۱۰۵۷، ۱۰۵۹، ۱۰۶۳ تا
۱۰۶۶، ۱۰۷۱، ۱۰۷٤،
۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۸۰،
۱۰۸۸، ۱۱۰۸، ۱۱۱۲ تا
۱۱۱۶، ۱۱۱۹، ۱۱۲۱ تا
۱۱۲۸، ۱۱۳۰، ۱۱۳۲،
۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۵٤،
۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۱،
۱۱۶۳ تا ۱۱۶۸، ۱۱۷۰،
۱۱۷۲، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸،
۱۱۸۰، ۱۱۸٤، ۱۱۸۵،
۱۱۸۶، ۱۱۸۸، ۱۱۹۰،

۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۴،
۱۱۹۵، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸،
۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۷،
۱۲۰۸، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲،
۱۲۱۴ تا ۱۲۱۹، ۱۲۲۱،
۱۲۲۳، ۱۲۲۷، ۱۲۳۲،
۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲،
۱۲۴۵ تا ۱۲۴۸، ۱۲۵۰،
۱۲۵۱، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶،
۱۲۵۷، ۱۲۶۰، ۱۲۶۴،
۱۲۶۵، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸،
۱۲۶۹، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷،
۱۲۷۸، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳،
۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰،
روسیه (روزنامه): ج ۲: ۱۰۴۰،
۱۰۴۱،
رومانو: ج ۲: ۷۹۰
رومانی: ج ۱: ۴۸
رویتر: ج ۱: ۵۰۷، ۵۲۴
ریختهافن: ج ۲: ۷۹۱
ریچ (روزنامه): ج ۱: ۶۷۹، ۶۸۰،
۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۸، ۶
ج ۲: ۸۸۶
ریچارد: ج ۲: ۱۱۳۵
ریگان: ج ۲: ۸۶۵

"ز"

زرك (ایل): ج ۱: ۴۷۳
زرگنده: ج ۱: ۴۶۳،
ج ۲: ۷۶۳، ۷۸۸، ۷۹۲،
۱۲۵۲، ۱۲۸۰،
زرلسکی: ج ۱: ۴۶
زرند: ج ۲: ۷۸۰
زنجان: ج ۱: ۱۲۹، ۳۸۸، ۳۹۲
ج ۲: ۱۱۴۵
زنجانی (شیخ ابوعبدالله): ج ۲:
۸۳۵
زندیه: ج ۱: ۱۴۲
زنگبار: ج ۱: ۱۲۳
زیگلر: ج ۱: ۴۷۳، ۵۲۷
ج ۲: ۷۰۷
زینس: ج ۱: ۵۰۹
زینوویو: ج ۱: ۲۷۸

"ژ"

ژاپن: ج ۱: ۱۲۵، ۲۶۶، ۴۰۵
ژورنال دوباتس: ج ۲: ۷۹۸، ۷۹۹،
۸۶۹، ۸۷۰

"س"

سابلین: ج ۱: ۶۸۰
ج ۲: ۹۳۶، ۹۴۲، ۹۴۵،
۹۵۶، ۹۶۳، ۹۸۳، ۹۵۵،
۱۰۰۱، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲،
۱۰۳۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۹،
۱۰۵۰، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸،
۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۷۲،
۱۰۷۳، ۱۰۸۰، ۱۱۰۴،
۱۱۰۶، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹،
۱۱۱۰، ۱۱۱۷ تا ۱۱۲۰،
۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۲،
۱۱۳۳، ۱۱۳۵، ۱۱۴۰،
۱۱۷۲، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲،

۱۱۹۸، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲،
۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۱۱،
۱۲۱۳، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶،
۱۲۱۸، ۱۲۲۱، ۱۲۲۸،
۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷،
۱۲۴۴، ۱۲۵۰، ۱۲۵۶،
۱۲۶۴، ۱۲۶۶، ۱۲۶۸،
ساتو: ج ۱: ۲۶۶
سادات شوشتر: ج ۱: ۲۵۵
ساده رود: ج ۲: ۱۱۴۳
سازونو: ج ۲: ۱۲۰۸
ساکس: ج ۲: ۷۴۰
سالارالدوله: ج ۱: ۵۵، ۱۴۶،
۱۵۱، ۳۱۱، ۳۱۸، ۳۳۲،
۳۳۷، ۳۶۱، ۳۸۲، ۳۸۳،
۳۸۵، ۳۸۶، ۳۹۳، ۵۹۸،
ج ۲: ۸۸۶، ۹۴۳، ۱۰۰۶
۱۰۰۷،
سالارمفخم: ج ۱: ۳۹۴
سان ریبو: ج ۲: ۸۴۰
سانسوسی: ج ۱: ۴۹۳
سانفرانسیسکو: ج ۱: ۲۶۶
ساوجبلاغ: ج ۱: ۳۵۲، ۵۳۴، ۵۸۹
سایکس (سرپرسی): ج ۱: ۵۰۴، ۵۱۲
سایکس (ماژور): ج ۲: ۸۰۰
سایکس: ج ۲: ۱۱۳۲
سبزوار: ج ۱: ۲۴۷، ۲۸۹، ۳۰۵
۳۵۲،
سبزی میدان: ج ۱: ۴۷۱،
سپاهیان روس: ج ۲: ۹۰۳، ۹۶۳،
۹۶۷، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸،
۱۱۵۹، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲،
۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷،
۱۱۷۰، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳،
۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶،
۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۲۰۸،
۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۸،
۱۲۱۹، ۱۲۲۳، ۱۲۲۸،
۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲،
۱۲۴۴، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷،
۱۲۴۸، ۱۲۵۲،
سپهدار: ج ۱: ۹۳، ۱۲۱، ۱۴۳،
۱۴۶، ۱۸۳، ۳۴۹، ۳۵۰
۴۱۷، ۴۲۴، ۴۴۶، ۴۵۲
۴۵۳، ۵۵۶،
ج ۲: ۷۵۲، ۸۴۹، ۸۶۴،
۱۱۱۰، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸،
۱۱۴۰، ۱۱۸۱، ۱۱۹۶،
۱۱۹۹، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵،
۱۲۰۷، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲،
۱۲۲۷، ۱۲۲۹، ۱۲۳۱،
۱۲۳۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۹،
۱۲۶۰، ۱۲۷۳،
سپهسالار: ج ۱: ۵۴، ۴۸۷،
ج ۲: ۹۴۰، ۱۰۰۵، ۱۰۰۹،
۱۰۳۶، ۱۱۰۴
ستارخان: ج ۲: ۸۹۵، ۸۹۷، ۹۰۴،
۹۰۴، ۹۰۵، ۹۵۸، ۹۵۹،
۹۶۲، ۹۶۵، ۹۷۱، ۹۷۲،
۹۷۳، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۸۰،
۹۸۲، ۱۰۳۴، ۱۰۳۷،
۱۰۳۸، ۱۰۵۱، ۱۰۹۸،
۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۸،
۱۱۵۴، ۱۲۰۲، ۱۲۱۲،
۱۲۶۴، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷
ستاره رومانی (نشان): ج ۱: ۴۸

سد بوری پارك: ج ۲: ۹۳۹
سد یدالسلطنه: ج ۲: ۸۵۱
سراد واردگری: به "گری ــ سراد وارد" رجوع شود.
سرخس: ج ۱: ۲۸٤
سردار اسعد: ج ۲: ۱۰۹۷، ۱۱۲۵، ۱۱۳۱، ۱۲۰۱، ۱۲۰٤، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۱۲، ۱۲۱۶، ۱۲۲۱، ۱۲۲۷، ۱۲۳۱، ۱۲۳٤، ۱۲۵۱، ۱۲۵٤، ۱۲۵۵، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰،
سردار افخم: ج ۲: ۸۵۰
سردار اکرم: ج ۱: ۳۶
سردار رحیم خان: ج ۲: ۷۳۵، ۷۶۰
سردار ظفر: ج ۲: ۱۱۰۶
سردار معتضد (بهجت الملك): ج ۱، ۵۹۸، ج ۲: ۱۱۰۶
سردار معتمد: ج ۲: ۹۲۱، ۹۲۲، ۱۱۳۷، ۱۱۳۹،
سردار منصور: ج ۲: ۸۳۶، ۸۵۰، ۷۳۳، ۱۱۳۸،
سردار همایون: ج ۲: ۹۲۳، ۱۱۳۷، ۱۱۳۹،
سردشت: ج ۱: ۳۱۸
سردوراند: ج ۱: ۱٤۵، ۱۶۹، ۲۳۷
سرکنسول وسرکنسولگری انگلستان: ج ۱: ۲۵، ۳۲، ۳٤، ۳۸، ٤۳، ۸۸، ۱۱۳، ۱۲۶، ۱۳۶، ۱۶۷، ۱۹۶، ۲۶۹، ۳۲۲، ۳۳۶، ۶۰۶، ج ۲: ۷٤۱، ۸۵۵، ۸۷٤، ۸۸۱، ۸۹۱، ۹۰۰، ۹۰۲، ۹۰۵، ۹۳۰، ۹۳۸، ۹۵۶، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۷، ۹۶۹، ۹۸۹، ۱۰۲۰، ۱۰٤۷، ۱۰٤۹، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۶۶، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۹۳، ۱۰۹٤، ۱۰۹۷، ۱۰۹۹، ۱۱۱۶، ۱۱۲۰، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۵، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱٤۵، ۱۱٤۶، ۱۱٤۹، ۱۱۵۱، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۲، ۱۱۶۶، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۸۳، ۱۱۹۸، ۱۲۰۵، ۱۲۰۷، ۱۲۱۹، ۱۲۳۰، ۱۲٤۷، ۱۲۵۰، ۱۲۵۲، ۱۲۷۷،
سرکنسول و سرکنسولگری ترکیه (عثمانی): ج ۲: ۸٤۵، ۱۲۰۲، ۱۲۰٤، ۱۲۱۲، ۱۲۶٤،
سرکنسول و سرکنسولگری روسیه: ج ۱: ۲۳، ۱۱٤، ۱٤۷، ۲٤۷، ۲۸۸، ۲۹۷، ۳۰۶، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۲۳، ۳٤۹، ٤۵۸، ۶۶۱، ۶۶۳، ج ۲: ۲۹۷، ۲۹۸، ۷۰٤، ۷۳۰، ۷۵۹، ۷۶۰، ۸٤۱، ۸۷۰، ۹۰۲، ۹۰٤، ۱۰۲۱، ۱۰۹۳، ۱۰۹۵، ۱۱۳۲، ۱۱۳۶، ۱۱٤۶، ۱۱۵۷، ۱۱۷۰، ۱۲۰٤، ۱۲۰۵، ۱۲۱۱، ۱۲۱۹،

سرکیوری: ج ۲: ۱۲۳۷
سرلا سکس: ج ۱: ۵۶۰
سرهنری درآموند: ج ۱: ۲۳۸
سزاری (مسیو): ج ۲: ۹۴۵
سعدآباد: ج ۲: ۱۰۱۳
سعدالدوله: ج ۱: ۱۹، ۲۰، ۹۰،
۱۳۷، ۱۳۸، ۱۴۴، ۱۴۵،
۱۴۶، ۱۶۰، ۱۷۹، ۱۸۰،
۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۴، ۲۱۰،
۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵،
۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۱،
۲۶۴، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۴۶،
۳۴۷، ۳۴۸، ۳۷۴، ۴۱۲،
۴۱۷، ۴۱۹، ۴۲۱، ۴۲۴،
۴۲۵، ۴۲۶، ۴۳۶، ۴۴۰،
۴۴۱، ۴۴۸، ۵۱۹، ۵۲۱،
۵۲۲، ۵۲۳، ۵۳۴، ۵۳۸،
۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۳،
۵۵۴، ۵۵۹، ۵۶۲، ۵۶۵،
۵۷۲، ۵۷۳، ۵۸۱، ۵۹۰،
ج ۲: ۷۹۸، ۱۰۴۲، ۱۰۶۴
۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵،
۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۱۰۳،
۱۱۰۴، ۱۱۰۸، ۱۱۲۰،
۱۱۲۹، ۱۱۴۰، ۱۱۵۵،
۱۱۵۹، ۱۱۷۴، ۱۱۷۶،
۱۱۷۷، ۱۱۸۳، ۱۱۸۵،
۱۱۸۶، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹،
۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۵،
۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸،
۱۱۹۹، ۱۲۰۶، ۱۲۲۷،
۱۲۵۲،
سعدی: ج ۲: ۱۲۸۵
سعیدالممالک: ج ۲: ۱۲۰۲
سفالین: ج ۱: ۴۰۵
سفارت و سفیرآلمان: ج ۱: ۱۹۷،
۲۷۷، ۲۷۸، ۳۵۰، ۵۶۰،
۵۶۲، ۵۷۲، ۵۷۸، ۵۸۰،
۵۸۹، ۶۱۷، ۶۲۴،
ج ۲: ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۹۱،
۹۳۲،
سفارت اتریش: ج ۱: ۴۲۴،
ج ۲: ۷۹۱، ۷۹۶، ۱۰۷۵
سفارت انگلستان (و سفیر و وابسته وغیره)
ج ۱: ۹، ۱۹، ۳۰ تا ۳۲،
۴۶، ۴۷، ۵۴، ۶۱، ۶۳ تا
۶۶، ۶۸، ۷۱، ۷۳، ۷۶ تا
۷۹، ۸۴ تا ۸۷، ۸۹ تا
۹۲، ۹۴ تا ۱۰۰، ۱۰۸ تا
۱۱۴، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۰،
۱۳۱، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶،
۱۳۷، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۴۷،
۱۴۹، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۶،
۱۹۰، ۲۲۶، ۲۴۳، ۲۵۴ تا
۲۵۷، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱،
۲۷۵، ۲۷۷، ۳۱۶، ۳۱۸،
تا ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۳۴، ۳۳۶
۳۳۷، ۳۴۳، ۳۶۵، ۳۶۹،
۳۸۵، ۳۸۶، ۴۲۴، ۴۲۷،
۴۳۲، ۴۳۴، ۴۵۳، ۴۵۵،
۵۲۳، ۵۲۹، ۵۳۳، ۵۳۴،
۵۳۶، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۵،
۵۴۷، ۵۵۳، ۵۶۰، ۵۶۳،
۵۶۵، ۵۶۷، ۵۷۰، ۵۷۳،
۵۸۳، ۵۸۵، ۵۹۱، ۶۰۰،
۶۰۱، ۶۰۴، ۶۱۳، ۶۱۵،

۶۱۷، ۶۲۱، ۶۳۴، ۶۳۵،
۶۳۶، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۴،
۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۵۰،
۶۵۵، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۶۰،
۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۶،
۶۶۷، ۶۷۶، ۶۸۶ تا ۶۸۹،
ج ۲: ۶۹۷، ۶۹۸، ۷۰۰ تا
۷۰۳، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۱۲،
تا ۷۱۹، ۷۲۵، ۷۲۷، ۷۲۸
۷۲۹، ۷۳۱ تا ۷۳۵، ۷۴۷،
تا ۷۴۵، ۷۵۹، ۷۶۴ تا
۷۶۸، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲،
۷۷۵، ۷۷۷، ۷۸۶، ۷۸۸ تا
۷۹۴، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸،
۸۰۰، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۶ تا
۸۱۴، ۸۱۶ تا ۸۱۹،
۸۲۱ تا ۸۲۶، ۸۲۸،
۸۳۰، ۸۳۶، ۸۳۹، ۸۴۰،
۸۴۱، ۸۴۷، ۸۵۰، ۸۵۸،
۸۶۱، ۸۶۶، ۸۶۸، ۸۷۲،
۸۷۹، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸،
۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۷، ۹۲۳،
۹۲۵، ۹۳۵، ۹۳۹، ۹۴۱،
۹۴۴، ۹۶۶، ۹۸۶، ۹۹۱،
۱۰۰۷، ۱۰۱۱ تا ۱۰۱۵،
۱۰۱۸، ۱۰۲۴، ۱۰۲۶،
تا ۱۰۲۹، ۱۰۳۷، ۱۰۴۷
۱۰۶۷، ۱۰۷۰، ۱۰۷۲،
۱۰۷۳ تا ۱۰۷۸، ۱۰۹۱
۱۱۱۷، ۱۱۲۴، ۱۱۲۶،
۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۳۰،
۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۵۹،
۱۱۶۴، ۱۱۷۷، ۱۱۸۸،
۱۱۸۹، ۱۱۹۲، ۱۲۲۱ تا
۱۲۲۴، ۱۲۲۶، ۱۲۴۴،
۱۲۴۵، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸،
۱۲۵۱، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷،
۱۲۶۰، ۱۲۶۴، ۱۲۶۶،
۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۵،
۱۲۷۶، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹،
۱۲۸۰، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳،
سفارت و سفیرانگلستان در روسیه:
ج ۱: ۱۹۰، ۲۰۵، ۳۵۹،
۴۰۱
سفارت ایتالیا: ج ۱: ۶۴۴
ج ۲: ۷۹۰، ۱۲۷۹،
سفارت (وسفیر) ایران درخارج: ج ۱:
۵۰۳،
ج ۲: ۷۲۴، ۸۴۴، ۸۴۸،
۸۶۹، ۸۷۳، ۸۹۰، ۹۴۵
۱۰۷۸، ۱۲۳۹،
سفارت بلژیك: ج ۱: ۲۹۸، ۳۲۷
ج ۲: ۷۹۱
سفارت (وسفیر) ترکیه (عثمانی):
ج ۱: ۶۱، ۱۶۹، ۳۱۸
۳۶۹، ۳۷۲، ۴۲۹، ۵۸۱
ج ۲: ۸۱۳، ۸۴۵، ۸۴۸، ۸۶۳
۸۹۰، ۹۷۹، ۱۰۲۴، ۱۰۲۴،
۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۷۵ تا
۱۰۷۸، ۱۱۰۴، ۱۱۸۱،
۱۲۶۴، ۱۲۷۱
سفارت روسیه: ج ۱: ۲۳، ۴۶، ۴۷،
۵۷، ۹۶، ۱۰۸، ۱۱۱،
۱۱۲، ۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۲،
۱۳۷، ۱۴۵، ۱۴۹، ۱۵۲،
۱۵۶، ۱۵۷، ۱۷۷، ۲۰۲،

۲۲۶، ۲۶۲، ۲۶۹، ۲۷۷
۲۹۳، ۲۹۹، ۳۱۰، ۳۱۸،
۳۲۶، ۳۳۱، ۳۳۵، ۳۳۹،
۳۴۳، ۳۴۹، ۳۵۲، ۳۷۰،
۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۹۳،
۳۹۵، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۷،
۴۰۸، ۴۱۳، ۴۱۷، ۴۳۲،
۴۳۴، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶،
۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸،
۴۵۹، ۴۷۵، ۵۱۵، ۵۲۱،
۵۲۳، ۵۴۱، ۵۴۳، ۵۴۵،
۵۴۶، ۵۴۷، ۵۵۱، ۵۵۱،
۵۵۹، ۵۷۲، ۵۷۷، ۵۸۱،
۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۵، ۵۹۱،
۵۹۹، ۶۰۰، ۶۱۲، ۶۱۴،
۶۱۵، ۶۲۳، ۶۲۶، ۶۲۷،
۶۴۸، ۶۵۸، ۶۶۴، ۶۷۶،
۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۵،
۶۸۷
ج ۲: ۷۰۱، ۷۰۵، ۷۱۲،
۷۱۳، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۲۸،
۷۳۶، ۷۴۴، ۷۶۷، ۷۹۱،
۷۹۵، ۷۹۶، ۸۰۴، ۸۱۴،
۸۱۸، ۸۲۵، ۸۳۱، ۸۳۹،
۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۵۱،
۸۶۸، ۸۷۳، ۸۸۶، ۹۰۶،
۹۰۷، ۹۰۸، ۹۱۳، ۹۱۵،
۹۱۷، ۹۲۵، ۹۴۱، ۹۴۴،
۹۴۸، ۹۵۶، ۹۶۶، ۹۶۹،
۹۸۶، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۵،
۱۰۰۶، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲ تا
۱۰۱۵، ۱۰۱۸، ۱۰۲۴،
۱۰۲۶ تا ۱۰۲۹، ۱۰۴۴،
۱۰۵۳، ۱۰۶۷، ۱۰۷۲،
تا ۱۰۷۸، ۱۰۸۷، ۱۱۰۰،
۱۱۱۷، ۱۱۲۴، ۱۱۲۷،
۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۷۷،
۱۱۸۴، ۱۱۸۸، ۱۱۹۲،
۱۱۹۵، ۱۲۱۴، ۱۲۲۱ تا
۱۲۲۴، ۱۲۲۶، ۱۲۴۱،
۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۸،
۱۲۵۲، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷،
۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۴،
۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۸،
۱۲۶۹، ۱۲۷۳، ۱۲۸۲،
سفارت فرانسه: ج ۱: ۸، ۳۵۰، ۵۷۵
۶۴۴، ۶۶۹
ج ۲: ۷۳۳، ۷۸۸، ۱۲۷۹
۱۲۸۰
سفارت هلند: ج ۱: ۵۶۲، ۵۸۱،
۵۹۰،
ج ۲: ۷۹۸،
سلامی: ج ۲: ۸۰۰
سلطان‌آباد: ج ۱: ۲۸۰، ۳۴۲،
۳۹۰، ۳۹۱
ج ۲: ۷۰۷،
سلطان احمد میرزا: ج ۲: ۱۲۵۹، ۱۲۶۰
سلطان‌خان: ج ۲: ۹۰۱
سلطان عبدالحمید: ج ۱: ۵۰۳
سلطان عبدالمجید: ج ۲: ۷۵۶
سلطان عثمانی: ج ۱: ۴۵، ۱۶۱،
۱۷۸، ۲۷۸، ۲۹۲، ۳۶۶،
ج ۲: ۸۴۰، ۸۴۵، ۸۵۶، ۸۵۸،
۸۷۶، ۸۷۸، ۸۸۰، ۸۸۱،
سلطانعلیخان: ج ۲: ۸۸۸، ۱۱۰۴،
سلطنت‌آباد: ج ۱: ۶۲

ج۲: ۱۱۹۶، ۱۲۳۷
۱۲۵۷، ۱۲۶۰،
سلماس: ج۲: ۹۸۹، ۱۰۵۸،
۱۱۴۲، ۱۲۰۲
سلووا (نشریه): ج۱: ۳۲۳
سن اندریو (مدال): ج۱: ۱۵۲
سن پترسبورگ: به "پترسبورگ رجوع شود.
سنت کلیر: ج۲: ۱۰۵۷
سندیکای امتیاز اکتشافات نفتی: ج۱: ۲۵۳
سندیکای هلندی یابلژیکی: ج۱: ۱۳
سن سیر: ج۱: ۱۴۳
سوئد: ج۱: ۸، ۲۹۸
سویس: ج۱: ۱۷۳، ۲۶۸، ۲۹۸، ۴۸۹،
سیاست درهای باز: ج۱: ۴۳۳، ۶۰۰
سیبری: ج۱: ۲۶۵
سیدان: ج۲: ۸۰۲
سید جعفر: ج۱: ۴۴۷، ۴۵۰
ج۲: ۱۱۹۳
سید جمال: ج۱: ۲۹، ۲۰۷، ۲۲۲، ۵۳۲،
ج۲: ۸۲۶
سید جمال الدین: ج۱: ۴۶۸
۴۷۴، ۵۰۲، ۵۰۳،
سید حسین روضه خوان: ج۱: ۴۷۷
سیدعبدالحسین: ج۲: ۱۱۹۴
سیدعبدالله: ج۱: ۴۰، ۵۹، ۸۱،
۸۲، ۸۵، ۸۶، ۹۴، ۱۱۸
۱۳۴، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۸۳،
۲۱۹، ۲۹۶، ۳۰۴، ۳۰۵،
۳۴۳، ۳۴۴، ۳۸۶، ۳۹۰،
۴۱۳، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۴۱،
۴۴۶، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۱،
۴۶۱، ۵۴۷، ۶۳۲، ۶۴۴،
ج۲: ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۶،
۷۷۳، ۸۲۶، ۸۵۰،
سیدعبدالله (بهبهانی): ج۱: ۱۱۴
۱۱۹، ۱۲۰،
سیدعلی یزدی: ج۱: ۵۸۱،
ج۲: ۱۰۱۱
سیدکاظم یزدی: ج۲: ۸۷۴، ۸۸۰،
۱۲۱۹،
سیدمحمد مجتهد: ج۱: ۵۹، ۸۱،
۱۴۲، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۳،
۲۲۰، ۲۷۰، ۲۹۶، ۳۰۱،
۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۱۰،
۳۳۹، ۳۵۲، ۳۷۳، ۳۷۷،
۳۹۰، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶،
۴۴۸، ۵۴۹، ۶۴۴،
ج۲: ۷۶۶، ۷۷۷، ۸۲۶،
۱۰۱۴، ۱۱۹۳،
سیدمحمد تقی (سخنگوی جامعه ایرانی در قسطنطنیه): ج۲: ۸۷۵
۸۷۸،
سیدمرتضی (سخنگوی جامعه ایرانی در قسطنطنیه): ج۲: ۸۷۵، ۸۷۸
سیدمصطفی پیشنماز: ج۱: ۸۲
سیستان: ج۱: ۲۳، ۴۵، ۵۳، ۵۶
۱۵۶، ۱۹۱، ۱۹۴، ۲۰۰
۲۰۵، ۲۱۱، ۲۶۶، ۳۰۱،
۳۰۴، ۳۲۳، ۳۴۹، ۳۸۹،

۴۸۳،
ج ۲: ۷۵۱، ۸۰۰، ۸۰۱،
۸۵۳، ۹۴۵، ۱۲۳۲،
سیف الدوله: ج ۱: ۵۲۷
ج ۲: ۷۹۸

"ش"

شاپ (فرانسوی): ج ۱: ۵۰۹
شاپشال: ج ۱: ۲۳، ۲۹۳، ۵۲۵،
۵۵۰، ۵۵۱، ۵۹۳، ۵۹۴
۶۱۷، ۶۸۲
ج ۲: ۷۲۲، ۷۸۸، ۸۳۲،
۸۳۷، ۸۷۰، ۸۸۶،
شالچی (حسین): ج ۲: ۸۹۴
شاه*: ج ۱: ۲، ۳، ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۰
۱۲ تا ۱۶، ۱۸ تا ۲۳، ۲۵،
۲۷، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲،
۳۴، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۴۰،
۴۲، ۴۴ تا ۵۰، ۵۶،
۶۱، ۶۲، ۶۶، ۶۸، ۷۱،
۷۳، ۷۷، ۷۸، ۸۲، ۸۳،
۸۹، ۹۲، ۹۳، ۹۵، ۹۷،
۹۸، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴،
۱۰۷ تا ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۶
۱۱۸ تا ۱۲۳، ۱۲۷ تا ۱۳۰،
۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۵ تا ۱۴۷،
۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۶۰ تا
۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹،
۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۴ تا ۱۸۱،
۱۸۳، ۱۸۷، ۱۹۵، ۱۹۶،
۲۰۳، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹،
۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۴ تا ۲۱۷،
۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۴۳،
۲۴۷، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۲،
۲۵۳، ۲۵۵، ۲۵۹، ۲۶۱ تا
۲۶۶، ۲۷۰، ۲۷۲، ۲۷۳،
۲۷۴، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸،
۲۸۹، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۵،
۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۱،
۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۶، ۳۰۷،
۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۱، ۳۱۹،
۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۳، ۳۲۵،
۳۲۶، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۴،
۳۳۷ تا ۳۴۰، ۳۴۳، ۳۴۴،
۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۱ تا ۳۵۴،
۳۶۳، ۳۶۵ تا ۳۷۲، ۳۷۸،
۳۸۲، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۹۱،
۳۹۵، ۳۹۷، ۳۹۹، ۴۱۲،
۴۱۳، ۴۱۶ تا ۴۲۱، ۴۲۴،
۴۲۶ تا ۴۳۰، ۴۳۲، ۴۳۷،
۴۳۸، ۴۴۰ تا ۴۵۵، ۴۶۴،
تا ۴۷۷، ۴۷۹ تا ۴۸۳، ۴۸۵
تا ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲
۴۹۴ تا ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۰۰
۵۰۱، ۵۰۳، ۵۰۵ تا ۵۰۸،
۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۵،
۵۱۶، ۵۱۷، ۵۲۱، ۵۲۲،

* این عنوان شامل نامهای فتحعلیشاه، ناصرالدین شاه، محمدعلی شاه، مظفرالدین شاه و احمد شاه است با توجه به مناسبت زمانی و متن اسناد.

۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۹
تا ۵۳۸، ۵۴۱، ۵۴۲،
۵۴۳، ۵۴۵ تا ۵۵۲ ،
۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۸ تا ۵۶۵،
۵۶۷، ۵۶۹ تا ۵۷۳،
۵۷۵، ۵۷۷ تا ۵۸۱،
۵۹۰، ۵۹۲ تا ۵۹۵،
۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۲
۶۰۳، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۹،
۶۱۰، ۶۱۲، ۶۱۵، ۶۱۶،
۶۱۷، ۶۱۹ تا ۶۳۱، ۶۳۴،
۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۹ تا ۶۵۴،
۶۵۶، ۶۵۷، ۶۶۰، ۶۶۲،
۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۷، ۶۶۸،
۶۷۱، ۶۷۵، ۶۷۷، ۶۸۰،
۶۸۲ تا ۶۸۶
ج۲: ۶۹۷ تا ۷۰۲ ،
۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۸،
۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۴،
۷۱۶، ۷۱۹ تا ۷۲۳، ۷۲۵،
۷۲۶، ۷۲۷، ۷۳۰ تا ۷۳۴،
۷۳۶، ۷۳۸، ۷۳۹ تا ۷۴۶،
۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۳، ۷۵۷،
۷۵۹، ۷۶۸، ۷۷۰ تا ۷۷۲،
۷۸۰، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۸،
۷۸۹ ، ۷۹۰، ۷۹۶ تا ۸۰۲،
۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۷، ۸۰۸،
۸۰۹، ۸۱۱، ۸۱۳ تا ۸۱۷،
۸۲۱ تا ۸۲۷، ۸۳۰، ۸۳۱،
۸۳۲، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۴۰،
۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۸، ۸۴۹،
۸۵۰، ۸۵۳، ۸۵۶، ۸۵۸،
۸۶۲ تا ۸۶۶، ۸۶۸، ۸۷۰ تا
۸۷۴، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۸۰،
۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۵، ۸۸۷،
۸۹۰ تا ۸۹۵، ۸۹۷، ۸۹۸،
۹۰۰، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۵ تا
۹۱۸، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۴،
۹۲۵، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۱ تا
۹۳۴، ۹۳۶ تا ۹۴۵، ۹۴۸،
۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۲، ۹۵۳ تا
۹۵۹، ۹۶۳ تا ۹۶۹، ۹۷۱،
۹۷۳، ۹۷۲، ۹۷۷، ۹۷۸،
۹۸۲ تا ۹۸۸، ۹۹۰ تا ۹۹۶،
۹۹۸، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱،
۱۰۰۵ تا ۱۰۰۹، ۱۰۱۱ تا ۱
۱۰۱۹، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴،
۱۰۲۶ تا ۱۰۲۹، ۱۰۳۱ تا
۱۰۳۷، ۱۰۳۹، ۱۰۴۱ تا
۱۰۴۴، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱،
۱۰۵۳، ۱۰۵۵ تا ۱۰۵۹،
۱۰۶۱، ۱۰۶۳ تا ۱۰۸۰،
۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۷ تا
۱۰۹۰، ۱۰۹۵، ۱۰۹۷،
۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲،
۱۱۰۴، ۱۱۰۷ تا ۱۱۱۰،
۱۱۱۲ تا ۱۱۱۸، ۱۱۲۰ تا
۱۱۲۴، ۱۱۲۶ تا ۱۱۳۱،
۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۸
تا ۱۱۴۱، ۱۱۴۶، ۱۱۴۸،
۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۴،
۱۱۵۵، ۱۱۵۸ تا ۱۱۶۱،
۱۱۶۳ تا ۱۱۷۲، ۱۱۷۴،
۱۱۷۶ تا ۱۱۸۶، ۱۱۸۸ تا
۱۱۹۲، ۱۱۹۴ تا ۱۱۹۹،
۱۲۰۷، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴،
۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹،
۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۷ تا

۱۲۳۱، ۱۲۳٤، ۱۲۳۷،
۱۲۳۹، ۱۲٤۰، ۱۲٤۲،
۱۲٤۳، ۱۲٤٤، ۱۲٤۸،
۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۵،
۱۲۵٦، ۱۲۵۷، ۱۲۵۹،
۱۲٦۰، ۱۲٦٤تا ۱۲۷۱،
۱۲۷۳، ۱۲۷۷، ۱۲۷۹،
۱۲۸۷، ۱۲۸۸
شاه آباد : ج۲ : ۹۲۲، ۱۲۲۲
شاهسون : ج۱ : ۳٤٦، ۳٤۷، ۳۵۳
٦۱۲، ٦۱۳، ٦۱٤،
شاه عباس: ج۱ : ۵۰٦
شاه عبدالعظیم: ج۱ : ۱۹، ۲۹،
۳۸، ۵۰، ۵۹، ۸٦، ۹٦،
۱۳۳، ۳۸٦، ۳۸۸، ۳۹۰
٤۰٤، ٤٤۵، ٤٦۷، ٤٦۹،
٤۹۱، ٤۹۰،
ج۲ : ۱۱۲۹، ۱۱۹٦،
شجاع السلطان : ج۱ : ۲۵۵، ۵۹۱
شجاع السلطنه: ج۱ : ٤۷۰، ٤۷۱
شجاع نظام: ج۲ : ۹۰۰، ۹۰۵،
۹۳۱،
شرکت کشتی رانی قفقاز: ج۲ : ۱۲۳۷،
شرف دین بیگ : ج۲ : ۱۰۱۲
شعاع السلطنه: ج۱ : ۳۳، ۳٤، ۳٦
٤۵، ٤٦، ٤۸، ۵۳، ۵۷،
٦۲، ٦۳، ۱۱۹، ۱٤۰،
۱٤۲، ۱٤۷، ۱۷۱، ۸
ج۲ : ۱۱۳۸
شکی : ج۱ : ۵۰۷
شماخی : ج۱ : ۵۰۷
شمس الدوله: ج۱ : ٤۷٤
شمس الدین بیك: ج۱ : ٦۱، ۵۹۱
شمس العماره: ج۲ : ۱۲۵۸
شمس الملك : ج۱ : ۱۰٦
شوکت الملك: ج۱ : ۳۰۱
شولگستان، ج۱ : ۵۵
شهاب السلطنه (ایلبگی) : ج۱ :
۲۵۵
شیخ احمد روحی : ج۱ : ۵۰۱
۵۰۳، ۵۰٤،
شیخ اسمعیل : ج۲ : ۸۷۵، ۸۷۷
۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰،
شیخ الرئیس : ج۱ : ٦۳۲،
ج۲ : ۷٦٦
شیخ الملك: ج۱ : ۱۸۲
شیخ جمال : ج۱ : ۳٤۰
شیخ جمال واعظ: ج۱ : ۵۵٤
شیخ جمال الدین واعظ: ج۱ : ۳۳۹
شیخ حسن : ج۲ : ۱۰۹۱
شیخ خزعل : ج۱ : ۱۹۰
شیخ عبدالله مازندرانی : ج۲ :
۸۷٤، ۹۹۰،
شیخ عبدالنبی : ج۱ : ۸٦۰
شیخ غلامحسین روضه خوان : ج۱ :
٤٦۹،
شیخ فضل الله: ج۱ : ۵۹، ۱۲۰،
۳٦۸، ۳۷۰، ۳۷۹، ۳۸٦،
۳۸۹، ۳۹۰، ٤٤۳، ٤٤۵،
۵۸۱،
ج۲ : ۹۹٤،
شیخ فضل المجتهد : ج۲ : ۱۰۱۱
۱۰۵۵، ۱۰۹۰، ۱۰۹۲،
۱۱۰٤، ۱۱۱٦، ۱۱۲٤،
۱۱۲٦، ۱۱۲۷، ۱۲٦۹،
شیخ محمد حسین یزدی : ج۲ : ۱۲۷۱

شیخ محمد رضا : ج ۲ : ۸۶۰
شیخ محمره : ج ۱ : ۲۰۴
شیخ مهدی واعظ : ج ۱ : ۱۱۹
شیخ نورالله : ج ۱ : ۲۶۸، ۲۶۹، ۵۵۷
شیراز : ج ۱ : ۱۹، ۲۸، ۳۱، ۳۳،
۳۴، ۳۶، ۵۳، ۵۶، ۲۲۰
۲۹۷، ۳۰۸، ۳۴۶، ۳۴۷
۳۵۳، ۴۴۴، ۴۷۳، ۵۲۷،
۵۳۳، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۷۸،
۵۹۸، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۲۱،
۶۴۵، ۶۹۶
ج ۲ : ۶۹۶، ۷۰۷، ۷۲۷،
۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۴،
۹۴۵، ۱۰۵۰، ۱۰۹۹،
۱۱۰۰، ۱۱۹۴، ۱۲۱۱،
۱۲۱۵، ۱۲۲۸، ۱۲۳۲،
د ۱۲۴، ۱۲۴۸، ۱۲۷۳،
شیروان : ج ۱ : ۵۰۷،
شیلات : ج ۱ : ۲۰۰، ۲۱۳، ۳۱۷،
شیندلر : ج ۱ : ۳۱،

ص

صاحب اختیار : ج ۱ : ۶۰۳، ۶۰۴،
ج ۲ : ۸۰۲،
صاحبقرانیه : ج ۱ : ۹۴، ۱۰۰، ۱۰۲،
۴۷۶،
ج ۲ : ۷۵۶،
صادق خرقانی . ج ۲ : ۸۵۹ ، ۸۶۰
صارم السلطنه : ج ۱ : ۳،
صباح (روزنامه) : ج ۲ : ۱۲۸۷،
صدراعظم : ج ۱ : ۲، ۷، ۱۲، ۱۳،
۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۲۰،
۲۳، ۲۷، ۲۹، ۳۶، ۴۰
۴۴، ۴۵، ۴۷، ۴۸، ۵۰،
د ۵۱، ۵۵، ۵۶، ۵۹، ۶۲،
۶۳، ۶۴، ۶۸، ۷۳، ۷۸،
۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۷،
۸۸، ۸۹، ۹۳، ۹۴، ۹۵،
۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۶،
۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۹، ۱۲۰،
۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۵،
۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۴، ۱۴۷،
۱۶۱، ۱۶۸، ۱۷۱، ۱۸۳،
۱۸۴، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱،
۲۱۴ تا ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۳۲،
۲۳۳، ۲۴۹، ۲۵۸، ۲۵۹،
۲۶۱، ۲۶۹، ۲۷۰، ۳۲۵،
۳۴۴، ۳۴۶، ۴۱۷، ۴۱۸ تا
۴۷۶، ۴۸۶، ۵۰۸
ج ۲ : ۷۹۸، ۹۲۲، ۹۲۵،
۹۳۲، ۹۵۰، ۹۵۶، ۹۷۰،
۹۸۴، ۹۹۴، ۹۹۵، ۱۰۰۸
۱۰۱۵، ۱۰۲۴، ۱۰۲۶،
۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۳۲،
۱۰۳۴، ۱۰۳۶، ۱۰۴۲،
۱۰۴۷، ۱۰۶۹، ۱۰۷۱،
۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۹،
۱۰۷۸، ۱۱۰۴، ۱۱۷۴،
۱۱۸۶
صدرالدین ملك : ج ۲ : ۱۰۷۸
صدیق الدوله : ج ۱ : ۴۷۱
صدیق السلطنه : ج ۱ : ۱۸۲
ج ۲ : ۱۲۷۱
صدیق حضرت : ج ۱ : ۳۸۸
ج ۲ : ۱۲۷۱

صفرتبریزی (ازقاتلین فریدون زرتشتی) :
ج ۲ : ۸۵۹، ۸۶۰،
صمد خان : ج ۲ : ۱۱۴۲، ۱۱۴۳،
۱۱۵۱، ۱۱۶۰، ..
صمصام : ج ۲ : ۱۰۵۳، ۱۲۰۵،
۱۲۳۲،
صمصام السلطنه : ج ۲ : ۱۰۴۷، ۱۰۵۰
تا ۱۰۵۳، ۱۰۵۸، ۱۰۸۴،
۱۰۹۵، ۱۰۹۷، ۱۱۰۱،
۱۱۰۶،
صنیع الدوله : ج ۱ : ۱۳۴، ۱۳۷،
۱۳۸، ۱۴۶، ۲۶۴، ۳۲۱
۴۱۶، ۴۲۱، ۴۲۴، ۴۵۱
۴۵۲، ۵۲۹، ۵۸۹، ۵۹۵،
ج ۲ : ۷۹۰، ۱۱۳۰، ۱۲۷۱
۱۲۸۱، ۱۲۸۲،
صنیع حضرت : ج ۲ : ۱۲۶۹،
صوراسرافیل : ج ۱ : ۴۶۱، ۴۶۲،
ج ۲ : ۷۶۶، ۷۸۶، ۸۰۳،
۱۲۷۵، ۱۲۷۸، ۱۲۸۲،
صولت الدوله : ج ۲ : ۱۰۹۹

"ض"

ضرغام السلطنه : ج ۲ : ۱۰۴۷، ۱۰۹۴

"ط"

طالش : ج ۱ : ۳۹۰، ۵۰۷،
طاهرزاده بهزاد : ج ۲ : ۱۲۸۴
۱۲۸۵
طباطبائی : ج ۱ : ۱۱۹، ۱۲۰،
ج ۲ : ج ۲ : ۸۶۰،
طرابوزان : ج ۲ : ۱۰۸۷
طلوزان (دکتر) : ج ۱ : ۴۷۰

"ظ"

ظفرالسلطنه : ج ۱ : ۴۲، ۵۹۵،
ظل السلطان : ج ۱ : ۲۵، ۳۷، ۱۴۷،
۱۶۵، ۱۶۷، ۱۹۶، ۲۲۶،
۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۸،
۲۴۳، ۲۴۴، ۲۶۸، ۲۶۹،
۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۴،
۲۹۹، ۳۵۳، ۳۸۸، ۴۴۳،
۴۴۵، ۴۵۳، ۴۷۳، ۵۰۰،
۵۳۳، ۵۳۶، ۵۴۵، ۵۴۶،
۵۴۷، ۵۵۱، ۵۶۲، ۵۶۵،
۵۷۳، ۵۷۵، ۵۷۹، ۵۸۰،
۵۹۸، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۱۵،
۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۹، ۶۲۰،
۶۲۲ تا ۶۳۲، ۶۳۶، ۶۴۵،
۶۴۹، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳،
۶۶۱، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۷۷،
ج ۲ : ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۵،
۷۰۷، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۲۰،
۷۲۱، ۷۲۳، ۷۲۷، ۷۶۱،
۷۶۳، ۷۶۵، ۷۷۴، ۷۹۶،
۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۴،
۸۰۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۴۵،
۸۴۹، ۸۶۳، ۸۸۶، ۸۸۷،
۹۳۹، ۹۹۲، ۱۰۱۳، ۱۰۴۹،
۱۰۸۵، ۱۲۳۹ تا ۱۲۴۳،
۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۵۵،
۱۲۵۶، ۱۲۷۰، ۱۲۸۳،

ظهیرالاسلام : ج۲ : ۸۶۰،
ظهیرالدوله : ج۱ : ۳۸۶، ۵۹۸
ج۲ : ۷۶۸، ۷۷۹، ۷۹۶،
۸۲۷، ۸۵۰

"ع"

عارف قزوینی : ج۲ : ۱۱۵۳
عالی قاپو : ج۲ : ۱۲۸۵
عباس اردبیلی : ج۲ : ۸۶۰
عباس آقا (صراف آذربایجانی) : ج۱ :
۴۶۱، ۴۶۲
عباسقلی خان : ج۱ : ۱۵، ۱۷، ۸۴،
۳۶۵، ۳۶۸، ۴۰۸، ۴۱۲،
۴۲۰، ۶۰۵
ج۲ : ۷۷۰، ۷۸۸، ۷۹۲،
۷۹۳، ۷۹۷، ۸۱۰، ۱۰۹۱،
۱۰۹۲،
عباس میرزا ملک آرا : ج۱ : ۴۶۵، ۴۶۶،
۴۷۵، ۴۹۸، ۵۰۶، ۵۰۷،
۵۱۰،
عبدالرحمن ابن ملجم مرادی : ج۲ :
۸۳۵
عبدالکریم : ج۲ : ۱۰۹۰،
۱۰۹۲،
عبدالله العازندرانی : ج۲ : ۱۰۲۳،
عتبات : ج۱ : ۸۳، ۹۸، ۱۲۴، ۳۸۹،
عثمانی : به "ترکیه" رجوع شود .
عدل السلطنه (سردارنصرت) : ج۲ :
۸۰۳
عدن : ج۲ : ۸۵۱،
عراق : ج۱ : ۳۸۹،
عرب (ایل) : ج۱ : ۴۷۳
عربستان : ج۱ : ۴۷۳
عزالدوله (عبدالصمد میرزا) : ج۱ :
۴۷۰، ۴۷۳،
عزالممالک : ج۱ : ۲۱۰،
عزت الدوله : ج۲ : ۹۵۲، ۹۵۳،
عشق آباد : ج۲ : ۷۴۰
عصار (سید محمد) : ج۲ : ۸۶۰
عضدالدوله : ج۱ : ۱۰۶، ۴۷۴،
عضدالسلطان : ج۱ : ۵۳، ۵۵، ۱۱۹،
عضدالملک : ج۱ : ۹۲، ۱۳۵، ۴۵۳،
۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۲،
ج۲ : ۱۲۵۹، ۱۲۶۰،
۱۲۶۹،
عفو عمومی : ج۱ : ۸۰، ۱۳۵، ۶۴۶،
۶۴۷، ۶۵۶، ۶۶۰، ۶۶۶،
ج۲ : ۶۹۷، ۷۷۱، ۷۷۹،
۷۹۷، ۷۹۸، ۸۲۷، ۸۹۵،
۹۶۸، ۹۸۷، ۹۹۱، ۹۹۳،
۱۰۱۸، ۱۰۳۱، ۱۰۳۳،
۱۰۷۲، ۱۰۸۷، ۱۱۰۱،
۱۱۰۲، ۱۱۰۸، ۱۱۱۷،
۱۱۲۴، ۱۱۲۸، ۱۱۴۹،
۱۱۷۱، ۱۱۸۰، ۱۱۸۶،
۱۱۹۱، ۱۱۹۸، ۱۲۷۱
علاء (حسین) : ج۲ : ۷۶۸
علاءالدوله : ج۱ : ۲۹، ۳۶، ۴۰، ۴۲،
۱۴۰، ۴۲۴، ۴۴۸، ۵۲۲،
۵۳۴، ۵۵۶، ۵۶۵، ۵۶۷،
۵۷۰، ۵۷۲، ۶۲۵،
ج۲ : ۷۳۳، ۸۵۰، ۱۰۸۲، ۱۰۸۶
علاءالسلطنه : ج۱ : ۵۴، ۹۴، ۱۰۴،
۱۴۰، ۲۰۹، ۳۲۱، ۳۲۴،
۳۶۹، ۳۷۰، ۵۲۱، ۵۲۲،

۶۴۰، ۶۴۷، ۶۶۲،
ج ۲: ۷۶۸، ۸۰۸، ۸۱۹،
۸۲۱، ۸۲۳، ۸۲۷، ۸۵۳
۸۶۸، ۸۷۲، ۸۸۸، ۹۰۸،
۹۱۱، ۹۱۲، ۹۴۵، ۹۶۹،
۹۹۴، ۹۹۸، ۱۰۰۱، ۱۰۰۸
۱۰۰۹، ۱۰۶۸، ۱۱۰۳،
علاء الملك: ج ۱: ۲۰۹، ۴۴۴، ۴۴۹،
۴۵۱، ۴۷۴، ۵۹۸،
ج ۲: ۸۰۱، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸،
علماء (روحانیون، مجتهدین، رهبران مذهبی و غیره): ج ۱: ۳،
۴، ۲۹، ۳۱، ۳۶، ۳۸، ۴۰
۴۲، ۴۴، ۵۰، ۵۲، ۵۶،
۵۹، ۶۱، ۶۳، ۶۴، ۶۸،
۷۱، ۷۶، ۷۷، ۸۰ تا ۸۴
۸۸ تا ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۷،
۹۸، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۱۲ تا
۱۱۶، ۱۱۸ تا ۱۲۱، ۱۳۳
تا ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۵۸، ۶۳
۱۶۰ تا ۱۶۳، ۱۷۱، ۱۷۲،
۱۷۳، ۱۹۶، ۲۰۷، ۲۱۳،
۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۴، ۲۶۴،
۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۰،
۲۷۳، ۲۷۴، ۲۹۲، ۲۹۵،
۲۹۶، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۰۹،
۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۳، ۳۵۱،
۳۵۲، ۳۶۳، ۳۷۲، ۳۷۳،
۳۷۵، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹،
۳۸۸، ۳۸۹، ۴۰۲، ۴۱۳،
۴۱۸، ۴۴۳، ۴۴۵، ۴۴۶،
۴۸۹، ۴۹۲، ۵۲۶، ۵۲۷،
۵۴۷، ۵۵۴، ۵۵۶، ۵۷۱،
ج ۲: ۷۵۷، ۸۰۱، ۸۴۱،
۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۶، ۸۵۸،
۸۵۹، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۷۴ تا
۸۸۲، ۹۴۵، ۹۶۹، ۹۸۶،
۹۸۹، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶،
۱۰۱۲، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱،
۱۰۲۳، ۱۰۵۱، ۱۰۶۳،
۱۰۷۶، ۱۰۷۸، ۱۰۸۵،
۱۰۹۳، ۱۱۴۳، ۱۱۹۸،
۱۲۱۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۲،
۱۲۵۲
علوی زاده (مهدی): ج ۲: ۱۱۵۱،
علی (ع): ج ۲: ۸۳۲، ۸۳۵، ۸۸۰،
علی (ازقاتلین فریدون زرتشتی): ج ۲: ۸۵۹،
علیخان (ازدرباریان): ج ۲: ۸۶۳
علی‌رضاخان (پسرعضدالملك): ج ۱: ۴۶۹،
علیقلیخان: ج ۲: ۱۱۹۳
عمیدالسلطان: ج ۲: ۱۱۳۸
عهدنامه ها و قراردادها*: ج ۱: ۴۵، ۱۳۰، ۱۸۹ تا ۱۹۴،
۱۹۸ تا ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴
۲۰۶، ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۳،
۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸،
۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۷،
۲۵۱، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۶۵،
۲۷۷، ۲۸۰ تا ۲۸۶، ۳۱۳ تا
۳۱۸، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۵
۳۵۷ تا ۳۶۰، ۳۹۶ تا ۴۰۲
۴۰۵ تا ۴۰۹، ۴۳۰ تا ۴۳۶

* شامل عهدنامه‌ها و قراردادها و موافقت‌نامه های ایران و انگلیس، ایران و روس، روس و انگلیس و عهدنامه های معروف گلستان و ترکمانچای و غیره.

۴۵۳، ۴۵۴، ۵۰۷، ۵۱۱،
۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۳، ۵۳۳،
۵۳۹، ۵۴۹، ۵۹۰، ۵۹۷،
۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۱۹،
۶۲۹، ۶۶۵، ۶۷۶،
ج ۲: ۷۰۲، ۷۳۶، ۷۶۸،
۷۹۲، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۹۸،
۸۹۹، ۹۱۸، ۹۳۳، ۹۳۴،
۹۵۴، ۱۰۳۰، ۱۱۰۱،
۱۲۱۱،
عید غدیر: ج ۱: ۲۱۱،
عیسی (ع): ج ۱: ۴۹۵
عیسی (ازقاتلین فریدون زرتشتی): ج ۲: ۸۵۹
عیسی خان (خالوی ناصرالدین شاه): ج ۱: ۴۶۹
عین الدوله: ج ۱: ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۰،
۱۳ تا ۱۷، ۲۵، ۲۷، ۱۰۶،
۱۰۷، ۱۰۸، ۱۲۱، ۱۳۳،
۱۴۰، ۱۴۳، ۱۷۹، ۱۸۰،
۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۵، ۳۰۲،
۴۴۲، ۶۸۰
ج ۲: ۶۹۶، ۷۴۸، ۷۵۱،
۷۵۶، ۷۵۹، ۷۹۸، ۸۶۴،
۸۹۲، ۹۳۰، ۹۴۳، ۱۰۱۴،
۱۰۳۴، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷،
۱۰۶۷، ۱۰۸۴، ۱۰۸۸،
۱۰۹۸، ۱۱۰۶، ۱۱۱۶،
۱۱۱۹، ۱۱۳۱، ۱۱۴۱،
۱۱۴۲، ۱۱۴۵، ۱۱۵۰،
۱۱۵۴، ۱۱۵۸، ۱۱۶۰،
۱۱۶۵، ۱۱۷۰

"غ"

غالب بیك: ج ۲: ۱۲۷۱
غلام خان: ج ۲: ۸۵۹، ۸۶۰
غلام خان دورسون خوجلو: ج ۲: ۸۶۰
غنی (دکتر): ج ۱: ۴۶۶

"ف"

فارس: ج ۱: ۲۸، ۳۳، ۳۴، ۳۷،
۴۳، ۴۸، ۵۳، ۵۴، ۱۳۶
۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۴۷
۱۸۶، ۲۰۰، ۳۱۶، ۳۱۷،
۳۴۶، ۳۵۳، ۴۵۵، ۵۸۹،
۵۹۸، ۶۲۱،
ج ۲: ۷۰۷، ۷۹۸، ۸۰۱،
۸۰۲، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۶۴،
۸۶۵، ۱۰۸۲، ۱۱۹۳،
۱۲۱۱، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶،
فتحعلی شاه (به "شاه" رجوع شود).
فخرالاطباء: ج ۱: ۴۷۰، ۴۸۲،
فدائیان: ج ۱: ۱۳۷، ۲۰۷، ۳۴۱،
۵۵۶، ۶۸۰
ج ۲: ۱۲۰۷، ۱۲۱۳، ۱۲۱۷،
۱۲۱۹، ۱۲۲۳، ۱۲۲۷،
۱۲۳۵، ۱۲۴۴، ۱۲۵۵،
۱۲۷۳،
فراماسیون: ج ۱: ۵۳۳،
فرانسه: ج ۱: ۸، ۱۳۰، ۱۷۹، ۲۶۸
۲۸۶، ۳۶۷، ۴۰۵، ۴۸۹،
۵۹۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۱۰۸۵
۱۱۵۸، ۱۲۰۶،

فرانکفورتر زیتونگ : ج ۲ : ۹۳۱
فرح آباد : ج ۲ : ۸۸۵
فردریك کبیر : ج ۱ : ۴۹۳، ۴۹۴،
فرگوسون : ج ۲ : ۹۴۵
فرمان (ها)*: ج ۱ : ۸۷، ۹۵، ۱۱۴، ۱۲۷، ۱۳۶، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۹۹، ۶۴۸، ج ۲ : ۷۵۰، ۸۷۰، ۸۹۰، ۹۰۹، ۹۱۱، ۹۱۹، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۴۴، ۹۵۵، ۹۵۷، ۹۶۴، ۹۶۷، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۸۸، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۷۱،
فرمانفرما : ج ۱ : ۳۶، ۱۴۱، ۳۴۹، ۳۸۴، ۴۲۴، ۴۲۵، ۵۳۲، ۵۵۶ ج ۲ : ۷۵۲، ۹۴۳، ۱۰۱۴، ۱۰۵۳، ۱۰۵۵، ۱۰۵۸، ۱۰۹۵، ۱۱۰۶،
فروش زنان ایرانی به ترکمن ها : ج ۱ : ۲۱۸، ۲۲۱، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۶، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۶، ۳۹۴، ۵۲۲،
فروهر (ابوالقاسم) : ج ۱ : ۴۶۶
فریدون (بانکدارزرتشتی) : ج ۱ : ۵۸۷ ج ۲ : ۷۹۸، ۸۵۹، ۸۶۰،
فریگان : ج ۱ : ۵۰۶، ۵۰۷،
فندرفلاس : ج ۲ : ۸۰۰
فوج نجات : ج ۲ : ۱۱۵۱
فوکس (ناو) : ج ۲ : ۱۱۳۳
فولتوی آمریکایی : ج ۱ : ۵۰۹
فهرج : ج ۲ : ۸۰۳
فیرلی : ج ۲ : ۱۱۵۰
فیروز (نصرت الدوله) : ج ۲ : ۸۰۳
فین : ج ۱ : ۱۴۲، ۴۸۷، ج ۲ : ۹۵۰

"ق"

قائم مقام (میرزا ابوالقاسم) : ج ۱ : ۵۱۰،
قاجار ــ قاجاریه : ج ۱ : ۵۲، ۱۵۵، ۴۶۵، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۸۸، ۴۹۹، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۰، ۵۱۷، ۵۹۰، ج ۲ : ۷۲۱، ۷۲۲، ۸۲۶، ۸۳۶، ۸۳۷، ۱۰۸۴، ۱۲۳۹، ۱۲۵۸،
فادت (کنت) : ج ۱ : ۵۹۲ ج ۲ : ۷۹۱، ۱۱۷۱،
قازیك : ج ۱ : ۳۱۷
قانون اساسی : ج ۱ : ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۹، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۵۸، ۱۶۰ تا ۱۶۳، ۱۷۴، ۱۷۹، ۱۸۴، ۱۹۶، ۲۱۱، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۰، ۲۶۴، ۲۸۷، ۳۰۵، ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸،

* شامل فرمان مشروطیت، فرمان انتخابات و فرمانهای دیگر.

۳۵۱، ۳۵۲، ۳۶۳، ۳۶۸،
۳۷۳، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹،
۳۸۶، ۳۹٤، ۴۰۸، ۴۱۹، ٤
۴۲۰، ٤۲۱، ٤۳، ٤٤۱،
٤٤۲، ٤٤۶، ٤٤۹، ٤۵۰،
۵۲۶، ۵۳۶، ۵٤۲، ۵٤۷،
۵۵۰، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۳۹،
۶٤۰، ۶٤۷، ۶۵۲،
ج۲: ۷۲۶، ۷۶۳، ۷۶٤،
۷۶۸، ۷۷۶، ۸۲۷، ۸۳۰،
۸۳۱، ۸۷۲، ۸۸۳، ۸۹۰،
۹۳۶، ۱۰۲۳، ۱۰۲۸،
۱۰۷۰، ۱۰۷٤، ۱۰۷۶،
۱۰۸۶، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰،
۱۱۹۳، ۱۱۹۷، ۱۲۰۱،
۱۲۲۷، ۱۲۳۱، ۱۲۳٤،
۱۲۶۰،
قانون انتخابات: ج۱: ۱۱۶، ۲۱۳،
۵۸۹،
ج۲: ۷۲۶، ۸۲۷، ۸۶۲،
۸۸۳، ۸۸۷، ۸۹۱، ۸۹۵
۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۵
۹۲۵، ۹۲۶، ۹۳۲، ۹۳۷،
۹٤٤، ۹۵۰، ۹۵٤، ۹۶۸،
۹۷۸، ۹۸۳، ۹۸۶، ۹۹۳،
۹۹۶، ۱۰۱٤، ۱۰۱۷،
۱۰۱۸، ۱۰۲، ۱۰۲۶،
۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۳،
۱۰۳۷، ۱۰۳۹، ۱۰٤۰،
۱۰٤۲، ۱۰٤۳، ۱۰۶٤،
۱۰۶۵، ۱۰۷۳، ۱۰۷٤،
۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸،
۱۱۱٤، ۱۱۱۷، ۱۱۷۱،
۸۰ ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۶،
۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۳،
۱۱۹۸، ۱۲۰۶، ۱۲۲۷،
۱۲۷۰،
قاین: ج۱: ۱۸۹، ۲۰٤، ۲۰۵،
۳۰۱، ۳۰٤، ۳۸۹،
قرآن: ج۱: ۵۵، ۸۲، ۲۲۲۵، ۳۰۲،
۳۷۶، ۵۳۳، ۵٤۷، ۵۸۱،
ج۲: ۸۷۶، ۸۷۸، ۸۸۲،
قـــراباغ: ج۱: ۵۰۷
قره آغاج: ج۲: ۱۱۵۲
قرمچه داغ: ج۲: ۷۳۱، ۷۵۹،
قره داغ: ج۲: ۱۰۸۸
قره داغی: ج۲: ۶۹۶، ۶۹۸، ۷۰٤،
قره ملك: ج۲: ۱۱٤۱، ۱۱٤۳
قزاق *: ج۱: ۹، ۱۰، ۲۳، ۵۶، ۵۹،
۱۰۲، ۱۱۸، ۱۲۹، ۱۵۱،
۱۵۲، ۱۶٤، ۱۷۸، ۱۸۰،
۲۲۶، ۲٤۷، ۲۸۷، ۲۸۹،
۳٤۱، ۳٤۶، ۳٤۷، ۳۵۰،
۳۹۲، ۴۰۵، ۴٤۶، ۴۷۰،
٤۷۱، ۵۲۵، ۵۳٤، ۵۳۸،
۵٤۹، ۵۵۳، ۵۵٤، ۵۷۱،
۵۷۲، ۵۷۷، ۵۷۹، ۵۸۶،
۵۸۸، ۵۹۰، ۶۱۱، ۶۱٤،
۶۱۶، ۶۲۵، ۶۳۲، ۶۳۵،
۶٤۱، ۶٤٤، ۶۵۶، ۶۵۷،
۶۶۰تا۶۶۳، ۶۶۹تا۶۷۶،
۶۸۵، ۶۸۷، ۶۸۹، ۶۹٤
ج۲: ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۲،

* شامل قزاق ها، بریگاد قزاق، کارد قزاق‌تیپ، قـــزاق و غیره

۷۰۳، ۷۰۶، ۷۰۸، ۷۱۱،
۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۷، ۷۱۸،
۷۲۰، ۷۲۴، ۷۲۷، ۷۳۷،
۷۳۹، ۷۴۰، ۷۶۲، ۷۶۵،
۷۶۶، ۷۶۸، ۷۷۰، ۷۷۳
تا ۷۷۸، ۷۸۰، ۷۸۲، ۷۸۵
۷۸۶، ۷۹۱، ۷۹۶، ۷۹۷،
۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۶، ۸۰۷
تا ۸۱۴، ۸۱۸، ۸۲۲، ۸۴۹
۸۵۱، ۸۵۶، ۸۶۱، ۸۶۲،
۸۶۴، ۸۹۶، ۸۹۷، ۹۰۰،
۹۰۴، ۹۲۷، ۹۳۰، ۹۴۰،
۹۴۳، ۹۴۹، ۹۵۶، ۹۶۴،
۱۰۳۳، ۱۱۱۹، ۱۱۳۰،
۱۱۵۳، ۱۱۶۸، ۱۱۷۰،
۱۱۹۷، ۱۲۰۱، ۱۲۰۸،
۱۲۱۳ تا ۱۲۱۶، ۱۲۱۸،
۱۲۱۹، ۱۲۲۲، ۱۲۳۵،
۱۲۳۷، ۱۲۴۴، ۱۲۴۸،
۱۲۵۱، ۱۲۵۵، ۱۲۵۸،
۱۲۶۶، ۱۲۷۸ تا ۱۲۷۹،
: ۱۲، ۱۲۸۷ تا ۱۲۹۰
قزوین: ج ۱: ۲۱۸، ۳۰۸، ۴۵۸،
۴۷۳، ۵۶۹، ۵۷۳، ۵۷۸،
ج ۲: ۷۰۸، ۹۲۳، ۹۲۷، ۹۳۳،
۹۴۳، ۱۰۸۹، ۱۱۰۰،
۱۱۸۳، ۱۲۰۱، ۱۲۰۴،
۱۲۱۲، ۱۲۱۵، ۱۲۱۷،
۱۲۲۱، ۱۲۲۳، ۱۲۳۱،
۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۶۶،
۱۲۷۶،
قسطنطنیه: ج ۱: ۲۶۷، ۲۷۷،
۳۱۸، ۳۴۶، ۳۸۸،
ج ۲: ۸۰۹، ۸۴۴، ۸۴۵،
۸۴۸، ۸۵۶، ۸۵۸، ۸۷۳
تا ۸۷۶، ۸۷۸، ۸۸۰، ۸۹۰
تا ۸۹۴، ۹۴۵، ۹۷۰، ۰
۹۸۲، ۹۸۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱
۱۰۲۴، ۱۰۸۵، ۱۲۱۹،
۱۲۳۲، ۱۲۴۰، ۱۲۵۰،
قشقایی: ج ۱: ۴۷۳، ۱۰۵۰
ج ۲: ۱۰۵۰، ۱۰۸۴، ۱۰۹۹
قصرشیرین: ج ۱: ۱۸۵، ۲۰۵، ۳۱۶،
ج ۲: ۸۵۰
قفقاز: ج ۱: ۹، ۳۱، ۴۲، ۱۰۸، ۱۳۶
۱۵۰، ۱۶۷، ۲۸۳، ۳۴۰،
۳۶۶، ۳۷۱، ۴۱۹، ۵۰۵،
۵۸۷، ۶۱۲، ۶۷۹، ۶۸۱،
۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۷، ۶۸۸،
۶۸۹
ج ۲: ۷۸۶، ۸۹۷، ۹۲۹،
۹۶۹، ۹۷۶، ۹۷۷، ۱۱۲۸،
۱۱۴۰، ۱۲۱۹، ۱۲۳۷،
۱۲۷۷،
قلهک: ج ۱: ۵۳، ۵۹، ۶۱، ۶۲، ۸۰
۸۳، ۸۵، ۸۸، ۹۰، ۱۰۱،
۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۳، ۱۱۴،
۱۱۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۵،
۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۹، ۳۳۶،
۳۳۷، ۳۳۴، ۳۳۸، ۳۶۱،
۳۶۳، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۸۲،
۳۸۴، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۶،
۴۰۷، ۴۱۰، ۴۲۰، ۴۲۹،
۴۳۱، ۴۳۶، ۴۵۵، ۵۱۸،
۶۱۱، ۶۶۱،
ج ۲: ۶۹۸، ۷۰۷، ۷۳۳،

۷۳۵، ۷۳۸، ۷۴۰، ۷۴۳،
۷۵۱، ۷۵۷، ۷۶۰، ۷۷۲،
۷۷۳، ۷۷۶، ۷۷۸، ۷۸۵،
۷۸۸، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۳،
۷۹۵، ۸۰۳، ۸۰۵، ۸۰۹،
۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۴، ۸۱۹،
۸۲۱، ۸۲۵، ۸۲۸، ۸۳۱،
۸۳۲، ۸۴۰، ۸۴۵، ۸۴۶
تا ۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۵، ۸۵۸
۸۵۹، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳،
۸۶۸، ۸۸۵، ۱۰۹۱،
۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۴،
۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۱۰،
۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۵،
۱۲۱۶، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲،
۱۲۲۶ تا ۱۲۳۲، ۱۲۳۴ تا
۱۲۳۷، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴،
۱۲۴۵، ۱۲۴۸، ۱۲۵۰،
۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۴،
۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۸،
۱۲۶۰، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶،
۱۲۶۷، ۱۲۷۰، ۱۲۷۹
فم: ج ۱: ۵۷، ۷۱، ۷۳، ۷۶، ۷۷،
۸۰، ۸۳، ۸۹، ۹۲ تا ۹۵،
۱۱۲، ۱۱۹، ۱۳۴، ۱۳۵
۱۳۶، ۱۴۲، ۳۴۲، ۴۱۳
۴۲۹، ۵۳۶، ۵۶۹،
ج ۲: ۱۲۰۴، ۱۲۰۵،
۱۲۰۶، ۱۲۱۶
قند هاری (محمد حسین): ج ۲:
۸۶۰
قوام: ج ۲: ۸۰۲، ۱۱۹۴، ۱۲۱۱
قوام الدوله: ج ۱: ۴۴۰، ۴۴۱،
ج ۲: ۷۹۸، ۸۲۷، ۸۵۴،
۸۵۵، ۸۸۸،
قوام السلطنه: ج ۱: ۴۸۵،
قوام الملك: ج ۱: ۱۴۲، ۲۲۰، ۲۹۷
۳۴۶، ۳۴۷، ۵۵۷، ۵۸۹،
۶۰۴،
ج ۲: ۸۸۸، ۱۲۱۱، ۱۲۲۸،
قوچان: ج ۱: ۲۳، ۲۹۹
قورخانه (تبریز): ج ۱: ۱۶۷

"ك"

کابل: ج ۱: ۱۹۲، ۲۴۲،
کابینه دربار سنت‌جیمز: ج ۱: ۲۴۶
کاپیتولاسیون: ج ۱: ۵۱۷
ج ۲: ۱۲۸۲
کاخ: ج ۱: ۲۰۵، ۲۲۸، ۳۱۶، ۳۹۶
کاخ گلستان: ج ۱: ۲۱۷
کارترایت: ج ۲: ۱۲۳۹، ۱۲۴۱،
۱۲۴۳، ۱۲۴۵
کارتیر: ج ۲: ۱۱۳۵
کاردار سفارت آلمان: ج ۱: ۵۵۴،
۵۷۷، ۵۸۲،
کاردار سفارت انگلستان: ج ۱: ۳۸،
۱۳۴، ۴۴۱، ۵۳۵، ۵۳۷،
۶۱۸، ۶۴۱، ۶۴۳، ۶۵۰،
۶۶۴، ۶۶۷، ۶۶۹
ج ۲: ۷۰۳، ۷۴۸، ۷۷۶،
۷۹۶، ۸۳۱، ۸۳۶، ۸۳۹،
۸۴۶، ۸۴۸،
کاردار سفارت بلژیك: ج ۱: ۵۵۷،
کاردار سفارت ترکیه: ج ۲: ۷۹۰،
۱۰۲۶، ۱۰۳۵، ۱۰۷۵،

۱۰۷۸، ۱۰۸۹
کاردار سفارت روسیه: ج ۱: ٤۸،
۲۷٦، ٥۱٦، ۸۷۱، ۸۸٤،
۹٦۲، ۹٦۷، ۱۰۱٥، ۱۰۱۷
۱۰٥۳، ۱۰۹٥، ۱۱۱۰،
۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۱٤۲،
۱۱٦٥، ۱۱۹۱، ۱۲۰۷،
۱۲۱۲، ۱۲۱۸، ۱۲۲۲،
۱۲۲۳، ۱۲۳۱، ۱۲۳٦،
۱۲٦٦
کارلنس آمریکایی: ج ۱: ٥۰۹،
کارون: ج ۱: ۱۲، ۱۳، ۱٥، ۱٤٥،
۱۸۹، ۱۹۰، ۲۰٤، ۳٦۰
کاریز (پست بهداری): ج ۱: ۳٦۰
کاشان: ج ۱: ۱۰٤، ۲۸۳، ۳۰۹،
۳٥۸، ٥٥۷،
ج ۲: ۹٤۳، ۹٥۰، ۹٥۲،
۱۰۱۳،
کاشف السلطنه: ج ۱: ٥۹۱
کائس (ماژور): ج ۲: ۱۲٥۰
کامران میرزا: ج ۱: ٤٦۹، ٤۷۱، ٤۷۳،
٤۹۸، ٥۰۰،
ج ۲: ۱۲٦۹
کانینگهام گرین: ج ۱: ٥٦۰
کایز: کاپیتان: ج ۲: ۸۰۰
کاوره: ج ۱: ۱٤۹
کاهن بودائی: ج ۱: ۳۸
کتابچی: ج ۱: ۱۸۲، ۲٥٤
ج ۲: ۱۱۳٥، ۱۱۳٦،
کراسنوودسك: ج ۲: ۷٤۰، ۷۹۹،
۸٥۰،
کربلا: ج ۱: ۳۱، ٦٤، ۱۳٤، ۱٦۸
۱۷۸، ۲۰۷، ۳٤۰، ۳٥۲،
۳٦۸، ٥٦٥، ٥۷۱، ٥۸۱،
٦٤۷، ٦٦۱،
ج ۲: ۸۰۱، ۸٥۰، ۸۷٥،
۸۷۹، ۱۱۹۸، ۱۲۱۹،
۱۲٥۰،
کرج: ج ۱: ۱٥، ۱۲۱۳، ۱۲۲۲،
ج ۲: ۱۲۱۳، ۱۲۲۲،
کرد (ها): ج ۱: ۱٦۷، ۳٥۲
ج ۲: ۸۷۰، ۸۷۲، ۹۱۷،
کردستان: ج ۱: ۲۸، ۳۷، ۳۸، ٥٤،
٥٦، ٥٥۷
ج ۲: ۷۲۲،
کردیت لیونی: ج ۲: ۳ ۱۲۷
کرزن: ج ۱: ٤۲، ۲۷۱، ٤۸۷، ٤۸۸
٤۹۰، ٤۹۷، ٤۹۸، ٤۹۹،
٥۰٥، ٥۹۹،
ج ۲: ۱۰۸۲
کرمان: ج ۱: ۲۸، ۲۹، ٥۳، ۱٤۱،
۱۸٥، ۱۸۹، ۳۱۷، ۳٤۹،
۳۹۲، ٥۰٤، ٥٥٦، ٥۷۸،
٥۹۸،
ج ۲: ۷۰۷، ۸۰۳، ۱۲۳۲،
کرمانشاه: ج ۱: ۳۷، ٥۳، ۱۱۰، ۱۱۱،
۱۱۲، ۲۷٤، ۳۱۱، ۳۱٦،
۳۳۷، ۳٦۱، ۳۸۳، ٤۳۰،
٤۳٦، ٥۲۷، ٥۹۸،
ج ۲: ۷۰۷، ۷٥۱، ۸٤۹،
۸٥۳، ۹٤٥، ۱۰٥۰، ۱۰۹۹
کره: ج ۱: ۲۸٥،
کریم: ج ۲: ۱۲۸٥
کریمخان: ج ۲: ۱۱۳۸
کریو: ج ۱: ٥۹۷، ٥۹۹، ٦۰۰
کسروی: ج ۱: ٥۰۳

ج۲: ۱۲۵۷، ۱۲۷۵،
۱۲۷۶، ۱۲۷۸، ۱۲۸۰،
۱۲۸٤، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶،
کلات: ج۲: ۸۵۹، ۸۶۰، ۷۹۸،
کلکته: ج۱: ۳۲۲، ۳۲۳، ۴۰۲،
کلهر: ج۲: ۸۶۲، ۱۰۵۰،
۱۰۹۹،
کلیجه قرمز: ج۲: ۸۳۹
کماندور سروآرند: ج۱: ۲۸۹
کمبریج: ج۲: ۱۲۸۳
کمپانی نفت دارسی: ج۱: ۱۸۲،
۲۵۵، ٤۲۹،
ج۲: ۱۲۷۱
کمیته اتحاد وترقی: ج۲: ۹۷۰، ۹۷۶
۹۸۰، ۹۸۲،
کمیته اتحادیهٔ تجار: ج۱: ٤٤۳
کمیته انقلابی: ج۲: ۱۱۳۸
کمیته زنان: ج۲: ۸۹۲، ۸۹۳،
کمیته طرفداران ایران: ج۲: ۱۰۲۹،
۱۰۳۰،
کمیته مرزی ایران وترکیه: ج۱: ۵۰،
۱۳۳،
ج۲: ۷۲۲
کمیتهٔ ملی: ج۲: ۱۲۷۱
کنترکسویل: ج۱: ۱۰
کنسول آلمان: ج۲: ۱۱۷۱، ۱۱۷۳
کنسول آمریکا: ج۲: ۱۱۵۱
کنسول انگلستان (نایب کنسول، قائم‌مقام)
ج۱: ۳۳، ٥٤، ٥۷، ۸٤،
۸۸، ۹۰، ۱۲۳، ۱٤٥،
۱٤۹، ۲۷۰، ۳۲۳، ۳۳۷،
۳٦۱، ۳٦٥، ۳۸۳، ۳۸٥،
۳۸٦، ٤٤۰، ٤٤۱، ٥۲۷،
٥٤۳، ٥۷۳، ٦۲٥، ٦٦۱،
٦۷۲،
ج۲: ٦۹٦، ٦۹۷، ۷۰٤،
۷۰۷، ۷۲۷، ۷۳٥، ۷۳۷،
۷٤٥، ۷٥۷، ۷٥۹، ۷٦۰،
۸۰۰، ۸٤٥، ۸٤۹، ۸۷۰،
۸۷٥، ۸۷۹، ۸۸۰، ۱۰۸۹،
۱۰۹۹، ۱۱۱٦، ۱۱۳٦،
۱۱۳۷، ۱۱٤٦، ۱۱٤۸،
۱۱۷۰، ۱۱۹٤، ۱۲۱۰،
۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۲۱،
۱۲۲۸، ۱۲۳۲، ۱۲٤۷،
کنسول روسیه: ج۱: ۱۲۳، ۱٤۹،
۱٥۰، ۲٤۷، ۲٦۹، ۲۷٤،
۲۸۹، ۳۰٥، ۳۲۳، ۳۳۸،
۳٦۹، ۳۹۲، ۳۹۳، ٤۰۲،
٤۰٤، ٥۸٦، ٦۸۰، ۷۹۹
ج۲: ۷۹۹، ۸۰۱، ۸٥۰،
۸٥۱، ۹۰۱، ۹۳۸، ۱۱۰۰،
۱۱۱۹، ۱۱۳۳، ۱۱۳٦،
۱۱۳۷، ۱۱٤٦، ۱۱٦۸،
۱۱۷۰، ۱۲۱۰، ۱۲۳۲،
کنسول عثمانی: ج۲: ۱۰۳٥
کنسول فرانسه: ج۲: ٦۹۸، ۷٥۹،
۱۲۸۱،
کوخ: ج۱: ۱۸٥
کودتا: ج۱: ۲٤۹، ۲٥۳، ۲۸۷،
۳٥۳، ٤۱٦، ٥۳٦، ٥٥۲،
٥٦۷، ٥۷۰، ٥۸٦، ٥۹۰،
٦۱۱، ٦٤۱،
ج۲: ۷۱۱، ۷۲۲، ۷۲٥،
۷٦۰، ۷٦۸، ۷۷۳، ۷۹۸
۷۹۹، ۸۱٦، ۸۲٥، ۸۳۰

۸٤٦، ۸٤۷، ۸۵۰، ۸۵۸،
۸٦٤، ۸٦۸، ۸۸٦، ۹۱٤،
۹۱۷، ۹٤٤، ۹۸۷، ۱۰۹۱،
کورش کبیر: ج ۲: ۸۳۷
کوری (مادام) : ج ۱: ۵۰۹
کوشان: ج ۱: ۱۸۵، ۲۲۸، ۲۸۳،
کوفه: ج ۲: ۸۳۵
کوك و پسران (موسسه): ج ۱: ۲،
۳
کوکوتزوف: ج ۲: ۸۸٦،
کوهبان: ج ۱: ۲۰۵، ۲٤٦، ۳٦۰،
کهریزك: ج ۱: ٤۷۰
کیف: ج ۲: ۱۲٦۸
کینون (ماژور): ج ۲: ۱۰۸
کیوك تپه: ج ۲: ۷۹۹

"گ"

گرانت داف (ایولین): به "ایولین گرانت داف" رجوع شود.
گادلی: ج ۱: ۱۹۳، ۱۹٤
گازیك: ج ۱: ۱۸۵
گاسچن: ج ۱: ۲۳۸، ۲٤۷، ۲۵۱،
۲۵۲، ۲۵۳، ۲۷٦،
ج ۲: ۱۱۷۳
گای: ج ۲: ۷۷۰، ۷۹۷، ۸۰۷،
۸۰۸، ۸۱۰، ۸۱۳، ۸۱٤
گرام آلمانی: ج ۱: ۵۰۹
گراندوك الکسی: ج ۲: ۱۰۳۸
گراهام: ج ۱: ۵۵۷، ٦۰٤
ج ۲: ۱۰٤۷، ۱۰٤۹،
۱۰۵۱، ۱۰۵۵، ۱۰۹۳،
۱۰۹۵، ۱۰۹۷، ۱۱۰۲۱،
۱۲۰٦، ۱۲۰۷،
گراهام بل: ج ۱: ۵۰۹
گرجستان: ج ۱: ۵۰٤، ۵۰۵، ۵۰۷،
گروب: ج ۱: ۱٤، ۱٦، ۳۱، ۳۱۰،
۳۲۳، ۳۲٤
گرهتون: ج ۲: ۱۰۳۰، ۱۰۳۲
گری ـ سراد وارد: ج ۱: ۲۷، ۲۸، ۳۳
۳۸، ٤٤، ٤۵، ٤٦، ٤۷،
۵۰، ۵۳، ۵۹، ٦۱ تا ٦٤،
٦٦، ٦۸، ۷۱، ۷۳، ۷٦تا
۸۰، ۸۳، ۸۵، ۸۷، ۸۸،
۹۰، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰٤، ۱۰٤،
۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳،
۱۱٤، ۱۱۹، ۱۲۳، ۱۲٤،
۱۲٦، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱،
۱۳۲، ۱٤۷، ۱۵۵، ۱۵۸،
۱٦۲، ۱٦۳، ۱٦٤، ۱٦۵،
۱٦٦، ۱٦۷، ۱۷۳، ۱۷۵،
۱۸٦، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۱،
۱۹۳، ۱۹٤، ۱۹۵، ۱۹۷
۱۹۸، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰٤،
۲۰٦، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۳۲،
۲۳۳، ۲۳٤، ۲۳٦، ۲۳۷،
۲۳۸، ۲۳۹، ۲٤۱، ۲٤۳،
۲٤٤، ۲٤۷، ۲۵۱، ۲۵۲،
۲۵۳، ۲۵٤، ۲۵۷، ۲۵۹،
۲٦۸، ۲۷۲، ۲۷٦، ۲۷۷،
۲۸۰، ۲۸٤، ۲۸٦، ۲۹۱،
۲۹٦، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۵،
۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱،
۳۲٤، ۳۲۵، ۳۲۹، ۳۳۸،
۳۵٤، ۳۵۵، ۳۵۹، ۳٦۰،
۳٦۱، ۳٦۳، ۳۷۰، ۳۷۱،
۳۸۲، ۳۹۵، ۳۹۷، ۳۹۹،

۴۰۰، ۴۰۲، ۴۰۵، ۴۰۶،
۴۰۷، ۴۱۰، ۴۲۹، ۴۳۱،
۴۳۶، ۴۵۵، ۴۸۳، ۵۱۵ تا
۵۱۹، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵،
۵۲۷، ۵۳۱، ۵۳۳ تا ۵۳۹،
۵۴۱، ۵۴۳ تا ۵۴۷، ۵۵۲،
۵۵۵، ۶۰۵ تا ۶۱۴، ۸۲۵ تا
۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۲، ۵۹۳،
۶۰۲، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۹،
۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۵، ۶۱۷،
۶۱۹ تا ۶۲۴، ۶۲۶، ۶۲۷،
۶۲۸، ۶۳۰، ۶۳۲، ۶۳۴،
۶۳۵، ۶۳۶، ۶۴۱ تا ۶۵۱
۶۵۵، ۶۵۷، ۶۶۰ تا ۶۷۴
۶۷۶، ۶۷۷، ۶
ج ۲: ۶۹۶ تا ۷۰۰، ۷۰۲ تا
۷۰۷، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۴
۷۱۷، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱،
۷۲۴ تا ۷۳۱، ۷۳۳ تا ۷۴۵،
۷۵۷، ۷۶۰، ۷۷۳، ۷۸۵،
۷۹۱، ۷۹۵، ۸۰۳، ۸۰۵،
۸۱۹، ۸۲۵، ۸۲۸، ۸۳۱،
۸۴۰، ۸۴۴ تا ۸۴۸، ۸۵۱،
۸۵۵، ۸۶۲، ۸۶۶، ۸۶۷،
۸۶۸، ۸۷۰، ۸۷۱ تا ۸۷۴،
۸۷۶، ۸۸۲ تا ۸۸۵، ۸۹۰،
۸۹۱، ۸۹۳، ۸۹۵، ۸۹۶،
۸۹۷، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۲،
۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۷، ۹۱۲،
۹۱۸، ۹۲۱، ۹۲۴، ۹۲۷،
۹۲۸، ۹۳۰ تا ۹۳۸،
۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۷، ۹۴۹،
۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۹،
۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۶ تا ۹۷۰
۹۷۵، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۱
۹۸۲، ۹۸۴، ۹۸۹ تا ۹۹۳
۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۱۴،
۱۰۱۷، ۱۰۲۰، ۱۰۲۳،
۱۰۲۴، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷،
۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۲ تا
۱۰۳۵، ۱۰۳۷، ۱۰۴۰،
۱۰۴۱، ۱۰۴۴، ۱۰۴۶،
۱۰۴۷، ۱۰۴۹، ۱۰۵۳ تا
۱۰۵۵، ۱۰۵۸ تا ۱۰۶۱،
۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۶،
۱۰۶۷، ۱۰۷۲، ۱۰۸۲،
۱۰۸۷، ۱۰۹۰ تا ۱۰۹۲،
۱۰۹۳، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹،
۱۱۰۳، ۱۱۰۶، ۱۱۰۸،
۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۲ تا
۱۱۱۶، ۱۱۱۸ تا ۱۱۲۳،
۱۱۲۵، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰،
۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۵،
۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۴۰،
۱۱۴۱، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶،
۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰،
۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۷،
۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۱،
۱۱۶۲ تا ۱۱۶۷، ۱۱۶۹ تا
۱۱۷۴، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷،
۱۱۸۱، ۱۱۸۴، ۱۱۹۴،
۱۱۹۵، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲،
۱۲۰۴ تا ۱۲۰۷، ۱۲۱۰،
۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۶،
۱۲۱۷، ۱۲۱۹، ۱۲۲۱ تا
۱۲۲۴، ۱۲۲۶ تا ۱۲۳۲،

۱۲۳۴ تا ۱۲۳۷، ۱۲۳۹
۱۲۴۱، ۱۲۴۳ تا ۱۲۴۶
۱۲۴۸، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱،
۱۲۵۲، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵،
۱۲۵۶، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹،
۱۲۶۰، ۱۲۶۴ تا ۱۲۶۸،
۱۲۷۰، ۱۲۷۶ تا ۱۲۷۹،
۱۲۸۷،
گریسکام: ج ۱: ۲۶۶
گلوس‌براودوئی: ج ۲: ۷۱۱
گلووین: ج ۱: ۳۴۲
گنبد قابوس: ج ۱: ۲۳
گنجه: ج ۱: ۵۰۷
گوتمان: ج ۱: ۳۵۲
گوتمبرگ: ج ۱: ۵۰۹
گوربند: ج ۱: ۱۹۲
گورست: ج ۱: ۱۸۸، ۲۰۴،
گولوس‌موسکوا (روزنامه): ج ۲: ۷۳۶
گونیت: ج ۱: ۲۱۹
گیلان: ج ۱: ۵۵، ۵۷، ۱۴۳، ۱۴۶،
۳۰۲، ۴۶۶، ۵۳۳، ۵۹۷،
ج ۲: ۸۵۰، ۹۲۱،
گیوم اول: ج ۱: ۴۹۲

"ل"

لاباری: ج ۱: ۱۴۵
لار: ج ۲: ۱۱۰۰، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴،
لاری: ج ۱: ۵۵۶،
ج ۲: ۱۱۰۰، ۱۱۹۳،
لامینگتون: ج ۲: ۱۰۳۲
لاندون: ج ۲: ۸۴۹
لاورس: ج ۱: ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۸، ۲۹۸
لاهه: ج ۱: ۸
لرستان: ج ۱: ۲۸، ۳۷، ۴۳، ۵۶،
۱۰۷، ۱۴۵، ۱۴۶، ۳۱۸،
۵۹۸،
ج ۲: ۹۴۳،
لساد: ج ۱: ۲۸۳،
لسار: ج ۱: ۳۵۸
لسان الحکماء: ج ۱: ۶۰۱
لشکرک: ج ۱: ۱۲۱
لکوم: ج ۲: ۱۱۷۱
لکومت: ج ۲: ۷۸۸
لمسدورف: ج ۱: ۲۳، ۲۴، ۲۸۳، ۲۹۰
لندسدان: ج ۱: ۲، ۱۰، ۱۹، ۲۲،
۲۵، ۲۳۷، ۲۶۷، ۲۷۸،
ج ۲: ۸۸۴
لندن: ج ۱: ۱۲، ۱۶، ۶۳، ۷۹، ۱۰۳،
۱۴۰، ۱۵۰، ۱۵۶، ۱۹۸،
۲۲۹، ۲۳۹، ۲۴۵، ۲۶۷،
۲۸۴، ۴۰۵، ۴۳۴، ۴۴۱،
۴۶۰، ۴۸۰، ۴۸۱، ۵۱۸،
۵۹۲، ۶۴۰، ۶۴۵، ۶۵۶،
۶۶۸، ۶۸۲
ج ۲: ۷۲۱، ۷۲۳، ۸۲۸،
۷۳۸، ۷۴۶، ۷۴۸، ۷۷۳،
۸۱۸، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۳،
۸۸۴، ۸۸۷، ۸۸۸، ۹۰۸،
۹۲۲، ۹۲۸، ۹۳۸، ۹۳۹،
۹۵۴، ۹۵۵، ۹۸۴، ۱۰۰۰،
۱۰۲۱، ۱۰۴۰، ۱۰۴۳،
۱۰۴۴، ۱۰۵۳، ۱۰۶۴،
۱۰۶۶، ۱۰۹۸، ۱۱۰۷،
۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۵۹،
۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۹،

۱۲۷۵، ۱۲۷۷، ۱۲۸۲،
۱۲۸۳، ۱۲۸۷،
لنگه: ج۲: ۸۵۱، ۱۲۵۰
لوئی شانزدهم: ج۱: ۵۰۹، ۳۶۰
لوئی مالت: ج۱: ۳۶۰
لوتر: ج۲: ۸۴۴، ۸۴۷، ۸۷۳،
۸۷۴، ۸۷۶، ۸۹۰، ۸۹۱،
۸۹۲، ۹۷۰، ۹۸۹، ۱۰۲۰
۱۰۲۴، ۱۲۱۹، ۱۲۲۱،
۱۲۴۶، ۱۲۵۲
لوریمر (کاپیتان): ج۱: ۴۳۰
ج۲: ۸۴۹
لوکوم: ج۱: ۶۷۰
لوکومت: ج۱: ۶۵۸
لومیر: ج۱: ۵۰۹
لهاور: ج۱: ۹
لیاخف: ج۱: ۴۷۱، ۵۲۵، ۵۳۴،
۵۴۹، ۵۵۳، ۵۶۵، ۶۴۰،
۶۴۴، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸،
۶۵۵، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۶۰،
۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۵، ۶۶۹،
۶۷۰، ۶۷۴، ۶۷۶، ۶۷۹تا
۶۸۴، ۶۸۷، ۶۸۹، ۶۹۴
ج۲: ۶۹۸، ۷۰۰، ۷۱۷،
۷۱۸، ۷۲۴، ۷۲۸، ۷۳۰،
۷۶۲، ۷۶۳، ۷۷۰، ۷۷۱،
۷۷۳تا۷۷۸، ۷۸۰، ۷۸۲،
۷۸۳، ۷۸۶، ۷۹۴، ۷۹۶،
۷۹۷، ۷۹۸، ۸۰۶، ۸۰۷،
۸۰۸، ۸۱۱ تا ۸۱۴، ۸۱۶
۸۱۸، ۸۲۷، ۸۳۲، ۸۴۹،
۸۶۲، ۸۶۳، ۸۷۰، ۸۷۵،
۸۸۶، ۸۹۷، ۹۰۳، ۹۳۷،
۹۴۰، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۸،
۹۵۰، ۹۵۸، ۹۷۳، ۹۸۱،
۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۹،
۱۱۳۰، ۱۲۳۶، ۱۲۴۴،
۱۲۵۱، ۱۲۵۴، ۱۲۶۹،
۱۲۷۸، ۱۲۸۰، ۱۲۸۷،
لیانازوف: ج۱: ۴۵۸،
لیتن: ج۲: ۷۹۶،
لینج: ج۲: ۱۰۳۲
لیندلی: ج۱: ۴۹، ۱۲۸، ۳۱۹،

"م"

ماتیتوسکوف: ج۱: ۴۵۷
ماژوراستوکس: به "استوکس" رجوع شود.
مادرید: ج۱: ۲۷۶
مارکنی: ج۱: ۵۰۹
مارلینگ: ج۱: ۵۱۵، ۵۱۷، ۵۱۹
۵۲۳ تا ۵۲۷، ۵۳۱، ۵۳۳
۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸،
۵۴۱، ۵۴۳، ۵۴۵، ۵۴۶،
۵۴۷، ۵۵۲، ۵۵۵، ۵۶۰
تا ۵۶۴، ۵۸۲، ۵۸۳،
۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۱، ۵۹۲،
۵۹۳، ۵۹۵، ۶۰۲، ۶۰۵،
۶۰۶، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱،
۶۱۵، ۶۱۷، ۶۱۹، ۶۲۰،
۶۲۱، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵،
۶۲۷، ۶۲۸، ۶۳۱، ۶۳۲،
۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۴۱تا
۶۵۰، ۶۵۵، ۶۵۷، ۶۶۰تا
۶۶۷، ۶۶۹تا ۶۷۵،

ج ۲ : ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۴ تا ۷۳۱، ۷۳۳ تا ۷۴۵، ۷۴۸، ۷۵۱، ۷۵۷، ۷۶۰، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۸۵، ۷۹۱، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۷، ۸۰۳، ۸۰۵، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۴، ۸۱۹، ۸۲۱، ۸۲۳، ۸۲۵، ۸۲۸، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۴۴ تا ۸۴۸، ۸۵۱، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۸، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۶ تا ۸۷۲، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۹۰، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۸، ۹۲۲، ۹۲۴، ۹۳۹، ۱۰۰۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹،

ماریم باد : ج ۱ : ۴۸۵

مازندران : ج ۱ : ۵۷، ۱۴۳، ۱۴۶، ۳۵۰، ۴۶۷، ۵۰۵، ۵۹۷،
ج ۲ : ۷۵۱، ۸۲۷،

ماکو: ج ۲ : ۸۷۰، ۸۷۲، ۹۱۷، ۱۱۴۲، ۱۲۰۸

مالت : ج ۱ : ۲۳۸

ماهان : ج ۲ : ۸۰۳

متولی باشی : ج ۱ : ۴۶۸

مجارستان : ج ۲ : ۹۷۹، ۹۸۰

مجاهد (میرزا آقا) : ج ۱ : ۶۰۲

مجدالدوله : ج ۱، ۴۶۹
ج ۲ : ۱۲۶۹

مجدالملک : ج ۱ : ۴۴۰، ۴۴۲، ۵۸۹،

مجلس (ومسائل ومطالب مربوط به آن) :
ج ۱ : ۴۰، ۴۲، ۵۱، ۷۱،
۸۰، ۸۷، ۹۲، ۹۴، ۹۵،
۱۰۰، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰،
۱۱۴، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۱۹،
۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۷،
۱۲۹، ۱۳۴ تا ۱۴۲، ۱۴۵،
۱۴۶، ۱۴۹، ۱۵۲، ۱۵۸،
۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۵،
۱۷۲ تا ۱۷۶، ۱۷۸، ۱۷۹،
۱۸۰، ۱۸۱ تا ۱۸۵، ۱۸۷،
۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۲،
۲۰۳، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹،
۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۳ تا ۲۲۱،
۲۳۹، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱،
۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۸، ۲۶۱،
۲۶۴، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۲،
۲۷۳، ۲۷۴، ۲۸۳، ۲۸۷،
۲۸۸، ۲۹۱ تا ۲۹۹، ۳۰۱،
۳۰۲، ۳۰۴ تا ۳۰۹، ۳۱۱،
۳۱۶، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۶،
۳۲۷، ۳۲۸، ۳۳۱ تا ۳۳۵،
۳۳۸ تا ۳۴۴، ۳۴۶ تا ۳۵۲،
۳۵۴، ۳۶۳، ۳۶۷، ۳۶۹ تا
۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۵ تا
۳۹۰، ۳۹۲ تا ۳۹۵، ۴۰۸،
۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۶ تا ۴۲۱،
۴۲۴ تا ۴۳۰، ۴۳۴، ۴۳۷،
۴۳۸، ۴۴۰ تا ۴۵۷، ۴۶۱ تا
۴۶۴، ۵۰۳، ۵۱۵ تا ۵۱۸،
۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۶،
۵۲۹ تا ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷،
۵۳۸، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳،
۵۴۵، ۵۴۷ تا ۵۵۵، ۵۶۰ تا
۵۶۵، ۵۶۷، ۵۷۰، ۵۷۱،
۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۵، ۵۷۸ تا
۵۸۲، ۵۸۷ تا ۵۹۰، ۵۹۷

۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۲، ۶۰۳،
۶۰۶، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۲،
۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۹، ۶۲۰،
۶۲۲، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۸
۶۳۲، ۶۳۵، ۶۳۹، ۶۴۰،
۶۴۲، ۶۴۴، ۶۵۱، ۶۵۲،
۶۵۳، ۶۵۴، ۶۶۶، ۶۷۹،
۶۸۱، ۶۸۳، ۶۸۵، ۶۸۶،
۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۴، ۷۰۸،
۷۰۹، ۷۱۹، ۷۲۲، ۷۲۳،
۷۲۵، ۷۲۶، ۷۳۷، ۷۳۸،
۷۴۰ تا ۷۴۴، ۷۶۰ تا ۷۶۴،
۷۷۰، ۷۷۳ تا ۷۷۷، ۷۸۶،
۷۹۶، ۷۹۸، ۸۰۰، ۸۰۳،
۸۰۷، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۳۰،
۸۳۹، ۸۴۴، ۸۵۱، ۸۵۸،
۸۵۹، ۸۶۳، ۸۶۶، ۸۷۰،
۸۷۱، ۸۷۴، ۸۸۰، ۸۸۱،
۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۵، ۸۸۷،
۸۸۸، ۸۹۱، ۸۹۸، ۹۰۷
تا ۹۱۴، ۹۱۶، ۹۱۸، ۹۱۹
۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۴۱،
۹۴۲، ۹۴۴، ۹۴۸، ۹۵۰،
۹۵۴، ۹۵۹، ۹۶۲، ۹۶۴،
۹۶۶، ۹۷۸، ۹۷۱، ۹۸۳،
۹۸۴، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۹۱،
۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۸،
۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۷،
۱۰۰۹، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲،
۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷،
۱۰۲۳، ۱۰۲۸، ۱۰۳۱،
۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸،
۱۰۳۹، ۱۰۴۲، ۱۰۵۱،
۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۹،
۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲،
۱۰۷۷، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶،
۱۰۸۸، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲،
۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۱۴،
۱۱۱۷، ۱۱۲۱، ۱۱۲۶،
۱۱۵۵، ۱۱۶۴، ۱۱۷۹،
۱۱۸۰، ۱۱۸۵، ۱۲۰۱،
۱۲۰۲، ۱۲۳۰، ۱۲۵۹،
۱۲۶۰، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱،
۱۲۷۳، ۱۲۷۵، ۱۲۷۷،
۱۲۷۸، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲،
۱۲۸۴، ۱۲۸۸،
مجلس سنا: ج ۱: ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۶۰،
۱۶۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۶۴۴
ج ۲: ۷۲۶، ۸۶۳، ۸۸۷،
۸۹۱، ۹۱۱، ۱۰۷۷،
۱۲۶۰
مجیب الشعراء: ج ۲: ۹۲۳
مچول میرزا: ج ۱: ۱۰۶
محتشم السلطنه: ج ۱: ۱۴۲، ۲۱۱،
۲۲۰، ۲۲۱، ۳۴۶، ۳۴۷،
۳۵۲، ۳۸۵، ۵۵۶، ۵۹۷،
محله خیابان: ج ۲: ۱۱۴۱، ۱۱۴۴،
محمد (ص): ج ۱: ۴۹۶
ج ۲: ۸۳۵
محمد اسمعیل: ج ۱: ۱۸۰
محمد حسن میرزا: ج ۲: ۱۲۷۱
محمد حسین تهرانی: ج ۲: ۱۰۲۳
محمد شاه: ج ۱: ۴۶۵، ۵۱۰، ۵۱۱،
محمد علی (شاه): ج ۲: ۱۱۲۶، ۱۱۲۸،
۱۲۸۳
محمد علی شاه: ← به "شاه" رجوع شود.

محمد علی میرزا: ج ۱: ۵۰۳، ۵۰۴
ج ۲: ۸۳۶، ۸۳۷، ۱۲۷۰
۱۲۷۱،
محمد کاظم خراسانی: ج ۲: ۱۰۲۳،
محمد میرزا: ج ۱: ۵۱۰
محمره: ج ۲: ۸۵۱، ۸۸۴، ۱۱۲۵
۱۱۳۱
محمود خان: ج ۱: ۵۷۳
ج ۲: ۱۰۳۹
مخبرالدوله: ج ۱: ۱۴۶، ۳۵۲
ج ۲: ۸۸۸، ۱۱۰۴، ۱۲۲۹
مخبرالسلطنه: ج ۱: ۲۱۱، ۲۱۵،
۵۲۹، ۵۳۲، ۵۹۷،
ج ۲: ۷۵۹
مخبرالملک: ج ۱: ۴۴۷
مختارالدوله: ج ۲: ۱۲۵۲
مداخله در امور ایران...: ج ۱: ۶۳،
۷۸، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۶۸،
۱۷۷، ۱۷۸، ۱۸۸، ۱۹۵،
۲۰۲، ۲۲۷، ۲۳۹، ۲۴۴،
۲۴۵، ۲۵۱، ۲۷۵، ۲۸۸،
۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۷،
۳۲۲، ۳۳۶، ۳۵۴، ۳۶۶،
۳۱۷، ۴۲۷، ۴۳۲، ۴۳۳،
۴۳۴، ۴۳۶، ۵۲۲، ۵۳۹،
۵۵۸، ۵۵۹، ۶۱۸، ۶۲۶،
۶۲۸، ۶۴۷، ۶۵۲، ۶۵۶،
۶۶۷
ج ۲: ۶۹۶، ۶۹۷، ۷۰۱،
۷۱۰، ۷۱۸، ۷۲۹، ۷۳۴،
۷۵۹، ۷۹۵، ۸۱۵، ۸۱۶،
۸۲۵، ۸۳۰، ۸۴۱، ۸۴۲،
۸۷۶، ۸۷۷، ۸۹۸، ۹۰۰،
۹۰۱، ۹۱۷، ۹۲۸، ۹۳۸
۹۴۹، ۹۵۵، ۹۵۷، ۹۵۸،
۹۶۴، ۹۷۰، ۹۷۲، ۹۷۶،
۹۷۷، ۹۸۰، ۹۸۲، ۹۸۳،
۹۸۵، ۹۹۳، ۱۰۱۸، ۱۰۲۳
۱۰۲۶، ۱۰۳۰، ۱۰۳۴،
۱۰۳۶، ۱۰۳۹، ۱۰۵۹،
۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۶،
۱۰۸۸، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴،
۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۱۲۷،
۱۱۳۲، ۱۱۶۶، ۱۱۸۶،
۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۱۱،
۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵،
۱۲۱۶، ۱۲۵۲، ۱۲۷۸،
مدرسه آلمانی: ج ۱: ۵۸۹، ۵۹۷،
۶۰۰،
مدیریه: ج ۲: ۱۱۳۹
مراغه: ج ۲: ۹۶۷، ۱۰۳۳، ۱۰۶۷،
۱۰۸۹، ۱۰۹۸، ۱۱۸۸،
۱۱۴۱، ۱۱۴۲،
مراکش: ج ۱: ۵۸، ۴۰۶، ۴۰۹،
۵۶۱،
مرتضی قلیخان: ج ۲: ۷۸۶
مرداب (انزلی): ج ۲: ۹۲۳
مرگانتالر آمریکائی: ج ۱: ۵۰۹
مرند: ج ۲: ۹۰۰، ۹۰۵، ۹۵۶،
۱۱۴۱، ۱۱۴۵،
مساوات: ج ۲: ۷۶۶، ۷۸۶، ۱۲۷۵
۱۲۷۶، ۱۲۷۹،
مستشارالدوله: ج ۱: ۲۲۰، ۳۰۹،
۴۵۱، ۵۹۰،
ج ۲: ۷۶۶، ۸۲۶، ۱۲۷۱،

مستوفی (حسن) : ج ۱ : ۳
مستوفی الممالك : ج ۱ : ۴۰۰، ۴۴۲، ۴۴۴، ۴۴۹، ۴۵۱، ۵۳۱، ۵۸۹،
مسجد بزرگ تهران : ج ۱ : ۵۳۴
مسجد جمعه : ج ۱ : ۸۲، ۸۳، ۸۶، ۱۳۳
مسجد سپهسالار : ج ۱ : ۵۱۴، ۵۷۰، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۱، ۶۱۶، ۶۲۰، ۶۳۲، ۶۳۵، ۶۴۶، ۶۵۳، ۶۸۵
ج ۲ : ۷۶۶، ۷۷۳ تا ۷۷۵، ۷۹۶، ۸۶۳، ۱۳۸۸،
مسجد شاه : ج ۱ : ۴۷۲، ۴۷۳
ج ۲ : ۱۰۹۳
مسجد کوفه : ج ۲ : ۸۲۵
مسجد مروی : ج ۱ : ۵۸۱
مسکو : ج ۱ : ۴۶۶، ۴۷۵، ۶۸۱،
ج ۲ : ۷۱۱،
مسیح (ع) : ج ۱ : ۴۹۶
ج ۲ : ۸۳۵
مشهد : ج ۱ : ۲۳، ۲۸، ۳۲، ۵۳، ۱۳۶، ۱۸۷، ۱۹۴، ۱۹۶، ۲۰۵، ۲۱۱ : ۲۳۴، ۲۴۷، ۲۸۹، ۵۲۷،
ج ۲ : ۷۵۱، ۸۰۰، ۸۵۱، ۹۶۹، ۹۹۰، ۱۰۱۴،
۱۰۸۴، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۷۰، ۱۲۰۵، ۱۲۰۷، ۱۲۱۰، ۱۲۱۳،
مشیرالدوله : ج ۱ : ۸، ۱۰، ۲۳، ۲۴، ۲۹، ۳۳، ۳۶، ۴۰، ۴۷، ۵۱، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۶۶، ۷۱، ۷۳، ۷۶، ۷۷، ۸۳، ۸۴، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۳، ۱۱۴، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۷۴، ۲۱۵، ۲۲۷، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۳۲۶، ۴۳۰، ۴۴۱، ۴۵۴، ۴۷۰، ۵۲۹، ۵۳۲، ۵۴۸، ۵۷۵، ۵۷۸، ۵۸۲، ۵۹۵، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۵، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۵، ۵۰
ج ۲ : ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۶، ۸۲۷، ۸۸۷، ۸۸۸، ۱۱۰۴،
مشیرالسلطنه : ج ۱ : ۲۰۹، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۵۳، ۴۵۵،
ج ۲ : ۷۷۱، ۸۲۷، ۸۵۲، ۸۸۸، ۹۰۶، ۹۹۶، ۱۰۰۱، ۱۰۱۱، ۱۱۰۴، ۱۱۸۰
مشیرالملك : ج ۱ : ۲۴، ۵۴، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۴۴، ۳۵۴، ۳۵۵، ۴۳۱، ۴۳۳، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۴،
ج ۲ : ۹۳۷،
مصر : ج ۱ : ۵۸، ۳۰۸
ج ۲ : ۹۹۸، ۱۰۳۹
مظفرالدین شاه : به "شاه" رجوع شود.
مظفرالدین میرزا ولیعهد : ج ۱ : ۴۶۹
معاصر (حسن) : ج ۲ : ۷۵۰
معاضدالسلطنه : ج ۲ : ۱۲۸۲
معاون حضرت : ج ۲ : ۸۵۹
معتمدالدیوان : ج ۱ : ۵۵۷
ج ۲ : ۸۰۲

ممتمد خاقان: ج ۲: ۱۲۷۱
معدل الممالك: ج ۲: ۱۰۹۳
مفزالسلطان: ج ۲: ۱۱۲۸، ۱۱۳۹،
معین التجار: ج ۱: ۱٤۳، ۱۸٤،
٤٤۷، ٤٤۸،
ج ۲: ۷۵۲، ۸۲٦،
معین الدوله: ج ۱: ٥٦٥
معین الوزاره: ج ۲: ۷٦۸
معینیه: ج ۲: ۹۲۳
مفان: ج ۱: ٥۰۷
مفاخرالملك: ج ۲: ۱۱۹٦، ۱۲٦۹
مفتاح السلطنه: ج ۲: ۷۲۲، ۷۳۹،
۷٤۰، ۷۸۸، ۸٦۱،
مفخم الدوله: ج ۲: ۸۸۸
مکدونالد: ج ۱: ۲٦٦، ۲٦۷
مکنتایر: ج ۲: ۷۹۱
مکه: ج ۱: ۲٦٦، ٤۸۱
ملاسعادت بربری: ج ۱: ٤۷۲
ملامحمد کاظم خراسانی: ج ۲: ۸۷٤،
۸۷٥، ۹۹۰، ۱۰۲۰،
۱۰۸٥،
ملك ارا (عباس میرزا): ج ۱: ٤۷۷،
٥٥۱،
ملك التجار: ج ۱: ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۰٦،
۳۸۳، ۳۸٤، ۳۸٥، ۳۸٦،
۳۹۳، ۳۹٥
ملك الشعراء: ج ۱: ۱۷۱، ۲۸٤
ملك المتکلمین: ج ۱: ٥٦٤
ج ۲: ۷٦٦، ۷۸٦، ۷۹٦،
۸۲٦، ۸۳۹، ۱۲۷٥،
۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۲،
ملکزاده: ج ۱: ٤۸۹، ٥۰۳
ج ۲: ۱۲٥۸، ۱۲۷٥، ۱۲۷٦
ملك سیاه (کوه): ج ۱: ۳۲، ۳٤۹،
ملکم خان (پرنس): ج ۱: ۱۲۹، ۱۳۰،
ملیجك عزیزالسلطان: ج ۱: ٤٦۹،
٤۸۸
ملیون: ج ۱: ۱۱۳، ۱۱٤، ۱۷٦،
۳۷۰، ٤۰۸، ٥٥۸، ٥۷۲،
٥۷۳، ٥۷۹، ٦۳٦، ٦٤۷،
٦٥۰، ٦٦۳، ٦۷٥، ٦۸۱
ج ۲: ٦۹۷، ۷۰٤، ۷۰۸،
۷۱٦، ۷۱۹، ۷٦۰، ۷٦۲،
۷٦۸، ۷۸٥، ۷۸۹، ۷۹۰،
۷۹٦، ۷۹۹، ۸۲٦، ۸۳۰،
۸٤۱، ۸٦۱، ۸٦٤، ۸٦٥
۸٦٦، ۸۷۰، ۸۷۷، ۸۸۱،
۸۹٤، ۸۹۷، ۹۰۰ تا ۹۰٤
۹۱۷، ۹٤۳، ۹٥٦، ۹٥۸،
۹٦۳، ۹٦٥، ۹٦۷، ۹۷۱،
۹۸۹، ۱۰۱۳، ۱۰۲٤،
۱۰۳۳، ۱۰۳٥، ۱۰٥۰،
۱۰٥۳، ۱۰٦٦، ۱۰۷۳ تا
۱۰۷٦، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰،
۱۰۸٥، ۱۰۸٦، ۱۰۸۸،
۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹،
۱۱۰۷، ۱۱۱۷، ۱۱۲۳،
۱۱۳۰، ۱۱۳۲، ۱۱۳٦،
۱۱٤۲، ۱۱٤۳، ۱۱٤٤،
۱۱٤٦، ۱۱٤۸، ۱۱٥۰،
۱۱٥۱، ۱۱٥۷، ۱۱٦۲،
۱۱۷۱، ۱۱۸۳، ۱۱۸٦،
۱۱۹٤، ۱۱۹٦ تا ۱۱۹۹،
۱۲۰۲، ۱۲۰٤، ۱۲۱۲،
۱۲۱۳، ۱۲۲۱، ۱۲۲٦،
۱۲۲۷، ۱۲۲۹، ۱۲۳٤،

۱۲۳۵، ۱۲۴۴، ۱۲۴۸،
۱۲۵۵ تا ۱۲۵۸، ۱۲۶۰،
۱۲۶۹، ۱۲۷۱، ۱۲۷۳،
۱۲۷۵، ۱۲۷۸، ۱۲۸۱،
۱۲۸۲، ۱۲۸۳
ممتازالدوله: ج ۲: ۷۸۸، ۸۲۶،
۱۲۸۰،
مموریال اسکول: ج ۲: ۱۱۵۱، ۱۱۵۳
منتظم الدوله: ج ۲: ۱۰۹۴
منجیل: ج ۲: ۱۱۳۹، ۱۲۷۰
منچستر گاردین: ج ۲: ۱۱۰۶
منچوری: ج ۱: ۲۶۶، ۴۰۵، ۵۵۱،
مندلی: ج ۱: ۳۱۸
موتمن الملك: ج ۱: ۵۳۲، ۵۸۹، ۵۹۵
ج ۲: ۸۸۸، ۱۱۰۴، ۱۲۷۱
مورکه: ج ۲: ۱۱۰۶
مورلی: ج ۱: ۱۸۵، ۱۸۹ تا ۱۹۴،
۲۰۴، ۶۰۶
ج ۲: ۸۹۷، ۸۹۹
مورنارد: ج ۱: ۲۵۸، ۲۲۷، ۵۸۶، ۵۸۸
ج ۲: ۸۸۸، ۱۰۱۳،
موشامبه: ج ۲: ۹۶۲
موید الدوله: ج ۱: ۱۲۰
ج ۲: ۷۷۱، ۷۸۳، ۷۹۸،
۹۴۳،
موید السلطنه: ج ۱: ۱۴۳، ۴۴۴،
۴۹۲، ۵۹۵
مهدعلیا: ج ۱: ۴۸۷، ۹۵۰
ج ۲: ۹۵۰، ۹۵۲، ۹۵۳،
مهدیخان: ج ۲: ۷۴۵
مهرآباد: ج ۲: ۹۲۳
مهربانی (علی): ج ۲: ۸۶۰
مهندس الممالك: ج ۱: ۱۸۲، ۲۰۹
۳۵۲، ۴۴۰
ج ۲: ۸۸۸، ۹۴۴، ۱۱۰۴،
میدان ارگ (کرمان): ج ۲: ۸۰۳
میدان توپخانه: ج ۱: ۳۹۳، ۴۸۴،
۵۳۸، ۵۶۵، ۵۷۱، ۵۷۲،
۵۷۳، ۵۷۸،
ج ۲: ۱۲۳۵، ۱۲۴۷، ۱۲۶۹
میدان مشق: ج ۱: ۴۹۹
میرزا (منشی): ج ۱: ۳۲۳
میرزا آقاخان کرمانی: ج ۱: ۵۰۱، ۵۰۳
ج ۲: ۸۳۷
میرزا ابوالحسن خان: ج ۱: ۳۰۸،
۴۵۳، ۴۵۴
میرزا ابوالقاسم (یکی از واسطه های رساندن پیام علماء به شاه): ج ۱: ۴۴
میرزا جهانگیرخان شیرازی: ج ۱: ۴۶۱
ج ۲: ۸۰۳، ۸۳۹، ۱۲۷۵،
۱۲۷۸، ۱۲۸۲،
میرزا حسین خان: ج ۱: ۱۴۵، ۴۲۶
میرزا رضاکرمانی: ج ۱: ۴۶۴، ۴۶۸،
۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۹۴،
۵۰۳،
ج ۲: ۸۳۹
میرزا شیرازی: ج ۱: ۲۶۲
میرزا عباسقلی (رئیس انجمن مظنون به سوء قصد نسبت به اتابك): ج ۱: ۴۵۲
میرزا فضعلی آقا (ازنمایندگان آذربایجان) ج ۱: ۳۷۴، ۳۷۷، ۳۷۸،
میرزا محسن (یکی از واسطه های رساندن علماء به شاه): ج ۱: ۴۴

میرزا محمد حسین‌میرزا خلیل : ج ۲ : ۸۷۴
میرزا محمد خان (پدر ملیجك) : ج ۱ : ۴۶۹
میرزا محمود کتابفروش : ج ۱ : ۳۹۳
میرزا مصطفی (یکی از واسطه های رساندن پیام علماء به شاه) ج ۱ : ۴۴
میرزا مهدی (فرزند ملا محمد کاظم خراسانی) : ج ۲ : ۱۰۲۰
میرنسیم مجتهد : ج ۲ : ۹۰۰
میرهاشم : ج ۲ : ۱۲۷۳
میلر (مسیو) : ج ۲ : ۱۱۰۴، ۱۱۳۲
میلیوکف : ج ۲ : ۱۰۴۰

"ن"

نائین : ج ۱ : ۱۰۴
نادرشاه : ج ۱ : ۱۷۱، ۵۰۶
نارنجستان : ج ۱ : ۴۷۰
ناروئی (کمال خان) : ج ۲ : ۱۲۳۲،
ناصرالدین‌شاه : به" شاه " رجوع شود .
ناصرالسلطنه : ج ۱ : ۱۴۶، ۴۷۸
ج ۲ : ۷۵۲
ناصرالملك : ج ۱ : ۲۱، ۱۸۰، ۲۰۹
۲۱۸ ، ۴۴۳، ۴۵۵، ۵۲۹
۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۵، ۵۳۶،
۵۳۹، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴،
۵۵۷، ۵۶۴، ۵۶۷، ۵۶۹،
۵۷۰، ۶۰۰، ۷۲۵، ۱۰۳۶
۱۰۳۷، ۱۰۴۲، ۱۰۶۴،
۱۰۸۴، ۱۱۷۴، ۱۱۸۴،
۱۱۸۹، ۱۲۶۶،
ناظم : ج ۲ : ۸۰۲
ناظم الاسلام کرمانی : ج ۱ : ۵۰۳
ناظم التجار : ج ۲ : ۸۰۳
ناظم الدوله (میرزا ملکم خان) : ج ۱ : ۴۸۹،
ناله ملت (روزنامه) : ج ۲ : ۱۲۵۸
نایب : ج ۲ : ۸۰۲، ۸۰۳،
نایب السلطنه : ج ۱ : ۹، ۱۰، ۱۱،
۸۲، ۹۴، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴،
۱۶۰، ۱۷۵، ۱۸۲، ۱۸۳،
۲۲۶، ۳۰۸، ۳۴۳، ۳۸۰،
۳۸۷، ۳۸۸، ۳۹۱، ۴۱۷،
۴۲۴، ۴۴۸، ۴۶۹، ۴۷۲،
۴۷۴، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۶۵،
۵۷۹، ۵۸۰،
ج ۲ : ۸۸۵، ۸۸۶، ۹۹۴،
۱۰۱۱، ۱۰۷۸، ۱۰۸۵،
۱۱۷۴، ۱۱۸۶، ۱۱۸۸،
۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲،
۱۲۵۳، ۱۲۶۹، ۱۲۴۳،
نایب السلطنه قفقاز : ج ۲ : ۶۱۱، ۶۸۹
۹۴۹، ۱۱۹۸، ۱۲۱۷،
نتردام : ج ۱ : ۴۹۴، ۴۹۵
نجف : ج ۱ : ۴، ۳۱، ۱۳۴، ۲۶۶،
۵۷۱،
ج ۲ : ۸۴۹، ۸۵۱، ۸۵۶،
۸۶۴، ۸۷۴ تا ۸۷۸، ۸۸۰،
۸۸۱، ۹۴۵، ۹۸۹، ۱۰۰۶
۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۷۶،
۱۰۸۵، ۱۱۹۸، ۱۲۱۹،
۱۲۳۲
نخجوان : ج ۱ : ۵۰۷
نخست وزیر : ج ۱ : ۱۷۳، ۲۲۰، ۲۲۱،

۳۴۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۹،
۵۳۵، ۵۳۷، ۵۴۹، ۵۵۰،
۵۵۱، ۵۵۲، ۹
ج ۲: ۷۷۹، ۸۷۲
نصرالدوله: ج ۲: ۱۱۹۳، ۱۱۹۴،
۱۲۱۱، ۱۲۱۵، ۱۲۲۸،
نصرت آباد: ج ۱: ۱۹۱، ۲۳۴،
نصرت الدوله ــ فیروز سررا (فرمانفرما):
ج ۱: ۴۷۲
نصوحی بیگ: ج ۲: ۱۰۱۲،
نظام الدوله: ج ۱: ۱۴۵
نظام السلطنه: ج ۱: ۲۸، ۳۶، ۸۹،
۱۴۵، ۱۵۳، ۲۷۰، ۳۵۳،
۴۵۵، ۵۳۳، ۵۶۱، ۵۸۹،
۵۹۵، ۶۰۳، ۶۰۹، ۶۱۰،
ج ۲: ۸۴۹، ۸۸۸،
نظام الملك: ج ۱: ۳۶، ۵۴، ۴۴۰،
۱۱۰۴
نلیگان: ج ۱: ۵۶۹
ج ۲: ۷۶۵
نوائی (عبدالحسین): ج ۱: ۴۶۵،
۴۶۶
نواب (عباسقلیخان): ج ۲: ۸۴۰
نواب (حسین قلیخان): ج ۱: ۵۸۹
۵۹۷، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱،
ج ۲: ۷۸۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۱
نوبارپاشا: ج ۱: ۲۹۰
نوبل (الفرد): ج ۱: ۵۰۹
نوری (فضل الله): ج ۲: ۹۹۷
نوری (میرزا رضا مازندرانی): ج ۱:
۴۷۱
نوز: ج ۱: ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹،
۲۰، ۲۱، ۲۹، ۴۲، ۴۵،
۴۶، ۵۸،
۴۶، ۵۸، ۱۰۸، ۱۳۷،
۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۶۴،
۱۶۵، ۱۷۹، ۲۰۶، ۲۱۰،
۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵،
۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۵، ۲۲۶،
۲۲۷، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹،
۲۷۴، ۲۷۸، ۲۸۹، ۲۹۳،
۲۹۷، ۲۹۸، ۳۱۰، ۳۱۱،
۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸،
۳۴۹، ۳۵۱، ۳۸۲، ۴۴۰،
۴۴۱،
ج ۲: ۷۴۸، ۷۵۰،
نوشکی: ج ۱: ۱۹۱
نوشیروان: ج ۱: ۴۶۸
نوورمیسا (روزنامه): ج ۱: ۳۲۲، ۳۲۳
ج ۲: ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۲۷،
نهاوند: ج ۱: ۳۱۱،
نهروان: ج ۲: ۸۳۵
نیاوران: ج ۱: ۴۷۶،
ج ۲: ۸۱۱
نیشابور: ج ۱: ۲۴۷
نیرالدوله: ج ۱: ۴۲، ۵۵۶
ج ۲: ۷۹۸
نیرالملك: ج ۱: ۴۴۰
نیکولسکی: ج ۱: ۱۱۱
نیکولسون: ج ۱: ۷۳، ۱۰۱، ۱۲۳،
۱۲۴، ۱۸۶، ۱۹۰، ۱۹۱،
۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۸،
۲۰۱، ۲۰۵، ۲۲۷، ۲۳۲،
۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷،
۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۴،
۲۴۵، ۲۵۱، ۲۷۶، ۲۷۷،
۲۸۶، ۲۹۰، ۳۱۵، ۳۲۱،

۳۵٤ ۳۵٤، ۳۵۵، ۳۵۹، ۳٦۰،
۳۹۵، ۳۹۷، ۳۹۹، ٤۰۰،
٤۰۵، ٤۰٦، ٤۳۲، ٤۸۷،
۵۱۵، ۵۲٤، ۵۳۵، ۵۳۷،
۵۳۹، ۵٤۵، ۵۸۳، ۵۸٤،
۵۸۵، ٦۰۵، ٦۰٦، ٦۱٦،
۲ج، ۸۱۵، ۸٤٦، ۸۷۳،
۸۸۳، ۸۹۵، ۸۹٦، ۸۹۷،
۹۰۰، ۹۰۲، ۹۲۷، ۹۲۸،
۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۳، ۹۳٤،
۹۳۵، ۹۳٦، ۹۳۸، ۹۳۹،
۹٤۷ تا ۹۵۰، ۹۵۵، ۹۵۷،
۹۵۹، ۹۷۰، ۹۷۳، ۹۷۵،
۹۷۸ تا ۹۸۲، ۹۸٤، ۹۹۱،
۹۹۲، ۱۰۱۷، ۱۰۲۰،
۱۰۲۳، ۱۰۲۹، ۱۰۳۲،
۱۰۳٤، ۱۰۳۵، ۱۰۳۷،
۱۰٤۰، ۱۰٤۱، ۱۰٤٤،
۱۰٤۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱،
۱۰۵۸، ۱۰٦٤، ۱۰٦٦،
۱۰۸۷، ۱۰۸۹، ۱۱۱۰،
۱۱۱۳ تا ۱۱۱٦، ۱۱۱۹،
۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۱۲۵،
۱۱۵٤، ۱۱۵۹، ۱۱٦۳،
۱۱٦٤، ۱۱٦۷، ۱۱٦۸،
۱۱٦۹، ۱۱۷۲، ۱۱۸۱،
۱۲۰٦، ۱۲۷۷

"و"

وارندر: ج۲ : ۱۱۳۳
واستارلر : ج۱ : ۵۲۲، ۵۲۳
واشنگتن : ج۲ : ۷۹۰

وام (ها) ج۱ : ۷، ۹، ۱۰، ۱۲،
۱۳، ۱٤، ۱٦، ۱۷، ۱۸،
۲۳، ۲۷، ۵٤، ۵۸، ۱۰۱،
۱۰۵، ۱۲۳، ۱۲٤، ۱۳۱،
۱۳۷، ۱٤۱، ۱٤۳، ۱٤٤،
۱٤۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲،
۱۵۸، ۱٦۱، ۱٦٤، ۱٦۵،
۱٦۸، ۱۷۳، ۱۷٤، ۱۷۵،
۱۸٦، ۱۹٤، ۲۰۰، ۲۰۵،
۲۲۱، ۲۲۷، ۲۳۸، ۲۳۹،
۲٤۱، ۲٤٦، ۲٤۹، ۲۵۰،
۲۵۳، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲٦۷،
۲۷۳، ۲۸٤، ۲۹۰، ۲۹۲،
۲۹۳، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۰۷،
۳۱۰، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۱۸،
۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲٦، ۳۲۹،
۳۳۰، ۳۳۳، ۳۳۵، ۳٤۹،
۳۵۱، ۳٦۳، ۳٦۸، ۳۹٤،
٤۰۸، ٤۱۰، ٤۱۸، ٤۱۹،
٤۲۰، ٤۳۵، ٤۵۰، ٤۸۰ تا
٤۸۳، ٤۸٦، ۵۰۸، ۵۱۲،
۵۱۵، ۵۱٦، ۵۱۷، ۵۳۰،
۵۵۸، ۵۸۹، ٦۰۰، ٦۲۳،
ج۲ : ۷۲۳، ۷۲۷ ۷۵۰،
۸۳۷، ۸۵٤، ۸٦۷، ۸۸٤،
۹۰۵، ۹۰٦، ۹٦٤، ۱۰۲٤
۱۰۲۹، ۱۰۳۲، ۱۰٤۳،
۱۰٦۵، ۱۰۷۳، ۱۰۸٦،
۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰،
۱۰۹۳، ۱۰۹۵، ۱۱۰۷،
۱۱۱۷، ۱۱۲۲، ۱۱۲٤،
۱۱۲۸، ۱۱۵۵، ۱۱٦٤،
۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲،

۱۱۹۷، ۱۲۲۷، ۱۲۷۳
وان کرخـــن (مسیو) : ج ۱ : ۱۳
ج ۲ : ۷۵۰
وثوق الدوله: ج ۱ : ۴۵۱، ۴۵۴،
ج ۲ : ۱۲۷۱
وحید الملك : ج ۲ : ۱۲۷۱
وجـــدی (حاج عباسقلی) (واعظ چرندابی)
ج ۲ : ۸۳۵
وراتیســـلا : ج ۱ : ۶۶، ۶۸، ۸۸، ۸۹،
۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۹، ۱۵۰،
۲۸۸،
ج ۲ : ۸۵۰، ۸۹۴، ۹۳۸،
۹۵۶، ۹۵۸، ۹۶۲، ۹۶۷،
۹۶۸، ۹۶۹، ۱۰۳۳،
۱۰۳۴، ۱۰۵۲، ۱۰۵۸،
۱۰۸۸، ۱۱۰۶، ۱۱۱۵،
۱۱۱۶، ۱۱۱۸، ۱۱۲۰،
۱۱۳۲، ۱۱۳۷، ۱۱۴۲،
۱۱۴۵، ۱۱۴۸، ۱۱۵۸،
۱۱۷۰، ۱۲۰۲، ۱۲۰۴،
۱۲۱۲، ۱۲۵۷،
ورامین : ج ۱ : ۵۷۱
وزیرمختار آلمان : ج ۱ : ۳۳۰، ۳۳۸
۳۴۳، ۵۲۳، ۵۹۲، ۶۱۷
ج ۲ : ۷۹۱، ۸۸۷، ۹۳۲،
۹۳۵، ۱۱۰۴،
وزیرمختار اتریش : ج ۲ : ۸۷۳، ۹۴۲،
۱۰۷۵،
وزیر مختار انگلستان : ج ۱ : ۳، ۱۴۰،
۱۷۲، ۱۷۴، ۱۹۵، ۲۳۷،
۲۵۱، ۲۵۴، ۳۱۳، ۳۳۰،
۳۳۱، ۳۳۳، ۳۸۵، ۳۸۶،
۳۹۹، ۴۱۹، ۴۶۹، ۴۷۱،
۶۸۶
ج ۲ : ۷۴۵، ۸۴۰، ۸۷۵،
۸۷۷، ۸۷۹، ۹۲۳، ۹۲۴،
۹۴۴، ۹۴۸، ۱۰۱۱، ۱۰۱۱،
۱۰۱۵، ۱۰۱۷، ۱۰۳۴،
۱۰۶۳، ۱۱۰۷، ۱۱۷۴،
۱۱۹۱، ۱۲۷۱، ۱۲۷۵،
۱۲۷۶، ۱۲۸۷،
وزیرمختار ایالات متحده (امریکا) :
ج ۱ : ۵۷۷
ج ۲ : ۷۹۰
وزیر مختار ایتالیا : ج ۱ : ۶۳۴
وزیر مختار ایران : ج ۱ : ۵۲۹، ۵۳۲
ج ۲ : ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۴۵،
۸۶۹، ۸۸۷، ۸۸۸، ۹۳۷،
۹۳۸، ۹۹۳، ۱۰۱۹،
۱۰۶۱، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵،
۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۶،
۱۱۷۷، ۱۲۴۱،
وزیرمختار بلژیك : ج ۱ : ۱۰۲
وزیرمختار روسیه : ج ۱ : ۲۲، ۴۶، ۷۹،
۱۰۲، ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۱۴،
۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۴۰،
۱۵۱، ۱۵۳، ۱۶۸، ۱۷۲،
۱۷۴، ۱۷۷، ۱۹۵، ۱۹۷،
۱۹۸، ۲۶۶، ۳۰۱، ۳۲۷،
۳۲۹، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵،
۳۳۸، ۳۴۹، ۳۵۳، ۳۶۹،
۳۸۴، ۳۹۹، ۴۰۳، ۴۰۴،
۴۰۵، ۴۱۹، ۴۴۰، ۴۴۱،
۴۵۶، ۴۶۹، ۴۷۱، ۵۱۵،
۵۱۷، ۵۱۸، ۵۲۲، ۵۲۳،
۵۳۵، ۵۳۷، ۵۴۱، ۵۴۲،
۵۴۵، ۵۴۶، ۵۵۱، ۵۵۴،
۵۶۰ تا ۵۶۳، ۵۶۷، ۵۷۵،

۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۱،
۵۸۷، ۵۹۰، ۶۰۳، ۶۱۱،
۶۱۳تا۶۱۸، ۶۲۲، ۶۲۳
۶۲۴، ۶۲۷، ۶۴۰، ۶۴۵،
۶۴۸، ۶۵۰، ۶۵۲، ۶۵۵،
۶۵۶، ۶۶۰، ۶۶۴، ۶۶۸،
۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۵، ۶۷۶،
۶۷۹، ۶۸۴، ۶۸۷،
ج۲: ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰،
۷۰۴، ۷۱۳، ۷۱۷تا۷۲۰
۷۲۴، ۷۲۹، ۷۴۴، ۷۶۴
۷۶۶، ۷۷۶، ۷۸۶، ۷۹۲،
۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۷،
۸۰۸، ۸۱۵، ۸۱۷، ۸۲۷،
۸۳۱، ۸۴۶، ۸۶۷، ۸۶۸،
۸۷۱، ۸۹۶، ۹۰۶، ۹۰۸، ۹۰۹،
۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۷، ۹۱۸،
۹۴۸، ۹۸۴، ۱۰۱۱،
۱۱۷۴، ۱۲۸۰، ۱۲۸۷،
وزیرمختار فرانسه: ج۱: ۳۴۳، ۵۴۲،
۵۴۳، ۵۶۱، ۵۶۷، ۵۷۷،
۵۷۸، ۵۸۰، ۶۶۹، ۶۷۲،
ج۲: ۷۰۴، ۷۰۶، ۷۹۴،
۸۱۸، ۱۱۰۴، ۱۲۷۹،
وزیرمختارهلند: ج۱: ۵۶، ۵۲۲،
۵۷۷،
ج۲: ۷۹۸،
وکیل الدوله: ج۲: ۹۴۳، ۱۰۱۳،
وکیل السلطنه: ج۱: ۲۶۲، ۲۶۴،
ولاسف: ج۱: ۲۲
ولانڈلی: ج۱: ۶۰۶
ولتا: ج۱: ۵۰۹
ولیعهد: ج۱: ۹، ۲۰، ۲۳، ۲۷،
۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۴، ۵۵،
۶۳، ۶۶، ۶۸، ۸۸، ۸۹،
۱۰۱، ۱۱۴، ۱۲۳، ۱۲۶
۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۲،
۱۳۶، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۷،
۱۴۹تا۱۵۴، ۱۵۷، ۱۶۰،
تا ۱۶۴، ۱۷۱، ۳۲۰،
۴۷۱، ۵۴۵، ۶۲۰، ۶۳۰،
ج۲: ۱۰۰۱، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶،
۱۲۶۰
ونکهاوز (کمپانی): ج۲: ۸۵۱
ونلیدو: ج۲: ۱۱۸۴
وود ــ متر: ج۲: ۱۱۰۷
ویلیامز: ج۲: ۸۸۷
وین: ج۱: ۲۳۸، ۲۴۷، ۲۵۲،
۲۷۶، ۵۷۰، ۸۸۷،
ج۲: ۸۸۷، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰
۱۲۴۱، ۱۲۴۵،

"هـ"

هارتویك (مسیو دو..) (به "دوهارتویگ" رجوع شود.)
هاردینگ: ج۱: ۲، ۱۰
هاردینگ (ارتور. اچ): ج۱: ۹،
۱۰، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۱،
۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۸، ۱۴۳،
۱۵۲، ۱۵۶، ۱۵۷، ۲۳۶،
۲۳۷، ۴۸۱، ۴۸۳
ج۲: ۷۴۵، ۷۵۰، ۱۰۸۲،
۱۰۸۶، ۱۱۷۴،
هارو: ج۱: ۱۴۵،
هاروت (کاپیتان): ج۲: ۸۴۹

هاشم آباد : ج ۱ : ۴۶۹
هاکینز : ج ۲ : ۸۰۹
هتل امپریال : ج ۲ : ۱۲۳۹
هرات : ج ۱ : ۲۸۳، ۵۰۷
هرزگوین : ج ۲ : ۹۷۹
هرفن روجن : ج ۱ : ۱۴
هرودوت : ج ۱ : ۴۹۷
هری رود : ج ۱ : ۲۸۳
هلند : ج ۲ : ۸۳۶
همدان : ج ۱ : ۳۷، ۵۳، ۲۸۳،
۳۱۱، ۳۸۳، ۳۸۶،
ج ۲ : ۸۰۰، ۱۱۰۰، ۱۲۴۲
هند : ج ۱ : ۲۷، ۳۲، ۵۸، ۱۲۶،
۱۵۶، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۹،
۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۰۴،
۲۰۵، ۲۴۲، ۲۵۲، ۲۸۴،
۲۸۷، ۳۱۴، ۳۲۲، ۳۲۳،
۳۵۷، ۵۰۶، ۵۲۴، ۶۰۶،
۶۲۳،
ج ۲ : ۷۹۲، ۸۴۹، ۸۵۱،
۸۵۹، ۸۷۴، ۸۷۹، ۹۸۹،
۱۰۳۲، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹،
هند شرقی : ج ۱ : ۲۰۹
ج ۲ : ۱۱۳۳
هندوکش : ج ۱ : ۱۹۲
هور آمریکائی : ج ۱ : ۵۰۹

"ی"

یحیی میرزا : ج ۲ : ۱۲۷۱
یزد : ج ۱ : ۱۰۴، ۱۳۷، ۱۴۲، ۱۴۵
۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۵، ۲۰۵،
۲۸۳، ۳۱۶، ۳۲۴، ۳۲۵،
۳۴۸، ۳۵۸، ۴۴۰، ۴۷۳،
۵۵۶، ۵۵۷، ۵۷۳،
ج ۲ : ۷۰۷، ۸۰۱، ۸۶۵،
۱۰۸۹،
یوخیتونف (مسیو) : ج ۱ : ۱۱۴
یوزباشی چای : ج ۲ : ۱۱۳۹

بسرمایه انتشارات ابن سینا
تهران - میدان دوشنبه